
BILDER OCH MINNEN
tecknade af
Harald Wieselgren

BILDER OCH MINNEN

TECKNADE

AF

HARALD WIESELGREN.

STOCKHOLM,
F. & G. BEIJERS FÖRLAG.

Stockholm,
tryckt hos A. L. Normans Boktryckeri-Aktiebolag, 1889.

I.

RIKSDAGSGALLERI 1886—1889.

»Riksdagsgalleriets» bilder äro först offentliggjorda i »Stockholms Dagblad». De politiska situationer, under hvilka de tecknats, spåras i framställningen, och äro ännu allt för friska i allmänhetens minne för att kräfva »upplysande noter». Teckningarne återgifvas derför utan omarbetningar, med utsatt datering för första offentliggörandet.

H. W.

Louis De Geer.

(1886, jan.)

Den tjugonde *lagtima* riksdagen, den *tjuguförsta riksdagen* efter representationsreformen, har randats. Tvänne årtionden ha gått, sedan Sveriges adel vann »*den svåraste segern, segern öfver sig sjelf*», och Sveriges prestestånd räddhågadt och motvilligt följde exemplet. Borgarståndet jublade öfver sin afsägelseakt; bondeståndet trädde i högtidsdrägt till sitt samlingsrum, att endrägtigt i stilla allvar inviga den nya tiden. Och allmänna opinionens bifallsstorm rensade — för ett ögonblick — den fosterländska horisonten från alla af motståndet mot reformen frambesvurna olycksmoln.

»Nu jublar hela Sveriges land,
Nu höjes ifrån strand till strand
Ett rop af fröjd och lycka!
Nu är det svenska folket *ett*,
Nu har det manligt sig betett,
Nu skall oss intet stycka» . . .

Så qvad skalden. Men så alldeles helt var det dock icke med *svenska folkets enhet,* äfven sedan *stånder* vikit för *kamrar*. Ty den svenska jorden har i sin olika kamerala »natur» allt för känbara spår af »*det* oprivilegierade» och »*de* privilegierade» ståndens inbördes maktställning, att icke ännu en strid måste föregå, ännu en seger vinnas, innan forna utvecklingsformers minnen upphört att verka söndrande bland landsmän. Det är denna nya strid och *början* till denna nya seger som utgöra kärnan af de tjugu sista årens svenska historia.

Från sin bänk i riksdagens Första kammare deltar ännu i den striden, verkar ännu för den segern segraren från 1865, friherre Louis De Geer.

* * *

Det är trehundra år sedan den i Sveriges historia först ingripande Louis De Geer föddes i Holland, och ehuru hans efterkommande förblefvo svenskar, var det först fjerde ledet från den svenske stamfadern, den nu varande Louis De Geers farfader, som föddes i Sverige. Han blef på gamla dagar *friherre De Geer af Finspong,* slägtens svenska stamgods, men hans barn läto det småningom gå ifrån sig. Gerhard, den yngre af sönerna, ryttmästare och ordonnansofficer hos kronprinsen Carl Johan, gifte sig 1814 med en dotter till amiral Lagerstråle; dessa makars tredje son, *Louis Gerhard,* föddes på Finspong den 18 juli 1818.

Syskonkedjan fick länk på länk, ända till den fjortonde. Familjen hörde icke till de rika och välståndet måste byggas på klok omvårdnad. I Louis De Geers fjerde år köpte fadren egendomen Stjernholm i Nyköpingsskären. Detta barndoms- och ungdomshem, med skön natur, satte sin pregel på den unges sinne; hans första framträdande inom literaturen bar spår af iakttagelser på naturen och kärlek till dess lif, och hans enda roman skildrar troget Stjernholm och bygger på dess historiska minnen.

Skolorna i Linköping och Upsala — dit Louis följde den endast fyra år äldre morbrodern H. G. Lagerstråle, när han blef student — lade grunden till den begåfvade ynglingens bildning. Vid midsommar 1836 blef Louis De Geer student och egnade sina första studentår åt fortsatta humanistiska studier. Han tog kansliexamen och fick derefter under en sommarresa se sig om i verlden. Konstgallerierna drogo honom starkt till sig, och då han, efter återkomsten till Upsala, anonymt insände bidrag till den af Carl Julius Lenström i Gefle utgifna literära tidningen »Eos», uttryckte redaktören sin förtjusning öfver den okände medarbetaren i dessa ord: »Der är något af Ehrensvärd, ett helt originelt, af inga böcker förvilladt sätt att uppfatta tingen, särdeles naturen och dess skönhet.» — »En estetisk blick på träden» var den unge författarens literära debut (Eos, 1839 $^2/_3$). Han fortsatte med iakttagelser om landskapsmålare, om målarkonst, om naturskönheter, om dans, m. m. Och när B. E. Malmström 1840 utgaf en poetisk kalender i Upsala, »Linnæa borealis», voro

uppsatser af »L. D. G.» och Fredrika Bremer kalenderns »pièces de resistance» i obunden form. En novell af L. D. G. utkom 1841. Den är, skrifver författaren i förordet, »ett försök att uppfatta och skildra den poesi, som kan ligga gömd i några af lifvets hvardagligaste omständigheter och väcka det intresse, som kan kännas för de vanligaste olika lynnens konflikt med hvarandra.»

En mild personlighet med godt lynne, ädelt sinne, fin iakttagelseförmåga, behagligt språk och *egna* tankar träder emot läsaren i dessa estetiska och belletristiska alster af »L. D. G:s» penna. Samtidens bifall var också ganska stort. Det var under dessa gynsamma förhållanden, den unge friherren från universitet gjorde sitt inträde i embetsmannaverlden. En ståtlig ung man, anspråkslös midt under bifallet, arbetsam, *fastän* begåfvad, utan böjelse att vara salongslejon, ehuru i högsta grad dertill qvalificerad. Hvad månde icke varda af den mannen!

Redan 1838 inskrifven som extra-ordinarie i kansliet, blef han, efter aflagd juridisk examen, 1841 auskultant i Svea hofrätt och riddarhuskanslist. Äfven i riksarkivet tjenstgjorde han en tid. 1845 blef han ordinarie kopist i justitiestatsministerns expedition. Som tillförordnad domare, t. f. medlem af fångvårdsstyrelsen m. m. samlade han meriter, och Oskar I:s kröningsriksdag såg han på nära håll som notarie på riddarhuset. Under tiden hade han utgifvit en samling af nya och förut tryckta uppsatser: *S. H. T.* (1843), som befäste hans literära rykte, och en roman (1847), som knappast höjde det. Denna roman spelar i »den Carolinska tiden», och författaren säger i sina noter, att det icke blott är den *gamla* Carolinska tiden, som är honom kär: »det gifves för författaren en ung Carolinsk tid, som är honom ännu kärare än den gamla, och som lånar sitt namn icke af *Carl* utan af *Carolina*». Barndomens Stjernholm och hjertats lycka äro också inväfda i »Carl XII:s Page». Författarens bröllop stod följande år i Skåne, der han redan förut förestått domsaga och 1849 blef hofrättsassessor. Men *han söktes* till andra värf. Som revisionssekreterare var han tvänne gånger förordnad och hade just begynt tjenstgöra som ordförande i

fångvårdsstyrelsen, då han 1855 utnämndes till president i Göta hofrätt. Och härmed ändar utvecklingens skede.

* * *

»I det verkliga lifvet gifves det ingen menniska, hvars handlingar icke lika mycket bestämmas af de yttre händelsernas tvång, som af hennes egen karakter», skref L. D. G. (1847), och han har nogsamt fått pröfva ordens sanning. Det politiska lifvet hade aldrig lockat honom. Hans sjelfskrifna säte och stämma på riddarhuset hade ej förmått honom att taga del i dess strider, det är först 1854 han synes i dess protokoll och då endast med afsägelse af suppleantplats i utskott. Men hans personlighet, ännu mera än hans börd, hade dragit blickarna på honom. Och när justitiestatsministern G. A. Sparre 1856 afgick till presidentstolen i Svea hofrätt, sände konungen sitt bud till presidenten i Göta hofrätt med begäran, att han ville öfvertaga den lediga platsen i rådskammaren. Men De Geer fann sig allt för oerfaren i stats- och riksdagsärenden och undanbad sig det höga embetet, som justitierådet Günther i stället erhöll. De Geer såg sig dock nödsakad att bereda sig på ny kallelse, och bevistade derför en del af den följande riksdagen. I statsrevisionen 1857 tog han äfven del, som ett af adelns ombud, och deltog, »ehuru med ytterlig motvilja», någon gång i diskussionen på riddarhuset. Men det han sade var moget, redbart, betänksamt. När derför kronprinsen-regenten Carl i april 1858 utnämnde honom till justitiestatsminister, helsades utnämningen med bifall.

Farhågor hade funnits för kronprinsens regemente. Ett fortsatt »allenastyrande», och det ingalunda af en mogen man, hade mången trott varda följden af det i september 1857 fattade beslutet att göra kronprinsen, i stället för »interimsregeringen», till regent, ett beslut, i hvilket äfven De Geer deltagit. Men i stället inaugurerades nu en verkligt konstitutionel regering, som icke afklipte regeringsformens § 4 efter orden »konungen eger att allena styra riket», utan kraftigt fortsatte: »på det sätt denna regeringsform föreskrifver». Den *lojala grundlagsvördnad*, som med Louis De Geers inträde i

konseljen blef sed och bruk och tryckt sin pregel på Carl XV:s hela regering, är ock den främsta anledningen till Sveriges tacksamhet mot honom, som i seger och nederlag, i styrka och svaghet, aldrig svek lagen, aldrig lät rättrådigheten skymmas af makten.

Det var en *arbetsam* tid, den nya regeringen invigde. Mycket nytt var att bringa till lif i lag och samhällsskick, mycket gammalt att begrafva. Ogift qvinnas myndighet så väl som husagans och konventikelplakatets afskaffande och sockenbandets upphäfvande höra till minnena från De Geers första år i rådskammaren: pass-väsendet togs bort, religionsfriheten tog ett steg framåt i lagstiftningen, förbättringar vidtogos inom den juridiska administrationen så väl som inom lagstiftningen, kommunallagar utarbetades, äfvensom lag om kyrkomöte. »Ståthållarestriden» utkämpades; Sverige ingrep i den danska politiken och kallades till och med att taga del i en europeisk kongress. En frisk fläkt gick igenom landet. Men under allt detta skulle det politiska lifvet ännu röra sig i de gamla ståndsformerna. Riddarhuset gaf, under jernvägsstriderna 1857, ett sorgligt exempel af snabbt skiftande majoritet, hvilket mer än mycket annat bidrog att konstatera dess olämplighet som politisk institution, under det borgarståndet och bondeståndet genom förändringar i riksdagsordningen upptagit allt flera element och växt de båda embetsmannakamrarna allt för mycket öfver hufvudet. *De* voro de »folkvalda stånden». Den efter 1854 bortdomnade representationsstriden väcktes af dem å nyo till lif, i det de 1860 petitionerade hos K. M:t om aflåtande af ett förslag till ny riksdagsordning, bygd på allmänna val, utan stånd och klasser. Och med detsamma sändes ut öfver hela landet opinionslistor, hvilka snart återkommo med tiotusentals underskrifter, instämmande i »de folkvalda ståndens» önskan.

De Geer tog också saken på fullt allvar. Han tillsatte ingen heterogen »representationskomité», som kung Oskar 1845, när hans främste rådgifvare förklarat att reformfrågan »ej kan falla». Han bragte icke heller på tre veckor till stånd ett hastverk, som kung Oskars regering i april 1848. Under två år arbetade han och andra medlemmar af statsrådet, biträdda

af enskildt rådsporda män, på en riksdagsordning, bygd på allmänna val och med personlig rösträtt, icke som i föregående förslag, graderad rösträtt efter bevillningsriksdaler och fastighetsvärde. Med lugn fasthet stod han emot alla försök att insmuggla den allra minsta sjelfskrifvenhet — icke ens erkebiskopen fick vara sjelfskrifven! — eller att försvaga den ena kammaren genom att i den införa »kungavalda» medlemmar eller representanter valda af de »högre stånden». Och han lyckades mot både konservativa och liberala tillskyndare dana ett förslag, hvars icke blott förtjenster, utan äfven brister, buro märket af allvarlig mening att det under för handen varande förhållanden skulle kunna antagas.

* * *

Ändtligen var förslaget färdigt som K. M:ts proposition. I statsrådet den 5 januari 1863 antogs det som sådan, sedan De Geer föredragit det ypperliga anförande, hvari förslaget motiverades och hvilket sedan, icke mindre än sjelfva förslaget, helsades med högljudt bifall, då de några dagar senare inkommo till stånden och genom tidningarna spredos öfver landet.

Det låg sann statsmannavishet i De Geers ord om faran af att »en öfvervägande del af representationens makt, *utan motsvarande ansvar*» öfvergått till de två, genom nya element förstärkta stånden; en fördröjd reform kunde medföra strid om statsförfattningen. Han påpekade, att stånden sjelfva stiftat en kommunalrepresentation, grundad på allmänna val, utan att en enda röst höjt sig till försvar för ståndens rätt. Ståndsbegreppen hade utanför representationen förlorat all betydelse. De ständigt skiftande klasserna bildade inga praktiskt användbara valkretsar, och det är dessutom icke folkrepresentantens uppgift att vara målsman för skilda klassers intressen. Allmänna val således; men en inskränkning af valrätten till personer i sådan ställning, att de »kunna anses ega någon håg och tid öfriga för ett sjelfständigt deltagande i det politiska lifvet».

Konstitutionsutskottet förklarade förslaget hvilande till nästa riksdag; men det åtföljdes till stånden af de prester-

liga utskottsledamöternas och en adlig ledamots bittra förkastelsedomar, i form af reservationer mot utskottets betänkande. På riddarhuset uppträdde De Geer redan nu (1863 $^{18}/_{3}$) emot detta anfall. Ett lands representation, säger han, »måste tillfredsställa ett så stort antal medborgare, att de missnöjdas påtryckning kan af dem emotstås». Adressen är tydlig! Och för det befarade bondeväldet bär han ingen fruktan, enär »den sjelfständige jordbrukaren icke tillhör en andra menniskor underordnad klass». Märkligt är, att talaren härvid icke tänkte på klassbeskattningen; icke heller funno hans motståndare bland åhörarne på, att erinra om, huru i detta fall ståndsförfattningen verkligen skapat en klassifikation, som stigande folkbildning ingalunda utplånat.

Denna befarade öfvervigt hos de små jordbrukarne, hvilka i sjelfva verket enligt den föreslagna riksdagsordningen skulle blifva de svenska valmännens majoritet, framhölls också till lust och leda under den nu följande meningskampen om det hvilande förslaget. Men i Sverige är, lyckligtvis, »adel och bonde af samma slägte», hvilket redan i Gustaf III:s tid af en svensk statsman uppgafs som förklaring, att det fattiga landet kunnat så mycket uträtta här i verlden. Och dessutom, sade De Geer, löpa hvarken grundskatter eller indelningsverk fara att afskaffas, »ty i dessa frågor gäller hvardera kammarens veto». Hur sant detta yttrande var, derom vittnar till öfverflöd de sista tjugu årens historia!

Och tiden gick, 1865 års riksdag samlades. Starkare och starkare brusade opinionens ström. Under ett fjerdedels sekel hade hvarje förslag förkastats under försäkran att — nog ville man *reform, blott ej den föreliggande.* »Ridderskapets och adelns gemensamma tanke» om nödvändigheten af sjelfskrifvenhetens upphörande hade redan haft 25 år på sig att träda ut i handling, men hade ej åstadkommit den ringaste förbättring i riddarhusets sammansättning. Tiden för nya löften var ute: *nu* var stunden kommen, då reformfrågan ej *kunde* falla.

De Geer stod hög och lugn i striden. Han skref en brochyr till förslagets försvar. Han talade vid adelns enskilda sammankomst å börssalen den 21 nov. 1865, han utstod bittra

stunder i enskilda kretsar, öfverhopad af gamla vänners beskyllningar. »Göran Persson, Carl XI och De Geer» var en trio af adelsförderfvare och sålunda medelbart fosterlandsförderfvare, som bittra tungor ofta sammanstälde.

Den 4 och 7 dec. 1865 talade De Geer för reformens sak på riddarhuset, manande adeln »att vinna den svåraste af alla segrar, segern öfver sig sjelf». Motståndarne skonade honom icke. Han var ej längre rådgifvare, hette det, han gjorde sig till medregent — han var den vice-värden, som satte eld på huset, i hvilket »de fyra familjerna» fredligt bodde samman, han »hvälfde södern upp mot norden» m. m. Det var högtidliga stunder för åhörarna, ängsliga stunder för allt Sveriges land — hurudana skulle icke dessa fyra dagar kännas för honom, som i främsta rummet anfölls, i främsta rummet kände ansvarets börda?

Inga hårda ord, inga häftiga anfall störde lugnet på hans panna. Klar och mild, fast och allvarlig stod han i den sköldbehängda salen, hvars rika historiska minnen då ökades med det skönaste. Hans öga hvilade på talarne, utan vrede, stundom med ett drag af vemod. När han sista gången tog till orda, upptog han liknelsen om de fyra familjernas hus. »Denna liknelse haltar», sade han. »De fyra familjernas trefnad var icke så fullständig: två af dem hade länge velat flytta ur huset, och de andra två hade äfven talat om flyttning, blott de kunde få i stället en vacker öfre våning med många rum. Folket utanför huset tyckte, att det började luta till fall, och det tyckte äfven »vice-värden», hvarför han fick tillstånd att göra upp plan till ny byggnad. Det är i en sådan, som de fyra familjerna nu äro bjudna att inflytta; men om de icke vilja det, utan stanna qvar i det gamla huset, till dess det ramlar eller blir eldfarligt, så kommer visserligen ansvaret derför att stanna på dem sjelfva. Ännu brinner likväl icke huset, och vice-värden skall icke antända det».

När några timmar senare diskussionen var slutad, utvisade omröstningen, att »plan till en ny byggnad» ej var förgäfves uppgjord. Det kungl. representationsförslaget var antaget.

* * *

»*Vincere scis, Hannibal, nescis victoria uti*», »segra du kan, Hannibal, men ej dig begagna af segern», är en förebråelse, som jemväl riktats mot segraren af 1865. Det är sant, han begagnade ej segern till att 1867 »smida medan jernet var varmt» eller med andra ord, han mötte ej den först valda kammarriksdagen med sådana förslag till den gamla klassbeskattningens omändrande, att denna »reela» rest af ståndsväsendet försvunnit, innan den hunnit verka som föreningsband för det forna »fjerde ståndet» och ställa detta i opposition mot öfriga samhällsklasser, till samhällsutvecklingens skada, framför allt till försvarsväsendets.

Ja, det är sant, »den bästa af ministèrer», som visat så stor kraft vid representationsreformens genomdrifvande, visade vid 1867 års riksdag alls ingen tillstymmelse till fortsatt handlingskraft och såg redan vid den nästföljande det »tacksamma» f. d. bondeståndet i Andra kammaren, under reformmotståndaren grefve Posses ledning, bilda ett starkt parti, som i mångt och mycket tagit initiativet om hand, då regeringen sådant underlåtit, och med klart insedt mål arbetat för dess vinnande, utan vare sig tacksamhets- eller andra hänsyn.

Men hur förhåller det sig i sjelfva verket med denna sak? Skulle kammarriksdagarnes historia hafva sett väsentligt annorlunda ut, om 1867 års riksdag mötts med förslag till grundskatternas och indelningsverkets aflösning eller endast de förras aflösning och det senares utvidgning?

Först och främst låg det hvarken i De Geers eller i någon annan persons makt, att *med understöd af en kompakt opinion — och dessförutan ännu mindre* — då genomdrifva förslag i dessa afseenden, ty grundskatternas sammanhang med indelningsverket ligger i sakens natur, både kameralt och historiskt, och någon försvarsplan var 1867 så långt ifrån mogen, att det ännu mindre kunde tänkas; att regering och folk om en sådan skulle kunnat enas i en allt motstånd öfvervinnande hänförelse.

Och äfven om en grundskatteaflösning, utan tal om indelningsverket, föreslagits 1867 — många, t. o. m. af Andra kammarens hemmansegare, motsågo verkligen en sådan — huru tror man väl det något år senare skulle gått med den,

om ock 1867 »för skams skull» antagen, när försvarsfrågan kommit till tals och berört grundskatternas hufvuddel, indelningsverket för här och flotta? Nu vet man ock, hur åsigterna i försvarsfrågan skiftat och år efter år tagit nya former, hvarje gång med anspråk att vara de enda riktiga. Och då krigsministrarne visat åt indelningsverk, värfvad stam med beväring, fullständig värnepligtsarmé o. s. v. år efter annat, utan fasthet, utan uthållighet — hur vill man då fordra af en statsminister att häri vara framsyntare eller ihålligare än de?

Det är derför ingalunda visst, att det legat inom möjlighetens gräns för De Geer att forma vår utveckling i kammarriksdagstiden väsentligt annorlunda, än den nu ter sig för häfden. Men han har med osviklig lojalitet trädt inom det nya skranket och ädelt tornerat, äfven när han icke mötts med ädla stötar.

Att hans håg ej låg åt nya strider, morgondagen efter den bittra reformstriden, har han sjelf erkänt i offentliggjorda anteckningar om sitt politiska lif under den nya riksdagsordningens tid. Om han trodde, att den första riksdagen skulle nöja sig med att vara en »organisationsriksdag» i rent formel bemärkelse, misstog han sig visserligen, men han mötte manligt den organisation, som utvecklat sig. Invald af Stockholms stadsfullmäktige i riksdagens Första kammare har han både som representant och regeringsmedlem deltagit i dess förhandlingar och med jemnmod burit motståndarnes hugg. Och när han fann sig ej mer kunna verka för de påträngande reformerna, nedsteg han från taburetten.

Hans märkligaste debatter från statsrådsbänken i den nya riksdagens början röra sig om handels- och sjöfartsfonden (1868 och 1869) samt om anslaget till härens vapenöfningar (1869). I den förra frågan stod han fast emot Andra kammarens anspråk på dispositionsrätt öfver medel, som af föregående riksdagar lemnats till regeringens fria disposition, men, när han häri segrat, skyndade han att föreslå afskaffandet af anslaget till den af K. M:t disponerade fonden, i stället öfverlåtande åt riksdagen att förse de vigtigare af de med anslaget fylda behofven. Då var det i Första kammaren,

han mötte motstånd. De slagna från 1865 års riddarhus voro outtröttliga, och ändtligen 1870 hade de nöjet att se qvarlefvorna af den De Geerska ministèren, med anföraren i spetsen, lemna statsrodret i andra händer.

De Geer utnämndes 1870 den 3 juni till president i Svea hofrätt. Men han var fortfarande verksam för utvecklingen till ett efterlängtadt slut af den fortgående striden om klassbeskattning och försvarsväsen. Väsentligt påverkade han 1873 den skrifvelse till K. M:t, hvarigenom riksdagen ändtligen erkände sambandet mellan skattefrågans och försvarsfrågans lösning. Men då både formella felaktigheter å regeringens sida och den ganska allmänna motviljan mot en värnepligtsarmé föranledde att 1875 års härordningsförslag föll i Andra kammaren, kallade konung Oscar II De Geer ånyo till rådkammaren. Här fungerade han åter under fem år, utan att lyckas lösa den tvistiga och allt mer pinsamma frågan. Men hvarje fallet förslag bragte dock möjligheten af en lösning närmare, liksom fordom de fallna representationsförslagen. Med 1880 års nederlag såg sig De Geer löst från *sin* »försvarspligt». Det var, i brist på bättre, ett förslag till beväringens *organisering* under fredstid, som nu var regeringens proposition. »Om regeringen hade mött så stort förtroende, att detta förslag blifvit antaget, skulle jag ansett mig förpligtad att egna mina återstående krafter till att föra framåt de stora, svårlösta frågor, som ligga oss alla om hjertat. Inom några ögonblick är jag väl löst från en sådan förbindelse, och jag skall då begära att få nedlägga ett embete, i hvilket jag ingenting förmår uträtta.»

Så yttrade sig De Geer i Andra kammaren, när han märkt hur omröstningen skulle utfalla. Och han tillade: »Historiens dom skall icke fälla mig, att icke hafva menat väl med Sveriges allmoge; och jag vet med mig sjelf, att jag menat bäst, då jag sagt dess målsmän hvad jag trott vara *sanningen.*»

Dermed lemnade statsministern Louis De Geer riksdagens Andra kammare och sju dagar senare (den 19 april 1880) rådskammaren. Redan den 21 väcktes i båda kamrarne — i den Andra af statsutskottets ledande män — motioner om

statsministerslönens utgående åt friherre De Geer under hans återstående lifstid — »som en gärd af det erkännande, svenska folket egnat hans förtjenster om det allmänna». Så säger riksdagens skrifvelse till K. M:t om den enhälligt beslutade statspensionen. »Ett folk, som hedrar ett ärorikt förflutet, behöfver icke ställa annan borgen för sin framtid», säga Andra kammarens motionärer.

* * *

Fem år hafva sedan gått, snart fylles det sjette. Frih. De Geer har åter tagit till pennan och skänkt vår literatur en och annan förtjenstfull minnesteckning. Han har från 1881 som universitetens kansler kunnat verka för den högre bildningens intressen, och han har, för tredje gången vald 1884, i riksdagens Första kammare fortfarande tillfälle att taga del i vårt politiska lif.

Den tredje statsministern efter Louis De Geer vardt det förunnadt att, stödd af en kraftfull krigsminister, bringa den ofruktbara skatte- och försvarsstriden till ett slut *så till vida*, att en början blifvit lagd till en ny utveckling af försvaret och afskrifning af den »oprivilegierade» jordens särskilda beskattning.

Louis De Geer var *den siste* härföraren i reformstriden. Understödd af en väldig opinionsstorm, som af forna nederlag vunnit ökad kraft, segrade han. Striden hade varat ett fjerdedels sekel.

Men han blef *den förste* härföraren i den strid, som följde och måste följa på ståndsrepresentationens fall. Der segrade han icke som fältherre. Men hans af hela landet vördade person har underhjelpt segern, äfven då han endast i ledet tog del i striden. Och utan hans verksamma arbete — stode vi månne nu på den *nya* utgångspunkt, dit hans efterträdare förmått föra Sveriges folk?

Gustaf Lagerbjelke.

(1886, febr.)

Fältmarskalken Rutger von Ascheberg, Carl XI:s »lärofader» i krigsyrket, residerade i Göteborg såsom generalguvernör öfver de vestra och södra kustlandskapen, när han till inspektor öfver sina egendomar i Skåne utsåg Johan Fistulator, son af en i staden infödd handelsman af utländsk härkomst. Denne Johan blef efter Aschebergs död anstäld som tullförvaltare i Karlskrona, och adlades i Carl XII:s första regeringsår, emedan han så väl skött sin tjenst, att *»tullinkomsterna ökats, fastän spanmålen fick tullfritt införas.»* Då tog han namnet Lagerbjelke.

Sonen Axel växte upp till sjöman, steg till vice amiral, blef riksråd och friherre samt inköpte efter Ehrensvärd säteriet Elfsjö i Bränkyrka församling invid Stockholm. Han gjorde godset till fideikomiss för äldste son. Två fideikommissarier, öfveramiralen Johan Gustaf, som 1809 fick grefvebref, och dennes son Axel, generaladjutant, innehade det från stiftarens död till 1832, då det tillföll grefve Gustaf Lagerbjelke, Första kammarens nu varande talman.

På Elfsjö föddes han den 6 oktober 1817. Faderlös i unga år, egde han i farbrodern, den frejdade diplomaten, statsrådet grefve Gustaf Lagerbjelke, en god rådgifvare. Han skötte studierna väl och egnade fyra år åt universitetet, der han både inom filosofiska och juridiska fakulteterna aflade examina. Så förberedd, kunde han vid nyss uppnådd myndig ålder som »juris utriusque candidat» erhålla antagningsbevis i statens tjenst (1838).

Men denna lockade honom icke. Fideikommisset tog honom i anspråk och han tillfredsställde anspråken väl. Han blef en driftig jordbrukare, som tidigt slöt sig till »det ratio-

nella landtbrukets» män, med godt föredöme och genom verksamhet inom ortens hushållningssällskap, allt ifrån dess stiftelse, gagnande äfven utom eget egoväldes gränser. Han var i många år medlem af förvaltningsutskottet i Stockholms läns hushållningssällskap och kallades till ledamot af landtbruksakademien. Vid 26 år hemförde han en maka och egde nu i full mening ett hem att lefva för.

Han kände sig dock äfven ega pligter emot samhället, som sjelfskrifven medlem af riddarhuset, och så fort han var gammal nog att dem utöfva, infann han sig vid riksdagen. De riddarhusmedlemmar, ja de riksdagsmän, äro lätt räknade, hvilka så på allvar fattat representantens kall, som grefve Gustaf Lagerbjelke under de åtta riksdagar, i hvilka han deltog som representant för egen ätt.

Lagerbjelke var anhängare af åsigten om stånden såsom »lefvande organismer» och ogillade sålunda fordringarna på en å allmänna val grundad representation. Han höll äfven starkt på den »historiska grunden» för all utveckling och definierade denna grund enligt konservativa mönster. Men han visade redan i sitt första uppträdande att han ingalunda hörde till dem, som fruktade hvarje förändring. Hans första riksdagsord gälde införandet af ny stängselförordning, men då hans motion ändtligen efter åtta månader förelåg till slutligt afgörande på riddarhuset, der den understöddes af liberala och bestreds af konservativa talare, troppade åhörarne småningom af, så att *10 nej* voro nog för nederlaget. Denna riddarhusets »ebb och flod» var också för Lagerbjelke lika förhatlig som någonsin för ståndsrepresentationens motståndare; han sökte tidigt att förhindra den, både genom att tillkämpa sig en ledareroll och genom framläggande af förslag till sjelfskrifvenhetens reglerande. I det förra fallet lyckades han väl, då det gälde att afslå, men han lyckades aldrig genomdrifva, att den »gemensamma tanken» om nödvändigheten af sjelfskrifvenhetens upphörande tog giltig form.

Den märkliga riksdagen 1844—45 utmärktes genom bittra strider, icke blott i representationsfrågan, utan äfven om de nya lagförslagen och den lika arfsrätten. I den sist nämnda

striden tog Lagerbjelke liflig del och ifrade för det egendomliga steget, att hos K. M:t anmäla, att tre stånds beslut i denna sak icke gälde för adeln, hvars privilegier väl icke innehöllo men förutsatte som en nödvändighet för adelns bestånd, att son skulle ärfva dubbelt mot dotter. Detta tilltag ledde väl icke till någon påföljd, lagen promulgerades ridderskapet och adeln till trots, men det blef icke utan verkan på folkets tankar om »första ståndet».

I det utskott, som skulle expediera riksståndens skrifvelser, fungerade Lagerbjelke hela riksdagen som ordförande, icke genom val, men på grund af sitt höga nummer på riddarhuset. Denna företrädesrätt föll icke alltid i så pligttrogna händer, som Lagerbjelkes, och adelns sjelfskrifna ordförandeskap i ständernas utskott och delegationer vållade icke allenast afbräck i ärendenas gilla gång, på grund af täta personombyten, utan ock ett missnöje hos medständer, som tidt och ofta gaf sig luft i förslag till ändring, hvilka dock stadigt förkastades. Äfven Lagerbjelke höll strängt på denna rätt såsom principielt härflytande ur det anborna representantskapet.

* * *

Herrskaren på riddarhuset, när Lagerbjelke der gjorde sitt inträde, var den gamle presidenten August von Hartmansdorff, hvars ihärdiga arbetsamhet, trotsiga kamp mot oppositionspressen och bepröfvade konservatism 1840 gjorde honom till riddarhusmajoritetens ledare. Lagerbjelke vågade redan i början af 1845 att motsäga honom, och i mars vann han, mot Hartmansdorff, en votering. Det gälde de »gemensamma tankar», hvilka efter långa debatter remitterades till konstitutionsutskottet, sins emellan merendels oförenliga, alltid ofruktbara för den sak, de skulle främja: representationsreformen. C. O. Palmstierna, G. Lagerbjelke och Henning Hamilton togo så småningom ledningen ur Hartmansdorffs hand, och när nästa riksdag inföll, var ledarskapet deras.

Lagerbjelke invaldes 1847 i konstitutionsutskottet. Att reformera eller, som det kallades, rensa riddarhuset, var hans liksom Palmstiernas allvarliga föresats. Vissa bestämmelser

borde införas i riddarhusordning och i riksdagsordning, hvarigenom icke allehanda »löst» folk af adel der skulle kunna komma och gå. Hartmansdorff frambar ett digert representationsförslag, med mångahanda klasser, hvilka väl skulle inrymma all för riksdagsvärf duglig adel, men uteslöto *namnet* adel. Lagerbjelke ingaf ett förslag med fem stånd; från borgare och bönder kommo förslag i andra riktningar, och konstitutionsutskottet höll som bäst på med sitt arbete att häraf göra något, då K. M:t aflemnade ett förslag, den 1 maj 1848. Detta förklarades hvilande, hvaremot Lagerbjelke reserverade sig såsom förfäktare af klassval, Billström och Bengt Gudmundsson som vänner af allmänna val, Billström *dessutom* på grund af förlagets slarfviga redaktion! Och riddarhusets rensning fick ingen framgång den riksdagen.

»Grefve Lagerbjelke», sade Hartmansdorff en gång mot slutet af riksdagen, »synes hafva den lyckan att icke höra hvad som yttras emot hans åsigter, och derigenom har han äfven den förmånen att tro sig hafva rätt!» Det var i fråga om vidden af konstitutionsutskottets befogenhet, de bittra orden fäldes, hvilka nogsamt vittnade att den gamle majoritetschefen kände sin afsättning tung. Men han fann sig snart, och tjenade troget i ledet.

1850 kom den riksdag, då det kgl. representationsförslaget skulle behandlas — man kunde gerna säga, förkastas. Så skedde också. Lagerbjelke gaf det en utförlig kritik med i grafven. Han ogillade dess princip, dess tillämpning af principen och dess detaljbestämmelser. Och nu inkommo åter en mängd förslag till konstitutionsutskottet, der Lagerbjelke som ordförande fick pröfva lyckohjulet. Ty på slumpen af den aflagda sedeln — om den tillhörde adel och prester eller borgare och bönder — berodde hvad som blef utskottets beslut eller reservanternas mening. Nu hade han utarbetat ett nytt förslag, och bland de sju, som inlemnats till utskottet, vann Lagerbjelkes lotten att varda som utskottets förslag ingifvet till stånden, der af två stånd antagas samt sedan i förstärkt konstitutionsutskott återigen på slumplyckan med den förseglade sedeln antagas som hvilande till grundlagsenlig behandling vid derpå följande riksdag.

Det synes alltså, hur ifrigt Lagerbjelke sträfvat att på stånds- och klassvalens grund förbättra vår representation. Men det visar sig ock, att han, ehuru erkänd ledare af riddarhusmajoriteten, icke varit i stånd att *ens på riddarhuset* vinna framgång åt sina syften.

Särdeles karakteristiskt är Hartmansdorfs votum *för* det Lagerbjelkeska förslagets antagande att hvila. Han ogillar det, och »man behöfver ej frukta för dess godkännande». Men då *detta* förslag får hvila till nästa riksdag, riskerer man inga uppviglingsförsök för dess antagande, »hvadan det i all sköns stillhet faller. Kunna vi bättre begära»? Det var också — »Örebro-förslaget» under Bengt Gudmundsons egid, som, *mot* Lagerbjelkes, förlorade på omröstningslotteriet den 15 aug. 1851.

Så gingo två år. Lagerbjelke var åter ordförande i konstitutionsutskottet vid 1853—54 års riksdag. Och nu stod slaget. Endast *ett* stånd antog hans förslag — och detta stånd var icke ridderskapet och adeln.

Det var för öfrigt ett krångligt förslag, fastän lätt handterligt i jemförelse med åtskilliga andra på stånd och klasser byggda förslag. De fyra stånden, utvidgade, skulle välja hvardera 75 riksdagsmän; dessa 300 män skulle samarbeta och besluta dels i gemensam kammare såsom »riksnämnd», dels i de fyra ståndsplena, med olika befogenhet för hvardera af dessa fördelningar. Statsråden skulle i »riksnämnden» ega rätt att tala och svara. Ofrälse godsegare med kgl. fullmakt skulle ega 15 representanter på riddarhuset, adeln välja de öfriga 60, prester, skol- och universitetslärare samt de lärda akademiernas medlemmar välja 75, borgare och husegare i stad 75 och jordegare utan kgl. fullmakt 75. För öfrigt saknade förslaget vallag.

Det var den 15 febr. 1854, Lagerbjelke stred för sitt förslag, understödd icke allemast af sina vänner utan äfven af flera bland de »liberala» motståndarne. Men 168 *nej*, mot 107 *ja*, afgjorde dess öde.

»Man frågar sig med tvekan» yttrade Palmstierna i sin reservation mot utgången, »*har detta beslut någon betydelse så-*

som förebud för andra meningars eller föryngrade krafters framträdande till ny verksamhet?»

Lagerbjelke instämde i Palmstiernas reservation.

* * *

Det var ett bistert konstitutionsutskott 1853—54, och ordföranden hade otur på *den aflagda sedeln. Dess* skull var det, att riksrätt sattes öfver 8 statsråd för »öfverträdelse af grundlag» i rådslag öfver riksdagens skrifvelse angående persedelomsättning..., *dess* skull var det att flertalet af de 18 anmärkningsanledningarne kommo fram. Det blef emellertid ingen ministerkris af den gången, hvarken efter 106 eller 107 § regeringsformen. Men statsråden Palmstiernas och Gripenstedts inför riddarhuset afgifna öppna förklaringar, då en sällspord sak, tillvunno dem rättvist erkännande.

Lagerbjelke hade under sitt långvariga sysslande med granskning af statsrådsprotokoll nogsamt funnit, hur öfverhopade statsråden äro af smäärenden, särdeles besvärsmål, och hur hinderligt detta är för deras vigtiga arbeten. Han föreslog derför införandet af en *regeringsrätt,* hvars medlemmar skulle befria konungens råd från besvärsmålen, liksom högsta domstolen öfvertagit den gamla rådkammarens juridiska domsrätt. Förslaget blef hvilande, men föll 1856 — ogilladt t. o. m. af adeln. Då förkastades äfven det hvilande, från regeringen ingifna förslaget, att flytta tryckfrihetslagen från grundlag till allmän lag. Men *ståndens gemensamma öfverläggningar* och *borgarståndets utvidgning* antogos, båda upptagna ur Lagerbjelkes fallna representationsförslag.

Lagerbjelke föreslog nu, för regeringsärendenas befrämjande, att i förbindelse med hvarje statsdepartement — undantagandes justitie- och utrikesdepartementen — skulle ställas en *förvaltning,* och detaljerade, som ett exempel, »arméförvaltningen». Förslaget föll, men arméförvaltningen har sedan fått efterträda krigskollegium; Lagerbjelkes arbete för administrationens reformerande har icke saknat inflytande på följande årtiondens ombildningar af embetsverken.

I september 1857 afgaf konstitutionsutskottet sitt egendomliga förslag om tryckfrihetsjuryns förvandling till en cen-

traljury, alltid fungerande i Stockholm, vald af riksdagen, och fungerande under Svea hofrätt som ensam domstol i tryckfrihetsmål. Förslaget föll, liksom — dock ej förrän 1859 — förslaget om borgen för tidningsutgifvare. Denna till 1,000 kr. bestämda borgen ansåg Lagerbjelke icke lägga något band på tryckfriheten, men deremot tillförsäkra staten, att ådömda böter blefve erlagda, i stället för att af »ansvaringen» aftjenas på korrektionshus! Debatterna i denna fråga voro synnerligen lifliga och försatte ingalunda tidningspressen i godt lynne.

Ännu en gång — den 16 januari 1858 — hade riddarhuset tillfälle att antaga ett förslag om val af ridderskapet och adelns riksdagsmän. Det förkastades, ehuru af borgare och bönder antaget, och föll definitivt i förstärkt konstitutionsutskott (5 febr.). Lagerbjelke tog ej denna gång till orda i plenum, när förslaget lamt debatterades och utan votering afslogs. Dermed var pjesen utspelad. Ridån gick ned öfver stridens första, långa, ofruktbara afdelning.

* * *

Kort efter den särdeles långa riksdagens slut utnämndes Lagerbjelke till landshöfding i Nyköpings län. Han hade ifrån 1848 som främste ledamot tillhört riksgäldsfullmäktige, intill 1857, då han valdes till främste bankofullmäktig. Statsrevisionens ordförande var han 1847 och blef det åter 1860.

Vid riksdagen 1859—60 satt Lagerbjelke icke mera i konstitutionsutskottet, der han nedlagt så mycket tacklöst arbete. Han öfvertog ordförandeklubban i bevillningsutskottet. Allt ifrån sin första riksdag hade han med intresse följt tullfrågorna, ingalunda vän af införselförbud eller så höga tullar, att lurendrejeri lönar sig, icke ens vän af tullar på lifsförnödenheter. »Skatten bör trycka den skattlagde så litet som möjligt» säger han mer än en gång i riddarhusdebatten. — Och denna fortgår som om ingenting händt, de vanliga »pelarne» taga till orda flera gånger i hvarje plenum, andra sticka då och då in ett memorial eller ett anförande... Det ges de som tala 11 à 12 hundra gånger under en årslång riksdag, hälften så ofta har Lagerbjelke yttrat sig då han som flitigast deltagit i debatten. Men så är han också en form-

karl, som man fick leta efter på sjelfva riddarhuset, der man kunde öfva sig från ungdomen.

Så går riksdagen till ända i november 1860. Borgare- och bondestånden petitionera hos K. M:t om ett representationsförslag, *bygdt uteslutande på allmänna val.*

När rikets ständer nästa gång samlats, i oktober 1862, visste de invigde att »de folkvalda ståndens» petition icke träffat döfva öron. Lagerbjelke utnämndes till landtmarskalk. Med kraft och lugn förde han sin klubba, men i diskussionen träffas han ej mera. Han fick nu leda diskussionen och befästa besluten. När klubban återlemnades, den 8 dec. 1863, talade han allvarliga ord, manande att låta »riddersmannens tro och heder» varda hufvuddraget i historiens bild af Sveriges adel.

Och tvenne år derefter, när Lagerbjelke åter satt på landtmarskalksstolen i riddarhussalen, der 700 riddersmän samlats, blef det honom beskärdt att med sin klubba fästa det beslut, som gaf Sverige en riksdagsordning, icke bygd på stånd och klasser utan på allmänna val. Den som då läste i hans anlete såg endast lugn och allvar. När han på rikssalen den 22 juni 1866 för sista gången i spetsen för sitt stånd nalkades konungen, talade han om »ögonblick i nationernas lif, då tidens steg likasom höras». Ett sådant ögonblick hade han visserligen haft, då han hörde riddarhusmajoritetens steg ut i folket, ut i framtiden: denna majoritet, som kunnat fattas af fosterländsk hänförelse, men aldrig kunnat ledas af ståndsbevarande klokhetsråd.

Väl förtjenta att ihågkommas äro den siste landtmarskalkens sista ord på riddarhuset: »Lagar kunna förändras, rättigheter upphöra, men qvar stå pligterna mot fäderneslandet; och fyllas dessa pligter väl, föga bekymrar det den sanna adeln *hvar* i samhället dess plats ställes.»

* * *

Lagerbjelkes plats blef — den nya riksdagens främsta. Invald af sitt läns landsting i riksdagens Första kammare mottog han den 18 januari 1867 talmansklubban. »Svenska folket», sade han, då han helsade kammaren, »i alla tider fritt

och sin egen herre, har nu med *samfäld* rätt öfvertagit sin andel i lagstiftningen». Och för utöfningen af Första kammarens *halfpart* af denna samfälda rätt uttalade han välönskningar.

Mer än hälften af kammarens medlemmar voro för öfrigt hans gamla riddarhusbröder, hit samlade ur de konservativas, så väl som ur de liberalas leder. Och så började arbetet, under den formfaste, lugne, erfarne landtmarskalkens ledning, en vacker inlänkning af statsskeppets nya ankarkedja i den gamla.

Åren gingo, resterna af ståndskänslor bröto sig emot hvarandra, konungen begärde Lagerbjelkes stöd i rådkammaren i stället för på talmansstolen (1870). Men han lät sig ej öfvertala. Och talmansklubban återtog han år efter år, landstinget återvalde honom hvarje gång en valperiod gått till ända. Helsan svek, när 1877 års riksdag skulle öppnas; Lagerbjelkes läkare förklarade hans sjukdom ej medgifva ett fortsatt talmansarbete. Då fick Henning Hamilton, också fordom landtmarskalk, intaga Lagerbjelkes plats. Under trenne derpå följande år satt Andra kammarens förste talman, erkebiskop Sundberg, på talmansstolen i Första kammaren. Lagerbjelke syntes nu bland medlemmarne, någon gång tagande del i diskussionen, alltid med framgång för sin åsigt. När Lagerbjelke den 17 jan. 1881 åter inträdde som talman i kammaren, mottogs han, sade ålderspresidenten, »som man helsar en kär anförvandt, som efter en lång resa återvänder».

Sedan har intet afbrott skett i Lagerbjelkes funktioner som Första kammarens talman vid hvarje följande riksdag.

Carl Fredrik Wærn.

(1886, april.)

Det var en tid, då Borgarståndet trädde i förgrunden som representationsreformens målsman, och, så fiendtlig än dess majoritet plägat vara mot näringsfrihet och frihandel, blef det under en följd af år de liberala koryféerna i ståndet beskärdt att i ganska många och vigtiga fall vara ståndets ledare. Nu, tjugu år efter representationsreformen, har kammarriksdagen icke mer än fem ledamöter, hvilka äfven tillhört ståndsriksdagens borgarstånd, och bland dessa endast *en* af ståndets gamla koryféer.

Carl Fredrik Wærn ärfde sin lika nämnde faders plats bland Göteborgs riksdagsmän i borgarståndet, och en riksdag före Carl Fredrik, fadern, satt hans broder Jonas Wærn bland de i ståndet då för första gången inkomna representanterna för bergsbruksidkare å landet. Genom dessa tre män har namnet Wærn i mer än ett halsekel tillhört vår riksdagshistoria.

Carl Fredrik Wærn, sonen, föddes den 15 jan. 1819. Fadren, grosshandlare i Göteborg, bruks- och godsegare på Dalsland, stod i spetsen för en betydande exportfirma och önskade gifva sin son en uppfostran, som gjorde honom både kunnig och praktisk. I den nyupprättade Hillska skolan på Barnängen invid Stockholm fick gossen under flera år, efter de nya undervisnings- och uppfostringsmetoderna, inhemta det mått af vetande som ansågs böra föregå specialstudierna, hvarefter han sändes till sachsiska bergsakademien i Freyburg. Utexaminerad derifrån, fick Wærn deltaga i de praktiska öfningar, hvilka anordnats för Falu bergsskolas elever, och så förberedd kunde han, vid just uppnådd myndighetsålder, inträda på faderns kontor. Det var 1840, samma år fadern första gången deltog i riksdagsarbetet. När fadern andra gån-

gen for till riksdag, 1844, blef sonen bolagsman i hans firma, C. Fr. Wærn & c:ni. År efter år gjorde sonen resor i utlandet för att bereda afsättning åt firmans jern; men han begagnade derjemte tiden, både hemma och borta, att tillfredsställa sin studiehåg. Studier voro och förblefvo honom synnerligen kära, och det i en ovanlig omfattning. Tekniska och naturvetenskapliga ämnen fingo dock mer och mer träda i bakgrunden för historiska och statsvetenskapliga. När fadern 1847 undanbad sig återval till riksdagsman, valde Göteborgs borgare hans 28-årige son i den gamles ställe.

Den unge grosshandlaren från rikets andra stad mottogs af borgarståndet med så stor uppmärksamhet, att han genast insattes i statsutskottet. Hans kunnighet, hans arbetsamhet, hans fasthet gjorde honom snart till en betydande man inom ståndet, under det hans öppna karakter och personliga anspråkslöshet tillvunno honom sympatier både inom och utom riksdagskretsar. Carl Fr. Wærn j:r begynte från början att kämpa för borttagande ur lagar och författningar af bestämmelser, hvilkas orättvisa var honom tydlig, ehuru de ännu egde majoritet för sig, och han kom igen, riksdag efter riksdag, klar, utförlig i sin motivering, tills han slutligen vann seger. Borttagande af hindren för de svenska judarnes medborgerliga kompetens var föremålet för Wærns första motioner och han fortsatte sitt yrkande tills målet nåddes. Upphäfvandet af klass-skatter och klassprivilegier har ock haft en trogen kämpe i C. Fr. Wærn j:r. Han stred i årtionden för tackjernstiondens och hammarskattens afskaffande samt qvarstående bergslagsprivilegiers upphäfvande, och han har icke stridt förgäfves. Näringsfrihet och handelsfrihet ha ständigt i Wærn haft en varm försvarare.

Den politiska strömning, som plötsligt bragte till lifs den kungliga propositionen 1848 om en förändrad nationalrepresentation, vek snart för andra impulser, och det kungliga förslagets många fiender ur olika läger syntes vara ensamma på den offentliga arenan. Men då framträdde Wærn. I en bok om 378 sidor i stor oktav tog han det anfallna förslagets parti, och då riksdagen samlats 1850 för att afgöra dess öde, kämpade Wærn så ifrigt i borgarståndet, att han

der lyckades bereda det majoritet, mot sjelfva den gamle Thore Petré, det liberala borgarståndets mest lysande namn. Men — tre stånd hade redan förkastat »det byråkratiska förslaget», innan det erhöll borgarståndets ljumma ja.

Som statsutskottsmedlem hade Wærn redan med framgång verkat för en räntegaranti åt det första förverkligandet af grefve A. E. von Rosens jernvägsplaner, Köping—Hult-bolagets jernväg, och han utnämndes derför 1852 af regeringen till ordförande i bolagets svenska styrelse, en besvärlig post, den han i sex år innehade och derefter 18 år senare återfick. Ett annat regeringsuppdrag erhöll Wærn 1862, som Sveriges kommissarie vid verldsexpositionen i London. Af Göteborg invaldes han bland stadens äldste 1858, ett uppdrag som 1863 förbyttes i stadsfullmäktig; han var under dess sju första år denna nya kommunalrepresentations ordförande. Till riksdagarne återkom han, utom 1856 och 1862, då han var förhindrad att mottaga uppdraget. Vetenskapsakademien kallade honom till ledamot 1863.

Till sin femte riksdag i borgarståndet infann sig Wærn som förklarad anhängare af det 1863 framlagda kungliga förslaget till nationalrepresentationens ombildning. Han var nu medlem af konstitutionsutskottet. Och när Göteborg 1866 för första gången fick välja riksdagsmän i den nya representationens båda kamrar, invaldes Wærn samtidigt i dem begge, hvarefter han behöll mandatet för Första kammaren och afsade sig platsen i den Andra.

Wærn deltog först i utarbetande af reglementariska föreskrifter för den nya riksdagen och af arbetsordning för Första kammaren, hvarefter han (1868), enhälligt vald, återinsattes i statsutskottet. Hvad han under sina långvariga beröringar med statens räkenskaper lärt sig ogilla, var deras fullkomliga brist på affärsmässighet. Med ena handen lånar staten ut pengar mot 4½ procent, med den andra lånar den upp mot 9, sade Wærn 1867, och kallar en sådan statshushållning en ren skandal. Arméförvaltningens fonder ville han öfverföra till statskontorets förvaltning; men då det af De Geers, med Adlercreutz och Ugglas kompletterade, ministèr föreslogs, att handels- och sjöfartsfonden icke längre skulle bilda en

budget i budgeten, opponerade sig Wærn med stor ifver mot en sådan förändring. Ingenting är för öfrigt mera upplysande i frågan om hur långt vi hunnit i »parlamentarism» vid tiden för den De Geerska ministèrens afgång 1870, än en erinran om Adlercreutz' och Wærns ställning till »krisen». I Första kammarens stora angrepp på det De Geer'ska förslaget om upphörande af anslaget till handels- och sjöfartsfonden ser man Adlecreutz som förslagets kontrasignant och hufvudförsvarare i Första kammaren, Wærn som dess afgjorde motståndare. Men när följande år den De Geerska ministèren afgår är det Adlercreutz, som får uppdrag att bilda en ny, och Wærn som i denna inkallas som finansminister.

Wærn hade också 1870 i debatten om konstitutionsutskottets betänkande efter slutad granskning af statsrådsprotokollen tagit en framstående del. Han fann svåra fel med sjöförsvarets bokföring, han anmärkte, att det vore en fördel att få veta hvad regeringen ville; men en partiregering — som naturligtvis vet hvad den vill — är Wærn så långt ifrån att önska, att han tvärt om fruktar den. »Partier äro som ormar: det är stjerten som drifver fram hufvudet», citerar han efter en engelsk statsman.

Grosshandlaren Wærns inträde i regeringen som finansminister helsades i allmänhet med bifall. Han skulle nu få tillfälle, mente man, att införa den saknade »affärsmessigheten» i statens räkenskaper och afskaffa det med rätta ogillade fond- eller facksystemet inom vissa hufvudtitlar. Men en svensk departementschef har annat att göra än reformera andra departements räkenskapsmetoder, och finansdepartementets chef fick nog att göra inom eget område. Skogs- och myntkomitéer hade inkommit med betänkanden, lilla kreditivet lyftes för eventuelt försvar för vår neutralitet, under det försvarsväsendets bringande på fot, i enlighet med då gällande åsigt, kostade två riksdagar på ett år, utan att bringa frågan synnerligen närmare sin lösning. Vigtiga åtgärder vidtogos emellertid inom flera områden tillhörande Wærns statsdepartement. Med 1871 upphörde tackjernstionden att utgå, och alla arrendeafgifter af statens egendomar omsattes i penningar. 1872 öfverflyttades icke mindre än

nio fonder från arméförvaltningen till statskontoret; men långt märkligare är den myntkonvention mellan Sverige, Danmark och Norge, som mot slutet af samma år afslöts, hvarigenom guldmyntfot och gemensamhet i mynt fastställdes för de tre staterna, ehuru fördraget till en början (1873, maj) endast för Sverige och Danmark blef gällande.

»Skogskomitén för Norrland» hade i december 1870 afgifvit betänkande om åtgärder för bättre skogsvård inom detta väldiga skogsområde, men skogsstyrelsen och kammarkollegium hade så sent afgifvit sina yttranden om komitéförslaget, att det först blef till 1874 års riksdag, en regeringsproposition i frågan kunde framläggas. Riksdagen behandlade det vigtiga ärendet genom ett särskildt utskott, som utom den kongl. propositionen äfven mottog flera enskilda motioner, hvilka, i likhet med landstinget i Norrbottens län yrkade *särskild* skogslagsstiftning för detta län, hvarigenom afverkning af träd utaf mindre dimensioner blefve förbjuden. Det särskilda utskottets förslag gick äfven derpå ut, och detta inkom till regeringen som riksdagens skrifvelse. Wærn kunde icke principielt gå in på en sådan lagstiftning som våldsamt ingriper i den enskilda egarens rätt, gynnar vissa yrkesidkare på andras bekostnad och strider mot frihandelsgrundsatser. Men han beslöt att icke stadna vid teorien, han for till Norrbotten och samlade sjelf material till frågans utredande. Och då han icke heller i praktiskt hänseende kunde finna skäl, hvilka för honom blefvo öfvertygande, utarbetade han ett utförligt motiveradt afstyrkande af riksdagens skrifvelse i detta ärende samt föredrog det inför K. M:t i statsrådet. Och då konungen icke förty fann riksdagens skrifvelse böra läggas till grund för en kungl. förordning ingaf statsrådet Wærn sin afskedsansökan. Denna beviljades den 28 september 1874. Den 29 sept. 1874 utfärdades kongl. förordningen om särskild skogslag för Norrbottens län, kontrasignerad af Wærns efterträdare i statsrådet, ordföranden i föregående riksdagens särskilda utskott. *Detta* var »parlamentariskt». Sin märkliga uppsats om »Norrbottens län och dess skogsförhållanden med särskild hänsyn till k. förordn. af 29 sept. 1874» tryckte Wærn i oktoberhäftet af »Svensk Tidskrift» och

gaf derigenom ett erkännansvärdt föredöme af vad till allmänna opinionen. Wærn hade handlat i enlighet med en öfvertygelse om Norrbottens bästa och om lagstiftningens rätt hvilken han för hvarje läsare kunde framlägga, lika väl som för medbröderna inom konseljen.

Wærn var nu åter »grosshandlare», men endast titulär. Han hade längesedan upphört att syssla med firmans exportaffärer. Efter slutet af 1875 års riksdag utnämndes Wærn till t. f. president i det under ombildning stadda kommerskollegium, om hvars nya form regering och riksdag dock icke ännu hunnit blifva ense. På hösten sistnämnda år återvald till Göteborgs riksdagsman i Första kammaren med *samtlige* valmäns röster, har Wærn 1884 erhållit förnyelse på detta förtroendeuppdrag och framgent i kammaren häfdat sin plats i främsta ledet. Wærn var äfven 1878 medlem af särskilda utskottet för försvarsfrågans behandling och har allt ifrån denna tid intagit en utpregladt försonlig hållning i striden om »de stora frågorna», ehuru motståndare till den s. k. »kompromissen». Vill Första kammaren behålla sin prestige, råder Wærn, så bör den lika mycket som den Andra arbeta på en lösning och ej blott säga »non possumus». — »Det mest förhatliga argument man kan komma med — fortsätter han — är att Andra kammaren skulle på något sätt rätta sig efter något annat, än sin öfvertygelse». 1884, så väl som 1885, stod Wærn vid Louis de Geers sida i striden för en *utgång* ur striden. Klass-skatten på jordbrukaren vill han afskaffa, oaktadt många derigenom erhålla en fördel, *emedan* samhället har skada af klassbeskattnings fortbestånd och — *emedan* statskassan har råd att undvara den nu ifrågavarande minskningen i grundskatt. Och i de stigande statsinkomsterna från statsdomäner och jernvägar, under det statsskulden årligen förminskas genom amortering, ser Wærn en god utsigt för möjligheten af en fortsatt skattenedsättning.

Wærn har under riksdagarne 1885 och 1886 deltagit i bevillningsutskottets arbete, särskildt i dess afdelning för behandling af tullärender. Med nit och intresse följer han arbetena inom de flera akademier och literära sällskap, af

hvilka han är medlem, och har aldrig afbrutit sin ungdoms studievanor. Hans hem är fyldt af böcker; bland de skrifter han sjelf utgifvit vilja vi endast erinra om teckningen af 1786 års riksdag, en »historisk studie» af verklig betydenhet, utgifven i två upplagor. Författaren uppvisar ur källorna denna riksdags skaplynne och betygar till sist, att »vi skulle vara otacksamma, om vi icke erkände den stora förbindelse, hvaruti vi för vår nu åtnjutande frihets utveckling stå till 1786 års ständer».

Annorlunda föll samtidens dom, sådan den kommit till oss i deltagares yttranden. »Allt ondt nu och i framtiden som en följd derifrån kommer att oss öfvergå, det härleder sig visserligen från 1786 års riksdag», skrifver biskop Wallqvist, och fortsätter: »Historien skall närmare upptäcka, huru oförståndiga dåvarande oppositionschefer voro».

Jemförelser ur vår egen tid erbjuda sig sjelfmant. Låtom oss ej underkänna de förhoppningar, Wærns framställning kunnat tända i nutida oppositionschefers hjertan, när samtida pennor »till full evidens» bevisa, huru oförståndiga de äro!

Carl Ifvarsson.

(1886, april.)

Vi stiga två trappor upp i riksdagshuset på Riddarholmen. I korridoren synas två dubbeldörrar, invid hvardera af dem en liten låg dörr. »Vällofliga Borgarståndet», och »Hedervärda Bondeståndet» står måladt på breda taflor öfver hvar och en af de stora ingångarna, öfver de små ges tillkänna att uppgången leder till ståndens läktare.

I dag gå vi ej på läktaren. Så bekanta, som vi äro i »Hedervärda Bondeståndet», kunna vi gerna öppna stora dörren.

Den leder till ståndets förstuga, full af klädhängare. Galoscher, kapprockar, hattar och mössor, att icke tala om käppar och paraplyer, intaga mer än halfva rummet under ett par vaktmästares uppsigt. — »Kan bror ge mig hit mina plagg», säger en äldre man i jacka och knäbyxor. — »Se här bror», svarar vaktmästaren, i det han vänligen tillhandahåller riksdagsmannen det begärda.

Vi vika om klädhängarhörnet och komma genom en smal passage in i »hedervärda ståndets» sessionsrum, gå förbi läktaren och slå oss ned framför den, midt ibland våra vänner ifrån Stockholms län.

Vid fönsterlångväggen sitta talmannen och sekreteraren jemte hvarandra vid ett bord på en upphöjd estrad. Till höger om talmannen sitter vice-talmannen vid ett mindre bord, för öfrigt delas golfutrymmet och bänkarne länsvis mellan de 109 ledamöterna.

Somliga äro i »nationaldrägter», andra äro i »köpstakläder», några få synas t. o. m. icke vara »allmogemän». De olika provinstyperna som de olika landskapsmålen äro i rik omvexling representerade — men »anden är en». De stora

godsegarne, hvilka fordomtima »frälst» sin jord ifrån skatt, tjensteadel, prester och köpstadsmän, dessa ha växt upp till tre »privilegierade» stånd, men här sitta det egentliga svenska folkets representanter. Med konungamaktens hjelp ha de andra lagt skatt och tunga på Sveriges allmoge och »frälst» sig sjelfva.

Från riksdagen ha »de tre» väl icke kunnat utestänga Sveriges allmogemän, men de låta dem der föga betyda. Allt hvad »hedervärda ståndet» kan säga mot det orättvisa bibehållandet af tillfälliga gärder, mot ojemna, tryckande skatter och besvär, hvilka *endast* lagts på deras jord, träffar döfva öron. Om aflyftande från »den oprivilegierade» jorden af en eller flera af dess särskilda skattebördor talas vid hvarje riksdag inom »hedervärda» ståndet, men riksdagens beslut dikteras af »de tre». Nu ha de nyligen till och med beröfvat bonden hans välfångna rätt att bränna bränvin till husbehof. Folkskoletvånget kommer också från »de tre». Majoriteten af de »hedervärde» satte förut föga värde på bokliga kunskaper, såsom alldeles onödiga för »en bra bonde». Sjelfva talmannen, som nickar så vänligt emot oss, har kallat 1842 års skolstadga »en kräfta för landet», ty den undervisning, hon påbjuder, skall medföra »ett tillintetgörande af svenska bondeståndet».

Detta hade ock erfarna män trott varda följden af en representationsförändring i så måtto att efter en sådan aldrig vidare någon bonde skulle komma till riksdagen.

Men åsigterna ha klarnat så småningom, och att den växande tidningspressen derpå öfvat väsentligt inflytande, är ganska visst. Och det fortgående fostbrödralaget mellan »det folkvalda» ståndet i strid mot »det adeliga och andeliga frälset» har så småningom låtit borgarståndets ljus lysa för medbröderna från landets domsagor. Stånd med klassföreträden och klassbeskattning böra ej få söndra det svenska folket. Så må gerna »svenska bondeståndet» försvinna — och med det »den oprivilegierade jordens» särskilda »natur».

Ännu har den dagen icke grytt. Kanske är den icke ens efterlängtad af alla de »hedervärde». Bränvinskriget 1854 har dock omvändt rätt många, och löneförhöjningarna 1857,

emot bondeståndet röst, gjort sitt till att öppna de konservatives ögon.

* *
*

— Talman, — ropas det bortifrån hallandsbänken.

— Carl Ifvarsson från Hallands län har ordet, — säger talmannen.

Vi se dit bort, hvarifrån talet höres. Det är en liten man, med hakan ned i bröstet, som höjer stämman. Han ser mild och lugn ut, ett bestämdt drag i anletet väcker vårt intresse för mannen. Han bär vadmalsjacka och långbyxor, den högt knäppta västen prydes ej af kedja med berlocker. Han kan väl vara omkring fyratio år, tyckes det. Nog ser han rätt obetydlig ut. Men så är han också nykommen. »Gamle David Andersson, som varit med från 1840 och vunnit en plats bland de framstående inom ståndet, föll igenom vid sista valet och fick Carl Ifvarsson till efterträdare» hviskar en »ståndsbroder» i vårt öra, under det halländingen talar. »David Andersson fick medalj efter löneförhöjningsriksdagen», fortsätter vår vänlige granne, »inte hade han som värst väsnats för husbehofspannan heller, riksdagen förut, och nu glunkades det i somras att han skulle bli talman. Se då tyckte valmännen i Södra Hallands domsaga att han icke borde få komma med längre, ty inte kunde han nu mera anses säker, han skulle bara hålla med regeringen — och så fick David sitta hemma med sin medalj. Men se Carl Ifvarsson, han är säker han».

Vi lyssna med förhöjdt intresse till Carl Ifvarssons ord.

— »Då det är bondens rätt, som här är i fråga, anser jag det icke löna mödan att för närvarande vidtaga någon åtgärd», — mer få vi ej höra, ty nu sätter han sig och vi ha pratat bort början. Men vi få lätt reda på sammanhanget. Carl Ifvarssons motioner om lön och ersättning för extra göromål åt nämndemän har afstyrkts af statsutskottet. »Bondens rätt» kan ju ej vinna afseende. Carl Ifvarsson har till och med den harmen, att nödgas reservera sig mot sjelfva bondeståndet, som icke vill *med ogillande* lägga statsutskottets betänkande till handlingarna.

* *
*

Det var till 1859 års riksdag, hemmansegaren Carl Ifvarsson i Värestorp uppsändes af bondeståndets valmän i Halmstads, Höks och Tönnersjös härader. Han var född i Voxtorps socken i Höks härad den 13 februari 1818 och köpte 1838 en hemmansdel, $^{1}/_{24}$ mantal Värestorp, i grannsocknen Renneslöf vid Lagans södra strand. Jorden är ytterligt mager der i trakten — flygsand har, t. o. m. helt och hållet täckt den gård, efter hvilken häradet fått namn — men företagsam man reder sig äfven på mager torfva. Värestorp har en pappersverksinrättning, en såg — och kanske ännu flera industriella anläggningar. Att jordbruket ej kan gifva större afkastning på deri bundet kapital än 3 proc., är en af Carl Ifvarsson ofta framhållen åsigt, hvilken dock ej vann medhåll af alla ståndsbröder, och för sin del fann han sin hufvudsakliga inkomst på annat håll, än i jordbruk — enligt egen uppgift till ståndets protokoll. Det är således ej som »storbonde», Carl Ifvarsson vunnit anseende inom sin ort. Men hans redlighet, hans klara förstånd och praktiska duglighet läto honom så småningom stiga i ortens aktning. Han blef nämndeman och erhöll andra förtroenden i församling och kommun. Skolor funnos ej i hans barndom. Barnundervisningen var merändels föräldrarnes sak, och läsa, räkna och skrifva det fullgoda måttet. När sedan katekesen kommit till, var gossen fullärd. Men ynglingen och mannen lärde mycket i lifvets skola, svensk lag och kameralistik blefvo en duglig hemmansegare icke gerna främmande. I det halländska hushållssällskapet vardt Carl Ifvarsson medlem icke långt efter dess stiftande. I juli 1859 valdes han till riksdagsman.

Under de tre ståndsriksdagar, i hvilka Carl Ifvarsson deltog bereddes och beseglades ståndsförfattningens slut. 1860 behandlades förslaget om de nya kommunallagarna och afgafs »de folkvalda» ståndens petition till K. M:t om ett på allmänna val grundadt representationsförslag. 1863 framlades förslaget och föranledde bondeståndet att till konungen i stor deputation frambära ståndets tacksamhet. 1865 uppvaktade ståndet excellensen De Geer den 30 november och antog den nya grundlagen den 4 december, utan ett ord till protokollet. »I andra kammaren komma bönderna att

vara 150, borgarne 30», jublade Carl Anders Larsson redan innan förslaget hunnit till föredragningslistan, men bad bönderna att icke skrämma borgarne genom tal om disponerande af städernas krogvinst!

Carl Ifvarsson ville dock icke med någon munkorg *köpa* sämjan emellan stånden. Icke heller ville han låta någon tro att försvarsväsendets förbättring låg honom om hjertat. I november 1865 behandlades K. M:ts proposition om förändrad beväringslag och inrättande af landstorm. »Nog kunna vi gå man ur huse för att försvara fosterlandet», menade Carl Ifvarsson, men det kongl. förslaget kunde han icke gilla. »Hade det varit bygdt på *indragning* af beväringssystemet, då kunde det mottagits med mera bifall», skarpskytteidén är deremot god och förtjenar utvecklas.

Städernas handelsprivilegier finner han mycket orättvisa; hvar som helst på landet bör landtmannen kunna få köpa sina förnödenheter. Men att utländska landtmannaprodukter, framför allt bränvin, böra draga tull, finner han ganska billigt. Enskilda banker böra afskaffas och riksbanken utvidgas så att den kan motsvara alla rörelsens behof. Och att jordens bördor aflyftas, finner Ifvarsson så naturligt, som någonsin en tjensteman funnit en löneförhöjning. Grunden till hela sin samhällslära anger han tidigt och upprepar den tidt och ofta: det är *enighet i nationen* han vill åstadkomma genom rättvisa och billighet i beskattning. Men — säger han redan 1863 — »jag tror att man icke bör göra allt för stora eftergifter för dem som klaga, då man ser att de ej så sällan groft misstaga sig».

I spetsen för ridderskapet och adelns helsningsdeputation till bondeståndet trädde grefve Arvid Posse den 23 oktober 1865 in i det »hedervärda ståndets» oansenliga rum. »I allmogens ättarled», sade han, »räknar icke blott adeln, utan äfven landets frihet sina anor». Till detta vackra erkännande af historiens vittnesbörd lade han en allvarlig varning. »I vår tid», fortsatte grefven, »mer än tillförene, är jordbruksintresset högt uppburet; faran är nu icke att det undertryckes, utan snarare den, att det icke nog minnes det myckna, som behöfver lefva, både öfver och bredvid det samma».

Helt säkert lefde minnet af dessa sanna ord hos både Carl Ifvarsson och hans förre ståndsbröder, när de, i »Andra kammarens» morgon, sammanslöto sig med grefve Posse till ett fast förbund.

* * *

Representationsreformen hade segrat. Sverige jublade. Nu stod det *som en man.* Hela den kamerala skiljemuren mellan de forna »tre» och den förut »fjerde» spelade ingen roll i den svenska allmänbildningen, minst ibland stadsbefolkningen. Att här verkligen var fråga om en klassbeskattning, hvars borttagande blef ett korollarium af representationens ombildning, var nästan en öfverraskning för alla andra än de f. d. »oprivilegierade». Och att rättvisa och billighet, som Carl Ifvarsson påstod, skulle kräfva ett dylikt ingripande i sekelgammal skattläggning, för att uppnå, hvad man redan trodde sig ega, en *enig nation,* deremot uppreste sig både konservativa och liberala sinnen inom andra samhällsklasser, så mycket mer, som dessa gamla fordringar för största delen af »den bildade samtiden» föreföllo alldeles nya och först nu framstälda. Värst af allt var dock, att största delen af vårt landtförsvar genom indelningsverket var förbundet med den gamla klassbeskattningen och att den ständigt återkommande men aldrig i ståndsriksdagens tid lösta frågan om ett förstärkt försvar nu åter stod på dagordningen.

Och så begynte vi strida — för *enigheten.*

Carl Ifvarsson har under hela stridsperioden varit en af det forna bondeståndets inflytelserikaste män i Andra kammaren, dit Höks härad vid hvarje nytt val återsändt honom — äfven sedan han blifvit både vice talman och riddare af vasaorden, ty det har omöjligen kunnat lyckas, att inbilla valmännen i Hök att Carl Ifvarsson skulle hafva blifvit »regeringens man». Han är fortfarande lika »säker», som när han slog David Andersson ur brädet, men han är i många afseende en helt annan man än då.

Han har vunnit en erfarenhet och insigt i riksdagsärender och i hela samfundslifvet, som det icke är många förbehållet att ega, och personkännedom lär icke tryta honom

heller. Den som sutit i statsutskottet ett par årtionden och derunder på anslagens *vara* eller *icke vara* egt så stort inflytande, som Carl Ifvarsson, har nog fått se menniskor både ödmjuka och vreda. Sparsam, men icke otillgänglig för skäl, har Carl Ifvarsson sällan sett Andra kammaren bevilja en utgift, den han motsatt sig. Men hans ledareroll är föröfrigt inskränkt till kampen för enighet, som han säger: striden för grundskatters och indelningsverks m. fl. bördors aflyftande från den oprivilegierade jorden, som den i allmänhet kallas.

* * *

Att vår indelta armé, äfven med tillägg af den värfvade och af den föga öfvade beväringen, icke erbjuder landet ett tillräckligt starkt försvar, derom har verkligen talats vid riksdagarne i ett par mansåldrar.

Men *hur* förstärkningen skall ske är en ständigt vexlande fråga, som dock i alla sina former kräft ökad beväringsöfning och ökad penningeutgift. Under de sista 25 åren hafva försvarskomitéer och förslag till ny härordning, ny beväringslag o. s. v. ytterst sällan saknats. Att vi fortfarande kunna i lugn omtala detta, är en stor lycka; en ännu större, att vi alltjemt kunna gå på med »friskt mod» att debattera gränserna för »det minsta möjliga». Att »rättvisa och billighet» fordra aflyftande af »jordens bördor» för vinnande af endrägt i nationen, den satsen har trängt igenom; men att *rättvisa och billighet mot de värnpligtige* fordra, att de erhålla tillräcklig öfning för krigsyrket, då de nu en gång af lagen tvingas att vara fosterlandets försvarare, den satsen har *icke* trängt igenom. Och hvad särskildt angår Carl Ifvarsson, har han så föga sinne för den satsen, att han ej ens tyckes fatta, att det är en fosterländsk pligt, som bjuder landets ungdom att egna någon tid åt krigaryrkets inlärande; han betraktar beväringsynglingarne som legohjon åt »den allmänhet», som på dem ställer en lagtvungen fordran, och som derför äfven bör betala dem dagspenning. Något annat än en skattefråga, tyckes försvarsfrågan ännu aldrig hafva varit för Carl Ifvarssons uppfattning, och dertill en temligen öfverflödig beskattning.

Men då »rättvisa och billighet» för »uppnående af enighet»

verkligen synas kräfva denna beskattning, så får den nu vara: blott den ej hvilar på skattejorden till större del än på andra skatteföremål. »Det starkaste försvaret hvilar på enighet bland folket»... »De ekonomiska bördorna kunna bli så stora, att man icke har något att försvara»... »Emigrationen tilltar om beväringsöfningarna utsträckas, endast gubbar, qvinnor och barn få vi qvar för arbetet vid våra näringar och till landets försvar»... Så falla sig tid efter annan Carl Ifvarssons ord i försvarsfrågan. Ja, han försäkrade en gång, då det blott gälde en bättre organisation af beväringen, icke någon utsträckt öfning, att »folket fruktar att man bereder sig på något större anfallskrig, efter som man i tid och otid framkommer med förslag till försvarsväsendets ordnande».

* * *

Det är verkligen sant, att härordningsförslagens historia är en bedröflig historia, antingen vi betrakta den ur militärisk eller politisk synpunkt. De ha vexlat mellan legoarmé, indelningsarmé, värnpligtsarmé och olika sammansättningar af alla tre, utan fasthållande från det ena året till det andra af hvad som hvarje gång uppgifvits såsom oundgängligt för ett dugligt försvar. Dock, en utgång ur den långa striden synes vunnen, och striden har varit oss nyttig. Otvifvelaktigt har den fört oss ett godt stycke väg ifrån ringaktningen för det forna bondeståndets åsigter, under det den jemväl fört denna talrika och vigtiga samhällsklass ifrån dess gamla känslor af förödmjukelse, hvilka i sin tur vållat bitterhet och misstro. Öfversitteri å ena sidan, öfvermod å den andra, ha kämpat ut sina strider, och som forntidens kämpar, när de funnit hvarandras kraft, slöto fostbrödraskap, så skall säkerligen också endrägt vinnas, när klassbeskattning och försvarsväsen hunnit slita sitt gamla föreningsband.

Carl Ifvarsson har arbetat på en lösning, efter sitt sinne, med utpreglad afvoghet mot utsträckning af beväringsålder och beväringsöfning. Han anslöt sig dock till 1878 års »massmotioner», med hvilka landtmannapartiet ville försvara sig mot den 1877 utslungade beskyllningen för »försvarsvägran». Det ingifna förslaget omfattade en värfvad stam, dagspenning

till beväringen, afskaffande af indelningsverk, grundskatter etc. under en faststäld årsföljd. Nu blef det skattdragare enligt 2:dra artikelns bevillning som påstodo, att dylikt skulle utarma landet. Helt ironiskt låter det, när Carl Ifvarsson försäkrar, att *han* accepterat den dryga kostnaden, emedan han alltid fått höra, att man bör göra så stora uppoffringar för försvaret. »De som ha så mycket, måste då kunna betala i mån af sina tillgångar»... Eller skulle väl »dessa personer vilseledt oss med sina uppgifter», så att »vi verkligen gått för långt?» Det vore ju allt för illa! — Och så kommer han snart till sitt älsklingstema, om »nationens enighet, som beror på att rättvisa skipas»... »Det är ej godt att partisplittring skall räcka i framtiden».

Ofta mött med stor bitterhet, både inom pressen och riksdagen, har Carl Ifvarsson stundom gett drygt igen, men aldrig förlorat sitt lugn — om det ej skulle varit 1875, då Ola Jönsson i Kungshult oförväntadt bröt sig ur »partiet», samlande kring sig dem, som icke skydde verkliga uppoffringar för försvaret och icke allt jemt ville sätta skattaflyftande i främsta rummet. Det är icke utan, att Carl Ifvarsson då blef orolig. Hela landet skulle bli olyckligt, klagade han, om Ola Jönssons förslag skulle tillämpas... Vårt folk skall flytta ut, tyskar och danskar komma i stället och göra oss till tyskar och danskar! Men det var ej så farligt med öfverlöpningen. Ola Jönssons förslag föll — och Ola Jönsson kom aldrig mera till riksdagen.

Det är annars till urtima riksdagen 1871 som vi måste förlägga vredens höjdpunkt. Då var det Carl Ifvarsson gendref »de intelligentes» skolmästrande, erinrade om de uppfostrans fördelar de fått åtnjuta och den större humanitet man derför af dem bort kunna vänta. Han undanber sig hån och öfversitteri, såsom olämpliga »retmedel mot oss landtmän — ty om enigheten ger styrka, borden I kunna se hvari magten ligger». Detta lugnade ej »intelligensernas» vrede; men nog fingo de derefter, vid Andra kammarens utskottsval, se, att makten låg i den styrka, enighet skänkte.

Carl Ifvarsson var statsrevisor 1867, ledamot af talmanskonferensen från 1868, bankofullmäktig 1869—73, medlem af

vigtiga regeringskomitéer 1869, 76, 79 och 80, vice talman i Andra kammaren 1880—84, ledamot och ofta vice ordförande i Hallands landsting alltifrån institutionens begynnelse. Af »landtmanapartiets styrande niomannaråd» har han alltifrån organisationens början varit medlem, och ännu i dag är han partiets främste »representative man». 1885 tillstod han sig vara uttröttad på debatter i försvarsfrågan, och hvarken 1873 års kompromiss eller 1885 års början till en utgång ur striden hade hans sympatier. Det är att hoppas, att fortgången på den då beträdda vägen skall visa sjelfva Carl Ifvarsson, att icke blott landet tål utan dertill beväringsynglingarne hafva nytta af den lilla militära utbildning, till hvilken efter så långa strider en början blifvit gjord.

Vid riksdagen 1885 visade Carl Ifvarsson sig utpregladt unionsvänlig och vid den nästföljande har han »för rättvisans skull» röstat emot de förslagna lifsmedelstullarna, sålunda visande ett godt framsteg ifrån sin första riksdagstid. Alla samhällsklasser, säger den gamle riksdagsveteranen, böra vara lika inför tulltaxan, liksom inför annan skattläggning, och ingen gynnas på den andres bekostnad. »Enighet, rättvisa och billighet» finner han sig äfven nu böra åberopa, och då »partiet», söndradt, ändå gaf protektionismen en ringa majoritet, reserverade sig Carl Ifvarsson mot kammarens beslut — hvilket också kort derpå af gemensam omröstning mellan kamrarne häfdes.

Och härmed slutar ett vigtigt skede af Carl Ifvarssons riksdagshistoria. Den är lärorik för alla, isynnerhet för dem, som aldrig kunnat drömma om, att landtmannapartiets långa kamp i riksdagen skulle kunna kallas: strid för enigheten ibland Sveriges folk.

Olof Wijk.

(1886, maj.)

Andra kammarens *fjerde* talman, Olof Wijk, riksdagsmannen för Göteborg, har ifrån slutet af 1880 års riksdag fört ordet i kammaren, hvars *tredje* vice talman han varit under fem föregående år. Och dock hör Olof Wijk till de riksdagsmän, hvilka kammaren icke ärfde från ståndsriksdagen. Äfven kammarriksdagen har veteraner med tjuguårig riksdagsvana.

Borgarståndet hade en Olof Wijk, som vid fyra riksdagar representerade Göteborg, 1834 jemväl var ståndets vice-talman, 1850 dess talman. Han grundade sin handelsfirma vid århundradets början, och den fortgår än under sonens, den nuvarande talmannens ledning. Olof Wijk den äldre var i Göteborg en verksam kommunalman och hans hem en social medelpunkt.

»Lycksalig du, som begge två förent:
hvad formen eger skönt, hvad själen rent» —

sjöng Tegnér, en af husets vänner, till den unga husmodern, hvars äldste son, *Olof,* föddes den 21 juli 1833.

Gossen fostrades i ett godt hem och i en god skola. »Realgymnasium» i Göteborg sände honom till universitetet. Olof Wijk den yngre blef student i Upsala 1850 och qvarstannade vid lärosätet tills han hunnit aflägga examen för inträde i rikets kamerala embetsverk. Men det var derefter endast på faderns kontor, han inträdde, 1851, och när fadren fem år senare afled öfvertog sonen hans firma, Olof Wijk & C:ni. Ofta gaf han sig ut på resor, för att fullborda sin kommersiella så väl som sin humanistiska uppfostran; Nordamerikas Förenade stater besökte han 1860. När de nya

kommunallagarne kommit till stånd, valdes Olof Wijk till stadsfullmäktig i Göteborg, och det är han än i dag. Länge var han medlem af stadens folkskolestyrelse; ännu är han ordförande i Göteborgs sparbank, så väl som i dess ränte- och kapitalförsäkringsanstalt, likaså i styrelsen öfver Göteborgs hamn- och elfarbeten, att icke nämna enskilda aktiebolag. 1866, sista gången staden Göteborg valde statsrevisor, lemnades förtroendet åt Olof Wijk. Och kort derpå valdes han, enligt nya valordningen, till Göteborgs representant i riksdagens Andra kammare, den tredje i röstetal bland fyra valde. Björck, Lindström och Hedlund, kamraterna på Göteborgsbänken, hörde till kammarens talföraste män, men Olof Wijk teg och hörde på under hela »organisationsriksdagen». Som suppleant i bevillningsutskottet kunde han jemväl öfvervara utskottets arbeten och de i förgrunden framträngande kamerala frågorna voro honom teoretiskt icke obekanta. Praktik i deras behandling skulle han icke länge sakna.

* * *

I frågan om tullbeskattning på cigarrer höll Wijk sitt »maiden speech» i mars 1868. Det var nästan ett »événement». Den anspråkslöse, behaglige unge grosshandlaren var redan allmänt omtyckt i kammaren, och man längtade just att få höra honom yttra sig. I bevillningsutskottet hade han deltagit i frågans behandling. Han framhöll nu sina synpunkter för dess bedömande, logiskt, enkelt, ledigt, och han fick kammaren med sig. Kort derefter yttrade han sig om den kommunala rösträtten, hvars då föreslagna inskränkning till visst röstmaximum han förordade. 1869 var han medlem af bevillningsutskottet och yttrade sig flera gånger i dit hörande frågor, alltid utredande i sak. 1870 invaldes han i konstitutionsutskottet och tog liflig del i den väldiga debatten om de politiska rättigheternas frigörelse från religiös protektionism. Det var då, den nuvarande vice talmannen, emot den nuvarande talmannens maning att framgå på rättvisans väg, uppkallade Gustaf Wasa och dalkarlarna, ja Gustaf Adolf och 30-åriga krigets hjeltar att stödja motståndet — men utan framgång. Reformen segrade.

Det var dock fortfarande mest i bank- och beskattningsfrågor, Wijk tog till ordet. Den indirekta beskattningen ansåg han ej böra ökas, snarare den direkta, om statsverket ovilkorligen fordrade större tillgångar. Mot kammarmajoritetens »förstuckna privatbankshat» yttrade han sig 1871 med mycken skärpa, samtidigt med att han kallade bestämmelsen om tvångskurs på riksbankens sedlar »en fläck i grundlagen». Och redan nu talade han varmt för utsträckning af gift qvinnas eganderätt. I den allt häftigare striden om försvarsfrågan yttrade han sig först vid urtima riksdagen 1871. Det föreliggande k. förslaget fick hans röst, ehuru ingalunda hans fulla sympatier. En utveckling till värnepligtsarmé, efter indelningsverkets *aflösning* lyser igenom som hans enskilda framtidstanke.

Ehuru en af »centerns» mildaste andar, blef äfven Wijk vid den följande riksdagen utesluten ur utskottet, ty landtmannapartiets stridsplan fordrade det. Hade Wijk än icke fått klart för sig, att indelningsverk och grundskatter voro en klassbeskattning, kämpade han dock för häfvandet af en annan dylik, nämligen lastpenningarne, hvilka han några år senare kallar »en grundskatt på sjöfarten», under det fyr- och båkafgiften nämnes sjöfartens »bevillning». Men det dröjde icke länge, innan äfven Wijk sökte främja frid med skattejorden. I de häftiga utfallen mot skattejorddrotterna deltog han aldrig.

I bevillningsutskottet återinträdde Wijk 1873 och utträdde derur först som talman. Här hade han ett arbetsfält, inom hvilket han var fullt hemmastadd, och icke sällan vunno hans åsigter gehör inom kammaren. Tull- och bränvinsbeskattning handläggas af bevillningsutskottet, och striderna i dessa frågor äro, liksom kärleken, »en gammal historia, men ständigt likväl ny». Vid 1875 års riksdag, då »kompromissen» skulle bära frukt i en värnepligtsarmé, hoppades Wijk, att »äfven om vi under denna riksdag icke medhinna att ordna försvaret mot våra *yttre* fiender, detta dock må blifva förhållandet i fråga om fienden *inom* vårt eget land». Han yrkade förhöjd bränvinsskatt, men motsvarande nedsättning i skatt å förnödenhetsartiklar. I allmänhet ville han icke

vid tullförhöjningar ställa så till, att »staten blefve hälftenbrukare med enskilda industriella anläggningar», utan ville hellre låta tullförhöjning, om den nödvändigt erfordrades, »drabba sådana artiklar, från hvilka tullinkomsten *odelad* tillfaller statskassan». Detta gjorde honom naturligtvis icke väl sedd af kammarens protektionister.

När Wijk, efter grefve Posses uppstigande till statsministertaburetten, kallades att efterträda honom på talmansstolen, helsades denna senares utnämning måhända med mera bifall än den förra. Posse hade varit en skicklig talman. Men Wijk, redan stark i formerna, gaf honom icke efter i deras säkra handhafvande. Hans välvilja, lika mot alla, liksom hans oväld, har alltjemt befäst förtroendet och tillgifvenheten mellan talmannen Wijk och Andra kammaren, och till och med den konflikt, som 1884 uppstod mellan talmannen och kammarmajoriteten, rubbade icke det vänliga förhållandet.

Det var nämligen i maj 1884 landtmannapartiets plan att drifva den då föreliggande frågan om afskrifning af grundskatter och indelningsverk till afgörande genom gemensam votering, en plan, som statutskottets majoritet omfattat och för hvilken stöd söktes i regeringsformens ord, med frånseende af riksdagsordningens. Men den strandade på Wijks vägran att framställa proposition å bifall till statsutskottets voteringsproposition. Första kammaren afslog den och sjelfva Carl Ifvarsson ville ej drifva saken till ett vad mot Andra kammarens talman till riksdagens konstitutionsutskott. Lugnet vek icke ett ögonblick från förhandlingarna, och när ålderspresidenten få dagar derefter frambar kammarens afskedshelsning till den afgående talmannen, försäkrade han, att kammarens ledamöter för kommande slägten skulle bära vittne om »gentlemannen på talmansstolen».

Då lemnade Thyselius statsministerembetet, och det var »en offentlig hemlighet» att konungen erbjudit Andra kammarens talman att öfvertaga det höga värfvet. Framstående män inom kammarmajoriteten hördes yttra, att de gerna skulle se Wijk ingå uti rådkammaren; men Wijk ingick ej i regeringen; statsrådet Themptander blef statsminister, och Wijk fick vid 1885 års riksdag med klubban fästa det betydelse-

fulla beslut, hvarigenom en utgång bereddes ur den tjuguåriga striden om »de stora frågorna».

Med tillfredsställelse uttalade han vid riksdagens slut, inför konungen på rikssalen, sin förhoppning, att den vunna lösningen skulle möjliggöra fortsatt utveckling under enig samverkan af representationens krafter, hvilka under årtionden splittrats. »Måtte den försonlighetens ande, som genomträngt denna riksdags vigtiga rådslag, allt framgent hvila öfver våra arbeten, en borgen för fosterlandets lugna framåtskridande».

Snart har ännu en riksdag gått till ända, visserligen äfven den en tummelplats för heta strider, men denna gången hufvudsakligen inom tull-lagstiftningens område. Dock fordras ännu några säkra steg under lugn ledning, för att icke riskera frukterna af 1885 års lösning af de »stora frågorna». Att Wijks personlighet varit en af de vigtiga faktorer, hvilka främjat tillmötesgåendet, derom enas alla. Och att hans värf inom vårt politiska lif ännu icke är fyldt, är en förhoppning, som delas af fosterlandsvänner inom skilda läger.

Per Axel Bergström.

(1887, jan.)

För femtio år sedan innehöll Aftonbladet en »ledare» om befordringarna inom den högre embetsmannaverlden, sedda i samband med »medelklassens» frånvaro ur representationen. »Hvad skulle man väl säga», heter det, »om man finge höra, att *assessor* Kihlberg, protokollssekreteraren Bergström, ryttmästaren Berg eller någon med ett annat dylikt ingenting klingande namn blifvit upphöjd till en af statens värdigheter! Man skulle skandaliseras deraf»... Funnes deremot medelklassen vid våra riksdagar, och sammanträdde dessa hvart eller hvartannat år och den duglighet, som finnes bland nationen, sålunda finge göra sig känd af regeringen och folket, och skickliga embetsmän derigenom erhölle tillfälle att utmärka sig, skulle förhållandet snart bli ett annat. »*Representanten* Kihlberg, *Bergström*, Berg, är något helt annat än assessorn, protokollssekreteraren eller ryttmästaren med samma namn... Men denna medelklass, från hvilken nästan alla våra berömda namn inom litteraturens, konstens och vetenskapens verld utgått, som ännu utgör en af kuggarne i statshjulet, denna klass är utesluten från det högre statslifvet, derför att han är utesluten från representationen».

När ståndsrepresentationen ändtligen vikit för folkvalda kamrar, gick också den anförda Aftonbladsprofetian i uppfyllelse.

Skicklige embetsmän, hvilka ej egt tillträde till riddarhusets »statsmannaskola», ej ens genom den allt mer vidgade porten till borgarståndet der fått fotfäste bland rikets fäder, sattes genast i tillfälle att utmärka sig i den nya riksdagen; och denna hade endast i fyra år fungerat, när »representanten Bergström» — något helt annat än assessorn med samma

ingenting klingande namn — verkligen blef upphöjd till statens högsta värdighet.

Per Axel Bergström, af dalaslägt, är född i Lund den 20 augusti 1823 och växte upp i Helsingborg, der fadren var egare af det bekanta »Hôtell Molberg», som före jernvägarnes och ångbåtarnes tid under årtionden gjorde god tjenst som gränsstation för resande mellan öfre Sverige och utlandet. Student i Lund vid jultiden 1840, blef unge Bergström i juni 1844 filosofie kandidat, hvarefter han »för lagerkransen» försvarade en del af professor Ebbe Samuel Brings i disputationsform utgifna polemik emot det då hvilande representationsförslaget. Som filosofie doktor qvarstannade Bergström ännu tvänne år vid universitetet för juridiska studier, hvarefter han, väl vitsordad, 1846 begynte sin verksamhet i statens tjenst.

Det var i den skånska hofrätten, doktor Bergström erhöll inträde och sju år senare assessorstjenst. Han medförde från universitetet icke blott examensbetyg, utan jemväl studiehåg, som aldrig fattar studier som en öfvervunnen ståndpunkt. Särskildt förblef juridikens studium honom kärt, ett förhållande som ingalunda är vanligt bland våra praktiska jurister. I sin hemort ansedd, icke blott som skarpsinnig och samvetsgrann domare, utan äfven som en mångkunnig man med vaket intresse för allmänna värf, valdes han till medlem af stadens skolråd, till ordförande bland stadsfullmäktige och, när staden Kristianstad första gången fick utse ombud i riksdagens Andra kammare, till stadens riksdagsman.

Omkring fyrtio nyrepresenterade män ur »medelklassen» sammanträdde den 15 januari 1867 i Andra kammaren med några och trettio, som förut i borgarståndet egt representationsrätt, tjugo riddarhusmedlemmar och sju, som till val i preseståndet egt rösträtt. Mot dessa omkring hundra kammarledamöter stodo nittio af det gamla bondeståndets män, bland hvilka icke mindre än 52 varit medlemmar af den sista ståndsriksdagens bondestånd. Gamla, bepröfvade riksdagsmän ur alla fyra stånden sutto på kammarns bänkar, men det dröjde icke länge innan ett tretal af de nyrepresenterade i väldig ordkamp och uppseendeväckande riksdagsidrott kunde mäta sig med hvem som helst af de gamla riksdagsmännen.

Dessa tre voro P. A. Bergström, E. Key och S. A. Hedlund; men det var icke i samma led, de stridde, då den allmänna uppmärksamheten begynte fästas vid deras ingripande i Andra kammarens debatter.

Bergström invaldes i lagutskottet, i det enskilda utskott, som skulle utarbeta kammarens arbetsordning, och i ett tillfälligt utstott, åt hvilket önskningsmål angående embetsverk o. d. hänvisades för utredning. Hans stora arbetsförmåga togs således fullt i anspråk, och han svek icke heller förväntningarne. Sakkunnigt och oförskräckt lade han sitt ord tidt och ofta. Med en viss »juridisk» öfverlägsenhet i ton mötte han invändningar, och när till hans kunskapsdigra vältalighet äfven lägges hans obestridliga »eloqventia corporis», är det icke underligt, att mången fann sig obehagligt berörd af Bergströms repliker — och gaf så godt igen. Åtskilliga heta episoder bevaras delvis i de justerade protokollen. »Klumpighet från det hållet», säger en gång E. Key, »får ursäktas, man har ej rätt att vänta af björnen, att han skall vara dansör» — men får då af Hedlund höra, »att om klumpigheten ej kan tillräknas björnen, är den ett fel hos dansmästaren». Det är lättare att hålla ett eldkol på tungan, än ett infall, säger profeten.

Väldigare strider, än de, som kryddades med infall, fick dock Bergström utstå. I kammaren satt en annan skånsk jurist, en af dem, som egt tillgång till plantskolan på riddarhuset, och denne vardt snart nog Bergströms bistre motkämpe. »Den ädle grefven», som Bergström icke underlät att enligt riddarhussed titulera sin motpart, framlade nämligen redan 1867 ett förslag om smärre städers förläggande under landsrätt, hvilket väckte Bergströms häftiga motstånd; snart kommo dertill skiljaktigheterna i åsigter om försvarsfrågan, om den oprivilegierade jordens beskattning, och, värst af allt, striden om riksdagens rätt att indraga anslag, hvilka en föregående riksdag uppfört på »ordinarie stat». Riksdagens makt inskränkes, säger Bergström, icke endast af grundlagen, utan äfven af »historisk rätt», och den bör taga sig till vara för begäret att vilja »guvernera genom budgeten». Men i dessa båda åsigter hade Bergström »statsutskottets ärade ordförande»

emot sig. Och han tillämpade esomoftast under debatterna i kammaren sin redan 1867 uttalade teori att »ironien mycket väl lämpar sig för allvarliga ämnen».

Bergströms uppfattning af konstitutionela frågor förde honom tidigt i opposition mot konstitutionsutskottet, som »försökte köra fram med kanoner, ehuru det icke tilltrott sig aflossa en pistol» (1868), och Bergström kallades snart »konservativare än regeringen». Hans ställning i Andra kammaren var icke heller särdeles inflytelserik. Men man lärde sig mer och mer att icke döma honom efter skarpa ord och häftiga repliker, utan midt igenom den sträfva ytan se till det välvilliga sinnet, öppet för rätt många af tidens kraf. Hans obestridliga kraft och duglighet förfelade icke heller sin verkan, och ej få af hans motståndare till kammarens protokoll hörde snart nog till hans personliga vänner. Intrycket af *ärlig själ* segrade öfver det af *anspråksfull embetsman*, som i början verkat frånstötande.

Regeringen tillsatte på hösten 1869 en komité för utredande af den på dagordningen komna myntfrågan, och Bergström blef en af komiténs medlemmar. I lagutskottets specialkomitéer hade han nedlagt mycket arbete, bland annat för utarbetande af en dissenterlag, för förordning om advokatstånd; vid 1870 års riksdag framlade Bergström en skisserad reorganisationsplan för vår rättskipning: kollegiala underdomstolar, omfattande både stad och land, med muntlig process, rättslärdt advokatstånd, och öfver dessa domstolar endast en kassationsdomstol. Som »slutsten i hvarje folklig rättsförfattning» sätter han jury, hvilkens införande efter en dylik reform ej länge skulle låta vänta på sig. Men det vardt endast »ad notitiam», han framlade sina tankar, och vårt rättsväsen ha de allt hittills icke kunnat påverka.

Redan vid början af 1870 års riksdag tolkade mången på regeringen hvad Bergström, under »remissdebatten» i Andra kammaren, yttrat med alldeles enskild hänsyftning, att han tyckte sig »spåra en parlamentarisk svanesång», och riksdagsförhandligarna följdes äfven få veckor efter riksdagens slut af en ministèrförändring. De Geers ministèr — för så vidt den ännu fans qvar på taburetterna — afgick, och nya män

uppsöktes att å konungamaktens vägnar fortsätta striden mellan krafvet på stärkt försvar och fordran af klassbeskattningens borttagande. Bergström ingick som chef för civildepartementet i konseljen af 3 juni 1870. Alla erkände, att med honom en dugande kraft tillförts regeringen, om ock icke alla trodde på hans statsmannavishet.

Den portfölj, Bergström öfvertog i kabinettet Adlercreutz, eller, som det snart nog kallades, den Bergströmska minstèren, är ock i stort behof af arbetskraftig ledning. Det är en brokig massa regeringsärenden, som sammanhållas och ledas utaf K. M:t i dess civildepartement. Jordbruket med alla dess binäringar — *då* jemväl bränvinskontrollbyrån, men icke skogsvården —, fiskerierna, stuteriväsendet, kartverken, geologiska undersökningarna, statistiska byrån, landtmäteriet, afvittringar, byggnadsordningar för städer och annan ekonomisk lagstiftning i betydligt omfång, hela landtregeringen och alla allmänna arbeten, först och sist jernvägar, sammanlöpa hos civilministern, som i flera andra länder motsvaras af två eller tre regeringsmedlemmar. Det Bergström närmast och med förkärlek tog sig af, var jernvägsärenden, statens såväl som enskildas, hvilkas koncession, bolagsordning eller låneaffärer af regeringen skulle behandlas. Från Bergströms statsrådstid datera sig nordvestra och östra stambanornas afslutning, norra stambanans (norr om Upsala) begynnelse, äfvensom ett betydligt antal enskilda banor då erhöllo koncession. Bergström var så öfvertygad om nyttan af jernväg för de särskilda orternas utveckling, att han icke drog i betänkande att låta den högt beskattade minoriteten binda småfolksmajoriteten till dryga kommunalskatter, för fyllande af dessa kommunens »egna behof», till hvilka Bergström obetingadt räknade jernvägsförbindelse *från* kommunen eller *genom* den eller åtminstone *i dess närhet.* Både inom riksdagen och i pressen, t. o. m. i den vetenskapliga tidskriftslitteraturen, bestreds lagligheten af en så rymlig utsträckning af kommunalbeskattningen, och då dertill kom en så rymlig utsträckning af aktieegares skyldigheter som t. ex. Motala-banans bolagsordning innehöll, hopades stundom rätt mycken vrede öfver den kraftige civilministern. Men han kämpade oförskräckt för sitt mål: att främja jernbaneutveck-

lingen, och dermed hela den industriela, i vårt vidsträckta land. Att vidga marknaden för vårt lands industri och låta den lära af utlandet, var ock en af Bergströms omsorger: derför främjade han Sveriges deltagande i expositioner både i Europa och Amerika.

Men försvarsfrågan var ännu hufvudfrågan, och Bergström stred oförtröttadt i riksdagen för dess lösning enligt vexlande förslag. När 1871 års riksdag förkastat det då framlagda, sammankallades i september en urtima riksdag för frågans behandlande ånyo, af samma riksdagsmän. Resultatet blef också detsamma — för försvaret, men icke för förhållandet mellan riksdagens partier, mellan riksdag och regering. Vredesutbrotten riksdagsmännen och samhällsklasserna emellan nådde under urtima riksdagen sin höjdpunkt, hvarifrån de sedan genom »kompromissen» och vanans magt så småningom återförts till måttfullare dimensioner. »Hvarför skulle vi icke kunna blifva öfverens?» frågade Bergström landtmannapartiet 1871; »hos en hvar af oss glöder i djupet af hjertat den heliga elden af kärlek till fosterlandet.» Sedan han äfven vid urtima riksdagen »talat och frälsat sin själ», tröstar han sig med skaldens ord:

»der bor oväld på framtids tunga».

Statsutskottet fortsatte emellertid, under grefve Arvid Posses ledning, att, så godt sig göra lät, »guvernera med budgeten». 1873 afstyrkte den mäktiga delegationen ett af statsrådet Bergström begärdt anslag till extra-ordinarie tjenstemän inom civilexpeditionen, och trots Bergströms ovederläggliga bevisföring att de begärda 3,000 kr. vore det billigaste sätt, hvarpå det obestridt vigtiga arbetet kunde utföras, afslog kammaren anslaget: »ett misstroendevotum riktadt icke mot *person,* utan mot *systemet*». En förändrad organisation af de centrala embetsverken skulle derigenom framtvingas. Allt hetare vordo sammandrabbningarna mellan »den ärade civilministern» och »den ärade ordföranden». Bergström begynte i februari 1874 och fortsatte i tvänne riksdagar att efter hvarje yttrande gifva tillkänna, att han »icke skulle justera dess skriftliga uppfattning». Mot *honom* skulle åtminstone ej kunna påstås, att han justerat bort något obetänkt, lika litet som

att han godkänt en oriktig uppfattning af hvad han sagt. Det är »gladiatorsfäktningar», ej fruktbärande debatter, som bära dylika märken.

Dessa nådde sin höjdpunkt i mars 1874, då Bergström förklarade, att om riksdagen indrager de af statsutskottet till indragning föreslagna 6,000 kr. af anslaget till kommerskollegium — för en sedan sex år oanvänd presidentlön — skall han »tillstyrka konungen att ogilla beslutet och anbefalla statskontoret att fortfarande ställa dessa 6,000 kronor till K. M:ts disposition». Det var de »ordinarie anslagens» helgd, Bergström sålunda ville häfda. Riksdagen indrog de 6,000 kronorna, men Bergström tillstyrkte endast K. M:t att anbefalla statskontoret att i hufvudliggaren uppföra, icke att utbetala, det vägrade anslaget. När nu 1875 års konstitutionsutskott afgifvit sitt betänkande till riksdagen, om riksstyrelsens förande, uppstod i båda kamrarne en ganska häftig diskussion, hvarunder Bergström oförskräckt försvarade sin åtgärd, men hans tolkning af grundlagen vann icke stöd ens af en sådan konservativ pelare, som grefve Carl Göran Mörner. Äfven Louis De Geer ansåg Bergströms tillvägagående i detta fall »ej fullt välbetänkt», men erkänner »de stora förtjenster», han som civilminister inlagt.

När Andra kammaren instämt i utskottets ogillande af konseljens förfarande och riksdagen, i gemensam omröstning, förkastat den af K. M:t framlagda regleringen af en »K. styrelse för Handeln och Näringarne», begärde ministèren »Wennerberg—Bergström» sitt afsked. »Bergsprängningen» var fullbordad, den *andra* De Geer'ska ministèren öfvertog de allmänna ärendenas ledning.

* * *

Bergström var dock qvar i Andra kammaren, äfven efter det han, den 11 maj 1875, afgått från ministerbänken och, den 14, utnämts till t. f. president i Kammarkollegium. Omvald i Kristianstad 1869 hade han 1872 valts af Stockholms stad, ett val som jemväl på hösten 1875 förnyades. När »remissdebatten» i Andra kammaren egde rum 1876, återförde Carl Ifvarsson för en stund diskussionen till den »Berg-

strömska katastrofen», genom att utbedja sig upplysning om hur skilnaden mellan »ordinarie» och »extra» stat af den nuvarande regeringen uppfattades. Bergström, som trodde sig i denna fråga ha följt grundlagens *anda,* om ock ej dess bokstaf, medgaf nu, att »i denna tid af en kraftig realpolitik... slår man icke någon med *anda*».

I sitt yttrande 1877 om då framlagda försvarsproposition medger Bergström att striden förts med bitterhet och utan nödigt tillmötesgående; men 1878 afsäger han sig »kompromissen och allt dess väsen». Sedan var han under fyra år borta från riksdagen.

Landshöfding i Örebro 1876, återkom han först 1882, sitt läns representant i Första kammaren, och fick nu åter säte i lagutskottet, vid flera riksdagar jemväl utsedd till utskottets ordförande. Mer och mer steg hans inflytande i kammaren, och 1885 bidrog han genom sin försonliga hållning icke litet till den då vunna utgången ur den dittills ofruktbara striden om försvaret och klassbeskattningen. Som ordförande i lagutskottet fick han leda den sammanjemkning af Första och Andra kammarens beslut med anledning af regeringens förslag, hvilken han sjelf ansett omöjlig och visserligen fann vara »en klen produkt». Men heldre uppgaf han att häfda sin gamla ställning till frågan, än han ville bära ansvaret för ett afslag, då icke regeringen velat bära det. Ljudeligt bifall helsade dessa ord, hvilka temligen nära torde ha uttryckt kammarmajoritetens tanke.

Detta var för öfrigt icke första gången, Bergström lyckats i väsentlig mån bidraga till en fruktbärande uppgörelse mellan stridiga meningar bland våra lagstiftare. Den nya prestvalslagen var i detta hänseende beväringslagens föregångare.

I de brännande frågorna om skyddstullar och »brödbeskattning» har Bergström icke tagit aktiv del i kampen, men han yttrade 1886 sin öfvertygelse, att det var *af omsorg för arbetarne,* som Första kammaren då vägrade att lägga tull på lifsmedel, och har mer än en gång visat, att han icke är blind för arbetarfrågorna. Han underkänner icke statens pligt, att »när allmänna missförhållanden sådant kräfva, gripa in, stödjande, hjelpande, lindrande».

Vid tvänne kyrkomöten (1878, 1883) har Bergström varit lekmannaombud, med vanlig drift ingripande i ärendenas behandling.

Som medlem af en dansk-norsk-svensk komité, för uppgörande af förslag till en för de tre länderna gemensam vexellag, har Bergström åren 1877—79 tidtals varit sysselsatt, äfvensom senare i en skandinavisk sjölagskomité.

För öfrigt har han egnat sig åt de göromål, som åligga landshöfdingen och tillkomma ordföranden i länets hushållningssällskap. Hans gestalt tynges ej af åren, hans verksamhetslust är oförminskad, så väl som hans sinnes liflighet. Kring honom röra sig också icke få af de rykten, hvilka söka konstruera den politiska morgondag, hvars »rosenfingrade Aurora» de, måhända förtidigt, velat se i vissa af de senast förrättade utskottsvalen.

Per Jakob von Ehrenheim.

(1887, jan.)

Till höger om talmannen i Första kammaren, strax framför statsrådsbänken, står vice talmannens stol. Der sitter en liten man med ljust skägg och grånad hjessa, med lifliga ögon och mild uppsyn. Ett flyktigt ögonkast skulle troligen icke i hans drag läsa den skärpa och fasthet, hvarom hans *tretioåriga krig* i våra riksförsamlingar bär vittne. Men att han alltid fört ridderlig fejd, derom behöfver betraktaren knappast rådfråga häfden.

Det är verkligen nästan på dagen trettio år sedan Ehrenheim höll sitt förstlingstal på Riddarhuset. Hvilken utveckling sedan dess! Icke alla, som stodo vida framom den strängt konservativa falangen, ha kunnat, om de ock velat, hålla jemna steg med yngre led, hvilkas utveckling annorlunda format det »liberala idealet». För Ehrenheim stod en gång i fagert framtidsljus en af rättvisa och statsklokhet påkallad reform af den svenska folkrepresentationen, så afvägd, att de samhällsbevarande intressena deri väl tillgodosågos, icke blott de samhällsutvecklande. »Jag har», sade han en gång i Första kammaren, »fått min politiska uppfostran uti en parlamentarisk församling hvars första lag alltid var att vörda så väl konungamaktens som folkets rätt»; icke ens för en så vigtig sak, som frid mellan riksdagens kamrar, vill han »offra stora konstitutionella grundsatser». Till höger och venster om honom ljuda kära röster, välbekanta från väldig strid under gemensam fana, för fosterländsk utveckling, nu manande till eftergift för en ny tids kraf. Kommunallagarnes kontrasignant påminner, att »det är väl med lagstiftningen om den kommunala rösträtten, som med andra lagar, att den är i tillfälle att vinna förbättringar och för-

ändringar under tidernas lopp»: han försäkrar, att den kommunala rösträtten ingalunda af regeringen skulle lemnats utan gräns, om hon anat, att den kunnat leda till kommunalt envälde. Det hjelper icke. Ehrenheim vill icke bidraga till ett beslut, som »kan ändra Första kammarens karakter», han vill ej ändra den 1865 antagna jemnvigten mellan samhällsklassernas inflytande på den nya representationen. Den nya riksdagsordningens kontrasignant erkänner förbindelsen mellan ståndsbeskattningen och försvarsväsendet; öfver vän och vedersakare förmår han mycket, tills slutligen de kraftfullaste bland »försvarsköpets» motståndare följa honom på den beträdda vägen — till *utgång ur en resultatlös strid.* Men Ehrenheim följer icke. »Äfven ett godt försvar kan köpas för dyrt», säger han, »och detta sker, om det köpes med en orättvisa.» Alldeles samma ord ha män af majoriteten i Andra kammaren uttalat — lika uppriktigt menade. Det är blott »orättvisa», som ses ifrån annan synpunkt.

Lätt glömmer man dessutom, under idelig kamp om samma, ideligen återkommande frågor, hur länge striden verkligen varat. Det är icke blott »paradisfågelns» sång, som låter åhörarne glömma tiden. Eller kan det t. ex. för vice talmannen Ehrenheim stå klart, att alldeles lika lång tid *nu* förlupit ifrån kommunallagarnes promulgerande, som den, hvilken skiljer ridderskapet och adelns »gemensamma tanke» om sjelfskrifvenhetens upphörande — från ridderskapet och adelns eget upphörande som politiskt riksstånd?

* * *

Liksom Första kammarens talman, har äfven dess vicetalman utländsk härkomst. Först hans farfar föddes inom Sveriges gräns, ehuru slägten alltifrån Westfaliska freden räknats bland svenske undersåter. Från Polen öfver Pommern och Lifland gick dess väg till Sverige och dess riddarhus. Den adlade Ehrenheim dog som generalkrigskommissarie i Lifland och Kurland, efterlemnande förmögenhet, hvilken satte sönerna i stånd att köpa gods och jernbruk i Sverige. Den andre i ordningen blef brukspatron på Malingsbo i Dalarne, ännu för få år sedan tillhörigt hans ätt-

ling *Per Jakob*, liksom fortfarande det möderneärfda Grönsö i Uppland. På sistnämnda gård föddes han den 4 augusti 1823.

Föräldrarne bodde ömsevis på de båda egendomarne och i Uppsala under Per Jakobs uppväxttid, och han blef från enskild information student vid midsommaren 1839. Det Ehrenheimska huset var den tiden en af stadens sociala medelpunkter, hvarigenom studentlifvet blef så mycket angenämare för Per Jakob. Men denne var icke blott en älskvärd yngling, utan äfven en arbetsam. Han tog studierna på fullt allvar, så »blifvande possessionat» han var. Ett katederprof bestod han 1841, juridisk-filosofisk kandidatexamen aflade han 1843 och juridisk kandidatexamen 1846. Anstäld i kansliet 1844, inskrefs han 1846 i Svea hofrätt och arbetade under den som handledare för domareämnen mycket berömde och mycket anlitade lagmannen och borgmästaren Callerholm i Hedemora. Både i Dalarne och i Uppland innehade Ehrenheim domareförordnanden, i hofrätten blef han 1850 e. o. fiskal och kort derefter utnämnd till vice häradshöfding. 1847—48 års riksdag hade han delvis bevistat som riddarhuskanslist och med stort intresse följt förhandlingarna. Vid 1850—51 års riksdag var han riddarhusmedlem, men deltog aldrig i husets debatter. Sedan vistades han en längre tid utomlands, med stor förkärlek studerande Englands politiska och ekonomiska förhållanden. Efter hemkomsten gifte han sig och satte bo på Grönsö, 1853; fem år senare ärfde han Malingsbo. Som jordbrukare, bergsbruksidkare och kommunalman hade han nu fullt upp att göra och kunde blott egna ett halft år åt 1856—58 års riksdag. Men detta halfva år blef afgörande för hans framtid.

Ehrenheim blef indragen i det pågående utvecklingsarbetet. När han 1859 åter kom till riksdagen, var detta i full gång, under De Geers ledning, hvad regeringens andel angick. Ehrenheim invaldes i bankoutskottet och tog framstående del i debatten på riddarhuset.

Han lät sig icke hänföra af stormilår, icke heller af konservativa slagord. Han ville reformera, der han fann reform nödig, uppträdde t. ex. mot passväsende, mot bördsrätt — »*ett af lagen skyddadt medel för egennyttiga afsigter*», för utvidgande

af judars medborgerliga rättigheter, för kommunallagarne, och, först och sist, mot skyddstullar, afsedda att »ersätta industriidkares missräkningar», och mot tull på lifsförnödenheter, till hvilka han, mot sjelfva Fåhræus, ville räkna både »salt» och »salt sill».

I »norska frågan» yttrade han den åsigt, att man icke »vid någon revision af riksakten kan vänta, att norska folket skall uppoffra sin likställighet med det svenska», en ganska enkel sanning, som icke dess mindre nog behöfver utsägas allt emellanåt, liksom denna: »det konstitutionella statsskicket har icke större vådor, än om laglöshet och oordning få inträde inom representationen». När Ehrenheim, med anledning af konstitutionsutskottets dom mellan borgarståndet och dess talman, i februari 1860 på riddarhuset framsagt dessa ord, helsades han med talrika bifallsrop. Sådant hände honom icke ofta. Dels talade han kort och på sak, utan all retorisk konst, dels var han icke alldeles i majoritetens smak. Eget nog är det, att mot slutet af riksdagen se Ehrenheim och Lagerbjelke skärmytsla i representationsfrågan. Den senare vill sammanföra de fyra stånden, den förre vill motverka deras ensidighet och förordar derför en liten partiel reform. *Icke ens tidningarna*, klagar Ehrenheim, intressera sig nu mera för representationens ombildning — men han hoppas att intresset framdeles åter skall vakna.

Och det hoppet slog icke fel. »De folkvalda ståndens» adress till K. M:t satte reformsaken åter på dagordningen innan året 1860 hunnit gå till ända, och bland dem, som tidigt hörde till De Geers »invigde», var Ehrenheim. 1861 blef han ledamot af en regeringskomité — han har sedan varit ledamot och ordförande i en hel mängd sådana — och 1862 invaldes han i sitt läns landsting. Den samma år begynnande riksdagen fick mottaga det kungl. representationsförslaget. Ehrenheim, nu ledamot af konstitutionsutskottet, bidrog der till dess första framgång, och var för öfrigt under hela riksdagen en flitig debattör. I en vida mindre fråga, än representationsreform, nämligen om en ringa reform af riddarhusets valsätt, yttrade han då de profetiska orden: »Minoriteten kan småningom växa genom allt kraf-

tigare skörd af de skäl, den utsått. *Det är det moraliska sättet att segra*».

Som ledamot i k. komitén för behandling af den motsedda frågan om grundskatternas aflösning deltog Ehrenheim i 1865 års riksdag och i den väldiga riddarhusdebatten om det kungliga representationsförslaget. Han hyste det förtroende för Sveriges folk, att det skulle ge ett godt innehåll åt den nu erbjudna formen; detta förtroende såg han uttryckt i de talrika deputationerna, hvilka andra fördömde, och endast på ett sådant förtroende borde ett bifall hvila. Men afgörandet må ej fördröjas, varnar han; man kunde då få stanna vid ett resultat, som saknar *de betryggande garantier*, hvilka detta förslag innehåller.

Förslaget segrade. Hade också Ehrenheims ord deri icke *hufvudsaklig* andel — den segern berodde på många faktorer — så hade de det sannolikt i segern fyra månader derpå, då hämnande andar drabbade väldigt samman inför riddarhusets sköldar, försvarande riksens ständers fri- och rättigheter mot en våldsamt öfvergripande konungamakt.

De Geerska ministèren hade *icke* iakttagit riksdagens med svag majoritet framlagda tulltaxbestämmelse om tull på mjöl och gryn och således förgripit sig på folkets sjelfbeskattningsrätt. »Beskatta», sade De Geer, »är icke att upphäfva skatter». Kraftfulla protektionister, hvilka ännu i dag äro lifsmedeltullarnes banérförare i Första kammaren, bröto lansar med »den bästa af ministèrer» men denna fick i Ehrenheim en dugande bundsförvandt. Han deducerade ur grundlagen regeringens rätt och pligt att uppehålla konseqvens i tullagstiftningen emot öfvergående kastningar och att skydda minoritetens rätt, som i få fall lättare förtryckes än genom tullbestämmelser. Få månader derefter utnämndes Ehrenheim till statsråd och valdes samtidigt af sitt läns landsting till riksdagsman i Första kammaren.

* * *

Den nya formen hade fått innehåll. Gentemot den fastare riksdagen borde ock stå en fastare organiserad regeringsmakt, med enhet och kraft i handling, mötande den nya riksdagen med initiativ på alla de områden, der sådant vore af nöden.

Så sade regeringens motståndare, grefve Henning Hamilton, då han i Första kammaren tog till orda med anledning af konstitutionsutskottets granskning af statsrådets protokoll. Ehrenheim medgaf att reformen medför stora förbindelser att gå framåt och att man måste se till att förbindelserna kunna uppfyllas; men detta kan icke ännu ske: »*den nya representationen måste lemnas tid att sätta sig*». Så lydde Ehrenheims ord till kammarens protokoll den 13 april 1867.

Den nya representationen begagnade också tiden i uppgifvet ändamål: den satte sig — till och med på tvären.

Men minst bland alla regeringsledamöterna kan Ehrenheim förebrås att ha uraktlåtit taga ledande del i riksdagens förhandlingar. Det gör ett vemodigt intryck, att i protokollen genomgå »organisationsriksdagens» debatter och finna Ehrenheim gång på gång supplera t. o. m. krigsministern, att icke tala om hur han supplerar civil- och finansministrarna. Så t. ex. då i Andra kammaren behandlades K. M:ts förslag, att få sammandraga och öfva beväringen när han »finner omtankan för rikets säkerhet det påkalla» (i st. f., som lagen lydde, »pröfvar rikets försvar det påkalla») och man befarade ett försök att under »form af lagförklaring stifta ny lag» — var det på Ehrenheim regeringens försvar hvilade. Han måste försäkra kammaren, att regeringen visst icke härunder dolde en plan att undanskjuta den stora frågan om arméns organisation! Men icke förmådde han rädda förslaget — icke ens med hjelp af ett par ord af sjöministern. »Man vill göra här som i Preussen», skrämde en af Andra kammarens män sig sjelf och de andra. En månad senare fick Ehrenheim strida för anslag till öfningsläger och tidsenliga gevär. Men Posses läger var redan betydligt större och hans »gevär» mera tidsenliga. Det var under dessa tider en af regeringens vänner i Första kammaren lät undfalla sig, att med dylikt bemötande är det icke roligt att vara statsråd, hvarpå Hazelius replikerade, att det icke heller är för sysslans behagligheter, man bör blifva det. Hvad Ehrenheim beträffar, ansåg han sin mission vid rådsbordet och på statsrådbänken slutad, när Louis De Geer afgick ur konseljen, den 3 juni 1870.

* * *

Men han satt qvar på sin riksdagsmannaplats, och förde oförtröttadt sin glafven i Första kammarens och utskottens strider. »Ett statsintresse får ej offras för ett statsregleringsintresse», sade han redan innan han nedlagt rådsvärdigheten, och dervid stod han fast, äfven då han medgaf, att »det är en otacksam roll för en representant att vara mera konungsk än konungens regering» (1875).

Ehrenheim har varit en af de ledande och mest betydande männen inom Första kammaren under senaste halftannat årtionde, vice talman ifrån 1879. I bankutskottet (1871 lagt.), i tvenne försvarsutskott (1871 urt. och 1883) och i konstitutionsutskottet (1872—87) har han deltagit i ärendenas beredning, och under kammarens plena har han tagit liflig del i debatten, icke minst »de märkliga dagar» enligt Wallenbergs ord, »då nationalrepresentationen icke är annat än en bankbolagsstämma». Ehrenheim är nemligen sedan 1872 fullmäktig i riksbanken, men har ändå icke velat att dess vinst skall ökas på allmänna rörelsens bekostnad, d. v. s. indraga privatbankernas sedlar å 10 kronor, hvarom så länge kämpats i riksdagen.

Hamiltons ironiska ord 1867 om regeringens behof af en förenande länk i form af en statsminister funno i Ehrenheim en allvarlig främjare, och efter ett fåfängt försök genomfördes förändringen 1876. Kraftigt har han framhållit behofvet af utrikesärendenas konstitutionella handhafvande; men med riksdagens anspråk att »inskränka den dispositionsrätt öfver statsmedel, som i enstaka fall ännu tillkommer K. M:t», har han haft svårt att förlika sig, och nu, som förr, finner han det »orimligt att sammanbinda frågor om stora utgifter med frågor om stora skattenedsättningar». Hänsyftningen är ingen gåta.

Frihet från tull på lifsförnödenheter är för Ehrenheim fortfarande maktpåliggande, och han har talat varma ord för den fattiges rätt i detta fall. Om spannmålstullar säger han (1885) att de *verka som en progressiv beskattning nedåt* och vilseleda jordbrukaren om hvar botemedlet finnes för hans betryck.

Första kammaren manade han 1886 att värdigt häfda sin plats inom representationen genom att skydda landet från en återgång till det tullsystem, som för 30 år sedan öfver-

gafs, »och som aldrig kan tillämpas utan att förnärma den talrika klass, som i högsta grad är i behof af att se representationen med afseende på henne öfva rättvisa». Spanmålsprisets höjande till en summa som betäcker produktionskostnaden — tillade han — *är icke en lagstiftningssak.*

Ehrenheim saknar icke s. k. kompetens att bedöma frågan: han är sedan 1853 jordbrukare, sedan 1878 t. o. m. landtbruksakademiens direktör. Af tvänne kyrkomöten (1878, 1883) har han varit medlem, särskildt verksam inom kyrkolagsutskottet. Han har som komitéordförande deltagit i utarbetande af grufstadga, fiskeristadga, patentlagstiftning, ordnande af minderåriges arbete i fabriker, lagstiftning rörande inteckning i jernväg m. m. och är ordförande i många allmänna och enskilda styrelser.

Liss Olof Larsson.

(1887, febr.)

Dalarnes krigshistoria är vida mer framstående än dess parlamentariska. Under det häfden känner dalabönders härtåg emot både utländsk och inhemsk öfverhet i landet, ja till och med emot den i Stockholm församlade riksdagen, känner det svenska bondeståndets riksdagshistoria ett, jemförelsevis mot andra provinsers kontingent, ganska lågt antal dalamän bland ståndets ypperste. Det är dock att märka, att dalamännen under *Matts Perssons* ledning 1809 bildade sjelfva kärnan i bondeståndets motstånd mot antagande af en konstitution, som icke innefattade all jords lika beskattning. Från dalamännens riksdagsbänk hördes ock tid efter annan hårresande skildringar om nöd och skattebördor. Men det var i enkla ord, med pust och suck. De djupa känslorna äro hos nordbon fåordiga, och särskildt hyllar dalabonden af forno gamle kung Göstas sats: »en gång tala och dervid blifva är bättre än hundrade gånger säga». Dess märkligare är det, att den *nya* riksdagen visar oss en dalabonde, som icke allenast tillhör riksdagens ledande stormän, utan jemväl kan räknas bland dess talföraste.

Liss Olof Larsson är född den 17 januari 1838 i Vestannors by, Leksands socken, helt nära Siljan och Dalelfven. Storskiftet hade redan på 1820-talet ordnat byamännens egor, så att Lissa-gården fått sitt. På den gården satt Liss Lars Olsson, riksdagsman för sin ort ifrån 1844, en ståtlig dalabonde och dugande man, men i det politiska lifvet föga bemärkt, ehuru under en lång följd af riksdagar medlem af bondeståndet. Hans son Olof fick gå i sockenskolan tills han vid 14 års ålder var behöflig för hemmansbruket, men långt dessförinnan hade han fått taga del i gårdsarbetet. Nu skulle

han föra det an i fadrens frånvaro. Det sved i gossens sinne, när han trälade ute i marken och tänkte på boken. Var han blott ute på forsling, gick han bredvid lasset och läste, och hvad han läste berodde på hvad han kom öfver. Han läste vid matrasterna, han läste om nätterna, så att ögonen ledo och doktorn förbjöd det. Men så skapades autodidakten, ty den naturliga begåfningen hos Liss Olof var icke ringa och viljekraften var af rätta slaget. Skolkunskapen i räkna och skrifva hade han bragt så långt, att han i sitt 16:e år fick anställning vid då pågående storskifte i Svärdsjö och Envikens socknar; dylika uppdrag fick han äfven för andra socknar under sammanlagdt 12 år. Under tiden vardt han en högväxt, ståtlig karl, liksom fadren, och erhöll, liksom denne, förtroendeuppdrag inom orten. När han fullgjorde beväringsexercisen, blef han vicekorpral och smakade aldrig »portionsbränvinet», i allo ett föredöme för kamraterna. Auktioner, bouppteckningar, arfskiften o. d. fick han ofta förrätta. Vid 24 års ålder gifte han sig och blef ledamot i kommunalnämnden, kort efteråt kyrkovärd, 1864 landstingsman. När fadren efter sista ståndsriksdagen drog sig tillbaka från riksdagslifvet, fick han sin son Olof till efterträdare som representant för valkretsen.

Hemmansegaren Liss Olof Larsson i Vestannor gjorde således 1867 sitt inträde i riksdagens Andra kammare som representant för »Leksands, Åls och Bjursås, Rättviks och Ore samt Gagnefs tingslag» eller Nedan-Siljans domsaga. Och den platsen innehar han ännu, sex gånger återvald.

Den reslige dalabonden, i sin hemorts vackra drägt, ådrog sig uppmärksamhet i kammaren, icke minst ifrån läktarne. Att han ej vanslägtats ifrån fäderna såg man genast och snart fick man äfven höra det. Det går en sägen om en notarie i bondeståndet, som sällan hörde på de hedervärdes föredrag men ändå alltid fick sina protokoll godkända, att han redde sig genom att i hvarje yttrande lägga in något om skjutsens skiljande från jorden. Äfven Liss Olof debuterade med en motion om skjutsens skiljande från jordbruket. Men hans nästa motion visade, att han icke i bränvinsfrågan upptog bondeståndets mantel. Långt ifrån att längta tillbaka till

husbehofsbränningens »privilegium», som så ihärdigt försvarats af bondeståndet och endast genom en »statskupp» vridits ur dess hand, gick Liss Olof modigt fram på den 1854 beträdda vägen, både 1867 och framgent anhängare af allt kraftigare lagstiftningshinder för utskänkning af spritvaror.

Sitt första tal i kammarens plenum höll Liss Olof för att mot en stadsrepresentant försvara almanackans helgdagar; motionären ville afskaffa sex stycken, af hvilka dock en (midsommardagen) skulle få stå qvar som fridag från arbetsskyldighet, men utan gudstjenst. Ensamt barndomsminnen från Leksands kyrkbacke kunde göra tillfyllest för att stämma Liss Olofs sinne emot en dylik ändring af det bestående, men den unge Leksandsbon identifierade dessutom söndagar och helgdagar med en logik, som då väckte någon förundran, men som sedermera allt för ofta återfunnits i hans argumentationer, för att icke rent af tillhöra mannens karakteristik. Å ena sidan hans lifliga lynne, hans fyndighet och ordrikedom, å andra sidan hans uppfostrans brister, torde göra det möjligt för honom att sjelf icke märka när han »målar fan på väggen för att sedan ge honom stryk». Men åhörarne både märka och anmärka det. Konsten är för öfrigt icke ny och har länge kunnat med fördel användas.

Långt hade riksdagen icke kommit innan hr Larsson fått tillfälle att visa huru djupt han delade fördomarne hos »massan af folket», hvilken han också förklarade sig tillhöra, och när han 1868 ånyo uppträdt mot förslagen att från statskyrkans band frigöra medborgerlig kompetens, fick han af Blanche benämningen »ofördragsamhetens apostel». »Kan det vara lämpligt», frågade Liss Olof, »att sedan så mycket svenskt blod, ja Sveriges störste konungs blifvit offradt på Tysklands slätter just i striden mot den fiende till vår lära, hvilken vi der uppsökte och besegrade, nu sjelfmant vilja släppa lös denna fiende inom vårt lands egna gränser?» Att Gustaf Adolf stred för religionsfriheten och att »fienden», d. ä. den som icke tillhör svenska statskyrkan, längesedan »sluppit lös» inom Sveriges gräns, förbisåg talaren helt och hållet under sträfvan att i kraftiga ord ge luft åt sin åsigt.

Statsmedels användande för Stockholms kungliga teater

var ett af de missbruk, mot hvilka dalarepresentanten tidigt drog i härnad med motioner och anföranden i kammarens plena. Teaterns egenskap af bildningsanstalt var honom alldeles ofattlig, men att den tog en del af skattebidragen i anspråk fattade han som en grym orättvisa mot skattdragarne. Under ordande härom målade han i bjerta taflor kontrasten mellan teaterns lyx och hemortens nöd. »Det finnes andra skådespel», utbrister han, »än de, som ges på k. teatern, jag menar den scen, då från den fattige utmätes hans sista bohag till kronoutskyldernas betalande», och den scenen står så lifligt för hans minne, att den mer än en gång återkommer under hans lifliga debatter för sparsamhet med statens medel.

Få ha också varit så konseqventa i detta fall som Liss Olof Larsson, då det gällt statsbudgetens *utgiftsafdelning*. Ty han fäster sig icke blott vid embetsmannalöner och pensioner, han granskar härens och beväringens ransoner, han nagelfar fångars utspisning och bemöter till och med en gång med stötande hån ett förslag om ersättning åt två oskyldigt häktade qvinnor. Men på *inkomstafdelningen* är det en annan sak. Der kommer statskassan i andra hand, de skattdragande jordegarnes bästa i första.

Knapt någon af »Andra kammar-majoritetens» män har så eftertryckligt som Liss Olof Larsson inom riksdagen fört deras talan, som »i 200 år burit indelningsverkets tunga»; d. v. s. deras, som ega den »icke-privilegierade» jorden. Med en talang, som är obestridlig, har han härunder följt föredömet af den romerske statsman, som afslöt alla sina yttranden i senaten med orden: »för öfrigt anser jag Cartago böra ödeläggas».

Är det fråga om nedsättning af postporto, om afskaffande af vatten- och brödstraffet, om embetsverks lönereglering, om emigrationen, om tull på kolonialvaror — allra mest när det är fråga om försvarsväsendet, alltid har Liss Olof sin »kläm» på slutet. »Vi hafva denna riksdag», klagar han 1884, »fått från regeringen mottaga förslag, såsom t. ex. derom, att fångar numera skola undslippa vatten- och brödstraffet, d. v. s. man lindrar för dem som begått lagbrott. De som hafva stor brefvexling hafva fått postportot nedsatt, och löneförbättrin-

gar ha blifvit gifna åt en mängd tjenstemän, samt dessutom bereddes i fjol åt konsumenterna af siden (!) och vin samt andra fina saker betydliga nedsättningar i tullafgiften, med ett ord, alla blifva ihogkomna. Det är blott en folkklass — en näring — nämligen jordbrukarne, hvilka med nöd kunna sträfva sig och kämpa sig fram, som lemnas utom räkningen. Icke ens sedan skattekomiténs utredning i fjol visat, hvilka himmelskriande orättvisor som vederfaras landets modernäring, har regeringen aktat nödigt att föreslå någon ändring deruti — det var kaffekonsumenterna, som lågo regeringen mera varmt om hjertat, än idkarne af landets modernäring».

»Idkarne af landets modernäring» står här som liktydigt med de små hemmansegarne, »kaffekonsumenterna» äro de rika och välmående. För *deras* bästa var det således, som regeringen föreslagit nedsättning af tull på kaffe och té. En ofantligt hög tull fördyrar téet för arbetaren, sade en annan kammarmedlem, och väl vore om en så helsosam föda hos oss, som i flera andra länder, blefve lätt åtkomlig för de obemedlade. »I min hemort», invände genast Liss Olof »i min hemort känna de allra flesta icke hvad té är, och om de finge se något af den varan, skulle de sannolikt tro, att detta vore något som skulle användas för kreaturen». Sådant kan gerna få bli qvar i Sibirien och Kina, fortfor talaren, men svenskarne kunde få bättre födoämnen om de läte bli att exportera sitt bästa smör och sin gödboskap utan i stället förtärde sådant hemma i landet.

Men så goda saker lära icke stå till buds, ens för konsumtionen, i Liss Olof Larssons hembygd. »Der», säger han t. ex. 1871, »är man välbergad om man har sill, salt strömming till sitt hafrebröd, och stor slösare om man begagnar sofvel till rågbröd. Man knotar icke der, om tullen höjes på kaffe och socker, ty dessa artiklar betraktar man som kuriositeter, icke som nödvändighetsvaror». Det är ett vänligt drag hos Liss Olof Larsson, att han merändels hänför sitt votum, vare sig i kulturfrågor eller i skatte- och tullfrågor, till de åsigter, som gälla i hans hemort. Men han har en gång uttalat de vackra orden: »Låt oss icke betrakta en

stor fosterländsk fråga provins- eller klass-vis!» »Är det det helas väl och bästa som åsyftas, då måste små och enskilda intressen vika». Dessa yttranden gälla dock icke försvars- och grundskattefrågor. De äro i stället den brygga, på hvilken Liss Olof Larsson den 5 mars 1886 verkstälde öfvergången från försvaret för hemortens rågbröd till försvaret för den stora, fosterländska spanmålstullen.

Den gången erkänner han verkligen, att han »icke sökte utröna tänkesätten» inom sin valkrets; men nu tror han sig deremot om att säga dem, att de icke »så genomträngt denna fråga, att de kunnat bilda sig någon bestämd åsigt rörande densamma». Med sin egendomliga logik, känd sedan årtionden, anmärker han, att den fria konkurrensen folken emellan betingar att alla skulle arbeta under samma gynsamma förhållanden, emot hvilket antagande redan klimatets olikhet lägger oöfverstigliga hinder. Om menniskorna vore af vår Herre förfärdigade likartade maskiner, för samma slags arbete utstälda i alla jordens delar, skulle denna anmärkning icke sakna befogenhet. Nu har den i stället fått vittna om den art af bevisning, protektionismens organer i »Vårt land» anse tillfredsställande.

Men talaren sjelf har tydligen icke ansett »klimatet» som tillräcklig bevisning för den satsen, att »vi (jordbrukare) måste skydda vårt eget arbete och icke låta frihandelsteorierna göra slut på våra egna näringar». Jordbrukarens stora skulder äro ett bättre skäl. Hans konsumerande landsmän böra derför af lagen tvingas att hjelpa till att betala dem. Och om arbetaren då skulle få betala 6 öre för sin kaka i stället för 5, så gör det ju honom ingenting, om han derigenom får 6 öres arbetsförtjenst, men under brist på »skydd» för arbetsgifvaren icke ens skulle kunna förtjena 5 öre. Härmed stannar *den* beviskedjan. Hur 6-öreslänken här skall gripa in i den förlorade 5-öres länken återstår att konstatera.

* * *

Men försvars- och grundskattefrågan har naturligtvis varit hufvudsaken i Liss Olof Larssons tjuguåriga riksdagsarbete. Redan 1867 yttrade han de åsigter, som mer och mer

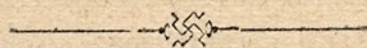
vunno terräng: att klassbeskattningens härordning icke var förenlig med de »icke privilegierade» jordegarnes nyvunna maktställning inom vårt politiska lif. Den var icke heller förenlig med nutidens fordringar på en försvarsduglig armé, den var icke ens förenlig med historisk rättvisa. Så småningom utvecklades ur det härom förda tjuguåriga kriget, i hvilket Liss Olof Larsson tagit framstående del, den kompromiss, som 1885 ledde till en utgång ur en retsam och ofruktbar strid, hvarunder beskyllningar för egennytta och påståenden om orättvisor utvexlats med samma pregel af innerlig öfvertygelse från båda partierna, det gamla bondeståndet å ena sidan, de tre »högre» stånden å den andra. Men Liss Olof Larsson har stor förtjenst af den *början* till fred, som med 1885 års riksdagsbeslut vunnits. Det skall aldrig kunna nekas, att hans kraftiga ingrepp gjorde det möjligt, att — 12 dagars tillökning i den svenska ungdomens vapenöfning och en bättre ordning af beväringens förhållande till den påräkneliga försvarsstyrkan verkligen utgingo ur de voteringsurnor, hvilka *jemväl* bragte en tredjedel af »klassbeskattningen» till »ett tidhvarf som flytt».

* * *

Liss Olof Larsson vann redan vid sin andra riksdag plats i ett tillfälligt utskott, blef vid den tredje och fjerde suppleant i statsutskottet och har ifrån 1871 varit ordinarie medlem af detta vigtiga utskott. Af 1883 års särskilda utskott för försvars- och skattefrågornas behandling var Liss Olof medlem, såsom tillhörande den af ministèren Posse tillsatta försvarskomitén. Bankofullmäktig ifrån 1874, har han under en följd af år på 1870-talet varit medlem af de löneregleringskomitéer, hvilka utarbetat lönestater för häradshöfdingar, hofrätter och bortåt ett tjugutal större och mindre förvaltande embetsverk. Visserligen har Liss Olof Larsson vid dessa komitébetänkanden gemenligen fogat sin »särskilda mening» gående ut på mindre statsutgift för den ifrågavarande embetsverksstaten än öfriga kommitterade ansett skäligt; men han har dervid alltid följt bestämda principer och i det stora hela visat sig ega klar uppfattning och god vilja,

långt utöfver hvad ett och annat af hans »declamatorier» i Andra kammaren skulle låta förmoda.

Men om maktställningen inom denna kammare har han fört strider, hvilka icke äro tagna till något för nutida forskare tillgängligt protokoll. Så mycket kan dock här antecknas, att han länge tillhört landtmannapartiets »niomannaråd», att Carl Ifvarsson den 19 mars 1884 till Andra kammarens protokoll förklarade, att hrr A. P. Danielsson och Liss Olof Larsson »vanligen bruka diktera besluten inom kammaren» samt att hr Liss Olof Larsson nu för tredje gången är kammarens vice talman, sedan Carl Ifvarsson dragit sig tillbaka.

Gillis Bildt.

(1887, februari).

»Jag tror att man kan göra mycket till jordbrukets gagn, men icke på det sätt, att man till jordbrukarne anvisar större eller mindre del af statens medel. Ty från hvilka skulle dessa medel tagas, om icke från den icke jordbrukande delen af Sveriges inbyggare; men sannerligen, de äro icke i en sådan ställning, att de kunna något undvara».

Så yttrade sig för 20 år sedan Stockholms öfverståthållare friherre Gillis Bildt i riksdagens Första kammare, hvars främsta riksdagsmannaplats var hans. Återkommen till hufvudstaden, efter lång frånvaro som en bland »*ordets* representanter för vår sjelfständighet» — han har i riksdagen så betecknat diplomaterna — erhöll han åter plats på Första kammarens stockholmsbänk, sedan han offentligen uttalat sin önskan att *icke* väljas såsom partiman. *Riksmarskalken* vill taga vid der *öfverståthållaren* slöt. Det är en lång och hedrande riksdagsbana, begynt för snart fyrtio år sedan, åt hvilken fortsättning blifvit beredd genom Stockholms stadsfullmäktiges senaste riksdagsmannaval.

* * *

Som en af »*svärdets* representanter för vår sjelfständighet» får friherre Bildt i år fira sitt halfsekelsjubileum. Och dock är det endast en mindre betydande del af hans verksamhet, som fört honom ifrån underlöjtnants- till generallöjtnantsgraden.

Didrik Anders Gillis Bildt föddes i Göteborg den 16 oktober 1820, son af en artillerikapten, intogs som frikadett å Karlberg och utexaminerades derifrån 1837 till underlöjtnant vid Göta artilleriregemente. Vid högre läroverket å Marie-

berg aflade han examen 1842, och hade under studierna der genom flit och duglighet ådragit sig kronprinsen Oscars särskilda uppmärksamhet. I flera år »repetitör» vid Marieberg, från 1844 biträdande lärare i matematik vid Karlberg, avancerade Bildt 1846 till löjtnant, 1849 till informationsofficer, 1848 erhöll han inträde i artilleristaben, 1849 i krigsvetenskapsakademien. Och när riksdagen sammanträdde på hösten 1847 tog Bildt säte å Riddarhuset, der han redan i början af 1848 valdes till ledamot af statsutskottet.

Det var en sällsynt framgång för en ung löjtnant, som hvarken hörde till de rika eller till de höga ätterna bland ridderskapet. Det var också uteslutande hans egen personlighet, som utgjorde häfstången för hans uppkomst i verlden. Den duglige artilleriofficeren, den intagande kavaljeren och den exemplariske unge mannen förenades i Bildts person. Det var derför ingalunda med oblida ögon, kung Oscar såg, att hans son kronprinsen Karl med stigande vänskap fäste sig vid den talangfulle, behaglige löjtnant Bildt.

Vid 1850 års riksdag återinsatt i statsutskottet, uppträdde Bildt tidt och ofta på riddarhuset som utskottets referent. Redan då hade han kommit till den insigten, att »det finnes icke något mägtigare intresse i landet, än jordbruksintresset». Men tappert stred han för de anslag han ansåg behöfliga, för de åsigter af hvilka han var genomträngd. Mot latinets oumbärlighet för grundläggande af duglig bildning framhöll han redan 1848 matematiken och andra praktiska vetenskaper såsom fullgoda ersättare, i representationsfrågan var han icke omedgörlig, men vid frågan om lossande af statskyrkobanden för medborgerlig kompetens var han ännu 1856 så stock-konservativ, af erkänd fruktan för katolsk propaganda, att »hans häftiga språk» till och med blef omtaladt i paristidningen »Le Constitutionel». Från denna samma riksdag utgingo emellertid, på Bildts initiativ, tvenne fruktbärande framtidstankar; den ena rörde ordnandet af landets helsovårdsförhållanden, den andra statens åtgärd för den högre fruntimmersundervisningen. »Det är en erkänd sanning» — så föllo Bildts ord på riddarhuset för trettio år sedan — »att nationens bildning i allmänhet beror på qvinnans.»

År 1851 utnämnd till adjutant hos konung Oscar I, ehuru endast löjtnant på Göta artilleri, var Bildt åtta år derefter generalmajor och Carl XV:s förste adjutant. Hans befordringsbana var ett så starkt bevis icke allenast på högsta vederbörandes välbehag, utan äfven på befordringslagarnes tänjbarhet, att den i sin tid ganska mycket kommenterades. Ännu innehafvare af löjtnants lön och kaptens titel, blef han 1854 chef för artilleristaben och titulerad major. Måhända får denna befordran sättas i samband med det årets yppade krigsmöjligheter. Sedan dessa upphört och verldsfreden var återstäld fick Bildt väl 1856 öfverstelöjtnantstitel, 1857 majorstjenst och 1858 öfverstetitel, men öfverflyttades samtidigt med den sistnämnda utnämningen till civila tjenstegöromål, såsom landshöfding på Gotland. Generalmajor 1859, sändes han samma år till konungen af Danmark för att notificera Carl XV:s uppstigande på sin faders tron, afgick 1861 i utomordentlig beskickning till Victor Emanuel för att å sin konungs vägnar formligen erkänna det nybildade konungariket Italien och utnämndes 1862 till öfverståthållare i Stockholm, för att inaugurera och presidera i hufvudstadens nya kommunalstyrelse. Det blef således Bildt beskärdt att den 20 april 1863 med ett helsningstal öppna Stockholms stadsfullmägtiges första session.

* * *
*

I statsutskottet hade Bildt varit verksam till och med 1860 års riksdag, 1857 valdes han af riddarhuset till bankofullmäktig — en förtroendepost, som han följande år nedlade vid afflyttningen till Gotland — och under så väl den långa riksdagen 1856—58 som alla de följande, af hvilka Bildt var medlem, deltog han med stor ifver i jernvägsstriderna. Särskildt låg honom derunder om hjertat att försvara de bansträckningar, hvilka han ansåg vigtiga för *hufvudstadens försvar* och *Stockholms handelsintressen.* Och icke blott i riksdagen verkade han för framgång åt sådana bansträckor, äfven inom statsfullmäktiges krets, inom Stockholms börs, ja bland Stockholms menighet sökte och fann han stöd för sina åsigter i dessa mål — hetast stod striden 1870; och då det oaktadt, emot

sjelfva regeringens proposition, en annan åsigt om stambanans sträckning norr om Stockholm segrade i riksdagen, visade Bildt sin tro med sina gerningar, i det han både som aktietecknare och styrelseledamot verkade för det bolag, som ville utföra jernvägsförbindelsen mellan Stockholm och Vestmanlands bergslager.

Under fortgången af dessa jernvägsstrider hade hela vår riksdagsordning blifvit ombildad. Bildt älskade visserligen den gamla, och förmanade riddarhuset ännu 1862, då han förordade regeringens förslag om årliga riksdagar, att »så väl som möjligt uppfylla sitt höga kall». Men han var icke blind för utvecklingens gång och de nya förhållandenas kraf. Under den afgörande debatten på riddarhuset, 1865 i december, talade han derför reformens sak. Ingalunda förbisåg han de anmärkningar, som mot regeringens reformförslag kunde göras, men då det eröfrat en så väldig opinion inom landet och af två stånd nästan enhälligt antagits, förutsåg Bildt af riddarhusets *nej* »en strid, som skulle lossa samhällsbanden», och ville derför icke allenast sjelf lägga sitt *ja* i urnan, utan »uppbjuda alla sina krafter för att medverka dertill, att de goda resultat, som dess författare åsyftat, må kunna realiseras.»

Trupper från landet voro inkallade att, i nödfall, hjelpa öfverståthållaren i Stockholm att upprätthålla ordningen, för den händelse riddarhusets befarade *nej* skulle framkalla oroligheter. Men det blef jubel af i stället för hot och våldsamheter. Och Bildt har sjelf i Första kammaren förnekat, att det var på *hans* ordres, som två polisbetjenter infunnit sig hos Henning Hamilton, för att erbjuda honom sitt beskydd.

* * *

Främsta platsen på hufvudstadens första riksdagsmannabänk i Första kammaren tillföll den humane öfverståthållaren, och med högsta röstetal blef han af kammaren utsedd att deltaga i det utskott, som skulle utarbeta förslag till reglementariska stadgar för den nya riksdagen och arbetsordning för Första kammaren. Det var under debatten om detta förslag, han försvarade den öppna omröstningen inom ut-

skotten. Deras beslut kunna då ej, sade han, »besuddlas af den svartaste af alla färger, *intrigens*».

I försvarsfrågans behandling under kammarriksdagarnes första år tog Bildt liflig del. Han antog principen af *stam* och *bevöring,* men framhöll vigten af riktig proportion mellan dessa härens delar, så att icke stammen blefve till numerären oföränderlig under det beväringen svälde ut till hvilket antal som helst. Det var honom derför ingalunda oantagligt, att ur beväringen ett antal utlottades för att erhålla bättre öfning och sålunda af stam och beväring möjliggöra en homogen, en krigsduglig armé. För försvarsfrågans lösning hade han arbetat redan i den 1861 tillsatta komitén. Rättvisan af den utsträckta värnpligtens förbindande med efterskänkande af skattebördor ville han ännu 1871 icke erkänna, men framhöll ofta och med styrka *krafvet på krigsduglighet* hos den armé, på hvilken vårt försvar skall byggas.

När frågan om utsträckande af medborgerlig kompetens till andra svenskar än statskyrkans medlemmar år 1870 åter behandlades af riksdagen, uppträdde Bildt kraftigt till försvar för reformen. Den påfliga ofelbarhetsdogmen gjorde i hans ögon katolicismen ofarlig, och vår egen lära behöfde således icke längre det förut nödvändiga skyddet, hvilket nu, ansåg Bildt, icke allenast *kunde,* utan äfven *borde* borttagas. Äfven för gift qvinnas rätt till myndighet talade Bildt i riksdagen, och tog framstående del i förhandlingarna om utskänkningslag, fattigvårdslag m. fl. frågor, med hvilka hans embetsställning som öfverståthållare gjort honom förtrogen.

* * *

Karl XV:s vän intill slutet, erhöll Bildt af hans efterträdare uppdrag att för kejsar Wilhelm i Berlin notificera Oscar II:s tronbestigning. Att Bildts personlighet på kejsaren och kejsarrikets ledande män gjort ett särdeles fördelaktigt intryck trodde man sig finna, då, i början af 1874, öfverståthållaren i Stockholm, generalmajoren Bildt, sedan 1864 friherre och ifrån 1873 serafimerriddare, utnämndes till envoyé extraordinaire och ministre plénipotentiaire hos H. M. kejsaren af Tyskland, konungen af Preusen; den nya regimens

närmande till det nya kejsardömet ådagalades ännu tydligare, då konungen sjelf 1875 besökte sin höge frände i Berlin. Samma år blef Bildt generallöjtnant och ackrediterades som svensk-norsk minister jemväl i Dresden; så ock vid storhertigliga Badensiska hofvet, när vårt konungahus der fick slägtförbindelser. Det är således ingalunda obetydande sociala värf, som ålegat vår diplomatiske representant vid de tyska hofven under en rätt lång följd af år, men hvad de diplomatiska beträffar, ega vi om dem ingen annan kunskap, än den »Svensk Författningssamling» meddelar: 1875 kommo Sverige och Tyskland öfverens om ömsesidigt erkännande af mätbref, 1877 om direkt telegrafförbindelse, 1878 om utlemnande af förbrytare, 1881 om understöd åt nödstälda sjömän, 1879—83 årligen om något tillägg i telegraf- och postfördragen o. s. v. Men att godt förhållande ständigt egt rum mellan gamla Sverige och nya Tyskland, under Bildts hela sändebudstid, är en lycka, framför hvilken man visserligen ej skulle föredragit att hans diplomatiska historia redan kunnat bjuda på märkligare blad, med interpellationer och »blå böcker». »Inga bref äro goda bref» gäller ju ock om den för samtiden offentliggjorda diplomatiska korrespondensen. Eller hvad fingo vi för glädje af excellensen Manderströms »blå böcker»?

Friherre Bildt lemnade sändebudsposten i slutet af 1886 och återvände till Stockholm, af konungen utnämd till riksmarskalk. Det kan ej hjelpas, den ståtlige öfverståthållaren går ej fullt igen i den något böjde, kalottbärande riksmarskalken. Åren taga ut sin rätt, om än sent. Men det sextiosjunde året är ingen börda för svenske statsmän, och vigtiga värf öka kraften hos ett spänstigt sinne.

Jöns Rundbäck.

(1887, mars).

En vacker augustiqväll — det är snart 15 år sedan — nalkades en liten flock glammande vänner ingången till Tivoliteatern på Stockholms djurgård. Billjettluckor funnos å ömse sidor om ingången, och emedan folk trängdes framför den ena, vände sig den lilla flocken mot den andra, hvarur ett trindt fryntligt ansigte tittade fram.

»Kan jag få sju biljetter», utlät sig, med finsk brytning, den främste i flocken.

Det trinda ansigtet öfverfors af ett mycket lätt förtrytelsemoln. Men en utbytt blinkning med en man i flocken förjagade det lika hastigt som det kommit.

»Ja bevars, det går nog för sig, sju kronor blir det,»

— Nu var det den finska brytningens representant, som synbarligen blef lång i synen. Var det således verkligen sant, att den svenska statsrevisionens vice ordförande på lediga stunder åtog sig annat hederligt arbete för att föregå med godt exempel? Så hade verkligen en svensk vän påstått, när de nalkades luckan.

Och statsrevisionens vice ordförande, den mäktige medlemmen af landtmannapartiets styrande råd, Jöns Rundbäck, stack åter sitt trinda ansigte fram ur luckan. »Medan herrarne vänta på biljetterna, så var' så goda och stig' in.»

Innan de finska herrarne rätt visste hur det gått till, sutto äfven de innanför den förmenta biljettluckan. Och de kommo aldrig längre in på Tivoliteatern den aftonen. Ty den förmente biljettförsäljaren och hans improviserade gäster utförde så intelligent och så lifligt sina konversationsroller om Sveriges och Finlands politik — några af det liberala Finlands främsta män voro med i laget — att ingen vidare tänkte på de från

andra luckan verkligen anskaffade biljetterna under den angenäma aftonen i Jöns Rundbäcks sommarbostad på Djurgården.

Jöns Rundbäck hade då i ett årtionde tillhört svenska riksdagen, der han lika gerna var patetisk, som utom den jovialisk. Inom riksdagen klockare, organist, hemmansegare, var han utom den sångare, pianist, »wohlthäter». Men är det ock fortfarande den patetiske Jöns Rundbäck, som från riksdagsbänken återremitteras till klockarstolen, icke är det den jovialiske. Tidernas omskiftelse mera än årens tyngd har deri skulden. Och väl må erkännas, att ett godt humör svårt pröfvas af ändrad maktställning. Det är icke så lätt att se lika glad ut i spetsen för en ringa trupp af »Rundbäckare» som på tinnarne af landtmannapartiets segertempel. Men *en* tröst följer Jöns Rundbäck, icke blott från »niomannarådets» lysande dagar, utan ända från »hedervärda bondeståndets» tid: hoppet om protektionismens seger.

* * *

Jöns Rundbäck, yngre broder till Vexiörepresentanten Abraham Rundbäck, föddes 1830 i Barnarps socken nära Jönköping. Föräldrarne voro burget folk. Fadern, Jonas Rundbäck, smedsmästare och kyrkovärd, fick lefva länge nog för att se sina uppoffringar för sönernas uppfostran krönta med god framgång. Den äldste, Abraham, sattes i skola 1841 och installerades 15 år derefter som lektor i Vexiö. Den andre, Jöns, fick inträde på skollärareseminariet i Vexiö, hvarifrån han 1850 utexaminerades. I Vexiö fick han 1851 anställning som skollärare, aflade der 1852 organist- och klockareexamen, fick samma år förmånligare plats som skollärare i Harplinge socken i Halland, men begaf sig för de musikaliska studiernas fortsättande efter någon tid till Stockholm, der han 1855 examinerades af Musikaliska akademien. Samma år fick han klockare- och organist-tjensterna i Säfve församling på ön Hisingen, och här satte han snart bo på eget hemman, Assmuntorp Uppegården. Sin tiostämmiga orgel trakterade han om söndagarne till församlingsboarnes belåtenhet, och om hvardagarna både läste och talade han med framgång, så att han snart vann rykte i orten.

En »frisinnad» bonde, som icke läte sig förvillas af »frihandlare», men väl kunde framhålla »modernäringens betryck» och »jordens bördor», som uppfattade Riksens Ständers Banks ändamål af låneinstitut för de betryckta jordbrukarne och icke fann någon ökad försvarsbörda nödig, en sådan var just hvad orten behöfde, när riksdagsmannavalen för bondeståndet skulle företagas på sommaren 1862. Jöns Rundbäck motsvarade icke blott ett sådant behof, han erbjöd vida mer, ty hans talanger skulle kunna skaffa honom inflytande vid riksdagen och hedra valkretsen. Askims, Vestra och Östra Hisings samt Säfvedals härader sände också Jöns Rundbäck till riksdagen 1862.

Om väghållningen, skogsvården, utskänkningen, om bouppteckningar och arfskifte, om klockarepost och skarpskyttar hade Rundbäck redan yttrat sig i ståndet, innan han »å egna och kommittenters vägnar» begärde lånediskontfondens förökande med $1^{1}/_{2}$ million, i betraktande af »riksbankens ställning till landets invånare». Och få dagar senare motionerade han införseltull på malen spanmål. »Vi behöfva inga snillen, men vi behöfva praktiska män», utbrast han i näst följande plenum under brödernas bifall. Detta saknades icke heller, när han vid diskussion om strafflagsförslaget angrep det i 16 kap. § 8 införda »munlås» i fråga om ärekränkning; »den frihet, vi hittills egt, att nämna hvar sak vid sitt rätta namn» ville Rundbäck ingalunda mista, och ståndet återremitterade paragrafen till lagutskottet utan att dock lyckas få den omredigerad. Svagare var bifallet till Jöns Rundbäcks ord, när han uttalade sig emot katekesutanläsningen i folkskolan.

Jöns Rundbäcks motion om tull på mjöl och gryn, liksom andra motioner om tull på ost och fläsk, lyckades verkligen, genom förstärkt utskotts omröstning, intränga i den af riksdagen 1863 till K. M:t öfverlemnade tulltaxan, men — när K. M:t publicerat den, läste man icke dess mindre »fritt» för dessa poster, i stället för riksdagsskrifvelsens siffror. K. M:ts rätt att icke mottaga en erbjuden bevillning erkändes ännu temligen allmänt — och tiden var för öfrigt icke lämplig för en småstrid om dessa tullposter, under det alla sinnen

upptogos af representationsfrågan. Men Rundbäck återkom till 1865 års riksdag, och när den stora striden var utkämpad, återvände han kraftfullt rustad till tullfrågan, utan att dock deri inblanda den konstitutionella. Han höll den 21 april 1866 i bondeståndet ett stort tal, hvilket han ännu 1885 i många punkter återupprepat. Ingenting kan kraftigare än detta kärntal intyga, hur rätt den nuvarande regeringens främste man har, då han benämner den protektionistiska regimen *intressenas inbördeskrig* och klassificerar dess teori ibland de *socialistiska samhällsärorna.*

Förutsättande, att *samhällslifvet beror på allas lika rätt till arbete och bröd,* bevisar Rundbäck för ståndsbröderna 1866 att ännu allt för mycket fattas innan *jemnlikhet* häruti vunnits. Porslinsfabrikationens rååmnen t. ex. äro tullfria, under det fabrikaten draga en skyddstull af 25 proc. af värdet. Under åren 1861—63 har porslinstillverkningen i landet uppgått till 3 millioners värde, svenskarne ha således under dessa år betalt 750,000 kr. *mera* för sina porslinsvaror, än de eljest behöft betala. På samma sätt ha de samtidigt betalt 4 millioner till den inhemska bomullsindustrien, för dess fabrikater, *mer* än behöfligt för att få samma vara. »Lika lätt vore att visa, det vi på samma sätt få med millioner under namnet tull betala våra artiklar från sockerraffinadörer och många andra fabrikanter. Men huru förhåller det sig med jordbruket eller landtmannanäringarna? Få de också betaldt för hvad de producera? Ånej, landtmannen får ej ens fritt producera hvad han sjelf förtär, emedan det ej är nog dermed, att landtmannen i likhet med andra medborgare betalar skatt för inkomst af arbete o. s. v., han måste ock — i ordinarie onera — betala cirka 10 proc. af varuvärdet eller 1 riksdaler för hvarje tunna spanmål, han producerar.»

Ingen äter således sitt bröd dyrare än jordbrukaren. »När jag derför», fortsätter talaren »påyrkar tull å landtmannaprodukter, så gör jag det egentligen icke för skyddets skull, utan på det att rättvisans vågskål måtte i någon mån komma att jemnare balanceras. *När åter den tid kommer, att vi landtmän få fritt producera och skatta efter samma grunder som andra näringsidkare och derjemte slippa betala orättvisa skydds-*

tullar, då skola visserligen icke vi begära tull för våra produkter, och vi skola icke heller behöfva det...»

Dessa ord från 1866 har Jöns Rundbäck icke återupprepat hvarken 1885 eller 1886 eller 1887; men för öfrigt har han i detta sitt stora tal i bondeståndet haft en både god och ofta anlitad källa för sina senare anföranden till förmån för landtmannaprodukters tullskydd. Icke heller har han åter påmint om den »kläm», hvarmed han 1866 afslutade talet: att nämligen det enda som grundlägger en lycklig ställning för arbetaren är *att landets jord väl häfdas och skötes.*

Det är märkliga ord, vi här efter Rundbäck anfört, i synnerhet äro de nu väl värda att behjertas. Först höra vi huru skyddstullarne reta upp producenter mot producenter. »Sverige för svenskarne» blir förvandladt till »de andra svenskarne för mig». Vidare få vi höra talas om, att denna intressenas strid eger rätts-stöd deruti, att samhället är pligtigt erkänna allas lika rätt till arbete och bröd; den lära, socialisterna drifva för arbetarne, tages här i anspråk för producenterna, och genom lärans tillämpning på dem skola sedan äfven arbetarne få ett säkrare, om också ej billigare bröd. Till sist kommer, helt öfverraskande, just deras sats, hvilka i omsorgsfullt, kunnigt, ekonomiskt anlagdt arbete se rätta vägen till välstånd: allt beror ytterst på, att landets jord väl häfdas och skötes. Man kan endast vara tacksam för ett så upplysande föredrag.

Men icke blott föredragets förmåga, att framhålla protektionismens kärna och logik, gör det i hög grad anmärkningsvärdt, äfven det tydliga uttalandet, att jordbruket icke behöfver någon skyddstull, så snart den på jorden hvilande extra-bördan blifvit aflyftad, förtjenar återkallas i minnet. Rundbäcks stora tal medförde väl 1866 spanmålstullens seger i bondeståndet, men bör 1887 kunna tjena till ledning för dem, hvilka äro osäkra i den tilltrasslade frågans redande för egen tankegång. Då de nu höra äfven den från de öfverklagade bördorna fria jordens innehafvare, de stora säteriegarne, ifra för tull på lifsförnödenheter, kunna de så mycket lättare, under Jöns Rundbäcks ledning, bedöma anspråkens »natur».

* * *

Andra kammaren, i hvilken Jöns Rundbäck alltjemt deltagit som hemortens ombud, tog i främsta rummet hand om f. d. bondeståndets bördor. Känslan af nödvändigheten att icke splittra kraften lät skyddstullsfrågan hvila, och farhågorna, att den redan 1867 skulle bringas till lif af det då nedsatta särskilda utskottet för afhjelpande af jordbrukarens finansiela betryck, besannades icke. Rundbäck var medlem af detta »välfärdsutskott» och framhöll riksdagens »pligt att anskaffa behörigt rörelsekapital för den stora massan af folket». Dit räknade han naturligtvis endast de små jordbrukarne. Till rörelselån åt dem borde bankovinsten anslås, och om större bevillning till följd deraf blefve att uttaga å *deras* arbete, hvilka stodo »under strecket», betydde det ej så mycket: de äro ej skuldsatta och få genom ymnigare penningtillgång rikligare tillfällen till arbetsförtjenst. Icke blott genom bankovinstens undandragade från statsbehofven, äfven genom grundskatternas aflösning skulle dock de bevillningsdragande hjelpa de jordegande.

Aflösning hette det 1867 i Välfärdsutskottets betänkande. Men åren förvandlade snart denna *önskan* till en *fordran på afskrifning,* icke blott af de egentliga s. k. grundskatterna, utan äfven af andra onera och besvär, hvilka tryckte f. d. bondeståndet som särskild klass. Och emedan största delen af vårt försvarsväsen hvilade på sådan grund, fick denna fordran mer och mer praktisk betydelse, enär försvarsväsendets utveckling var en oafvislig fordran. Jöns Rundbäck har kraftigt deltagit i den striden, och hans hållning under dennas fortgång har vållat både hans upphöjelse och hans förnedring inom »landtmannapartiets» läger. Öfver bankoutskottet (1868—70) gick Jöns Rundbäck till statsutskottet (1871—77), »detroniserades» derifrån till konstitutionsutskottet (1878, 1880—82, 1884), till bankoutskottet (1879), till »ledighetsutskottet» (1883, 85, 86), men steg åter till bevillningsutskottet (1887). Det var hans hållning i försvarsfrågan, som 1878 förde honom i opposition mot de gamla förbundsvännerna och vid 1884 års riksdagsmannaval gjorde åtskilligt buller af sig, ehuru utan märkbar påföljd, ty »Rundbäckarne» förmådde icke hindra den

1885 genomdrifna *utgången* ur den 20-åriga striden om försvarets utveckling till något bättre.

»Rundbäckarne» voro nämligen lika afgjorda fiender till ett ur beväringen utveckladt kraftigare försvar, som till indelningsverkets och grundskatternas tyngande på endast »ofrälse» jord. De sistnämnda skulle afskaffas, det förra behållas, men bäras af alla skattdragande i lika proportion. Hvad försvaret dessutom kräfver, skola svenskarne nog kunna åstadkomma i farans stund, utan några dyra och betungande öfningar, utan en kostsam och besvärande värnpligtslag!

»Jag är viss derom», utbröt Jöns Rundbäck 1871 (då han för öfrigt icke höll på indelningsarmén, helst »aflöningen med torp medför inga militära talanger») — »Jag är viss derom, att för den händelse någon fara skulle hota den kära fosterjorden, vi då, likasom våra fäder, skola söka afvärja den genom att liksom då slå på sköldarna och följa dit kungen och dit äran går». Här kan man verkligen tveka, om det är den patetiske eller den jovialiske Jöns Rundbäck, som talar. Men 1878 är det oförtydbart den patetiske, då han, »fastän den ringaste bland bröder», »blandar» sin »svaga stämma i det högljuda sorlet af dagens röster i denna fosterländska angelägenhet».

Landtmannapartiets härordningsförslag vann ej riksdagens bifall, men Rundbäck hade offrat sin ställning inom partiet — kanske icke minst derför, att han, några veckor innan förslagets öde afgjordes, helt demokratiskt vågade påstå »att sådan den nuvarande representationsrätten är, det icke i allmänhet är svenska folket, som representeras af riksdagen»... »Nu få vi ej längre rädas för att taga steget fullt ut och gifva våra orepresenterade bröder rätt att också få ett ord med i laget». Det torde kunna hända, att det varder just protektionisterna förbehållet att i detta fall påskynda en utveckling — efter Jöns Rundbäcks önskan.

»Vi stå här icke inför en vanlig domstol, utan inför hela landets och efterverldens domstol» sade Jöns Rundbäck, då han tog del i den De Geerska ministèrens störtande 1880. För *hela landets* domstol har han i ändå egentligare mån blifvit

ställd 1887, sedan han deltagit i försöket att störta den Themptanderska. Hans stora tal under tulldebatterna 1885—87, icke mindre än hans tullmotioner och hans plats i detta års bevillningsutskott, tillförsäkra honom ett namn bland protektionismens talangfullaste och vredaste förkämpar. Frihandeln, som vi enligt hans försäkran 1866 ännu ha bra långt till, omgärdade som vi äro med skyddstullar, frihandeln, sådan den nu är, d. v. s. frånvaron af tullar på lifsmedel och råämnen, har dock anstiftat outsägligt ondt. Vi ha förlorat på handelsbalansen 600,000,000, bara på de sista tio åren, vi exportera obligationer, och bankens lilla ädla metallpelare är vår enda reella tillgång. Sedlarne äro bara papper (Jöns Rundbäck har sannerligen ansett dem ganska solida under tidigare riksdagsdebatter), spanmålsproduktionen räcker icke till för landets behof, den intecknade skulden växer ofantligt, arbetarne strejka... och emigrationen? Ja, »under tullskyddets dagar, eller från 1851 till 1861» utvandrade endast 16,900 personer, men ifrån 1861 till och med 1882 344,886 (med afdrag för de återkomne). Hvarför ha de utvandrat? Ha de gjort det af äfventyrarelust?... »Ånej, den som i likhet med mig», säger Rundbäck, »sett dessa tårefloder af dessa utvandrare, hvilka helt visst varit lika bittra som vattnet i det haf, de beträdt, den vet något annat. Men hvem har då drifvit dem bort? Visserligen ock ibland åtskilligt annat, men företrädesvis dock vårt sorgliga så kallade frihandelssystem»...

Jöns Rundbäck målar med kraftiga färger och ogenerad teckning. Men han har icke här nått höjdpunkten. Derpå har vännen B. anspråk, han, som darrande af rörelse förkunnade, att inbördeskriget mellan Nordamerikas Förenta stater helt och hållet var — den fördömda frihandelns verk! *Om* icke samma rang skulle kunna tillmätas dessa ord af Rundbäck, fälda något längre fram i det nyss citerade anförandet: »Producenter äro vi icke alla: och det har alltid varit producenterna, som varit förtryckta af konsumenterna, och derifrån hafva uppkommit slafsystemet och en mängd andra dåliga system».

»O, I oförståndige galiléer», utbrister talaren till slut, sedan han bevisat att kött, ull, säd o. d. icke äro råvaror, ty fåret behöfver t. ex. mer vård och ans än hvad som kan belöpa sig på tillverkningen af en saffransbulle.

* * *

»O, I oförståndige galiléer!»

Oskar Robert Themptander.

(1887, maj.)

Rikssalens läktare äro fylda med åskådare, riksdagens kamrar hafva intagit sina platser, musikens toner ge tillkänna, att konungens stora vakt satt sig i rörelse. Ur ordenssalarne inträda i oafbruten följd stabsofficerare, militäre och civile embetsmän: ordensstjernorna följas af kraschaner, dessa af ordenskedjor. Nu kommer konungens högsta domstol och statsrådet, derefter prinsarne af blodet med kronor och mantlar, ändtligen konungen sjelf med mantel, krona och spira. Bredvid honom går en undersätsig man i sin bästa ålder, med ordenskedjan öfver statsrådsuniformen. Han kan ej, som oftast hans företrädare i senare årtionden, bära den epålettprydda adelsuniformen; han vill ej, såsom hans företrädare längre tillbaka, bära rådspurpurn. Men dertill skulle han visserligen vara berättigad, ty han innehar Sveriges högsta embete. Det är excellensen Themptander.

Det var han, som å konungens vägnar upplöste riksdagen den 5 mars. Nu tager han närmast efter konungen till orda, för att låta riksdagen veta, hvad sig i rikets styrelse under året tilldragit.

Blickarne riktas på honom från riksdagens båda kamrar — blickar af olika värmegrad. Måhända ligger intet *aristokratiskt* missmod i någon af de blickar, som från Första kammarens bänkar riktas mot den ofrälse kammarkamraten vid tronens fot, men dess mera *protektionistiskt*. Ty *landet* har svarat på den vädjan, Themptander tillstyrkt konungen att göra: landet har sändt hit den Andra kammare, som h. exc. har rätt framför sig, när han från tronens venstra sida uppläser riksstyrelsens korta årskrönika. Adresser, tacksägelseskrifvelser och tidningsartiklar ha före och under valen från

rikets skilda delar gifvit uttryck åt känslorna hos dem, hvilka icke önska någon ändring i vårt nuvarande tullsystems grunder, och Andra kammarens *nya* majoritet låter redan ana innebörden af det svar, konungens trontal härom äskat. Men gamla vedersakare finnas ännu qvar i den nyvalda kammaren, särskildt den man, som 1886 trodde sig kunna för kammaren frambära konungens åsigt, säkrare än hans ansvarige rådgifvare. Striden är visst icke slut; måhända kan man motse att den återgår till humanare former, när de förut öfvermodige kämparne erfarit, att excellensen Themptanders stöd i folkmeningen var starkare, än de trodde — äfven bland röster, som »hellre böra vägas än räknas».

* * *

»Lefve Themptander! Hurra!» — så ljöd det ifrån en talrik skara studenter, samlade utanför gamla »Kuggianum» i Upsala den 8 december 1863, när en ung, knappt 20-årig student visade sig på trappan. »Lefve Themptander! Hurra!» De närmast stående lyfte honom på sina axlar och buro honom, följda af hela skaran, under sång och lefverop, framåt Vedtorget, der skaran skingrades, sedan öfverenskommelse gjorts att ytterligare fira den unge studenten med en sexa till hans ära. Och äfven professorer togo del i den glada festen. Professor Rydin var en af dem, som den dagen höjde sitt glas till den firade ynglingens pris. Ty denne stod som representant för en nyss vunnen seger öfver ett professorligt godtycke, åt hvilket icke ens de akademiske fädernas flertal skänkte sympatier. Han hade hos konsistorium begärt och nu lyckligt öfverstått en offentlig examen, till hvilken en gammal sjelfrådig professor velat vägra honom tillträde, efter muntliga och skriftliga prof, dem hvarken den unge mannen eller hans kamrater ansågo rättvist att underkänna.

Så blef Oskar Robert Themptander först känd utom den enskilda kamratkretsen. Hela hösten 1863 hade godtyckliga underkännanden af samme juris-professor väckt ovilja icke blott bland examinandi, utan ända upp till kanslersembetet; och då nu den yngste bland de underkände juristerna vågat en offentlig dust och gått med seger ur striden, var det icke

underligt att hans namn gick öfver landet, helst brochyrer och tidningsartiklar ännu långt fram på 1864 sysselsatte sig med frågan. Sjelfva namnet Themptander bidrog att göra den celeber, ty det bars några årtionden förut af en juris professor i Upsala, som från lärostolen kallats till en plats i konungens högsta domstol och ännu lefde i ärad hågkomst. Namnet ärfdes af sonen Nils Robert, som blef militär, men ej hann öfver löjtnantsgraden, innan hans helsa bröts. Nästan lam framlefde han många år, hvilkas bästa ljuspunkter voro ende sonens, *Oskar Roberts,* framgångar.

Oskar Robert Themptander föddes i Stockholm den 14 februari 1844 och tog på våren 1861 »en ovanligt vacker studentexamen» — så sade hans antagonist i konsistorium 1863 — samt våren 1862 »en äfvenledes vacker juridiko-filosofisk examen» — enligt samma källa. Derefter ingick Themptander som e. o. kanslist i ecklesiastikexpeditionen af K. M:ts kansli, men skötte derjemte med den flit sina juridiska studier, att han på hösten 1863 kunde anmäla sig till examens undergående. Detta tyckte gamle professor Lindblad vara alltför skyndsamt, hvarför han ville binda honom längre vid examensläsningen. Men, som vi redan nämnt, i den offentliga examen måste äfven Lindblad godkänna honom; en vecka senare var den unge Themptander inskrifven i justitierevisionen och Svea hofrätt. Kunskaper, pålitlighet, energi och god urskilning skulle, genom strängt arbete, bereda honom en god framtid på embetsmannabanan.

Han fick anställning som notarie i borgarståndet vid den sista ståndsriksdagen och erhöll 1867 liknande plats i Andra kammarens kansli. Här arbetade han i två riksdagar. Första kammarens behof af en kontroll-notarie, som skulle följa debatten i dess helhet för att kunna rätta möjliga missuppfattningar af de stenograferande notarierna, föranledde att Themptander 1869 erhöll denna nyinrättade plats inom Första kammarens kansli. Till och med urtima riksdagen 1871 följde han på detta sätt kammarens debatter, en god skola för en blifvande statsman. Efter sistnämnda riksdags slut kallades Themptander till sekreterare hos riksdagens justitieombudsman; i 1873 års bevillningsutskott var han äfven sekreterare,

Redan 1866—69 hade han på förordnande skött krigshofrättens sekreteraretjenst och 1869—70 varit t. f. krigsfiskal; domareförordnanden på landet inbragte honom 1870 vice-häradshöfdinge-titel, och af K. M:t förordnades han 1873 till ledamot af styrelsen för apoteksprivilegiernas amorteringsfond. Samtidigt blef han ombudsman för ett jernvägsbolag och 1875 förtroendeman vid afvecklingen af en stor bankirfirma.

Themptanders duglighet och arbetskraft hade sålunda på skiftande områden vunnit användning och erkännande, innan han inom ordinarie statstjensten nått befordran. Denna vann han först 1874, som advokatfiskal i tullstyrelsen, hvilken tjenst han dock knappast hann tillträda, förrän han förordnades att förestå styrelsens kansli, hvilket förordnande 1878, vid verkets reorganisation, öfvergick till ordinarie byråchefsbefattning. Samma år utnämndes Themptander till ledamot i en af regeringen förordnad komité för utarbetande af lagförslag rörande inteckning i jernvägar och i en annan för tulltaxans omarbetande. Riksdagen valde honom äfven 1878 till suppleant för bankofullmäktige, och vid riksdagsmannavalet i Stockholm samma år ingick byråchefen Themptander som den 13:de bland hufvudstadens 16 riksdagsmän i Andra kammaren.

* * *

Härmed var Themptander satt i stånd att för det politiska lifvet tillgodogöra sin vidsträckta erfarenhet och sin redan mognade uppfattning. Han hade på synnerligt nära håll kunnat följa den strid, som från 1867 tagit lejonparten af riksdagsarbetet i anspråk, från 1873 års »kompromiss» införd i ett nytt stadium, åt hvilket 1875 års ministerkris tycktes gifva ökad förhoppning om snar lösning. Det var två »stora frågor» å bane, af hvilka hvardera kammaren satte *en,* men icke *den samma,* i främsta rummet. Dessutom trängde sig mer och mer i förgrunden en fråga, som redan 1867 haft starka partisaner, ehuru den då och många år efteråt af sina klokare vänner hållits tillbaka såsom »inopportun», nämligen tullfrågan. Vid sina två första riksdagar klargjorde Themptander sin ställning till dem båda. Det var ej som förfäktare

af abstrakta principer, han trodde sig böra taga plats i striden. Det var åt den möjligt bästa praktiska lösningen, han ville egna sin kraft.

Att denna icke var ringa, visade sig ganska snart. Hans uppträdande i tullfrågan bidrog ganska mycket till utvidgandet af den redan nedsatta tullkomitén och uppdraget åt denna att undersöka det gällande tullsystemets verkningar. »Man bör göra sig förtrogen med de vilkor, under hvilka landets näringar och industri arbetat efter systemförändringen», sade Themptander 1879 i Andra kammaren. »En sådan utredning tillkommer en komité, och derinom bör inrymmas en ganska stor plats åt motståndarne till det system, som vunnit tillämpning, ty motståndare äro goda kritici». Väl tror han, att n. v. system varit gagneligt för vår ekonomiska utveckling och att en utredning skall visa detta, men han är benägen för rättelser deri, om det skulle visa sig att tillvägagåendet varit hårdhändt eller brådstörtadt i särskilda fall. »Jag har», sade han, »som jurist vant mig vid att fästa ett visst afseende vid den gamla rättsregeln: audiatur et altera pars». Themptander var således ingen »ren frihandlare». 1880 gaf han till känna, att han ryggade tillbaka för en försvarsorganisation bygd på värnepligten, om annan lösning af försvarsfrågan vore möjlig, och att han icke ville ålägga rust- och rot-hållen ökade skyldigheter *under fredstid* för försvaret — alltså icke öka beväringsöfningarna — förrän indelningsverkets upplösande blifvit en löst fråga, och — säger han — denna lösning måste påskyndas, om ej vår utveckling skall förryckas.

Sådana yttranden smakade ingalunda »högern» inom hufvudstaden, hvars röster fört Themptander in i riksdagen. De principiella frihandlarne sågo icke heller i honom sin man, ovissa, som de kände sig, hur långt hans håg att dagtinga med motståndarne skulle föra. Redan hade han gått in på registreringsafgifter för vissa tullfria varor, ett förslag med hvilket protektionisterna liksom kände sig för. Men deremot var det naturligt, att då efter 1880 års afslag å föreliggande värnepligtslag den De-Geerska ministèren afgick och Andra kammarens ledare erhöll uppdrag att bilda ny ministèr, Themp-

tander skulle erbjudas inträde i densamma, oaktadt han i fråga om värnepligtslagen röstat med den afgångna ministèren. Det dröjde dock ett halft år efter grefve Posses utnämning till statsminister, innan hans ministèr »konsoliderade sig» genom inkallandet af häradshöfding Richert och byråchefen Themptander till konsultativa statsråd.

* *
*

Det var den 7 december 1880, Themptander erhöll inträde i konungens råd. Den 8 mars 1881 öfvertog han finansportföljen. Men vid de nya valen, hösten samma år, uppstäldes han icke ens som kandidat till en plats å Andra kammarens stockholmsbänk. Kristianstads landsting gaf honom två år senare en plats i Första kammaren, men det är från statsrådsbänken han fortfarande och framgångsrikt tagit del i riksdagarbetet.

I mångt och mycket har han tagit till orda inom riksdagens båda kamrar under de senare åren och derigenom vunnit rättmätigt anseende som parlamentarisk talare. I en ledig, human form, klart och rakt på sak, framlägger han sina tankar och meddelar sina uppgifter. Men de föredrag, hvilka i synnerhet fäst landets uppmärksamhet vid honom, gälla naturligtvis »de stora frågorna» och tullstriden.

Det var först 1883, striden, efter 1880, åter blef liflig. De Posse'ska försvars- och skatte-komitéernas arbeten, delvis förmedlade till regeringspropositioner, förelågo till afgörande. Themptander tog hufvudsakligen del i striden om stämpelskatten och fick derunder af en företrädare på taburetten t. o. m. uppbära beskyllning för »protektionism i de inhemska försäkringsbolagens favör». Themptander framhöll deremot vigten af att icke ensamt utveckla konsumtionsskattesystemet utan på olika vägar uppsöka skatteförmågan, då den direkta inkomstskatten ändå icke kunde genomföras. I hufvudstriden tog Themptander då ingen del. Sedan Posse blifvit slagen af sina förra stridskamrater och nedlagt statsministerembetet, stannade »fackministrarne» qvar, under Thyselius som statsminister, och när denne efter ett år drog sig tillbaka, kallade konungen Themptander till statsminister.

Det blef den yngre kraften förbehållet att fortsätta der de äldre dukat under. Excellensen Themptander uppnådde verkligen 1885 den principiella lösningen af de förbundna försvars- och klass-skatte-frågorna. Med värme och klarhet skildrade han det politiska läget, antagande det klokast att »med klart fattadt mål i sigte söka af den närvarande situationen göra det bästa möjliga och begagna de föreliggande tidsomständigheterna på det bästa görliga sätt». Derigenom, säger han, gör man en bättre insatts i det genom tiderna fortgående samhällsarbetet, än om man »af misstro till framtiden afhåller sig ifrån att taga ett afgjordt framsteg till ett bättre, endast derför att steget icke är nog långt!»... Protokollet säger, att detta anförande i Första kammaren mottogs med bifallsrop — men det visar äfven, att en af kammarens veteraner med anledning af yttrandet påstod, att »landets intressen eftergifvas af landets regering».

Härom skulle excellensen Themptander snart få ytterligare »svart på hvitt», både i riksdagshandlingar och i annat tryck, ty sjelfva utgången ur den tjuguåriga grundskatte- och härordningskampen bröt de fördämningar, hvilka hittills hindrat protektionismens många bäckar små att, samlade i en stor å, öfversvämma de bräddar, situationen förelagt. Redan 1885 begynte den häftiga strid om spanmåls- och råvarutullar, hvilken nu i två år nått allt starkare dimensioner, tills en ny dam satts emot den hotade öfversvämningen: regeringens vädjan till landets opinion från Andra kammarens.

Excellensen Themptanders uppträdande i tullfrågan, vid dess behandling i Andra kammaren 1885, 1886 och 1887, vittnar i framstående grad om de egenskaper, hvilka utmärka honom, och har så att säga låtit honom växa inför våra ögon. Han har mod att se framtiden djerft emot, icke blott då det gäller verkningarna af sekelgamla klasskilnader, alstrade af privilegier, utan jemväl då det gäller arbetarefrågan, och de politiska verkningarna af en orättvis beskattning. Och han har under dessa år med orubbadt jemnmod kunnat bära de häftigaste utfall, de mest oberättigade beskyllningar, — endast *en* gång gifvande vika för frestelsen till en reparti af den art, som sårad sjelfkänsla lätt framkallar. Hans stora föredrag i

Andra kammaren i fråga om de föreslagna tullarne ha fått stor spridning, och de förtjena det; ty de intaga ett framstående rum både som lärorika uppsatser och som angenäm läsning. Det är icke i intressenas inbördeskrig, icke i lifsmedelstullar, icke i isolering eller något slag af »statssocialism», som statsministern finner botemedel mot den tryckta ekonomiska ställningen, utan i rättvis skattelagstiftning, i beaktande af arbetarnes berättigade kraf, i varsamhet, sparsamhet och fortsatta energiska sträfvanden. Och mot det öfverdrifna ordandet om jordbrukets och näringarnas usla tillstånd ställer han statistikens vittnesbörd.

Excellensen Themptander träffades mot slutet af 1886 års riksdag af en halssjukdom, som en tid såg hotande ut, men sedan öfvervunnits. Det blef honom dock nödvändigt att tänka på krafternas sparande, hvartill annars en man vid hans ålder icke tycker sig berättigad. Han öfverlemnade finansportföljen i andra händer, med den ledande platsen inom konungens råd endast förenande den konsultativa, liksom tidtals de tre statsministrarne före honom. Serafimerkedjan kom exellensen Themptander till del Oskarsdagen 1886. Mot vredens skålar från protektionisterna skall det säkerligen vara honom en god skärm, att kung och folk enats i erkännande af hans fosterländska arbete, icke mindre än af hans personliga värde.

Sven Nilsson.

(1887, maj.)

Sitt sista yttrande i den Andra kammare, som blef upplöst, egnade Sven Nilsson åt en protest mot protektionisternas *logik* och *uppfattning af arbetarefrågan.* »Om män med en sådan logik», sade han, »och sådana uttalanden, som i kammaren under öfverläggningen (om spanmålstullar) gjorts af bevillningsutskottets ordförande i arbetarfrågan, skulle, för att styra Sveriges kommande öden, komma på våra taburetter, då får jag verkligen säga, att detta skulle blifva en ödesdiger framtid för landet, och jag tillägger: *måtte vi blifva förskonade härifrån!»*

Icke blott Sven Nilssons egen valkrets, utan majoriteten af politisk röstberättigade svenske män, tyckte på samma sätt, och sedan sålunda »nationen genom nya val till Andra kammaren uttalat sin mening», såsom konungen äskat, blef det Sven Nilssons lott att efterträda Liss Olof Larsson på vicetalmansstolen i Andra kammaren.

Årets *andra* riksdag är den *tjugonde,* vid hvilken *Sven Nilsson i Efveröd* representerat Gärds och Albo häraders domsaga af Kristianstads län.

* *
*

Omkring en mil söderut från Kristianstad, ej långt från Skånes östra kust, ligger den lilla socknen Efveröd, af ålder en bränvinsproducerande ort. Här föddes Sven Nilsson den 4 nov. 1831 i ett välmående hem. Fadren var kyrkovärd och nämndeman, med en barnskara som växte tills dussinet blef fullt. Den äldste i skaran var Sven, som i sockenskolan och på fadrens gård fick den uppfostran, som anstod en hemmansegareson. Han var en rask yngling med godt hufvud

och kunde derför tidigt nog sköta om fadrens hemman, när denne färdades omkring i allehanda kommunala och enskilda förtroendeuppdrag. När Sven nått myndig ålder fick äfven han öfva sig i dylika, och sedan han 1854 trädt i gifte med arftagerskan till ett hemman, fick han sköta eget hemmansbruk. Ortens vanliga handtering, bränvinsbränningen, öfvades på gården i »husbehofsbränningens» dagar, hvilka dock just vid den tiden togo slut. Den nya lagstiftningen gjorde ortens husbehofsbrännare till idkare i fabriksmässig skala af den tillvanda näringen. 1878 funnos i Efveröd icke mindre än 6 ångbrännerier, och att Sven Nilsson hör till de häri intresserade fabrikanterna har han sjelf ofta omtalat under Andra kammarens debatter om lagstiftningen för tillverkning och försäljning af bränvin.

Genom köp och arrende har han utvidgat sitt odlingsområde och sålunda blifvit en af sin orts betydande hemmansegare. Han har arbetat för skolväsendets ordnande inom socknen, länge varit ordförande i kommunalstämma och kommunalnämnd, varit kommunens förtroendeman i särskilda uppdrag, landstingsman o. s. v., samt ifrån andra valperiodens början domsagans riksdagsombud.

* * *

Landtmannapartiet var fullt organiseradt, när Sven Nilsson kom till riksdagen. Hans äldre namne, Sven Nilsson i Österslöf, grannhäradets riksdagsman, var en af partiets främste män och en af dem, hvilka väl ville göra slut på grundskatter och indelningsverk, men icke nedbringa försvarsväsendet; tvärt om, en värnpligtsarmé med sådan öfning som indelningshärens rekryter föreföll honom icke oantaglig, och till den äldre Sven Nilssons snarare än till den mera »nihilistiska» uppfattningen af försvarsväsendet slöt sig hans yngre namne. Äfven från många militärt sakkunniga utgingo den tiden starka förkastelsedomar öfver indelningsverket såsom oförmöget att alstra en duglig här, och i denna åsigt instämde Sven Nilsson i Efveröd så till vida, att hans första uppträdande i riksdagens Andra kammare var ett yrkande om nedsättning af ända till 350,000 kr. i den indelta arméns öf-

ningsanslag — ty det vore ju bortkastade pengar, tyckte han, att öfva en icke krigsduglig armé. Som motionär hade han redan dessförinnan uppträdt med yrkande om den kommunala rösträttens inskränkning på landet, liksom den året förut blifvit inskränkt i stad, och med yrkande på öfverflyttning från jordbeskattningen till allmän kommunalutgift af de onera, hvilka i form af byggnadsskyldighet för åtskilliga kommunala ändamål hittills uteslutande hvilat på hemmansegare. När dertill lägges hans klagan öfver »den tynande», för hårdt beskattade bränvinstillverkningens öde, redan framstäld 1870, har man Sven Nilssons program klart, sådant han med oförtröttad ifver fullföljt det under sina aderton riksdagsår.

I återkommande motioner och förnyade anföranden till Andra kammarens protokoll har Sven Nilsson kämpat för inskränkning inom måttliga gränser af den rösträtt i kommunala ärenden, hvilken låter en enda eller några få personer beherska kommunalstämmans beslut, och inom sin egen riksdagskammare har han vunnit framgång — men Första kammaren har icke låtit sig beveka. Varnande har hans stämma höjts, men alltid förgäfves. Likaså har han ifrat för borttagandet af »det politiska strecket», genom utsträckning af rösträtt vid riksdagsmannaval för Andra kammaren till en hvar i kommunens angelägenheter röstberättigad man, d. v. s. till hvarje man, som betalar skatt enligt bevillningsförordningen. Men icke heller häruti har han vunnit framgång åt sin åsigt. För arbetarnes politiska berättigande har han således brutit mången lans, och han har 1885 vittnat, att han icke funnit något tillfälle vid riksdagen för sig lyckligare, än då han kunnat »lemna anslag till beredande af upplysning och bildning åt arbetarne i vårt land».

Sven Nilsson tillhörde lagutskottet under tre riksdagar men har sedan tillhört statsutskottet, i hvilket han ännu har plats; två gånger har han varit medlem af statsrevisionen, en gång af en regeringskomité. Han är en man med förståndsskärpa och talareförmåga och har sålunda icke varit i saknad af inflytande. Detta har stundom sökt göra sig gällande *mot* någon af landtmanapartiets andra koryféer, och mer än en gång ha rätt ampra ord vexlats mellan Sven Nilsson

och en eller annan af desse. Under försvars- och grundskattefrågornas vandring genom olika skeden har ställningen icke alltid varit klar mellan ledarne, och man har då fått höra uttryck af både förundran och förebråelse. T. ex. 1875, då partiets föregående hållning i försvarsfrågan föranledt ett härordningsförslag, fotadt på allmän värnepligt, i förbindelse med klassbeskattningens afskrifning, slöt sig Sven Nilsson med värma till det af Ola Jönsson i Kungshult framlagda förslaget att antaga grunden, om än med något nedsatt öfningstid för de värnepligtiga. »För det svenska folkets frihets skull vill jag försvara fosterlandet, och jag vill icke inom denna kammare höra ett bleklagdt nej till allt hvad K. M:ts förslag innehåller», sade Sven Nilsson, under det Carl Ifvarsson i sådant såg en ekonomisk ruin, emot hvilken »Sveriges bestånd» spelade en underordnad roll, och Liss Olof Larsson skyndade att förena sig med öfrige motståndare till det kungl. förslaget för att betrygga Ola Jönssons och Sven Nilssons — nederlag. 1877 påstod Sven Nilsson, att indelningsverket måste förvandlas till en på siffran bestämd afgäld och sedan »gå till den eviga hvilan, genom afskrifningar i samband med ökade öfningar för beväringsmanskapet» ; han tog jemväl personlig del i landtmannapartiets »extra riksdag» på hösten samma år för uppgörande af ett förslag till härordning. Men när den häraf 1878 alstrade »mass-motionen» icke ledt till målet, sågs Sven Nilsson 1880 rygga tillbaka för det föreslagna *ordnandet* af värnpligten, *utan* utsträckt öfning, ty detta fann han vara »ett Damokles-svärd, hängdt öfver landets invånare», hvars slagvidd var oberäknelig. 1883 förordade han deremot det af försvarsutskottet framlagda förslaget, en stympning af regeringens, men då detta fallit, såg man honom 1885 lifligt motsätta sig t. o. m. det af utskottet försvagade kungliga förslag som deremot i Liss Olof Larsson fick en förkämpe och verkligen lyckades vinna riksdagens bifall.

Vid den riksdag, som nu begynt, torde de båda koryféerna åter få tillfälle att vexla ord i den gamla, men ständigt nya, frågan. Mot Liss Olof Larssons i »massmotion» framburna yrkande på afskrifning under tre år af grundskatt och

indelningsverk, utan någon lagfäst utsträckning af de värnpligtiges vapentjenst, torde Sven Nilsson kanske icke urakt-låta att upprepa sina uttalanden från april-debatten 1877, ehuru han nu instämt i en motion om 20 proc. afskrifning. Det är åtminstone icke *hans* sak, att förvärra situationen.

* * *

Sven Nilsson har för öfrigt sitt särskilda »Cartago delenda» i den enligt hans tanke orättvisa fördelningen af bränvinsbeskattningen, hvars ingående till staten, äfven som utskänkningsskatt, han många gånger yrkat. Icke utan grämelse kan han tänka på hur man »helt enkelt» tog bort bränvinshandteringen från hvarje bondehem, som deraf ville begagna sig, och »tillskapade en inkomstkälla för städerna». Men icke vill han ha det gamla tillståndet åter, långt derifrån. Det är den »oskäliga förtjensten på krogrörelsen», han icke vill unna städerna, och emot andras påståenden, att dryckenskapen bör motverkas genom ytterligare inskränkning i bränvinsutskänkningen, sätter han sitt votum: att dryckenskapen bättre motverkas genom att fråntaga kommunerna all vinst af bränvinshandeln. Under dessa strider ha ofta hårda och bittra ord blifvit fälda, och Sven Nilsson har i dessa ännu mera än i striderna om försvarsverket, intagit en plats i första ledet. »Det ligger något i vår tidsanda», utbrister han en gång, »som gör att man söker med hat förfölja allt hvad bränvin heter». Det är dock icke *varan*, man bör hata, fortsätter han, hellre drinkaren. Alldeles tvärtom predika sedan femtio år nykterhetens apostlar: i drinkaren se de ett föremål för menniskokärlekens sträfvan att rädda en olycklig, i »varan» deremot något, som bör utrotas. Men huru utrota en vara, som inbringar stat och kommun millioner? Bränvinsskatten gör bränvinet till landets vigtigaste fabrikat och det torde således icke vara den skattebeviljande riksdagen emot, om »varan» — icke hatas.

»Om staten behöfver högre inkomst», sade Sven Nilsson 1879, »så höjom heldre bevillningen, än kaffetullen; den senare betalas nämligen af de fattigare, som ingen del hafva i statsbristen, den förra deremot af de förmögnare! När tull-

striden sedan erhöll större dimensioner, tog Sven Nilsson än bestämdare ut steget att icke vara med om tullbeskattning på en nödvändighetsvara, då icke ens någon statsbrist fans att täcka. Så väl 1886 som 1887 trädde han manligt upp emot den föreslagna rågtullen, påvisade dess oförmåga att hjelpa de små jordbrukarne i deras betryck och de politiska och sociala följder, hvilka här borde tagas i betraktande, utom de finansiela. För jordbrukarens betryck såg han bättre botemedel i borttagande af klassbeskattningen på jordbrukaren och i sträfvan att göra kapitalet billigare för både jordbruket och andra näringar. Tryckta tider, erinrade han 1886, funnos också under spanmålstullarnes period, låga spanmålspris ha äfven efter deras afskaffande öfvergått till höga. Det är således icke osannolikt att det kan gå på samma sätt nu, och tullskyddet ger ingen garanti för en bättre ställning i landet. Han råder att se till, om införandet af differentialtullar kan vara tjenligt.

Denna fråga blef också enligt regeringens uppdrag undersökt af en komité, som fann dem icke medföra botemedel för de svenska näringarne, åtminstone icke så länge gällande traktater egde bestånd. Sven Nilsson fann sig således 1887 böra afslå förnyade yrkanden om förändring i vårt tullsystem, enär de fordrade förändringarne väl kunde skada, men icke hjelpa. Att tullskyddsifvern bidragit att nedtrycka spanmålsprisen fann han helt påtagligt, enär den föranledt spekulation på tull och således en ofantlig rågimport. Till det nya jordbrukssystemet, afseende hufvudsakligen ladugårdsprodukters framalstrande, hade han sjelf öfvergått och rådde andra att göra så med, så behöfde de icke någon rågtull. Och ytterligare lade han medbröderna på hjertat att »lyssna till de rop, som komma från de små, hvilka icke hafva rösträtt, då deras anspråk äro berättigade». Talets »slutkläm» är redan anförd.

* *
*

»Kyrkans angelägenheter äro lika vigtiga, som statens, eller ännu vigtigare», yttrade Sven Nilsson då han yrkade att kyrkomötets medlemsantal skulle fördubblas, men det är icke i presternas hand, han ville lägga kyrkans angelägenhe-

ter, utan i lekmännens, liksom han anser skolväsendet hafva de senare vida mer än de förra att tacka för sin utveckling. Han har visat tillmötesgående mot »dissenters» då han understödt lagförslag om utvidgad rätt för dem att bilda egna församlingar. Lagstadgade husförhör vill han få bort, liksom »presterskapets obligatoriska inflytande i skolrådet». I läroverksfrågans diskussion har han tagit liflig del, och om »de välgörande verkningar vetenskapen spridt ända ned till hyddan, lika väl som bland de högsta klasserna af vårt folk», har han tacksamt ordat i riksdagen.

Vice-talmannen i skånska bondjackan, med vasastjernan uppå, är också sjelf i mångt och mycket en representant af den »högre intelligens», mot hvilken han i kammaren brutit skarpa lansar.

Carl Ekman.

(1887, juni).

Knappast finnes väl inom Östgöta-länet under de sista tretio åren något vigtigare allmänt företag utfördt, med hvilket icke Carl Ekmans namn är förknippadt. Knappast någonstädes inom vårt land finnes en godsegare och industriidkare, som gjort så mycket för underhafvandes bästa och för ortens framsteg i ekonomiskt hänseende, såväl som i intellektuelt. Och denne man, som ifrån länerepresentationens begynnelse varit landstingsman och i åratal landstingets ordförande, som ifrån kammarriksdagens begynnelse, genom landstingets tre gånger förnyade val, har plats i Första kammaren, denne man har nu — fallit igenom vid landstingsmannavalet i Finsponga län, ja, han har till och med i länets tidningar fått läsa valmäns uppmaningar att nedlägga sitt mandat i riksdagen.

Har han då gjort ett omslag i politiken? Har han uppträdt för åsigter, dem han förut bekämpat? Eller har man om honom fått veta något, som icke anstod en med högt förtroende hedrad man?

Nej, sådant har ingen påstått. *Men Ekman har nu som förr, hvarje gång han under sitt tjuguåttaåriga riksdagsmannaskap yttrat sig i frågan, förnekat protektionismens nytta för ett lands näringar.* Och 1887 har denna åsigt ansetts oförenlig med Östergötlands fordran på en landstingsman och dess landstings på en riksdagsman i Första kammaren.

*   *
*

Carl Edvard Ekman tillhör en vermlandsslägt, som för tre hundra år känner sina slägtled. I Göteborg har slägten

under fyra generationer tillhört stadens framstående affärsmän. Fem af grosshandlaren *Peter Ekmans* barnbarn ha invalts i riksdagens Första kammare, två sitta der än i dag. Den yngste af dem är Carl Edvard Ekman.

Han föddes i Göteborg den 7 mars 1826. Efter undervisning i hemmet och vid Chalmerska institutet fick han på föräldrarnes bruksegendom Lessjöfors nära Filipstad under äldre brodern Gustafs ledning handlägga de till bruksförvaltning hörande praktiska göromålen samt genomgå lärokurserna vid Franz von Schéeles förberedande bruksskola i Filipstad och vid statens högre bergsskola i Falun. Så förberedd, sändes han till utlandet att se och lära. Hemkommen, blef han i sitt tjugotredje år, på hösten 1848, antagen till förvaltare vid Finspong.

Alltifrån Gustaf II Adolfs tid hade Finspong fabricerat kanoner för Sverige och utlandet, hvarigenom detta jernverk och herresäte blifvit vida bekant. Men 1848 voro samegarne många, hvarderas intresse för verkets uppehållande i samma mån mindre, hvarför åtskilligt blifvit underlåtet af hvad som erfordrades för att Finspong skulle »följa med sin tid». Den driftige förvaltaren måste derför vara betänkt på att sjelf förse sig med driftkapital, om han önskade göra något af Finspong. Under sådana förhållanden var det naturligt, att han äfven sökte förvärfva sig eganderätten, och detta lyckades honom efterhand, så att han 1856 var ensam egare, fem år efter det han förvärfvat första andelen. Nu grydde en ny tid för Finspong.

Masugn, smedjor, mekanisk verkstad ombygdes, gjuteri nybygdes, likaså stångjernssmedja och valsverk, bruks- och jordgendomen ökades genom betydande tillköp, åkerbruk och skogshandtering förbättrades och utvidgades, arbetarebostäder med trädgårdstäppor bygdes, hus och ladugårdar uppfördes, slutligen förnyades och fullbordades slottets inredning enligt den ursprungliga planen. Jernbana byggdes mellan bruken, en annan för transport åt Norrköping. Och af en gammal bruksskola gjordes med kärleksfullt nit och stora uppoffringar en af landets främsta folkskolor, hvars nya byggnad ger utrymme för mer än 200 barns undervisning i trenne

klasser, enligt den om folkundervisningen högtförtjente grefve Rudenskölds plan och under mångårig ledning af en under honom utbildad lärare. Till den i alla afseenden väl utrustade skolan donerade Carl Ekman och hans hustru, Franz von Schéeles dotter, på sin silfverbröllopsdag (1874) ett kapital af 50,000 kronor, för att ytterligare betrygga dess framtid.

Länets hypoteksförening och nya brandstodsbolag, enskilda jernvägsbolag inom och utom Östergötland m. m. stå i större eller mindre grad i förbindelse till Carl Ekmans initiativ eller verksamma stöd. I hushållssällskap och hushållsgille, i kommunalvärf af alla slag har han under årtionden deltagit på ett sätt, som haft allmänt gagn till mål, och härför vunnit allmänt erkännande.

Och som enskild industriidkare och landtbrukare har han väl förstått sin sak. Finspongs kultur och produktion bära derom tillräckligt vittne. Under den raska utveckling, den teoretiska striden mellan kanon och pansar tagit i senare tid, har Ekman ihärdigt arbetat på att hålla Finspongs gamla rykte uppe i Europa. En ofta ganska talrik stab af artilleriofficerare har i långa tider år ut, år in, hållit till på Finspong, som kontrollanter öfver utförandet af de resp. regeringarnas beställningar af kanoner och projektiler. Svenska regeringen har naturligtvis äfven hört till Ekmans kunder, ehuru ingalunda till de lättsköttaste, och Ekman har sjelf i riksdagen (1872) uttalat som sin erfarenhet, att »det är mycket angenämare för en fabrikant att arbeta för en utländsk regering, än för den svenska», hvarför han sökt ställa sig så, att hans etablissement icke vore beroende af svenska statens beställningar.

* * *
*

Det var Sveriges brukspatroner, hvilka först sände Carl Ekman till riksdagen som fullmägtig i borgarståndet för bergsbrukens andra valdistrikt, 1859. Ekmans första ord i ståndet, liksom hans första motion, ville häfda »Sverige åt svenskarne» ifråga om den jernvägsmateriel, som svenska staten konsumerade och utlandet levererade. Att sälja tackjern till England och importera jernvaror, hvilka här i landet kunde ar-

betas, till och med för export, ansåg Ekman hvarken patriotiskt eller affärsmässigt. Tillverkningen af jernvägsmateriel fann han helt naturlig för Sverige. Resultatet blef, att riksdagen 1860 aflät en skrifvelse till K. M:t, med anhållan att en komité måtte få i uppdrag att undersöka svenskt jerns lämplighet för sådan tillverkning och möjligheten af dess åstadkommande med ekonomisk fördel, relativt till import från utlandet och en tänkbar export. Carl Ekmans broder Gustaf deltog i komiténs arbeten, hvilka räckte ganska länge. Nu äro vi så vana vid att se svensk jernvägsmateriel användas i Sverige, att det förefaller oss egendomligt, att kraftansträngningar och riksdagsinitiativ behöfdes för att få saken i gång, sedan jernvägsbyggnader här pågått i mer än ett årtionde.

Vid 1862 års riksdag uppträdde Ekman företrädesvis för folkskolans utveckling. Han ingaf en omfattande motion i ämnet — mer än trettio motioner vid den riksdagen rörde folkskolan — påpekande orsakerna till det mindre tillfredsställande resultatet af 1842 års folkskolestadga och planläggande en bättre utveckling. Småskolan, den egentliga folkskolan och den högre folkskolan vill han kalla de särskilda klasser, genom hvilka undervisningen borde meddelas för att lyfta folkbildningen; tvånget af en seminarie-examen ansåg han icke böra påläggas lärare och lärarinnor i alla dessa klasser, framför allt icke i den lägsta, lärarelönen borde vara tillräcklig för utkomsten, folkskoleinspektionen göras verksammare genom att skiljas från andra befattningar, till hvilka den nu var ett bihang, lärarinnebildningen höjas genom förbättrandet af seminarierna, hvilkas antal borde minskas, skolmateriel inköpas af staten och i ecklesiastik-departementet en särskild folkskolebyrå inrättas. Men af stor vigt vore, att ej vika ifrån den grundsatsen, att det är hvarje kommuns pligt att, så långt dess förmåga medgifver, sjelf uppehålla sin folkskola.

Den medlem af statsutskottet, som närmast dikterat utskottets yttrande om Ekmans organisationsplan, att den vore förtjent af afseende — *framdeles*, var nyss utnämd till statsråd och chef för ecklesiastik-departementet, när betänkandet i stånden diskuterades. Ekman insåg alltså, sade han, att Carl-

son velat sjelf åstadkomma något bättre. En del af Ekmans förslag bar också genast frukt i praktiken, men ingalunda följde Carlson för öfrigt Ekmans plan. Tvärtom, dessa främjare af vårt folkskoleväsen möttes ofta som motståndare under kommande riksdagsdebatter. Särskildt har Ekman ihärdigt fasthållit kommunens skolvårdspligt, gent emot den växande fordran på ökade statsbidrag, och ofta påpekat vådan af folkskoleväsendets alltför starka centralisation.

Ekman var ej riksdagsman 1865, men 1866 valdes han till Första kammarens medlem och har sedan, i synnerhet årtiondet 1871—80 intagit en framstående plats bland riksdagens ledamöter.

Som medlem af statsutskottet och under fem år dess ordförande har Ekman verksamt ingripit i statsverkets angelägenheter och till och med i kammaren blifvit kallad »själen i svenska riksdagens finansförvaltning». Om löner och pensioner, om anslag i alla riktningar, särskildt om jernvägsanslag, har han sålunda tidt och ofta ordat i utskott och kammare, men den fråga, som hufvudsakligast förenar hans namn med kammarriksdagens historia, är *försvarsfrågan.*

* * *
*

Redan 1867 var han medlem af det särskilda utskott, som nedsattes för frågans utredande. Hans åsigt var redan då, att ett betrygande försvar endast kunde vinnas genom en på allmänna värnpligten grundad härordning, och att för genomförandet af en utsträckning i värnpligt eftergifter måste göras i indelningsverket, ehuru visserligen ingen *rätt* fans för rust- och rotehållare, att fordra sådan eftergift. Men de olika intressena måste man söka sammanjemka, för att ej landets försvar måtte lida af en fortgående strid emellan partierna. Den allmänna värnpligtens utsträckning, försvarskostnadens fördelande på alla samhällsklasser och lindring eller aflösning i rust- och rotehållarnes bördor voro också de önskemål, hvilka riksdagen 1867 till K. M:t hemstälde. Men det var intet aflösningsförslag, 1869 års försvarsutskott fick behandla. Ekman, äfven medlem af detta, beklagar att så skett, och vill ej under sådana förhållanden försämra indel-

ningshären. Ett stort steg fann han väl vara taget mot grundskatternas aflösning genom deras förvandling i penningar, men då han hvarken 1869 eller 1870 såg något förslag i önskad rigtning, finner han aflösningen hotas med att bli en afskrifning. Och som indelningsbördan i sjelfva verket också är en grundskatt, som de enskilda intressena växa i styrka och åren gå utan frukt för försvaret, som är en lifsfråga för landet, så mognar Ekman småningom för den tanken, att *om* en på värnpligten grundad, krigsduglig härordning fås, *som en följd deraf* den »oprivilegierade jordens» särskilda skattebördor så småningom kunna efterskänkas.

Striderna 1871 förde frågan icke närmare målet, 1872 års grundskattestrid icke heller. Ekman var då bland statsutskottets »åtta reservanter», hvilka af grundskatterna under högst 40 år ville bilda en fond för statsverket och derefter afskrifva dem. Men hvarken Första eller Andra kammarens majoritet ville höra talas om sådant; för den ena var det för mycket, för den andra alldeles för litet. Så mognade »1873 års skrifvelse», hvars rätta inneböird Ekman så ofta under senare riksdagar nödgats framhålla emot beskyllningar och förebråelser från skilda håll.

Det finnes visserligen bjerta motsättningar mellan enstaka yttranden af Ekman under den långa försvarsstridens skilda skeden. Men för en opartisk granskare framgår hans ställning till frågan, i dess olika faser, som en konseqvent *värnpligtsväns* försök, att under de gifna förhållandena så vidt möjligt verka för försvarets förstärkande, äfven med uppoffringar af statsverkets tillgångar, men icke biträda någon sådan uppoffring, om ej försvaret deraf i nämnvärd mån gagnas eller åtminstone en väg öppnas för en värnpligtshär af bättre krigsduglighet, än den nuvarande organisationen erbjuder. Om försvaret bygges på *annan* grund än den nuvarande, då må denna grund och öfrig grundskatt småningom afskrifvas; men *bibehålles* indelningsverket som grund, då finner Ekman ej i några partiela förbättringar tillräckligt motiv för en afskrifning.

Det är egentligen efter förkastandet af Louis de Geers

sista förslag till en ordnad värnpligt (1880), som Ekman funnit de erbjudna eftergifterna icke leda till afsedt mål.

1885 års kungl. förslag ville han dock icke afslå, ehuru han fann frågan öfverförd på annan mark, än den 1873 års skrifvelse anvisat. Men då utskottssammanjemkningen ytterligare nedsatt det kungl. förslagets fordran på förhöjd beväringsöfning, motsatte sig Ekman den utgång ur kampen, hvilken då, mot hans yrkande, vans af föresatsen att ändtligen »göra det bästa möjliga af situationen». För Ekman var den erbjudna varan för klen för priset. En partiel afskrifning af indelningsverksbördan, säger han, leder till en värfvad stam (för beväringen) »med den styrka hvartill den kan uppbringas med de anslag riksdagen lemnar» — och att dessa anslag skola bli nerprutade, derpå kunde Ekmans erfarenhet ingalunda ge honom skäl att tvifla. För sin 1880 framstälda stridsplan mot försvarsnihilismen, gående ut på att framtvinga försvarets förbättrande genom kompakt motstånd mot klassbeskattningens nedsättande, trodde han sig ännu 1885 i maj ega godt stöd i den tron, *att Första kammaren ej skall blifva så sammansatt, att den icke skall veta bevara grundskatterna.* Derom torde emellertid redan i mars 1887 meningarna blifvit ganska delade.

Ett betecknande drag för Ekmans ståndpunkt i försvarsfrågan är hans ofta återkommande påpekande af nödvändigheten att, om värnpligt blir härordningens grund, genom lottning fylla hvad som brister i frivillighet. Redan i 1873 års skrifvelse har han sett lottningen »in nuce» och 1875 framhåller han den med styrka. För statskassan vore det misshushållning att öfva flera än som behöfvas för att fylla härens kadrer, för de värnpligtige större tunga om hela åldersklassen uttages, än om endast en del deraf drages ifrån sina vanliga värf. Ekman vill *vänja nationen,* säger han, vid tal om denna lottning, som alldeles oförtjent blifvit föremål för nervös förskräckelse. Det är i sjelfva verket en egendomlig uppfattning af rättvisans kraf, att genom lag tvinga *alla* unga män att försvara fosterlandet, men med helig fasa betrakta förslaget, att åtminstone *en del* af dem måtte dertill göras dugliga, då hvarken direkt behof eller kassatillgång

medger den förmånen åt alla. Det tyckes nästan, som låge en sannare uppfattning af lottningens betydelse i Robert Lagerborgs bekanta yttrande på finska riddarhuset, då frågan der behandlades: »de unge män, som uttagas till full öfning för att väl kunna utföra sin värnpligt, äro afsedda att varda de främsta, de bästa bland sina jemnåriga, kring hvilka de andra kunna samlas i farans stund».

I riksdagsstriden om den högre undervisningens ordnande har Ekman stundom deltagit och t. ex. mot det 1875 af ett särskildt utskott behandlade kungliga förslaget stält sig i rätt skarp opposition. De tre »afslutningarne», hvilka detta föreskref, fann Ekman skada förberedelserna till universitetsstudiet utan att vederbörligen ersätta de tyska »Bürgerschulen», hvilket regeringen deremot tycktes förutsätta. Åtminstone de treklassiga läroverken ville Ekman omdana till verkliga borgarskolor. Ofta framträder i hans yttranden den missbelåtenhet med orginisationen och resultaten af undervisningsväsendet, som en varm vän af detta icke kan undgå att känna då han jemför det faktiska med det önskvärda. Men sådant ligger i sakens natur, och af den verkliga bildningsvännens kritik kan »det bestående» endast draga fördel. Universitetens behof hafva alltid i Ekman haft en dugande och nitisk målsman inom riksdagen.

I fråga om skogslagstiftningen har Ekman liksom i folkskolefrågan kunnat uppträda i medvetande, att hans enskilda verksamhet gifvit vigt åt hans ord. Han har på sina vidsträckta egoområden skött skogsplanteringar så att exemplet burit frukt och här, som inom andra verksamhetsområden, sett ett vilkor för god utveckling just i den frihet, som lagförslag stundom velat inskränka. »Kan man verkligen tro», säger han 1882, på tal om utsträckning till Vesterbotten af Norrbottens särskilda skogslag. — »Kan man verkligen tro, att ett stadgande, som inskränker den enskildes dispositionsrätt till skogen, skulle hos denne enskilde väcka någon kärlek till skogen, något som dock är första vilkoret för att han skall göra något för att det skall växa skog på hans egendom». Snarare vill han ha ett torftigt bete på marken, än en skog, som han ej får disponera, och låter gerna skogen

brinna upp. »I samma mån skogens värde ökas, tar man vara på den». Men liksom Carlson vid tvist om området för statens ingripande i folkskoleväsendet sade att icke alla kommuner hade så nitiska mecenater som herren till Finspong, så tog äfven nu motståndet mot Ekmans åsigt om skogsvården form af erkännande åt — sällsyntheten af en så utmärkt skogsomvårdnad som hans.

Under grufstadgans behandlande i riksdagen har Ekman uppträdt som afgjord anhängare af inmutningsrätten, då det är af vigt — säger han — att personer finnas, som söka efter malmer. Hvad jordbruket beträffar har Ekman framhållit felaktigheten i sträfvan efter ett »extensivt jordbruk», och vill hellre se jordbrukaren arbeta på att förbättra den redan odlade jorden, än kasta sig in i oöfvervägda nyodlingar. Att afkastning af både jordbruksnäringen och andra näringar i vårt land är låg, lägre än i många andra länder, beror, säger Ekman (1883), på det sätt hvarpå dessa näringar hos oss bedrifvas. Vi behöfva lättade kommunikationer — jernvägar, vidgad marknad — genom handelstraktater — men icke privilegier och skydd. »Enligt min åsigt» — yttrar Ekman 1867 i Första kammaren — »har aldrig någon näring i vårt land haft nytta af det skydd, som lemnats. Särskildt vill jag påpeka, att om den näring jag sjelf drifver, eller jernhandteringen, icke haft detta skydd, så skulle den nu helt visst hafva stått högre än den gör.» Och då Ekman 1875 af finansiela skäl motsatt sig föreslagna tullnedsättningar och åtskilliga af kammarens protektionister skyndat att understödja »den ärade representanten på Östgötabänken» mot vissa af »kompromissen» föranledda insinuationer, förklarade Ekman uttryckligen, att han »icke gjorde sig till målsman för dem af våra fabrikanter, som begära skydd».

När 1887 års första riksdag debatterade bevillningsutskottets protektionistiska betänkande, höjde äfven Ekman sin röst i Första kammaren för att påminna om sin oförändrade ståndpunkt i frågan. »Det betryck — sade han — som för närvarande kännes i nästan alla grenar af vårt näringslif, kan icke afhjelpas genom sådana medel, som nu blifvit föreslagna», och han vill icke »till fördel för några få lägga en

skatt på den stora mängden, som har svårast att bära densamma». Protektionisternas löften om högre arbetslöner som en följd af tull på födoämnen förklarade han strida mot den erfarenhet han under hela sin praktiska yrkesverksamhet förvärfvat. »Ingen vara, icke ens arbetarens arbete, betalas med annat pris än det, som bestämmes af tillgång och efterfrågan, och jag har alltid funnit, att höjd lefnadskostnad gör talrikare arbetssökareskaror — och aflöningen således mindre».

Det låg i sjelfva rösten, med hvilken dessa ord uttalades, det tilldragande, som är den nakna sanningen eget: den förrådde intet patos, liksom orden ingen retorik, inga besvärjelser af fosterlandskärlek och »Sverige åt svenskarne». Sannolikt har Ekmans yttrande i sista slutet af den långa diskussionen icke varit utan all skuld deri, att kammarens majoritet enades om afslag å utskottets förslag. Det är alltså icke blott *röstsedeln* utan äfven *rösten,* de motståndare frukta, som nu med »principalats-qvæstionens» häfstång önskat lyfta Ekman ur Första kammaren, och med landstingsmannavalet i Finsponga län lagt i dagen, hvad en tanke i fyrktal kan åstadkomma gent emot tankar efter hufvudtalet.

* * *

Carl Ekman är sedan 1880 hedersledamot af landtbruksakademien, ordinarie fullmäktig i jernkontoret och kommendör af Vasaordens stora kors.

Nils Axel Gustafsson Bennich.

(1887, oktober 31.)

Den 31 oktober 1817 var i hela Sverige en jubeldag. I alla kyrkor predikades med anledning af sekularminnet från Wittenberg. »All sorg aflägges för dagen», hette det i ordern om »Te Deum» i Slottskapellet, men »med delade känslor af glädje och bekymmer» valde Sveriges folk samtidigt sina ombud till den kort förut inkallade urtima riksdagen, och några dagar efter jubelfesten sände Carl XIII ett cirkulär till rikets konsistorier med uppmaning att hos allmänheten inskärpa nödvändigheten af sträng sparsamhet med rågen. Så »låg landet», när Nils Axel Gustafsson Bennich föddes, på sjelfva jubeldagen.

Det är sjutio år sedan dess. Att sjutio år är en lång tidrymd visar sig nogsamt, om man jemför Carl XIII:s Sverige med Oscar II:s. Men ser man på generaltulldirektören Bennich, vare sig i riksdagens Första kammare eller i menniskovimlet på gatan, icke ger han intryck af »ett tidehvarf som flytt». Tvärt om, han tyckes ännu vara i sin kraftfulla ålder, ett nytt exempel på sanningen af general Hazelii maxim: »ansträngningen håller menniskan vid magt».

* *
*

I Östergötland, i Kinda härad, låg det anspråkslösa hem, der major Gustaf Bennich fostrade sina barn, bland hvilka Nils Axel var den äldste. Han kom 1828 i Linköpings skola, der Louis De Geer och André Oscar Wallenberg sutto en klass före honom. Små tillgångar och stor flit betinga ofta hvarandra. Vid 17 år var Bennich student, före sitt tjuguförsta hade han med två embetsexamina som framtidskapital trädt ut i det praktiska lifvet.

Under värsta »rabulistperioden» kom han till Stockholm för att skrifva in sig i »verken» — i juni 1838, just som Crusenstolpeska »majestätsbrottet» vållade hurrarop för den sakfälde i sjelfva hofrättsfarstun. Men Bennich hade icke råd att vara med i hvarken den högra eller venstra verlden, han tjenstgjorde tyst och ordentligt i Stockholms rådstufvu- och kämnersrätter, i Svea hofrätt m. fl. stadens och statens verk, och som han skref ut sina pensa både raskt och väl, vann han snart förmäns välvilja. 1839 kom han in i krigshofrätten och uppmärksammades af Claes Livijn, som rekommenderade honom hos ordföranden i 1840 års bevillningsutskott. Det förordet gälde, och vice notarien Bennich antogs till utskottets kanslist.

Denna anställning blef afgörande för hans framtid, ty nu måste han egna ansträngd uppmärksamhet åt diskussioner, hvilka väckte hans håg och gåfvo hans tankar riktning: det var »nytt och gammalt» inom statshushållningen, som för första gången på allvar mätte sina krafter inom den svenska riksdagens bevillningsutskott.

Detta utskott hade väl med två rösters majoritet föreslagit rikets ständer att afskaffa alla ut- och in-förselförbud — det var den tidens »frihandelsraseri» — men fick äfven låta trycka reservanternas tankar. Att »för en tom abstraktion uppoffra en verklighet», importförbuden, fann Norrköpingsrepresentanten vara alldeles oriktigt, och frukten blir naturligtvis: »den svenska industriens undergräfvande till förmån för utländingen». »Blotta konsumentintresset, eller rättare minuthandelns små fördelar, bör icke göra lag för landets hushållning». Så lydde den gamla visdomen, enligt hvars kraf fabriksvaror, handtverkerivaror och slöjdvaror i allmänhet voro förbjudna till införsel och *dessutom särskildt* de flesta former af jern och stål, de flesta slag af väfnader och tyger, toppsocker m. m., allt till den slumrande svenska industriens fromma. »Frihandlarnes abstraktioner» begynte dock småningom taga konkret form i tulltaxan, likvisst endast i form af höga tullar i stället för importförbud, samt minskade exporttullar och upphäfda exportförbud. Principielt var steget dock stort. »Konsumentintresset» hade vunnit en

begynnande seger, statsintressets förhållande till de höga tullarne hade tagits i skärskådan. »Lagar utan moralisk rot äro skadliga», sade Benjamin Franklin, och en svensk tulltjensteman hade redan 1815 användt orden som motto på ett tullreformförslag. På tjugufem år hade de sedan samlat kring sig ett växande parti bland lagstiftarne i Sverige. Partiets män kallades väl idealister, entusiaster, rabulister m. m., stundom t. o. m. *frihandlare*, men de voro ingenting af allt detta. De ville endast lägga till grund för tull-lagstiftningen statens, icke enskilda fabrikanters, behof af inkomst, och ville icke låta *någon* i Sverige etablerad industri tillegna sig Ludvig XIV:s magtspråk: »staten, det är jag».

Kanslisten Bennich arbetade under skiftande ordförande, dem riddarhusnumren bestämde, men under oförändrad och oföränderlig diskussion. Sammalunda ock utskottets notarie, sekreterare, ledamot, vice ordförande och ordförande Bennich under bortåt femtio år. Men ännu i dag kan han upptaga de gamla vederlagda argumenten om tullskyddets patriotiska nödvändighet med samma jemnmod, som om han nu för första gången hörde dem. Ett vackrare intyg om själens helsa är ej lätt att finna.

* * *

På den juridiska banan arbetade Bennich som extra-ordinarie, tills han 1845 blef notarie i krigshofrätten. Följande år utnämndes han till krigshofrättens fiskal, i hvilken egenskap han fungerade under fjorton år. Åtskilliga åtal, dem han å tjenstens vägnar hade att utföra mot officerare af olika grader, ådrogo sig för dagen rätt stor uppmärksamhet och vållade Bennichs första namnkunnighet. Samtidigt avancerade han inom Stockholms kemnersrätt till brottmålsnotarie (1848) och till notarie för uppbördsärenden i stadens handels- och ekonomi-kollegium.

K. M:t utnämde honom 1850 till medlem i allmänna barnhusets direktion och 1855 till sekreterare i en komité, åt hvilken det uppdragits att utarbeta förslag till nya stadganden beträffande Sverige-Norges ömsesiga handel och sjöfart, och Bennich var jemväl de svenske komitémedlemmarne be-

hjelplig att 1856 verkställa en omarbetning af tulltaxan i de fall, der den nya »mellanrikslagen» gjorde andra tullsatser nödvändiga, hvarvid äfven i tullsatserna inräknades de förut särskilda tolags- och konvojafgifterna. En tilltänkt »handelsbank» hade vid denna tid påräknat Bennich som chef, men banken vann ej kunglig sanktion. Bennich förordnades i stället af K. M:t att deltaga i den 1858 nedsatta »stora finanskomitén», som skulle undersöka Sveriges ekonomiska förhållanden. Och under det dessa långvariga arbeten fortgingo, utnämndes notarien Bennich till landshöfding i Jemtlands län, den 20 januari 1860.

Den nyutnämnde landshöfdingen lemnade sekreterareplatsen i bevillningsutskottet men icke arbetet i finanskomitén, när han begaf sig åstad till det nordliga länet. Länge fick det icke heller njuta af hans omvårdnad, ty en del af de fem landshöfdingeåren tillbragte han i hufvudstaden, kallad dit af både äldre och nyare komitébestyr i rikets tjenst.

I november 1863 utnämdes Bennich till ordförande i en tullkomité, som nedsattes med särskildt afseende på den handelstraktat med Frankrike, hvarom underhandlingar samtidigt inleddes. Komitén arbetade på samma sätt som »stora finanskomitén», d. v. s. infordrade uppgifter och upplysningar från industriidkare och köpmän och bearbetade det så vunna materialet. Enligt Bennichs åsigt om verkan af tullnedsättningar — att de nedsätta lurendrejerivinsten och egga producenten till större ansträngning, till hans egen så väl som hans kunders båtnad — blef ingen svensk industri verkligt lidande på den franska traktat, hvars fördelar för svenska konsumenter, så väl som för svensk handel och sjöfart, voro obestridliga. Traktaten afslöts och sattes i verket redan innan den riksdag sammanträdde, som egde besluta om deri faststälda tullsatser, och detta just *1865 års riksdag*, som i första rummet skulle yttra sig om det hvilande kungliga förslaget till ny riksdagsordning.

Visst var regeringen »stark» den tiden, sades det. Men på riddarhuset ansåg den sig dock behöfva Bennichs sakkännedom och talaretalang. Bennich blef derför »kungavald

riksdagsman», genom adelsbref, utfärdat på Karl XV:s födelsedag 1864.

Bennichs mångåriga beröring med tulltaxan så väl inom bevillningsutskottet som inom flera kungliga komitéer föranledde hans utnämnande till chef för tullverket i riket i början af år 1865.

I oktober 1865 vann han introduktion på riddarhuset, talade i december för representationsförslaget, följande februari för franska traktaten. Sin motion om landtränteriernas indragning och öfverflyttning af deras kassaförvaltning till de enskilda bankerna såg han falla under ett förkrossande nej, och dermed slöts Bennichs korta riddarhuskampanj.

* * *

1866 och 1875 valdes han af Jemtlands landsting, 1884 af Norra Kalmar läns, till medlem af Första kammaren, och af denna, 1867 och framgent, till och med 1886, till ledamot af bevilningsutskottet.

Uti en komité för undersökning af lämpligaste riktning för Norra stambanan var han ordförande år 1862, äfvensom senare i en annan dylik, som Stockholms stadsfullmäktige anordnade. Således kunde han icke undgå att i kammarriksdagarnes häftiga jernbanestrider taga verksam del, och han lade äfven emellanåt in sitt ord i debatten om försvarsväsende och grundskatter. »Kan ej sjelfva *egandet* af onererad jord betraktas som ett onus», sade Bennich 1871, »så kan det ej heller befria från personlig värnepligt», och få hafva hyst högre tankar, än han, om den indelta härens duglighet som underbefäl för beväringsarmén. Bennich var icke heller bland dem, hvilka 1885 följde regeringen i anslutning till det sammanjemkningsförslag, som skapade en utgång ur den dittills alldeles ofruktbara kampen.

Genom bevillningsutskottet beredes bränvinsbeskattningen, och Bennich har således äfven i denna fråga nedlagt mycket arbete och ofta derom tagit ordet i kammaren. 1870 yrkade han t. ex. att hela bränvinsskatten borde tillfalla staten, för att icke ställa kommunerna i valet mellan det sedliga intresset, att motverka krogrörelsen, och det finansiela, att uppbära inkomster af den. Norrlands bästa har han tro-

fast understödt, varmt öfvertygad om landets förmåga af stor-artad utveckling. Äfven i de heta bankstriderna har han ta-git liflig del. Men det är naturligt, att hans talrikaste och vigtigaste riksdagsanföranden, så väl i utskott som i plena, gält tulladministration och tull-lagstiftning.

Redan under kammarriksdagens första år stred Bennich mot »inregistreringsafgifter», »differential-systemet» och di-verse tullförhöjningar, bland hvilka förhöjningen i tobaks-tullen var den oftast återkommande. Både i denna och flera andra dylika frågor framhöll Bennich, att förhållandet till Norge skapade en gräns för tullförhöjning — så vida man icke ville »låta Norge taga upp skatten för hvad vi förbruka». Men hans ord var långt ifrån alltid afgörande för kamma-rens beslut, icke ens under protektionismens minoritetsår. Redan 1869 hotade en trofast protektionist »herrarne i be-villningsutskottet» med yttersta domen — »yttersta domen, framkallad af svenska folkets nöd.» När Bennich påstod »att tullfrihet på lifsförnödenheter är främsta vilkoret för möjlig-heten att göra lefnadskostnaden och dermed arbetskostnaden billig», invände gamle Odelberg »att det är ändå vigtigare att tillse att folket har något att köpa för». Detta var 1870. Samma repliker vexlas än, blott med mera hetsighet. Slutligen hunno vi fram till »Sverige för svenskarne» och — *andra* »herrar i bevillningsutskottet», än de som 1869 hotades med yttersta domen. Kraftigare, varmare än förr förde Bennich sina åsigters talan äfven nu, när de »fakta», motståndarne framförde, täflade i hållbarhet med deras logik, men vid 1887 års båda riksdagar satt Bennich icke i bevill-ningsutskottet.

* * *

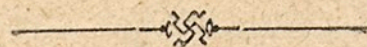
Redan 1863 tog Bennich verksam del i det skandinaviska nationalekonomiska mötet i Göteborg, likaså i det andra i Stock-holm, och hans uppträdande vid dessa möten hade dryg an-del i att han *icke* behöfde föra samma talan vid det det tredje, i Köbenhavn, ty året dessförinnan (1871) hade han på K. M:ts uppdrag kunnat med de danska tullmyndigheterna träffa de aftal, hvilka han vid de nämnda mötena yrkat och hvari-

genom den skandalösa bränvinssmuglingen från Danmark till Skåne undanröjdes. Vid fjerde mötet, i Malmö 1881, var han deremot åter med. Protektionisterna tröstade han då med den försäkran, att vår tulltaxa är mindre fri än sjelfva Bismarcks — men *lifsmedel* och *råämnen*, tillade han, ha vi lyckats frigöra, »och detta till gagn för vår industri».

I stiftandet af Nationalekonomiska föreningen i Stockholm (1877) tog Bennich del, och han har aldrig upphört att förfäkta teoriens betydelse för praktiken i *all* lagstiftning. Principlöshet i lagstiftning, sade han vid Malmö-mötet, är för samhället det samma som redlöshet för ett skepp i hafvet.

Som chef för en vidlyftig administration har Bennich, i likhet med sina företrädare, varit utsatt för bittra personliga anfall af missnöjda underordnade, hvarom både brochyrer och tidningar tid efter annan spridt underrättelse till allmänheten. Men — vredens otaliga vågor vandra, äfven de, på glömskans haf, under det Bennichs kraftiga styrelse tillförsäkrat honom verkets tacksamhet och landets aktning. »Hvad kan man ej från *det hållet* vänta sig», höres väl emellanåt från Första kammarens store protektionister under vresig hänsyftning åt Bennich, liksom skulle de af honom vänta sig något obehagligt. *Vederläggning* är alltid obehaglig.

Bennich har åren 1877—79 varit Stockholms stadsfullmägtiges vice ordförande. Han är medlem af Musikaliska akademien och af Landtbruksakademien, bär stjernor, kraschaner och band, men räknar sannolikt som en mera *specifik* utmärkelse, att han är hedersledamot af den engelska *Cobden Club*.

Anton Niklas Sundberg.

(1888, januari.)

Den nyss öppnade riksdagen har ingen så framskjuten medlem som Anton Niklas Sundberg. Om än detta är en konjunktursak, är det dock en af konjunkturen fullkomligt oberoende sanning, att erkebiskop Sundberg står i främsta ledet af våra valde lagstiftare, icke allenast genom mängden af riksdagsmannaår, utan i ännu högre grad genom betydenheten af det arbete, han derunder utfört. När härtill kommer hans ställning som främste biskop i den svenska kyrkan och ordförande i hennes representantförsamling, hans af tre fakulteters doktorat sirade bildning och, »last but not least», hans humana personlighet och ståtliga gestalt, trots de 70 åren, så är det visst icke underligt om rätt många vederbörande velat i honom se främste mannen i den nya rådkammare, som skall råda bot för tryckta konjunkturer, och ännu mera naturligt, att hela landets opinion för tillfället starkt sysselsätter sig med honom, som i handling bekräftat sin 1867 till Andra kammarens protokoll uttalade »öfvertygelse att hvarje svensk medborgare, i hvilken samhällsställning han än må befinna sig, är skyldig att gå dit han kallas, så snart kallelsen för honom innebär en uppmaning att, på den plats honom anvisas, efter bästa förstånd bidraga till fäderneslandets gagn.»

Tillförlitliga meddelanden ha också tid efter annan förkunnat, att det protektionistiska partiet, som anser sig ega lagligen ådömd majoritet vid riksdagen och sålunda böra bilda en »parlamentarisk» regering, med ifver och åhåga förväntar, att erkebiskop Sundberg skall varda dennas främste man. Sundberg? Som i representationsreformens dagar varnade för jordbruksintressets öfvermakt? Som 1863 »ej ville besvära

preståndet med sina åsigter om skyddstull och finanstull, om frihandel och prohibitism» och 1865, när preståndet beslöt rågtull, endast yttrade sig för högre salttull? Som sedan aldrig uttalat sig till riksdagens protokoll i tullfrågor — med undantag af några ord vid 1887 års majriksdag, om en skrifvelse till K. M:t »med begäran om utredning»!... Men bära än riksdagsprotokollen föga vittne om Sundbergs *protektionism,* så mycket kraftigare intyga de hvad han tänker om en *bullersam och ensidig agitation.* Om en dylik, hvilken långt ifrån gick upp mot protektionisternas, har han för 25 år sedan (1863 $^{11}/_{3}$) yttrat följande märkliga ord, hvilkas allmängiltighet ingalunda förminskar skärpan: »Då man under många år ideligen väsnas och bråkar för en sak; då man ständigt framhåller sakens ljusa sidor och öfverdrifver dem, ständigt utropar de stora resultat, som genom dem blifvit uträttade, utan att någonsin omnämna andra samverkande faktorer, som haft lika stor, ja måhända ännu större andel i samma resultat; då man år ut och år in talar om vissa svårt hämmande, ehuru för vanliga menniskoögon icke förnimbara band, som förhindra frambringandet af *alla* de utomordentliga verkningar, af hvilka saken är mäktig; då man med otålighet och förnämt förakt tillbakavisar hvarje invändning, som göres emot riktigheten af beskrifningarna på de många herrligheterna och emot behörigheten af de öfverdrifna anspråk, som med dem stå i sammanhang; — då är det ej underligt, om hvarje tänkande menniska slutligen skulle komma att tveka, *huruvida den sak verkligen kan vara rättfärdig, som gör så mycket buller af sig och som skall främjas genom så tvetydiga medel.*»

Det är förunderligt, hvad domprosten Sundbergs ord — om Karolinska institutet (!) — växa i målande styrka, när de tillämpas på den årslånga agitation, hvars nuvarande stadium påstås skola sammanfalla med erkebiskop Sundbergs öfvergång från mitran till rådspurpurn — en vexling, som det är nogsamt kändt, att han sjelf ingalunda åtrår.

* * *

Anton Niklas Sundberg är son af en handtverkare i Uddevalla och föddes der den 27 maj 1818. »Gudsfruktan och själs-

odling» räknar han (i sitt installationsprogram som professor) till det bästa arf, föräldrarne lemnat honom, och då de egnade sin son åt studierna, var det i hopp att han skulle bli prest. Från Uddevalla skola kom gossen 1831 till Göteborgs, uppflyttades till gymnasium 1833 och blef student i Upsala 1836. Biskop Wingård, som följde med de unga, intresserade sig för Sundberg, och då Wingård som erkebiskop återsåg Sundberg, då en af den i Upsala studerande »Göteborgs nations» prydnader, underlät han icke att söka hålla honom qvar vid tanken på en presterlig framtid. Denna hade nämligen begynt förefalla den unge kandidaten mindre lockande; den filosofiska fakultetens lustgårdar strålade fagrare, än de teologiska disciplinerna. Men fortsatta studier, sjelfpröfning och råd af män som Wingård och Annerstedt stadgade barndomshågen på nytt. Sundberg, som 1842 promoverats till magister primus, blef 1845 teologie kandidat och docent, prestvigdes af Wingård samma år, utgaf 1847 en latinsk afhandling om den Antiochiska skolan i 3:e och 4:e århundradet, och utnämndes 1849 till adjunkt i teologiska fakulteten i Lund. Der fick han genast förestå professur, gjorde sedan en årslång studieresa i utlandet, specimineraде med en latinsk afhandling om barndopet för professur och utnämndes 1852 till Thomanders efterträdare som professor i dogmatik och moralteologi. Universitetets rektor, den gamle »filosofen» Westman, försäkrade i installationsprogrammet, att den nye läraren »bättre än någon annan skall visa, att en sann tro lika litet skyr förnuftets ljus, som ett sannt vetande utestänger trons värma».

Att just *Sundberg* skulle visa detta bättre än andra, var dock en fråga, som snart nog skulle sättas under debatt. Sundberg var en human verldsman, hade inga trångbröstade åsigter om de s. k. »adiafora», hvilka en annan riktning inom församlingen icke kunde tillåta sig, stämplande sådant som ofelbar frukt af ett oomvändt sinne. De som företrädesvis ville räknas till de »troende» hade helt andra later. Den »andliga» och frikyrkliga strömningen växte i hela Sverige, ingalunda minst inom det stora sydsvenska stiftets område. Den enskildes tro och samvete, individens kristliga lif, var för denna »hufvudströmning» församlingens A och O; *kyrkan*

borde icke vara annat än de troendes fria sammanslutning, lekmän voro lika goda förkunnare af ordet som prester, ja ofta bättre än de. Men den lundensiska fakultetens tre yngste professorer, E. G. Bring, A. N. Sundberg och W. Flensburg, uppträdde med stor skärpa emot denna riktning. Och som de närmast tillgodogjorde sig den Mecklenburgske teologen Kliefoth's nyligen framstälda åsigter om kyrkan, helsades de med vedernamnet »Kliefothianer» — ja, med mycket skarpare missbilligande ord och omdömen. Men de stredo tappert och förde med omisskänlig värma och icke ringa talang sina starkt högkyrkliga åsigters talan, hufvudsakligen i ett tidningsorgan, hvarom de förenat sig. »Svensk kyrkotidning, utgifven af E. G. Bring, A. N. Sundberg och W. Flensburg» begynte med 1855 och fortsattes i åtta årgångar.

Kyrkan och kyrkoordningen, kolportörväsendet och religionsfriheten, förnufts- och samvetsfrihet m. m. af samma ingripande natur utgjorde föremål för utförliga uppsatser, stundom väl skarpt hållna — men också skarpt bemötta af motsatta riktningars organ inom pressen, så tidningar, som böcker och småskrifter. Sundberg, som ansågs ega en väsentlig andel i »Svensk Kyrkotidnings» alltid osignerade artiklar, säger också sjelf till preseståndets protokoll (1860), att han »i flera år skrifvit och verkat, om icke emot sjelfva religionsfriheten, så dock emot allt sådant, om hvilket jag förutsett, att det snart skulle göra en utvidgad religionsfrihet i vårt land till en nödvändighet». Men han erkänner vid samma tillfälle, att »religionsfrihet är en nödvändighet under vissa samfundsförhållanden». Att komma till dylika förhållanden, var deremot icke för Sundberg något önskningsmål. Icke ens under striden exklusiv, var han vid de förnyade stilleståndsfördragen — dissenterlagstiftningens olika skeden — icke omedgörlig, om än ej böjd att vid hvarje nytt anlopp uppgifva det ännu bestående. Det *kyrkliga lifvet* är hans älskligsform af det kristliga lifvet, i full öfverensstämmelse med hela den verldsåskådning, han under mer än fyra årtionden lagt i dagen, i skrift som i tal, som professor och prest, som stiftsstyresman och lagstiftare. *Enheten* är honom kärare än det andeliga lif, som bär splittring i sitt sköte. »Ända ifrån

kristendomens införande i landet intill nu varande tid har religiös renhet här varit rådande» — säger han i ett skoltal (1873) — »och reformationsperiodens våldsamma brytningar hade hos oss ingen annan verkan än att den gamla enheten blef förvandlad till en renad ny. Hvem kan mäta den välsignelse, som deraf följt och som dagligen utbreder sig äfven öfver dem, som föga förstå uppskatta hennes värde? Splittringens ande, som i våra dagar genomgår folken, har visserligen numera också här fått insteg; men sent skall den dag randas, då man i Sverige vill förneka, *att kristendomen är verldens mäktigaste syntes*, den, som förenar himmel och jord, sammanhåller hela menniskolifvet och finnes uttryckt i det korta tänkespråket: Gud var i Kristo och försonade verlden med sig sjelf.»

Som predikant vann Sundberg redan i Upsala ett visst anseende genom sin promotionspredikan 1848, men arten af hans verksamhet gjorde att den rent presterliga gerningen blef för honom mera ett undantag, än en regel. Derför kunde han också lättare qvarstå på sin »syntetiska» höjd, lugnt öfverblickande utvecklingen, hvars antecendentia, »det heliga arfvet från fäderna», omfattades af hans varma kärlek, under det han med bedröfvelse motsåg, huru statskyrkornas åsamkade skuld mer och mer syntes föra dem bort från menighetens kärlek och förtroende. Men *derför* ville han icke öfvergifva statskyrkan. Han ville rensa henne. Möjligheten till hennes räddning såg han redan i »Svensk Kyrkotidnings» dagar deri, att »statskyrkan modigt försvarar sig mot alla revolutionära angrepp» samt derjemte »går i sig sjelf och gör bot och ånger». Kyrkan som en vid kappa, en kärleksfull mor, som ej stöter bort de motvillige eller de likgiltiga, har han mer än en gång tecknat i tal och föredrag.

Den studerande ungdomen i Lund tyckte i allmänhet om Sundberg. Hans naturliga, öppna väsen, hans välvilliga hjertelag, kunde ej undgå att vinna genklang, hans gedigna bildning och verldsvana gaf honom en öfverlägsenhet af det slag, som ej kännes tryckande. Stiftets presterskap först, landets sedan, valde honom snart till förtroendeman och chef.

* * *

Han blef riksdagsman i Preståndet 1859, genast af ståndet invald i både lagutskottet och ståndets enskilda utskotts pastoralafdelning. Konventikelplakat och bibelöfversättning, perikopsystem och katekesförslag voro föremål för hans yttranden vid plena, icke mindre än verldsliga lagfrågor och andra riksdagsärenden. Han ville icke tillåta kyrkliga reformer, som icke af behofvet kräfdes — redan detta var ett erkännande åt utvecklingen. Väl vore åsigterna om *behofvet* något olika inom ståndet, men der funnos ock de, hvilkas behof ständigt tillfredsställdes af det bekanta »non possumus». En partiel reform af representationen, som då förelåg till afgörande, fann Sundberg icke vara »rätta vägen» till en förändring, om ock en förändring kunde vara loflig. De särskilda klasserna inom samhället borde ej »sammanvispas».

Till 1862 års riksdag återkom Sundberg som domprost. Han insattes nu i konstitutionsutskottet, och blef der snart namnkunnig som en af preståndets reservanter mot det kungliga representationsförslaget. Reservanterna förnekade icke önskvärdheten af en reform, de ville gå från stånds- till klassval. Sjelfskrifvenheten och de fyra kamrarna ville de gerna uppgifva. Men det på allmänna val bygda förslaget måste de ogilla, icke blott principielt, utan ännu mer för dess särskilda brister. Något hånfullt bemötas landstingens »konservativa garantier» och Första kammaren förespås komma att till största delen bestå af Stockholmsbor. Märkligare är anloppet mot Andra kammarens census-streck. Det saknar all inre styrka, heter det, »och skall derför stå i grundlagen som en utmaning till de uteslutna demokratiska elementen att försöka dess utplånande», en kamp som måste leda till maktöfvergrepp öfver friheten, uppifrån eller nedifrån. Jordbruksintressets öfverhand hör ock till de starkt betonade farhågorna. Det var öfverhufvud »obepröfvade möjligheter» som här bjödos till grundval för ett konstitutionelt statsskick.

Sundberg betraktade det *som en pligt* »att offentligen uttala sin öfvertygelse, när den strider mot hvad som är eller kallar sig den allmänna opinionen för dagen». Den pligten svek han ej heller vid 1862 års riksdag. Icke blott i representationsfrågan, äfven i olika frågor om lossande på de stats-

kyrkliga banden stod han styft emot opinionens kraf. »Kyrkan skall icke beröfva sig sjelf de former, i hvilka hennes lif rört sig».

De liberala förkastelsedomarne öfver Sundberg sällade sig nu till de frikyrkliga, han stämplades som en erkekonservativ pelare i det konservativa prestesåndet. Dylika orättvisa och hårda domar väckte knappast hans vrede, men de närde den åsigt, som gaf sig luft i hans till protokollet yttrade »förakt för fakta, som hemtas från den s. k. allmänna opinionens stora förrådshus». Men han fick snart ett intyg, att hans person respekterades äfven af den regering, som framlagt det af honom så skarpt kritiserade representationsförslaget, då han, efter presterskapets val, 1864 utnämndes till biskop i Karlstads stift. Från prestståndets biskopsbänk fick han vid 1865 års riksdag ånyo uttala sig om det kungliga förslaget. Att han icke varit otillgänglig för de »fakta», tiden frambragt, framgår ur hans hofsamma yttrande: »Jag har för länge sedan uppoffrat min privatmening om de samfälda valen för regeringens auktoritet, och i detta fall äfven gifvit vika för en annan auktoritet, nämligen *folkets opinion.* Ty att äfven denna senare, rätt uppfattad, förtjenar afseende, är jag mer än villig att erkänna». Sundberg hade förstått, att opinionen utdömt ståndsförfattningen, och var beredd att antaga åtminstone en på allmänna val bygd nedre kammare. Men det föreliggande förslaget innebar samhällsvådor i sina *speciela* stadganden. »Man har brådt om och vill ej veta af någon varsamhet». Förslaget, sådant det föreligger, kan Sundberg således ej bifalla — »hvarken i hjertat eller i voteringsurnan».

Till den sistnämnda vardt Sundberg icke kallad — som bekant voterade icke prestståndet om gamle Reuterdahls uppfattning af ståndets bifall — och när den nya riksdagen första gången samlades, visade det sig, att Sundbergs hjerta för fosterlandet icke tillåtit honom att sluta det för Andra kammaren. Han infann sig som ombud för valkretsen Karlstad —Filipstad och helsades den 18 januari 1867 af Lars Hierta — Andra kammarens ålderspresident — som kammarens förste talman. Hvarken riksdagsmannavalet eller talmansutnäm-

ningen hade han sökt. Men då han *uppsökts*, bjöd honom pligten att icke draga sig undan.

* * *

Under sex år, vid sju riksdagar, förde Sundberg talmansklubban i riksdagens Andra kammare. Meningarne inom kammaren voro delade i många frågor, sade ålderspresidenten vid första riksdagen slut, »men i ett fall hafva de varit *odelade*, nämligen beträffande det sätt, hvarpå hr biskopen motsvarat sitt vigtiga uppdrag». Skarpsinne och oväld, uthållighet och välvilja voro de egenskaper hos talmannen, för hvilka ålderspresidenten hembar honom kammarens erkänsla.

Och detta erkännande icke blott förnyades, det växte år ifrån år. Der satt Sundberg i sin talmansstol, öfverskådande och lyssnande, småningom vänjande sig vid de växande partierna, men aldrig delande deras vrede mot hvarandra, om han ock ibland lät undfalla sig en rätt hörbar »interjektion» af det slag, som redan i »Svensk Kyrkotidnings» tid ådragit honom så bittra förkastelsedomar. Han fick med sitt klubbslag befästa beslut, som bjert stredo mot hans önskningar och åsigter — men kammarens rätt hade i honom sin representant, och den rättens fordran på honom svek han aldrig. Kammarens tillit egde han också i fullt mått, och dess saknad följde honom när han nedlagt klubban och, som han sjelf trodde, för alltid afgått från riksdagen.

Sundberg hade med stor liflighet, om ock icke med afgörande inflytande, tagit del i vårt första kyrkomöte 1868, och när den gamle Reuterdahl gått hädan, kallades Sundberg med stor enhällighet bland alla de väljande till hans efterträdare på erkebiskopsstolen. Utnämningen följde den 11 november 1870. Det förnyade riksdagsmandatet för Karlstad räckte till utgången af 1872, men i denna valkrets var han sedermera icke valbar.

I Karlstad hade han 1869 hållit prestmöte; hans inledningsföredrag, som särskildt utgafs, behandlade »förhållandet emellan vår tids kultur och kristendomen», ett ganska intressant föredrag, i hvilket »förmedlingsförsöken» i synnerhet utdömas. Man må ej af kyrkan begära, heter det, att hon skall begå sjelfmord genom att lemna sin gamla grund och antaga

moderna förklaringar och förbättringar; kyrkans död skulle dessutom snart åtföljas af kulturens död och »endast hedniskt barbari återstå». Till religionens kraft i »fria församlingar» synes Sundberg icke hafva någon förtröstan, lika litet som någon aktning för »sådana teorier som den Darwinska». Det är återigen *syntesen* som försmår *analysen,* till gengäld för det analytiska kulturarbetets oförmåga att skatta det »aprioriska».

I Upsala grep Sundberg med säker, ordnande hand i stiftsstyrelsen, var en vaken eforus öfver stiftets lärda skolor och en för universitets lif och sträfvan varmt intresserad prokansler. När han 1873 kallade de presterliga embetsbröderna till möte, talade han om »två af vår tids farligheter: moral utan religion och religion utan motsvarande moral», åter en skärskådan af humanismens, privatkristendomens och kyrkans divergenser. Men han slutar försonligt: »Jag har behof af att älska, icke att klandra, och jag underkänner ingens personliga värde». Några månader senare intog han för första gången ordförandeplatsen i det svenska kyrkomötet.

I komitéer så väl för kyrkolagens omarbetande som för universitetsstatuternas öfverseende utnämndes han till ordförande. Och när Upsala universitet firade sin 400-års fest, var Sundberg promotor i teologiska fakulteten. Till festen utgaf han äfven en teckning af sin företrädare på erkebiskopsstolen, den för universitetets grundande nitälskande Jakob Ulfsson.

* *
*

Men redan då var Sundberg åter inne i riksdagslifvet, af sin födeseorts landsting 1876 invald i riksdagens Första kammare. Han hade förut vägrat att mottaga val, men fann sig nu ej längre böra undandraga sig deltagande i lagstiftarevärfvet — vigtiga intressen och ansvarsfulla frågor manade honom att uppgifva sin tidigare föresats. Det gälde kyrkolagsförändringar, hvilka från komité, kyrkomöte, högsta domstol och regering slutligen skulle föreläggas riksdagen; det gälde universitets- och undervisningsfrågor m. m. — och i dylika har Sundbergs inflytande på Första kammarens beslut mer än en gång varit märkbart. Med nit och kraft tog han del i debatten

vid 1877 års riksdag. Frågan om dissenterlagens ändring fann han vara »den största som vid årets riksdag behandlats» och inlade sin varning mot borttagande af kyrkorådets »indragningsmakt» öfver andaktsöfningar utan presterlig ledning. I bränvinslagstiftningen står han deremot nu på en annan ståndpunkt än i presteståndet. Der ogillade han det starka förmynderskapet för bränvinshandeln, nu förklarar han sig färdig att gå in på fullt söndagsutskänkningsförbud.

Vid följande riksdag, 1878, satt han på talmansstolen. »På hvilken plats ni ock af omständigheterna må hafva blifvit ställd» — sade vid riksdagens slut en talare å kammarens vägnar — »*just den* synes vara den rätta». Äfven 1879 och 1880 ledde Sundberg Första kammarens förhandlingar. Men derefter har han, nu på nionde riksdagen, deltagit i debatterna och i talmanskonferensen.

Anmärkningsvärd är hans kamp för latinläsningen vid elementarläroverk och för preliminärexamina vid universiteten. Verklig latinare af gamla stammen — man hörde det särskildt vid jubelfesten i Upsala 1877 — tror han på skollatinets »uppfostrande kraft» äfven med nuvarande homeopatiska lärokursdoser, och glömmer ej ens apotekarnes behof af latinkunnighet bland skälen för fortvaron af det bestående. Men den reala bildningen vill han långt ifrån skada. Flera skolor än nu, och frigjorda från samband med latinskolan, vill han gifva den reala bildningen. »Sjelfständig från början» — säger han — »kan den bli mera praktiskt anlagd och göra ungdomen både mera medborgerligt bildad och skickligare att inträda i tillämpningsskolorna.» Mot riksdagens ifriga reglementerande i skolfrågor har han redan i prestståndstiden inlagt en gensaga, som han mer än en gång i Första kammaren förnyat.

En gång framhöll han för kammaren kyrkomötets reformvänlighet — det var 1883, när ett förslag framkommit om upphäfvande af dess veto-rätt, och afgaf då äfven följande förklaring af innebörden i den paragraf af regeringsformen, som stadgar denna rätt: »Staten — sade han — kan afsöndra kyrkan från förbindelse med staten, men kyrkan afstår icke från sin rätt att ordna sina inre angelägenheter». Det var då, protektionismens talföraste koryfé inom kammaren utbrast: »Det

var fullkomligt en protestantisk påfves uttryck, jag tyckte mig höra i herr erkebiskopens yttrande». Och när en viss prost kompletterat kyrkomötets reformatoriska meritlista med att erinra om dess yrkande på prebendepastoratens indragning — ett yrkande, som kyrkomötet dock saknat makt att genomföra —, invände Sundberg, att just i prebendena låg ett hinder för uppkomsten hos oss af några protestantiska påfvar!

Mer än en gång har Sundberg lättat diskussionen med muntra vändningar — t. ex., när han med stor framgång förfäktade sina »fattiga landsmäns», de bohuslänske fiskarnes rätt att *icke* underkastas en lagstiftning, med hvilken en afslutad traktat hotade. Han uppläste ett yttrande i betänkandet om deras fiskningssätt. »Om man skulle säga detta åt en bohuslänning», fortfor han, »hvad tron I, mina herrar, att han gjorde? Jo, han vände bussen från ena sidan af munnen till den andra och besvarade inkastet med ett bredt grin.» Om kammarens ledamöter höllo sig allvarsamma veta vi icke — men de afslogo traktaten.

Vid 1885 års riksdag förklarade Sundberg, att han ville underkasta sig nödtvånget att för någon vinst åt försvarsverket gå in på en afskrifning af grundskatter, ty man måste en gång taga sitt parti. Men han ville — som biskop Brask — tillägga: härtill är jag nödd och tvungen. »Den karlen», fortfor talaren, »som nedskref de orden, var hvarken en dum eller dålig karl, men han kände sig helt enkelt under då rådande förhålladen vara en olycklig menniska, och han var en varmhjertad patriot.»

Om ryktena, att erkebiskopen skulle träda i spetsen för regeringen vid möjligen förestående systemskifte, verkligen varda en sanning, torde man äfven då under hans bifall få tänka sig en dylik reservation.

Albert Ehrensvärd.

(1888, febr.)

Det »nya systemets» ministèr synes ha erinrat sig den *förste* grefve Ehrensvärds serafimerdevis: »*oombytelig*», när det gälde att finna en utrikesminister, ty oombytt står den *fjerde* grefve Ehrensvärd qvar ifrån den afgågna. »Neutralitet» och »försoning» kan också äfven excellensen Ehrensvärd skrifva på sin fana, han som mer än en gång under sin tretiofemåriga riksdagsmannabana låtit sakförhållanden gälla högre än principen. »Jag respekterar så mycket som någon», sade han på riddarhuset 1857, »den pligtkänsla, i kraft af hvilken den offentlige mannen söker handla konseqvent, men jag tillåter mig hemställa, huruvida icke, under en lång bana, förhållandena sjelfva kunna så förändras, att det äfven blir en pligt att modifiera sina åsigter, huru välgrundade dessa en gång kunnat vara.»

* * *

Grefve Albert Ehrensvärd, sonson af Carl August Ehrensvärd och dotterson af Carl Johan Adlercreutz, föddes den 10 januari 1821 i Jönköpings län på säteriegendomen Rödjenäs, der hans far då bodde som major vid Smålands dragoner. Med föräldrarne fick Albert flytta till Skåne när fadren blifvit de skånska dragonernas chef och bosatt sig på Tosterup, i trakten af Ystad. Vid en då berömd enskild skola i Lund förbereddes han till studentexamen, som han aflade vid nyss fylda sexton år. Som student i Lund tillhörde han »Smålands nation» och skötte så väl sina studier, att han 1841 fick bestiga parnassen. Från kamratskapet med Otto Lindblad, Talis Qvalis och andra koryféer bland den tidens studenter vid det sydsvenska universitetet drog den unge filo-

sofie doktorn nu till hufvudstaden, der han inskrefs i konungens kansli. Åt den diplomatiska banan ville han egna sin framtid; Manderström var kabinettschef, Ihre utrikesminister, af båda möttes den unge aspiranten med välvilja, och han sändes redan 1842 som attaché till Berlin, följande året till Paris. Från Friedrich Wilhelm IV:s och »medborgarkonungen» Louis Philippes hofsalar medförde Ehrensvärd minnen och intryck när han som andre sekreterare i utrikeskabinettet 1845 fick sin första ordinarie anställning. Under ett års utländska resor såg han sig ytterligare om i verlden. När kung Oskar 1848 förde en del af kabinettet med sig till Malmö för att medla mellan Danmark och Preussen, blef Ehrensvärd beordrad att dit medfölja, och sedan han 1849 och 1850 tidtals förestått kabinettschefsposten, sändes han till Petersburg att som legationssekreterare biträda svensk-norske ministern Nordin. 1851 fick Ehrensvärd som chargé d'affaires under ministerns frånvaro förestå beskickningen och sjelf förhandla med czar Nikolais ministrar.

Så meriterad, utnämndes han 1852 till förste sekreterare i kabinettet för utrikes brefvexlingen och efterträdde 1855 Manderström som kabinettschef, hvilken post han beklädde under fyra för Sverige—Norge diplomatiskt vigtiga år — från »Novembertraktaten» 1855, under Oskar I:s diplomatiska kampanj för tysk-danska frågans lösning, ända till inbjudningen till Sverige att jemte stormakterna och Spanien deltaga i den 1859 utlysta kongressen för ordnande af Italiens öde — en kongress som dock ej blef af! Det var i detta skede statsutskottet ansåg sig böra erinra riksdagen, »att Sverige under senast förflutna åren intagit en förändrad och i politiskt hänseende mera betydande plats inom det europeiska statsförbundet», för att dermed motivera större anslag åt vår diplomati.

Under dessa år gjorde Ehrensvärd äfven sitt första inträde på riksdagen. Han var 1854 en ibland anhängarne af det då förkastade förslaget till ståndsrepresentationens ombildning, satt 1856 i »önskningsmålens» utskott och förde framgångsrik talan för tredje hufvudtitelns anslag, mot hvilka oppositionsmän icke ens på riddarhuset saknades. Men den

gången hade anslagens officielle försvarare ett godt stöd i Sveriges af statsutskottet vitsordade »betydande plats.» Det var i den skandinaviska storpolitikens dagar, då Sverige ännu icke i utländska tidningar förliknats vid en operakör, som ideligen sjunger: »Vi komma, vi komma» — men aldrig rör sig ur fläcken!

Innan omslaget kom, hade Ehrensvärd redan lemnat sin post i det svenska utrikesdepartementet.

Tosterup, hans farmoders arfgods, rikt på minnen efter farfadern, hade sedan 1834 tillhört hans fader, som nu var åldrig och svag. Tosterup är ett ståtligt herresäte, med torn och grafvar — »utvisande i hvad försvarsgrenar och barbari fordna verlden stått», skrifver farfadern i sin »Fem dagars resa i Skåne för att se och hämta rörelse och förargelse.» *Han* hade tillbragt flera år på Tosterup. »Aldrig annat än säd, boskap och sol om sommaren, regn, blåst och kråkor om hösten, drifvor och snödjup om vintern och om våren upptinade kärngar i tufvorna.» Men jordbruket var uselt i Carl August Ehrensvärds tid, vida bättre hade det blifvit i sonens; nu manade familjeförhållanden sonsonen att taga sig af det minnesrika arfvet. Kabinettssekreteraren, gift sedan 1852 med norska statsrådet Vogts dotter, tog afsked ur statens tjenst för att slå sig till ro som landtbrukare i Skåne. Från 1860 är grefve Albert Ehrensvärd Tosterups herre.

Jordbruket intresserade honom. Han ville icke stanna vid att — som farfadren förebrår sin tids landtmän — »endast bädda naturens säng, i hvilken sommaren gör sitt biläger». Han studerade jordbruksvetenskap, tog del i hushållssällskap, i kommunala bestyr. Skånes bank och skånska hypoteksföreningen valde honom in bland sina styrande män, de nya kommunikationerna togo hans nit i anspråk, han blef ordförande i stiftets prestlöneregleringskomité, han blef vice ordförande i landsting. Äfven bevistade han riksdagar. Ett vackert minne af hans deltagande i 1862 års riksdag äro de till Svenska akademiens disposition ställda stipendier för vitterhetsidkare, för hvilka en motion af Ehrensvärd bildar utgångspunkten. Mindre framgång rönte hans yrkande på upprättande af en allmän öfverstyrelse för rikets läroverk,

från folkskolan till universitetet; den afsedda styrelsen tog form i ecklesiastik-departementets läroverksbyråer.

Men statens värf kallade honom åter efter få år. Den 31 maj 1864 öfvertog han efter O. I. Fåhræus landshöfdingeposten i Göteborg.

* * *

Det var ett rikt fält för verksamhet, som härmed öppnades åt en man, hvars intressen åt många håll voro lifliga och äfven på många håll togos i anspråk. Stadens vetenskapligt-vittra samfund invalde honom till hedersledamot och han fungerade i sin ordning som ordförande, vid presidiets nedläggande behandlande en så vigtig fråga som länets fattigvård. »Kunskap är makt i fattigmans koja likaväl som i den rikes palats», erinrar han i sitt tal, och med oförtröttadt nit har han städse verkat för folkupplysningens utbredning inom länet. Äfven för den högre bildningens kraf var grefve Ehrensvärd en nitfull målsman; det var ej lätt att neka när en sådan förespråkare nalkades stadens börsmagnater, vare sig det gälde en vetenskaplig, en konsten tillgodoseende eller en humanitetsfråga. Och det är deras heder, hvilka med stundom ganska stora bidrag gåfvo fart åt Ehrensvärds initiativer, att de gjorde det gerna. Ehrensvärd undandrog sig icke heller egna uppoffringar för de ändamål, han önskade bereda framgång. Vi hänvisa främst på de af Ehrensvärd förmedlade förbindelserna mellan Nordensköld och penningemän i Göteborg, hvilka ledt till så storartade resultat för arktisk forskning. För Göteborgs museum var Ehrensvärd en oförtröttad främjare. Vid första konstnärsmötet i Göteborg var han inbjudare och ordförande — detta möte, af hvilket initiativet togs till den kort efteråt af regering och riksdag realiserade tanken, att Sveriges nationalmuseum äfven borde ega årsanslag för inköp af arbeten från Norges och Danmarks konstnärer. Vid nationalekonomiska möten, vid landtbruksmöten m. m. var Ehrensvärd icke blott en intresserad deltagare, en pligttrogen ordförande, utan äfven en gästfri värd. Som ordförande i landsting, i hushållningssällskapet, icke mindre än i länsstyrelsen, har Ehrensvärd under mer än tjugo år nedlagt nit och möda; särskildt är hans namn

förbundet med åtskilliga anstalter för fiskerihandteringens bästa inom länet.

Under allt detta förblef Ehrensvärd en verksam riksdagsman. Det var representationsreformen, som stod på dagordningen i hans första landshöfdingetid, och både utom och inom riddarhuset ådagalade Ehrensvärd sitt nit för reformens framgång. »Deputationerna» från Göteborg voro honom icke främmande, riddarhusets reformvänner samlades till förberedande öfverläggningar under hans ordförandeskap och under diskussionen »inför fädrens sköldar» tog han sig manligt uppå att bära det af motståndarne dystert framhållna ansvaret för ett bifall. »Jag kunde — utbrast han — »Jag kunde kasta detta ansvar tillbaka på dem, som konseqvent satt sig emot hvarje förändring, men jag vill det ej; jag föredrager att i stället förklara, det vi ej rygga tillbaka för det ansvaret, och jag tror och är fast öfvertygad, att vi också tryggt kunna bära det. Och *kunna vi ej bära det ensamma*, skulle vi komma att svigta under bördan, *så vet jag att det svenska folket, som i djupa led står bakom oss, skall hjelpa oss att bära den*, och att för våra gemensamma, återförenade krafter bördan icke heller skall befinnas för tung.»

* * *

Landstinget i Göteborgs och Bohus län har alltifrån 1866 års val till riksdagens Första kammare der beredt Ehrensvärd plats; från de två riksdagar, vid hvilka han saknats (1875, 76), var han borta på grund af egen afsägelse, för att uteslutande egna dessa år åt landshöfdingetjensten.

Ehrensvärd var 1867 ordförande i riksdagens särskilda utskott för behandling af en motion om folkskoleväsendets utveckling, 1868 i bevillningsutskottet, 1869 i kammarens tillfälliga utskott för fattigvårdsfrågans utredande. 1870 talade han varmt för utsträckt religionsfrihet och realundervisningens bringande till högre grad af fruktbärande nytta. 1871 deltog kan bl. a. i debatten om bränvinslagstiftningen, 1872 om den medicinska undervisningens ordnande, då äfven ordförande i ett utskott för frågans utredande. Om undervisningsväsendet koncentrerade sig hans riksdagsarbete 1873,

då han förde ordet i riksdagens för ärendets behandling nedsatta särskilda utskott. Utlandets »borgarskolor» saknar han hos oss, och kan ej med dem likställa de nedre realklasserna vid läroverken. Grundlagarne vill han införa bland de högre klassernas läroämnen och ifrar varmt för fruntimmersundervisningens höjande. 1874 fortgår det på samma sätt: klagan öfver realläroverkens olämpliga organisation, öfver debattens resultatlöshet, öfver bristen på skolstadga ... och dermed försvann Ehrensvärd för tvenne år från riksdagen. När han 1877 återkommit, valdes han till ordförande i särskilda utskottet för behandling af då föreliggande förslag till lösning af värnpligts- och härordningsfrågan. Återigen resultatlöst arbete. »Utskottet» — sade en motståndare — »erbjuder en icke halföfvad beväring och en decimerad stam»!

Allt mera sällan tog Ehrensvärd del i kammarens debatter. Det är stundom landshöfdingen, som framkallas, stundom folkskolevännen, stundom nykterhetsvännen. Kommunens rätt att ordna bränvinsutskänkningen kallar han dess rätt till sjelfförsvar. 1880—82 hade han det svåra uppdraget af den Posseska ministèren att vara ordförande i dess väldiga landtförsvarskomité och var derför äfven en af »särskilda utskottets» medlemmar, när 1883 års riksdag skulle behandla den på komitéarbetet bygda kungliga propositionen. Först på debattens femte dag — när utskottsbetänkandet förelåg — tog Ehrensvärd till orda i kammaren. Han beklagade Andra kammarens hållning, understödde krigsministern, och gaf in blanco sin försäkran om understöd åt hvarje kungligt härordningsförslag, som verkligen höjde försvarsstyrkan, vore det bygdt på indelningsverk eller på värnpligt. Derför stod han ock 1885 bland dem, hvilka, uttröttade af den ofruktbara striden, *ville* komma till en sammanjemkning med Andra kammaren. Dock underlät han icke att framhålla sin åsigt, att, om än grundräntan afskrefves, tionden borde bibehållas »och utsträckas till den jord, som deraf för närvarande icke drabbas, för att komma derhän att all jord i Sverige blir lika beskattad».

* * *

Detta är grefve Ehrensvärds hitills sista ord från riksdagsmannabänken. Efter riksdagens slut inkallad i konungens råd som utrikesminister, har han sedan endast få gånger från hvardera kammarens ministerbänk fört talan för anslag, hvilka han ansett värda riksdagens bifall. Så 1886 för »kommersiella attachéer», »i båda kamrarna, men utan framgång, trots löftet att »verkställa detta förslag» (afsedt för »konsulats-karrièrens höjande») »så godt som en man kan göra det». 1887 tog han med lika liten framgång till orda för det begärda anslaget för Sveriges deltagande i Köbenhavns-expositionen 1888. »Jag skall ej kasta mig in i något slags skandinavisk politik» — försäkrade utrikesministern — »den hade sin betydelse för några år sedan, men ej nu längre.» Sällan har man hört *några* användt om ett så betydligt siffertal.

* *
*

Excellensen Ehrensvärd har icke, som exc. Bildt och statsrådet Bergström, i riksdagens protokoll nedlagt uttalanden, hvilka kunde anses oförenliga med inträdet i den ministèr, som skall gifva verkställighet åt lifsmedelstullar — vi erinra om den förres sanna ord, att man ej bör hjelpa jordbrukare med statsmedel, hvilka deras icke-jordbrukande landsmän få släppa till: »sannerligen, de äro icke i en sådan ställning att de kunna något undvara», och om den senares försäkran, att brödtullarne äro en orättvisa mot arbetaren. Men Ehrensvärd har, liksom ännu ett par af det »nya» försonlighetssystemets rådgifvare, tillstyrkt konungen att från 1887 års brödtullshot vädja till folket. Den nya rådkammaren synes alltså hvila på en *allians* i fosterländskt syfte, mellan nytt och gammalt. En allians kan nog vara en god sak, sade ryske ambassadören till Metternich — *landshöfdingen* Ehrensvärd berättar historien till Första kammarens protokoll den 4 april 1883, och icke har *excellensen* Ehrensvärd glömt svaret. — »Ja», svarade Metternich, »en allians är en förträfflig sak, men det beror på hurudan den är. Mellan menniskan och hästen är också en allians — *och den är förträfflig för menniskan*».

A. P. Danielsson.

(1888, mars).

Främste stiftaren af »Nya landtmannapartiet» bär ett redan före hans tid i vår riksdags häfder frejdadt namn. *Elfsborgaren* Anders Danielsson stod på höjden af sin politiska ära jemt femtio år innan *öländingen* Anders Peter Danielsson kom till riksdagen, den enes dödsår är den andres födelseår och dock äro riksdagsyrkanden af de yngre namnen i ganska många affrågor fullt identiska med den äldres. Grundskatternas afskaffande och motsvarande statsbehofs fyllande genom inkomstbevillning, tjenstemannahärens minskande och lönebeloppens nedsättande, statshjelp åt skuldsatte, skatteförtyngde hemmansegare, men för resten indragning, sparsamhet först och sist — så lyda, riksdag efter riksdag, både Anders Danielssons och Anders P. Danielssons ifriga yrkanden. Men i en väsentlig punkt sågo de tingen ganska olika: under det 1815 års Danielsson ville upphjelpa det »tynande jordbruket» genom »upphäfvande af allt skråtvång och af alla gränser för näringsfriheten och handeln», är det i *förnyande* af redan borttagna gränser för varuutbytet länderna emellan, som 1888 års Danielsson ser botemedlet. Olikheten i yrkandet har dock äfven sin likket.

Af *ändring i det bestående* väntade den ene, som den andre, hjelp för de 30,000 hemmansegare, hvilka i den äldre Danielssons anföranden hette »folkets kärna«, i den yngres helt enkelt kallas »svenska folket».

* * *

»Knappt torde någon provins inom Sveriges område finnas, som erlägger till statsverket, i förhållande till sin areal, så stora summor som Öland», säger öns topograf, prosten

Abraham Ahlqvist, Runstens kyrkoherde när hemmansegaren i socknen, Daniel Jonsson på Dyestad, för presterskapet anmälde sin tredje sons födelse, den 1 december 1839. Från små vilkor hade Daniel, trots det hårda skattetrycket, arbetat sig upp till välstånd, men sina barns armar behöfde han alltjemt i arbetet. Den tredje sonen Anders Peter, som tidigt visade prof på godt hufvud, fick lika litet som de äldre under uppväxtåren undandraga sig bondens släp. Sex veckors folkskolekurs och skriftskolan blefvo hans hela bokliga uppfostran — förutom de hvilostunder och helgdagar, då han fick tid att läsa på egen hand. Så blef han en sjelflärd man, liksom så mången annan begåfvad bonde. Hvad han särskildt lärde sig älska var Ölands fornminnen; hvad han särskildt lärde sig ogilla var — Ölands båtsmanshåll och grundskatter.

Vid uppnådd myndighetsålder gifte han sig och öfvertog ett år derefter föräldrarnes hemman, som han sedan både genom köp utvidgat och genom kultur förbättrat. Ortens förtroendeman vardt han efter hand på allt flera områden. Kommunalstämmoordförande redan 1862, var han med i taxerings-, berednings- och pröfningsnämnder, vid landtmäteriförrättningar o. d., blef landstingsman 1865, 1866 och följande år invald i olika landstingsutskott, liflig debattör och stark lokalpatriot. Ty Öland spelar en underordnad roll i Södra Kalmar läns landsting och A. P. Danielsson har gjort hvad han kunnat för att häfva unionen med fastlandet och få Öland förklaradt för eget landstingsområde — hittills dock utan framgång. 1866 motionerade han införande på Öland af egen nationalbeväring, efter Gotlands mönster, men landstinget ville ej göra något för saken; lika utgång fick senare hans motion om anslag för skogsplantering på ön o. s. v. Men på Öland hade hans ord god klang, och då omedelbart valsätt första gången der tillämpades vid riksdagsmannavalat i augusti 1872, blef A. P. Danielsson Ölands representant i Andra kammaren. Hans val helsades af lokalpressens bifall. »Ehvar han uppträdt», sade Ölandsbladet, »har han stått i första ledet af mer eller mindre utmärkta personligheter», och »Kalmar» intygade, att han i landstinget »gjort sig bemärkt för duglig-

het, oberoende, redighet i tankegången och lätthet att uttrycka sig».

Den reslige, mörklagde ölandsbonden dröjde icke heller att låta riksdagen göra samma erfarenhet. Men det stannade icke dervid. Nästan med ens blef han känd som Andra kammarens skarpaste tunga. Autodidaktens ogenerade sjelftillit, parad med känslan af obändig kraft och en lätthet att finna ord, som icke stäfjades af några hänsyn, dertill ett klart fattadt mål och en ovanlig naturlig begåfning, allt detta i förening med hans yttre apparition angaf honom genast som en af de korpraler, hvilka bära generalsepåletterna i sin rensel.

* * *

»Aldrig ha sådana skamliga gerningar utgått från folket, som herrarne gjort sig skyldiga till», ropade A. P. Danielsson i Andra kammaren i februari 1873. Han hade väckt motion om nedsättning i anslaget till första hufvudtiteln, han hade funnit förslaget om kröning kammaren ovärdigt, och »herrar» i kammaren hade låtit *herr* A. P. Danielsson umgälla en sådan brist på »comme-il-faut». »Herrarne säga till kungen», klagade han, »bry er icke om hvad folket pratar, lita bara på oss — — vi skola taga bort den rösten, som kommer ifrån folket, den betyder ingenting» . . . Sådana herrar ännu 1873! Men också hvilken beläsenhet i historien: A. P. Danielsson frågar verkligen under det glödande föredraget: : »När har någonsin Sveriges folk fiendtligt uppträdt mot sin konung!»

Härmed invigdes en väldig serie af häftiga, stundom präktiga anföranden till Andra kammarens protokoll, hvilka gjort A. P. Danielsson bekant som »kammarens måhända morskaste man» — äfven *det* står i protokollet — och för häfden bära vittne om den nya riksdagens mödor för sammansmältningen af de fyra stånden till *ett* folk. Under ståndens sista skede kallades borgare- och bondestånden »de folkvalda stånden»; nu lemnas gerna stadsinvånarne, liksom tidigare adel och prester, ur räkningen, när hrr hemmansegare anställa politisk aritmetik. Det blir nog äfven deras tur att få efterträdare; men tills vidare äro de verkligen, i politisk mening, så pass »folket», att de icke behöfva rädas för »herrarne».

A. P. Danielsson har vid sin femte riksdag i ett eldigt föredrag framhållit sin tanke om hvem som är folket. Det gälde »landtmannapartiets» härordningsförslag, som ville på inkomstbevillningen öfverflytta den nuvarande rustnings- och roteringsbördan. »Herrarne — utbrast han — hafva kanske icke så mycket som 20 röster hvar af det egentliga folket att tacka för att I sitten här som lagstiftare»... Det är »vi, landsbygdens representanter», som föra det egentliga folkets talan... Nu komma vi med ett förslag, som afser detsamma som detta folk vill, nämligen lindring af *dess* bördor (*dess* således = rust- och rotehållares).... »Det lönar sig derför icke att herrarne söka skrämma oss för folket, ty det är just *dess* talan vi föra. Vi känna folket till dess lynne och karakter, vi, som arbeta med samma verktyg, som dessa arbetare föra i sin hand, vi, som lefva bland dem, vi, som hafva delat ljuft och ledt med dem från vår barndom... vi känna deras önskningar och behof fullväl»... Under sitt pathos märker talaren icke, att han låtit »folket» sjunka nedom kretsen af dem, hvilkas bördor skola lindras, ett pathos och en ouppmärksamhet, som för öfrigt varit ganska vanliga under de mångåriga klassbeskattningsstriderna, och ännu bjertare framsticker under kampen om tullar på lifsförnödenheter. »För att lindra den fattige arbetarens utgifter», motsätter sig den folkvänlige Danielsson den 1881 föreslagna tullen på — tobak. Af samma vackra hänsyn vill han 1882 helt och hållet borttaga tull på — oljor, ty »ett billigt lysämne skall i vårt land med dess långa och mörka årstid bidraga att höja den arbetande klassens produktionsförmåga och sålunda lemna bättre utkomst för lifvets uppehälle». Men gäller det jordbrukarens inkomst — då får den fattige arbetaren stå sitt kast. »Här gäller det», säger Danielsson 1887, »icke frågan om dyrt bröd eller ökade skatter, utan frågan gäller om det svenska jordbruket skall finnas till eller icke!» En förskräckligt retorisk figur, då bortåt hälften af svenska jordbrukare ansett sig kunna undvara spanmålstullen! Men pathos förleder lätt ett varmt sinne. I lugnare ögonblick — när t. ex. frågan gäller rösträttens utsträckning (1880) — har Danielsson uttalat de sanna orden, att endast genom »streckets» borttagande kan man

hoppas »hejda denna sträfvan hos de enskilda intressena att skaffa sig inkomster och efter behag beskatta folket». Och 1879 yttrar han, vid remissdebatten: »Jag vill icke att vi, som föra svenska folkets talan, skola ge oss ut att söka i fattigt folks fickor för att leta efter något som kan kan fylla statens behof».

* * *

Som medarbetare i bevillningsutskottet, i banko-, försvars- (1877, 83), konstitutions- och statsutskott, som statsrevisor, som medlem i sjöförsvars-komitén (1880—82) och i arbetare-försäkringskomitén (1884—88) har A. P. Danielsson under sina femton riksdagsmannaår haft vida mer att syssla med, än blotta deltagandet i andra kammarens plena. Men han återfinnes ganska ofta i protokollet, stundom helt kort och afgörande, stundom utförlig, utredande, kritiserande eller — parlamenterande. Han uttalade sig tidigt om billigheten af grundskatteafskrifning, han har äfven framhållit inkomstskattens rättvisa; men då, i förbindelse med tilltänkt begynnelse af den förra ett cirkulär till konungens befallningshafvande uppmanade till noggrannhet vid fastställande af taxeringsvärden, vållade detta (1880) rent af ohöfliga utbrott mot finansministern af A. P. Danielsson, som hellre ville behålla på sitt hemman, sade han, både grundskatter och rotehåll, än ställa sig under »godtyckligt» uppskattande personer, något som öfrige inkomstbeskattade nogsamt få dragas med! I härordningsfrågan har Danielsson såväl 1877—78 som på 1880-talet tagit ganska verksam del. Väl har han förklarat sig som »varm vän af den allmänna värnepligten» (1873), men mot värnpligtens både utsträckning, ordnande och dugligare utöfning har han stundom rört upp himmel och jord. Det grufliga ordet »militarism» har då satt hans blod i svallning till den grad, att han en gång till och med ordentligt snäste regeringen och om De Geer, som erinrat »rust- och rotehållare» att deras öfvervigt i kammaren vore öfvergående, utropade: »han har förstört sin historia» — (10 April 1880). »Kom aldrig igen» — förmanade han regeringen — »med den rena värnpligten, så utsträckt som i detta förslag, utan gå små-

ningom till väga, på det man således må kunna borttaga den udd som de motsatta partierna nu rikta emot hvarandra». Men icke bättre gick det 1883 för den Posseska ministèrens förslag. Då påstod Danielsson om generalerna i försvarsutskottet, att de icke sjelfva visste hvad som är ett betryggande försvar, och satte sig derför i spetsen för motståndet mot landtmannapartiets egen statsminister, som på sitt »kabinettsfrågetal» icke vann mer än 44 af kammarens röster, under det »kammarn med vördnadsfull tystnad åhörde hr Danielsson till protokollet diktera kammarns beslut». Men 1885 ville äfven Danielsson komma till ett slut på en alldeles ofruktbar strid om grundskatteafskrifning: tullfrågan fordrade också nya partigrupperingar. Han nöjde sig derför med nedprutande af den föreslagna beväringstiden och öfningstiden och understödde, jemte Liss Olof Larsson, den förkrympta sammanjemkningen af det framlagda kungliga förslaget, hvarigenom beväringsmanskapet bättre än förr kan tillgodogöras för försvaret, utan den fara för en morskare utrikespolitik, hvilken Danielsson ansåg skola bli följden af att krigsstyrelsen kunde uppbåda mera folk! Då yttrade emellertid A. P. Danielsson en sats, som väl förtjenar antecknas: »En yngling på 21 år med frisk kropp och god arbetskraft är icke fattig — fastän han ej har kassan på fickan».

Båtsmanshållets sättande på vakans var naturligtvis af hela indelningsverket det som låg Danielssons horisont närmast, och han har gång efter annan motionerat derom samt slutligen sett sin sträfvan krönas medelst kungliga propositioner i ämnet, hvilka 1887 vunno framgång, då i båtsmännens ställe en ny sjömanskår antogs. Vårt lands läge har också föranledt Danielssons åsigt om behofvet af en flotta för vårt försvar, hvilket utan flotta — säger han — icke vore tjent med »om vi också blefve soldater hvarenda man och ginge och stampade aldrig så mycket i sandbackarna». Anslag till pansarfartyg fann Danielsson derför vara nödigare än till positionsatilleriet på Oskar-Fredriksborg, till befästande af Vaberget, ja, nödigare än för tillämpningen af den nya värnpligtslagens föreskrifter. Det var under sammandrabbningen med krigsministern 1887 som Danielsson tillät sig utsträcka majori-

tetsberäkningen längre än vanligt: »Jag vill icke tvista derom», sade han, »att regeringen, som består af 10 ledamöter, är klokare i detta fall än riksdagen, som består af mera än 360 ledamöter»... Nej, nej! sådana kunna i en dylik fråga både de tio och de trehundrasextio vara, att de, hvar för sig, icke ha mer än ett hufvud att lita till.

Men hufvudfrågan på 1880-talet blef mer och mer — rågtullen, i synnerhet sedan en utgång ur grundskatteafskrifningsstriden 1885 blifvit vunnen och en tredjedel af tungan aflyft från »folkets» skuldror. Sedan delade sig »folket». Carl Ifvarsson, som redan för flera år sedan funnit sin makt öfver »folket» delad, stundom ersatt, motsåg med lugn den nya utvecklingen. Men icke så förkämparne för rågtullen. Danielsson sade (22 Mars 1881), att han hvarken var frihandlare eller protektionist — det gälde majstullen — men frågade på sitt målande sätt: »Är det skäl att ställa så till, att vårt land skall utarmas så att våra söner nödgas utvandra till Amerikas prärier och der odla majs, på det att vi af dem skola köpa denna vara för lånta pengar, under det att stora fält af vår egen jord skola läggas öde, emedan den ju ej kan frambringa andra skördar än potatis?»

Nej, naturligtvis, icke kan man vara så tokig heller. Och enda sättet att undvika dylikt elände och tokeri — är majstull. Låt oss då få majstull, det säger ju sig sjelf.

Och hvarför skola vi ha mjöltull? Danielsson, den fattiges vän, säger det 1882: den fattige får bättre vara om det blir inhemska qvarnverk, som få förädla spanmålen till mjöl. Raka motsatsen är ett erfarenhetsrön, om hvilket äfven arbetarepetitioner vitna.

Än rågtullen? När 40,000 personer utvandrade i fjol, säger Danielsson 1885, af brist på arbetsförtjenst, är det ju nödvändigt att se åt att arbetsförtjensten kan höjas genom att skaffa arbetsgifvaren, jordbrukaren, bättre inkomster. Detta resonnement står för öfrigt ingalunda tillbaka för Danielssons yttrande om »statssocialism»: »Staten, säger han i Andra kammaren 1887 i mars, »staten har i 30 år fråntagit jordbrukarne deras rätt att någorlunda få behålla den inhem-

ska marknaden och att någorlunda få betaldt för sina alster: *det* är statssocialism»!

* *
*

»Jag vill hemställa, hur stor tillit vi skola sätta till ett sådant yttrande, då vi i allmänhet ej bruka betrakta yttranden, som inkomma till oss från regeringen som några trosartiklar» — sade Danielsson 1874 om bankofullmäktige när de föreslagit en löneförhöjning, och under hela sin riksdagsmannabana har han med sällan svigtande konseqvens uttalat sig emot dyrtidstillägg och löneförhöjningar, ja till och med, oartigt nog, för de fortgående löneregleringarna pikat sin vän och rival »den store rikshushållaren på dalabänken», för hvilken afslutadt ledamotsskap i löneregleringskomitéer kunde medföra »en viss saknad». Äfven har Danielsson farit hårdt ut emot justitieråd med extra inkomster och gifvit anledning till ganska heta debatter om tjenstemäns dispositionsrätt öfver den tid, som icke per dag kan användas för tjensten. När en tjensteman, stadsrepresentant i kammaren men ofta landtmannavän i försvarsfrågan, fördristade sig tala för högre lön för provincialläkare, fann Danielsson lämpligt vända sig emot honom med det förnärmande påståendet, att »det ser nästan ut som han blygdes öfver att han sjelf har så stor lön och så litet att göra». Ohöfliga tillmälen höra ingalunda till sällsyntheterna i de repliker, som vexlas med A. P. Danielsson, men om han i det stycket både ger och får, är det deremot omöjligt att gengälda hans arroganta sätt att bemöta fackkunskap. Kommer någon med en statistisk tabell, har det händt Danielsson att slå bort saken med berättelsen hurusom en framstående man en gång sagt honom, att »man får ljuga så mycket man vill, blott man ljuger i statistisk form»; hvad fortifikationsgeneralen säger om positionskanoners skottlinie, hvad krigsministern säger om depôter o. s. v. — sådant bryr A. P. Danielsson sig alldeles icke om, han vet sjelf bättre. Måhända sätter han i dylika fall sitt goda hufvud ur tjenstgöring, man har eljest svårt att fatta hur han t. ex. kunnat påstå, att afskaffande ur utsökningslagen af införsel i tjenstemäns löner är ett sätt att

befria dem från att betala sina skulder! Det var då han äfven ondgjordes öfver att man »i våra dagar icke är vuxen att skrifva några nya lagar», ty det ingifna förslaget hade för många paragrafer. »Det kan väl hända», replikerade en trätobroder, »att Danielsson skulle önska återgå till näfrätten, den kortaste lag jag känner, och med fästadt afseende på hvad hr Danielsson skulle kunna prestera i den vägen, undrar jag icke på om han skulle luta åt detta håll».

A. P. Danielsson har ett varmt hjerta för skogsvården, han har för fornminnens bevarande ett öppet sinne, han har stridt för inköpandet af Linnés Hammarby, der inträdet var för honom, säger han, »en gripande högtidsstund». Af Andra kammaren vald till dess representant vid Upsala universitets 400-års-fest 1877 fick Danielsson tillfälle att noga skärskåda lokalerna för den akademiska bildningen och det vetenskapliga studiet, hvilket han anser, jemte den industriela utvecklingen, vara enda vägen till en lycklig framtid. Så säger han åtminstone i sin celebra motion om Första hufvudtiteln 1873. Och i denna motion finner man äfven ett intressant intyg, att han ingalunda menar så synnerligen allvarsamt med det senare påståendet, att tullsatser ej fördyra varan: han räknar nämligen som ett beaktansvärdt motiv för nedsättning af det kungliga apanaget, »att konungen har tullfrihet på de förnödenhetsvaror, han från utlandet inköper».

Som vanligt under de sista åren sitter A. P. Danielsson äfven nu i statsutskottet, der statens debet och kredit noga dryftas innan det till kamrarnes beslut öfverlemnas. Det är att hoppas, att han derunder ännu erinrar sig sin vackra tanke från 1879: »Hårdare» — än om budgeten ej går i hop — »skulle vara om den stora mängd, som icke här har någon talan, skulle få plikta för hvad *vi* gjort».

Sven Adolf Hedlund.

(1888, april.)

På den lilla ön Eldgarn i Mälaren, norr om Svartsjölandet, föddes, i en landtbrukares hem, Sven Adolf Hedlund den 24 februari 1821. Han sändes till Stockholms gymnasium 1836 och dimitterades till universitetet 1839. Som student vistades han merendels i Upsala under de närmast följande åren, blef »senior» i sin nation och filosofie kandidat, men vårdade sig ej om parnassens lager, i förtrytelse, säges det, öfver flertalets sätt att förvärfva den som »försvarare» af några blad ur andras — merendels högst obetydliga — skrifter. Det är icke filosofiska fakulteten, utan »usus practicus» och »consensus omnium», som i fråga om lärdomstitel ansett Hedlunds skriftställareverksamhet eqvivalera en »gradualafhandling».

Hedlunds penna begynte tidigt sitt arbete. Han skref små »rolighetspjeser», små dikter, han öfversatte för teatern, han inlät sig till och med på noveller och berättelser. Men här var ej hans fält. Han lät inskrifva sig i några af hufvudstadens embetsverk, till hvilka hans lärdomsexamen öppnade tillträde. Men »kunglig sekter» Hedlund har icke lemnat några spår af sin verksamhet. Starkare än teatern, parnassen och kansliet drog *menniskan* honom till sig, menniskan, ett sent begrepp i historien, om hvilket han hört Geijer tala. Sällan har ett hjerta klappat varmare för mensklighcten, än den unge Hedlunds, om icke måhända den gamle Hedlunds, den sextiosjuårige Hedlunds, som just deri haft det lifselixir, hvilket ännu under silfverhåren gör honom till »en ung fyr».

Det var till tidningsmannens kall, Hedlund kände sig oemotståndligt dragen. Det kallet var honom heligt, och han kände just derför så mycket djupare, att det var ansvarsfullt.

»Det är genom ordets kraft» — så skref han i sin ungdom — »som publicisten omskapar staternas väsen, som han förvandlar folket från en rå och tanklös massa till en tänkande och bildad medborgarskara, hvilken inser sitt eget väl och icke längre, lik den blinde, låter leda sig i förderfvet af falska välgörare... En fri och sjelfständig press är ett lands ära, den är dess värn äfven i farans stunder, ty bajonetternas makt är ett intet mot pressens, när den är anförtrodd åt redliga och starka händer.»

Varmt hjerta, liflig rättskänsla, snabb uppfattning och en arbetsförmåga lika obegränsad som — sjelftilliten, sådan var goda nornors skänk åt Hedlund; studier af icke ringa omfattning voro hans eget förvärf. Och till allt detta kommer att han kunde erkänna begångna fel, respektera motståndare, strida utan hat och vrede; han egde, i högre grad än de flesta, *ett godt humör.*

* *
*

Det var i en liten Stockholmstidning, »Hermoder», som Hedlund först öfvade sin publicistiskt-belletristiska penna (1847), derefter ingick han i *Dagligt Allehandas* redaktion, när tidningen öfvergått från W. F. Dalman till ny egare, som snart ådrog den gamla »grå» tidningen vedernamnet »det röda Allehanda.» Det var också just »det röda» året 1848. Revolutionens »röda hane» stack upp sin kam öfver kullväkta eller skakade troner, våra konservativa blad hade idel förfärande underrättelser från omstörtningsorterna, synnerligast från Paris, och Allehanda beslöt genom en egen korrespondent taga reda på verkliga förhållandet. Så utsändes Hedlund, i april 1848, till den oroliga kontinenten. »Han är en man», vittnade redaktionen, »i hvars omutliga rättskänsla allmänheten har en borgen, att det är *sanna* uppgifter som meddelas.»

Från april till juli såg Hedlund den andra franska republikens utveckling, tog derefter det demokratiska Berlin i betraktande och återvände till Stockholm med en god skörd af nyttiga lärdomar. Hans penna hade äfven gifvit sådana åt Allehandas läsare, nästan fler än lokalunderrättelser.

Han skref om framtidsidealet: »Menniskoslägtet skall allt mer nalkas det stora målet af andelig förädling, af oberoende af materien, i hvilken det genom sitt fall så djupt nedsjunkit.» I de »fenomen», tiden ställer för hans blick, spårar han denna utveckling; »det käns upplyftande att tänka derpå, hoppas derpå och bedja derom» — måtte hos oss »de rika uppfostra sina barn för inträde i arbetets i stället för i njutningens stånd.»

Men Paris' februarihjeltar blefvo »missdådare» i juni. Hedlund såg det och beklagade det. Kulorna hveno kring hans öron, på midsommaraftonen vid Seinens strand, och han fann ej Carl XII:s musik synnerligen angenäm. *Så* skall ej arbetaren sträfva för ett bättre... »alla dessa måste gå under och med dem de kortsynte, förvillade, som tro sig med blodsutgjutelse kunna bereda förbättringar, hvilka endast äro fredens verk». Han lemnade Paris. Tyskarne fann han »uppföra sig som lössläppta skolpojkar». Den ohejdade yttranderätten i tal och skrift, på hvilken Berlin bjöd i dessa dagar, vann ingalunda hans bifall. Det är sådana ytterligheter, till hvilka man kommer, då man länge spjernar emot fredliga reformer».

Hemkommen blef han en varm kämpe för arbetarens upplysning, hans ekonomiska och politiska höjande. Han var med om en sjukhjelpsförening, han talade i »bildningscirklar», han spred kännedom om försäkringsanstalters nytta. 1849 öfvertog han redaktionen af »Örebro Tidning», i hvilken han oförfäradt »kastade handsken åt hvem som ville upptaga den», på samma gång han verkade i en fruntimmersförening, i stadens bildningscirkel och framför allt i allmänna reformsällskapet, hvars sekreterare han var. Reformmötena i Örebro (1849, 50) hade ingen verksammare deltagare än Hedlund. Och han sparade icke på »farbroderliga förmaningar» till andra tidningar.

1851 återvände Hedlund till Stockholm, der han ingick i Aftonbladets redaktion och under Lars Hiertas frånvaro fungerade som hufvudredaktör. Men med årets slut öfvergick tidningen till ny egare. Hedlund ville ingalunda stanna bland »aftonbladsmagistrarna», han sökte sig en egen verk-

ningskrets, större än den i Örebro. Och han fann den snart i Göteborg.

Der hade »Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning» efter vexlande öden och redaktion nyligen genomgått en svår kris, alstrad af schism mellan delegarne i bladet. »Handelstidningens aktiebolag» bildades för affärens konsolidering, Hedlund ingick som bolagsman och öfvertog hufvudredaktörsposten i sept. 1852. Vandrings- och läroåren voro lagda till rygga, Hedlund hade funnit den verkningskrets, inom hvilken han skulle fylla sin lifsuppgift som det offentliga ordets man.

Det lifaktiga samhället lärde sig snart skatta den lifaktige publicisten. År efter år växte Hedlunds läsekrets, år efter år äfven hans eget anseende. Han blef en nitisk kommunalman. Fattigvård och skolvård hade i honom en nitisk främjare af de föresatta målen, han blef arbetarens vän, lika väl som arbetsgifvarnes, påverkade de senares offervillighet och de föras pligtkänsla, väckte ofta häftig förbittring, gjorde sig stundom skyldig till förlöpningar, men skydde aldrig att erkänna en oförrätt — om ock icke fullt så, som en motpart önskat. För sina åsigter stred han, hur än vinden blåste, men fick just derför mer och mer vind i sina segel, så att äfven han sjelf fick plats bland rika arbetsgifvare. Han köpte sig ett hemman på Hisingen, han bygde sig med tiden ett tidningspalats i staden och han realiserade på ett lyckligt sätt bolagstidningsidén, som så ofta missbrukas, i det han som delegare upptog medarbetare. I *trettiosjette året* fortgår Hedlunds »*Handels- och Sjöfartstidning*», nu till volymen en bland de största, till spridning och inflytande länge bland de främsta tidningar i vårt land.

Och hvem minnes icke de väldiga kampanjer, Hedlund utfört? Hur han kämpat för representationsreformen, för näringarnes frigörelse från statsförmynderskap och tullskydd, för samvets- och bekännelsefrihet, för den politiska lifaktighetens höjande, för qvinnans borgerliga sjelfständighet, för skattereform och härordningsreform — ja, *för* eller *mot* allt, som i dessa årtionden rört sig med det offentliga ordet i vårt land. Han har varit anti-norsk i »ståthållarfrågans» dagar, men blifvit norskvän-

lig i den norska vensterns tid, han har hållit Tysklands fana uppe när opinionsvinden bland hans landsmän blåste åt Frankrike, han har protegerat fennomanien, när han tyckte sig finna dess sträfvan misskänd i »det gamla broderlandet», ja, han har varit ömsom med, ömsom mot rätt många frågor, som rört sig i tiden. Mera rörlig i tankegången, mera varm i hjertat, mera snabb i ordet, än ledande tidningsmän vanligen äro, intager också Hedlund i den svenska pressens häfder ett alldeles särskildt rum. Och detta icke minst på grund af den lätthet med hvilken han, under den nya riksdagsordningens tid, gått ut och in i riksdagens båda kamrar.

* * *

När Göteborg första gången valde riksdagsmän i Andra kammaren stannade Hedlund i röstetal närmast de valde, men högsta domstolen anordnade ett supplementval — magistraten hade följt oriktig folkmängdsberäkning — och nu blef Hedlund stadens fjerde riksdagsman. Efter slutad valperiod undanbad han sig återval, i stället rekommenderande sin medarbetare Viktor Rydberg, som också valdes. Emellertid fann Hedlund efter några år »lärokursen som riksdagsman» utan skada för redaktörsverksamheten kunna förnyas, och så mottog han 1874 Göteborgs läns landstings val till Första kammaren. Redan efter två riksdagar afsade han sig dock platsen; men vid valet i Göteborg till Andra kammaren 1878 — då *omval* dekreterades af högsta domstolen för samma orsak, som vållat *supplementval* 1866 — blef Hedlund en af stadens representanter, liksom vid valet 1881. Men åter afsade han sig uppdraget före valperiodens slut — för att efter två år åter mottaga det, denna gång i Första kammaren, af Kristianstads läns landsting.

Hedlund ville icke bli partiman, sade han vid första valet, dertill vore honom sjelfbestämningsrätten alldeles för dyrbar. Men i riksdagen lärde han snart, att det var nyttigt att sluta sig till »meningsfränder», om man ville något uträtta för sina idéer. »Den bästa bland regeringar», den De Geerska ministèren, som genomfört representationssystemet och i denna fråga, liksom i tull- och finansfrågor, egt Hed-

lunds trofasta bistånd inom pressen — »den bästa bland regeringar» hade väl knappt väntat att i Hedlund på riksdagsbänken möta en praktisk oppositionsman. Hedlund hade 1866 besökt Schweiz för att med egna ögon taga dess administration och härordning i skärskådan och deraf göra för Sverige bästa möjliga bruk. Den »embetsmanna-atmosfer», som omgaf regeringen, och ännu mer de »militära fördomarne», hindrade den efter Hedlunds mening att se klart, och ingenting kunde då förmå honom att af tacksamhet eller vänskap undertrycka sin egen mening. Redan vid remissdebatten 1867 yrkade han att »staten borde minska sina lefnadskostnader», synnerligast i afseende å krigsbudgeten. Krigsfara vore icke heller den som närmast hotade Sverige, svårare och närmare hotades vi af »den arbetande klassens brist på arbetstillfällen». En yrkesarmé, med dess dryga omkostnader och ringa försvarskraft, borde vi icke ens behålla. *»Ett folk i vapen»* var Hedlunds lösen. Modellen hade han funnit i Schweiz, tillämpningen för Sverige hade han redan utfört. I sin tidning offentliggjorde han i slutet af 1866 sin försvarsplan, 1867 bragte han den i form af motion inför riksdagens forum och som särskild brochyr, tillegnad konung Carl XV, lades den jemväl fram för den bokköpande allmänheten. »Den militära anden», kasernlifvets foster, den gamla fördomen att krigaryrket vore mannens största heder — sådant skulle vika för realiserandet af den allmänna värnepligten, med öfningstider och realisationskostnader — hvilka ingen militär fann tillräckliga för målets vinnande.

Och tilliten till regeringen var icke större, än att Hedlund starkt motsatte sig förslaget att låta konungen till öfning samla beväringen, »när omtanken för rikets säkerhet» det kräfde — i st. f. »till rikets försvar», enligt gällande ordalydelse. Det var under debatten härom Hedlund yttrade följande ord, hvilka kunna tjena till motto på våra härordningsstriders historia under kammarriksdagarnes skede: *»Ett är att vilja göra uppoffringar, äfven de största, för fosterlandets försvar, ett annat att vilja göra det på det sätt och med de medel, som regeringen här föreslagit»*.

Hedlund blef medlem af det särskilda försvarsutskottet,

hvilket riksdagen nedsatte; han fann det alldeles i sin ordning, att regeringen icke nu i härordningsfrågan tagit initiativ, »nationen bör föra regeringen med sig». Till en början förde »nationen» Hedlund med sig. Nu först fick han insigt derom, att indelningsverket, som han af nationela och militära skäl ville upphäfva, »utgör den orättvisaste och mest betungande af våra skatter», men *utan lösen* borde det ej aflyftas. Stat och kommun, hvilka i indelningsverkets ställe skulle underhålla stamsoldater, borde tillgodonjuta en lösen. »Om man befriar mig från skyldigheten att hålla soldattorp och öfriga besvär, så vill och bör jag derför något betala.» Detta var Hedlunds ståndpunkt den 24 april 1867, då han låtit sin öfvertygelse om olämpligheten af en soldat-stam falla. »Nationen» förde honom snart längre. Redan den 7 maj hade han kommit till insigt om, att man måste respektera en mening, »som inför det mer upplysta omdömet icke eger full giltighet», nämligen om identiteten af den moderna värnpligten med den i knektekontrakten aflysta utskrifningen; »vi böra betänka, att bakom oss stå i tusental våra kommittenter, af hvilka säkerligen icke på långt när alla förmå bilda sig fullt riktiga begrepp härom». Värnpligtens utsträckning *borde* alltså bindas vid indelningsverkets afskrifning — ehuru denna fordran »inför det mer upplysta omdömet icke eger full giltighet».

Endast första steget kostar på, säger ordstäfvet. Sedan detta var taget, blef det Hedlund lätt att i riksdagen och inom pressen, i försvarsutskott och försvarskomité, visa, huru fullständigt »nationen» — alias »folket», d. ä. rust- och rotehållarne — fört honom med sig. Det blef icke Hedlund som förde *dem* med sig. Men han stärkte deras mod under stridsåren genom sina kraftiga slagord. »*Menniskan* står öfver statens intresse i fredstid» — »Gud bevare det fria Sverige från ett försvar med kaserner och blind lydnad». — »Endast försvara landet; icke vara soldater» — »ett folk i vapen», o. s. v. »Står kriget för dörren och är fienden i landet skall jag som den spartanska modern ej tveka uppmana min son att dö för sitt land, och det kanhända att den gråhårige fadren, om han dertill eger kraft, går med ut för att i sina

armar mottaga den döende sonen eller dö i hans.» Bellettristen ifrån 1840-talet igenkännes i dylika varma uttryck vida mera än politikern, som försäkrar och tror, att han under tjugo år »ifrat för åstadkommande af ett starkt försvar». »Försvarsverkets ginungagap» har alltid grinat emot honom, då »fackmännen» framstält sina åsigter om hvad som kräfves för att af värnpligtig ungdom dana en stridsduglig armé. »Militarismen» har fyllt honom med fasa. Men hans skoningslösa anfall mot militärbefälet hafva visst icke varit utan verkan. Många invanda missbruk ha tagits bort, en väsentligt förändrad, och till det bättre förändrad anda råder i förhållandet mellan befäl och bevärings, och denna skall än mera förbättras, i samma mån de märka, att deras ömsesidiga tidspillan — bär frukt.

A. O. Wallenberg försäkrade en gång (1876), att Hedlunds skildring af landtmannapartiets försvarsplan var så vacker »att en poet skulle kunna frestas att skrifva vers derom». I debattens hetta har för öfrigt mycket yttrats, som endast vittnar om — hetta. Särskildt bär 1883 års debatt, ofvanpå 1880—82 årens försvarsutskott, derom vittne, icke minst för Hedlunds del. Han hade till komitébetänkandet fogat sin särskilda mening. När afgörandets stund nalkades, efter afprutningar och nedsättningar, och drabbningen gälde den af krigsministern yrkade *reserven*, försäkrar Hedlund, att den som icke inser, att man kan vara af med reserven, förstår ingenting af hela saken — och förbinder sig att i en offentlig disputationsakt försvara sin sats mot hvem som helst! En general i kammaren nöjde sig med att förklara, att han »föga värderar de kunskaper i ämnet, på hvilka den ärade Göteborgsrepresentanten så ofta ger prof.» Det är icke heller möjligt för en opartisk läsare af handlingarne i målet att häruti gifva generalen orätt.

Ändtligen — slöts freden. Det var 1885, då Hedlund icke tillhörde riksdagen. Men han har 1887 till Första kammarens protokoll lyckönskat landet och regeringen att uppgörelsen blef träffad på så pass billiga vilkor. Då hade redan den *andra* af kammarriksdagens storstrider trädt i förgrunden.

* *
*

Vid början af sin riksdagsbana ifrade Hedlund för införande af accis å hvitbetssocker, motsvarande tullen å råsocker, för att icke *genom tullskydd* göra hvitbetsodling lönande. För industrien förutsåg han hög blomstring så snart vi sluppe allt skydd och arbetade för verldskonsumtionen, icke blott för den inhemska. Att *sänka* de höga sädesprisen genom bränvinsbränningsförbud var ett af de förslag vid 1868 års riksdag, som Hedlund motsatte sig, och hans åsigt om jordbrukets betryck var den, att sådant var afhängigt af helt andra förhållanden än tullar.

Men det var icke förrän 1875, Hedlund egnade tulltaxan särskild uppmärksamhet. I en motion yrkade han då, att en mängd poster i tulltaxan, hvilka gåfvo föga nämnvärd eller alldeles ingen inkomst, skulle helt och hållet utstrykas ur taxan, till vinst för administrationen så väl som för trafiken (*15* artiklar inbragte 1872 16½ million, *85* artiklar 1¼ million, 222 öfriga artiklar 383,000 kr.!), samt att tullfrihet eller tullnedsättning måtte beslutas för vissa den stora allmänhetens konsumtionsartiklar. Men förslagen vunno föga framgång. Hedlund invaldes 1876 i bevillningsutskottet och fick der sedermera under flera riksdagar taga del i arbetet. Efter 1879 års riksdag blef protektionismens propaganda allt verksammare, men möttes af Hedlund, så väl i hans tidning som vid riksdagen, af starka mothugg. I form af förslag om »inregistreringsafgifter» framkommo de reaktionära önskningarna 1880. I ett väldigt anförande den 1 maj bemötte Hedlund de nya krafven, frågande, hvarför icke likaväl yrkades »registreringsafgift» på ull, rå bomull, stenkol etc., som nu på maskiner och spanmål, då »statsinkomsten» föregafs som yrkandets motiv. »Först då blir svenska industrien *stark*, när den lefver utan särskild beskattning på svenska folket».

Under de båda sista åren, 1886 och 1887, har Hedlund stridt i främsta ledet bland Första kammarens anti-protektionister och mot protektionismens koryféer gång efter annan försökt »de goda skälens maktspråk», — men visserligen nödgats finna, att detta, — som han redan 1867 befarade — »blifvit ett *dödt språk*». Den 1880 dragna sarkastiska konseqvensen af tullskyddsvännernas påståenden har Hedlund un-

der debatten 1886 och i motionsform 1888 åter upptagit: skyddstull för de svenska fåren och det svenska linet, lagd på ull och bomull, eller två skyddade industrier straffade med egna vapen. Måhända finner Hedlund i detta sätt att argumentera ett »lefvande språk», för hvilket antagonisterna icke så lätt slå döförat till, som för statistiska, nationalekonomiska, stats- och privatsrättsliga »goda skäl», hvilkas *logiska* maktspråk i debatten med protektionisterna befunnits vara »ett dödt språk». Rätt mycket uppseende väckte hans försök 1886 att, genom en motion om betryggande vilkor för »de skyddade näringarnas» arbetare, af arbetarefrågan göra en häfstång mot »Svenska arbetets vänner»; sjelf ansåg han sig med motionen ha afsett en försoning mellan fattige och rike och hoppades åtminstone bli hållen för »en beskedliggörare». Men derpå gingo icke de ärade motståndarne in. »Du äst rasande» citerade en af dem emot Hedlund — »mycken konst hafver gjort dig rasande».

Men arbetare och småfolk tyckte icke att Hedlund var så rasande: de sände honom petitioner, de samlades i tusental vid hans bostad och bådo honom motverka den föreslagna tullen på lifsförnödenheter. Vid första riksdagen 1887 fullgjorde Hedlund uppdraget och motbevisade med ganska goda skäl de öfverdrifna skildringarna af jordbrukets och näringarnas nöd. Hans hufvudskäl för afslag å den yrkade tullskatten var emellertid icke skattens *mindre behöflighet*, det var dess *»orättfärdighet»*. Hedlunds yrkande segrade också 1887 — efter Andra kammarens upplösning. Men 1888 bytte Hedlund och protektionisterna roller: nu blef det hans tur, att verka som oppositionsman.

* * *

Undervisningsfrågan har länge sysselsatt Hedlund. Redan 1864 införde han i »Svensk Månadsskrift» en förträfflig uppsats »om grunderna för uppfostran», och i sin tidning har han ofta behandlat ämnet, särskildt 1867 i en afhandling »om sättet att förnuftsenligt ordna den offentliga undervisningen», hvilka båda skrifter äfven särskildt utgifvits. I riksdagen tillhörde han 1868 och 1881 Andra kammarens

undervisningsutskott och har ofta tagit del i förhandlingar rörande denna fråga. Kyrkans skiljande från skolan har i Hedlund en principiel förfäktare, latinherraväldet har icke hans sympatier; deremot innefattar hans skolreform införande af *ett organiskt system i undervisningen*, från folk- eller bottenskolan till universitetet, hvars »medeltidsorganisation» han anser tåla reformering. »Skolbänksperioden», »krokryggsperioden» kallar han, elakt nog, den tid, vi lefva i och anser den karakteriseras af fantasilöshet. Klasshögfärd ger han skulden att en »onödig klass» finnes i elementarskolan, och vill icke der bekosta undervisning i det som *kan* läsas i folkskolan, en åsigt som 1880 blef Andra kammarens.

Religionsfrihet har i Hedlund en afgjord förkämpe. Han har motionerat afskaffande af 1868 års förordning om religiösa sammankomster, för att undanrödja den verldsliga maktens ingripande mot »irrläror». En kristen församling är i Sverige en samling hemman, bergshamrar, fiskevatten o. d., anmärker han i en debatt, och finner deri skälet, hvarför äfven andra än kyrkans medlemmar måste betala hennes presterskap. Kyrkan, säger han, »har tagit rätt mycket af det timliga om hand».

Det är dock endast små sidostötar, Hedlund egnat henne i riksdagen. Skarpare strider har han utfört i sin tidning.

Men midt under debattens hetta eller polemikens skärpa tänker han sig alltid på vägen till *fridsam utveckling af ett framåtgående samhällslif:* »Sådan», skref han 1881 till sina valmän, »är den ledande tanken i min verksamhet».

Arvid Rutger Fredriksson Posse.

(1888, maj.)

Att någon »som har godt om tid, och möjligen vill skrifva historia eller historier om min riksdagsverksamhet» — sade statsministern grefve Posse i Första kammaren 1883 — skall anteckna hans utalanden, icke endast i försvarsfrågan, som med det citerade yttrandet afsågs, utan ock i annat, som karakteriserar hans långa och märkliga riksdagsmannabana, lider intet tvifvel. Men för att *rätt* teckna denna bana fordras andra källor, än de, hvilka riksdagshandlingarne erbjuda. Visserligen är detta fallet med de flesta statsmän och framför allt med partiledare. Men med grefve Posse eger det egendomliga förhållande rum, att just den frågan: *är han partiledare?* sattes under debatt, redan innan han som partiets mångårige taburettkandidat nådde upp till främsta platsen vid konungens rådsbord, och att han snart nog der fick sanna, hvad »extra protocollum» redan hviskats: det var endast till kammarens dörr, partiet följde sin »chef», när han nedsteg från talmansstolen för att ikläda sig rådspurpurn.

Det är också endast »extra protocollum» förklaring kan vinnas på den märkliga misstro, som mot Arvid Posse gjort sig gällande inom skilda politiska läger. I mer än trettio år har han med ansträngdt arbete och stor skicklighet tagit del i vårt offentliga lif, men ingen nimbus omger hans presidentstol, intet »tack för god vakt» ljuder ur de djupa leden, intet inflytande tillmätes hans uppträdande i riksdagen sedan han en gång afträdt från taburetten. Hvadan kommer detta? Är det en följd af den personliga hårdhet, som ofta framträdt under riksdagsstriderna, af hans brist på värme, äfven under patetiska stunder? Men hårdhet och kyla äro icke ensamt att finna i Arvid Posses riksdagshistoria, hvilken deremot jemväl

bjuder på många sympatiska drag och framför allt på en sällspord raskhet och energi. Det tyckes nästan, som misstänkte man hela hans politiska bana efter representationsreformen som ett verk af hämnd, för hvars vinnande aristokraten mot bättre vetande frammanade och eggade krafter, hvilka eljest låtit leda sig i fogligare utveckling. Men en dylik uppfattning vinner ej nog stöd i de sakförhållanden, utvecklingen redan bragt i dagen. Med eller utan Arvid Posse skulle kammarriksdagens historia tilläfventyrs varit densamma, men den plats som tillkommer honom är så framståeende, att häfden ingalunda skall förgäta sin pligt, att teckna hans värf, både på scenen och — bakom kulisserna.

* * *

I sjutton led, genom sex århundraden, gå Arvid Posses på riddarhuset erkända anor. Från Vestgötafrälset i Folkungarnes tid, genom rådsherrar i unionstiden och Vasarnes århundrade, når ätteföljden till generaler och riksråd i de senare tidehvarfven. Arvid Posse, Karl Johans och Oscar I:s justitiestatsminister på 1840-talet, var 1880-talets statsminister Arvid Posses farbror.

På Rosendal, i Helsingborgstrakten, föddes Arvid Rutger Fredriksson Posse den 15 februari 1820. Fadren, då major vid Skånska hussarregementet, blef under Arvids gossår landshöfding i Malmö, modren, Magd. Charl. Bennet, afled före hemmets förflyttning till landshöfdingresidenset. Vid tretton år kom Arvid i en enskild skola i Lund, der han 1835 blef inskrifven som student och 1840 aflade juridisk examen. Efter ett besök i hufvudstaden för inskrifning i Svea hofrätt och justitierevisionen återvände Arvid Posse till Skåne, i hvars hofrätt han under flera år arbetade, 1844 som extra fiskal, 1846 utnämnd till kanslist, 1847 som adjungerad ledamot. Men följande år inköpte han säteriet Charlottenlund nära Ystad, der han bosatte sig med sin 1846 vunna maka, född grefvinna De la Gardie. Som possessionat tog han afsked från kanslisttjensten och egnade sig nu under en följd af år åt jordbruket, kommunala värf och enskilda affärsföretag. I direktionen öfver Skånes enskilda bank, i Skånska hypoteks-

föreningens, senare i Ystad—Eslöfs-banans styrelse, var han ordförande under en lång följd af år, som förmyndare disponerade han tidtals stora egoområden och ansågs aldrig aspirera till något statens embete — om icke att, liksom fadren, en gång få intaga landshöfdingestolen i det län, åt hvars utveckling i ekonomiskt hänseende han på skilda banor egnat nit och verksamhet. I länets landsting var han från början vice ordförande och derefter under flera år ordförande.

Men riddarhuset manade honom att taga del i rikvårdande värf. När han 1856 först infann sig vid riksdagen, valdes han genast till ledamot af bankoutskottet, der han äfven förde ordförandeklubban på grund af sitt riddarhusnummer. Han väckte motion om hypoteksföreningens öfvertagande af riksbankens landfastighetslån, om lagbegränsning af presträttigheterna genom hundraårig fastställelse af vissa normer för deras utgörande, i stället för räkning af sädeskärfvarne på församlingsboarnes åkrar — en rätt, säger motionären, qvarstående från den tid, »då presterskapet ännu icke med ständigt stegrade anspråk vetat förvandla frivilliga, af godt hjerta erbjudna gåfvor till utmätningsgilda rättigheter». Men redan i början af 1857 lemnade Posse riksdagen, och det enda yttrande af honom, protokollet för den följande riksdagen bevarar, är afsägelse af statsrevisorsuppdraget. I 1862—63 års riksdag tog han allvarligare del och fungerade som ordförande i bevillningsutskottet. Redan då bröt han skarpa lansar med riddarhusets protektionister och förnekade öppet riktigheten af deras skildringar af landets olyckliga läge i brist på tullskydd. Landtmannanäringen, sade Posse, »måste skydda sig sjelf och begär ej bättre än att blifva befriad från allt skydd». Men de redan nu väckta förslagen om inskränkning i de stora jordegarnes kommunala rösträtt motsatte han sig — på det icke »ett dråpslag måtte riktas mot det nya representationsförslaget»!

Detta hade nämligen vid samma riksdag af konstitutionsutskottet förklarats hvilande. Men bland dess anhängare var ingalunda grefve Arvid Posse. Det ansågs derför som en opinionsyttring af riddarhusets förmodade majoritet i oktober 1865, när grefve Arvid erhöll i uppdrag att till medstånden

framföra adelns helsning. Den 26 oktober 1865 talade han, i spetsen för riddarhusdeputationen, till presterna om »enighet i upplysta tänkesätt» till fosterlandets sanna väl, till borgarståndet om »kärlek till konung och fosterland, men ej *blott för endera»* och till bondeståndet om faran att *jordbruksintresset,* nu så högt uppburet, »*icke nog minnes det myckna, som behöfver lefva både öfver och bredvid det samma»* — ord, som vid deputationens återkomst möttes med protest från en af riddarhusets veteraner. »*Sådan»,* sade frih. Sprengtporten, »är icke jordbrukets ställning och syften.»

Men Posse visste nog hvad han sade. När den afgörande debatten om representationsreformen pågått i fyra dagar, tog äfven han till orda. Det föreliggande kungliga förslaget fann han »omkullstörta det bestående utan förmåga att skapa något hållbart nytt», hvadan det måste medföra »ofred och olycka». *Derför,* alldeles icke för att hålla på adelns enskilda, »verkliga eller inbillade» fördelar, yrkade han afslag. Reform önskar äfven Posse, men icke på nu föreslagna sätt — den gamla riddarhusrefrängen, som hur ärligt menad som helst, hur ofta upprepad den än varit under hela tiden från 1809, specielt under de 25 åren från 1840, icke ledt till resultat. *Derför* blef nu den »brådskande välmeningen» öfvermäktig. »Vi som förkastat förslaget», dermed tröstade sig Posse, »ega då den sorgliga företrädesrätten att med glödande fosterlandskärlek, ännu kämpande om landets väl eller ve utbrista:

Icke vi ha härjat fälten,
ej hvälft södern upp mot norden,
det hör andra makter till.»

Som statsutskottets ordförande fortsatte grefve Posse lugnt sitt riksdagsarbete äfven efter nederlaget i representationsfrågan och lät icke förleda sig att i de senare striderna om franska handelstraktaten och tullbevillningen undandraga regeringen sitt stöd. Han bestred tvärtom med mycken skärpa bevillningsutskottets rätt att uppträda som tolkare af Sveriges grundlag.

* * *

Det var icke, som 1865, såsom grefliga Stenbockska ättens fullmäktig, det var som representant för hemortens valkrets,

grefve Arvid Posse infann sig till den nästföljande riksdagen. »Gemensamt med hedervärda bondeståndet är det ridderskapet och adeln, som företrädesvis brukar Sveriges jord», hade han sagt i det anförda helsningstalet 1865. Nu, i den nya riksdagens gryning, ville han praktiskt visa gemensamheten. Hvar maktens tyngdpunkt skulle komma att ligga, hade han visat sig klart inse, då han framstälde den varning, mot hvilken frih. Sprengtporten protesterat. Hvarför skulle han då icke ställa sin energi och sina talanger till deras tjenst, som i ståndstidens arf, i klassbeskattningen, egde en sammanhållning, som hvarken de gamla »liberala» ledarne ur borgarståndet, eller »förtjusningsfebern», det är tacksamheten mot regeringen, kunde tänkas komma åstad. Och hvilken roll kunde han väl spela bland regeringsvännerna, han, den skarpe reform-motståndaren, som dessutom hvarken till kropp eller själ var »bourgeois» eller byråkrat, fastän både bankdirektör och vice häradshöfding!

Några af »segersidans» koryféer samlade Andra kammarens män till ett enskildt möte för diskussion om kammarens blifvande hållning och förberedelser till utskottsval. Det påstods, att deras program var absolut regeringsvänligt — de visste kanhända, att regeringen ville låta riksdagen och landet hvila sig efter de stora reformmödorna. Men grefve Posse ansåg ett ministerielt program »in blanco» alldeles oantagligt och lemnade i sin bostad lokal för sammanträde af män, hvilka umgingos med mera positiva tankar, eller, för att tala med det nybildade partiets första officiösa broschyr, ville »hindra hela kammarens anstickande af den ministeriela förtjusningsfebern med deraf följande vanmakt». Det skulle afgöras — heter det sammastädes — »om Sverige under den närmaste framtiden skall ledas efter *byråkraternas* eller efter *Svenska folkets intressen*».

Folket — var rust- och rotehållarne, naturligtvis. »L'état, c'est moi», säger den som kan, nu var turen kommen till »den oprivilegierade jorden». Och för hela »riksrusthållet» red den högättade riddersmannen. Men här, om någonsin, besannades skaldens ord om fältherren och segern: *de djupa lederna* vunno den — men endast *helt* efemert »åt honom».

Som ordförande i statsutskottet hade grefve Posse redan på riddarhuset yttrat: »man torde ej med billighet kunna fordra, att riksens ständer skola bifalla allt hvad K. M:t begärt». Ingen under alltså, att han nu, närmast i röstetal efter statsutskottets mångårige ledare, A. W. Björk, och fyra f. d. bondeståndsmedlemmar, af kammaren insattes i statsutskottet och inom detta utsågs till ordförande, ett val som årligen förnyades tills det omöjliggjordes genom grefve Posses utnämning till kammarens talman. Nu kunde fälttåget börja — »den glödande fosterlandskärlekens kamp om landets väl eller ve», som Posse den 7 dec. 1865 stält i utsigt.

Att småstäder böra spara in sina dyra administrationskostnader och nöja sig med att förläggas under landsrätt var grefve Posses första motion i den nya riksdagen. Han uppräknade 24 städer med tillsammans 22,760 invånare, hvilka hålla 23 borgmästare, 60 rådmän, 29 stadskassörer och fiskaler, med 224,000 kronors lön, hvilket, säger han, gör 9 kr. 84 öre för en hvar af de små städernas invånare! Sådant bör afhjelpas — det är ju ett rent »indelningsverk» på de arma menniskorna! Var han icke ännu »sparsamhetens representant invid tronen» — han har så benämnt finansministern — så var han ju som statsutskottets representant i sin goda rätt, när han ville minska antalet af tjenstemän; att saken hade en politisk sida — omnämnes icke i motionen.

Men desto mer framhölls den af grefvens motståndare och gaf anledning till många, kanske stundom orättvisa, beskyllningar. Riksdagen gick emellertid sin gilla gång, under växande tillslutning inom kammaren till »landtmannapartiet», under vexande hetta i debatten. Posse drog emellanåt blankt mot »det påträngande embetsmannaväldet», men förklarade högtidligt, att han »troget kämpat under handelsfrihetens banér, och ämnar fortfarande göra det». Genom att vägra anslag, sade han, böra vi göra vår mening för regeringen fullt tydlig och begriplig. Och han hoppades, att »inom en icke aflägsen tid, vare sig genom riksdagens egna eller regeringens bemödanden, få frågan om arméns organisation ordnad», ty »vi böra och kunna försvara vår sjelfständighet». Lindring

och aflösning af roterings- och rustningsbesväret, hette det, är allt hvad »vi» begära.

Först 1868 drog Posse mera direkt i härnad mot regeringen vid debatten om dechargebetänkandet. Bristande initiativ och beslutsamhet har han funnit hos regeringen, som borde »med stadig arm leda det nya statsskicket i de rätta spåren», d. v. s. möta riksdagen med förslag till »embetsverkens omorganisation, den privilegierade jordens aflösning, rättegångsväsendets, kredit- och kommunallagstiftningens ordnande»... 1869 talar han ironiskt om hur regeringen nog »med vanlig välvilja och beskedlighet» skall gå riksdagens önskningar till mötes, men vill sjelf icke låta arméns öfningsanslag utgå enligt regeringens åstundan, ett »anslag på ordinarie stat», om något. Striden om riksdagens rätt att indraga »ordinarie staten» fortgår sedan under en följd af riksdagar. I härordningsfrågan uttalar sig Posse för bibehållandet af indelningsverket tills begreppen allmän värnepligt och billig aflösning blifvit till sin innebörd noggrant bestämda, så att man vet hvad som skall ersätta det försvar vi hafva. 1870 stod den stora striden om statsdepartementens besparade fonder, hvarunder finansministern och sjöministern fingo utstå väldiga anfall, ja af Posse nästan behandlades »en canaille» — alldeles som han sjelf af en och annan häftig riksdagsman 1883! Men en nyttig reform åstadkoms, ty »med vanlig välvilja och beskedlighet» gingo regeringsledamöterna riksdagens önskningar till mötes. Det må deremot icke förtänkas dem, om de funno sig *oförtjent* obehagligt bemötta af Posse och hans andeliga vederlikar, och 1871 hade Posse andra ministrar att bekämpa, bland dem just en af sina skarpaste vedersakare under hela kammarriksdagstiden, Bergström, som mer än en gång varnat Posse för »ingrepp i regeringens rätt och myndighet».

Att Posse skulle kallas att efter Louis de Geer bilda en ministèr hade säkerligen förefallit »partiet» lika naturligt, som det inom andra kretsar ansågs orimligt; följden blef ock en »rent byråkratisk», åtminstone alldeles icke »parlamentarisk» ministèr, som under loppet af 1871 två gånger, vid både lagtima och urtima riksdag, sökte lösa härordningsfrågan emot »partiets» vilja. Detta misslyckades naturligtvis. Men

animositeten mellan de stridande personerna uppdrefs derunder till öfverflödig grad af hetta, i synnerhet vid den urtima riksdagen, då Posse häftigt tornerade mot regeringens ledamöter och anhängare. Intet statsutskott fans vid urtima riksdagen, Posse blef i stället försvarsutskottets vice ordförande och fick derför bära upp, i koncentrerad form, den vrede, som afslaget alstrade. Härunder gjorde man emellertid Posse orätt, så tillvida, som han *antagligen* sjelf trodde hvad han sade, då han (den 18 april 1871) försäkrade, att afslaget endast var vägen till en kompromiss, och att Andra kammarens majoritet skulle »finnas villig antaga fullt rättvisa grunder för aflösningen», så snart frågan kommit i det skick, att en sammanjemkning kunde ega rum. Till sitt parti talade han (den 20 april 1871) om det oangenäma intryck det skulle göra i landet, om det visade sig att kammaren i fråga om *öfning* åt den folkbeväpning, till hvilken den vill öfverföra landtförsvaret, inskränkte den nödiga tiden. Vid urtima riksdagen talade han ännu kraftigare om den allmänna värnpligtens breda bas... men när »kompromissen» ändtligen var färdig — 1873 — och värnpligtsarméförslaget framlagdt — 1875 — visade sig nog hur ringa Posses makt var öfver dem, som nu på nionde året fört honom med sig.

Aldrig har Posse varit så patetisk, som vid urtima riksdagen 1871. »Efter måttet af sina krafter» sträfvade han för värnpligtshären »i förening med indelningsverkets upphäfvande» men skulle majoriteten undandraga sig de offer fosterlandets väl kräfver — »då äro förebråelserna berättigade, då vill *jag* icke gå in på indelningsverkets borttagande». Måhända funnos i kammaren några ledamöter, som högt värderade den numeriska betydenheten invid valurnan af detta energiska »jag».

Men sannt är, att sjöministern-generalen 1871 skrämde riksdagsmännen för värnpligtsarmén, och att 1875 års värnpligtsarméförslag framkom så oantagligt som möjligt, utan öfvergångsförslag, utan enighet hos regeringen, som också delvis afgick dagen innan diskussionen derom begynte! *Då* gjorde Posse sitt till att honorera sitt ord af 1871. »Vi skatta frågan så högt» — sade han i Andra kammaren den 15 maj

1875 — »att hvarje partigruppering inom kammaren faktiskt upphört, alla äro vi ense deri, att vi icke hafva rätt klart för oss hvilket beslut vi böra fatta» (!). Posse biträder emellertid Ola Jönssons förslag om en partiel accept af den k. propositionen: men — »partigrupperingen var upplöst». Posse förmådde ingenting mot — partiet.

* * *

Icke var det *då* möjligt att anmoda Posse bilda en landtmannapartistisk ministèr — *han* var ju i den vigtiga omröstningen slagen af de sina och skulle alltså nu erkänna förebråelserna mot partiet vara berättigade, enligt löftet af 1871. Det blef till Louis De Geer, konungen vände sig 1875, och denne mottog uppdraget. Men det ser ut, som ville De Geer undvika att åter drabba samman med »den ärade statsutskottsordföranden», som stångats så bullersamt med senare årens finansministrar; det kan äfven tyckas att den slagne »landmanna-chefen» gerna ville undgå de förra årens intimare partidebatter; nog af, konungens förtroende kallade grefve Posse till 1876 års talmansstol i Andra kammaren. Han hade således lemnat striden; nu stod han öfver den — kanske rättare, satt öfver: han satt öfver på talmansstolen, tills en ny vändning i den alltjemt fortgående kampen om »de stora frågorna» skulle medföra en ny rådkammare.

Uthållig, punktlig, vaken ledde han Andra kammarens förhandlingar under fyra fulla riksdagar och största delen af den femte (1876—80). Då var De Geers timme slagen: och *nu* kunde konungen tillkalla talmannen, grefve Posse, för rekonstruktionen af sin konselj.

Det gälde alltså att försöka den tillit, Posse förvärfvat hos sina gamla stridskamrater i riksdagen, det inflytande han kunde utöfva på förra ministèrernas motståndare, den kraft han kunde utveckla som regeringens främste man. Stora komitéer nedsattes för frågornas beredning, och till dess dessa komitéer hunnit undangöra sina arbeten fick Posse med sina »fackministrar» se tiden an. Mycket såg han annorlunda nu än förr — t. ex. behofvet af tilläggsbevillning för »statsverkets grundfond», af millioner till sjöförsvaret o. s. v.

Den första riksdag han mötte som statsminister — och finansminister — hann afslutas redan i april och föranledde Posse att tacka för »den välvilliga samstämmighet» hvarmed begärda anslag bifallits. Men hvad han sått, fick han redan nu uppskära i form af sarkastiska diatriber, t. ex. vid försöket att visa den framlagda budgetens förhållande till en medeltalsberäkning af de närmast föregåendes summa, dervid en olikformighet i dessas uppställning förbisetts af den gamle statsutskottsordföranden! »Jag har mycken aktning för siffror», invände excellensen Posse 1882 mot franska handelstraktatens motståndare, »men jag har ock mot dem ett misstroende, som är väl grundadt, enär det ofta visat sig att de icke äro fullt korrekta och jag dessutom vet, att deras värde i väsentlig mån är beroende på skickligheten hos den hand som grupperar dem» onekligen en synnerligen artig form för ett underkännande; han vill behålla det tullsystem, hvarunder jordbruk och näringar utvecklat sig på ett tillfredsställande sätt till landets gagn.

Men 1883 kom, och med årets riksdag de kongl. propositionerna i »de stora frågorna». — »Det är riksdagens egna program», sade statsministern, »som ligga till grund för K. M:ts propositioner. Med den kraft som fosterlandskärleken och en stadgad öfvertygelse förläna vill regeringen skaffa en lösning af den långa stridsfrågan.»

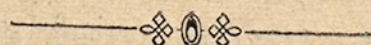
Men — misstron var snart åter framme. När »partiets» män inom försvarsutskottet gjort upp, att kringgå 80 § regeringsformen (som sätter härordningen i beroende af *både* riksdag *och* regering) genom att yrka, att riksdagens blifvande beslut om härordning på annan grund än indelningsverket *icke* skulle blifva lag, misstänktes statsministern helt öppet, trots sina försäkringar, att kunna acceptera en sådan ändring. Och då hufvudvoteringen, trots Posses försäkran att regeringen icke kunde antaga *någon* förminskning i det framlagda förslagets krigsduglighet, utföll med 44 röster för regeringens förslag och 153 för landtmannapartiets, då visade det sig nog hur pass stort grefve Posses inflytande var öfver dem, hvilka lyft honom till taburetten.

Han lemnade den, icke följd af »fackministrarna». Men

grefve Posse hade nu fått smak på embetsmannalifvet. »I ett land, sådant som vårt — sade han 1874 i kammaren — der i mer än 200 år embetsmännen i socialt och politiskt hänseende varit förherskande, och detta under de mest olika statsformer, under konungadömet både med och utan namnstämpel, der är det klart, att den häfdvunna, sekelgamla uppfattningen, att embetena äro till för embetsmännens skull, blott långsamt skall försvinna under nya tidsförhållanden». Det är ovisst, om grefve Posse erinrade sig detta kraftord, när han 1883 utnämndes till president i K. M:ts och rikets kammarrätt.

Ljunits härads valkrets hade emellertid förlorat sin riksdagsman — som till och med tidtals gjort tjenst som nämndeman — han var för kretsen icke längre valbar, sedan hufvudstaden blifvit hans mantalsskrifningsort. I stället valdes han (1881) af Södra Kalmar läns landsting till medlem i Första kammaren.

Sedan grefve Posse lemnat ministerbänken har han dock icke mycket ingripit i ärendenas behandling. 1884 yttrade han sig icke i kammaren. 1885 tog han deremot del i debatten så väl om lifsmedelstullar som om den utgång ur kampen om »de stora frågorna», hans förra konseljkamrater lyckades åvägabringa, uttalande sin tacksamhet för regeringens fortgång i rätt riktning. Vid de följande riksdagarne har han nästan endast i tullfrågor, och det helt kortfattadt, uttalat sig i kammaren. Trogen sitt tidigaste program, strider den gamle riksdagsveteranen ännu under det fria varubytets banér, som en del af hans forna meningsfränder, i förbund med sina värsta motståndare i härordningsfrågan, nu lyckats döma till temporärt nederlag.

Gunnar Wennerberg.

(1889, febr).

»Och likväl är han alldeles obefläckad eller obestrålad af politiken» — utbrister Wennerbergs biograf i vårt stora biografiska lexikon, sedan han omnämnt den popularitet, Gunnar Wennerberg förvärfvat, och den ovation honom egnades vid en resa från Stockholm till Skara 1850.

Annorlunda länkades sedermera hans öden; nu intager han för andra gången en plats vid konungens rådsbord och har under aderton år som statsråd och riksdagsman tillhört Sveriges riksdag. Men det märkliga är, att politikern, embetsmannen Wennerberg aldrig skymt undan skalden, tonsättaren. Efter fyrtio års namnkunnighet lyser han lika ofördunklad på den svenska parnassen, der hans »Samlade skrifter» för få år sedan stärkt hans ställning; hans musikaliska diktning har burit allt mognare frukter under de årtionden som följt den första bifallsstormen. Ännu sjungas och älskas hans ypperliga bilder ur 40-talets studentlif, ännu slår det fosterländska hjertat glödvarmt i hans ord- och tondikt, när den brusar ur de ungas led:

»Hör oss Svea, moder för oss alla»...

eller ljuder i »svensk lösen»

»Mannamod i nöd! Frihet eller död»...

Och ännu är tondiktaren med det fosterländska pathos en kraftig och högrest man, trots sina mer än sjutio vårar.

»Politikens mörka min ej skrämde
gratierna från sin älsklings spår»...

* * *

Sonson af en vestgötabonde, son af en vestgötaprest, föddes Gunnar Wennerberg i Lidköping den 2 oktober 1817.

Vid tolf års ålder sändes han till Skara skola, som han fyra år senare utbytte mot Skara gymnasium. En våldsam febersjukdom tycktes nedslå ynglingens kraft just vid den tid, då studentverlden för honom skulle öppna sina portar, och hvarken till själ eller kropp var Gunnar Wennerberg frisk, när han på sin födelsedag 1837 inskrefs som student vid Upsala universitet. Vestgöta nation mottog honom, men för kamratlifvet var han främmande. I sin lilla kammare dvaldes han med böckerna och med sitt klavér, ty musikalisk bildning medförde han från hemmet likaväl som goda studier från gymnasium. Det satt han och grubblade, tviflade, studerade...

Det var skaldenaturen som räddade honom och återförde hans själslif till harmonisk utveckling. Religionen och konsten blefvo hans idealmakter, ett allt rikare familjeumgänge, ett allt gladare kamratumgänge, allt mera vidgade studier, återvändande helsokraft, allt förenade sig att omskapa »fantasten» till »juvenalen». Men ett drag af djupt allvar låg qvar i sinnet, nu ej sjukligt utan friskt och derför harmonierande med ungdomslifvets glädje.

Åtta år gingo i Upsala, innan Wennerberg hann bestiga parnassen, och ännu fyra år dröjde han qvar, innan han från universitetet gaf sig ut i det praktiska lifvet. Hans studier hade skaffat honom docentur och lektorat, det förra i estetik, det senare i filosofi. Men kamratumgänget hade derunder beredt en utveckling åt hans skalde- och tondiktaranlag, som på helt annat sätt, än examens- och katederprofven, inbragte honom lagrar.

Han har sjelf i sina »Samlade skrifter» berättat hur han vid vårfesten 1843 gjorde »juvenalernas» bekantskap och kort derefter diktade sin första »juvenalsång», huru det förminskade antalet af säkra sångare inom vänkretsen föranledde komponerandet af ord- och tondikter för *tre* röster åren 1846—47 och derefter, när äfven tenoren lemnat universitetet, för *två*. Så kommo »*De tre*» till verlden, så föddes »*Gluntarne*». De voro som bäst i görningen och i farten, när »gluntarnes pappa» på hösten 1848 utnämndes till lektor i Skara. Men konsistorii utnämning öfverklagades — och Wenner-

berg fick ännu ett år på sig att dikta och sjunga i Upsala. Ja, ännu i Skara fortsatte han, innan samlingen vardt ett afslutadt helt, en sång-dikt-cykel, som tog Sverige med storm, sedan den från studentverlden genom tryckpressen nått ut i alla bygder. 1840-talets hetsiga strider i den politiska verlden hade gifvit ringa frukt: reaktionen tycktes återtaga sin en tid förlorade prestige, ord och blod hade runnit förgäfves... Då kommo »Gluntarnes» balsam öfver trötta sinnen. »Sånger i pansar», skandinavisk hänryckning, hjelp åt broderfolket, representationsreform, allt detta som spänt sinnena till det yttersta, såg ut som en Sisyfus-sten, återfallen i djupet. Det blef en ljuf ro, att i »Gluntens» moll-toner bedja »uselt kallprat dra' åt fanden», att sola och värma sig i gluntens och magisterns sorglösa sällskap, ute i naturens skönhet eller inne i de små studentmotgångarnes komik. Gluntarne blefvo oss en frigörelse från missräkningarnas mara. Snart kunde man åter taga ihop med utvecklingsarbetet med friska krafter.

Och äfven då stod Gunnar Wennerberg oss bi. När hans fosterländska körer dånade ur studentsångens led, spredo de i åhörarnes skaror en fläkt af förtröstan och mod. Slutet af 50-talet var åter de stora förhoppningarnas skede, då det tycktes gälla att »stå stark». »*För frihet och fosterland*» strängade Wennerberg då som förr sin lyra, och han sänder oss ännu sånger och toner, hvilka väl kunna bryta ut i sorg öfver »fredens förbannelser», i orolig undran hvad »skarornas målsman» bär i skölden, i dyster varning att ej för länge dröja

»att värna land, att gifva frihet stöd»

men aldrig mattats i tro på frihetens styrka och på Sveriges framtid. Äfven i religiösa tonskapelser har Wennerberg gifvit uttryck åt sitt själslifs strömningar. I »trollrunor» har han velat återväcka fornromantiken, i »Romerska minnen» ger han luft åt sin kärlek till den klassiska fornåldern och dess sköna hemland, kärleksqvädet i egentlig mening är honom icke heller främmande, hvarken i ord eller toner. Så har han hugfäst minnet af *den* Gunnar Wennerberg, som lefver i sången.

* *
*

»Praktiska lifvet har så föga som lockar,
Och dess förtjente män se just ut som stockar»

sjunger Magistern och Glunten »efter kameralexamen». Men båda måste de ju lefva... och de sade Upsala farväl. Magistern drog till Skara, der hans undervisningsgåfvor icke mindre än hans akademiska meriter ådragit sig konsistorialernas uppmärksamhet. K. M:ts utslag bekräftade deras val. Höstterminen 1849 tillträdde Wennerberg tjensten som lektor i Skara; i 26 år qvarstod han som tjenstens innehafvare, men utöfvade den endast under elfva. Ett statsanslag satte honom i tillfälle att anträda en resa för konsthistoriska studier i utlandet (1851—52); när han derefter på nionde året oafbrutet undervisat ungdomen i Skara, kallades han till Stockholm som medlem af en komité för anordnande af Nationalmuséets inredning.

Hans vän från »juvenalernas» dagar, konung Karl XV, hade fattat planen att i samband med det långvariga museibyggandets snart förväntade afslutning åt Wennerberg bereda anställning i hufvudstaden såsom värd för det nya konstpalatset och föreståndare för de konstsamlingar, hvilka der borde inrymmas. Således fick han taga del i rådslagen om musei-inredningen (1861—62), derefter genom en utländsk resa ytterligare förbereda sig för det tillärnade kallet (1863) och slutligen i statens på olika håll förvarade samlingar utvälja de konstföremål, åt hvilka rum i nationalmuseum borde beredas (1864). Men när det nya museets stat kom tillbaka från riksdagen, fans deri ingen sådan intendentslön, som kung Karl önskat. Inom ecklesiastikdepartementet hade deremot anordnats en byråchefsplats för handläggande af ärenden rörande elementarundervisningen, och till innehafvare af denna post fick Wennerberg kallelse. Han var dock blott *t. f.* expeditionssekreterare och byråchef (1865—70), hvarför lektoratet stod honom öppet som reträttplats. Men det blef i stället till taburetten, han steg från platsen i kansliet.

Wennerberg hade väl med varmt intresse följt reformstriden och delat glädjen öfver representationsreformens seger, men af politiken stod han för öfrigt fullkomligt oberörd,

när han som statsråd och chef för k. ecklesiastikdepartementet trädde in i riksdagens kamrar.

Den ministèr, han tillhörde, hade i juni 1870 aflöst spillorna af Louis De Geers, »den bästa af ministèrer» fyra år förut, nu skoningslöst anfallen af de nya initiativens män, tappert understödda af de i reformkampen slagna. I främsta rummet gälde striden en omdaning af den tvåhundraåriga härordningen, som af många ansågs olämplig, af alla otillräcklig. Men den hvilade på en jordbeskattning, en klassbeskattning, och indelningsverket egde af gammalt en syster i grundskatten, också den enbart »den oprivilegierade jordens» börda från ståndssplittringens tid. Sambandet mellan härordningsfrågan och skatteregleringen var sålunda af gammalt datum, men syntes nytt, och framför allt otillständigt, för dem som voro nya i politiken, liksom för dem, hvilka »ingenting lärt och ingenting glömt». Men f. d. bondeståndet knöts af klassbeskattningens kedjor hårdt tillsamman och stod som *en* man, under det de forna orepresenterade och de tre öfre ståndens spillror hvarken i målets klarhet eller i riksdagsdisciplinens stränghet kunde mäta sig med det raskt färdigbildade »landtmannapartiet», som med nöje såg talangfulla »intelligenser» och en kraftig »aristokrat» lemna välvilligt biträde i striden.

Bitterheten hade nått ganska högt, när Wennerberg fick ett ord i riksdagen, och hans ord svalkade den icke. Tvärt om, hans tal vid lagtima riksmötet 1871 väckte vreda mothugg ännu vid det urtima. »Försvarsfrågan», sade Wennerberg från statsrådsbänken, »försvarsfrågan är neddragen i en tvekamp med en skatteregleringsfråga» . . . och han spörjer om afgörandet skall skänka »det herrliga skådespelet af ett folk, som reser sig upp att försvara sig, eller det hvardagliga spektaklet utaf en seger, vunnen af ett *särskildt* utskott ihop med ett *enskildt* intresse». — »Var det kanske från statsrådsbänken ett ärans tal», sade en artig motståndare, »icke var det klokhetens», och visst är, att deri hade motståndaren rätt. Men det var mera skalden, än statsrådet, som den gången kände pligtens bud att säga ett ord ur hjertat. I hans »Minnen från drömmarnes verld» (Saml. skrifter IV. 258—280) synes, hur de bittra intrycken från debatten

om försvarsfrågan pressat hans sinne. »Indignatio facit versus», nu som i romartiden.

Det vore orätt att tillräkna Wennerberg det politiska missgrepp, som föranledde sammankallandet af urtima riksdagen 1871; men han gjorde sig solidarisk med konseljkamraterna, då de den 2 oktober till konungen ingåfvo sin afskedsansökan, erkännande sin »oförmåga att bringa försvarsfrågan till lycklig lösning», och han delade det bittra obehaget af den långa krisen, som slutade med afskedsansökningarnas återtagande, sedan konungens »allvarliga bemödanden» att bilda en ny konselj icke ledt till resultat. Ärendet dryftades länge nog. Men Wennerberg trädde icke vidare i breschen utanför sina egna råmärken.

Han hade nog ändå att tala med riksdagen om under de fem år han egde plats på statsrådsbänken. Det gälde fattigvård, löneförbättring för prester och skollärare, statsbidrag till folkskollärares aflöning, folkskoleinspektionen, Skara veterinärinrättning (Wennerbergs skötebarn), prestbildning, nya professurer, statsflickskolor m. m. — och först och sist *elementarundervisningens ordnande.* Särdeles var året 1873 för statsrådet Wennerberg mödosamt, då k. propositioner i detta ärende bereddes både i januari och i december, då kyrkomötet lika väl som riksdagens båda kamrar påkallade hans personliga uppträdande och då komitéarbeten begyntes eller afslötos . . .

Nej, det går icke an att intränga för djupt i en ecklesiastikministers görande och låtande, man får ej öga på statsmannen för idel detaljer. — Nej, tillbaka till riksdagsgalleriet, vi vilja höra honom tala till den Andra kammare, på hvars förtroende han såg många prof, trots insinuationen om det »enskilda intresset».

»Det är af hög betydelse», säger han (1872), »att denna allmoge, på hvars anda hela folkets framtid väsentligen är beroende, också erhåller en i möjligaste mått denna vigt motsvarande bildning», och derför ser han i folkhögskolan en vigtig länk i kedjan af bildningsanstalter. Sjelfva folkskolan måste snart sätta sitt mål högre än nu. För qvinnans bättre

undervisning bör staten ej vara likgiltig — »man *måste* göra något» för qvinnans höjande till att lättare försörja sig.

När ordning och ämnen för elementarundervisningen dryftas, kan Wennerbergs kritik af en motståndares angrepp sträcka sig öfver tiotal af sidor i kammarens protokoll. På samma gång han med öfvertygelsens värme försvarar latinskrifningen i skolan, instämmer han »på det varmaste» i en talares åsigt om »behofvet af en vidsträcktare och verkligare realbildning».

Men — »dygnet har icke mer än 24 timmar», erinrade Wennerberg en anmärkare; allt kan ej medhinnas, det gamla skall hållas qvar, det nya skall släppas in!

Vigtiga steg togos emellertid under Wennerbergs statsrådstid: den tekniska undervisningen ordnades, vissa delar af elementarskolan omordnades, skolynglingars krigsbildning utsträcktes, för lappars och finnars bildning sörjdes, den medicinska undervisningsfrågan behandlades med mycken ifver — teatercensuren upphäfdes! Skickliga debattörer på olika partiståndpunkter täflade ej ogerna att vara Wennerberg till försmädelse, och han kunde med skäl påstå, att han hos Andra kammarens bönder fann humanare bemötande än hos rätt många af dess akademiskt bildade medlemmar.

Så gingo några år tills en ny härordningsstrid stod för dörren: just som den afgörande debatten skulle öppnas i kamrarna i maj 1875 — togo ministèrens flesta ledamöter afsked, bland dem Wennerberg. Måhända var hans utträde ur konseljen lika fritt från politiska hänsyn som hans inträde.

Hans företrädare blef hans efterträdare, F. F. Carlson fick fortsätta skolkampen, i hvars långa skede Wennerbergs statsrådsår endast bilda en episod. Konungen utnämnde Wennerberg till landshöfding i Vexiö, sedan det afslutade biskopsvalet i Skara stift visat, att fyra röster skilde honom från förslagsrum. Och nu — förklarades Wennerbergs lektorstjenst ledig.

När Kronobergs läns landsting sammanträdde på hösten 1875 var det första nioåriga mandatet till Första kammaren just utgånget, nya val förestodo — men endast en liten minoritet enades om den nye landshöfdingens kandidatur. Icke

dess mindre framgick Wennerberg ur valurnan, sedan majoritetsrösterna kasserats på grund af skatteinkompetens hos en af majoritetens kandidater — som, närvarande vid valtillfället, jakande besvarat frågan om hans kompetens!

Med 58 nyvalda tog Wennerberg plats i riksdagens Första kammare år 1876 och inledde sitt riksdagsmannavärf med deltagande i debatten om ett statsministersembete. De ord f. d. statsrådet fälde om konseljens arbetssätt och dess protokollerade enighet voro egnade att tilldraga sig mycken uppmärksamhet. Men icke blott erfarenheten talade i Wennerbergs anförande: det låter nästan profetiskt när han säger: »Det kommer en konseljpresident, som finner nödigt att inför riksdagen ständigt framhäfva denna högt beprisade enighet...», man kommer att »till konungens rådgifvare använda personer, som äro politiskt liktänkande och derjemte vana att lydigt efterkomma en öfverlägsen ledares vilja...» Är det icke som såge han i syne kombinationen »*en* minister och nio komministrar»! I en *sådan* konselj skulle han visst icke ha gått in — och den han nu tillhör bär icke heller dylikt märke.

Snart sågs Wennerberg med långa anföranden och mycken ifver taga del i debatten, icke blott i läroverksfrågor och om den värderade veterinärinrättningen i Skara, utan om skogsvård, skottpenningar, bränvinslagstiftning, flottans materiel, lotsordning m. m. m. m., och med stor värme riksdag efter riksdag för Karlsborgs bestyckande. Flera riksdagar var han en nagel i ögat på postförvaltningen, stundom äfven på jernvägstrafikstyrelsen. Vid trenne riksdagar var han medlem af tillfälliga utskott; det var som ordförande i ett sådant Wennerberg kraftigt uttalade sig för utvidgad politisk rösträtt, till Första kammarens öfverraskning. Protokollet den 6 maj 1884 förvarar den minnesvärda diskussionen. Bergström — f. d. och blifvande konseljkamraten — vädjade till historiens vittnesbörd om de vådor »en otyglad demokrati» medför.

»Tygellös demokrati, tygellös aristokrati, tygellös monarki» — svarade Wennerberg — »allt detta är lika fördömligt, helt enkelt! Men hvarför sattes detta ord framför? Och

med hvad berättigande sattes det just vid *detta* tillfälle såsom epitet? Låtom oss nöja oss endast med ordet demokrati, och jag vågar då åtaga mig, att ur de flesta länders historia visa, att dessa skakats eller bragts på fall flera gånger genom aristokrati än genom demokrati; och, särskildt hvad vårt land vidkommer, att det icke varit genom demokratiska stämplingar det bragts undergång nära, men väl genom aristokratiska.»

En annan fråga, i hvilken Wennerbergs ord ljödo med skärpa och styrka, var den om officiella eder, hvarvid han icke ens skonade »herr erkebiskopens mera af skyldighet förestafvade, än innehållsrika försvar för sin egen åsigt». I den kombinerade härordnings- och grundskattefrågan bibehöll han länge sin afvoghet mot »kompromissen».

»Det må ursäktas» — säger han 1883 — »att då man nästan med lidelse längtar efter att se sitt land försvaradt, så som det förtjenar, och tror att hindret för detta just ligger i denna s. k. kompromiss och dess fortvaro, man harmats, då man äfven under denna diskussion varit i tillfälle att få höra icke blott försvar, utan loford öfver denna kompromiss».

Men 1885 säger Wennerberg:

»Hade vi användt den tid vi nu kämpat för försvarsfrågans lösning till att ordentligt ordna skatteväsendet för hela landet, helt visst stode vi då på en bättre grund. Och förrän detta kommer till stånd, tviflar jag på att vi kunna uträtta något för vårt försvar.»

Hvad annat ville väl Första kammarens »kompromissmän»? Eller skulle indelningsverket icke vara en del af skatteväsendet? Den ministèr, Wennerberg nu tillhör, torde snart nog få tillfälle att, om den vill, vara med om en skatteafskrifning *utan* samband med ökadt landtförsvar. Men 1885 års medlingsförslag fick ej Wennerbergs röst: »*alla dessa under strecket*», utropade han med värme, »*dem har man ingenting att bjuda vid utdelningen af millionerna!*»

Hade man icke Wennerbergs uttalande 1876 om statsrådens kraf på personlig sjelfständighet och meningsfrihet, enigheten och statsministern till trots, skulle man ofvanpå dessa ord om hvad man vill bjuda de orepresenterade aldrig kun-

nat förmoda, att Wennerberg skulle ingå i den ministèr, som åtog sig lifsmedelstullarnes genomförande. Ty *dessa* gifva ett oförtydbart svar på hans anförda fråga. I tullfrågor har Wennerberg endast en gång yttrat sig till kammarens protokoll: det var den 14 april 1877, och han försvarade verkligen då, *med* K. M:t men *mot* bevillningsutskottet, en skyddstull — för stärkelse, à 3 öre pr skålpund. Anmärkningsvärda äro emellertid hans inledningsord till detta yrkande: »*Jag kan icke stödja hvad jag nu ämnar säga på några principiella åsigter rörande tull i allmänhet, ty jag eger icke några sådana*» — ord, som möjligen äro egnade att förklara hans nuvarande ställning i en protektionistisk regering.

Det var också på en annan väg, än tullyrkandets, Wennerberg blef persona gratissima för riksdagens protektionister under »frihandelsregimens» sista tid. Omvald 1884 med stor pluralitet inom länets landsting, sedan han vid årets riksdag öppet förklarat missnöje med regeringen i anledning af dess uraktlåtenhet att framkomma med förslag till en bränvinsförsäljningslag, som friade vissa landsdelar från nu gällande »orättfärdighetssystem», stod han 1885 emot regeringen i fråga om begynnande utgång ur den långvariga härordningsstriden, var 1886 rätt kärf emot regeringen i mer än en fråga, och uppträdde vid 1887 års andra riksdag som förkämpe mot regeringen i den konstitutionela frågan om *ny* eller *fortsatt* riksdag, hvarför han ock till tacksamhet invaldes i 1888 års konstitutionsutskott, allt detta ehuru förtroende-embetsman. Det gör ett egendomligt intryck, att under debatten, vid midsommartiden 1887, om en motionärs förslag till inskränkning i näringsfriheten, se landshöfdingarne Wennerberg och Bergström som motståndare; den förre talande om den bedröfliga ytterlighet i näringsfrihet som ligger i gårdfarihandel och »varulagersrealisation»; den senare, för att persifflera Wennerberg, beklagande skadligheten för stackars okunnigt folk att af kringvandrande krämare köpa billiga portmonnäer i stället för dyrare hos stadens handlande! »Här blåser en sådan protektionistisk statsförmynderskapsvind» — klagar Bergström. Och efter ett halft år är det med biträde

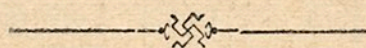
af både Bergström och Wennerberg som den protektionistiska ministèren öfvertager regeringsbördan!

»Inte är det derför sagdt att jag changerat
eller ändrat smaken,
det är bara karnavaln, som embellerat,
det är saken» —

sjunger Wennerberg i sina »Romerska minnen».

Ju mera »karnavalen embellerar», desto säkrare kan också den Bildt-Wennerbergska ministèren, som redan förlorat Bergströms fasta handtag, »räkna på stöd af alla fosterlandsvänner», som det heter i dess program. Men den går en bister tid till mötes.

En stark konungamakt tillhör af gammalt Wennerbergs politiska program; just derför ville han ej i konseljen se en statsminister, som skulle fördunkla konungen och hindra statsråden att framkomma med särskilda meningar. De vådor, han i detta fall såg i teorien, lär han säkerligen undgå i n. v. praktik; en annan fråga är huruvida han skall få erfara några bittra rön af den »engelska sjuka» hos det nya statsskicket, hvilken han redan 1876 tycktes befara. Då vore det kanske icke så illa för konungamakten, att ega stödet af en homogen konselj, hvars enighet gälde mer än — att tala med Wennerberg — »soldattruppens eniga: gud bevare löjtnanten.»!

Efterskrift.

(1889, Mars.)

Tiden har skakat om perspektivet för riksdagsgalleriets bilder; de stå ej alla qvar der de stodo när bilden tecknades, men senare ändringar i läge hafva ej inverkat på teckningens förhållande till originalet.

Från riksdagsläktaren ser man ej längre *Louis De Geer* bland Första kammarens män. Vid fylda 70 år afsade han sig riksdagsmannauppdraget och jemväl kanslersembetet, i hvars utöfning han vunnit varmt erkännande. Men hans penna är fortfarande verksam; han har tecknat framlidne statsmäns lifsverk, måhända tecknar han äfven sitt eget.

Ännu 1889 sitter *Gustaf Lagerbjelke* på talmansstolen i Första kammaren, men sitt landshöfdingeembete nedlade han efter fylda 70 år.

Carl Fredrik Wærn fortsätter sitt värf, både på den politiska och på den administrativa banan, ifrig i studierna som alltid, arbetets vän och helsans gunstling.

Carl Ifvarsson, som sett sin maktställning rubbad, har derigenom ej bringats på andra tankar, hvarken om grundskatter eller om lifsmedelstullar, aldra minst i försvarsfrågan. »Gamla landtmannapartiet» har dock redan 1889 vunnit en liten valseger öfver det »nya», och båda partiens ledande män ha stäfjat bitterheten sedan »det nya systemets» födslovånda haft en öfvergång.

Olof Wijk sitter som vanligt på Andra kammarens talmansstol, med jemnmod och vänligt lugn ledande äfven hetsiga debatter.

Märkliga förändringar har deremot *Per Axel Bergströms* offentliga bana företett sedan januari 1887, då han tecknades i »riksdagsgalleriet.» Den »rosenfingrade Aurora» bebådade

redan då en morgondag af annat skaplynne, men Andra kammarens upplösning gjorde slut på förhoppningarne — dock endast för ett år. När »det nya systemet» genom Högsta domstolens utslag nått majoritet vid 1888 års riksdag och ingen ny kammar-upplösning ansågs tjenlig, ingick Per Axel Bergström i den nya ministèren, åt hvilken konungen uppdrog att acceptera majoritetens önskningar om ett ändradt tullsystem. Som statsråd och chef för justitiedepartementet fungerade han dock endast under tiden mellan den 6 februari och den 28 september 1888, hvarefter han återgick till landshöfdingestolen. I riksdagen och i lagutskottet innehar Bergström fortfarande en bemärkt ställning, mer än en gång väldigt tornerande mot förra medbröder i det nya systemets ministèr.

Per Jakob von Ehrenheim sitter qvar på Första kammarens vice-talmans-stol och har, efter vederbörandes val, fått efterträda Louis De Geer som universitetens kansler.

Liss Olof Larsson, som i fråga om lifsmedelstullar icke delade sina valmäns åsigt, återvaldes icke heller till representant i Andra kammaren för Nedersiljans domsaga vid de nya valen efter Andra kammarens upplösning i mars 1887. Men då valförrättaren icke dess mindre förklarat honom vald, fungerade han som riksdagsman under största delen af »majriksdagen», tills Högsta domstolen hunnit ogilla valförrättarens åtgärd. Vid höstvalen för den nya treårsperioden återvann han majoritet i sin valkrets och sitter 1889 åter på vice talmansstolen i Andra kammaren, väldig som förr i debatten, men delande makten som det »nya landtmanapartiets» ledare med A. P. Danielsson. Liss Olof återvaldes 1889, ehuru ej utan motstånd, till fullmäktig i riksbanken.

Excellensen *Gillis Bildt* blef det beskärdt att med riksmarskalksembetet förena statsministersembetet, sedan den tilltänkta föreningen af detta höga embete med erkebiskopskallet strandat på erkebiskopens bestämda vägran. Såsom främsta man i den nya ministèren af den 6 februari 1888 uppträder han nu på andra riksdagen vid maktpåliggande tillfällen å regeringens vägnar i de båda kamrarne, hvilkas fordran på

accept å de vexlar, de draga i det »nya systemets» namn, likväl icke alltid vunnit gehör. Så har t. ex. fordran på exporttull å tackjern redan två gånger mött regeringens bestämda motstånd och 1889 nödgats underordna sig statsministerns förklaring, att sådan tull strede mot traktater med främmande makter.

Jöns Rundbäck är nu som förr en väldig debattör, men lider stundom rätt svåra mothugg af andra väldiga debattörer, och har måst underordna sig yngre medbröder i det »nya landtmannapartiet», som skrifvit lifsmedeltullarne på sin fana.

Oskar Robert Themptander, som 1887 i mars, vid upplösningen af Andra kammaren, och 1887 i maj, vid den nya riksdagen, *»sett kung och folk enas i erkännande af hans fosterländska arbete, icke mindre än af hans personliga värde»,* fick i februari 1888 erfara att båda skiftat opinion — *båda,* så vidt *konungen* uppgifvit tanken på en förnyad upplösning af Andra kammaren, och så vidt *folket* talade genom denna kammares majoritet. »Äro icke protektionister folk», utbrast en ärad tidningsorgan i maj 1887, sålunda uttryckande på en gång sin missuppfattning af det ur »riksdagsgalleri» citerade uttrycket och sin förtrytelse öfver dess befogenhet. Valmännens majoritet anses ju uttrycka *folkets* åsigt, och denna majoritet hade vid vårvalen 1887 otvetydigt uttalat sitt erkännande af excellensen Themptanders hållning i den fråga, som söndrade sinnena. Men för den 1888 till riksdag samlade Andra kammarens majoritet låg icke valmännens majoritet till grund. Icke dess mindre blef det protektionisternas lagliga rätt att nu tala i folkets namn, och att *det* »folket» icke erkände Themptanders »fosterländska arbete», är nogsamt kändt. Med hela konseljen ingaf också Themptander sin afskedsansökan och det nya systemets »accepterande» regering öfvertog ärendena i februari 1888, hvarefter Themptander utnämndes till landshöfding i Stockholms län. Senare på året afsade han sig platsen i riksdagens Första kammare, undandragande sig möjligheten att störande inverka på den af hans efterträdare i statsministerembetet proklamerade »försonlighet och frid», hvilken skulle följa det nya

systemet i spåren. Tills vidare är således Themptanders politiska verksamhet afbruten. Han har i vården om Stockholms län tillfälle nog att verka med de goda gåfvor, hvilka äfven hos tullpolitiska motståndare kunnat stadga åsigten om hans »personliga värde».

Sven Nilsson satt äfven 1888 på vice talmansstolen i Andra kammaren, men fick 1889 sin företrädare till efterträdare. Hans ställning i kammaren är för öfrigt oförändrad.

Carl Ekman har icke afsagt sig uppdraget att i Första kammaren föra svenska folkets talan.

Nils Axel G:son Bennich har afträdt från den administrativa banan, men icke från den politiska. I september 1888 erhöll han till efterträdare i general-tull-direktörsembetet en af det »nya systemets» bäste män och verkar fortfarande som ordförande i Föreningen emot lifsmedelstullar.

Anton Niklas Sundberg motstod de utomordentligaste påtryckningar, våra häfder hittills fått bevitna, och mottog icke statsministerembetet i januari 1888. Som erkebiskop ledde han i september 1888 det *femte kyrkomötets* förhandlingar, men har under 1889 års riksdag genom ett olycksfall hindrats att så träget som förr deltaga i riksdagsarbetet.

Albert Ehrensvärd leder fortfarande de förenade rikenas diplomati och har derunder inom publiciteten rönt åtskilliga anfall, särskildt med anledning af kontroversen om förmenta spanska öfvergrepp mot en svensk undersåtes traktatsenliga rättigheter; men hvarken har den utsedde skiljedomaren gifvit spanska regeringen orätt eller det svenska konstitutionsutskottet adopterat den förorättade svenskens — kammarkamratens — anmälan, att »det är anledning till anmärkning mot h. ex. hr ministern för utrikes ärender». För öfrigt har excellensen Ehrensvärd af »det nya systemets» målsmän inom pressen ingalunda varit omhuldad och hans qvarstående från den Themptanderska i den Bildtska ministèren mindre lönats med ros än med törne.

A. P. Danielsson har ännu icke blifvit hvarken vice talman eller bankofullmäktig, men hans ledarroll i Andra kammaren har icke ändrats, lika litet som hans styrka i debatten lidit afbräck af den nya ställningen. Ett »regeringsparti» har det

nya landtmannapartiet, liksom förut det gamla, visat sig vara endast i den mån »regeringen accepterar».

S. A. Hedlund har stridt en strid för vår »rena evangeliska lära», som mången kyrkans pelare kan afundas honom. På hans initiativ har 1889 års riksdag för sin del beslutit, att införa likformighet i definitionen af den svenska kyrkans lära, sådan denna definition gifves af regeringsformen och i kyrkolagen. För öfrigt är han fortfarande en af kammarens och pressens lifaktigaste män.

Arvid Posse är president och riksdagsman.

Gunnar Wennerberg är alltjemt varm i ordet och har 1889 vunnit mer än en seger och lidit mer än ett nederlag i riksdagens voteringsurnor. För qvinnors rätt att inväljas i skolråd och fattigvårdsstyrelse har han stridt en väldig och segerrik strid, i edsfrågan likaså — men i fråga om den ecklesiastika byggnadsordningen drog han kortare strået.

* * *

Tiden skall åter skaka om perspektivet för »riksdagsgalleriets» bilder, andarna skola drabba samman, steg tagas framåt i det nya, oförsökta, steg tagas bakåt i forna slägtens fotspår. Den nya riksdagsordningens väldiga arbete att sammansmälta stånden till ett folk skall ännu länge taga fosterländska mäns krafter i anspråk, de makthafvandes intressen skola framgent som hittills söka skyddande förklädnad i »allmänt väl».

Men de makthafvande vexla. Bland »riksdagsgalleriets» tjugo män finnas de, som sett »de högre stånden» vid makten, sett dessa följas af »de folkvalda stånden», dessa af »landtmannapartiet», detta af protektionisternas förening. Hvad kommer sedan?

Utvecklingen afbrytes ej om den ock försenas. Men missgrepp och försening kunna stå fosterlandets framtid dyrt.

II.

MINNESBILDER.

»Minnesbilder» omfatta en liten samling af lefnadsteckningar, författade vid minnesutställningar af bortgångne konstnärers arbeten, vid högtidlighållandet af sekularminnen, o. d. De bringa omvexling i innehållet och vitna i sin mån, att »minnesfesternas tidehvarf är vårt». — Endast den sista i samlingen är förut otryckt och till väsentlig del grundad på förut obegagnade källor.

Johan Fredrik Höckert.

(Vid minnesutställningen af hans arbeten, 153 nummer, föranstaltad i Stockholm 1881 af Föreningen för Nordisk konst.)

Johan Fredrik Höckert föddes i Jönköping den 26 augusti 1826. Hans fader var en förmögen handlande och possessionat, som afled i sonens ungdomsår, modern fick öfverlefva sonen, hvars sorg och glädje hon troget delat.

Johan hade ej ens hunnit skolåren, förrän hans ovanliga formsinne och qvicka lynne ådragit sig omgifningens uppmärksamhet. Han klippte landskap med figurer redan vid fyra års ålder och tog fantasien till hjelp när naturstudiet ej räckte. Så klippte han t. ex. en varg — med ledning af pappas vargskinnspels. Genom sin förmåga att karrikera och härma var han ett verkligt »enfant terrible», och mest trifdes han i de äldres sällskap. Skolan i Jönköping ansågs vid gossens fjortonde år böra utbytas mot den då ansedda enskilda skolan på Barnängen invid Stockholm, och så sändes unge Höckert från hemmet för att vid Barnängen danas till student. Att följa faderns yrke låg ej i sonens planer, men föräldrarne tyckte icke heller om att låta honom följa sina egna, åtminstone icke förrän han nått mognare ålder. Hvilka dessa planer voro, visste både gossen och föräldrarne allt ifrån hans tolfte år. Då hade han för första gången fått taga ritlektioner af Ringdahl, en af konstakademiens dåvarande agréer. »Han blir aldrig något annat än artist», hade läraren sagt, »och skada vore det att *hindra* sådana anlags utveckling.»

På Barnängen trifdes Höckert icke, hans håg stod till konstakademiens skolor. En ångbåtsfärd sammanförde honom med en ung konstnär, Johan Boklund, nio år äldre än Höckert och sedan 1837 elev i akademien. Denna bekantskap blef afgörande för Höckerts framtid. Modern, som skrifteli-

gen bestormades, gaf med sig, och i november 1844 inskrefs Höckert som elev vid Fria Konsternas akademi. Han flyttade tillsammans med Boklund, af hvilken han tog lektioner. Ateliern i Brunkebergs hotel var bådas arbetsrum. Höckert erhöll dessutom undervisning i akademiens lägre antikskola. Men i målning undervisade akademien icke på den tiden, och den långsamma teckningen var ej så tilltalande för den unge eleven. Efter ett år lemnade han derför akademiens skola, först för att se fäderneslandet och göra studier i naturen af land och folk. Jönköping var härunder vistelsens hufvudort, Boklund på en gång följeslagare och lärare. Så gick ännu ett år. Då följde de båda vännerna ryktets röst, ryktet om München såsom konstens hufvudort, och 1846 drogo de åstad till konung Ludvigs hufvudstad.

I tre år arbetade Höckert i Münchens konstskolor med flit och lust. »*Två banditer, som dela rofvet*» var hans första tafla. Den hemsändes, erbjöds åt konstföreningen, men inköptes icke. Höckert hade under tiden återkommit till hemmet och egnade åter ett år åt studieresor i hemlandet. Under denna tid var det som ett sammanträffande på en ångbåt ånyo blef af afgörande inverkan på Höckerts framtid. Han fick af botanikern, sedermera professorn N. J. Andersson, vid ett sådant tillfälligt möte, så lifliga skildringar af hvad Lappland vore för en konstnär, att han tvärt gaf sig dit. Med en rik skörd af studier återkom han (1850) till hemmet, som han 1851 åter lemnade för att i Paris söka vidare utveckling Den svenska konstakademien som läroanstalt egde icke hans tillit, hvad konstmuseum i Stockholm kunde erbjuda var ringa nog och föga tillgängligt, och den lifgifvande täflan sågs föga till. Också strömmade konstnärsämnen till utlandet, både från Norge och Sverige. För Höckert blef nu Paris hufvudorten under mer än sex år.

Allt det nya, allt det sköna, Paris hade att bjuda en konstnär, betog Höckert så mäktigt, att han i början kände sig fullkomligt tillintetgjord. Hvad kunde väl han uträtta, jemförligt med allt det herrliga, konstgallerierna framtedde! Men småningom redde sig intrycken och arbetet kunde börja. Höckert medförde från München håg och utkast för taflor,

behandlande ämnen från 16- och 17-hundra-talen; den historiska genren, om ej den rena historiemålningen syntes honom bäst motsvara hans konstnärliga kallelse. Ett besök på slottet i Fontainebleau bestämde hans första val af ämne i Paris; taflan inlemnades till »Le Salon» 1853. Troget hade han arbetat, innan han vågade uppträda i täflan med Frankrikes konstnärer. En vän från München, Max Hess, var under dessa år hans samarbetande vän, liksom förut Boklund, och utöfvade kanske ännu mer än Boklund inflytande på utvecklingen af Höckerts talang. Nu fick också denna sitt första erkännande. Med ängsligt hjerta motsåg den svenske konstnären resultatet af juryns urval bland inlemnade tusentals taflor, bland hvilka Höckerts *Drottning Kristina och Monaldeschi* var en. Då får han bud från utställningens direktör, med fråga om hans tafla finge fernissas, så färsk hon var? Detta erfordrades nemligen derför, att taflan fått hedersplats i Salle carrée! Höckert kunde knappt svara: »tungan fastnade vid min gom», skref han till modren, hvars glädje öfver sonens framgång för honom var en vida större belöning, än den »mention honorable» taflan erhöll.

Vid ett besök i fäderneslandet samma år medförde Höckert sin tafla, som i Stockholm exponerades och vann stort bifall. Konstakademien kallade Höckert till agrée och anmälde honom till ett konstnärsstipendium, hvilket han äfven erhöll, ehuru enligt akademiens stadgar ej kompetent, såsom icke tillräckligt länge elev vid akademien. Den svenska allmänheten, som hittills icke hört talas om Höckert, fäste nu stora förhoppningar vid honom. Allt detta sporrade till nya ansträngningar, och Höckert återvände till Paris med godt mod.

Hela artistverlden begynte nu förbereda sig till den *andra* verldsexpositionen, som 1855 skulle ega rum i Paris, fyra år efter den första i London. Att i täflan med hela verldens konstnärer uppträda på arenan var nu nästan en pligt för Höckert, att vinna seger vore kanske en djerf tanke, men äfven denna egde Höckert rätt att hysa, ty han kände att han var en konstnär och visste att han ärligt arbetat. Ett fosterländskt, historiskt ämne, från den tidsålder, han företrädesvis

studerat, torde säkrast föra till målet. Så tänkte Höckert, men hade icke ännu gjort sitt val, då ett par svenska vänner på besök i hans Paris-atelier fingo se hans lappska portfölj. En skizz i sepia af en gudstjenst i Löfmocks fjellkapell väckte deras lifliga beundran, och de besvuro konstnären att just för verldsexpositionen använda detta för en svensk konstnär långt mera betecknande motiv, än de sedvanliga illustrationerna till historien. Mer och mer genomträngdes Höckert af samma åsigt. Med ifver och hänförelse angrep han sitt nya motiv. Åt hvarje detalj egnades noggrann omsorg och till utsatt tid hade han sin stora tafla färdig, sitt mästerstycke, *Gudstjenst i ett kapell i Lappland.* »Vid ett besök 1854 i Höckerts atelier» skrifver hans vän Edvard Bergh, »sågo vi kompositionen färdig upptecknad, och ehuru det som sedan visade sig vara det förnämsta i taflan, färg och ljusdunkel, ännu icke var antydt, så måste dock bilden redan stått klar för konstnärns medvetande, ty han yttrade då, att han såg att denna tafla nästa år skulle göra hans namn». Den gjorde så äfven. Det var denna tafla, som väsentligen uppehöll den svenska konstafdelningens anseende på 1855 års verldsutställning, som åt sin mästare förvärfvade första klassens guldmedalj, ett stadgadt konstnärsnamn och europeiskt rykte. Hvad under då, om konstnärn fordrade erkännande äfven af hemlandets myndigheter? Han hoppades att få taflan inköpt af staten, att erhålla ledamotskallelse till akademien samt — såsom bruket var i Frankrike — efter vederbörandes förslag dekoreras af konungen. Men det begaf sig, att sådana »pretentioner» af en ung man syntes en gammal man något impertinenta; och denne gamle man var just den »vederbörande», hvars åtgärd erfordrades för önskad utgång af den tjugunieårige, berömde konstnärns förväntningar. För denne »vederbörandes» uppfattning var Höckert en pensionär, som icke till akademien i Stockholm insändt någon tafla och alltså icke satt akademien i tillfälle att sjelf bedöma hans konstnärsskap. »På ordet af främmande konst[illegible]re» borde akademien, tyckte han, icke låta Sverige »åkande på Frankrikes hundsvott» (så skref han till Höckert) »sjelfmant visa honom de hedersbetygelser, som han aldrig med egna bemödanden

af fäderneslandet påkallat.» Men trots dessa känslor mot stipendiaten »planerades hos höga och högsta vederbörande» för taflans inköp för uppgifven summa. Underrättelsen härom kom emellertid fram *för sent* (febr. 1856). Höckert som påräknat helt annat sinnelag i akademiens styrande krets, kände sig sårad. Den stora taflan kunde han efter expositionens slut ej åter mottaga i sin atelier, der redan en ny, stor duk var under arbete. Intet svar hade ingått från Sverige ännu vid expositionens slut. Så mottog Höckert franska regeringens köpeanbud — och den präktiga taflan pryder sedan 1856 museum i staden Lille. Försäljningen till Frankrike var ett hastigt steg, alstradt mera af konflikten mellan den gamles och den unges lynnen än af afsigtliga åtgärder å någondera sidan. »Andra konstnärer, som hedrat sitt land, fingo lagrar från hemorterna», sade Höckert, »jag fick ovett.» Huru mycket svenska statens *konstgalleri* förlorat på konflikten visade sig för Sverige först 1866, då taflan från Lille med särskildt tillstånd lånats till vår nordiska konstutställning. Huru mycket svenska *konsten* förlorade genom denna stöt för Höckerts sjelfkänsla, kan ej utredas. Man är endast alltför benägen att fördöma hvad man kallar konstnärsfåfänga, utan att ens i ringaste mån göra sig reda för, hvilka de andeliga krafter äro, som dana konstnärssjälen. Samtidigt med motgången i hemlandet drabbades också Höckerts känsliga sinne af en hjertesorg, allvarligare än han måhända sjelf i början trodde. Men åt den förtrognaste bland vänner hviskade han mer än en gång dessa vemodiga ord: »Så som jag målade när Luisella lefde, så målar jag aldrig mera.»

I Stockholms-akademiens utställning 1856 exponerade Höckert — som agrée och stipendiat — sin Monaldeschi-tafla och »*En scen från Lappmarken*», men han vistades ännu hela detta år och intill våren 1857 i Paris, der han målade »*Hemkomsten från jagten*» (lappskt motiv) och »*Det inre af en lappkåta*». Den förra taflan såledess till England, den senare fick en hedersplats i 1857-års salong och inköptes sedan till svenska staten. Från Paris for Höckert till Belgien, Holland och England, hvarefter han återvände till fäderneslandet, der han af alla »vederbörande» rönte det bästa mottagande. Den

kungliga medaljen »Memoriæ Pignus» fick nu till och med göra vasaorden sällskap (1858), konstakademien kallade Höckert till ledamot (1856) och vice-professor i teckning (1857). Han bosatte sig i Stockholm, der han snart i sin atelier såg både konstnärsverlden och den förnäma verlden täfla om företrädet i hans vänskap. Kronprinsen-regenten Karl var sjelf målare och umgicks gerna med konstnärer. Höckerts sällskapsgåfvor voro af den mest hänförande art. Hans glada lynne, hans många småtalanger, hans qvicka infall, hans fullkomliga verldsvana, allt detta blef för Höckerts nya omgifningar en flödande glädjekälla, för honom sjelf en orsak till mycket nöje — och stor tidsförlust. Scholander beskref (1861) i ett skaldebref till en gemensam vän, huru Höckert

— — »får i högre societeter
grymt svettas, arrangerande tablåer,
till men för masar, lappar, eskimåer
och slikt, som han med snillets famnstock mäter.
Men konstnärns vilja snärjs i trånga gränser
då den blir höfligt tummad af ex'lenser.»

Raskt gick dock arbetet undan, studieresor inom landet försummades ej heller. Dalarne bereste Höckert sommaren och hösten 1858, sedan han fullbordat en *Brudfärd i Lappland*, som inköptes af kronprinsen-regenten. Efter Dalaresan följde många taflor med dalamotiv. Vi nämna bland dem: *Dalkulla bärande sitt barn till dopet* (den första af Höckerts dalataflor), *Kulla med psalmbok* (två gånger utförd), *Höskörd vid Siljan* (såld till England), *Kulla vid spiseln: Om dagen i mitt arbete är du uti mitt sinn'* (en perla i Höckerts konstskatt); den monumentalaste af dem alla, historietaflan i Utmelands monumentet, som 1860 den 30 sept. invigdes: *Gustaf Vasa räddas af Tomt Matts Larssons hustru,* samt den sista af dem: *Gudmors besök* (1865). Flera af dessa taflor häfdade Höckerts konstnärsrykte på den *tredje* verldsexpositionen i London 1862, i hvilken han jemväl deltog som biträdande kommissarie.

Äfven som porträttmålare hade Höckert under dessa år

vunnit erkännande. Främst bland de af honom utförda porträtt torde böra ställas bilden i kroppstorlek af kung Karl i frimurardrägt, afsedd för riddarsalen i Ulriksdals slott. Ur ett skaldebref af september 1861 från Scholander till en vän i landsorten låna vi följande skildring af Höckerts tafla.

»Han målat har kung Karl i »Mästardrägten»,
en kyllrad murare med väldigt svärd.
Skön är den krönte tempelarkitekten
och skön som han är ock talangens gärd.
Det heta skall en gång bland fjerran slägten:
den ene mästarn var den andre värd.
Och sägs det annat är det tadelklåda;
det påstår jag, som partisk är — för båda.»

Som turist och mentor mera än som konstnär fick Höckert på hösten 1861 göra en resa till Spanien, Tunis och Italien. De herrliga konstverken i Spanien, så väl målarsom byggnadskonstens verk, gjorde mäktigt intryck på den svenske konstnären; i Tunis såg han en alldeles ny natur, som dock ej slog an på honom. Men der målade han för kung Karl ett porträtt af Beyen, som med Sveriges konung trädt i särdeles vänskaplig beröring. Åt Italien kunde endast kort tid egnas. Till England stälde Höckert kosan från medelhafsländerna, hvarefter han återvände till Sverige. Med hösten 1862, då Höckert åter begynte arbeta i sin atelier vid Arsenalsgatan i Stockholm, inträder det sista skedet af hans lif.

Efter beställning af grefve Trolle-Bonde begynte nu Höckert en stor historiemålning, i hvilken han väntade sig att kunna framstå med hela sin styrka, kompositionens, teknikens, koloritens. För sjelfva kompositionen ville han ställa så stora både perspektiviska och koloristiska svårigheter i vägen, att en vanlig kraft derför skulle rygga tillbaka. Det ämne han valt, var Slottsbranden i Stockholm 1697; taflan skulle framställa ett moment af den kungliga familjens flykt undan lågorna: den aflidne monarken buren i sin kista, den unge efterträdaren ledsagande farmor och syster, hoffolk m. m., och allt detta så placeradt i en af slottets trappor,

att icke mindre än fyra olika våningar skulle nås af åskådarens blick.

Men denna stora tafla framskred långsamt, och liksom för att hvila sig från henne målade Höckert andra taflor under det den stora sköts i bakgrunden. I november 1863 var dock så mycket färdigt, att konstnären icke var ensam i sina förväntningar om »Slottsbranden» såsom kronan på hans verk. Tvärtom, man tyckte sig återse dragen af den väldige konstnärens själ och hand, sådana de en gång dragit ut till segerrik täflan med samtidens konst.

Höckerts helsokraft var dock ej den samma som då. På en hög stege måste han stå med palett och penslar, och detta tröttade honom mycket. Så mötte svårigheter i anordnande, hvilka ej genast öfvervunnos. Åter gick Höckert ifrån den stora taflan.

Tidigt på året 1864 begynte han i stället intressera sig för en komposition i historisk genre, en bild från Gustaf III:s glada dagar. En anställning som »konstnärlig biträde» åt kungl. teaterns direktion, hvilken Höckert föregående höst mottagit, påverkade måhända valet af detta motiv; och en beställning från grefve von Platen bragte det till ett raskt utförande. Taflan kallas »*Bellman i Sergells atelier*». Under det Sergell utför en medaljong af fru Schröderheim, sjunger Bellman, inspirerad af den nyss i ateliern uppstälda Sergells Faun, och ingen af dem märker att kung Gustaf inträdt. Är ock denna tafla mera en teaterscen än en historiemålning, är den dock präktigt målad och utvisar mästarens oförminskade färgglans, hans styrka i porträtt så väl som i gruppering. Och vi böra ej glömma, att han målade denna tafla under oaflåtlig tanke på den stora, huru mycket han än sökte göra sig fri derifrån. Och då ej Bellmanstaflan hjelpte, sköt han äfven den undan och lät den ena lilla dalascenen efter den andra gå af staffliet — fyra stycken på våren och sommaren 1864. Så reste han till en tysk badort.

På hösten 1864 och hela följande året egnade Höckert varmt intresse åt uppkomsten i vårt land af en illustrerad tidning med egen träsnideriatelier, för att åt Sverige vinna en der nästan alldeles saknad länk mellan konstnärerna och

den stora allmänheten: det artistiska träsnideriet. Genom teckningar på trä, genom råd och dåd, genom personligt umgänge med den nybildade ateliern sökte Höckert, och det med framgång, att hos denna ingjuta en artistisk anda. För bildandet af en gemensam umgängeskrets för de på skilda banor arbetande intelligenta krafterna i hufvudstaden hade Höckert redan hösten 1862 varit verksam; så uppstod sällskapet »Idun», vid hvars sammankomster han gerna utstälde alster af sin pensel. Och till sin stora tafla, till de höga ställningarne återvände han så ofta krafterna räckte. Sjelf var han dock icke den, som skylde på ohelsa. Med sällspord uthållighet öfvade han den friskes pligter, sedan 1864 jemväl ordinarie professor vid konstakademien, en plats som kräfde mycken tidsuppoffring och gaf ringa lön. Allt fortfarande »fläktade det en frisk vind omkring den svage». I sitt smakfullt ordnade hem var Höckert den gladaste värd om ock plågor aftvungo honom smärterop i nattens ensliga stunder. Och alltjemt återv. nde han till den stora taflan, för att alltjemt åter nödgas afbryta det ansträngande arbetet. Sommarresor i Dalarne och Helsingland företog Höckert jemväl under dessa år, och bland de taflor, hvilka han 1865—66 begynte, var både en »*Höskörd i Dalarne*» och en »*Delsbodans*». En *fris* (figurer representerande svenska folkdrägter och svensk industri) för en minnesvas, tillverkad å Gustafsberg och utstäld i nordiska industriexpositionen 1866, komponerade Höckert i början af samma år.

»Slottsbranden» hade emellertid upphört att vara afsedd för de ursprunglige beställaren, och då den nordiska konstexpositionen år 1866 nalkades, gjorde Höckert sitt bästa att få den åtminstone så färdig, att den kunde der utställas. Han m[illegible]de tills penseln bokstafligen taladt föll ur hans hand och han icke mera var mäktig att åter upptaga den.

Taflan blef alltså utstäld och gjorde, trots sitt ofullbordade skick, ett storartadt intryck. Storslagen är också dess handling, väldig dess anläggning. Men ej kunde den så fattas, som mästarn velat, ty han hade ej förmått att skänka den hvarken sin andes eller sin hands »ultima lima». Äf-

ven de nämda taflorna, Höskörden och Delsbodansen, blefvo ofullbordade: de blefvo ej ens utstälda.

Men på utställningen fick Höckert återse sitt »Lappkapell». Allmänheten jublade, ty den såg att Sverige egde något verkligt stort i sin konstutställning. Med vemod lemnade mästaren hufvudstaden efter midsommaren, ty helsan fordrade bad och hvila. Detta fann han i Marstrand, vårdad af mor och syster, omgifven af allas hyllning. Det älskvärda lynnet hade inga plågor, inga motgångar förbittrat. Då han hörde, att den stora »Slottsbranden», hvilken hembjudits staten, icke blifvit antagen af inköpsnämnden, grep det honom dock djupt, men till sina närmaste sade han endast: »den stiger nog i värde, när den betraktas som mitt sista arbete».

Konstutställningens jury hade tillerkänt Höckert en af de sex guldmedaljer, hvilka kung Karl utsatt som pris; men konungen utnämnde honom i stället till riddare af Nordstjerneorden. Detta var den sista offentliga hedersbetygelse, Höckert mottog. När han på hösten skulle lemna Marstrand och hos »matfrun» gjort upp sin räkning, sade han till modern: »Nu har jag gjort upp min räkning med värdinnan; återstår blott att äfven göra upp den med verlden».

Och uppgörelsen dröjde ej länge. Från Marstrand hade han endast hunnit till Göteborg, då läkaren förklarade att resan ej kunde fortsättas. Sittande i en hvilstol mottog han dock vänners besök. Men plötsligt bad han modern om sina skarpaste glasögon — han märkte att blicken blef skum. Det var dödens natt, som höljde konstnärens öga. Hufvudet föll tungt mot modersbarmen; hjertat hade upphört att slå.

Det var den 16 september 1866, Johan Fredrik Höckert så lätt och fridfullt gick ur tiden. En rik personlighet, som få, har han verkat i sitt kall med trohet emot idealet, med kärlek till det sköna, åt hvars tjenst han egnat sina bästa krafter. Och ingalunda ansåg han en rik begåfning fritagen från behofvet att söka kunskap; tvärtom, stort var det förråd an deraf samlat, icke ensamt inom de bildande konster-

nas områden. Derför egde han ett säkert styre på färden, nyttigt både för honom sjelf och för andra, frikostig som han var att låta sin andliga rikedom stå andra till buds. Och icke minst häri är Höckert ett föredöme för konstens adepter i vårt land, lika väl värdt att beakta, som de prof, hans pensel lemnat af färgkonstnärens förmåga.

Fredrik Wilhelm Scholander.

(Vid K. Akademiens för de Fria Konsterna utställning af hans arbeten, 257 nummer, i Stockholm 1882).

Femtio års arbete som lärjunge, lärare och tjensteman inom den svenska konstakademien har med henne införlifvat Fredrik Wilhelm Scholanders namn. Hon har tacksamhetens pligt mot hans minne.

Ett uttryck af denna pligt är den utställning af Scholanders arbeten, Akademien föranstaltat. Väl vitnar den mest om en sida af hans verksamhet, som han sjelf kallade stundom sin dilettantism, stundom sin fantasilek; men hvad Scholander utfört som bygnadskonstnär, särskildt i Stockholm, har sin permanenta exposition, och hvad han verkat som lärare i bygnadskonst, det lefver och rör sig med friskt lif äfven utom vårt lands gränser, sedan flera decennier tillbaka.

Scholander var ett stockholmsbarn, född den 23 juni 1816. Hemmets välstånd, som syntes lofva arf och egodelar, bröts redan i hans barndom, men det andeliga arfvet var så mycket rikare. En obändig kraft var dess första uttryck. Skilsmessa från hemmet skulle bota denna. Och den gjorde så. Ty intrycken af naturen i Stockholmsskären och af böckernas sagohjeltar fylde hans fantasi och gjorde hans sinne inåtvändt. Men kraftigare öfvertag fick fantasien då gossen åter kommit hem och en gammal fädernefrände, Erik Acharius, som fadren tagit hem till sig från Danviken, förde honom in i historiens och sagans verld på fullt allvar, berättade sagor, ritade af sina sagohjeltar, ofta tog gossen med sig i arsenalen, i lifrustkammaren, hvarje söndag till S:t Göran och Draken i Storkyrkan, allt för att skänka berättelserna lif och

påtaglighet. Fattigdomens tid kom, när den åttaårige som ifrigast fråssade i sagoskatten.

Modern, nu enka, fann ett torftigt hem för de sina uppe i »staden mellan broarne»: men

»du gjorde tarflig boning vid för barnens fantasi
och lät dem glömma lek och strid för sagans sceneri» —

vitnar sonen fyrtio år senare, då han egnade henne »Acharii Sagor». Så tog fantasilifvet tidigt sin stora anpart af den rika begåfningen, och för alltid blef detta Scholanders käraste verld. »Att söka, att dana, att älska det sköna» kände han mer och mer medvetet som en lifskallelse, och barnets instinkt, liksom mannens kärlek, dref honom till »den verld der de sköna färgerna drifva sitt trollspel».

Hvem hade lärt barnet måla? Det visste ingen. Men han målade stundom bilder, som skrämde honom sjelf — oftare dekorationer åt lekkamraternas teater. Han var en tyst och stillsam gosse, med ett märkvärdigt minne och på hans ovanliga begåfning kunde ingen tvifla.

Men fantasilifvet måste få ett slut. Den praktiske, viljekraftige morbrodern Axel Nyström hade hemkommit från sina mångåriga konstnärsresor och inverkade bestämmande på gossens framtid. Någon tids skolgång i Jakob följdes af skolgång i Strengnäs och vid femton år inskrefs Scholander vid fria konsternas akademi som elev i förberedande bygnadsskolan. Gossen skulle sättas i stånd att föda sig med nyttig, hedrande verksamhet och hans konstnärliga begåfning kunde bäst på arkitektens bana blifva honom till nytta. Så såg morbrodern saken, och gossen lydde, om än med vemod lemnande sina framtidsdrömmar om målarens lycka.

De Fria Konsternas Akademi och hennes skolor voro för öfrigt ingalunda synnerligen tilldragande på den tiden. Artisterna voro merendels »fattigmans barn», de flesta från Stockholm. Af professorerna voro den gamle Sandberg och den unge Nyström snart sagdt de enda lifgifvande. »Närmandet till naturen» skref efteråt en af den tidens elever till en annan (Wickenberg till Palm), »var hvad man i vår akademiska tid ansåg onödigt, och då man hade Fahlcrantz och Westin

till mönster var ingen sanning möjlig». Skolorna och undervisningens beskaffenhet har Scholander några år före sin bortgång skildrat i en liten uppsats, som erhåller ett rum i hans under utgifning varande »Skrifter», liksom en teckning af det murarlif, arkitekteleverna samtidigt måste föra, för att från »ärlige lärlingar» stiga till »redlige gesäller» i det lofliga murmästareembetet. Konduktören Blom Carlsson undervisade i nedre bygnadsskolan, öfverstelöjtnant Blom i den öfre, kapten Gerss, akademiens sekreterare, föredrog perspektivlära och akademiens vice-præses, vice stadsarkitekten Pfeffer, var direktör för arkitektsskolorna biträdd, af vice professorn Nyström. Arkitekteleverna voro samtidigt endast 10—12, i båda skolorna.

Koleraåret 1834 deltog Scholander första gången i akademiens utställning. Han hade då för besvarandet af akademiens »mindre prisämne i bygnadskonsten» belönats med Meyerska silfvermedaljen samt fick utställa sina laveringar: »fasader, plan och perspektiv af allmän auktionskammare». 1835 vorden murargesäll, erhöll han vid följande täflan inom högre bygnadsskolan ett mindre stipendium för »projekt till ridskola», hvilket utstäldes 1836. Nu antogs han till konduktör vid slotssbygnaden och e. o. konduktör i öfverintendentsembetet. 1838 utstälde han en »allmän badinrättning» — årets prisämne — och fick större bygnadsstipendiet (60 rdr b:co) samt anställning i stadens bygnadskontor. Hans egen flit och morbroderns beskydd hade alltså burit goda frukter för den unge mannens framtid, och sedan han 1840 utstält »etyder efter antika marmorarbeten i K. Museum» kallade akademien honom till agrée. Nu återstod endast resestipendiet. Kungl. Maj:t tilldelade honom detta i sept. 1841 (500 rdr hamb. b:co årligen i tre år) och den 21 okt. lemnade Scholander Stockholm.

Paris blef nu i nära två år hans hem och skola. Hyppolyte Le Bas, då sextioårig men i kraftfull verksamhet och fortfarande omgifven af en elevskara, ur hvilken många berömda arkitekter framgått, mottog äfven den unge svensken, hvars arbetskraft först ådrog sig uppmärksamhet, innan denna hunnit visa hans rika begåfning. Sedan vardt han ej mer

en främling bland fransmän utan en vän bland vänner, och de vänskapsband, som knötos i Le Bas' atelier, höllo lifvet ut. Med de franska studiekamraterna tillbragte Scholander sin mesta tid, och då resan skulle fortsättas söderut, gjorde en af dem sällskap.

I slutet af augusti 1843 lemnade de Paris och begynte redan i Avignon sina flitiga arbeten; om någonsin en resa med fog kan kallas studieresa, är det Scholanders och Bourgerels i södra Frankrike och Italien. I medlet af september voro de i Genua, i slutet af månaden i Neapel, dit de färdats med ångbåt. Länge arbetade de båda vännerna i Pompeji och efter färder till Capri, Pæstum, Salerno m. fl. orter af väldiga intryck för den fantasirike nordbon drogo de till Rom.

Här funnos många franska kamrater, med hvilka Scholander täflade i flit, under det han deremot mera sällan syntes i de svenska målarnes krets. Han ville blunda för allt det lockande, deras studier erbjöd, och endast hålla sig till eget fack, hur stor försakelsen än kändes. Men både konstvänner och konstnärer värderade hans förmåga som dekorations- och aqvarellmålare, och för sina arkitektstudier öfvade han flitigt denna talang.

Sommaren 1844 drog han till Neapel och utsträckte färden till Sicilien. Med rika skördar kom han åter till Rom. Så vann han småningom den formkunskap, som satte honom i stånd att med rask och säker hand kläda minnen och tankar i färgskimrande bilder. Så steg hans fantasi ut i formernas verld; outtömligt rik på motiv, ledd af genombildad smak, ville han oförtrutet öka det material, hvarpå han sedan som konstnär skulle draga sig fram i den kalla norden. Det treåriga stipendiet förlängdes efter hans ansökan på tvenne år, och sommaren 1845 gaf han sig från Rom för att se det norra Italiens natur och konstskatter.

En anledning, som redan någon tid olycksbådande hägrat i hans drömmar, bragte Scholander denna sommar ända till Kung Ludvigs München. Svenska konstakademiens och öfverintendentsembetets ledande män, M. G. Anckarsvärd och A. Nyström, hade nemligen der stämt möte med den unge

lofvande arkitekten, som de redan ansågo mogen för ett monumentalt arbete af bästa art: *uppförande af ett nationalmuseum.* Ett af Scholander från Paris hemsändt studieprof, »projekt till museibygnad» hade nemligen af embetet blifvit försedt med ett kostnadsförslag, och den halfva million »banko» hvartill detta uppgick, hade af riksdagen beviljats. Nu återstod blott att förändra ritningarna så att allt det, hvaråt embetet beredt plats i kostnadsförslaget, jemväl kunde få plats i bygnaden, oansedt författaren af det hemsända museiprojektet aldrig tänkt sig att hans palats för konstsamlingarne äfven skulle inrymma statens bibliotek och historisk-arkeologiska samlingar i hufvudstaden.

Detta var för Scholander som arkitekt en lifsfråga, för Sverige en angelägenhet af betydande vigt. Ärlig i sitt studium ansåg han sig företaget icke ännu vuxen och ville dessutom icke bindas till en i hans tanka omöjlig sammanställning af kostnad och bygnad. En fri konkurrens kunde ju utlysas, tyckte han, och då ville äfven han inkomma med ritning och kostnadsförslag. Men riksdagsarbetet hade brådstörtats, fortsättningen måste påskyndas, ändringar kunde man nog sedan få göra — och nya utgifter kanske med. Riksdagstaktik och »kungens öra» voro för Scholander okända faktorer, med hvilka hans patroner räknade, och han var van att lyda. Så gaf han med sig. Från München for han tillbaka till Rom, lyckönskad af somliga, afundad af andra, sjelf djupt nedslagen, rycktals rent af frestad att bryta med hemmet och i främmande land söka sin utkomst.

Nen sådant hafver sig icke så lätt, och mången hoppets stråle lyste nog igenom missmodets mörker under den tid han ännu fick tillbringa i »den eviga staden». En kunglig ordre hemkallade honom i mars 1846, och på sommaren var han åter i Stockholm, der konstakademien helsade honom med enhällig ledamotskallelse. Öfverintendentsembetet hade redan två år förut befordrat honom till konduktör — dock utan lön.

Det arkitektarbete, som nu begynte för Scholander, under lydnadens tvång och med ett bygnadsprogram, som i förhåltill den faststälda kostnaden var orimligt, blef honom ju längre det fortgick allt olidligare, trots de välvilliga patronernas

uppmuntrande ord. Men småningom visade det sig, att de icke voro ensamma om »kungens öra». En mezzanin-våning för biblioteket blef i synnerhet utsatt för förkastelsedomar, och, ehuru grunden redan begynt läggas i enlighet med Scholanders ritningar, beslöt konungen att underställa allt samman en utländsk akademiledamots, tyske arkitekten Stülers bedömande, för att få tillförlitlig kritik på sitt eget öfverintendentsembete. Scholander reste med ritningarna till Stüler, Berlin-muséets berömde byggmästare, och yppade för honom sin egen åsigt och ställning till frågan. Det var således ej mot Scholander, Stülers ogillande riktades, då han, ytterligare upplyst af den andre svenske utskickade, kaptenen J. Kleen, underkände ritningarne. Efter en bitter stund inför konungen sjelf, då hela »museikomitén» var tillkallad och öfverintendentsembetet vardt slaget, uppdrogs åt Stüler att uppgöra ritningar utan hänsyn till kostnadsförslaget — men på den redan lagda grunden. Att ett sådant uppdrag icke *då* tilldelades Scholander, bör ej förundra. Hans passiva hållning lät ingen förmoda, att han icke sjelf ansåg sitt projekt antagligt, och han fick länge dela de förkastelsedomar, hvilka i rikt mått fäldes öfver hans patroner. Den enskilda välviljans försök att göra Scholanders lycka mot hans egen vilja hade således strandat. Men det är långt ifrån visst, att ett så dyrt Nationalmuseum, som Stülers, någonsin vunnit framgång om ritningarne varit Scholanders. Sjelf var han öfvertygad, att en svensk arkitekt aldrig fått företaga ett så kostbart verk, och då Kleen i sin ordning, såsom det Stülerska muséets arbetschef, öfverhöljdes af smädelser och ogillanden och skiljdes från platsen, hvilken i stället — 1864 den 5 januari — lemnades åt Scholander, tog denne Kleens försvar i artiklar om Nationalmuseum, dem officiela bladet offentliggjorde; äfven i efterlemnade anteckningar om denna för honom ödesdigra fråga har han starkt framhållit, att utan Kleens (till motiverna af Scholander ej bedömda) opposition kung Oskar haft svårt att reda den illa började affären och vårt svenska nationalmuseum icke varit hvad det nu är.

Arbetet, som alltid varit Scholanders »käraste vän och

bästa sällskap» var äfven under dessa tunga år den tröstare, som höll hans mod uppe. Väl ansågs han af många som en enstöring, då sällskapslifvets förströelser icke hade någon lockelse för hans sinne. Men det var icke åt tärande grubbel, icke åt ovilja mot menniskor, icke åt någon slags »Weltschmertz» han hängaf sig då han sökte ensamhetens glädje. Då gaf han sin kära fantasi fria tyglar. Då målade, då diktade han. Ty det var icke blott med färg och ritstift han gaf sina tankar form, äfven språket lånade sig villigt åt hans konstnärsid. Redan tidigt kunde han räknas bland goda brefskrifvare, redan före utresan hade han strängat sin lyra. Castis »Novelle galanti», hvilkas bekantskap han gjorde i Italien, förde honom in på ett område, som blef honom en älsklingstillflykt, när hvila söktes i omvexling af verksamhet. Svensk versbygnad i ottave rime erbjöd svårigheter, hvilka just derigenom lockade, och länge öfvade Scholander sin formförmåga på detta fält innan han lät ens vänner veta att han äfven »lekte sångare». En vän, som ifrån tiden för museistridernas slut hörde till hans korrespondenter, n. v. öfverstelöjtnanten John Arsenius, var en bland de förste som erhöll förtroende om att han skrifvit flera ottaverime-noveller — men bränt upp alla, utom en, hvilken behandlade ett af amors genistreck inom den närmaste kamratkretsen. Denna (ännu otryckta) novell, i 60 stanzer, är äkta byronisk, frisk och lefvande. Arsenius uppmanade honom att äfven i brefskrifning öfva sin versbygnadskonst, och Scholander antog förslaget. Ett framstående rum bland den begåfvade mannens bref intaga också brefven till Arsenius (1849—80), hvilka egaren benäget stält till vårt förfogande. Många drag ur Scholanders konstnärspersonlighet vinna derur rätt belysning och, så vidt utrymmet medger, skola vi derur anföra ett och annat betecknande drag.

I febr. 1847 nämnde akademien Scholander till vice-professor i bygnadskonst och i december följande år blef han professor, sedan morbrodern åt honom afstått sin lärareplats. Med kärlek och allvar skötte Scholander lärarekallet, och redan efter få år begynte verkan deraf förspörjas. Fogelberg i Rom, som af Sandberg gemenligen fått mörka skil-

dringar af akademiens tillstånd och allmänhetens köld för konsten, erhöll redan 1852 af en konstkorrespondent i Stockholm den hugnesamma underrättelsen, att arkitekturen inom akademiens skolor gjort betydliga framsteg, tack vare Scholanders verksamhet.

Ett nytt reglemente för akademiens läroverk utfärdades få veckor efter det Scholander utnämnts till professor och enligt detta undervisade en lärare i *förberedande bygnadsskolan* i arkitekturens elementer, en annan i *praktiska bygnadsskolan* i bygnadsteknologi, under det professorn i den *högre bygnadsskolan* gaf undervisning i allt som rör bygnadskonstens estetiska del och dess historia samt utvecklade elevernas förmåga af egen komposition. För föredragen öfver arkitekturens historia hade Scholander rika hjelpmedel i sina aqvarellportföljer, för ledningen af de ungas smak besatt han en ändå rikare fond i sin säkra kunskap, sin rena stilkänsla, sin varma konstkärlek. Och med all stränghet verkade läraren fullt sympatetiskt på alla konstnärligt anlagda sinnen bland eleverna. År efter år vexte antalet af dem som mottagit lif och väckelse ur Scholanders rika själ, och större glädje kände han aldrig — utom hemmets glädje — än elevers tacksamma erkännande, elevers dugande verk. Arkitekterna kallade han också *sina bröstarfvingar.*

Men akademien egde äfven en annan skola, för hvilken Scholander i aderton år var verksam. Det var *ornamentsskolan.* C. R. Nyblom har i sin teckning af Scholanders lif anmärkt, att »hans konstnärliga snille utvecklade sig bäst och friast just i den del af konsten, som ligger på gränsen mellan arkitekturen och måleriet, nemligen ornamentet, dekorationen». Hans »bröstarfvingar» och öfriga akademiens elever eller industriens arbetare, hvilka i denna skola njöto Scholanders undervisning och ledning, stodo således här i direkt beröring med en af lärarens starkaste sidor, och han sådde icke på helleberget. Ur ornamentsskolan icke mindre än ur högre bygnadsskolan utgick också *Scholanders skola:* som icke igenkännes på användandet af någon viss stil, men i gedigen kunskap om alla stilar, i bildad smak vid deras an-

vändning, i säker och ren ornamentik, i flärdfritt arbete har säkra anslutningspunkter till mästaren.

Det har ofta anmärkts, att Scholander icke utfört så många bygnadsverk, som man af hans begåfning och arbetskraft kunnat vänta. Men dervid bör tagas i betraktande, att han som danare af arkitekter och som ledamot af styrelsen för statens offentliga bygnadsverk hade och fylde pligter, hvilka vida mer än några flera enskilda bygnader gjort hans arkitektsverksamhet fruktbärande. Dessutom är hans arkitektarbete ganska stort. I Stockholm finnas deraf: Mosaiska synagogan, Tekniska högskolan, Bergsskolan, Norra försörjningsanstalten, Ladugårdslandskupolen, Ulriksdals kapell, Bernadotteska grafkoret, Wallenbergska, Warodellska, Gyldenstolpeska, två Almska och ett halft dussin andra stora hus; i Upsala och Visby läroverkshus; i Malmö och Kristianstad landshöfdingeresidens; tolf kyrkor (t. ex. Gärdserum i Småland, Gerdhem i Vestergötland), ombygnader af slott och herresäten (t. ex. Wijk, Sörby, Ekholmen, Vinäs), restaurationer af salar i Stockholms, Drottningholms och Kalmar slott; hospital och sjukhus, grafmonument, fontäner m. m. höra till förteckningen. Scholander var tjugufyra år arkitekt för Stockholms slott, i tolf år för Drottningholm, i tio år för vetenskapsakademien. Inom öfverintendentsembetet var han från 1844 tjensteman, från 1863 intendent och tidtals tjenstgörande chef. Offentliga bygnaders uppförande och bevarande, förslags granskning m. m. tog icke ringa del af hans arbete i anspråk. Och inom akademien var Scholander ej blott lärare. Under Sandbergs sista år, då han endast till namnet var direktör för akademiens läroverk, var Scholander den tjenstgörande (1851—53); i sexton år (1851—66) var han konstakademiens skattmästare, hvilket föreföll honom som en börda; från 1868, som morbroderns efterträdare, var han akademiens sekreterare. Denna vigtiga plats anstod honom väl, och väl fylde han den. Genom sina årsöfversigter af konstens framsteg gaf han i högre mån än förut egt rum konstbildningens pregel åt akademiens högtidsdagar och öfversigternas offentliggörande fyller en lucka i vår konsthistoriska literatur. En vinter (1869—70) uppehöll Scholander akademiens konsthisto-

riska föreläsningar, rikt illustrerade af honom sjelf med 1700 qvadratfot ritning och målning.

Sådant arbete vållade honom ingen möda, ingen trötthet. Det hvar just hvilotiden, han heldst använde att måla, hur illa än sådant kunde vara. Ja, han medger för Arsenius:

Ve den, som öfvar sådant slemt beteende
att själen hålles frisk och munnen leende!

Mycket hade han nemligen fått höra om sin »dilettantism» för de många aqvarellernas skull — ja, en gång trodde han sig nödsakad att gifva tapt på den glädjen »innan såpbubblan springer läck». Det gick ju icke an för en som icke var målare, men borde vara verklig arkitekt, att ideligen måla aqvarell. Och hade man vetat att han äfven skref vers! O —

Poet! Det är den sista ibland kaster
och skrifva vers — det tillhör dolda laster!

Men hur det var: alla goda föresatser att sätta »gagnlös·konst» i litanian och »lyran» hos en klädståndsfru gingo de goda föresatsernas verldsbekanta väg. Scholander skref och målade, ritade och diktade. Och när åren gått, vände sig opinionen om hans »fantasis utsväfningar». Från tillbakadragenheten att endast taga fram sina penslar då det gälde en vängåfva eller ett barmhertighetsverk blef han öfverhopad med beställningar. Hans aqvareller blefvo så eftersökta att hans oerhördt snabba produktion knapt höll konsumtionen stången; och han erkänner sjelf för vännen Arsenius, att han i alla sina dagar ej fått höra så mycket lof som för ottave-rime-novellen »Luisella». Snart slog han begge konsterna tillsamman, och så föddes de stora sviterna af bilder till egna dikter. Utom några strofer ur Haralds-mål om striden i Hafrsfjord har endast *en* författare så lifligt anslagit Scholanders formsinne, att han egnat bilder åt hans dikter. Det är Erik Bögh, hvars *Sandhedens Pilgrimsgang* och *Møllepers Nisse* tillhöra den väldiga, af *Fjolners Saga* inledda, hos oss så godt som ensam stående *Scholanderska dikt-ornamentiken och dikt-bildserien.* Till slut försökte han sig äfven i prosanovellen. Osäkert är dock, om han sjelf velat lemna åt offentligheten de båda, som efter hans död

blifvit tryckta, ty han kände den brist, hvilken vidlådde hans dikt, att — som han en gång kallade det — »icke vara psykologisk och innehålla föga poesi». Men hans dikters styrka ligger i den yttre teckningen, hvars mästerskap af få upphunnits. Poetisk känsla röja deremot oftare hans pensels verk, än hans pennas.

Gå vi nu tillbaka till akademiens äldre utställningar för att spörja hur Scholander å dem varit representerad efter slutad elevtid så finna vi honom 1843 exponera som arkitekt (»interiör af ett galleri, original»), 1845—53 utställa aqvarellmålningar af hufvudsakligen fransk och italiensk, någongång tysk och svensk äldre arkitektur (tillsammans 40 bilder), bland dem hans receptionsstycke i akademien: Piazzettan i Venezia. Redan nu hade han frambragt historierade arkitekturtaflor med en rikedom på figurer, som väckte förvåning. 1856, 1863, 1866 exponerade Scholander egna byggnader, såväl redan utförda som projekter i icke ringa antal ritningar och aqvareller: sistnämnda år jemväl den rika ornament- och bildserien Fjolners Saga i 32 pennteckningar samt några aqvareller af utländsk arkitektur. 1875 var det åter uteslutande som aqvarellist, Scholander deltog i expositionen: »Blödande rosen» i 12 bilder, Erkebiskop Jöns Bengtsson i vapenskrud framför Upsala domkyrkas södra portal, stor aqvarell med en mängd figurer, samt italienska arkitekturbilder. För de öfriga åren ega utställningskatalogerna icke Scholanders namn. Det är således en synnerligen ringa del af hans rika konstskatt, som här i Stockholm varit af akademien utstäld, hvarför den nu anordnade »Scholanderutställningen» är väl egnad att fylla en kännbar brist i allmänhetens så väl som den yngre konstnärsgenerationens kännedom om Scholanders produktion.

Denna var utomordentligt snabb. Så t. ex. utförde Scholander under tre veckors sommarhvila i Varberg (1867) en stor aqvarell (S. Gregorio i Venezia), en novell i 126 stanzer ottave-rime (Sankt Hubertsfesten), en stor aqvarell (Cervarofesten i Rom med 210 figurer). Också brukade han »slå emellan» med arbetena. »Du frågar hvad jag gör», skrifver han till Arsenius; »som vanligt 36 saker på en gång» . . . »Den

ständiga vexlingen mellan allvarliga göromål och fantasilek med de hvarandra jagande idéerna fösa undan tiden så att man icke visste af att dagarna flytt, derest icke äfven lekens produkter stode qvar såsom förgångna timmars minnesmärken. och det kallar jag lefva, det kallar jag en sjelfskapad lycka, hvilken man bör hafva rättighet att oantastadt njuta, och en egoism, hvaraf ingen blir lidande.»

Scholander var, trots sin oerhörda formkunskap, icke så herre öfver figurformen, som han märkte sig behöfva, nu, då staffagefiguren i arkitekturtaflan växt ut till verkliga figurtaflor. Han hyrde sig derför en atelier och arbetade der äfven med teckning efter modell. I nära två år hade han ateliern qvar — då det hände honom att der glömma veckodagens namn och i god ro fortsätta sin målning, de timmar, hans elever i den högre bygnadsskolan väntade sin professor. Redan följande dag hyrde han bort ateliern, att sådant aldrig mer måtte hända honom, liksom det aldrig förut händt. Vördnaden för pligten var större än att han ens ville tillåta sig fortfara med en glädje, som visat sig kunna störa den.

Hemmets glädje egde Scholander i trettio år. Morbroderns dotter blef hans maka, och i henne fann han derjemte sitt käraste sällskap. Barnaskaran ökades, med barnen glädjen. För barnen diktades och ritades sagoböcker — och det blef inledningen till »*Acharius*» inom vår poetiska så väl som vår illustrativa literatur. »Jag älskar folk med ruter i blodet och förstånd i skallen», så lydde Scholanders vän-devis, och i kretsen af personer, dem han funnit hålla målet, var han full af lif och anda, väckande, tilldragande. Drastiskt knöt han ofta orden samman till skildringar, hvilka klart tecknade tanken. Så flöto de ock ur pennan, när det gälde att samspråka medelst henne. Ett tema som ofta behandlades i vänkretsen var helt naturligt konstens möjlighet i norden. Ett af Arsenii bref har bevarat ett dylikt karakteristiskt uttalande.

»Det döda haf» — skrifver Scholander 1854 — »hvari den fosterländska konsten här hemma dväljes, är ett sorgligt lervatten, hvari det sprittande, nödvändiga aborrlifvet småningom byter sig i tung simpnatur, och man sjunker så omärkligt allt

djupare och djupare i den allt tjockare och tjockare lervällingen till dess man icke förmår höja sig mera mot ytan, der solen glimmar.»

Äfven Scholander måste ut igen, så fastläst han tyckte sig vara — och verkligen var — inom tjenstepligternas och familjens områden. Det var 1863, han tog sig mod till, och på fyra månader i sin hustrus sällskap besökte Tyskland, Schweitz, Tyrolen, norra Italien, Frankrike, Belgien och Danmark. Äfven denna färd blef en studieresa, ty Scholander arbetade så oförtrutet, att han hemförde en aqvarell för hvarje resedag — och dertill mångfaldiga småteckningar. Venezia, Verona och Brescia gåfvo honom de ljufvaste dagarne. Men — »det allra obetydligaste antalet verk i verlden äro de goda», så lydde mästarordet efter hemkomsten.

Under snart sagdt en mansålder förflöto eljest Scholanders somrar på öfre Djurgården, invid stranden af Lilla Värtan, der Lilla Skuggan införlifvat sig med Scholanders lefnadssaga. Efter hemkomsten till staden 1860 tecknar han för Arsenius sitt sommarlif, sådant det under de flesta af de följande tjugo åren äfven förrann:

»Min sommar gick helt lugnt bland *Skuggans* ekar
vid Lilla Värtans vassbevuxna stränder,
der ock fanns sol och luft och barnalekar
och sång af trastar, snatter utaf änder;
väl bar jag deras död i mina händer
men skördade blott bommar, inga stekar;
jag fiskade — men mest med toma krokar,
ty Värtans fiskar voro inga tokar».

Måla, dikta, sjunga, slå lutan och lära barnen de konstlösa melodier han för dem komponerat, detta hörde till Scholanders sommarglädje, och om än jagt och fiske icke fingo inkräkta på hans tid, var han i mångt och mycket en idrottsman. Under flera år hopbragte han en vapensamling, som i sin tid var ganska berömd och slutligen inköptes af kejsar Napoléon III för att uppställas i ett nyrestaureradt slott. Försäljningen egde rum när Scholander skulle inflytta i den låga sekreterare-våningen i akademiens hus, der han icke kunde placera den. Han saknade den dock icke, ty det var med verklig pietet han tog

i besittning de välkända rummen der han i mer än tjugo år icke varit främling — »dessa älskliga rum», skref han till vännen, »der jag enligt hvad antagligt är skall pröfva på ålderdomens, sorgernas och dödens strider».

Danmarks konstakademi sände sin ledamotskallelse till den svenska akademiens sekreterare först 1872, sedan han med »Sandhedens pilgrimsgang» deltagit i årets skandinaviska exposition i Köpenhamn. Året förut kallades Scholander till medlem af svenska vitterhets- historie- och antiqvitets-akademien, 1873 erinrade sig de nordfranska arkitekterna den gamle kamraten och valde honom till »sociétarie», 1874 invaldes han i Letterstedtska föreningens styrelse, promoverades 1877 af filosofiska fakulteten i Upsala till hedersdoktor, erhöll samma år kallelse till medlem af »the royal institute of British architects» och det följande till ledamot af Institut de France, afdelningen Académie des Beaux arts. Den ende, som hittills af Sveriges konstakademi erhållit hennes nystiftade aqvarellist-medalj, är Scholander. Svenskt ordenstecken fick han första gången 1856, kommendörsgrad 1873, den norska riddarorden 1868. Men alla dessa offentliga erkännanden hindrade icke, att vederbörande år 1878, tvärt emot Scholanders åsigt om arkitektundervisningens ordnande och trots det goda resultat, 1849 års reglemente medfört, afskaffade både den förberedande och den praktiska bygnadsskolan, både geometri- och ornamentskolan, för att införlifva denna del af undervisningen med den tekniska högskolan. »Då man ej fäste afseende vid min åsigt» — sade Scholander — »kunde man åtminstone uppskjutit ändringen till min pensionsålder — den är ju, Gud ske lof, snart inne — ifall man hyst någon égard för min verksamhet». Så kunna de »offentliga utmärkelserna» i sjelfva verket se ut för en förtjent man.

Lärarverksamheten, som aldrig känts Scholander tung, blef honom nu snart sagdt ett vitnesbörd om hans öfverflödighet, och han längtade efter den 23 juni 1881, då han skulle fylla sitt 65:e år och kunna ingifva sin ansökan om afsked med pension. Men med en egendomlig förkänsla af sin bortgång arbetade han med nästan ovanlig ifver på att

rita färdiga serier af teckningar till de ballader, han diktat, att skrifva ned minnesteckningar om episoder ur sitt lif, att afsluta allt som kunde vara oafslutadt och bringa allt sitt på klar fot. Han hann också allt detta — men icke att upplefva pensionsåldern. Den 9 maj 1881 vandrade han med de öfriga lärarne sedan mer än tre timmar i dessa samma salar, hvilka nu smyckas af hans verk, för att granska elevernas arbeten. En blodutgjutning i hjernan förlamade plötsligt hans kraft, han bars ned i sitt hem, i de »älskliga rum», der han väntat sig »ålderdomens, sorgernas och dödens strider». Mot aftonen hade han kämpat ut.

Sent födes en sådan man som Scholander, med så rika pund och så outtröttlig håg att använda dem alla. Icke minst i den svenska konstakademiens häfder skall hans minne lefva, ett ädelt föredöme. Och då svårigheterna för konstens lif i norden rätt kraftigt framhållas, är det godt att ihågkomma Scholanders trösteord, giltiga äfven för mindre rika andar än hans:

»Det finnes blott ett näringsämne för konstens förkofran: Kärlek till arbetet».

Samuel Owen.

(Vid sekularfestens firande.)

Den 12 maj 1874 inföll hundrade årsdagen af *Samuel Owens födelse.*

Redan vid årets början underrättades svenska allmänheten, att vänner af Owens minne ville bereda henne tillfälle att hedra sitt land genom att hedra den *svenska ångbåtsfartens fader*, den svenska maskinindustriens grundläggare, den svenska jernhandteringens förbättrare; icke med en staty på någon af hufvudstadens offentliga platser, men genom att skänka en minnesvård åt hans graf och stifta ett *Owens stipendium* till understöd för medellösa ynglingar, som vid rikets tekniska högskola bereda sig för en lifsverksamhet inom de fack, hvilka Owen hos oss dels skapat, dels fört framåt. *Owens grafvård* aftäcktes å utsatt dag på Stockholms nya kyrkogård, men teckningen för *Owens stipendium* blef icke då afslutad. Det fick äfven framgent vara föremål för den rikes gåfva som för den torftiges skärf, och skall värdigt hugfästa Samuel Owens minne för kommande tider, då det bär frukt i utveckling af goda anlag.

Owens fader var landtbrukare i Shropshire, en mot Wales gränsande engelsk provins, och här, i byn Northon, föddes och fostrades sonen Samuel bland många syskon. Skolundervisning fick han blott mellan sitt nionde och tionde år, hvarefter han i sju år förtjenade sitt bröd som vaktpojke på herrgårdar; vid 17 års ålder fick han plats som pådrifvare af hästar, hvilka å kanalbanken drogo fram båtar i traktens små kanaler. Mer än ett år höll han dock ej ut med denna sysselsättning. Hos husbonden begärde han orlof, klagande öfver kamraternas råhet, och fick af denne både lof att lemna tjensten och en guinee till hjelp för framtiden. Nu gaf han sig i lära hos en snickare och timmerman, hos hvilken han

om dagarne mot ringa lön flitigt arbetade i yrket, under det han om qvällarne, mot halfva veckolönen, skaffade sig undervisning i en närbelägen aftonskola. Väl fick hungern under tiden vara den vetgirige arbetarens hvardagsgäst, men han lät sig ej deraf afskräcka. Han lärde aritmetik och geometri i aftonskolan och utmärkte sig snart för mekaniska anlag på verkstaden, der han till allmän förvåning eftergjorde en konsthyfvel, som en af gesällerna köpt. Försäljning af dylika, tillverkade under fristunder, förstärkte snart hans kassa, så att han såg sig i stånd både att äta sig mätt och att kläda sig »som herre». Men härmed var ej hans mål vunnet. Ångmaskiner hade han länge hört talas om, och hans hog lekte på att få se och arbeta på något så märkvärdigt. Vid 20 eller 21 års ålder begaf han sig åstad till Soho, Boulton & Watts då nyanlagda faktori, nära Birmingham, och bland de sextio snickaregesäller, hvilka der sysselsattes, fick den nykomne strax anställning.

Samma år, som Owen föddes, hade denne Watt, bland hvars arbetare Owen nu fått en obemärkt plats, helt och hållet omgestaltat ångmaskinens teknik och i stället för en uteslutande för vattenuppfodring användbar maskin åstadkommit en drifkraft för industriela behof i allmänhet, på hvilkens förbättrande han sedan allt framgent arbetat. I denne utmärkte mekanikers faktori var det som Owens mekaniska snille först upptäcktes. När modeller skulle förfärdigas, sedan gjuteriet hunnit blifva färdigt, blef Owen jemte tre andra af de 60 snickarne utsedd att utföra detta arbete, och när han slutat sin första vecka som modellsnickare på Soho kom gjutmästaren, Stoary, till honom, uppmanande honom »att genom studier fullkomna hvad naturen gifvit», enligt Owens egna ord i en 1843 författad sjelfbiografi. Den fattige gesällen svarade, att som han nyss gift sig hade han icke råd att köpa böcker. Stoary upplät då sin egen boksamling till hans begagnande, och här gjorde sig Owen förtrogen både med teorien för Watts ångmaskin och med allt annat, som Stoary och hans böcker kunde lära en vetgirig yngling.

Efter 4 år vid Soho flyttade Owen till Fenton, Murray & Wood's faktori i Leeds, som då ansågs för en af Englands

bästa ångmaskinfabriker, och ärnade efter äfven här tillbragta fyra år att fara till Amerika för att arbeta under ändå skickligare mästare. Men samtidigt med att Owen i denna afsigt lemnat sin anställning i Leeds, inträffade der kansliråde Edelcrantz från Sverige som tillbragt åren 1801—04 på utländsk resa i statshushållningsärender och nu kommit till Leeds för att för svensk räkning uppköpa ångmaskiner. Fyra dylika hade han köpt och begärde nu att säljaren skulle skaffa honom en person som ville medfölja till Sverige och besörja de der okända maskinernas uppsättning. Murray gaf anvisning på Owen, och denne lät verkligen af Edelcrantz förmå sig att utbyta sina Amerika-planer mot en resa till Sverige. På hösten 1804 landsteg Owen i Göteborg, och sjelfva julafton samma år sattes den första af Owen i Sverige uppförda ångmaskin i gång, hos fabrikör Frisk på Lidingön, i Stockholmstrakten. De två nästföljande anbragtes vid Ladugårdslands och Kungsholms brännerier, den fjerde ville Edelcrantz ha använd för sin egen »eldqvarn» på Kungsholmen, men då den befans vara för liten för ändamålet, sålde han den till Dannemora grufva, der den af Owen uppsattes och, tvärt emot fyra svenska vetenskapsmäns försäkringar, på 2⅓ år och med en vedåtgång af endast 4,000 kubikfamnar utpumpade 2½ million kubikfot vatten. I dec. 1805 återvände Owen till England och tog anställning hos Woolf i London; men Edelcrantz släppte honom ej så lätt. Den nya maskin, han beställt i Leeds i stället för den sålda, kom fram till Stockholm på våren 1806, men ingen fans der, som kunde ställa upp den och flera bref till säljaren med begäran om hjelp härtill hade lemnats obesvarade. Tvenne bref från Edelcrantz behöfdes dock för att draga Owen ifrån hans förmonliga anställning i London — men längre stod han ej ut att icke efterkomma kallelsen; på hösten 1806 kom Owen således ånyo till Stockholm, men dagen efter honom anlände äfven hr Murray från Leeds med trenne arbetare dit. Owens resa var således onödig — och han begärde af Edelcrantz blott fri hemresa. Men samtidigt erbjöds honom verkmästareplats vid Bergsunds gjuteri utanför Stockholm. Han antog anbudet, och i tre år arbetade han der; bland andra beställningar, som under denna tid der

utfördes, var det första valsverk i Sverige för valsning af jernplåtar, 1808 genom Owens försorg uppsatt vid Klosters bruk i Dalarne. Följande året, 1809, inköpte Owen »Appelqvistska egendomen» på Kungsholmen och anlade der för egen räkning jerngjuteri och maskinverkstad. Från detta faktori utgingo sedan under loppet af 33 år arbeten af alla slag, ofta förstlingar hvart inom sin art, och till ett minne härom uppsattes på den Owenska minnesdagen en tafla på väggen af hans fordna verkstad, sedan 1847 en af Kongl. Myntets bygnader.

Allt ifrån 1812 hade Owen sin tanke riktad åt konstruktion af ångfartyg, med hvilka experiment i England fortgått från århundradets början, ehuru det första lyckade och fortsatta försöket (på Clyde-floden) egde rum först 1812, fem år efter det den första amerikanska ångbåten gått af stapeln, bygd af Robert Fulton, och endast fyra år förr, än amerikanska ångaren »Fulton» om 40 hästars kraft, på 22 dagar korsade Atlanten och öfver Nord- och Östersjön fortsatte sin väg till S:t Petersburg, under det man ännu i Europa knapt vågat sig utom insjöar och floder med sina »vådliga» eldfartyg, och sällan i dem insatt starkare maskin än om 4—10 hästkrafter. Så mycket det trägna arbetet tillät, egnade Owen sina tankar åt denna vigtiga förbättring i samfärdselns medel, men han kunde icke kopiera, han måste uppfinna. Så satt han en dag vid en festmåltid på Lidingön, der han uppfört en holländsk väderqvarn, som just nu med skålar och tal skulle invigas. Hans tankar följde hans öga, som genom fönstret iakttog qvarnvingarnes gång. Plötsligt föll det honom in, att ett hjul, gjordt efter samma princip, som väderqvarnsvingarne, skulle kunna arbeta i vatten och framdrifva fartyg, lika väl som de efter vattenqvarnhjulets princip arbetande sidohjulen. *Propellerns idé* var härmed funnen, äfven af Owen, som visst icke hade sig bekant de af några få lärda kända afhandlingar af en Du Quet, en Bernoulli, en Paucton, hvilka redan på 1700-talet utvecklat skrufvens teori, utan att dermed komma utförandet en hårsmån närmare. Men *det* gjorde Owen, som lika enkelt, som någonsin Newton af det fallande äpplet leddes till tyngdlagens framställande, af väder-

qvarnvingarne på Lidingön leddes att finna propellern. Efter föregående experiment med en båt, hvars propeller drefs med handkraft, kunde han redan i juli månad 1816 göra försök med en Roslagsskuta, som under föregående vintern undergått en mängd förändringar vid Owens varf och nu presenterade sig som propellerångbåten »The Witch of Stockholm» (Stockholms trollpacka). En samma år, 1816, utkommen skrift, »*Bref om ångbåtar*», lemnar utförlig beskrifning å den nya båten, och efter en af Samuel Owens då redan fullvuxne, ännu (1874) lefvande son Samuel ur minnet utförd teckning har denna första propellerbåt i år varit afbildad i engelska tidningen »The Engineer» (hvars träsnitt äfven Ny illustrerad tidning återgifvit). Utrymmet inombords var emellertid för trångt för att kunna anbringa tillräcklig ångkraft, efter den tidens lägenhet, hvadan »The Witch» icke kunde våga sig ut på längre turer än till ett afstånd af 180 famnar ifrån Owens hamn och tillbaka igen, men denna tur gjorde den lilla propellerångaren med 4 knops fart och under en rasande novemberstorm visade han sin förmåga att göra fart tvärt emot vind och våg. Men det blef Owen ej förunnadt, att få råd och lägenhet att fortsätta sina experiment med undervattenshjulet, helst sedan ett andra försök med en för Carl Johans räkning bygd liten ångbåt i fråga om hastighet slagit mindre väl ut för propeller än för sidojul, och han öfvergick derför till dessa, hvilka han anbragte på alla de ångbåtar, han derefter bygde.

Österrike har i Wien rest en staty åt *Ressel,* som 1829 i Triest's hamn utförde samma experiment, som *Owen* på Riddarfjärden 1816, men sedermera, af brist på understöd, måste, liksom Owen, låta saken ligga nere. Frankrike utlöste på 1840-talet ur bysättningshäktet och pensionerade den olycklige uppfinnaren *Sauvage,* som 1832 uttagit patent på en ångbåtspropeller, men aldrig ägt medel att utföra den. *Smith* tog samma patent i England 1835 och förde sin första propellerbåt i sjön 1837; honom gifva engelsmännen uppfinnarenamnet. *Ericsson* försökte 1836—38 i England att få regering eller kapitalister att egna uppmärksamhet åt *hans* propeller, som han t. o. m. lyckats få anbragt på en bogserbåt, men först med amerikanska krigsångaren Princeton, 1843, blef hans se-

ger erkänd. — Så ofta har propellern blifvit »uppfunnen», ja, det gifves ännu flera namn, hvilka anmälts till täflan om denna uppfinnare-ära. Men ingen af dem stiger så högt upp i tiden, som Samuel Owen, ingen af dem har så fullkomligt utfört propellern, som John Ericsson.

För sin 1817 bygda ångbåt, Amfitrite, begagnade alltså Owen sidohjul, och på sommaren 1818, då hufvudstadens invånare kunde antagas ha hunnit vänja sig vid »eldfartyget» — som af bönderna på Mälarstranden deremot ansågs som ett djefvulens påfund — annonserade Owen om färder till Drottningholm samt om »ångmaskinfartygets» uthyrande till enskilda sällskap mot 25 r:dr b:co pr dag. I september gick han med sitt eldfartyg på två dagar till Vesterås, under marknaden, och väckte der ett oerhördt uppseende. Äfven Upsala marknad besöktes, enligt annons, och mellan Stockholm och Upsala var endast en dagsresa för Amfitrite. Så hade Sverige, näst England, tidigast ångbåtsfart och ångbåtsindustri af alla Europas länder, och upphofsmannen härtill var *Samuel Owen.*

Nu utvecklade sig ångbåtsindustrien raskt nog i Sverige. 1822 t. ex. gingo flera ångbåtar mellan Mälarstäderna, mellan Stockholm och Åbo, Stockholm och Ystad samt mellanliggande städer vid Östersjökusten. Och på Owens faktori, der i allt 30 ångfartygsmaskiner tillverkats, och der både det första träångfartyget och det första jernångfartyget gått af stapeln, arbetades för både svensk och utländsk räkning med största ifver, utan att ändå alla beställningar alltid kunde medhinnas. Öfver tusen tröskverk tillverkades hos Owen, likaså qvarnverk af förbättrad konstruktion, mudderverk, plåtvalsverk m. m. samt ångmaskiner för allehanda industriela behof. På senare åren tillökade han faktoriet med puddel- och väll-ugnar, valsverk samt mumlingshammare, för smidning af gröfre pjeser; det var äfven Owen som i Sverige infört puddling med ved, som först i Sverige gjutit större tackjernspjeser o. s. v., och alla de fabrikat, som utgingo från hans verkstad, skilde sig högst fördelaktigt från den »klumpighet, som med få undantag hittills hade vidlådt svenskt gjutgods; och då deras ändamålsenlighet snart gjorde sig gäl-

lande, började något hvar af byggmästarne att i sin mon tillegna sig de nya konstruktionerna, så att Owens faktori började en ny epok i svenska maskinväsendet, hvartill mycket bidrog, att modellsnickare, gjutare samt äfven maskinarbetare härifrån spridde sig till de gamla gjuterierna, der de nya arbetssätten sålunda småningom infördes». Owens verksamhet erkändes äfven af höga vederbörande, i det han 1825 utnämndes till riddare af Vasa-orden och 1831 kallades till ledamot af Vetenskapsakademien »på grund af hans snille samt stora praktiska kännedom af maskinväsendet», som orden lyda i den i Vetenskapsakademiens handlingar införda nekrologen, hvarur äfven det här ofvan införda citat är hemtadt. Landtbruksakademien kallade Owen till ledamot och Bruks-societeten visade honom ständigt den största välvilja.

Men Owen hade börjat sin rörelse med otillräckligt kapital och lyckades aldrig att, trots de många beställningarne, samla förmögenhet. Konkurrens, som icke allt för länge lät vänta på sig, och svåra förluster bragte honom derför snart i ekonomiska bekymmer. Vid 1828 års riksdag, då nyss förut ångbåten Josefines brand tillskyndat Owen en högst betydande förlust, väcktes i borgareståndet en motion om afskrifning af ett Owens lån ur Manufaktur-diskont-fonden, hvilket jemt motsvarade hans på ångfartygsbranden gjorda förlust, och samtidigt dermed beviljande af ett nytt, ännu större lån ur samma fond; men statsutskottet, som hvarken ansåg sig kunna tillstyrka afskrifningen eller anvisa tillgång för nytt lån, föreslog i stället, att Owen måtte erhålla en årlig pension af 3,000 rdr rmt, som ett erkännande å statens sida af hans oegennyttiga och för Sverige gagnande verksamhet; och det var utskottets »öfvertygelse, att sällan någon penningeuppoffring å det allmännas sida varit till ett mera ädelt ändamål användt.» Trots motstånd af både C. H. Ankarsvärd och M. J. Crusenstolpe, af både Anders Danielsson och Nils Månsson i Skumparp blef utskottets förslag rikets ständer beslut (1829), och några år längre fram i tiden (1835) beslöt äfven Brukssocieteten att öka den gamle trogne arbetarens årsinkomster med en årlig pension af 500 rdr rmt, 1844 förhöjd till 1,000. Men affärerna gingo dock allt sämre för gamle

Owen, och 1843 måste han stänga sitt faktori och afträda sin egendom till sina borgenärer. Men sjelf var han fortfarande outtröttlig i arbete. Först slog han sig på att med ångmaskin urtappa mossar och från 1847 tillbragte han fyra år som verkmästare vid Åkers styckebruk i Södermanland. 1851 besökte han den första verldsexpositionen i London och bosatte sig vid hemkomsten i Södertelje, hvarifrån han 1853 återflyttade till hufvudstaden. Här tilltog hans sjuklighet, som under de sista åren hindrat honom att arbeta; den 15 februari 1854 afled han i Södertelje, nära 80-årig, efterlemnande en talrik familj och ett hedradt namn, som den svenska industriens annaler endast göra enkel rättvisa, då de ställa det i främsta ledet bland sina verksammaste stormän.

Äfven i en annan riktning var Owens verksamhet i Sverige banbrytande och välsignelserik. Från hans initiativ utgingo de första sträfvandena i vårt land för arbetarnes höjande ur rusdryckseländet och af Owen stiftades den första svenska nykterhetsförening.

Per Brahe.

Tvåhundraårsminne.

(1880, sept.)

»Minnesfesternas tidehvarf» är vårt. I alla länder har man sökt upp föremål för de nu lefvandes tacksamma hågkomst och med fester firat deras minne. Detta är måhända intyg om en stigande folkbildning. Åtminstone synes det vara otvifvelaktigt att minnesfesterna verka på de stora massorna som en art af åskådningsundervisning: ha de ej förr hört talas om föremålet för en dylik fest, så lära de känna det genom festtalen, festskrifterna, tidningsartiklarna. Nu är det Finland som på 200-årsdagen af *Per Brahes* död firar minnet af denne verksamme generalguvenör, som i sin första embetsberättelse till svenska rådet liknar Finland vid »ett icke utaf de mindre konungariken i Europa» — »der Gud behagade, att det skulle komma i den flor och vilkor, som efter menskligt förnuft vore der att inrätta.»

Sverige kan ej stå stumt vid denna finska minneshögtid. Per Brahe var Sveriges främste aristokrat och högste embetsman, han var en man, som visserligen icke tyckte om den jemlikhet som »gör alla lika såsom svinefötter», men han ville när helst det kräfdes hafva lif och blod ospardt för riket, och i våra häfder har han lemnat ett äradt namn.

Brahe-ättens förfalskade genealogi har länge nog gått och gält som historia, men slägtens ära förlorar ingalunda på sanningens seger. I omkring sex hundra år har den, utan alla genealogiska förbättringar af stamträdet, hört till Sveriges stormän, först under sköldnamnet *Plata,* sedan under det danska Brahenamnet, hvilket Peder Magnusson Plata upptog efter sin morfader. Peders son Joakim blef gift med Margareta, konung Gustaf I:s syster. Deras son Per blef af Erik

XIV upphöjd i grefvestånd. Hans sonson *den yngre grefve Per*, är minnesfestens föremål.

Han föddes 1602 den 18 februari på Rydboholm. Fadern, grefve Abraham, hade en tid tillhört Sigismunds parti, men försonat sig med hertig Carl, och nu voro både Carl och hans gemål grefve Pers faddrar. Tidigt införd vid hofvet som de yngre kungabarnens lekkamrat, fick han äfven i gossåren åtfölja sin far på färder till råds- och ständermöten, och vid 16 års ålder fick han, under ledning af magister Israel Bringius, anträda en utländsk resa. Fadern har antecknat beloppet af hans reskassa vid affärden: »282 tyska och 30 svenska daler.»

Efter någon kringresa i Tyskland slogo sig unga grefven och hans informator ned vid universitetet i Giessen, der de tillbragte 2 år och 3 månader under flitigt studerande. Äfven i utlandet stodo furstars bord öppna för den svenske kungafränden, och ehuru han vinnlade sig mycket om de lärdes yrken, sattes ingalunda ridderliga öfningar å sido. 1621 for han från Tyskland till Frankrike, derifrån till England, Holland och Sverige. Men ännu hade han ej sett och lärt nog för att vara sin konung nyttig. 1623 for han andra gången utrikes, tillbragte åter någon tid i Giessen, red och fäktade i Strassburg, beság Schweiz och Italien, lät som student inskrifva sig i Bologna, vistades flera månader i Venezia, besökte Roma, duellerade i Napoli, återvände till norra Italien och blef äfven i Padua »immatrikulerad»; for genom Tyrolen till Tyskland, studerade och öfvade sig ytterligare i Strassburg, for hem uppåt Rhen och till Hamburg, der en ny duell egde rum, och kom på vårvintern 1626 till Sverige, der han i Upsala träffade konungen och tillbjöd honom sin tjenst. Nu stod också Per Brahe i främsta ledet af Sveriges bildade ungdom och kunde väl sköta både fredliga och krigiska värf.

Grefve Per blef strax konungens kammarherre och följde honom i fält. Det var under kulor och krut hans hoftjenst sköttes, och snart fick han äfven militärbefäl. I oktober användes han som diplomat vid förhandlingar med polackarne. Med konungen följde han till Sverige öfver vintern och på

våren tillbaka till Preussen. Der var han i sin konungs omedelbara närhet vid båda de tillfällen då konungen sårades af fiendekulor, men sjelf undgick han dem. Hans helsa stod deremot ej väl ut med fältlifvet och sjuk kom han tillbaka till Sverige. 1628 höll konungen bröllop för både grefve Per (med Kristina Stenbock) och hans bror grefve Nils, innan de åter drogo i fält till Preussen. Der fick Per Brahe det småländska regementet till häst. Utanför Dirschau mottog han af konungen sjelf befälet. Följande året hölls riksdag, under det Brahe var hemma att rekrytera sitt regemente, och åt honom öfverlemnades då landtmarskalksstafven.

1630 var Per Brahe redan af konungen vidtalad att gå som sändebud till tyske kejsaren — men resan inställdes. Brahe blef senare på året landtmarskalk och under riksdagen äfven riksråd. Strax derpå sjuk, kunde han ej sjelf föra sitt regemente till Tyskland, men kom småningom efter, sedan Stettin redan var eröfradt. Vid Würtzburg fick han afsked ur krigstjensten, för hvilken hans helsa ej syntes passa, och återvände till Sverige, der han den 27 jan. 1632 första gången gick i rådet. Han deltog nu äfven i hofrättens förhandlingar. Ur en session i hofrätten den 8 dec. 1632 utkallades han kl. 1/29 på morgonen för att med de öfriga riksråden få erfara den bedröfliga nyheten om konungens den 6 nov. timade död. »Vi utaf rådet, som tillstädes voro», skrifver grefve Per i sin »Tänkebok», »togo ett fullhogsadt råd förrän vi skildes åt, att lefva och dö med hvarandra för fäderneslandets värn, nytta och försvar.»

Per Brahe sändes genast å rådets vägnar till Tyskland att kondolera drottningen och rådgöra med rikskansleren. De båda stormännen träffades i Berlin hos kurfursten; de bodde och förhandlade i hans slott, hvarpå grefve Per drog tillbaka till Stockholm, der han större delen af 1633 företrädde drotsetens ställe.

Hvem skulle nu bli den styrande mannen, grefve Per eller friherre Axel? Båda hade de egt konungens ynnest i hög grad, båda voro af börd och bildning lysande, båda hade anhängare i rådet och bland riksförmyndarne. Den rivalitet, som nu mellan dem uppstod, hör icke just till det

ovanliga och torde icke ha ledt till Sveriges skada, enär Axel Oxenstierna, den störste af de två, gick af med segern, under det grefve Per, trots sin aristokratiska omedgörlighet i många fall, var en allt för ädel man att icke för fäderneslandets skull göra sitt bästa äfven under rivalens ledning. Den tid kom också efteråt, då han icke längre såg snedt till Axel Oxenstiernas rådslag. Men rivaliteten under dessa första år efter konungens död verkade, att Per Brahe *icke* blef drotsete, då embetet skulle tillsättas efter hans farbrors död. I stället deltog han i förhandlingarna på »Römeren» i Frankfurt mellan den svenska regeringen och de tyska protestantiska ständerna, derunder rikskansleren förde directorium, och for derifrån till Elbingen i Preussen, att som Sveriges öfverste legat drifva underhandlingar med Polen. Mycket till förtret för Axel Oxenstierna slöt han stilleståndet i Stuhmsdorf och var under denna tid sjelf generalguvernör öfver Preussen. När båda dessa stormän voro hemkomna, verkade samma rivalitet att grefve Per år 1637 »drog i Guds namn till Finland», der hans verksamhetsdrift behöfdes och hans åsigter i statsrätts- och adelsprivilegiifrågor icke kunde vålla strid i rådkammaren.

Den 21 november 1637 anlände grefve Per på örlogsskeppet Jungfrun till Åbo, *den 7 augusti 1640* reste han derifrån till Rydboholm. Dessa år voro för Finland »*grefvens tid*». Januari—maj 1638 reste han första gång kring landet och insände derpå till regeringen en rapport (tryckt i Skandinaviska Samfundets Handlingar 31). Först prisar han landets storlek, rikedom på sjöar, fiske, fogel, pelsdjur, bergverk, skogar; omtalar derpå kyrkoväsendet, skolväsendet, administrationen, skatteväsendet, rekryteringen, städerna, kommunikationerna, slutligen »gemene folks seder och bruk». Han skildrar brister och föreslår botemedel, bland dem främst upprättandet af en akademi, för att derigenom skaffa »godt folk, som föregå de andra med godt exempel.»

1639 i början på året drog han åter ut på färd kring hela Finland och Karelen, »mönstrade krigsfolket och bestälde om landsens saker». På sommaren reste han åter från Åbo, ut öfver hela landet, »alla sjöar och farliga ström-

mar uppföre och utföre», inåt Lenderä i Ryssland, dädan till Kajana, Uleå och hem öfver Österbotten. Ända till Kandalaks vid Hvita hafvet hade han sändt sina kunskapare för att erfara hur långt det finska språkområdet gick och hvad ryssarne der hade för anstalter. »Om denna resa och landets belägenhet», skrifver han 1655, »hafver jag till regeringen ingifvit en skriftlig berättelse hvilken ligger i kanzliet. Det var mer att betrakta än någon kan tro, ty ingen synnerlig man har gjort denna resa om sommaren». Olyckligtvis återfinnes denna värderika handling icke i våra dagars riksarkiv.

1640 i jan. företog den outtröttlige generalguvernören sin tredje vinterresa kring landet, denna gång utsträckt ända till Ingermanland och Narva. På sommaren invigde han Åbo akademie »med behörig process». Han hade derjemte upprättat ett gymnasium i Viborg, förnyat trivialskolor i biskopsstäderna och inrättat sådana i Björneborg, Tavastehus, Nyslott, Kexholm, delat stora socknar och låtit bygga många nya kyrkor, flyttat Helsingfors, bragt Åbo och Viborg i bättre vilkor, förnyat hela Åbo slott, »bragt krigsfolket uti riktighet», infört utskrifning gårdetals — en förelöpare till indelningsverket — och stält »lilla» tullen i god ordning. Så lyder hans egen förteckning på sina förrättningar i Finland, »näst landsregeringen och kammarsakerna».

Regeringen hade ämnat att sända den verksamme grefven i lika ärender till Pommern, men nu blef riksdrotsetens embete åter ledigt och denna gång fick grefve Per halfva rösteantalet och dertill den afgörande lotten. Han inträdde nu bland riksförmyndarne och fick som sådan leda försvarsanstalterna mot Danmark inom svenska gränslandskapen 1643—44. Vid 1647 års riksdag beklagade han att »de ringare ledamöter ville regera de yppare: de hade ock sitt ryggstöd». Detta åsyftar ingen mindre — än sjelfva drottningen, och grefve Per drog sig derför gerna undan, liksom »ryggstödet» gerna såg honom borta ur rådet. Ehuru fortfarande Sveriges Rikes Drotsete och Råd blef han ännu en gång Finlands generalguvernör. 1648 den 19 juni mottogs han med furstlig ståt i Åbo, gjorde på vintern 1649 en rundresa i

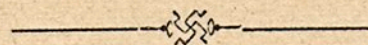
landet, firade den 8 dec. (drottningens födelsedag) en stor fest i Åbo för Vestfaliska fredens lyckliga afslutande, företog 1650 en ny vinterresa, men hade på sommaren den sorgen att mista sin hustru, som följt honom på många af hans resor genom Finland, Sverige, Preusen och Tyskland. I juli hemförde han hennes lik och »illfägnades» vid riksdagen af talet om de bortförlänade godsens restitution. På vintern 1651 for han öfver Torneå till Åbo, men återvände till Stockholm i september, hvarpå han icke mer besökte Finland. Generalguvernörstjensten indrogs dock icke förrän 1654 och ingen annan var under mellantiden tillsatt.

Hur ifrigt än grefve Per motsatte sig drottningens tronafsägelse blef dock beslutet att nedlägga kronan allt fastare hos »den store Gustafs dotter», och 1654 fick riksdrotseten sin del i »en medömkelig akt», så kallar han tronafsägelsen. Han var då redan omgift med Lennart Torstenssons enka och kunde ståtligt mottaga den nye konungen på Visingsborg, der han höll sitt eget höggrefliga hof, hvars glans icke mycket gaf de tyska furstehofvens efter. Hans slägt var ock van vid giftermålsförbindelser med tyska furstehus. Hans farbror var gift med en prinsessa af Braunschweig-Lüneburg, hans syster med en landtgrefve af Hessen-Homburg, hans dotter och, efter hennes död, hans brorsdotter med pfalzgrefven Adolf Johan — och ändå var Per Brahe den kraftigaste motståndare mot denne oregerlige furstes inträde i förmyndarestyrelsen efter Carl X:s död, oaktadt han af sin broder konungen dertill kallats i dennes testamente.

I denna förmyndarestyrelse deltog deremot grefve Per som Sveriges högste embetsman, i synnerhet i början med anseende som en vice-konung. Men dels partistridigheter, i hvilka grefven ej älskade deltaga, dels åldern, förde honom sedan i bakgrunden bland de främste. Rådsprotokollen förvara många vackra minnen af hans verksamhet under denna fjortonåriga riksstyrelse; de områden hvilka bildade hans vidsträckta grefskap i Sverige och friherrskap i Finland bevara honom fortfarande i kärt minne, som en om det allmänna bästa nitisk regent. Han anlade städerna Brahegrenna, Kajana, Brahestad, bygde fästningarna Kajanaborg

och Brahelinna, grundade Visingsö' gymnasium och boktryckeri. På en gång mån om sin värdighet och full af välvilja, styf aristokrat och varm patriot, frikostig och strängt sparsam har han efterlemnat minnet af en egendomlig personlighet, som det är väl värdt att närmare studera. Hittills har hans minne i detta fall icke kommit till sin rätt, så mångenstäds man än kan få läsa om Per Brahe.

När danska flottan väntades till Stockholmsskären 1676 föregick den gamle drotseten med godt exempel af offervillighet och mod i farans stund. Men eljest var han denna tid svag af ålder och mödor. När reduktionen hunnit blifva en oundviklighet, var Per Brahes tid ute. Han slapp att vara med om den ramlande aristokratbygnad, af hvilken han väntat så mycket för rikets styrka, men som tycktes endast bära kronans svaghet till frukt. Den 12 sept. 1680 afled han på sin gård Bogesund i Stockholmsskären. I Riddarholmskyrkan firades hans begrafning i drottningens och enkedrottningens närvaro, men kistan nedsattes i familjegrafven i Öster Ryds kyrka. I Visingsö' kyrka är en präktig minnesvård rest öfver honom af brorsonen Nils, arfvinge till det Visingsborgska grefskapet, Kajana friherrskap, den Wrangelska rikedomen, alla faderns och farbroderns familjegods och en stor del Bjelke-gods. Han var Sveriges rikaste man, allt sedan Bo Jonssons dagar, och lärer icke ännu icke fått sin like bland efterlefvande landsmän. Men honom drabbade reduktionen, och detta föga mildt. *Grefve Per Brahe till Visingsborg och Kajana* fick dö i grefveståten och, hvad mera är, har fått lefva i kärt minne hos det folk han efter bästa förstånd och med ospardt nit under en lång lifstid hedrat och gagnat.

Esaias Tegnér.

Hundraårsminne.

(1882.)

Nationalrikedom mätes icke ensamt på statistikerns tabeller. Den rikedom han väger och delar på hvarje hufvud i nationen är endast *underlaget* för den andliga, hvilken utan delning tillfaller hvarje enskild som vårdar sig om att ega den. Dit hör minnenas skatt, dit hör språkets egodelar. Minnesfester öfver stora män, öfver märkelsedagar i ett folks lif, äro upprop till egarne att taga vara på skatten.

Ett folk som genomvandrat århundraden af fri utveckling eger många märkelsedagar, men det känner dem endast i mån af kunskapens utbredning, sinnets vakenhet och fosterlandskärlekens styrka. Olika slägtled intaga olika ståndpunkter till dessa vilkor, men hvarje slägtled sträfvar att öka skatten och vidga kretsen af medvetna egare. I fast förtröstan, att efterkommande skola äfven i vår tid spåra andeliga välgörare, vidga vi oförtrutet kretsen af dem för hvilka det fosterländska arfvet är en lefvande skatt. Och ett af medlen äro våra minnesfester.

Den 13 november 1882 har Sveriges folk rätt och pligt att begå en sådan högtid: sekularminnet af Esaias Tegnérs födelse. Lätt äro de räknade, som i lika mån höjt vår andeliga rikedom. Men icke kunna *de* räknas, som tillegnat sig och framgent skola tillegna sig den nationalskatt, Tegnér skänkt sitt folk.

Redan nu har hans person och verk så trängt igenom de svenska samhällslagren, att våra ord om dem icke kunna afse att gifva nya underrättelser åt våra läsare. Men säkert vilja de på en åt Tegnérs minne egnad stund gerna åter om honom läsa äfven hvad de förut veta.

Ur smålandsbondens koja utgick den förste Esaias Tegnér för att i Lund »studera till prest», och sedan en lärareplats fört honom till Vermland, blef han inom det stiftet tjenstgörande pastorsadjunkt, komminister och kyrkoherde. I fjorton år hade han varit gift med häradsprostens dotter, Sara Maria Seidelius, då hans femte son föddes, på komministersbostället Kyrkeryd i By socken, den 13 november 1782. Denne son döptes *Esaias.*

Fadern fick icke veta mycket om sonens anlag, ty han dog innan gossen nått sitt tionde år, och när nådåren vid Millesviks pastorat tagit ända hade modern icke medel att främja dem. Men hon hade äldre söner, redan studenter, och dessa hade vistats en tid i hemmet efter fadrens död och läst latin med Esaias, som af modern lärt läsa, räkna och skrifva. Bröderna hunno dock icke långt med den lille, ty de måste sjelfva så fort som möjligt afsluta sina akademiska kurser och underhålla sig med att undervisa förmöget folks barn. En af faderns vänner, kronofogden Branting på Högvalta, tog Esaias till sig för att lätta moderns börda, och nu var hans framtid tryggad.

Ty Branting var en hedersman, som höll innerligt af Esaias och lärde honom hvad för en fogdeskrifvare tarfvades. Utan vidare lärdomsprof hade Esaias Tegnér kunnat blifva både länsman och kronofogde med tiden. Och väl skötte han hvad honom förelades.

Så gingo några år. Gossen läste allt hvad han kom öfver och skref vers om allt märkeligt som inträffade, naturligtvis endast för sig sjelf. Björners kämpadater gåfvo honom diktämnen, Bastholms »filosofi för olärda» bibragte honom några elementer i naturlära, och hans förstånd att använda sina små kunskaper förde Branting på den tanken, att det vore orätt att behålla honom som skrifvare då han egde anlag för vida mer. Den hedersmannen skref till en granne, hos hvilken Esaias' äldste bror var informator: »du måste taga honom i ditt hus, på det han der måtte få begagna sig af broderns undervisning». Grannen biföll gerna, och så kom Esaias i mars 1796 från fogdekontoret och uppbördsresorna till Malma hos kapten Löwenhielm.

Studier blefvo nu hans uppgift, och han skötte dem med sällspord framgång, dels under ledning af endera brodern, dels alldeles på egen hand. I synnerhet gick han med stormsteg framåt i vetande sedan han i juli 1797 kommit till Rämen (nära Filipstad) med brodern Lars Gustaf, som af sin nye patron, Myhrman, fått tillstånd att medföra Esaias då han mottog lärareplatsen för Myhrmans äldre söner. På Rämen fans nemligen ett väl försedt bibliotek. Latin, grekiska, franska, engelska, tyska hade den unge Esaias så inhemtat, att han med ifver läste de i biblioteket funna vittra författare på dessa språk. På hösten 1798 blef Esaias antagen till lärare för Myhrmans yngre söner och ett år derefter fick han med de äldre anträda resan till Lund, der han den 4 oktober 1799 inskrefs som student.

Van att sjelf reda sig med böcker utan behof af någon synnerlig handledning och otroligt rädd om tiden gick Esaias Tegnér föga ut, åhörde sällan några föreläsningar och deltog knappast i studentlifvet. Men af flere bland lärarne omfattades han med välvilja, när de gjort hans bekantskap. Bibliotekarien och professorn i estetik A. Lidbeck kallade honom till e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket 1801, och 1802 aflade han de för graden erforderliga prof, lagerkransades 1802 i juni som primus, nämdes 1803 till docent i estetik och fortfor med oförminskad ifver att studera. En kondition förde honom på sommaren 1803 till Stockholm, hvarifrån han utan saknad återvände till Lund, der han nu begynte en mer än tjuguårig, oafbruten verksamhet som akademisk lärare. Från Rämen förde han 1806 Anna Maria Myhrman som sin maka till Lund, der han 1805 blifvit adjunkt i estetik och vice bibliotekarie. Professors titel gafs honom 1810, till professor i grekiska nämdes han 1812 — och erhöll som lönebidrag ett prebendepastorat, hvarför han som utnämd kyrkoherde prestvigdes 1813.

Barndomens och ynglingaårens benägenhet för poetisk produktion hade under och genom de allvarliga studierna nått en utveckling, som redan bådade den store skalden, men det var egentligen först Sveriges olyckor 1808 som mognade honom. Under samma år förrättade Tegnér för första gången

professorstjenst, och samlade ungdomen kring sin lärostol. Bytet af ämne — estetik mot grekiska — lät endast skaran växa. Ett nytt lif utströmmade öfver de unga. Hänförda af läraren, blefvo de det ännu mer af skalden, och den öfverlägsna personlighet, till hvilken den fattige fogdeskrifvaren på ett årtionde af gränslöst arbete utvecklat sig, drog alla till sig. Sjelf älskade han sin verkningskrets både som akademisk lärare och som stridsman för idéer, hvilka rörde sig i tiden. Med klarhet och skärpa slog han ett slag när anden bjöd, och snart vande sig den bildade samtiden att blicka upp till Tegnér som till en skiljedomare, ty i honom egde en mäktig tidsströmning sitt lefvande ord.

Hjeltekraften som bryter sekelgamla skrankor, sannings och klarhets rätt emot mystikens dunkel, folkens emot baksluga despoter, fosterlandskärlekens kraf, allt detta eldade tidigt Tegnérs skaparkraft, och i härliga dikter har han gifvit tusendens dunkla känslor klarhet och styrka. Krigssången 1808, Svea 1811 knäsatte Tegnér inom vår vitra verld och lät den frie, ärlige svenskens friska fläkt strömma öfver den tyska romantikens och den gustavianska gallicismens skaldeträta. Den götiska diktarskolan tog honom icke heller fången, ty Tegnérs ande var stark nog att med egna vågor gå igenom hafvet. Men göternes kärlek för folkets forntid delade han, och lemnade till deras tidskrift, Iduna, många af sina skönaste diktskapelser, bland dem de först diktade sångerna ur det romantiska epos, som är vår stolthet inför verlden: *Frithiofs Saga.*

Napoleons verldshärjande strider, Sveriges kamp med Ryssland och Danmark, statshvälfningar inom och utom lands, Norges förening med Sverige under en fransk generals egid och denne kraftige främlings uppstigande på Vasars tron, dessa väldiga brytningar, revolution och reaktion, känneteckna tiden för Tegnérs ingripande i andens strider. Som talare, icke mindre än som skald, lät han samtiden förnimma sina domslut; och vår tid har till det vittra arfvet kunnat lägga hans ypperliga bref till stora och små samtida samt ett förträffligt urval af framstående mäns bref till Esaias Tegnér. Vid reformationens minnesfest 1817, vid magisterpromotionen

1820 och vid en akademisk fest 1823 lemnade Tegnér uttalanden i dagens politiska och literära stridsfrågor, hvilka genljödo öfver landet. »Dina ord äro löpeldar», säger en vän om ett annat slag af Tegnérska utsagor, hans uddfulla, epigrammatiska infall, ögonblickets barn, men snillets tillika. Så kunde slutligen en vän, utan öfverdrift, försäkra honom: »Du är en kung i opinionens rike».

Många stygn hade sökt den oförfärades bröst under striden, få träffat, ännu färre sårat. Helsa och jemnmod följde honom ännu i hemmet som i katedern, när han diktade Frithiof eller Axel, Nattvardsbarnen eller tillfällighetsdikter för vänkretsen, Solsången eller Hjelten, när han tolkade Pindaros för studenter eller i kamratkretsen »Herberget» kastade kring sig frivola infall »vid glasens klang». Men redan vid några och fyrtio år begynte helsan blifva mera vacklande och kort derpå rycktes han bort från de omgifningar, uti hvilka han lefvat sig in, till en plats och en lefnadsställning, hvilka jemförelsevis isolerade honom som menniska och gåfvo åt hans verksamhet en helt ny riktning.

Den jemna ström af akademisk ungdom som från Lund återvändt till hemorten i kyrkans och skolans tjenst hade under årens lopp hunnit inflytande, och vid medlet af 1820-talet skulle knappt något af de sydsvenska stiften kunnat kallas till biskopsval, utan att talrika röster höjts för att åt stiftsstyrelsen eröfra Tegnérs mäktiga person. Vexiö stift blef ledigt 1823, och vid valet 1824 samlades på Tegnér det största röstetalet. Han mottog förslagsrummet och utnämdes till biskop 1824, men afflyttade först två år senare från Lund, och icke ens då till biskopshuset i Vexiö — hvilket, liksom lönen, ända till 1 maj 1827 innehades af företrädarens enka — utan till ett landtställe i stiftsstadens närhet, Tufvan. »Parnassen har aldrig burit ett modestare namn», skref Leopold.

Mycket af Tegnérs personlighet ansågs icke väl stämma öfverens med biskoplig värdighet, och mycket som konvenansen fordrade underkastade sig aldrig Esaias Tegnér. Men — som Franzén skref 1824 — »den är mycket blind eller ser åtminstone ej mer än ytan och skalet, som ej finner en djup religiositet fördold under din poesi». Med mycket allvar eg-

nade sig Tegnér åt teologiska studier — ja, så, att t. ex. Wingård ansåg sig böra varna honom mot att »gå till sin bibel med tyska kryckor» — men hans ortodoxi var icke af det slag, som afsäger förnuftet all granskningsrätt *efter* reformatorernes tid. »En dylik renlärighet», skref han, »skadar kristendomen mer än det vildaste fritänkeri.» Med »religion och poesi såsom mensklighetens vingar» ville Tegnér höja sig och henne, och som kraftfull styresman af stiftets presterskap och skolor ville han visa, att han nu lika litet som förr hade intagit en plats den han ej kunde sköta. Och med allvar skötte han sitt kall, trots vänners förmaningar. »Låt andra göra hvad andra kunna göra, men gör du det ingen mer än du kan göra» rådde Agardh 1827; »sjelfva detta företräde, som du nu vill kasta ifrån dig, är just det enda medlet, hvarigenom du kan uträtta något äfven i ditt embete. Sveriges och Europas beundran är din makt, din garanti, dina medel. Utom dessa skall hierarkien krosssa dig midt i din reformation, så stark du är och så kraftig din vilja än må vara... Låter du bli att skrifva, så anser man dig för en död författare... Tegnér som biskop är nu en annan än den som fordom skref. Égarderna försvinna småningom, man gör dig der uppe (i regeringen) det ena désappointementet efter det andra och der nere (i konsistorium) den ena förargelsen efter den andra. Detta förbittrar din lefnad, ditt lynne. Du förlorar först lusten och sedan kraften att arbeta för ett slägte som du anser förkastadt och du förfelar slutligen det ändamål, hvaråt du uppoffrade det *enda*, för hvilket du sändes i verlden.»

Men Tegnér ville sköta sin tjenst, skulle ock »égarden» och lynnet försvinna, skulle ock »Helgonabacken» aldrig blifva färdig, Frithiof aldrig följas af en större diktcykel. Tegnér kallades till medlem af skolkomitén och egnade deråt mycket ärligt arbete. Tegnér bevistade riksdagen 1828—30, men vann endast afsmak för dylik verksamhet och deltog ogerna i de tvenne följande riksdagarna 1834 och 1840. Mera gladde honom att samla sitt stifts presterskap till prestmöte 1836, hvarunder han som lärd, nitälskande, snillrik biskop vann odeladt erkännande. Men Agardh hade icke sett alldeles orätt i sin väns själ. Väl visade Frithiofs skald fortfarande att han vid tillfällen då

hans dikt påkallades var af oförminskad styrka, t. ex. i sången vid Svenska Akademiens 50-årsfest 1836, men den tidsströmning åt, hvilken han nu gaf uttryck i tal och dikt, var motsatt den, som förut i honom egt en inspirerad tolk, och bitterheten hade kommit i öfverlägsenhetens ställe — detta utan att han sjelf medvetet ändrat ståndpunkt. De liberala idéernas »sjelftagna» målsmän voro nemligen icke nu mera sådana, som kunde vinna Tegnérs bifall. De ville skaffa sig stödet af en obildad publik, smickrade derför »dämos» (folket), sqvallrade om skräp, uppträdde retsamt mot personer och dömde okunnigt i mångt och mycket. Snillesaristokraten, lärdomsälskaren, kunde ej annat än med förakt se ned på sådana kämpar. Voro de liberala, så voro de endast »liberalt pack», »den ramaste pöbel». Och att söka återföra allmänheten till bättre vägar genom en bättre tidning? »Eröfringen vore föga ärofull» säger Tegnér, och dessutom — »när trivialiteten en gång kommit till orda, så är det omöjligt att tysta och öfverrösta henne, ty hon har hela nationen till chorus.» Till och med »den läsande pöbelns talrikhet» väckte Tegnérs indignation.

Det var den liberala tidningspressens begynnande utsigter att blifva en samhällsmakt, den oppositionella tonen i tidningar och vid riksdagar, som så djupt harmade Tegnér, att han i offentliga och enskilda uttalanden slungade emot de liberale sina väldiga förkastelsedomar. Pressens män svarade, skonlöst som de blifvit anfallna. Tegnér vände nu sin vrede mot hela riksdagsinstitutionen, mot bondeståndet, mot folkskolan, ja mot nationen, i tal och uppsatser, hvilka tidningspressen icke underlät att — hvardera parten för sina ändamål — reproducera och kommentera. Så blef Tegnér, man kan säga mot sin afsigt, de konservatives koryfé. Att han hånades af de liberale var honom kanske icke så mycket emot, ty han föraktade dem öfver en bank och dolde det icke. Men striden, med mellanrum fortsatt från 1834 till 1840, sårade honom djupt. Kroppslig ohelsa stötte åter till, äfven andra orsaker till sorg och missmod. Under 1840 års riksdag gick själsvåndan öfver till sinnessjukdom, ett sorgligt minne för den politiska utvecklingens häftigaste stridsskede, hvilket aldrig *behöft* beröra hvarken Carl Johans eller Esaias Tegnérs

personligheter, om icke de, som striden angick, systematiskt stält fram konungens person såsom den, hvilken anmärkningar mot regeringsåtgärder gälde, och detta föreställningssätt i sin mån bidragit att reta skalden, för hvilken konstitutionella former icke spelade någon synnerlig roll.

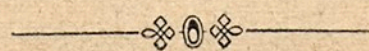
Den långa, stormiga riksdagen varade ännu, när Tegnér, fullt återstäld, från en utländsk vårdanstalt kom hem till Vexiö. Liksom för att utmärka att deltagandet i den politiska striden nu vore slut begynte han redan före hemkomsten en större dikt, »Kronbruden», i hvilken han tecknar sig sjelf på besök hos den nyss förut aflidne prosten Agrell i Skatelöf. Men dikten blef mattare än förr. Väl tycktes lugn och jemnvigt återvunna, men hvarken kropp eller själ egde forna styrkan qvar. Vid Vexiö gymnasii jubelfest 1843 talade biskopen, äfven i bunden form, och ännu tvenne år senare ljöd hans stämma från Vexiö talarestol.

»Ack, kärt är lifvet för hvar liflig själ
och hårdt från det och dikten ta farväl
— — — — Den som föds skall dö
och lycklig den, som lemnar qvar ett minne
om icke af det stora, som han gjort
dock af det ädla, som han sökt och velat.»

Så talade Tegnér 1843. »Afsked till min lyra» var hans sista dikt. Ett besök i Skåne var hans sista resa. Några veckor efter återkomsten till Vexiö träffades han af slag under sömnen. Den 2 november 1846 blef hans dödsdag.

Sorgefester öfver Esaias Tegnér firades inom och utom Sverige, tal och verser tolkade sorg och kärlek, beundran och tacksamhet. Inbjudning utgick från Stockholm till svenska allmänheten att genom subskription resa en minnesvård åt Esaias Tegnér. Utförd af Qvarnström, aftäcktes stoden i Lund den 22 juni 1853.

Den personlighet han lemnat åt minnet, den literaturskatt hans ande skapat, äro svenskars oförgängliga arf, som endast kan stiga i betydenhet genom den rika hyllning, utlandet skänkt och fortfarande egnar Esaias Tegnér.

Erik Gustaf Geijer.

Hundraårsminne.

(1883).

Två månader efter Esaias Tegnér föddes Erik Gustaf Geijer. Vermland var bådas hemort, men Tegnér af svensk bondestam, Geijer i femte led af tysk härkomst. Skilnaden i bådas skaplynne kan sägas vara angifven med anförandet af bådas anor.

Från Nürnberg inkom 1620 den skicklige bergsmannen Christopher Geijer och gjordes af Gustaf Adolf till bergmästare. Det samma blef hans son, honom följde tre led af vermländska brukspatroner. Bengt Gustaf Geijer, det tredje af dessa led, bodde på Ransäter med sin hustru, Ulrika Magdalena Geisler, då deras första barn, *Erik Gustaf*, der föddes den 12 januari 1783. Slägten var vidt förgrenad, hemmet i välstånd, en skara af ungdom samlades till skiftes i granngårdarne till dans och lek, man lyssnade gerna både till tonkonstens och till diktens mästerverk, hvilka bland de äldre egde varma beundrare och trogna vänner. Idel solljus hvilade öfver Erik Gustaf Geijers barndomsminnen, och musiken blef honom förr än latinet ett uttrycksmedel för stämningar och tankar.

Men skolan och gymnasium läto nog latinet taga ut sin rätt. Allt hvad der lärdes, inhemtade den unge med lätthet, och vid sexton år blef han student i Upsala. Men hvad mer? Hvad skulle sedan bli af honom? Hvart ledde hans anlag?

Detta var honom sjelf en dunkel fråga, som mer än ofta pinade hans sinne utan att finna svar. Han läste vidare; studiehågen var omisskänslig, men åt hvilket område skulle studierna företrädesvis riktas? Under ovisshetens år

ville han en gång försöka sig med en »kondition», men blef ej antagen, såsom »mindre stadgad», enligt hvad en förnäm herre från Upsala erfarit. Denna smälek borde aftvås. Det föll honom in under vistelsen i hemmet att täfla i svenska akademien. Med svårighet fick han reda på prisämnena. Bland dessa var »Äreminne öfver Sten Sture den äldre». Med Dalins historia som enda källa gick han ämnet på lifvet. Mäktiga andar, i hvilkas bröst försynen samlat den kraft som slägtet ej hade, lefva i tacksamt minne hos dem de räddat, säger han; en okänd medborgare vågar träda fram ur skuggan och fästa tacksamhetens krans på det altare, fäderneslandet rest. »Den okände medborgaren» blef af akademien uppsökt med hennes stora pris, tjuguåringen hade skaffat sig en lysande upprättelse för förment brist på stadga.

Detta var 1803. Ännu i tre år varade det innan Geijer afslutat förberedelserna för magistergraden, och ytterligare tre år gingo under skiftande planer på docentur i *något* af de ämnen hvilka lockade hans håg. Historia, filosofi, latin — och kanske annat med skulle kunna varda hans lifsuppgift som universitetslärare, men mer och mer drogs han åt historien, under det han filosofiskt betraktade forntid och nutid, sökande idéernas gång genom menniskolifvet. Efter frukten ville han döma dem.

En länge närd önskan att se främmande land vann 1809 uppfyllelse, då Geijer som ledare för en ung Schinkel fick besöka England. Nära ett år vistades han der, såg och hörde mycket, antecknade ett och annat. Under vistelsen der kallades han till docent i allmänna historien vid Upsala universitet.

Strax efter hemkomsten anslogs Geijer af ett prisämne som Svenska akademien utsatt: inbillningskraftens förhållande till moralisk uppfostran. Med hast och ifver utkastade han sina tankar i denna fråga, och gaf dermed uppslag till sin under ständig andelig utveckling nästan aldrig afbrutna skriftställareverksamhet i politiskt-religiöst-sociala frågor. Efter frukten ville han allt jemt döma de på menskligheten verkande idéernas halt, men både forskaren och frukterna mognade under årtionden af studier och lif.

Den nya tyska filosofien, framför allt Schellings, hade på

Geijer öfvat mäktigt inflytande. Det kunde alltså icke vara med blida ögon han betraktade den tidsriktning, som i »sens commun» hade sitt rättesnöre, i »humanitet» sin dygd i »vackra känslor» sin tröst, i nyttan sitt mål. Det är mot denna, han i den akademiska prisskriften 1810 drager i härnad. Fritänkaren, säger Geijer, är en menniska som satt i system konsten att döda inbillningskraften — och dock, hvart kommer menniskan utan den kraften? Poesin är förnuftets klaraste spegel, poesin är den populära filosofien, det organ, hvarigenom förnuftet talar till folket. Det 18:de seklets ovetenskapliga »upplysning» eger ingen rätt att skada hvarken den lärda bildningen eller den olärda. »Denna ytliga lärdom... som nu är en så allmän pest i våra bildade klasser, har man äfven sökt påtruga bonden»... och dermed skadat hans känsla för religion, för folkpoesi, för tradition. »Den ädla harmen misskläder ej sanningens anlete», tröstar sig författaren när han erkänt, att hans tafla bär harmens färger.

Ett stort pris af akademien var en ringa följd af skriften mot den väckelse den utöfvade på författaren sjelf. En religiöst-fosterländsk-polemisk anda genomgår hans schellingska filosofi och värmer än i dag läsaren af dessa ungdomsskrifter om upplysning, om uppfostran, om religion, om historia, om folksånger, om politik. Uppsatserna af hans hand uti *Iduna*, Geijers och Götiska förbundets tidskrift, bilda intet undantag. »Att Iduna företager sig att bevisa kristendomen, skrifver han, kan blott förefalla den främmande, som trott att hon i något afseende ämnade predika hedendom. Hon vill bidraga att göra det gamla kändt, men hon vill med denna kännedom ej uppväcka de döda utan bilda de lefvande».

Så vaknade *skalden*. Några, mest värmländska, vänner af Geijer sammanslöto sig i hufvudstaden till ett sällskap för upplifvande af kärleken till nordisk häfd, sång och saga. Af detta *Götiska förbund* utgafs från 1811 »Iduna, en skrift för den nordiska fornålderns älskare», första häftet helt och hållet af Geijer, mest poesier. »Vikingen», »Odalbonden» m. fl. af vår diktskatts perlor sågo först dagen i Iduna, som med »Phosphoristernas» Poetiska Kalender täflade att införa

nytt lif i vår svenska poesi. Som tondiktare gaf Geijer ny form åt sina dikter. I flera upplagor spriddes Idunas första häften bland den svenska allmänheten, som från tredje häftet äfven fick se Tegnérs dikter på Idunas blad.

Geijer hade under dessa år vistats ömsom i Upsala och i hufvudstaden, som e. o. amanuens från 1808 då och då sysslande i riksarkivet. Redan vid utfärden till England hade han i hemorten fäst sin brud, och planer för utkomsten begynte hänvisa till andra framtidsutsigter än den akademiska banan. Ändtligen blef denna för Geijer betryggad, då han 1815 kallades till e. o. adjunkt i filosofiska fakulteten och förordnades att uppehålla professuren i historia, till hvars ordinarie innehafvare han 1817 utnämdes.

Sina första föreläsningar egnade Geijer åt »Skandinaviens historia till slutet af Kalmarunionen». De vunno en ovanligt stor åhörarskara, till hvilken 1816 äfven den i våra vittra häfder bekanta fru Amalia Helvig slöt sig. »Jag har ej lefvat ett lif som liknat dessa månaders», skref Geijer nio år derefter, »då dagen upptogs af snillrika samtal (med fru H.) och natten till större delen med att skrifva föreläsningar som äfven hon skulle höra . . . Hon har först öppnat mitt öga för konstens skönhet . . . och om dess rena njutning sedan varit ibland min lefnads vällust, så är det hennes hand som virkat denna gyllene tråd i dess väf».

Under stigande tillopp fortgingo Geijers föreläsningar, vexlande behandlade Sveriges och Europas historia under medeltiden och nyare tid. Han gaf syn på utvecklingen, ja, han konstruerade. Men samtidigt studerade han, fick ändra uppfattning, slutligen både metod och ståndpunkt. Redan 1816 sade han sig helt annorlunda vilja behandla ämnet för en 1811 begynt uppsats i Iduna, hvarför han föredrog att afbryta den. Så fortgick under föreläsande, författande och studerande den rike, sanningssökande andens utveckling så länge som lifvet räckte, och under hvarje skede af utveckling öfvade han mäktigt inflytande på sin svenska samtid.

Svensk statsrätt utgjorde emellanåt ämnet för Geijers föredrag från den akademiska katedern, och i de från Upsala utkommande literära tidskrifterna *Svea* och *Literaturförenin-*

gens Tidning skref han tid efter annan vidlyftiga uppsatser, i hvilka han gaf luft åt sina statsrättsliga åsigter. De teologiska framstäldes i *Thorild*, en under sommarvandringar i Vermland 1819 författad bok, som bär Thorilds namn på titelbladet, men Geijers religiösa åsigter på de andra. Varm kristlig anda genomgår dem alla, men detta hindrade icke att en högt ställd statskyrklig myndighet, nemligen hofkansleren, fann sig föranlåten att anbefalla åtal mot författaren för förnärmelse mot vår rena evangeliska lära. Åtalet skadade *icke* den åtalade, som af juryn frikändes och af studenterna bars i triumf. Åtalets anbefallande var en af de många yttringar af öfverilning och osammanhang, hvilka utmärkte Carl Johans regering, och slutligen gåfvo namn å det s. k. oefterrättlighetssystemet. Men på Geijers politiska hållning inverkade det icke. Han räknades fortfarande bland de konserverande, och den blick på »den positiva statsläran i motsats till den negativa», med hvilken han 1822 tillökade sitt försvar för den akademiska jurisdiktionen, visar honom som kämpe för ståndsrepresentation, korporationsrättigheter o. d. Då han under riksdagen 1828—30 som universitetets ombud deltog i presteståndets förhandlingar blef han till och med som försvarare af indragningsmaktens bibehållande af de högvördige öfverröstad. Som ledamot af skolkomitén slöt han sig icke heller till det nyas vänner, då han fann dem »taga yta för väsen, form för sak». Man talade om *den historiska skolan*, om *lärdomsaristokrati*, och räknade Geijer till bådas koryféer.

Men Geijer stod aldrig stilla på en ståndpunkt derför att han en gång funnit den riktig. Hans allt allvarligare, rent historiska detaljstudier för svensk häfdateckning bragte mångt och mycket i annat sammanhang än det, hvari han på grund af sin filosofiska deduktion placerat det. Så kom det sig att han genom historiska studier afföll från den historiska skolan.

1825 utkom *Svea Rikes Häfder*, en utförlig granskning af vår fornhistorias källor. Följande sommar företog författaren en resa till södra Sverige, Danmark och Tyskland, såg Rhentrakterna, Böhmen, Dresden, Gustaf Adolfs slagfält m. m.

och gjorde personlig bekantskap med män som Niebuhr, Schlosser, Schelling, Hegel. Schelling, som på Geijer utöfvat så stor inverkan genom sina skrifter, gjorde det äfven nu muntligen. Han tillstod nemligen, att han ingalunda bestämt sin uppfattning af flera bland tidens vigtigaste frågor. »*Hvad gaf det mig ej att tänka på sedan vi skildes*», skref Geijer till sin hustru.

Men under det han tänkte arbetade han. En tysk förläggare önskade Sveriges historia af Geijers hand för en stor samling af specialhistorier öfver alla verldens länder. Då vågade sig äfven en svensk förläggare att bjuda — 20 rdr b:co arket för en svensk upplaga. Under åren 1831—36 utarbetades och trycktes på tyska och svenska de tre delar af »*Svenska Folkets Historia*», hvilka sedan jemväl utkommit i fransk och engelsk öfversättning och fortfarande utgöra en prydnad för vår literatur. Samtidigt utgaf Geijer en samling »Minnen», en samling *Dikter*, tal och småskrifter. Och han fortfor med sina arkivförarbeten för Carl X:s och Carl XI:s historia, tillämnade en resa i Norge för Carl XII:s historia, skref verkligen en öfversigt af Frihetstidens, allt 1837. Den sistnämda trycktes i svenska akademiens handlingar 1838. De förra blefvo aldrig färdiga.

Ty samtiden gaf Geijer icke ro att lefva i framfarna tider. Inom och utom Sverige hade tiden gått framåt med rask fart. Mycket, som ansetts samhällsstödjande, hade befunnits murket, nya frukter af utvecklingens säde nått skördens mognad. Handel och industri hade växt långt öfver de gamla korporationsinhägnaderna, »rikedomens vetenskap» hade tagit frågor om hand, hvilka ej läto sig afvisa, ej konstruera, endast konstatera, och af gammalt konstaterad samhällsnytta syntes som samhällsskada från annat synhåll. Icke *kunde* Geijer låta tiden hafva sin gång utan att sjelf gå med?

I Sverige hade utvecklingsstriden tagit en retsam form genom den af Geijer försvarade indragningsmaktens användning i stället för åtal och dom mot liberala tidningar samt å andra sidan genom det egendomliga styrelsesätt, som lät »sängkammaren» gå före »rådkammaren» och i synnerhet i tjenstetillsättningar och den s. k. ekonomiska lagstiftningen

foga tycktes rätta sig efter sunda principer. Mot alla anmärkningar, mot alla deduktioner af grundlagens bud, svarades helst med beskyllningar för otacksamhet mot den gamle hjelten på tronen, diskussion i sak undveks och personer fingo sitta emellan. Hvad män af en viss ställning väl kunde bittert nog anmärka i enskilda bref eller samtal, ansågo de sig under sådana förhållande böra tiga med i det offentliga och snarare instämma *mot* än *med* »rabulisterne». Särskildt Svenska akademien fattade sin ställning till sin »Höge beskyddare», så, att hon genom sina ledamöter, Sveriges literära stolthet, skulle draga i strid mot det parti, som ororade den gamles ålderdom.

Och Geijer hade starkt brännmärkt en och annan yttring af vanstäld historia, som flutit ur Crusenstolpes penna. Alltså räknade man fortfarande på honom, som ifrån 1810 visat sig förstå »det gamlas» befogenhet såsom uppehållare af »de eviga samhällsidéerna».

Men det sjöd i Geijers själ. Nyårsdagen 1838 gaf han luft åt sin stämning i tondikten:

»Ensam i bräcklig farkost vågar
Seglaren sig på det vida haf.
Stjernhvalfvet öfver honom lågar,
Nedanför brusar hemskt hans graf.
Framåt! Så är hans ödes bud,
Och i djupet bor, som uti himlen, Gud.

En djupt religiös stämning hvilade nu som förr öfver hans blick på verld och utveckling, men detta *Framåt*, som besjälade honom, dref honom ut från lugnet. Sin »bräckliga farkost» besteg han sin födelsedag, den 12 januari 1838, då han skref förordet till *Litteraturbladet,* den publicistiska organ med hvilken han helt ensam ville taga del i utvecklingsstriden. »I sjelfva verket har jag aldrig tillhört något parti, ej ens mitt eget, om ett sådant funnits. Men sätter någon synnerligt värde på att förebrå mig ett affall. Välan, jag har då affallit från mig sjelf, hvilket också ej skadar, der det befinnes med skäl vara för sig gånget.»

Med styrka och värme framhöll Geijer i artikel efter artikel under åren 1838 och 1839, en gång i månaden, sina

åsigter i tidens frågor. Ståndsmonarkien, korporationsskrankorna, latinväldet i lärdomsskolan, protektionismen, gaf han starka hugg, påvisande deras verkliga ställning till samtidens kraf. Tidens påstådda materialism belyser han och finner starka andeliga intressen röra sig der, hvarest motståndare vilja se idel materia. *Medelklassen* har blifvit en ny samhällsmakt, som har intelligensens kraft för sig och hvars inflytelse ingen kan undandraga sig. *Den fattiges historia* förefaller honom som ett värdigt föremål för historieskrifvarens forskning — »den vanliga historien är mest de rikas och mäktigas». Den *innersta* historien är just denna, oskrifna. I en serie artiklar om »Fattigvårdsfrågan» ger han till denna historia en skizz, ur hvilken man lika ofta citerar slagordet: »*menniskan* är ett sent begrepp i historien», som ur hans tidigare arbete uttrycket: »svenska folkets historia är dess konungars» — det ena som det andra utan samband med de satsföljder ur hvilka de framgå och hvilka göra det ena som det andra berättigadt *der det fäldes.*

Geijer hade många personliga obehag till följd af sitt genombrott, sin fosterländska värma att icke 1838 mer än 1810 vilja tiga stilla med sitt ogillande af hvad han i samhället ansåg skadligt. Men nu fick han intet akademiskt pris för sina svar på tidens frågor. Han var ju sjelf akademiker, och hans ställning var för hög att af medbröderna öppet angripas. Man nöjde sig att skrifva till hvarandra om hans naivetet, hans sönderslitenhet, hans barnslighet — ja, hans popularitetsjägteri. Och hans känsliga sinne erfor nogsamt förändringen.

»Hjerta, som lider
af dagens gny,
toner — till eder,
till er vill det fly.»

Men öppet och manligt stod han dagen lång der samvetet stält honom. Vid riksdagen 1840—41 var han åter universitetets ombud, deltog i konstitutionsutskottets förhandlingar så väl som i preseståndets och utgaf som bihang till sitt literaturblad tre häften om den då brinnande representationsfrågan. Nu hade han nått fram till personlighetsprincipen, men såg den *förstärkt* hos innehafvare af bildning

och förmögenhet, åt hvilka ensamma han ville förläna valbarhet till en efter norskt mönster bildad riksförsamling samt dubbel röst vid val af elektorer, under det alla andra välfrejdade, myndiga män vid elektorsval finge *en* röst. Liksom för att visa att han ej skydde jemförelsen mellan sitt eget förr och nu utgaf han 1841 en samling af äldre skrifter, en och annan försedd med kommentarier. Och återkommen till Upsala läste han ett helt akademiskt år öfver *menniskans historia*. Gustaf III:s papper, hvilka 50 år efter konungens död fingo öppnas, redigerades under de närmast följande åren af Geijer, som (1843—45) derur utgaf *De Gustavianska papperen*. Som universitetsrektor hade Geijer 1844 flera obehag, hvilka enligt hans egen uppgift hindrade planen att det året utarbeta fjerde delen (Carl X och Carl XI) af »Svenska Folkets historia». På hösten föreläste han om vår tids inre samhällsförhållanden — konungens båda äldsta söner hörde till hans åhörare — och som ett afslutande af Litteraturbladets artiklar tryckte han i ett häfte, som snart äfven öfversattes på tyska, en utarbetning af dessa »tre föreläsningar», mot hvilka en väldig konservativ polemik begynte, i synnerhet sedan Anders Fryxell mot yttranden och uppgifter i de samma riktat en motskrift, kallad »Aristokratfördömandet i svenska historien». Geijer svarade, flera andra upptogo Fryxells handske, och en ganska bitter kamp växte ut, fortsatt under samma rubrik äfven efter Geijers död. Ännu många år senare tog Fryxell åter polemiskt mot Geijer till orda i sina »Bidrag till Sveriges Literaturhistoria».

Men ungdomen följde Geijer med hänförelse, den liberala pressen höjde honom till tinnarne af templet, hvilket helt säkert ingalunda smakade Geijer väl, ty icke kände han sig med henne solidarisk hvarken i form eller innehåll. *Ensam* kände han sig mer och mer under sitt nya lifsskede, som dock vittnar om en sinnets spänstighet, en ungdomlig mottaglighet, en manlig kraft, som ytterst sällan falla på de äldre dagarnes lott. Tonernas läkedom i hemmets frid verkade uppehållande på hans själ. Men kroppens helsa var bruten. En färd till Schlangenbad i Tyskland sommaren 1846 skulle derför skaffa bot, och syntes nästan lyckats. Un-

der resan skref Geijer »ett ord» öfver tidens politiska, kyrkliga och religiösa fråga, en skrift som samtidigt utgafs på tyska och svenska. För allvar ville han nu lemna Upsala, mot hvars småstadsmessighet och konsistoriella bråk han samlat stor bitterhet i sitt sinne under de senare åren. Han erhöll tjenstfrihet, bosatte sig i Stockholm, och skulle nu afsluta sitt historiska arbete, som i tio år fått hvila.

Men det blef snart honom sjelf förunnadt att hvila ut efter ärlig strid. Den följande våren var han sjuklig, ett hjertlidande nedsatte hans krafter. Den 23 april 1847 utandades han sin sista suck.

Skald, tondiktare, tänkare, häfdatecknare, dessa hvar för sig stora namn räcka icke till att utsäga hvad Erik Gustaf Geijer var för Sverige. Ett varmt religiöst sinne, en aldrig mattad åtrå att lefva utvecklingens lif till gagn för sitt folk, en mäktig talaregåfva, gjorde honom älskad i lifvet och skola bevara hans minne i vår äras tideböcker, hur än forskningen skrider fram, hur än utgångspunkter vexla för betraktandet af menniskan och samhället.

Axel Oxenstierna.

Trehundraårsminne.

(1883.)

Den 16 juni 1883 bär ett stort fosterländskt minne: på den dagen fira vi svenskar — och många äfven utom gränserna af vår tids Sverige — *trehundraårsdagen af Axel Oxenstiernas födelse.* Axel Oxenstierna stod så högt i sin samtid, att hans namn och värf ännu i dag och väl i sekler efter oss sprida glans öfver hans folk, och få torde de svenskar vara, hvilka ej hört det namnet. »Efterkommande varda prisandes Edert roos», skref till honom hans vän och konung, och sannspådd vardt deri, som i mycket annat, den svenske hjelten Gustaf Adolf.

De ätter, båda tillhörde, hade i tvenne sekler räknats bland Sveriges främste, då det blef Axels och Gustafs lott att länkas in i »fädrens omätliga kedja». Under det förra af dessa århundraden hade Oxenstiernorna främsta rollen: vi påminna om riksföreståndarne Bengt och Nils, om erkebiskopen Jöns, som äfven skref sig Sveriges föreståndare. Under det senare steg en Vasa till riksföreståndareplatsen, derifrån till tronen, och knöt det urgamla valriket Sverige som arfrike till sin ätt. Men både den förste och den tredje af vasakonungarne fortsatte genom giften slägtförbindelserna med de gamla likarne bland svensk adel. Så hörde äfven Axel Oxenstierna till kungahusets fränder.

I nio led uppåt räknade han riksrådsanor. Hans farfars far blödde för Kristiern den omildes bödelsyxa, liksom Gustaf Adolfs. Farfadern undgick samma öde endast genom bödelns mildhet och qvarhölls sedan i årslång fångenskap i Danmark, då han som Eriks sändebud skulle främja hans gifte med en

hessisk prinsessa. Underligt är alltså icke, om motvilja mot de danske var en arfsägen i Axels slägt.

Denna stod endrägtigt på hertig Carls och lutherdomens sida i de årslånga, bittra strider, hvilka under 1500-talets sista årtionden och 1600-talets första delade Sveriges adel i skilda läger. Axel Oxenstiernas moder, Barbro Bjelke, var endast i fjermare skyldskap till Sigismunds vänner, Ture och Hogenskild Bjelke, men syskonbarn och faster till drottning Gunnel, hvars son hertig Johan var sex år yngre än Barbros egen äldste son, Axel.

Gustaf Oxenstierna, Axels fader, hade i sin ungdom tagit del i både svenska och utländska krig, Han hade kämpat mot ryssar, spaniorer och turkar innan han gifte sig och satte bo på Fånö i Löts socken i Upland, der Axel föddes. Som ståthållare i Reval, som riksråd, använd både i förhandlingar och i kammmarvärf, ja en tid jemte hertig Carl och några andra riksens råd förande riksstyrelsen, deltog Gustaf i offentliga ärender till sin död, i början af 1597.

Sönerna Axel och Krister sändes nu af modern utomlands för att under en skicklig lärares ledning idka bokliga studier. Läraren var Isak Rothovius, slutligen biskop i Åbo. Axels studier egnades i början hufvudsakligen åt latin, tyska och teologi, och detta med en ihärdighet som om den presterliga banan skulle varda hans framtidsmål. Icke mindre än fyra teologiska disputationer på latin har han i Wittenberg författat och försvarat, under berömda teologers præsidium (1601, 1602); men derefter fick han begynna sina resor för utbildning af adliga färdigheter. Snart afbröts dock färden, ty Sveriges utvalde konung Carl kallade i offentligt mandat alla utevarande svenska adelsmän att komma hem och aflägga trohetsed. De kunde då välja mellan den legitime Sigismund och den af riksdagen utvalde Carl — mellan Polen och Sverige. Bröderna Oxenstierna töfvade icke att återvända. 1603, efter fem års studier och resor, är Axel åter i fäderneslandet.

En vigtig riksdag 1604 stadgade, så vidt möjligt, inre förhållanden, men lugn och säkerhet för framtiden var ännu ett önskningsmål. Framför allt kräfdes dugande män till rikets

tjenst. Med sin skarpa blick hade Carl redan uppmärksammat den unge friherren, hvars informator hemkallats till Carls hofpredikant. Axel Oxenstierna fästes vid den nye konungens hof som kammarjunkare 1605, och sändes följande år i en enskild beskickning till de mecklenburgska hertigarne, konungens nära fränder. Hemkommen vann Axel allt mera den gamle kungens tillit. Han gifte sig 1608 med Anna Bååt till Tidö. 1609 upphöjdes han med ens till riksråd och fick under Carls återstående lifstid förestå det genom dödsfall lediga rikskanslersembetet.

Gamle kung Carls unge rikskansler fick väl tunga pligter att bära; men så fylde han dem, att kungen på sin sotesäng nämde honom till de kungliga barnens förmyndare och förmyndareregeringens främste man. Han tillstadde icke sin son att, utan ständernas förnyade val, framför hertig Johan — Axels frände — taga kronan i arf, icke heller att, om ständerna valde honom, sjelf föra spiran förr än han fylt 18 år, hvarefter han ännu i sex år borde troget rådslå med de af fadern gifna förmyndarne.

Ett ädelt arf fick den unge Gustaf Adolf för visso af sin fader i föreskriften att endast herska med ständers val och goda mäns råd. Och ingenting visar klarare hur väl den unge rådsherren och den ännu yngre kungasonen förstodo hvarandra, skattade den döendes goda afsigt och klart uppfattade Sveriges ställning — än det af Oxenstierna ledda riksdagsbeslut, som gjorde Gustaf Adolf till fullmyndig konung oaktadt hanendast nått 17 år, och det af Gustaf Adolf intill dödsstunden gifna exempel af verklig samregering med sin rikskansler.

Ty dertill utnämde han sin afträdande förmyndare den 6 januari 1612. Och hela hans historia visar, hur noga han vinnlade sig om Axel Oxenstiernas råd och biträde. Dessa ädla stormän höra till det sällsynta slag af sådana, hvilka endast vinna i storhet, ju närmare man lär känna deras personer. Af den trägna brefvexling, som förmedlade deras samarbete i riksens vårdande värf under deras mödosamma tåg och färder, lär man att vörda och älska dem båda. Deras allt öfvergående fosterlandskärlek, deras aldrig svigtande

förtröstan till Gud och förtroende för hvarandra, icke mindre än deras redbara arbetsamhet och klara omdöme, lysa fram ur hvarje rad af de förtroliga eller officiella meddelanden, som vexlats mellan Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna. Ett eldigt snille med stora gåfvor och ett moget förstånd med genomträngande skarpsinne förenade sig i dem till en persona moralis, hvars like historien icke har att uppvisa. Den ene var konung, den andre aristokrat, men den ene som den andre har väl visat att han — som Gustaf skref till Axel 1630 — »i verlden ingen annan skatt sökt hafver, än att göra till fyllest mitt stånds pligt, deruti mig Gud hafver låtit födas».

I ett och tjugu år varade samarbetet mellan konungen och hans kansler. Om krigsärender, så väl som om inrättandet af civila embetsverk, om politiken i stort så väl som om kammarärenden i smått, handlade deras muntliga och skriftliga meddelanden, och säkerligen hade ingen närmare kunskap om alla kung Gustafs enskilda och familjeförhållanden, än Axel Oxenstierna. Axel hade vid kung Carls jordefärd hållit ett tal, som rörde de närvarande till tårar; han ombestyrde enkedrottning Kristinas begrafning och författade hennes personalier. Hertigarne Carl Filips och Johans bortgång gjorde honom till boutredningsman. Och att han väl förstod faran för landet af skilda grenar inom furstehuset, derom vittna så väl hans ord, att hertigarnes död sparade Sverige en blodbastu, som hans obenägenhet mot den utländske fursten Johan Casimirs anspråk för egen och sönernes räkning, under det Axel som ifrigast sökte fullgöra sin ed till Gustaf Adolf, att hålla kronan på hans dotters hufvud.

Redan 1610 hade Oxenstierna underhandlat med Kristian IV och hans råd; 1613 fick han i Ulfsbäck och Knäröd förnya bekantskapen, 1624 och 1628 ytterligare. Inga af dessa möten voro egnade att mildra hans danskhat. Att ej kriget mot Danmark å nyo utbröt 1624 var honom föga i lag. Ännu i tjugu år skulle han vänta på revanche.

Nu är väl att märka, att Oxenstiernas motvilja icke gälde det danska folket, utan den danska statsledningen. Han såg hur Sveriges fiender alltid hade att tillgå Danmarks öra och öga, ja, så vidt tillfälle gafs, äfven dess arm. Och i norr,

vester, söder, öster omgafs den svenska kontinenten af danska landskap, härdar för tullkrig när de icke voro det för fiendtliga infall. Derför hade han mycket betänkande vid, att Sveriges konung skulle föra Sveriges härar till krig söder om Östersjön, innan de förjagat det danska väldet från Sveriges egen kontinent. Men Gustaf såg längre. Pommern skall varda vår bastion, sade han. Och Axel Oxenstierna först, Carl Gustaf sedan, utförde planen att i den delen af Danmark, man ville återlemna, eröfra den del man ville behålla.

Om ryska och polska krigen gaf Axel många rådslag, var med sin konung i båda och förde i åratal styrelsen i ockuperade delar af Lifland och Preussen. Med polska underhandlare, med engelska, franska, holländska medlare förhandlade han tidt och ofta och lät sig af deras »praktiker» icke föras bakom ljuset. Det berättas, att han en gång *tigande* uthärdat en sex timmars sammankomst med en polack — tills denne gaf efter och talade först, hvilket skulle ange att han, men ej den tilltalade, *behöfde* begära vapenhvila. Om Axel Oxenstierna med rätta kunnat beskyllas för långsamhet, visst är att den hörde till ceremonielet i hans tids diplomati.

Först i Wollmar — hvars forna biskopsstift af Gustaf Adolf gafs honom i förläning — sedan och längst i Elbingen residerade Axel Oxenstierna under den tid han styrde och stälde i de från Polen eröfrade Östersjöprovinserna. Sedan Gustaf Adolf vunnit afgörande framgång i Tyskland, kallade han till sig sin vän, som allt ifrån hans landstigning på tysk botten tid efter annan hållit honom folk och penningar till handa ur Preussen, äfvensom goda råd för krigföringen, för förhållandet till Frankrike och kurfurstarne, för de ockuperade ländernas regerande — och för endrägtens bevarande i styrelsen hemma i Sverige. Efter två års skilsmessa återsågo de hvarandra i Frankfurt am Main. Konungen mottog sin kansler med nästan furstliga ärebetygelser, men kanslern uraktlät icke derför att klandra den krigsplan, konungen efter segern fullföljt. »Hellre hade jag lyckönskat Eders Majestät till segern — inom Wiens murar», var Oxenstiernas ord, och sjelf trodde han ännu i sin ålders dagar,

att snabbare slut på kriget vunnits om konungen efter segern vid Leipzig gått på Wien.

Oxenstierna sattes nu i spetsen för den svenska administrationen af kurfurstendömet Mainz med kringliggande landsdelar — hans egenhändigt undertecknade och med Oxenstiernevapnet beseglade instruktion för landets regering finnes ännu — och erhöll både politiskt och militäriskt öfverbefäl vid Rhen. Derifrån kallades han till konungens undsättning vid Nürnberg. Äfven nu ogillade han Gustaf Adolfs fälttågsplan, då han erfor att den gälde Sachsen. Konungen hörde hans skäl, men följde sina egna. I Arnstadt vid Gera skildes de åt. Aldrig hade skilsmessan varit så svår. Onda aningar fördystrade kanslerns själ. Men Gustaf var lika förtroendefull som alltid. »I kunnen sjelf formera er instruktion» (för underhandlingarna med Wallenstein), skref konungen kort före Lützen-slaget. Och verlden visste att kanslern var konungens andra jag.

Till lycka för Sverige, för Europa, var han också man att stå till krafvet, när döden på slagfältet skördat den store konungen. I Hanau fick han sorgeposten den 11 november 1632. »Nu — säger Schiller — nu började den mest lysande perioden i Oxenstiernas lefnad; men den lyckligaste gick till ända.»

* * *

Det fasta sinne, den starka hand, med hvilken Oxenstierna nu tog ärendenas ledning, så krigs- som civila saker, nedslog förstämdhet och klenmodighet så i det svenska rådet som hos de tyska bundsförvandterna. Till Sverige sände han den regeringsform, han på konungens befallning uppsatt, och en mästerlig instruktion hur alla ärender skulle tagas före. I Frankfurt, i Dresden, i Berlin förhandlade han om sammanslutning för verkets fortsättande till en god utgång. Som ledamot af förmyndareregeringen öfver Sverige erhöll han full kunglig makt i Tyskland så långt svenskt välde räckte. I Heilbronn höll han möte med ständerna i de fyra evangeliska kretsarne (Franken, Schwaben och båda Rhenkretsarne), af hvilka han förklarades för det evangeliska förbun-

dets direktor och president i deras rådslag. Nu sände han legater, dirigerade arméer, gaf förläningar åt furstar och underhandlade med främmande ambassadörer. Det föreslogs honom, att sjelf varda kurfurste i Mainz i stället för den fördrifne katolske prelaten, och svenska regeringen tycktes ingenting hafva deremot, blott *den* ej förlorade hans stöd, helst — menade de gode herrar — man sedan kunde förläna andra svenskar med biskopsdömen och abbotsstift. Osäkert är, om Oxenstierna antagit anbudet, i fall ställningen fortfarit att vara gynsam för förslaget. Men nederlaget vid Nördlingen kom — och den svenska maktställningen i Tyskland rubbades väsentligt.

Nu blef det än svårare att hålla modet uppe och sinnena tillsamman. Sachsen slöt fred med kejsaren och förklarade Sverige krig. Tyska legotrupper lemnade hoptals de svenska fanorna, flera af de evangeliska bundsförvandterne föllo ifrån. Men Oxenstierna »redresserade åter verket». Det var först i detta trångmål han förband sig med Frankrike till gemensam aktion och gemensam fred, ett svårt steg, som han i det längsta velat undvika, för att åt Sverige bibehålla full sjelfbestämningsrätt. Hans intåg i Paris, i april 1635, var furstligt. En svit af 200 personer följde »le grand chancelier de Suède», som praktfullt mottogs af Ludvig XIII och hans minister Richelieu. Oxenstierna och Richelieu talade latin med hvarandra, gjorde höfliga visiter och artiga miner, men i grunden ledo de hvarandra föga. Richelieu ville i Sverige icke hafva en jemnbördig bundsförvandt, endast en användbar vasall; Oxenstierna såg det mer än väl, och hans sträfhet mot de franska underhandlarne, hans vägran att från svenska ambassadörsposten i Paris återkalla den förut af Richelieu ur Frankrike förviste Hugo Grotius, läto Richelieu nogsamt märka att hans »gotiske» medtäflare om ledningen af verldshändelserna icke af sympati gjort sitt land beroende af »de franskes praktiker».

Från Paris for Oxenstierna till Haag, i maj, och efter der förrättade diplomatiska värf åter till Tyskland, der han måste beqväma sig till en ännu mera påkostande underhandling, nemligen med Sachsen. Samtidigt hade han den sorgen, att de svenska underhandlarne med Polen återlemnade Preussen

— med dess indrägtiga tullar, hvilka lemnat kanslern i Tyskland en väsentlig inkomst. Nu måste han till och med i Magdeburg uthärda ett myteri af obetalda soldenärer och se Sveriges välde öfver de fasta platserna vid Östersjökusten stå på spel. Banérs segrar, liksom senare Torstensons och Wrangels, återstälde dock efter hand de förlorade utsigterna till ett för Sverige ärofullt slut på det vidtutseende kriget.

Efter tio års frånvaro återkom Oxenstierna till Sverige och mottogs med oskrymtade hedersbetygelser af medförmyndare, råd och ständer, då han den 24 juli 1636 återsåg Stockholm. Vidlyftiga och talrika bref hade han under sin tyska direktorstid skrifvit till regeringen och nästan lika ofta från henne erhållit förfrågningar och svar; sändebud hade de dessutom emellanåt affärdat till hvarandra. Men ändå märkte de hemmavarande, att kanslerens frånvaro i längden blefve dem outhärdlig och påminte det sista året ofta om hans hemkomst.

Under de åtta år som återstodo af förmyndareregeringen var Axel Oxenstierna själen i den samma. Till vidsträckta områden af förvaltningen sträckte sig hans ordnande och nydanande ande, under det han jemväl behöll ledningen af den yttre politiken och af kriget. Så vände han 1644 Torstensons vapen från kejsarens arfländer mot Holstein och Jutland, under det en armé i Skåne och en flotta i Sund och Bälter visade gamle kung Kristian, att svenskarne nu förstodo konsten att hellre förekomma än förekommas. Men Kristina fattade sjelf spiran den 8 december 1644; den besvärliga fredsunderhandlingen med Danmark, för hvars skull Axel Oxenstierna från februari till augusti 1645 vistades i Söderåkra, i Kalmar och på andra gränsorter mot Bleking, blef den store rikskanslerens sista mera sjelfständiga statsmannavärf.

Ty han belönades väl med dråpliga ord, med grefvebref och med grefskap af Södermöre, just den trakt, han som underhandlare lärt känna, men hans erfarenhet, hans storhet och hans år voro icke egnade att gifva honom inflytande hos Kristina. Redan 1646 skrifver han till sin son Johan, underhandlaren i Osnabrück, huru det grämer honom att se fäderneslandets intressen försummas, och att han derför länge sedan lemnat sitt embete, om icke Gud, samvetet och äran för-

bjudit honom ett sådant steg. »Men käre son, det är ingen konst att förtryta eller klaga sin nöd, det är konst att bota henne.. När allt annat slår felt, brukas patientia.»

Gubbens helsa hade ock tagit mycket af. Redan 1642 talar han om sin »sedvanliga vårkur», 1643 begynner hans sedan så ofta återkommande rosåkomma, 1647 föll han med en häst och skadade benet för någon tid, och 1648 i december — just som glädjefester firades öfver den i hans tanke bortskämda »vestfaliska freden» — fick han ett slaganfall, som en tid beröfvade honom målet. Men allt detta hindrade honom endast kortare tider att med vanligt nit lägga sig vinn om både publika och privata värf. På Fiholm gjorde han nyröjningar, på Tidön byggde han, likaså i Stockholm. Till försumliga fogdar skref han stränga bref, till sina barn och vänner ärliga och vänliga. Äldste sonen Gustaf, som jemte Johan studerade i Upsala under faderns första fyra år i Lifland och Preussen, dog i pesten, då han nyss kommit ut till fadern, hvars djupa sorg dallrar i de bref, han ifrigt sände Johan för att hindra honom att följa faderns redan afgångna befallning att också komma till Elbingen. Den tredje sonen, Erik, fjorton år yngre än Johan, afslöt sin utbildningsfärd i Europa under det kanslern vistades i Söderåkra. Fältmarskalken Gustaf Horn var hans måg, en annan dotter var gift med Johan Cruus. På Fiholm och Tidö vistades han gerna, drog omkring på bröllop och begrafningar hos slägt och vänner i trakten. Eljest var han i rådkammaren arbetsam och oförtruten som förr, när ledningen låg i hans egna händer. »Jag är med arbete född, hafver med arbete lefvat och måste med arbete dö». Läsning var hans vederqvickelse, och bland hans käraste böcker var bibeln och de gamla romerska auktorerne, på hvilkas språk han äfven sjelf uttryckte sig långt prydligare än på det mindre uppodlade modersmålet.

Den engelske ambassadören Whitelocke, som under de månader, hvilka närmast föregingo drottning Kristinas tronafsägelse, vistades i Sverige för afslutande af en traktat, beskrifver rikskansleren sålunda vid ett besök i januari 1654: »Han var en stor, ansenlig och ganska vacker man, vid 71 års ålder, klädd i svart, hade en liten rock fodrad med skinn

och ingen hatt, utan en med skinn fodrad sammetsmössa på hufvudet. Hans gråa hår och långa samt breda skägg bidrogo ej litet till hans behagliga utseende. Hans uppsyn var allvarsam, men liflig, hans hållning värdig, men mycket höflig.»

Den 11 maj 1654 fick samme Whitelocke bevittna, att Axel Oxenstierna vägrade drottningen sin tjenst. Ständerna voro församlade på Upsala slott, drottningen satt på sin tron, omgifven af rådet. »Då vinkade hon åt rikskansleren, hvilken med mycken vördnad steg fram till hennes majestät, och sedan de litet talt med hvarandra, begaf han sig tillbaka till sitt rum, hvarefter H. M. satte sig ned och steg efter en liten stund åter upp igen, tog några steg framåt och talte med ej mindre smak än frimodighet till ständerna.» Hon sade sedan Whitelocke, att hon måst sjelf hålla sitt afsägelsetal, emedan Oxenstierna vägrat att framföra propositionen om afsägelse. Oxenstierna bekräftade det samma: han kunde icke bryta sin ed till fadern, att göra allt för att behålla kronan på hans dotters hufvud.

Rikskansleren brukade säga, att han alltid med kläderna lade af sig bekymren och derför aldrig af dem stördes i sin goda sömn. Två gånger endast hade han ej mäktat lägga sorgen ifrån sig: sorgebuden om olyckorna vid Lützen och Nördlingen hade skaffat honom sömnlösa nätter. Kristinas afsägelse lade till den tredje. »Hon är dock den store Gustafs dotter», suckade Axel Oxenstierna i djupt vemod.

Vasaätten var ur landet.

Opasslighet hindrade rikskansleren att biträda vid pfalzgrefvens kröning till Sveriges konung. Men ingenting hindrade den nye konungen att visa veteranen den djupaste vördnad och tillgifvenhet. Gerna syntes han lyssna till den gamles ord.

Men länge öfverlefde icke den hårdt pröfvade mannen denna sista, djupa hjertesorg. Han sjuknade under en sammankomst i rådkammaren och bars hem i sitt hus nära slottet. Der slocknade efter tvenne veckors lidande den mäktige anden, ödmjuk och barnafrom, med välsignelser öfver konung och fäderneslaud på den döendes läppar. Axel Oxenstierna dog i Stockholm den 28 augusti 1654.

Med stor ståt firades hans begrafning i Stockholms stor-

kyrka den 18 mars 1655. Likpredikan och personalier framsades af Emporagrius, latinskt epitaphium af Lagerfelt, konungen, drottningen, furstliga personer, rikets råd och ständer bevistade begrafningen. På flera orter höllos minnestal öfver den aflidne och under följande århundraden har ett icke ringa antal äreminnen, karakteristiker och lefnadsteckningar haft Axel Oxenstierna till föremål. Talrika bref från och till honom äro tryckta i Sverige, Holland, Tyskland etc., historiska skrifter af alla slag omförmäla hans värf. Men sin egen historieskrifvare har han icke ännu funnit.

Få stormän hafva vunnit så allmän aktning, ty få hafva i så framskjuten ställning visat en så ren karakter. Minnet af en sådan man är alltid dyrbart. Men icke med att sola oss i glansen af våra fäders bedrifter fira vi rätt minnet af deras ledare; bättre fira vi ett sådant minne om vi, med *deras* som måttstång, mäta *vår egen* fosterlandskärlek, *vår egen* offervillighet för allmänt väl. Hålla *de* måttet? Icke höfves oss då sörja.

Pierre Augustin Caron de Beaumarchais.

Hundraårsminne.

(1884.)

Hundraårsminnet af den märkliga tilldragelse, då »Figaros bröllop» första gången gick öfver konungariket Frankrikes förnämsta scen — då franska revolutionens anspråk applåderades af dess blifvande offer — återför äfven i minnet den märklige författaren, som för hundra år sedan »satte samhällsproblem under debatt». Och hvilka problem! Först qvinnans ställning till mannen och till samhället, snart samhällets orättvisor i alla dess fogar. Och alltid något upplefvadt. Så har man kallat hans Figaro en sjelfbiografi, »Eugénie» hans systers sorgehistoria. Den senare har Göthe bearbetat i sin Clavigo, Figaro lefver ännu på scenen i både ord och toner.

Urmakaren André-Charles-Caron tillhörde en reformert familj men öfvergick till majoritetens kyrka när han gifte sig. Enda sonen var Pierre Augustin, född i Paris den 24 januari 1732. Unge Caron var en qvick och lat pojke, som raskt sköt upp till en storväxt ung man. Han skref qvicka verser som trettonårig pojke, togs ur skolan för att lära faderns yrke men slarfvade och vurmade endast för luta, harpa och sång. Efter obehagliga rön af olydnadens följder blef dock unge Caron förståndig, arbetade flitigt på verkstaden och lyckades till och med att uppfinna en förbättring i urets mekanik. Han var då tjugu år; en äldre urmakare bestred honom uppfinnareäran, men vetenskapsakademien, till hvilken saken hänsköts, gaf Caron rätt. Till belöning blef han utnämd till hofurmakare.

Ståtlig växt, regelbundna drag, eldiga ögon, sjudande lif i ord och rörelser, öfverlägsen hållning i medvetandet om öfverlägsna gåfvor, men utan sedligt allvar och således föga

nogräknad om medlen, blott han banade sig väg, sådan var hofurmakaren, som damerna icke kunde se sig mätta på. Hvilket spring i butiken, fruarna kommo sjelfva med sina ur och — urmakaren lemnade dem sjelf tillbaka. En af de förtjusta fruarna hade en gammal sjuklig man, som var anstäld vid hofvets kassa; han afstod tjensten åt Caron mot en lifränta, som döden hindrade honom att få uppbära. Caron öfvertog nu jemväl den förtjusta frun och alla hennes egodelar. Bland dessa fans en liten landtgård, som hette Beaumarchais. Från 1757 skref sig hofbokhållaren derför *Caron de Beaumarchais,* 1761 köpte han för 85,000 francs en kunglig-sekreterare-titel, som gjorde honom till »adelig vederlike». Då var den välgörande frun redan död: hon fick knappt ett år njuta af sin nya lycka.

Men den unge enklingen hade redan hunnit att blifva omtalad i hofvets högre regioner för sina sällskapsgåfvor, i synnerhet sin sång, och som man der gerna vill fördrifva den tråkighet, hvilken, enligt Carmen Sylva, »följer hofven åt, emedan motsägelse der saknas» — så blef m:r Caron de Beaumarchais en vacker dag befald till Ludvig XV:s redan något bedagade döttrar, prinsessorna Victoria och Adelaide. Till en början fick han låta höra sig vid deras konserter, snart fick han tillträde i deras société. Prinsessorna blefvo alldeles förtjusta i honom — de hade alls icke ledsamt, när han var med. En gammal tråkig hofman skulle hämnas en dag och räckte honom sin klocka »för att se åt hvad som fattades» — men Beaumarchais lät klockan falla i golfvet. Yrket hade han längesedan lemnat. Nu skötte han med ifver sin egen uppfostran för att bota, hvad gossåren försummat och ynglingaåren måst lemna å sido. Han skref, skref af, skref om... han läste, han reflekterade. Framåt ville han, — och för att komma sig upp i verlden behöfver ett snille pengar. Voltaire hade förtjenat på leveranser till armén under 1741 års krig, sedan en rik leverantör låtit honom få vara med i sin affär — kan hända för att få sitt namn till efterverlden i förening med Voltaires. Han hette Pâris-Duverney. Nu hade han med mad. Pompadours biträde byggt upp krigsskolan vid Marsfältet, men hade icke lyckats att få kungen dit för att

»inviga» anstalten. Beaumarchais öfvertalade prinsessorna att besöka skolan, och sedan dröjde det icke många dagar, innan de fått gamle kungen dit. Något för något: Duverney lät Beaumarchais gå med i vinstgifvande spekulationer, till hvilka han sjelf förskjutit kapitalet. Beaumarchais använde första utdelningen att köpa sig en ny titel, någonting i jägeristaten, »lieutenant-général des chasses aux bailliage et capitainerie de la varenne du Louvre». Hertigen af Vallière var hans närmaste förman, »capitaine général». Nu hade han blifvit något i verlden!

För affärsspekulationer hade han hufvud. Han reste i Spanien, i England, i Frankrike för affärer. Ett helt år, 1764—65, vistades han i Spanien. Derunder uppträdde han vid hofvet som sin bedragna systers försvarare och lyckades utverka bedragarens, Clavigos, afsättning och förvisning från hofvet. Här gjorde han också bekantskap med Almaviva, Bartolo, Basile, Figaro, Rosine, Susanne, Cherubin — dessa typer som framdeles skulle varda hans rikedom af ovanskligare art än millionerna. 1768 gifte han sig med en rik enka, som efter två års äktenskap afled. Och affärsverksamheten fortgick: i många år exploiterade han skogar i kompani med vännen Duverney.

Efter hemkomsten från Spanien hade hans tankar, trots affärerna, oaflåtligt riktats åt planen att (som Diderot) skapa ett »drame sérieux ou intermédiaire entre la Tragédie heroique et la Comédie plaisante» (allvarsamt skådespel eller något midt emellan hjeltetragedien och lustspelet), som han skrifver i sin »essai sur le genre dramatique sérieux». Det var endast kungars och heroers sorger, småfolkets löjligheter, som voro brukliga ämnen för tragedier, för komedier. Kunde det ej gå an att framställa småfolkets sorger på scenen? Diderot's »Père de famille» gaf honom den yttre impulsen, den inre — systerns olycka — ha vi redan nämt. Så kom »Eugénie» till verlden. En baronet på landet har en narraktig syster och en naiv dotter. I hans frånvaro öfvertalar tanten den unga flickan att hemligt äkta en förnäm lord. Lorden har klädt ut sin inspektor till prest. När pjesen börjar, har baroneten med syster och dotter kommit till London, der de mottagits i ett af lordens

små »ungkarlshem»; lorden skall gifta sig dagen derpå med en af landets rikaste arftagerskor. Upptäckter och förvecklingar, repliker i fasansfull ton, tårar och svimningar, dueller o. s. v. hålla åskådaren i skakning allt igenom, men »den dygdige brottslingen» — pjesen heter så i svensk öfversättning — omvänder sig och allt slutar i dygd, sedan kraftiga föredrag hållits öfver orättvisan i mannens och qvinnans olika ställning till sedlighetsbrott. Pjesen gafs 1767 första gången och lefde ganska länge, i Sverige spelad ännu 1839. Långt mindre lif hade hans nästa dram »De begge vännerna eller köpmannen i Lyon», hvars alla personer täfla i brist på sjelfviskhet. Den upplefde tio representationer (1770), och Beaumarchais tröstade sig med att sjelf blifva rörd, när allmänheten gäspade. Ännu är icke den rätte Beaumarchais färdig: han är sentimental och tråkig, utan minsta glädtighet men mycket hederlig. 1772 har han ändtligen hittat på att göra något af sina spanska typer; han har skrifvit ett mellanting af vådevill och opera-comique: »Barberaren i Sevilla». Stycket blef ej antaget. 1773 gör han om det till en komedi, får det antaget till uppförande på Théâtre français — men försvinner i samma vefva sjelf från skådeplatsen, trots sina penningar och sina affärer, utan vidare insatt i ett fångtorn, emedan han råkat misshaga en hertig, som... nog af, det var icke på dygdens väg de båda herrarne sammanstött.

Redan förut hade Beaumarchais sammanstött med den franska privilegierade rättvisan. Duverney dog 1770 sedan han och Beaumarchais redt ut sina ömsesidiga affärer; den gamles arfving, en grefve de la Blache, som hatade Beaumarchais af hjertats grund, förklarade uppgörelsedokumentet falskt och gjorde rättegång. Efter sju år blef Beaumarchais frikänd, men innan slutdomen föll, hade mycket inträffat, som gjort Beaumarchais till en annan menniska. Just som »Barberaren» skulle uppföras och processen mot la Blache slutas, inspärras Beaumarchais i »Fort l'Evéque — emedan han blifvit nesligt behandlad af hertig de Chaulnes! Först efter $2^1/_2$ månader utsläptes han. För att ändtligen få slut på den la Blache'ska rättegången, sände han nu, enligt bruket, en present till sin domares fru. Han anklagades nu att

hafva velat muta domaren. Domstolen dömer här i egen sak, ropade Beaumarchais; jag vädjar till allmänna opinionen! Och inför denna nya domstol angrep B. så kraftigt den gamlas ruttenhet, att han vann inför opinionen, ehuru dömd af domstolen. I denna häftiga, eldiga, kraftiga debatt inför tusentals läsare i hela Europa kallar sig B. »citoyen», hvilket ingen förut gjort. »Jag är en medborgare, det vill säga jag är hvarken hofman eller abbé eller adelsman eller uppbördstjensteman eller favorit, ingenting af allt som nu har makten. Jag är medborgare, det är något alldeles nytt, alldeles oerhördt i Frankrike. Jag är medborgare, det är *hvad ni borde varit i två århundraden, hvad ni kanske ären inom tjugo år*». Detta språk 1774! Samhället lyssnade, darrade. Hade tusendens tysta tankar då ändtligen födts i ord?

»Hela Paris» gratulerade B. att ha blifvit dömd af den »ruttna» domstolen. Sjelfva polisministern, Sartine, lyckönskade honom och bad honom vara *modest, ehuru* han dömts till »blâme» af domstolen. Nu strålade Beaumarchais namn af glans!

Men han ville nog gerna ändå bli qvitt »blâme'n», ty den medförde ett slags förlust af medborgerligt förtroende. Derför tycktes han omedelbart efter medborgarglansen ha törstat efter gunst — hos mad. Dubarry. Som hemlig emissarie reser han i april 1774 till London för att köpa bort en smädeskrift mot kungens mätress, men hinner knappt tillbaka till Paris förr än kungen är död och »mätressen» Dubarry i onåd. Nu ser det ut som om han satt sig i tillfälle att visa den nya regimen samma tjenst. Af sin beskyddare Sartine får han uppdrag att åter igen resa till London m. fl. ställen och köpa bort en smädeskrift — denna gång en smädeskrift mot drottningen och hennes mor, kejsarinnan Maria Theresia. De upplysningar, österrikiska arkiven nyligen lemnat öfver denna del af Beaumarchais' vandel, göra det icke otroligt att han här spekulerat i egen vara. För att göra sig intressant för Maria Theresia har han t. o. m. pådiktat sig ett anfall af röfvare på vägen till Wien. Der blef han satt i förvar tills man från Frankrike skaffat sig underrättelser. Men pengar fick han både i Wien och Paris, och var han sjelf författaren, som ser

ganska sannolikt ut, så lyckades affären öfverdådigt, ty 150,000 francs är mer än hvad B. fick för sjelfva »Figaros bröllop». Men aktning fick han ej af Ludvig XVI, icke heller af Maria Theresia och hennes trogne Kaunitz. Sartine använde honom allt framgent — att inberätta hvad andra sagt om ministrar o. d. Och fullt så naiv som Michel Perrin torde vi icke få anse Beaumarchais, som tyckes velat lemna ingenting oförsökt.

Ändtligen, efter ett års förbud, fick »Barberaren i Sevilla, komedi i fyra akter», gifvas på Théâtre Français den 25 febr. 1775. Den föll — ett kolossalt fall. Men författaren tappade icke modet: han lärde i stället af motgången, gjorde om pjesen på 24 timmar — och nu följde en lika kolossal framgång, en framgång som räcker än. Öfver hundra gånger har Beaumarchais' Barberare spelats endast i Stockholm, öfver hundra gånger Paisiellos och Rossinis operor, som derur lånat sin text.

Rättegångsskrifterna i målet om korruptionen, den segrande upplagan af Barberaren, se der två steg på vägen till den litterära ärans Panteon; med »Figaros bröllop» är vägen lagd till rygga. Beaumarchais har visserligen skrifvit ännu en dram, »Den brottsliga modern», i hvilken vi se Almaviva, Rosine, Figaro och Susanne på gamla dagar, en ytterligt svag komposition, hvars hufvudmål synes varit att i styckets hycklande bof teckna en motståndare i en ny process; vidare en operatext, »Tarare», och ett stort antal senare rättegångsskrifter. Men det är ej med dessa volymer, författaren gått till efterverlden.

I *Figaros bröllop* har Beaumarchais gifvit oss en bild af den växande striden mellan de privilegierade, hvilkas tid led, och demokratien, hvilkens tid kom. Men han har gjort det i lefvande figurer, i sprittande repliker, i skärande satirer, i gladt humör. Derför roade pjesen alldeles ofantligt dem, som voro föremål för satiren. Emellan 1784 och 1790 hade »Figaros bröllop» gjort turen öfver Europa. Stycket speltes allra först på en fransk hofteater, snart derefter på hofvet i Warschau med kungen i Polen och hertigen af Nassau till regissörer, samme hertig, som var Beaumarchais' intime vän

och Gustaf III:s motståndare vid Svensksund. När Gustaf III var i Paris några månader efter Figaros första uppförande på Théâtre Français passerade han en afton hos grefvinnan de Boufflers i Beaumarchais' sällskap och erhöll sedan af honom ett exemplar af pjesen med ett särskildt tryckt blad, som icke finnes i andra exemplar — säger Beaumarchais. Till sin affärsvän i Stockholm, Gjörwell, skref Beaumarchais några dagar efter samvaron med konungen af Sverige, att »ingen är kunnigare än han, ingen har riktigare syn på folk och ting; han har den stora uppfostran som man ger sig sjelf när man är född med öfverlägset och klarsynt snille». — Kung Gustaf hade också mot drottning Marie Antoinettes anmärkningar tagit »Figaros bröllop» i försvar med infallet: »Oh, madame, la comédie n'est pas *indécente,* mais *insolente*» (komedien är ej osedlig men oförskämd). Hvad en *kung* fann oförskämdt — anmärker upptecknaren af repliken, — kan väl *folket* anse för en modig bestraffning.

Men tiden gick fort framåt, gick långt framom Beaumarchais. När revolutionen brutit in öfver det bestående, krossade den äfven Beaumarchais' välstånd. Genom att förse nordamerikanska fristaterna med krigsförnödenheter hade han förtjent kolossala summor, men fick icke ut dem; genom en stor boktryckeri- och förlagsaffär, hufvudsakligen af Voltaires skrifter, förlorade han icke obetydligt och satte bort mycket i aktier o. d. som revolutionen gjorde värdelösa. Slutligen råkade han åter ut för en process, angående gevärsuppköp för republiken: han var utomlands för att göra upp affären då han, ehuru republikens kommissarie, förklarades för emigrant och beröfvades allt hvad staten kunde taga. Nu vistades han en tid i Hamburg, afvaktande tillåtelse att återvända. Återkommen till Paris 1796 ville han göra upp sina affärer med staten. En komité tillsattes, som faststälde hans fordran till omkring 1 million francs — men straxt derpå tillsattes en annan komité, som i stället faststälde hans skuld till en half million. Hans hus var plundradt, hans dyrbarheter bortförda, fordringsegare plågade honom under det hans gäldenärer gåfvo honom assignater eller — som staten — ingenting alls. Nu hade han dock trösten af en dotters

kärlek. Hennes mor, Beaumarchais' tredje hustru, blef hans enka den 18 maj 1799.

Ännu i dag är Beaumarchais' karakter utsatt för motsatta omdömen af motsatta åsigters målsmän, och det låter sig knappast göra att förena de kända dragen till en konseqvent personlighet. Men sådant inträffar icke så sällan med stora män. Mera sällan träffas en dramaturg, sådan som författaren af »Figaros bröllop», det yngsta af alla hundraåriga skådespel och säkerligen ännu motseende ett eller annat århundrades lif på scenen, att bära framtiden vittne om — »*ett tidehvarf som flytt*».

Ludvig Holberg.

Tvåhundraårsminne.

(1884.)

Så långt modern bildning hinner, så långt når Ludvig Holbergs namn. Men merendels endast i förbindelse med »Nils Klim» och flera eller färre af »Holbergs komedier». Två hundra-årsfesten bland hans skandinaviska landsmän, till minne af hans födelse i Bergen den 3 december 1684, gör derför särskild nytta, i det den för folkets djupa led framställer Holbergs hela verk och bild. Minnesfesterna öfver stora män varda så vigtiga led i folkbildningen, och vida utöfver den lilla kretsen af deltagarne i en fest sprider sig genom dagspressens spalter en fylligare kunskap om den man, som är festens föremål.

Inom de kretsar, hvilka egnat studier åt den nordiska odlingens utveckling, är Ludvig Holbergs plats i häfden länge sedan erkänd. Det behöfs dock afstånd i tid, för att öfverskåda en väldig andes verk, samtiden kan det icke alltid, och *dess* stormän synas icke sällan för efterverlden ganska små. Holbergs samtid bland de höglärde satte honom icke högt, men den bildningssökande medelklassen kände tidigt hvilken förkämpe sanningen hade i Ludvig Holberg. »Det er nu min Caracteer, at sige Sandhed i Spög» — så skref han om sig sjelf, och den vägen leder ganska raskt till målet. Men många funnos, som ansågo en sådan skrifart vara ovärdig en professor, ännu mera en baron. Och så sågo de skarpt på mannens egenheter, på hans svagheter. Han blef kallad pasqvillant, för det han skrifvit satirer, underhaltig filosof, för det han gycklat med tidens tomma ordprål; han underkändes som latinare, för det han icke höll disputationsöfningar, som

ortodox, för det han ansåg religionen icke vara ett arfvegods utan af en hvar böra förvärfvas; han förklarades vara en lättfärdig sälle, för sina komediers skull, en ytlig forskare, för sin historieskrifnings skull, en snål girigbuk, för det han samlade sitt gods och guld till allmänt bästa. Men hans skrifter lästes, öfversattes, upplades å nyo och lästes ännu mer. När han dog, väckte det ringa uppseende i Kjöbenhavn — men några dagar efter Holberg dog en aktris, då kom hela staden i rörelse, icke minst studenterne. Åren gingo, men Holbergs skrifter försvunno ej ur rörelsen. Nya strömningar gingo genom verlden — och de lärde funno ändtligen hvad de olärde känt årtionden förut, att Ludvig Holberg var upplysningens förkämpe, ett snille af första ordningen, sitt folks välgörare. Och ju längre utvecklingen gått framåt, dess flitigare har lärdomen öst ur de rika brunnar, Holberg öppnat. Och folket har aldrig glömt honom, om det ock under nyare utvecklingsskeden icke så mycket känner behof af hans »moraliska tankar», som af den glädje, hans lifsbilder från en försvunnen tid allt jemt skänka slägte efter slägte. »Med ringa medel har Holberg» — så skrifver en dansk literaturhistoriker — »gjort utomordentlig verkan, hvarken genom någon synnerlig konst i uppfinningen eller genom lysande polityr i behandlingen, utan genom en sällsynt originalitet och en äkta komisk styrka. Det är icke skildringar, som med historisk forskning uppsöka och samla enstaka drag från en försvunnen tid, icke heller fantasibilder, som sakna fast kärna, det är idel drag ur verkligheten, hvilka snillrikt sammanfogats. Det är dessutom folkkomedier, lefvande och ovärderliga bidrag till folkstudiet. De ha stält hans tidsålders spetsborgerliga, pedantiska och tillgjorda dårskaper i rätt belysning.»

Lustspelens sanning skänker dem ock deras förnämsta estetiska värde, och dock är det just denna sanning som för en halftannat sekel längre framskriden odling företer drag så råa, att de nu verka frånstötande. I Oehlenschlægers Epilog vid Holbergs minnesfest på Kjöbenhavns kungl. teater den 27 sept. 1822, hundra år efter det Holbergs första pjes framstälts på scenen, uppträder en förnäm fru som representant för dem, hvilka ej kunna lida Holberg för hans »osedlighets»

skull, och sedan frun gått från minnesfesten för att spela l'hombre i ett sedligt kotteri, frågar värden, om flera finnas, som ej kunna fira Holbergs minne, och ber dem gå innan festen börjar, ty, säger han, »inga *tvungna* händer må binda hederskransen till Ludvig Holbergs minne». Detta är rätt betecknande. Under de sextio år, som sedan dess förrunnit, har studiet af Holberg gjort stora framsteg. Ingen »fin» smak vägrar nu sitt erkännande åt Holbergs snille, åt hans moralitet, åt hans vakna fosterlandskärlek. Och de naiva lifsformer, hvilka i Holbergs figurer och deras tal stundom träda oss rått till mötes, kunna icke i sedligt hänseende verka störande på en tid, som i den »moderna realismen» funnit uttryck för sitt sökande efter sanning och — skönhet.

* * *

En öfverstelöjtnant Kristen Nielsen Holberg, som ifrån bonddräng blifvit utskrifven till soldat och från soldat tjent sig upp till officer, var kommendant i Bergen den tid freden mellan nordens folk vardt sluten i Lund. Han hade kämpat under venetianer och malteserriddare mot turkarne, under danebrogen mot svenskarne. Han var gift med Karin Lem, dotterdotter till biskopen i Bergen Ludvig Munthe, efter hvilken en af de sist födde sönerne, Ludvig Holberg, uppkallades.

Fadern dog när Ludvig var halftannat år, modern när han var tio. Af tolf syskon lefde då endast sex; deras arf hade genom en eldsvåda så förminskats, att föga återstod. Ludvig inskrefs som korporal i det regemente hans far tillhört. Men då han tycktes ha förträffligt läshufvud, sattes han af morbrodern, Peder Lem, i Bergens skola. Redan nu fick han en gång obehag för satiriska versar, hvarför han alldeles lade bort sådant skräp; i stället läste han ifrigt de latinske skalderne, icke för det han i dem fann nöje, utan emedan det var nödvändigt att lära latin. Och det lärde han. Den 20 juli 1702 inskrefs Holberg som student i Kjöbenhavn, men fattig som han var kunde han ej länge uppehålla sig vid universitetet. Han for hem till Norge, blef huslärare och predikohjelp hos en prost i Voss, slog mycket an på bönderna men slog prestgossen för mycket, tyckte prestfrun, hvar-

för herr Holberg fick sitt afsked. Nu bar det af till Kjöbenhavn igen. Holberg studerade ifrigt moderna språk och försummade icke teologien. 1704 tog han sin presterliga embetsexamen med högsta betyget.

Åter gaf han sig hem till Norge för att som informator förtjena sitt uppehälle, nu hos en lektor i Bergen. Denne hade i sina unga dagar rest vida omkring i Europa, och Holberg fick läsa hans reseanteckningar. De gjorde honom alldeles tokig af reslust. Han kunde ej stå emot: allt hvad han egde förvandlades i penningar, så fick han ihop 60 riksdaler, kanske så mycket som 2 à 3 hundra nu för tiden. Dermed gaf han sig å stad med en seglare till Holland. I Amsterdam såg han sig om med gladt mod, men några veckor voro nog att göra slut på rikedomen. Ingen utsigt fans att kunna förtjena något, i stället blef han sjuk — han drogs från sin födelsestund med en fäderneärfd sjukdom, lefde alltid på ytterst låg diet och hade en ständigt vacklande helsa. Liten var han till växten och hade ett skägglöst gossansigte, så att han af reskamrater ansågs för en pojke. Nu rådde honom läkare att söka bot i Aachen. Han gaf sig dit, men hade endast sex riksdaler qvar vid framkomsten. Tre veckor var han der; då tänkte han smyga sig bort från husvärden för att ha en styfver öfver till respengar. »Men som jag var en fuskare i handtverket», skrifver han sjelf på äldre dagar, »så blef jag gripen på bar gerning af min misstänksamme värd, som stod på lur, och måste betala honom intill sista skillingen.» Nu måste hr kandidaten gå till fots, tigga sin föda — och dessutom qväljas af det fula minnet.

Men promenaden gjorde kroppen godt. I Amsterdam strök han en tid om på gatorna och sökte få lån eller arbetsförtjenst, men utan framgång. Ändtligen gaf honom en vexlare så mycket som gick åt för hemresan. Han for med en skeppare till Kristiansand, ty till Bergen vågade han ej komma för att ej bli utskrattad. I Kristiansand födde han sig en tid bortåt med information, mest i lefvande språk. Under vistelsen här blef han förälskad i borgmästarens fästmö, men som han ju aldrig kunde tänka på att få henne, slog han sig på

qvinnofiendskap. Den gick dock öfver, men ogift förblef Holberg i all sin lifstid.

På våren 1706 hade Holberg lagt af så mycket, att han kunde våga sig på resor igen. I sällskap med en annan norsk student, som hade en förmögen mor, seglade han från Arendal till England, gick från landningsplatsen till London och derifrån till Oxford. Här försökte de lefva på lektioner, den ene i musik, den andre i grammatik. Dåligt gick det. Kamraten lemnade Oxford efter någon tid, men Holberg höll ut, arbetande både som språkmästare och musiklärare för att få tillfälle att sjelf studera i det Bodleiska biblioteket. Omsider blef han omhuldad af några studenter, blef medlem af en musikalisk klubb och såg sina inkomster stiga, så att han icke blott i två år underhöll sig i Oxford, utan hade medel att resa derifrån. När han sett sig om i London några månader for han, på sommaren 1708, med ett svenskt fartyg till Helsingör. Nu annonserade han föreläsningar i Kjöbenhavn — men fastän han fick åhörare, fick han inga pengar. Då räddades han ur nöden genom ett anbud att fara till Dresden med en ung man, som fadern ville sända dit att uppfostras. På hemresan besökte Holberg Leipzig, der professorers pedantiska tokerier väckte hans löje. Den förfärliga vintern 1708—09 skaffade Holberg en ytterligt svår hemfärd, från Hanburg i sällskap med en svensk kapten, hvars öfvermod och skrytsamhet gaf Holberg en modell af annat slag, än de lärde i Leipzig.

Hemkommen till Kjöbenhamn fick Holberg åter en husläraréplats, men denna gång hos en amiral, hvadan något beskydd till framtida befordran tycktes vara att hoppas på. På sommaren 1709 fick Holberg åtminstone ett rum bland de studenter, hvilka ett visst antal år i »Brochs Collegium» njuta föda och husrum. Årligen skulle han derför visa sina framsteg medelst ett latinskt föredrag. Han höll fyra sådana, åren 1710—14. Under denna tid kom han i tillfälle att utge sina första skrifter och att af kunniga personer utanför den akademiska verlden varda vederbörligen uppskattad. Det var som historiker, Holberg debuterade. 1711 trycktes hans »inledning till de europeiska rikenas historia», 1713 början af

ett omfattande arbete i nyare historien, och förstnämda år hade han till kung Fredrik IV sjelf aflemnat en i handskrift utarbetad historia öfver hans företrädares, konungarne Kristian IV:s och Fredrik III:s bedrifter. Detta arbete vann konungens bifall. 1714 utnämdes Holberg till extra ordinarie professor, fastän han icke utgifvit någon enda »lärd» akademisk afhandling, d. v. s. disputation, försvarad i katedern. Detta var emot alla regler och skaffade honom många belackare. Någon lön hade ej följt med titeln, men han fick, när den Broch'ska stipendietiden var slut, ett legat ur en stiftelse, som en adelig herre donerat och hans ättling disponerade. Med detta, 100 riksdaler årligen i fyra år, följde också skyldighet att resa utomlands, och den fattige e. o. professorn, som professorerne önskade dit pepparn växer, seglade på våren 1714 från Kjöbenhavn till Amsterdam. Han kom vidare till Bruxelles och gick derifrån till fots till Paris. Så gammal språklärare han var, blef hans franska oförstådd af de äkta parisarne, och han kunde aldrig få in sin tunga i de parisiska tonfallen. Men begriplig gjorde han sig efter hand. Han umgicks med småfolket, han såg teatrarnes föreställningar, han hörde predikningar, föreläsningar, rättegångsförhandlingar, umgicks på bibliotek och med de lärde och lefde så billigt som någonsin en fattig student förmått. Så gick halftannat år, rätt fruktbärande för Holbergs utveckling.

Nu fick han lust att se mer af verlden. I aug. 1715 gaf han sig af till Lyon, dels på dragskuta uppåt Seine, dels till fots, och fortsatte resan utför Rhône samt sedan åter till fots till Marseille. Mycket nytt fick han upplefva, många obehag fick han pröfva. Men det märkte han, att fotvandringen gjorde honom godt. Från Marseille med fartyg till Genua, efter en svår sjukdom och elakt bemötande på nytt till sjöss, förföljdes han häftigt af en korsar, men kom lyckligt i land i Civita Vecchia. Och så till Roma. Sjukdomen förföljde honom äfven här, så att han i sitt eländiga logis måste ligga inne en hel månad. Det synes varit frossa, som plågade Holberg denna tid. Ändtligen frisknade han något till, lagade nu sjelf sin mat, men hade bok och penna bredvid sig, under det han passade på sin gryta. Vid jultiden strömmade alla

slags komedianter och lindansare till Roma, så att Holberg fick tillfälle att göra bekantskap med deras repertoarer och spelsätt. Men i biblioteken hände det honom, att allt hvad han begärde var förbudet. Sedan nöjde han sig med beskrifningar af Roma och dess fornlemningar, hvilka han med stor ifver efterletade på ort och ställe.

I slutet af februari 1716 lemnade Holberg Roma, gick till fots till Firenze, vidare öfver Apeninnerna till Bologna, Parma, Piacensa, Turin, öfver Alperna till Savoyen och in i Frankrike, till Lyon, en väldig fotvandring — och icke en välförsedd sportmans, utan en svag och medellös students! I Paris dröjde han några veckor, under fåfänga försök att bli frossan qvitt, och for så till Amsterdam — der han som violinist i ett amatörkapell hos en god vän helt oförmodadt spelade bort frossan. Öfver Hamburg var Holberg snart åter i Kjöbenhavn, men nu var stipendiet slut och ingen lön fans att tillträda. Med hårda umbäranden drog han sig fram, då och då understödd af fattigmedel. Han utgaf en »inledning till natur- och folkrätten», hvilken han före utresan författat. Här håller han sig till dansk-norsk rätt och historia, i stället för den vanligtvis använda romerska, samt gaf derigenom ett nytt och fruktbärande uppslag. Boken fann inga köpare — på de första tio, tolf åren. Sedan gick den åt i fem danska, en tysk och en svensk upplaga. Holberg inskärper redan här sin åsigt, om vetenskapernas oriktiga behandling af de lärda skrån, hvilka kallas universiteter och akademier, en af de kätterska insatser i samtidens lif, för hvilka Holberg då led smälek och sedan vunnit erkännande. Men, som sagdt, boken såldes icke de första åren. Dess författare fick ännu i december 1717 vara tacksam för ett fattigunderstöd från det universitet, der han snart fyra år varit e. o. professor. Då dog en af de ordinarie professorerne, och Ludvig Holberg fick lön, säte och stämma i den filosofiska fakulteten. Som läroämne fick han sjelfva den akademiska »metafysiken»! Hunger — eller metafysik, det var valet. Hungrat hade Holberg länge nog, nu valde han — mycket mot sin vilja — »vetenskapernas drottning».

* * *

Det var, efter svenska förhållanden att döma, ingen *sen* lycka Holberg gjorde, då han vid nyss fylda 33 år som professor vid Danmarks främsta högskola fann sig befriad från näringsbekymren och såg sig i tillfälle att verksamt gagna fosterlandet. Men det gagn, han ville göra, var icke af den natur, som konsistorium fordrade. Han ville reformera pedanteriet, uppvisa haltlösheten af de gällande studierna och de akademiska hedersprofven. Men han såg sin vanmakt i *direkt* strid mot det gamlas förskansningar. Han fann deremot snart sin begåfning för ett *nytt* stridssätt, och han använde det. Så blef *professor* Holberg diktare af satirer och lustspel. Och som det danska språket var ouppodladt, men Holberg behöfde modersmålet för att kunna verka på sina landsmän *utanför* de lärdes latinska gille, så blef Holberg den moderna danska literaturens fader. Och detta icke blott genom sina skämtdikter, sina komedier: nej, han verkade icke blott nedrifvande, utan äfven uppbyggande: från Holbergs studerkammare, hvarifrån inga latinska disputationer letade sig fram till lärda verlden, välde en frisk flod af danska skrifter ut öfver den danska läseverlden och från den danska ut öfver det stora Tyskland. Äfven Sverige, Frankrike, Holland och England öste ur Holbergs flod. En sådan insats i folkens lif är Holbergs: hans kjöbenhavnska lärda samtid vore nu till stor del glömd, om ej dess strider mot »kättaren» låtit dess målsmäns namn följa Holbergs på historiens blad.

När Holberg kort efter sin utnämning till professor höll ett loftal öfver sitt läroämne, »oratio in laudem Metaphysices», sade de akademiske, att det var ett liktal. De märkte driften med den höga konsten att efter inlärda regler bevisa hvad som helst — och allmänheten fick le åt konsten, när den högvist framträdde på den »danske skueplads». Efter två års träldom, skrifver Holberg i sitt sjelfbiografiska bref till en förnäm man, »slap Metafysiken igjen fri.» Död och befordran till prestekall gjorde åter ledigheter vid universitetet, Holberg steg i lön, blef assessor i Consistorio, ej blott i fakulteten, och fick utbyta sitt bedröfliga läroämne mot ett annat, hvari man äfven förebrått honom att ej vara hemma, nemligen latinet. Väl var Holberg ingen grammatiker i tidens smak,

ingen latinsk stilist af högre ordning, men han både skref och talte en latin, som ganska väl lät sig förstå, och hade god beläsenhet i den romerska literaturen, hvilken han tidigt lagt sig på »såsom ett nödvändigt ondt». Holberg har skrifvit ganska mycket på latin, t. ex. flera Epistolæ, en samling tankedigra epigram, kritiska uppsatser och — sjelfva »Iter subterraneum Nicolai Klimii». Men hans latin är hans egen latin, hvarken samtidens eller de gamles. Och först när han 1730 blifvit professor i historia fann han ett läroämne, i hvilket han både kunde och ville vara lärare för sin samtid. Detta dock uteslutande genom sina skrifter, ty de akademiska föreläsningarna hade föga att betyda. Om dem skref han, att »de er til liden eller ingen Nytte, efterdi nogle få Personer freqventere desamme, heller af Curiositet og for at gjöre sig kiend af Lærerne, end for at undervises». När han 1737 som »quæstor» öfvertog vården af universitetets ekonomi och till följd deraf befriades från katederföreläsningarna, gjorde detta således ingen nämnvärd skilnad i hans lärareställning, ty hans arbeten blefvo så mycket flera, ehuru han »åt Minerva endast kunde egna de stunder, som Mercurius lemnade honom öfriga».

Holberg öfvade sin penna för den satiriska diktningen genom att öfversätta den romerske satirikern Juvenalis, och när han märkt, att både han sjelf och danska språket voro i stånd att leverera batalj, skref han »En Sandfærdig Ny Wise om Peder Paars, som gjorde en Reyse fra Callundborg til Aars, skreven til Lægedom, Tröst og Husvalelse for alle got Folk, som lide Kaars og Modgang her i Verden, af Hans Mikkelsen... Klinger vel til alleslags Instrumenter, i sær til Hakkebræt eller Lire». Det var 1719 denna »ny Wise» kom ut, i »tre böcker» (likasom Homeri, Virgilii o. fl:s episka dikter indelas i »böcker»), och 1720 utkom den tillökad till fyra, sedan den utstått sitt första prof: att frikännas af kungen sjelf för anklagelse att böra som smädeskrift konfiskeras och af bödeln brännas.

Denna anklagelse utgick från — egaren till ön Anholt, der visans hjelte gör skeppsbrott! En af universitetets bäste professorer var också delaktig i klagoskriften, och ett rop af förbittring gick igenom den lärda verlden, som parodiskt giss-

las, och en hvar, som kände igen sin metod, trodde sig personligen smädad. Men kung Fredrik IV, som lät boken sig föreläsas, hade mer sundt omdöme, än så: han sade att det var en rolig bok, som ingalunda borde straffas. Den är full af lifserfarenheter i innehållet och parodisk imitation i formen, ja har t. o. m. »det tilfelles med de beste gamle Skrifter» att den har »defekter»! Ännu i dag vållar den högtider af skratt och man har exempel af personer, som med stort arbete lärt sig danska, för att kunna njuta »Peder Paars». Väl är den öfversatt på både tyska (1764) och svenska (1750), men öfversättningarna gå icke upp mot originalet. Tidehvarfvets lyten i alla samhällslager gisslas med öfverlägsen komisk kraft, men allra mest det lärda och olärda pedanteriet. 1721 utgaf Holberg fem nya »Skemtedigte», af hvilka en är en »critique over Peder Paars», en annan ett försvar för qvinnans rätt till deltagande i det offentliga lifvets bestyr. Men nu kom det sig så, att en fransk skådespelare, Montaigue, som länge vistats i Kjöbenhavn, när den franska trupp han tillhört blifvit afskedad och fältet öppet för de tyska trupperna, beslöt organisera en dansk trupp för att uttränga de tyska. Danmarks teater borde få danska skådespel, tyckte en del för saken intresserade personer, och dessa lyckades förmå Holberg att skänka företaget sitt understöd. Men den tysk-danske general Arnold, som styrde den nya teaterns ekonomi såsom egare till både teaterhus och teaterprivilegium, hade för de danska originalen endast obetydligt intresse. En »stark man» och en tysk »Haupt-Action» voro för honom mera tilltalande. Han hade dock ingenting emot de danska skådespelen — om de betalte sig bra. Hvilka de voro, som förmådde Holberg att lemna »Den danske Skueplads» sitt bistånd, har häfden ej upptecknat. Ett annat »danskt» parti fans, som ville ha goda utländska stycken spelade på danska, och i spetsen för detta stodo just samma personer hvilka anklagat »Peder Paars». Att det icke var deras mål att få Holbergs satiriska penna i den danska scenens tjenst, kan man väl förstå. Men de, som ville från stadens »Skuested» få höra det sagdt

»på dansk,
som andenstes er talt på græsk, latin og fransk»,

voro antagligen den danska scenens förste patroner. Man har deremot gissat på den danskfödda drottningens dansksinnade fränder såsom Holbergs tillskyndare. Nog af, han grep med ifver en så förträfflig väg att tränga till folkets öra. Allt förenade sig att dertill mana honom: det yttre tillfället, lynnet, kärleken till danskt språks utveckling och till de idéer, för hvilka han redan förut gått i fält. Och så kom begåfningen, fullfärdig vid första försöket. Det var *fem* komedier, han på en gång gaf åt den danska truppen: »Den politiske Kandestöber», »Den Vægelsindede», »Jean de France», »Jeppe paa Bjerget» och »Gert Westphaler». Alla blefvo de uppförda på hösten 1722. De gingo förträffligt, i synnerhet den första, men blefvo å andra sidan föremål för mycket tadel — utom »Jean de France», som föll alla i smaken. Begynnelsen var alltså lofvande. Holberg fortsatte, fastän det var »opassande för en professor att skrifva komedier». Under loppet af 1723 skref han tio nya stycken (bland dem »Barselstuen», »Den Stundeslöse», »Johannes Montanus» (sedan omdöpt till Erasmus), »Don Ranudo» och parodien på de tyska komedierna: »Ulysses von Ithacia»).

Men skådespelarne hade icke kunnat hålla sina affärer uppe lika väl, som Holberg uppehållit deras repertoar. Dertill kommo förföljelser från kyrkan och universitetet, trots hofvets välvilja. Gång efter annan gjorde sällskapet konkurs, och före utgången af 1725 var det alldeles slut med »den danske Skueplads». Holberg hade då skrifvit 20 komedier, hvilka likväl icke alla kommit till uppförande. Hans förtretligheter under dessa år, då han gaf sin nation sådana skatter, voro så stora att han beslöt resa från alltsammans på en tid. Han for i juni 1725 till Tyskland, Holland och Paris. Der trifdes han och kom till godt humör igen, ehuru hans plan att få några af sina stycken i öfversättning uppförda i Paris alldeles misslyckades. På våren 1726 var han åter i Kjöbenhavn, der han nu utgaf sin »Metamorphosis eller Forvanlinger», en parodi, som af motståndarne bemöttes med låga nidvisor. Ett försök gjordes att åter upplifva »den danske

Skueplads», men det gick eländigt, och den slöt efter sorglig vandel sina dagar med »Den danske Komedies Ligbegjængelse» i februari 1727. Att sådant gick Holberg till hjertat, derpå kan man vara viss, fastän han i det anförda brefvet tröstar sig med, att det kulbuterade företaget varit honom både en börda och en utgift. Först general Arnold, sedan den stora eldsvådan 1728 och kraftigast den med Fredrik IV:s död och Kristian VI:s tronbestigning år 1730 till makten komna pietismen gjorde för tjugu år en ända på »den danske Komedie».

* * *

Holberg hänvände sig nu åt historisk författareverksamhet. Han utgaf (1729) »Danmarks og Norges Beskrivelse», ett för sin tid ensamt stående verk i statskunskapen. Derefter började han utarbeta sin stora »Danmarks Riges Historie», som i tre qvartband utkom under åren 1732—35. Den vann stor spridning. Forskningen hade ännu icke öppnat de rika källor för medeltidens historia, hvilka kort efteråt begynte framdragas, men Holbergs sunda blick förnekar sig icke ens i denna afdelning af verket. För den nyare tiden deremot, för 15- och 16-hundratalets historia, sökte han rätta källor och visade sig kunna begagna dem. Det var ej detaljundersökning, som var hans sak, men af detaljer kunde han skapa en helgjuten bild af personer och händelser, och hans opartiskhet är större, än hvad långt senare fått namn af opartisk historia, fastän han i synnerhet af svenska kritici fick uppbära förebråelser för bristfällig uppfattning af Sveriges storhet. Denna ansåg han nemligen alls icke som en obestridlig lycka för Sverige. Han lyckönskar tvärt om sin frände svensken att »nu om stunder» ha lagt sin kraft i annat än statens utvidgande och andra folks underkufvande, en storhet som är vansklig nog att uppehålla, då deremot, hvad en nation vinner i landets och folkets odling, hvarken så lätt kan beröfvas henne eller mot henne väcker andras vrede.

Dernäst kommo två skolböcker i historia och geografi, af hvilka den första öfvat inflytande på skolbildningen under ett halft århundrade i Danmark, Tyskland, England, Holland,

Ryssland. »Det som eljest var tort och otrefligt har Holberg förvandlat till en bok, som man kan läsa med lust och glädje», säger (1754) en stor tysk kritiker. Så utgaf han en beskrifning öfver sin födelsestad, Bergen, dernäst sina latinska bref (om hans egen lefnad) och »Epigram». I dessa senare nedlade han ett helt moral-system, hvilket han sedermera utvecklade i sina »Moralske Tanker». Närmast Epigramen följde en »Almindelig Kirkehistorie» i två qvartband (1738), jemförande biografier öfver hjeltar och hjeltinnor efter Plutarchs sätt, och en historia öfver judarne (1742). Midt under dessa historiska arbeten såg också *Klims resa* dagen, först tryckt på latin i Leipzig, sedan öfversatt på sju språk. Derpå skref han om boskapspesten, begynte en »Dansk og Norsk Söhistorie», lade sig starkt på grekiskan och öfversatte en grekisk historiker (1746). Han utsatte premier för dansk poesi, ungefär som nu för tiden vår Svenska akademi för öfningar i den svenska, och hade en tid i sinne att af de medel, som årligen hopade sig i hans sparsamma händer, upprätta någon dylik språkförbättringsanstalt. Men han ändrade planen, sedan han sett de täflingsdikter, som prisen framkallat. De stormar, som mötte honom efter det *Nils Klim* och *Moralske Tanker* kommit ut i verlden, förmådde honom att i stället egna sin jordiska egolott åt understöd af en sådan bildningsanstalt, som *icke* gick universitetens »medeltidsväg». Denna tanke vann ock utförande: för att omgärda donationen med all privilegierad helgd mottog han konungens anbud att deraf göra ett baroni, hvilket Holberg i lifstiden skulle såsom *baron* Holberg få disponera. Att han i donationsbrefvet förbehöll äfven »middelstanden» att komma i åtnjutande af undervisning vid den moderna akademi, åt hvilken han skänkte sina gods, hindrade icke Kongl. Maj:t att i sin stadfästelse *stryka ut de orden*, och så blef Holbergs baroni ett bidrag till *endast* adlig ungdoms uppfostran och Holbergs barontitel en anledning till gyckel med den berömde författaren af — »Den honette Ambition».

Holbergs ålderdom var således icke lycklig. Sjuklig från ungdomen och derigenom tvungen till ett ytterst måttligt lefnadssätt, hvilket dessutom genom långvarig fattigdom blifvit

honom en vana, kunde han icke förmå sig till att »lefva med», som hans samhällsställning och växande rikedom icke blott tilläto, utan i mängdens ögon fordrade. Men han uthärdade med jemnmod all försmädelse för snålhet, och detta är så mycket märkligare, som han verkligen med tiden blifvit ytterligt snål. »Jag är icke egare, utan förvaltare af de egodelar, hvilka mitt arbete och min sparsamhet satt mig i stånd att egna åt allmän nytta», sådant var hans svar på alla anmärkningar, vare sig de kommo från slägt eller vänner, från universitetet eller andra opåkallade förmyndare. Och så satte han sig ned i sitt bibliotek, vid sitt skrifbord, ifrig att ännu, medan lifvet räckte, kunna väcka fler och fler till besinning af den lögn och falskhet, som hans öga upptäckte, hvart det kastade blicken hän. Redan 1744 hade han utgifvit »Moralske Tanker, deelte udi 2 Tomos», i hvilka han »som en rejsefärdig Mand» testamenterar menskligheten sina tankar tydligare än förut. Det som då var nytt och vågadt, är lyckligtvis nu trivialt. Men ändå är det endast med tacksam vördnad mot den gamle »kättaren» man kan läsa de tankar, hvilka mot honom uppkallade de ortodoxes vrede under det de närde och redde tankarna hos tusenden af hans landsmän, hos tusenden i andra länder. De efterföljdes af »Epistler» och »Moralske Fabler», hvilka dock äro mycket svagare. Olik andra af den gryende »upplysningens» män, underkastar han sig gerna den kristna trons hufvuddogmer såsom varande *öfver* förnuftet, men höjer sitt ord emot de många oförnuftigheter, hvilka kyrkolära och kyrkoordning sätta i stället för sanning i tro och lif. Reformationens fortsättning var *Holbergs* lösen, men — icke den »reformerade» kyrkans.

Kristian VI hade dött 1746; det var hans efterträdare Fredrik V, som mottog Holbergs gåfva till Sorö akademi och dervid »upphöjde» honom i friherrligt stånd (1747). Holberg egde då tre herregårdar på Seeland. På den ena af dessa, Terslösegård, vistades han icke sällan och talte gerna med bönderna, ty »de raisonnere kun om solide Ting, hvorom de vide fuldkommen Besked», och han hemtade ur deras mun många gamla goda danska ord, som stadsbefolkningen glömt bort. I Kjöbenhavn bodde Holberg i sin »professorsgård»,

Räntorna växte, ty utgifterna för hans egen person sjönko, om möjligt. Så gjorde han en stiftelse för att bereda ogifta flickor utstyrsel, en annan för att bereda enkor bostad.

Men han såg nogsamt, att sedan han, Ludvig Holberg, förkämpen mot det gamla, tagit emot friherrlig sköld och hjelm, hade han icke samma ställning som förut mellan det gamla och det nya; »mine Gjerninger og Skrifter», bekänner han, »have siden den Tid i Almindelighed ikke befaldet så meget, som tilforne: Om sådant reiser sig deraf, at der forlanges meer Capacitet og Skrivekunst af en Baron, end af en Professor, eller om det er en Virkning af Avind, skal jeg ey forvist kunne sige». Hans skådespel ville icke heller gå, som förr, nu, då de af den nye kungen åter blifvit tillåtna. »Holberg» — säger en dansk i vår tid — »hade sjelf gifvit sin samtid en så stark stöt framåt, att den nya generation, som stod på hans och den närmast gångna tidens axlar, lät honom ligga på sina lagrar — och gick vidare.» Smaken för italiensk opera hade i Kjöbenhavn utträngt smaken för Holbergs skådespel. Dessa hade växt i antal till 33, nästan alla hade gått öfver scenen.

Holberg begynte läsa Ciceros bok om ålderdomen, när han kände dess skröpligheter hopa sig. Krafterna begynte svika, likaså minnet. Den vanliga dieten ville ej mer förslå, han måste, ehuru ogerna, anlita en läkare. Då denne på Holbergs fråga förklarat, att döden nalkades med stora steg, sade den gamle med största sinnesro: »Det er mig nok, at jeg i al min Levetid har sögt at være en nyttig Borger i mit Fædreland; jeg vil derfor gjerne dö, siden jeg mærker, at mit Sinds Kræfter ej heller længer står mig bi».

Sin verksamma lefnads klart medvetna mål hade han icke heller någonsin svikit. När han den 27 januari 1754 afsomnat, begynte hans andes verk att lefva upp å nyo. En trogen vän lät på likkistan fästa en plåt, hvarå dessa sanna ord läsas: »Holberg lever og er i alle Folks Munde, hans Rygte grönnes altid, og skal voxe hos Efterkommerne».

* * *

I Sverige blef Ludvig Holberg tidigt uppskattad som komediförfattare. 1733 spelades han i Stockholm och inom fem-

tio år hade den »svenska skådeplatsen» tillegnat sig nästan hela Holbergs verk för teatern. I tryck utkom redan 1729 en öfversättning af »Den politiske Kannstöparen», följd 1735 af »Jeppe på berget», 1736 af »Madam Aprilväder» (Den Vægelsindede), 1744 af »Jean de France», 1745 af »Don Ranudo», 1756 af »Hasenskräck eller Storskrytaren» (Jacob von Tyboe) och »Erasmus Montanus», 1759 af »Den pantsatte bonddrängen», 1771 af »Julstugan», 1779 af »Resan till Sanct Ragnhilds källa» (Kildereisen) och »Maskeraden», 1781 af »Plutus» och »Amman» (Barselstuen), hvarefter det dröjde ända till 1836, innan »Henrik och Pernilla» och till 1845, innan »Abracadabra» trycktes på svenska. Hela Holbergs dramatiska verk trycktes på danska i Strengnäs i åtta band 1827—33.

Flera af dessa stycken ha erhållit flera upplagor, »Don Ranudo» till och med åtta. Men högt öfver alla de andra höjer sig »Jeppe på Berget», om hvilken man för visso kan påstå, att han blifvit en svensk folkbok. Från 1735 till 1873 har »Jeppe» tryckts i olika svenska öfversättningar på olika orter i Sverige, så vidt kändt är, i *femtiosju upplagor,* och det är långt ifrån visst, att alla upplagor blifvit kända för vår bibliografi.

Holbergs »Metamorphosis» öfversattes och trycktes i Stockholm 1744, »Peder Paars» 1750, »Nils Klims resa» 1746, 1767, och var i utdrag för få år sedan införd i »Svenska Familjejournalen». Holbergs »Betänkande om historien», ett förespråk till tredje tomen af hans Danmarks Historia, utgafs på svenska 1749; hans handbok i »Natur- och Folkrätten» 1789, hans »Moraliska Fabler» 1764 (i bearbetning för barn 1837, 43, 51), hans »Moraliska Tankar» 1782. — 1752 polemiserade Holberg med svensken Archenholtz om drottning Kristina, hvars lif han några år förut framstält i sina »sammanliknande historier».

En dansk resande, som vistades i Stockholm när underrättelsen om Holbergs död hunnit dit, har berättat, att då han eftersändt en skomakare och denne infunnit sig samt hört, att den ärade kunden var dansk, afbröt han genast yrkessamtalet med det sorgsna utropet: »Ack, herre, er store man är död!» Och på danskens förundrade fråga, hvad han

menade, svarade skomakaren: »Hvem jag menar? Ingen annan än Ludvig Holberg». — »Hur känner ni honom så väl», fortfor den misstrogne kunden. — »Hur jag känner honom!... Kom hem till mig, herre, skall ni få se alla hans skrifter i mitt rum, jag läser i dem morgon och afton! Skulle jag icke känna er store man!»

Anekdoten, som upprepats i de flesta vidlyftigare biografier öfver Ludvig Holberg, är ganska betecknande för den plats han intog i småfolkets hjerta, den tid han ännu förkättrades af de store. Och ingalunda bör den saknas i den svenska pressens bidrag till högtidlighållandet af Ludvig Holbergs minne.

Carolus Linnæus.

Vid Staty-aftäckningen, 1885.

»Oläst låg naturens bok tills tolken sändes.»

Ej långt från Smålands gräns mot Skåne, i en trakt der skogshagar och åkertegar vexla med bergknallar och sjöar, allt omslutet af barrskog, ligga Råshults komministergård och Stenbrohults kyrkoherdeboställe. En vacker minnesstod invid den förra bär den svenske blomsterkonungens bild och namn, ty der föddes, den 13 maj 1707, *Carolus Linnæus.*

Han var bondesonens, komministern Nils Linnæus', och den ur församlingens gamla kyrkoherdeslägt födda Kristina Brodersonias första barn. De kärleksfulla föräldrarne, ännu i ungdomsåren, uppkallade sin son med det stolta namnet Carolus, som då ännu spred segerglans öfver allt svenskt. De anade ej hur väl de valt: varaktigare glans, än sjelfve den tolfte Carl, skulle deras lille Carl en gång sprida öfver det svenska namnet.

Den lille gossen fick under sina första somrar nöjas med blommor till lekkamrater, andra hade föräldrarne ännu ej att bjuda på. Och förunderligt var det, hur väl den lille trifdes med dem. Ensam bland blommor ropade han icke på annat sällskap. Det väckte besökandes förundran. Men så hade också fadern älskat blommor i all sin dag och af sin lilla trädgård gjort det mesta möjliga.

Vi ana, mera än vi veta, hvilken ofantlig själsverksamhet de små utveckla under sina första lefnadsår; hvilken skärpa i iakttagelsen, hvilken rikedom på rön, innan de förmå bilda en på tankeslut stödd uppfattning! Den lille Carolus Linnæus, omgifven af få menniskor men af otaliga naturföremål, bjert vexlande skepnad efter årets tider, mottog häraf så starka barndomsintryck, och utvecklade under tankearbetet att reda dessa så kraftigt sina stora själsgåfvor, att han re-

dan i ungdomsåren vardt en *reformator af vetenskapen om »naturens tre riken»*.

Men för denna utveckling fordrades frihet. Med full rätt har Vexiö läroverks nuvarande rektor förklarat, att en sådan yngling, som den Carolus Linnæus, hvilken hans företrädare år 1727 dimitterade till universitetet under önskan, att omplantering i universitetets jordmån måtte bekomma den unga telningen väl, icke *nu* skulle bestå sin mogenhetsexamen vid något svenskt läroverk. Det är må hända icke uppmuntrande, men det är nyttigt, att egna en tanke äfven åt denna jemförelsepunkt mellan *förr och nu*.

Allt nog: Carolus sändes till Vexiö skola att bildas till prest, men kunde ej åt skolstudierna egna den håg, som redan vändt sig åt blommor, fjärilar, stenar och andra »onyttiga ting». Det fans dock *en* bland lärarne, som förstod sig på gossen och delade hans intressen. Han hette Rothman, var lönlös provinsialläkare med lektorslön, mot skyldighet att i sin vetenskap undervisa gymnasisterna i Vexiö. Han var medicine doktor från Harderwyk i Holland, hade hört den store Boerhave's föreläsningar i Leyden och kände rätt väl de gällande naturhistoriska teorierna. Sedan Linnæus nått gymnasistgraden var det derför ingen fara för att han skulle nödgas sluta som tarflig prestman i Småland. Doktor Rothman satte mod i fader Nils, när denne kommit till Vexiö att söka läkarens biträde. Han försäkrade den orolige fadern, att unge Carolus hade anlag att bli en utmärkt läkare — naturhistoriker och läkare voro den tiden knappt skilda begrepp — och att han skulle kunna föda sig lika bra som någon prest. Kyrkoherden Linnæus for tillbaka till Stenbrohult med dessa nya tankar, men han lär knappt vågat tala om dem för »mor». Ännu dröjde det en tid, innan hon fick klart för sig, att hon aldrig skulle få in sin älskade Carl i slägtserien af kyrkoherdar i Stenbrohult.

Så mycket Rothman kunde lära Carl, så mycket lärde han i Vexiö, och dit hörde äfven latinet, icke det skolklassiska, men det i samtidens naturhistoriska skrifter använda. Det språket både talade och skref Linnæus ledigt nog, och tidigt synes han tilltalad af tidsålderns starkt inåtvända patriotism,

för hvilken uppodlandet af fosterlandets naturliga tillgångar framstod som ersättning för den förlorade maktställningen i Europa. Från denna riktning utgick äfven sträfvan för modersmålets höjande till literaturspråk, och i Carolus Linnæus vann denna sträfvan en trofast vän.

* * *

Vid 20 års ålder inskrifven som student i Lund, efter privat undervisning i de ämnen han föga lärt på gymnasium, förde Linnæus der en enstörings lif, gick ej in i någon nation, men ransakade naturen i Lunds omgifningar. Han hade fått bostad hos professorn i naturalhistoria, läkaren Kilian Stobæus, och sedan denne gjort den ovanlige ynglingens närmare bekantskap, syntes hans framtid vara tryggad, ty professorn öppnade för honom sitt bibliotek och sitt hem, lät honom deltaga i sina privata lärokurser och följa med i läkarepraktiken, ja stälde i utsigt att upptaga Linnæus som eget barn, enär han sjelf var barnlös. Men efter ett års vistande i Lund, just som Stobæus skulle resa till Helsingborg att mottaga sina »surbrunspatienter», fick Linnæus under en botanisk exkursion ett elakt sting i armen af »en vermis, Furia infernalis kallad», och höll på att sätta lifvet till. Stobæus' reste ifrån honom, ty pligten kallade, och professorn lemnade sin skyddsling i en fältskärs händer. Den sjuke kom sig dock, men återvände under sommaren till föräldrahemmet, kan hända något rubbad i sin tro på Stobæus' tillgifvenhet. Åtminstone gick det nu lätt för Rothman att öfvertyga honom, att medicinska studier ginge bättre i Upsala under Rudbeck och Roberg, med större bibliotek, rikligare stipendier och berömd botanisk trädgård. Föräldrarne trodde som doktorn och gåfvo Carl 100 daler silfvermynt, mer förmådde de ej, hvad mera kräfdes fick han sjelf sköta om.

Så kom Linnæus till Upsala, på hösten 1728. Penningarna voro dock snart förtärda, ingen kondition fick han, krediten räckte ej långt, nöden stod för dörren. Då tänkte han med ånger på sin »hulde Stobæus». Men vägen till Lund var för lång — och skulle väl Stobæus åter mottaga den otacksamme, som utan ett ord till afsked lemnat hans hus?

Med ifver hade Linnæus studerat, djerft satt nya tankar på papperet, men hvad förmådde han väl nu, med gråpapperssulor i sina flickade skor, med utslitna kläder och utan föda för dagen?

Det var ett år efter ankomsten till Upsala, som Linnæus såg framtiden så mörk. Han hade helt och hållet bedragit sig på Upsala: Rudbeck forskade i filologi och höll inga botaniska föreläsningar. Robergs lektioner kunde man ingenting lära på, botaniska trädgården var i förfall, stipendier fick man ej utan mäktiga gynnares åtgärd, och hvar få en sådan?

Så satt den stackars Linnæus en höstdag 1729 i den förfallna botaniska trädgården och tröstade sig i sin bittra sorg med att göra anteckningar om några blommor, då en vördig prestman nalkades honom och frågade hvad han hade för sig. Samtalet blef allt längre, ju mer den gamle fann att den unge gaf godt besked. »Sexhundra örter inlagda!» Ynglingen anmodades att följa prestmannen hem — och så kom Linnæus i professor Olof Celsius' hus. Denne professor hade vistats i Stockholm några år såsom medlem af en »kommission», och var nu betänkt på en afhandling om de i Bibeln omtalta växter. Lyckligt möte alltså för honom, att strax efter återkomsten till Upsala få tag i en botaniker, lyckligt för den obemärkte studenten att varda känd af en bland universitetets främste män. Inom få dagar hade Linnæus ett hem hos Celsius, följde honom på resor i stiftet, arbetade med honom i hans bibliotek och fick der goda tillfällen till förkofran. En dag såg han i en af Tysklands lärda tidskrifter en afhandling om blommornas kön, efter ett verk af den några år förut i unga år aflidne fransmannen Vaillant. Hans iakttagelser vunno nu med ens full klarhet, och innan året 1729 gått till ända, var *Linnés sexualsystem* i sina grunddrag satt på papper.

När detta papper kom i Olof Rudbecks händer, vardt Linnæus förvandlad från den obemärkte studenten till den högt aktade forskaren. Något måtte Rudbeck redan förut känt till honom, emedan han 1729 vägrat att göra honom till akademiträdgårdsmästare, »sägande sig hafva större tanke

om Linnæus»; men nu utverkade han, att konsistoriet uppdrog åt studenten Linnæus att i den tjenstfrie professorns ställe hålla de botaniska föreläsningarna i akademiträdgården. Dessa fortgingo hela året 1730 och i början af 1731, under stort tillopp af åhörare. Redan nu lade Linnæus grunden till sina epokgörande arbeten: *Classes Plantarum* (växtrikets klasser enligt Linnés nya system), *Critica Botanica* (granskning af växtnamnen och hela den gamla botaniska lärobyggnaden), *Genera plantarum* (klassernas indelning i slägten och arter). Men ännu skulle motgångar för Linnæus medföra nytta.

Den medicinska fakultetens adjunkt, Rosén, hemkom nemligen från utrikes resor 1731 och fordrade, att icke en ograduerad student skulle till hans förkränkelse få som docent föreläsa i professorns ställe, och ehuru Rudbeck stred emot, fick Rosén rätt af kanslern. Linnæus tröstades dock med anbud af Vetenskapssocieteten, som redan förut sändt honom på en liten forskningsfärd till Gräsön, att som societetens stipendiat få göra en resa i Lappland. Han besökte nu först sitt fädernehem och Stobæus i Lund, der orubbad vänskap mötte honom, samt anträdde, efter återkomsten till Upsala, den 13 maj 1732, således på dagen 25 år gammal, forskningsfärden till Lappland.

Det var en mödosam färd, på hästryggen, i båt och till fots, utmed elfvar, öfver fjällen ända till Ishafvet, och sedan tillbaka genom Lappmarken till Luleå. Hemvägen togs öster om Bottenviken, till Åbo, och derifrån postvägen till Grisslehamn. Redan i årets häfte af vetenskapssocietetens handlingar infördes Linnæus' *Florula Lapponicæ*, den första tryckta växtförteckning, som ordnats enligt det nya systemets 24 klasser, hvilket inom ett årtionde skulle eröfra den lärda verlden. Redan före den lappska resan omtalas Linnæus och hans arbeten i en tysk tidskrift, som sedan icke glömmer att följa hans vägar och arbeten med uppmärksamhet. Det var endast brist på förläggare, som ännu några år fördröjde utgifvandet i tryck af åtskilliga färdiga arbeten.

Men i Upsala kunde Linnæus ej vidare påräkna någon framtid, om han ej blefve doktor, och kanske ej ens då. En-

skilda föreläsningar i konsten att probera malmer skaffade Linnæus i begynnelsen af 1733 någon inkomst, i flere grenar af naturläran föreläste han för enskilda lektionanter — men förbigicks vid ansökan om adjunkturen i medicinska fakulteten i Lund. Linnæus reste nu till Falun, hvarifrån han på landshöfding Reuterholms bekostnad fick göra en naturhistorisk resa genom Dalarne. Färden, i hvilken sju unge män deltogo, utsträcktes ända till Rörås i Norge och gaf rikt utbyte i iakttagelser och samlingar. Sedan föreläste Linnæus i Falun, blef bekant med provinsialläkaren Moræus — en man som hört Boerhave och fått doktorshatten i Rheims på hemvägen från Paris — samt delade praktiken med honom. Umgänget i doktorns hus, så väl i staden som utanför på Sveden, den gård efter hvilken doktorns morbror och uppfostrare, Jesper Svedberg, tagit sitt namn, gjorde efter någon tid ett nytt uppslag i Linnæus' lif: han friade till doktorns äldsta dotter, fick hennes ja, moderns nej men faderns bifall, såvidt han blefve doktor och sedan återvände för att med läkarepraktiken föda sig: vetenskapen ensam gåfve icke bröd. Moræus, som var en rik man, beqvämde sig också till att låna Linnæus några hundra daler silfvermynt till resan. Och så gaf sig Linnæus å stad, öfver Hamburg till Holland. För de ringare kostnadernas skull sökte han universitetet i den lilla staden Harderwijk, hvars medicinska fakultet förut sökts af många svenskar och der sjelfve den store Boerhave fått doktorshatten. Här aflade Linnæus sina examina med stor utmärkelse och disputerade om frossans orsaker, hvarefter han midsommardagen 1735 erhöll doktorsdiplomet.

* * *

Resans ändamål var nu vunnet, men innan han vände åter, ville han dock se något af Hollands botaniska härligheter och göra bekantskap med dess store vetenskapsmän. Att få någon möjlighet att trycka sina medförda skrifter var väl ock ett hopp, om än aflägset. Linnæus reser alltså till Amsterdam, Haarlem, Leyden, besöker Burman, van Royen, Gronovius. Den siste besvarar besöket och får då se *Caroli*

Linnæi Systema Naturæ i handskrift — en kort begynnelse till det sedermera i hvarje ny upplaga svällande storverket, men tydligt utvisande Linnæus' nya sätt att gruppera »naturens riken» i klasser, ordningar, slägten, arter. Den lärde borgmästaren blir förvånad, hänryckt: han begär att få bekosta skriftens tryckning och råder Linnæus att besöka Boerhave. Att träffa denne var ingen lätt sak: sjelfve czar Peter hade måst vänta i hans försal, Linnæus väntade i åtta dagar; men då fick han också träffa honom i hans trädgård, fick visa sin insigt i botaniken och dess literatur, tala om sitt nya system.

Boerhave var en gammal man, verldens erkändt störste läkare sedan årtionden tillbaka, stor botanist, mäkta rik, men nu bräckt af sjuklighet. Icke dess mindre lånar han välvilligt öra åt nyheterna, som den unge doktorn kommer med. Han råder honom att stanna i Holland, men då Linnæus står fast på hemresan och alltså skall till Amsterdam, ber han honom besöka prof. Burman och helsa från Boerhave. Den helsningen öppnade genast den lärde professorns ögon: han erbjöd Linnæus sitt eget hem, och Linnæus, som på egen kostnad ej kunnat hvarken uppehålla sig längre i Holland eller der utgifva sina medförda skrifter, kunde nu beggedera. Nu fingo *Fundamenta Botanica* och *Bibliotheca Botanica,* tryckta i Amsterdam, göra sin författares namn kändt i vida kretsar. Boerhave skaffade snart Linnæus ett annat hem, i det han förestälde den rike borgmästaren Clifford, en af ostindiska kompaniets direktörer och passionerad blomstervän, hvilken fördel det vore för honom att anställa doktor Linnæus som husläkare och prefekt för hans stora botaniska trädgård i Hartekamp, utanför Haarlem, på hvilken Clifford nedlagt ofantliga summor. Clifford finner förslaget ypperligt, Linnæus antar hans anbud och får nu den bästa ställning han kan i främmande land begära. Ett sällskap i Amsterdam bekostar tryckningen af hans *Flora Lapponica,* Clifford hans beskrifning öfver en växt i hans trädgård, liksom sedermera den botaniska beskrifningen öfver hela trädgården, bekostar Linnæus' resa till England och hedrar honom på allt sätt. Efter dessa rika blomsterskatters genomgående utger Linnæus

1736 *Genera Plantarum*, följande året *Critica Botanica*, 1738 *Classes Plantarum* och den genom olyckshändelse omkomne vännen *Artedi's* Ichtyologia. Anbud om läkaretjenst i de ostindiska kolonierna, om professorsanställning vid något af de holländska universiteten smickrade väl den unge svenske doktorn, men drogo ej hans håg från fäderneslandet, ty sin Sara Elisabet glömde han icke. Derför tog han afsked af Clifford för att öfver Paris återvända till hemlandet, men hann ej längre än till Leyden, ty professor van Royen nödgade honom att egna ett halfår åt dervarande botaniska trädgårds ordnande. En så stor förmån för sina reformatoriska läror kunde Linnæus ej afslå: han fick nu i Leyden höra professorn föreläsa botanik efter Linnæus' skrifter och deltaga i utarbetandet af stora botaniska verk af van Royen och Gronovius. Ändtligen tar Linnæus ett rörande afsked af Boerhave och sina andra vänner, beger sig till Paris, der nya ärebetygelser och nya vänskapsförbindelser möta, samt sedermera sjöledes från Frankrike till Sverige, der Stenbrobrohult och Falun äro hans resas första mål.

* * *

Till Stockholm anlände Linnæus i september 1738, i tanke att här, som i Holland, England och Frankrike, mötas med öppna armar och goda tillbud. Men — han var en obekant främling i den staden. Naturforskaren Linnæus hade intet namn der, läkaren Linnæus intet anseende. Det såg dystert ut i Sverige för den i Holland firade Linnæus; hade ej Sara Elisabet hållit honom qvar, visserligen hade han återvändt till sina vänner i Leyden. Men han stannade och kämpade sig efter hand till praktik; frampå våren 1739 tog han sig nemligen för att på besökta spisqvarter ge sig i språk med personer, som han tyckte vara i behof af ett förståndigt läkareråd; han hade framgång med sin första patient, så kommo flera efter. Snart fick han ord om sig att kunna bota lungsot, han fick ordinera för en riksrådsfru. Hon talte om den nye doktorn för gamla drottningen Ulrika Elenora, som också ville ha lindring för sin hosta. Drottningen fann sig väl af ordinationen och talte om Linnæus med Tessin,

landtmarskalk vid den pågående riksdagen, sålunda det herskande riksdagspartiets främste man och det regerande sekreta utskottets ordförande. Tessin erinrade sig mannens namn ur någon utländsk journal, blef ifrig att visa drottningen sin beredvillighet i en sak, som låg så långt ifrån de politiska frågorna, och kallar Linnæus till sig. Tessins store motståndare, riksrådet Gustaf Bonde, hade visserligen såsom præses illustris i Upsala vetenskapssocietet i oktober 1738 deltagit i den hyllning åt Linnæus, som låg i enhälligt val till ledamot af detta samfund, i hvars handlingar de första proffven af hans botaniska och zoologiska system blifvit offentliggjorda (1732, 35, 36), men detta kunde icke sätta någon partifärg hvarken på Linnæus eller societeten. Nu deremot, då Tessins mäktiga gunst med ens ändrade Linnæus' lycka, nu gåfvo de slagna »mössorna» partifärg åt Tessins klara blick: sedan landtmarskalken inbjudit Linnæus till fritt bord och bostad i det dråpliga Tessinska huset och Linnæus härigenom kommit på modet som praktikus, fick han öknamnet »hattarnes arkiater». Detta bekymrade honom emellertid föga, ty full medvind förde nu hans farkost framåt, så att han på sommaren 1739 gifte sig, öfvertygad om möjligheten att i Stockholm slå sig ut som praktiserande läkare. Tessin hade derjemte skaffat honom en tjenst som läkare vid flottan och ett anslag för hållande af offentliga föreläsningar å riddarhuset, i »auditorium illustre», om sommaren i botanik, om vintern i mineralogi.

Under den vidriga begynnelsen af sitt stockholmslif hade Linnæus gjort bekantskap med en ganska märklig person, en sjelflärd, som utan spår af tidens latinska bildning slagit sig fram till en ansedd ställning och som närmast före Linnæus innehaft anslaget för populära föreläsningar i hufvudstaden. Det var smedsonen Mårten Triewald, bekant för sina »eldmaskiner», sina processer med delegarne i Danemora och sin väldiga energi. Nu hade han blifvit kapten i fortifikationen. Han var medlem af den upsalensiska vetenskapssocieteten, men dess handlingar trycktes på latin och han fann dem derför sakna praktisk betydelse för den svenska bildningen. En anstalt, som tog till mål att låta vetenskapen

på svenska gagna Sverige, att utveckla Sveriges tillgångar, odla dess språk, en sådan var föremålet för Mårten Triewalds tankar och planer. När han nu gjort Linnæus' bekantskap, lät förverkligandet icke länge vänta på sig. En tredje i förbundet vardt kanslijunkaren baron Anders Johan von Höpken, och ännu trenne andra för planen intresserade personers biträde vans. Så stiftades, i maj 1739, *Svenska Vetenskapsakademien,* med 37 medlemmar. Linnæus vardt dess förste præses, riktade akademiens handlingar med märkliga rön och nedlade sin ordförandeklubba efter fyra månader med ett tal »om märkvärdigheter uti insekterna», hvilket trycktes i flera upplagor och med ens tillvann den nya stiftelsen så väl som den nye lärofadern hela Sveriges varma sympatier.

Med samlade krafter, så hade præses sagt, skola vi tjena andra, genom förnuftets användande på iakttagande af naturens märkvärdigheter. En hvar i sin stad skall hålla i plogen, ingen hvarken af orkeslöshet eller dryghet hållas tillbaka och den frukt af mödan, som ej odlaren sjelf får skåda, skall skördas *af efterkommande.* Dett var vetenskapsakademiens valspråk; hennes handlingar fyldes med olikartade rön, vetenskapen och den patriotiska nyttan slöto ett fast förbund, och Linnæus var här den trognaste förbundsbroder, under det han icke dess mindre med klar blick och aldrig tröttnande penna förde sin samtids rent vetenskapliga naturforskning framåt.

På våren 1740 afled gamle Rudbeck: den lediga professuren i botaniken söktes af Linnæus, men verldens främste botaniker kunde icke föredragas framför fakultetens adjunkt, den skicklige läkaren Rosén, för hvilken botaniken var alldeles främmande, i synnerhet den reformerade, som af Hollands, Englands och Frankrikes främste botanici vunnit nästan enhällig tillslutning. Rosén utnämdes verkligen till professor i botaniken framför Linnæus. Men nu tog gamle Roberg afsked, han som i årtionden tuggat på »Aristotelis problemata efter Cartesii principer». Nu skulle Linnæus få ersättning i den medicinska professuren. Men doktor Wallerius, som 1733 blifvit Linnæus föredragen vid adjunkturens besättande i Lunds medicinska fakultet, hade stora anspråk att äfven nu

föredragas denne medsökande, och trodde sig bäst vinna målet genom att i sin disputation nedgöra Linnæus' doktorsspecimen. Men nu rustade sig Linnæus' vänner till kamp, och den af dekanus, Rosén, föga opartiskt ledda disputationsakten vardt en af de stormigaste, universitetets annaler upptecknat. Kanslern och riksdagen togo sig af saken, Linnæus utnämdes 1741 den 5 maj till professor i medicinen och fick, med vederbörandes goda minne, efter höstterminens slut byta läroämnen med Rosén. Så var då ändtligen, med 1742 års ingång, Carolus Linnæus professor i botaniken vid Sveriges främsta högskola och föreståndare för dess botaniska trädgård, för hvilken en lysande period tog sin början.

* * *

Riksdagen hade 1741 förordnat, att Linnæus skulle företaga ekonomiska upptäcktsresor i provinserna, enligt af manufakturkontoret utfärdad instruktion, och han räddade sig undan krigskommendering på flottan genom denna före professorsutnämningen utfärdade befallning. Först till Gotland, Öland, Småland (1741), sedan till Vestergötland, Bohuslän, Dal och Vermland (1746), slutligen till Skåne (1749), reste Linnæus på grund af detta uppdrag, och hans utgifna reseberättelser mottogos af både svenska och tyska allmänheten med stort intresse. De äro verkliga mönster af klar enkelhet och visa oss Linnæus på en gång skarpsinnig i iakttagelse och naiv i uttryck, utrustad, som han var, med ett patriotiskt intresse för allt hvad han såg eller hörde, folkspråk, folksed och fornminnen så väl som örter, djur och jordarter. Många gängse föreställningssätt hade icke ens Linnæus för egen del öfvervunnit; det var nog om han inom zoologien och botaniken kunde rödja bort fåkunnig tro: en lärd prost som till och med fick »rön» intagna i vetenskapsakademiens handlingar, berättar i en samtidigt utgifven beskrifning öfver Bohuslän, att ett visst slags änder der växa på träd.

Sin verksamhet för landets nytta och folkets upplysning sträckte Linnæus allt vidare; den upsalensiska »Societas scientiarum» begynte 1742 utgifva en »Tidning om de lärdas

arbeten», hvilken med året upphörde, men sedan Linnæus 1744 blifvit societetens sekreterare, uppgjorde han med vetenskapsakademiens förste notarie Lars Salvius, som grundat en storartad förlagsrörelse i hufvudstaden, att fortsätta den lärda tidningen, hvilken sedan fortgick i 29 år, så länge Salvius lefde. Här refereras för allmänheten universitetens lärda mödor, vetenskapssamfundens publikationer och literära produkter i allmänhet; ett meddelande om (och troligen af) Linnæus, i numret för 17 april 1746, utvisar tydligare än någon beskrifning arten af hans storartade kärlek till vetenskap, allmänbildning och patriotisk förkofran i förening. Meddelandet lyder sålunda:

»Herr prof. LINNÆUS kommer den 1 Maji att göra begynnelse med sitt Collegium uti Historia Naturali, då han wil lära sina Auditores at känna allehanda saker som Fäderneslandet frambringar, af Örter, Trän, Gräs, Mossar, Djur, Foglar, Fiskar, Insecter, Kräk, Stenar och jordarter, med et ord, allt hvad som finnes i de 3 Naturens riken, med deras namn och kännetecken, nytta och märkvärdigheter, alt efter et kårt systeme, som han dertil inrättat, på det namnen ej må besvära det minsta minnet, hwar til han nyligen fått nödige böcker af trycket färdige. Uti detta Collegio skal han wid hwardera gifwa wid handen det som tjenar til föda, husgeråd, gräswäxt, plantagier, färgerier, Manufacturer, Hus-Medecine, Apothequer, eller hwad som hälst skadeligit wara månde för människor, djur, åker, äng &c. At de som med tiden komma at wistas på landet måge wara i stånd at uphjelpa œconomiam privatam; at lära sina sokneboer hwad de skola tilgripa wid dyra år, wid åtskillige sjukdomar; wid en svag œconomies förbättrande, och ändteligen at de måge sjelfwa kunna til Kongl. Wetenskaps-Academien insända hwad märkwärdigt förefaller och det rätt beskrifwa. Hwarföre de som åstunda at få del af en så högnödig wetenskap, kunna til föresagda tid sig i Upsala infinna, då Professoren här på wil anwända 12 timmars arbete i hwar wecka».

Och allmänheten kom. När Linnæus gjorde sina exkursioner, var han ofta följd af hundratals åhörare, och vandringen räckte tolf eller fjorton timmar. Förnäma resande, höga herrar från Stockholm, prester och apotekare, studen-

ter och tjenstemän slöto sig kring mästaren, den lille, energiske, liflige mannen med de vänliga, strålande ögonen. Som en klok befälhafvare satte han truppen under bestämdt underbefäl med skilda sysslor: och för hvarje afdelning fördes protokoll öfver hvad som gjorts. »Och sedan de ifrån morgonen kl. 7 till aftonen kl. 9 onsdagar och lördagar botaniserat», skrifver Linnæus sjelf härom, »återkommo de i staden med blomster i hattarna samt med pukor och valdthorn följde sin anförare till trädgården igenom hela staden.»

Särskildt vinnlade sig Linnæus om att läroböcker icke skulle fattas i de ämnen, han föreläste öfver. Han uppdrog åt sina lärjungar utförandet af detaljundersökningar o. d. samt åstadkom sålunda hundratals akademiska afhandlingar. Han släpte icke ur händerna något tillfälle att sända en skicklig lärjunge ut på forskningsfärder, så väl i svenska provinser som i verldens aflägsnaste delar. Han genomdref att ostindiska kompaniet vid förnyandet af dess oktroj erhöll åläggande att hvarje år kostnadsfritt föra en naturforskare mellan Sverige och Kina. Svenska och utländska regeringar och mæcenater anbefalde han sina lärjungars utrustning och underhåll på forskningsfärder: det enda han af lärjungarne fordrade tillbaka, var naturalster från deras resor. Öfver *hela* verlden vardt så Linnæus känd som naturforskningens konung, under det hans oafbrutet fortskridande vetenskapliga arbete häfdade denna plats inom *lärda* verlden. Hans glädje i arbetet var oförlikneligt stor, och föga mindre var hans barnsligt rena glädje öfver erkännandet. Sjelf kunde han ju icke undgå att erkänna sina arbetens förtjenster, men han gaf Gud äran, i uppriktig fromhet prisande skaparens storhet i de gåfvor han tilldelat Linnæus och den nåd han visat honom att deraf kunna göra ett rätt bruk. Allt hvad Linnæus såg i naturen låg ju öppet för allas ögon, och likväl hade ingen sett det förr än han. Var det icke tydligt, att »Gud sjelf har fört honom med sin egen mäktiga hand»? »Gud har låtit honom få koxa in uti sin hemliga rådkammare; låtit honom se mera af sina skapade verk, än någon dödelig före honom; förlänt honom den största insikt i naturkunnigheten, större än någon vunnit.» Så vittnar Linnæus om

sig sjelf på gamla dagar, och hvarken samtid eller efterverld ha jäfvat vittnesmålet.

Linnæus fick 1747 titeln archiater, kallades 1751 och 1753 till hofvet att ordna konungens och drottningens naturaliekabinett samt hugnades dervid med den nyinrättade nordstjernans riddaregrad, hvilket så mycket mer gladde honom, som »ännu ingen kammarherre, fast af adelig stämma, fått denna stjerna», ett faktum, som rättvisligen bör tagas med i räkningen vid bedömandet af Linnæus' ofta omordade fägnad öfver riddarslaget. 1762 vardt han adlad, och liksom hade vederbörande ångrat att dermed så länge dröjt, daterades diplomet fem år tidigare. Under sina femton sista lefnadsår skref sig alltså Linnæus *Carl von Linné.*

Stora och små akademier och vetenskapssamfund kallade Linné till medlem, utländska furstar visade honom stor uppmärksamhet genom direkta helsningar, gåfvor af naturalster eller understöd åt hans lärjungar, Sverige tog glans af sin Linné och gaf honom hängifven vördnad tillbaka. Motståndarne, som alltid varit underbart få, tystnade snart, och Linné fick utge 12 (14) upplagor af sin stora handbok öfver naturens riken, *Systema Naturæ,* hvilken mer än femtio år efter hans död ännu utgafs i tillökt upplaga.

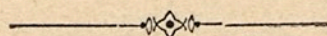
1758 köpte Linné gårdarne Hammarby och Säfja, ej långt från Upsala, i Danmarks socken, och begynte 1769 der uppföra ett museum för sina samlingar. Från 1763 hade han till namnet tjenstledighet, sedan han som belöning fått tillstånd att till efterträdare kalla sin i botaniska studier fostrade son. Och nu ökades tilloppet af sommargästerna på Hammarby. Ingen honorerade dock en privat lektion af Linné så hederligt som herren till Maryland, lord Baltimore: året efter lektionen ankom nemligen från lorden till Linné »en gulddosa af 100 dukater och en präktig necessaire om 6 marker silfver, mästerligt utarbetad och förgyld, af 12,000 dalers värde». Gustaf III kom mer än en gång på besök till Linné, både i Upsala och på Hammarby. Och studenterna vördade sin högskolas prydnad till den grad, att de under hans sista rektorat enligt särskildt löfte icke gåfvo honom det ringaste disciplinära obehag. Det var då han till tacksamhet vid rek-

toratets nedläggande höll ett tal om naturens ljufligheter, hvilket »efter de studerandes åstundan» af talaren på svenska öfversattes och utgafs (1773), ett af de vackraste prof på Linnés vittra stil och i all sin märkliga enkelhet en klassisk skrift. Både här och annanstädes i Linnés skrifter skymtar man tankar, hvilka hundra år efter Linnés tid tagit klarare form i Darwins läror. Äfven till de »naturliga system» för växtverlden, på hvilkas fullkomning eftertiden arbetat, drog Linnæus upp grunddragen, men i full öfvertygelse, att ett århundrades forskning skulle kräfvas, innan ett sådant system kunde undantränga det »artificiela», som bär Linnés namn.

Som läkare lade Linné synnerlig vigt vid hygieniska och dietetiska förhållanden, alltså äfven på denna bana en man af framtidstankar; hans kollegier afskrefvos flitigt, hans läroböcker, *Materia medica* (1746) och *Genera morborum* (1763), prisades högt af samtiden och hade långvarigt inflytande. Den förra utkom jemväl i Tyskland i flera upplagor, den senare i Tyskland, Frankrike och Italien. Linné arbetade »hela hösten 1765 på *Clavis medicinæ*, som torde fordra än en mansålder, innan den förstås af de lärdaste», antecknar han sjelf för efterverlden. Denna har ock icke utan förvåning sett Linnés tankar i flera fall bekräftade af vår tids forskning, särskildt i afseende å lefvande smådjur såsom orsaker till smittosamma sjukdomar. En af de hyllningsskrifter, hvilka vetenskapsmän egnade Upsala universitet vid dess fyrahundraårsfest 1877, var också en värderik afhandling om »Carl von Linné som läkare och hans betydelse för den medicinska vetenskapen i Sverige».

Helsa och arbetskraft fick Linné behålla intill sitt sextionionde år. Men då nödgas han anteckna (1776): »Linné hostar, kan knapt gå, talar oredigt, kan knapt skrifva». Disciplar kommo, som vanligt, hem från forskningsfärder, men Linné kunde ej mer tala med dem. Tidt och ofta rördes han af slag; minnet förgick honom, lemmarne förlamades. Vid anblicken af en kär lärjunge eller nya naturalster strålade dock ännu hans ögon af mild glädje. Det var hårdt för den gamle att så långsamt dö bort: slutligen slocknade hans ädla lif, den 10 januari 1778.

Hans bisättning i Upsala domkyrka gjorde, i all sin enkelhet, ett oförgätligt intryck på de tusenden, som till trängsel fylde den stora katedralen, vid sken af facklor och bloss, under storklockans dofva klagoljud. Ty ehuru ett lif var släckt, som lyst klart öfver samtiden, kände alla, att Linnés jordafärd icke var en förgängelsens högtid.

Engelbrekt Engelbrektsson.

Fyrahundrafemtioårsminne.

(1886.)

Halffemte århundrade har förrunnit, sedan Engelbrektsholmen i Hjelmaren fick namn och rykte. Mångt och mycket har sedan ändrats i svenske mäns åsigter, men samtidens dom om rikshöfvidsmannen Engelbrekt Engelbrektsson har icke jäfvats af efterverlden. Minnesfesterna den 27 april 1886 hedra kämpen för Sveriges frihet, biskop Thomas' qväde om Engelbrekt säger det samma, som häfdaforskningen i våra dagar.

»Han förde kring landet klubba och svärd,
han fäktade fast förutan flärd,
och dertill var han nödder»,

sjunger den samtida Strengnäsbiskopen. »I Engelbrekts uppträdande i historien», säger Hans Hildebrand, »finnes intet, som berättigar att mot honom framkasta en förebråelse». Men danska skriftställare ha tid efter annan sett honom med oblida ögon. »Hämdgirighet, äresjuka och hersklystnad voro framstående drag i hans karakter och ifrån början hufvuddriffjedrar för hans handlingar», skrifver unionskungarnes krigshistoriker Jahn (1835). »Som trotsig undersåte framträder han i kungaborgen, som hemlig orostiftare bland sina landsmän, som upprorsman på folketingen, som despot i rådsförsamlingarna.» Samtida hanseater dömde honom annorlunda. Lübeckaren Herman Corner kallar Engelbrekt »en höghjertad man, af stor klokhet och verksamhet, som med rättrådighet och framgång skötte rikets ärender och troddes icke vara ledd af högmod eller hersklystnad, utan af medlidande med de olyckliga, hvilka voro föremål för de danska

fogdarnes våldsamheter och, när de klagade för konungen, endast funno döfva öron». Men i våra dagar har en tysk historiker trott sig kunna urskilja två perioder i Engelbrekts korta uppträdande; under den första handlar han af ädla bevekelsegrunder, under den andra af äregirighet och maktlystnad, »ehuru hans våldsamma död icke lät denna hans karakters omsvängning komma till fullt utryck, sålunda bidragande att skaffa honom martyrens oförtjenta ära». Det är icke på grund af nya akter i målet mellan Engelbrekt och hans motståndare, som den unge historikern fält sådan dom; det är genom tolkning af de förut bekanta, en tolkning som knappast torde inverka på historien och föröfrigt redan blifvit bemött af Hildebrand. I Danmark har deremot under senaste årtiondet den svenska uppfattningens Engelbrekt spridts i tusentals hem, genom förnyade upplagor af C. G. Starbäcks romantiserade skildring af Engelbrekts historia.

Namnet Engelbrekt (Engelbert) tyder på tyskt ursprung. I qvarvarande svenska bref och handlingar från 14:e århundradet förekomma endast tre i Sverige boende män med detta namn. Den äldste är en borgare i Stockholm, som hette Engelbertus Hvite och lefde 1323. Dernäst kommer rikshöfvidsmannens farfars far, Engilbrict, som i Vesterås egde tomt med kålgård, hvilken hans sonson Engelbrekt Engelkeson år 1392 bortbytte mot ett halft markland jord i Upsala. Dessa herrar Engelbrekt synas varit frälsemän, må hända af dem, hvilka under konung Albrekts slappa regemente fått sina jordar in under frälserätt, till förminskning af kronans skatteuppbörd. Åtminstone är det visst, att Engelbrekt Engelkesons arfvingar drabbades af den reduktion, som drottning Margareta lät öfvergå de skattegods, hvilka orätt kommit under frälset. Räfstetinget i Vesterås 1399 fråndömde »Ængilbrectz arwom» både det halfva markland i Upsala, för hvilket fädernetomten sju år förut blifvit bortbytt, och jordar i Norrbo och Snäfringe härader i Vestmanland. Men frälserätt blef dem ej fråndömd, såsom i synnerhet i Vestergötland var fallet med åtskilliga jordegare, hvilka »gjort sig sjelfve till frälse». Det var den tidens sätt att afskrifva grundskatter.

Engelbrekt, hjeltens fader, var således död 1399, och an-

tagligen så nyligen död, att arfsskifte ej medhunnits. Huru gamla hans två söner *Engelbrekt* och *Nils* den tiden voro, derom veta vi ingenting, lika litet som om deras öden under de några och trettio år, som förlöpte mella räfstetingsdomen och Dalallmogens uppresning. Den enda notisen om dem lemnar ett köpebref af 1426, som utvisar, att Nils det året med brodern Engelbrekts råd sålde jord till Eskilstuna kloster. Ett dombref från den tiden visar, att Nils några år senare var häradshöfding i Norrbo härad.

* * *

Sammanförandet af de nordiska stamförvanternas vidsträckta områden under *en* konungs spira var ett med de stora slägternas och kyrkans hjelp fullbordadt storverk. Den siste folkungakonungens moder, sjelf den sista länken i den danska kungaättens sekellånga kedja, hade med svenske stormäns hjelp ur Sverige fördrifvit sin makes tyske motkonung Albrekt. Margaretas son Olof hann endast blifva erkänd som Norges och Danmarks kung, innan han afled, två år före Albrekts fall. En inhemsk konung, vald ur någotdera landets stormansätter, skulle afunden aldrig tillåta, och Margareta såg sig derför naturligt nog om ibland tyska fränder för att finna en efterföljare, hvilken kunde sammanhålla de tre rikena och om möjligt omstöpa dem till ett enda. Giften mellan de tre rikenas stormansätter vore härför gagneliga, men mest betydande vore det, att ega danske män, drottningens närmsta landsmän, i spetsen för svenska slott och län. Med Norge hade det ingen fara, der hade stormanskampen redan i väsentlig mån utrotat stormansätterna.

Med kyrkan borde unionsregenten helst stå väl, dock utan allt för mycken undfallenhet för kapitel och biskopar. Välgörenhet mot kloster kunde väl öfverskyla en och annan maktfullkomlighet vid biskopstillsättningar. Att insätta danska och norska biskopar i de svenska stiften vore ganska nyttigt.

Skatteuppbörden i främlingars händer skulle nog göra den mera inbringande, än om den uppbars af infödde. Ofog i denna väg vore dessutom minst vådligt, ty frälset var icke föremål för skattkräfning. Fogdens knektar kunde väl tysta

skattebönders knot. Frälsemän fingo kallas i krig, men bäst vore att icke låta det komma till krig, så kunde deras missnöje öfver mistade förläningar lättare tyglas. Småningom skulle så de tre rikena varda *ett mäktigt rike,* hvars kungamakt icke hvarken Holsteins grefvar eller Hansans städer skulle våga trotsa. Och de tre rikena skulle aldrig mera tömma sina krafter i inbördes strider.

Det svåraste hindret för denna sammansmältnings framgång trodde Margareta vara de svenska stormännen — men hennes efterträdare fingo märka, att det var den svenske bonden.

»Var heldre fri än annans träl
så länge du kan dig röra»

manar biskop Thomas sina landsmän i »visan om Engelbrekt och Karl Knutsson»; för lag och frihet drog allmogen man ur huse med Engelbrekt, med Sturarne, med Gustaf Eriksson ja med ännu många andra frälsemän, hvilka höjde det fosterländska baneret emot tyska unionskungar, följda af danska, tyska och svenska stormän.

* * *

Erik af Pomern, som af Margareta medfördes till rådsmöten i nordens tre riken och på hennes begäran hyllades som konung, för Sverige vid Mora stenar, härstammade genom sin mormor från den danska, genom sin morfars mor från den svensk-norska kungaätten. Han förmäldes med en engelsk kungadotter, och fostermodern sparade icke på goda råd i regeringskonsten. Men hon regerade helst sjelf, så länge hon lefde. Sedan skulle Erik deran. Hvad han först åstadkom var ett krig med holsteinska furstehuset om Slesvig, ett krig som ständigt fortgick och tidtals utsträcktes till krig med en del af hansestäderna. Med en oförliknelig lojhet lät han allt gå på sin hals, Men bland de principer, han verkligen uppehöll, voro utlemnandet af svenska slott och län åt danskar och tyskar samt bagatelliserandet af bönders klagomål öfver fogdar. Så åstadkom han en folkresning i Sverige.

Marsk och drotsete hade under hela århundradet saknats

i Sverige. Kung saknades nu äfven. Ingen under, att samhällsräfsten begynte nedifrån.

»De fattige bönder i Dalarne bo»

hade länge af fogden Jösse Eriksson lidit utpressningar och förtryck. Allt ifrån 1414 hade denne danske frälseman varit fogde i Vesterås län och säkerligen många gånger stött emot den svenska lagen och dess vårdare i dessa trakter. Ändtligen tröt tålamodet, bönderna samlades och beslöto klaga sin sak för konungen. Så hade de väl förr gjort, och utan framgång, men nu begärde de biträde af en ansedd frälseman i orten, väpnaren Engelbrekt Engelbrektsson. Honom bådo de åtaga sig de förtrycktas sak, och han lofvade göra sitt bästa. Detta var 1432.

Engelbrekt drog till Kjöbenhavn och talade med konungen. Han erbjöd sig att med sitt lif innestå för sanningen af de anförda klagomålen, blott konungen ville kalla Jösse Eriksson inför sin domstol och undersöka saken. Men konungen nöjde sig med att hänvisa den klagande till det maktlösa svenska riksrådet. Engelbrekt efterkom befallningen, rådsherrar foro verkligen på konungens vägnar till Dalarne och ransakade i målet mot fogden. Allmogens klagomål befunnos sanna, men konungen brydde sig icke vidare om saken och ingen i Sverige brydde sig stort om riksens råd.

Då samlade sig bönderna för att hjelpa sig till rätt med egen makt. Engelbrekt valde de till anförare och beslöto gå man ur huse; en här af dalabönder kom verkligen ned emot Vesterås, men riksens råd kom emellan och mäklade fred: dalafolket skulle aldrig mer behöfva ge skatt åt Jösse Eriksson. Då vände bönderna hem igen. Men vid midfastotid 1433 hade de erfarit att Jösse satt i orubbadt fogdebo. Snart voro de åter på färd emot Vesterås, men åter afvändes faran af riksrådet, som nu verkligen tog slottet ifrån Jösse och gaf det åt en tysk grefve Hans af Eberstein. Men nu fordrade dalamännen dessutom Jösse Erikssons bestraffning. När de förvissat sig om, att icke ens någon rättegång emot honom kommit till stånd och dertill uppskrämdes af ryktet att konungen ärnade sända dem en ändå värre plågoande på hal-

sen, reste de sig åter och drogo emot fästet Borganäs. Midsommardagen brändes slottet, derpå drog bondehären mot Köping, hvars slott äfven brändes.

Engelbrekt sammankallade nu vestmännen och hörde deras mening om de utländska fogdarne. Vestmännen slöto sig till dalkarlarne. Nu var Engelbrekt stark nog att sända bref till frälsemän och herrar af rådet med hotande uppmaning att sluta sig till resningen. Riddaren Nils Gustafsson (Puke) var den förste som kom. Hans son Erik Puke blef kort derpå Engelbrekts ifrigaste hjelpare, men genom sin vilda häftighet till slut hans ofärd.

Vesterås gaf sig. Engelbrekt drog till Upsala att hålla samtal med upländingarne. En väldig bondehär mötte honom och hörde hans eldiga tal och maning att hjelpa riket från träldom under utländska fogdar. Enhälligt slöto sig upländingarne till Engelbrekt och tackade honom för hans fosterländska tilltag. Nu fann sig Engelbrekt mäktig nog att slå af en tredjedel af skatten. Sedan sände han bud till Erik Puke, som hade Korsholm inne, och denne reste allt Norrland med Åland och Österbotten, intog två slott och brände det ena. Sörmländingarne i Gripsholms län tågade emot Gripsholm som den tyske slottshern satte eld på och sjöledes lemnade.

Sjelf drog Engelbrekt till Stockholm, fram på våren 1434, men kunde med sin bondehär intet uträtta mot dess fasta slott. Ett stillestånd afslöts med borgherren, Hans Kröpelin, till in i november, hvarefter Engelbrekt drog emot Örebro, Nyköping o. s. v., allestädes understödd af bönderna i de orter han drog igenom, men i alla landskap följd af de mest öfvade bland de unga dalkarlar, vestmän o. s. v., hvilka allt ifrån föregående året tillhört hans här. I Vadstena hade riksrådet beramat ett möte — något lifstecken skulle det väl visa i dessa svåra tider! Biskoparne Sigge i Skara och Thomas i Strengnäs hade skyndat dit från fredsunderhandlingar med Holstein och Hansestäderna, biskop Nils i Linköping var också der, och de förnämsta verldsliga herrar. Men erkebiskop hade Sverige ej inom landet. Den af kapitlet valde var i Kostnitz, der han erhöll kyrkomötets erkännande, sedan han af

påfven sjelf erhållit vigning. Men konung Erik utnämde, en efter annan, norska prester till Upsalastiftets styresmän.

I spetsen för 1,000 bönder kom Engelbrekt till rådsmötet i Vadstena och förehöll rådet dess pligt att hålla med riket och uppsäga konungen, som brutit de vilkor, under hvilka han blifvit vald. Men dertill svarade herrarne nej. Då tog Engelbrekt biskoparne i kragen och hotade kasta ut dem till bönderna. »Unna oss lifvet och tag oss till fånga», bådo de i häpenheten, men Engelbrekt svor att, ville de behålla lifvet, skulle de hålla med riket. Då gjorde de som han ville. Han kände nog rådets svaghet och herrarnes obenägenhet att göra böndernas sak till sin. Men blefvo ock de andra herrarne endast omvända för nöds skull, en af dem fick på fullt allvar upp sina ögon för folkfrihetens värde, för rättvisan i Engelbrekts sak. Det var *biskop Thomas,* hvars vackra sånger om Engelbrekt, om friheten, om troheten, ännu bära oss vittne om hans fosterländska sinne.

Östgötarne slöto sig i Söderköping till befriarens här, som nu kunde fortsätta sitt värf i tre afdelningar, åt Tjust, åt Småland och Vestergötland. Engelbrekt köpte Örebro slott af innehafvaren för 1,000 mark och gaf det åt sin bror Nils i förvaring, drog till Axevalla, sände bud till vermländingarne, hvilka intogo de tre pinofästena i deras landsända, vann Norre-Halland, intog Falkenberg och Halmstad. Inom tre månader hade nu hela landet nedom Mälaren blifvit befriadt från utländska fogdar och deras fasta tillhåll brända samt ett danskt landskap slutit sig till den svenska rörelsen.

Allt flere högättade män slöto sig under detta segertåg till Engelbrekt. Karl Knutsson kom med, när bondehären nått fram till hans trakt, Stegeholm, i hvars fruktlösa belägring han tog verksam del. Folkrörelsen hade blifvit de högättade rådsherrarne för stark, de måste vara med för att ej alldeles mista ledningen.

Ledningen togo de också i de förhandlingar med konung Erik, hvilka nu öppnades. Konungen hade kommit till Stockholm, som från tre sidor inneslöts af Engelbrekt, hvarför han hellre dagtingade än vågade en strid. Tolf riksens rådgifvare,

svenske, danske, norske, skulle afdöma tvisten mellan kung Erik och hans svenska rike.

Detta beslut fattades af rådet i november 1434; förr än i sept. 1435 skulle domarenas utslag ej falla, men hur skulle under tiden Sverige regeras? Härom hade de höge herrarne ingenting bestämt, men till Arboga samlades i januari 1435 en allmän riksdag, icke blott prelater och frälsemän, utan köpstadsmän och bönder derjemte, och nu valdes Engelbrekt till *rikshöfvidsman,* hvarjemte särskild höfvidsman utsågs för hvarje landskap. Nu var det Engelbrekt begynte gräfva en graf mellan Östersjön och Mälaren, förbi Södertelje, ett storverk som först vårt århundrade kunnat fullföra.

Ehuru Engelbrekt numera måste räknas bland riksens råd, var dock hans välde ingalunda behagligt för de anborna rådsherrarne. De sökte derför att snarare, än enligt förra öfverenskommelsen, få en uppgörelse med konungen till stånd, och sex svenske rådsherrar mötte sex af Erik utsedde män, i Halmstad, der de den 3 maj fastställde förlikningsvilkor: Erik skulle åter antagas som konung, han skulle åter tillsätta de höga riksembeten, marsk och drotsete, Engelbrekt skulle få behålla Örebro län, Erik Puke Rasbo härad i Upland, konungen skulle för öfrigt återfå alla slott och län mot det att han hölle sina eder o. s. v. Härtill samtyckte det svenska rådet vid pingsttiden, och den 14 oktober slöts med konungen, som då var i Stockholm, en fred på Halmstadsmötets grundval. Konungen fick genast slotten åter. Till drotsete nämde han och rådet den gamle Krister Nilsson (Vase), till marsk utsåg kungen den unge Karl Knutsson (Bonde). Men sedan gaf han dem inga föreskrifter angående deras embeten, inga förläningar, hörde ej rådet öfver dylika ärenden och gaf slott och län alldeles som förut åt utländingar. Hånfullt besvarade han klagomål och for fram, vid sin bortfärd, som en fiende mot bönderna i skären.

* *
*

Engelbrekt, biskop Thomas och Nils Puke hade icke deltagit i det så tvärt brutna fördraget med konungen. Rådet stod der nu rådvillt, som förut. Åter sammankallades en riks-

dag till Arboga, hvarifrån en skrifvelse sändes till konungen med begäran om rättelse inom en månad, så vida han af Sverige ville påräkna »manskap eller tjenst». Långmodigheten gick alltså öfver vreden. Men Engelbrekt ville icke bida. Han uppmanade till snabb färd mot Stockholm, att förekomma försåt. Karl Knutsson följde med. Genom mod och djerfhet trängde de in i staden med sitt folk och fingo Stockholms borgare på sin sida. Då staden nu anfölls från slottet, var kriget åter i gång. Alltså hade man icke längre någon kung, en rikshöfvidsman behöfdes å nyo. Naturligtvis Engelbrekt?

Nej, nu valde ej »köpstadsmän och bönder» jemte prelater och frälsemän. De sistnämda, så vidt de funnos i Stockholm, utsågo trettio valmän, och dessa gåfvo marsken Karl Knutsson 25 röster, under det resten splittrades mellan Engelbrekt och Erik Puke.

Kan hända öfverraskades valmännen sjelfva af valets utgång. Säkert är, att de icke vågade ens försöka att upprätthålla det. »Allmogan» höll fast vid Engelbrekt, och rikshöfvidsmans-skapet delades emellan båda, så att i sjelfva verket Engelbrekt blef *rikets* höfvidsman, Karl Knutsson endast Stockholmshärens och Stockholmstraktens.

Engelbrekt drog nu mot Nyköping, som han redan förut belagt, lemnade befälet öfver belägringshären åt en af sina svenner och drog för Stegeborg, Stegeholm, Kalmar, intog Brömsebro och Ronneby, belade Laholm, inföll i Skåne, tog Laholm, Halmstad och Varberg, belägrade Axevall, men for ifrån belägrarne, emedan han ådragit sig »en stoor siuka». På Örebro slott, der han hade sitt hem, ville han afbida sitt tillfrisknande. Härtill gafs honom dock ej tid. Underbefälhafvaren vid Nyköping hade antagit slottets uppgifvande åt Karl Knutsson i stället för åt Engelbrekt, och detta fann rådet vara en så svår sak att skrifva om, att bättre vore få muntligt reda ut förhållandet. Det tudelta rikshöfvidsmannadömet hade sina faror, och att Engelbrekt var mäktigast, kunde de gode herrar af rådet icke dölja för sig.

Engelbrekt hade en folkvänlig bundsförvandt inom den gamla rådsadeln i Erik Puke. Dessa två hade folkets öra. Men lika klok och sant öfverlägsen, Engelbrekt var, lika vild

och obetänksam var Puke. De hade emellertid efter rikshöfvidsmansvalet »svoret sig samman som sella» och nogsamt låtit herrarne se sin vrede. Att Engelbrekt sedan låtit dem se sin väldiga kraft, i det han på några veckor återtagit slott och landskap ända in i konung Eriks danska rike, gjorde honom visserligen icke behagligare för medtäflarne om makten.

Nu är att märka, att Engelbrekt bland sina mest älskade svenner hade en ung man af rådsadeln, Måns Bengtsson, som han ock mycket gynnat. Men vid tiden för krigets nya utbrott voro de osams. Måns hade lemnat sin herre, emedan hans far, Bengt Stensson (Natt och dag), råkat i fiendskap till Engelbrekt, hufvudsakligen åstadkommen eller åtminstone till hetta uppdrifven genom Erik Pukes förvållande. Herr Bengt hade, på rått men brukligt frälsemannavis, plundrat en lybsk skuta, som lupit in i viken vid Södertelje, hvars slott han hade i förläning; och det oaktadt skeppet seglat dit med riksens råds lejd och tillstädjelse. Köpmannen klagade hos rikshöfvidsmannen Engelbrekt, som hårdt vredgades öfver sådan oförrätt. Herrar Bengt och Måns hade till och med sjelfva beseglat rådets bref. Att Telje skulle tagas ifrån dem, var skäligt straff. Men detta, förmodligen af Engelbrekt fattade beslut, utförde Erik Puke på sådant sätt, att han i slottsherrarnes frånvaro oförmärkt tände eld på huset och så tvang fru Kristina, herr Bengts husfru och Måns' moder, att ge sig för att ej bli innebränd. I förtrytelsen häröfver for Bengt till Stockholm och bad om hjelp af Kröpelin, af rådet och af den danske slottsherrn på det belägrade slottet, men utan framgång. Har han jemväl vidtalt Karl Knutsson, mot hvilken Erik Puke samtidigt utfarit i de mest förnärmande hotelser?

Nog af, Bengt befinner sig på sin gård Göksholm, när Engelbrekt sjuk anländer till Örebro; han känner förmodligen rådets märkliga plan att kalla den sjuke till sig för att meddela honom en obehaglig nyhet; han besöker honom — alla veta, att på Engelbrekts ord och heder kan man bygga med full trygghet. Herr Bengt mottager hans värdskap, antager fred och rådets skiljedom, samt råder den sjuke att färdas sjöledes till Stockholm.

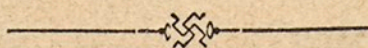
Engelbrekt följer hans råd. I sällskap med sin hustru

och ett par tjenare ger han sig af i båt utåt Hjelmaren. Efter halfannan mils rodd beslutar han öfvernatta på en holme. En brasa görs upp, det är en kylig afton den 27 april 1436. Då ser man en båt nalkas. Den älskade svennen, Måns, för hvilken Engelbrekt varit så svag, att han blundat för hans ohemula tilltag i Nyköpings kloster, men som nu kanske är fanatiserad öfver dådet mot modern, den gode Måns Bengtsson störtar upp ur båten. »Får jag ej frid i Sverige för dig» — ryter den vildsinte mannen med yxan höjd öfver den sjuke rikshöfvidsmannens hufvud. — »Din far har väl sagt dig», säger Engelbrekt med svag stämma, »att vi ingått förlikning?»

Men Måns högg och hötte ej. Han högg som en vansinnig, klöf Engelbrekts hufvud och sköt med pilar igenom den döda kroppen. Engelbrekts hustru och tjenare tog han fångna till Göksholm och försökte ännu samma natt med list få in Örebro. Men fåfängt.

Ryktet spreds om den ädle mannens våldsamma ändalykt. Bönderna rodde till holmen, der de togo det sargade liket och buro det till Stora Mellösa kyrka, derifrån sedan till Örebro, der Engelbrekt vardt begrafven, och järtecken snart sågos vid den älskade folkledarens graf. Men Örebro slott och Engelbrekts svenner gingo snart Karl Knutsson till handa; utom de främste af dem, hvilka, i likhet med Erik Puke sjelf, efter hand halshöggos på marskens bud. Engelbrekts mördare fingo marskens fribref. Ingen svensk myndighet krökte ett hår på deras hufvud. Men för bönderna nödgades de taga sig väl i akt.

Engelbrekts hustru lösgafs snart ifrån Göksholm, vid bondehärens antåg, och sedan hör man ingenting mera om henne. Om makarne haft barn är äfven obekant. Ätten försvann lika hastigt som den framstått. Men frihetsstriden fortgick och lyktade med seger. Derför hylla frie svenskar ännu efter 450 år *rikshöfvidsmannen Engelbrekt Engelbrektsson.*

Carl Wilhelm Scheele.

Hundraårsminne.

(1886.)

Väldig är den utveckling, som inneslutes af århundradet 1786—1886. Den nya dagen grydde. Naturens olästa bok hade fått i Linné sin tolk, dess skenbara enheter i Scheele sin sönderdelare. Till naturen gick man att söka kunskap om naturen — ej mer till Aristoteles och Moseböckerna. Filosofens kosmogoni, lika väl som teologens, hade väl i sekler hämmat forskningen, men ej gjort den om intet. Tvärt igenom de tusenåriga katedersanningarna trängde fler och fler små strålar ifrån enstaka »rön», tills ordnaren kom och gaf menskligheten »Systema Naturæ». Och tvärt igenom tänkarens hugskott om »tinget i sig» skapade fysikerns och kemistens stränga arbete en ny lära om verldens grundämnen och utveckling. Kunskap är makt: naturens krafter blefvo menskligheten tjenare, ifrån att ha varit hennes barnaålders fruktade gudar. Ej ens *tid* och *rum* stå lika hindrande i vägen för mensklig verksamhet, som före ångkraftens och elektricitetens inordnande i samfärdselns tjenst.

Minnesfesten åt Carl Wilhelm Scheele, ehuru egnad hans dödsdag, bar derför intet sorgflor. Med fullt bröst kunde samtiden tilljubla honom tacksamhet för hans grundläggande arbete, utan att sorg öfver hans tidiga bortgång behöfde nedstämma glädjen öfver hans andes verk: ty detta har det svunna seklet fört framåt på ett sätt, som låtit ständigt nya segrar skänka ständigt nytt erkännande åt Carl Wilhelm Scheeles skarpsinniga, snillrika, anspråkslösa lifsverk.

* * *

Sverige firar Scheele som sin bragdrike son; Tyskland kallar honom äfven sin, och det med full rätt. Ty han var

en tyskfödd man, af tysk slägt, och tyska språket var intill hans dödsdag det enda språk, hvilket han var fullt mäktig. Ännu vid medlet af förra århundradet voro en betydlig del af Sveriges apotekare tyskar: så t. ex. Scheeles »patroner» i Göteborg och Upsala, hans företrädare i Köping så väl som han sjelf och hans närmaste efterträdare. Sveriges tyska provinser och ställning till det »heliga romerska riket af tysk nation» gåfvo härtill anledning nog. Ett århundrade tidigare och ett godt stycke fram på 1700-talet voro äfven de fleste kirurger i Sverige och icke få af dess läkare af tysk börd. Men lika visst som den pommerske gossen Scheele var född svensk undersåte och apotekaren Scheele lefde som svensk medborgare, lika visst var vetenskapsmannen Scheele fostrad af Linnés Sverige, den stormakt i andens verld, der forskningens fackla lyste sedan krigets slocknat.

I Pommern och på Rügen hade i mer än två århundraden slägten Scheele blomstrat, innan en Christian Scheele för Carl XII:s och Sveriges fiender flydde till den svenska hufvudstaden, der han framgångsrikt dref handel. Hans båda söner adlades 1768, och från dem härstammar den ännu lefvande svenska adelsätten von Scheele. Det är sannolikt, att den till Sverige från Pommern inflyttade Christian Scheele var en frände till den stralsundske köpmannen Joachim Christian Scheele, som i äktenskap med Margareta Varnecross ifrån 1730-talets början fostrade en talrik barnskara. Den femte sonen, bland sju bröder och fem systrar, var *Carl Wilhelm Scheele.* Det hus i Stralsund, der han föddes den 9 december 1742, Fährstrasse n:r 21, bär sedan ett årtionde tillbaka Scheeles medaljong å ytterväggen, med omskrift af namnet, födelse- och dödsdatum.

Stralsund hade friska vindar, trots trånga gator, medeltidsmurar och bastioner, och färjan till Rügen, efter hvilken Fährstrasse bar namn, hade sin landningsplats ej långt ifrån Scheeles föräldrahem. Här lekte barnen, då som nu, vid stranden, och på gatorna rörde de sig med samma nöje. Men Carl Wilhelm var en stackare att leka. Han satt hellre inne och tittade på elden i mammas spisel. Hvar kommer elden ifrån? Och hvarför slutar den? Sådana tankar i ett barna-

sinne äro kanske icke så ovanliga, men att de bebåda, kanske grundlägga ett lifsarbete, som löser frågan, *det* hör i sanning till det ovanliga.

Carl Wilhelm fick gå i skola hos kandidat Smith; der gick mången hederlig borgares son, ja sjelfva stadsläkarens lille Christian — sedermera kemie professor och »adlad med fyra anor», medlem af svenska vetenskapsakademien och far till svenske friherren von Weigel. Att lille Christian skulle bli något här i verlden, det kunde man nog tänka sig, men hvad skulle det väl bli af Carl Wilhelm, som lekte dåligt och icke läste stort bättre? Att läsa, det ville nemligen säga läsa lexor i latinet. Ty det var hufvudsaken på stads-gymnasiet, dit gossen nu hunnit.

Köpman Scheele var god vän med både en doktor och en apotekare, och genom dem hade han lyckats få en son i apotekarelära hos tyske apotekaren Bauch på apoteket Enhörningen i Göteborg, der sjelfve Kilian Stobæus, Linnés lärare, inhemtat farmaciens första grunder. Detta var dock hos en af Bauchs företrädare, hvilka varit tyskar så länge apoteket Enhörningen funnits till, eller i mer än hundra år. Carl Wilhelm hölls ännu till skolgång, men hade ingen större glädje, än när han fick se på arbetena hos apotekaren i Stralsund, och han upptecknade med ifver de farmaceutiska tecknen, hvilkas betydelse doktorn lärt honom. När det nu så sorgligt hände, att äldre brodern i Göteborg helt plötsligt afled, 1754, blef Carl Wilhelms lust allt starkare. Men den tillfredsställdes dock ej förr än 1757. Då fick han ändteligen begynna den lärokurs, för hvilken hans håg alltid brunnit.

Bauch lät unga Scheele fort nog slippa ifrån springgossesysslorna och betjeningen åt provisorer och äldre elever, emedan den allvarlige ynglingen troligen redan lärt hvad (teoretiskt) dermed afsågs, att »lära pojkar veta hut». Snart nog fick han biträda vid laborationer. Och här fann han en äldre laborant, Grünberg, som satte digra böcker i hans hand och rådde honom att först läsa i böckerna och sedan pröfva i laboratoriet. Det rådet var som gripet ur gossens egen själ. Och han läste, han begrundade sammanhanget, han

experimenterade så mycket han kom åt. Kamraterna i lärlingsgraden funno honom naturligtvis löjlig och beredde sig en vacker natt det nöjet att näpsa token. De blandade, Scheele ovetande, knallpulver i den sats, med hvilken han höll på, och när han nu i nattens stillhet skulle syssla med sina kära studier — väckte han hela huset med en förfärlig knall. Man kan väl föreställa sig, att den saken icke bekom Scheele väl, ty Bauch och hans hus ville hvarken störas i nattron eller skrämma grannarne. Men Scheele såg upp bättre en annan gång och aflät icke från nattstudierna. Bauch skref derom, varnande, till föräldrarne; »Carl skadar sig», hette det, »med detta nattarbete med böcker, som äro honom alldeles för höga».

Men deri misstog sig den gode apotekaren. Scheeles sätt att begagna böckerna lät honom i stället snart bli »för hög» för dem. Och när Scheele, efter åtta år hos Bauch, fick kondition i Malmö på apoteket »Fläkta örn», 1765, var han antagligen redan mästare i analysen. Hans nye patron, blekingsbon Kjellström, måg hos apotekets tyske grundläggares son, hade gått sex år i Vexiö skola och under både Bauch i Göteborg och Linnés lärjunge Ziervogel i Stockholm omsorgsfullt skött sina farmaceutiska studier. Men de duglige apotekarne den tiden voro oftare botanister än kemister, och så synes fallet äfven varit med Kjellström, som odlade medicinalväxter t. o. m. för export. Det var snarare en jemnårig, än patronen, som i Malmö påverkade Scheeles utveckling.

En skånsk läkare, Retzius, hade en med Scheele jemnårig son, Anders Jahan, hvilken samma år som Scheele kommit i apotekarelära, men redan 1761 aflagt sin apotekareexamen för att sätta sig ned som apotekare i Simrishamn. Magistratens löfte om jord för en trädgård hölls emellertid icke, och unga Retzius lemnade då staden i sitt värde, for till Lund och studerade till magistergraden. Året innan apotekaren Retzius — sedermera den fräjdade professorn — besteg parnassen i Lund, kom den skicklige »apoteksdrängen» Scheele till Malmö, och under de år, Scheele arbetade i Malmö, knöts deras för båda gagneliga vänskap.

Scheele tog sig under Malmö-tiden, för första och nästan enda gången, någon ledighet: han besökte fadershemmet i Stralsund, hvilket han sedan aldrig återsåg.

Till Stockholm begaf sig Scheele 1768, anstäld hos apotekaren Scharenberg på Korpen vid Stortorget. Här fick Scheele återse Retzius, som ännu icke fått någon anställning i Lund. Ett vetenskapligt samarbete begynte, hvilket ledde till upptäckten af vinstenssyran. Scheele hade ingifvit ett par »rön» till vetenskapsakademien, men de hade ej blifvit uppmärksammade. Det var naturligtvis ingenting nytt i hvad en oexaminerad apotekardräng kom fram med! Nu kom en examinerad apotekare och filosofie magister fram med afhandlingen om vinstenssyran. Den blef mottagen med största bifall och ansedd värdig belöning. Men i denna afhandling säges, att den snälle och lärgirige farmacie-studeranden Scheele banat väg för upptäckten. Detta var 1769. Nu begynte Scheeles namn bli kändt i lärda verlden. Framstående läkare och naturforskare i Stockholm sökte hans bekantskap. Bland dem var Gahn, hvilken Scheele på våren 1770 ledde till upptäckten, att fosfor kunde framställas ur ben. På Gahns föranstaltande fick Scheele på hösten samma år plats på apoteket »Uplands Vapen» i Upsala, hos tysken Lokk. Här fick han förestå laborationerna; äfven det akademiska laboratorium blef icke främmande för hans arbeten, och, hvad mera var, naturforskningens främste representant bland professorerna, näst Linné sjelf, Torbern Bergman, blef hans trofaste vän.

Det var ingen annan än Bergman, som 1768 funnit Scheeles afhandling om sal acetosellæ icke förtjena uppmärksamhet. Nu kom Bergmans vän Gahn med besynnerliga berättelser om den snälle apotekslärlingen, och sjelf fick han höra honom tala om hvad han kallade flusspat-syra, meddelanden, som inneburo rent af otroliga nyheter. Bergman kunde icke heller tro hvad han hörde. »Kom och se», sade Scheele. Bergman kom, såg, och — Scheele segrade.

Vetenskapsakademiens handlingar meddelade Scheeles afhandling om flusspatsyran 1771, och från denna tid var Scheele ett godt namn. Visserligen angreps hans analys, men

han påpekade segerrikt motståndarnes felaktigheter. Och ihärdigt gick han framåt, med en genialisk noggranhet i hvarje arbete besegrande svårigheten att arbeta med torftiga, ofullkomliga verktyg.

Då, och ännu ett par årtionden framåt, utgåfvos den svenska vetenskapsakademiens handlingar årligen i tysk öfversättning i Leipzig; Tysklands, Englands, Frankrikes, Italiens vetenskapliga journaler följde med noggrann uppmärksamhet deras innehåll, och de af Scheele meddelade nyheterna satte snart en mängd vetenskapliga laboratorier i verksamhet. Hans epokgörande afhandling om brunsten, till akademien ingifven 1773, väckte åtskilliga invändningar, men han bestod dem segerrikt. Hans vän Gahn, som disponerade bättre ugn än Scheele, fortsatte hans upptäckt och fann mangan. Ur samma undersökningar framgingo upptäckterna af baryt, af arseniksyra, det ena med det andra revolutionerande metallurgien. Och under allt detta arbetade Scheele jemväl på sina undersökningar om eldens och luftens natur, hvarunder han upptäckte syret. Men ingen hade någonsin haft något att anmärka mot hans påpasslighet och noggrannhet vid de dagliga sysslorna på apoteket »Uplands Vapen». Stilla, inåtvänd, fann han endast i arbete sin glädje, om ock i forskningsarbetet den största. Att om sina arbeten samtala med en Gahn och en Bergman var honom ock ett kärt nöje, men för sällskapslifvet för öfrigt hade han ingen håg.

Professor Bergius i Stockholm föreslog Scheele till medlem i vetenskapsakademien 1774, och enhälligt invaldes han 1775 den 4 maj. Scheeles ödmjuka sinne erfor häraf en stor glädje och han underrättade sin gamle far i Stralsund om den ära som vederfarits hans son. Men fadern förstod sig icke på sådant. »Är ledamot det samma som assessor», frågade han tillbaka, »och hur stor lön följer med platsen?» I faderns ögon var en rang- och lönlös utmärkelse föga värd.

Sonen tyckte, också han, att han nu borde förbättra sina vilkor. Tysken Pohl, som fått privilegium på apoteket i Köping, afled i april 1775, efterlemnade en 24-årig enka och en späd son. Pastorat och apotek gingo den tiden gemen-

ligen genom gifte ur hand i hand, och det föreslogs nu Scheele att öfvertaga Pohls apotek och enka. Han reste dit, fann orten angenäm och lagom aflägsen från både universitetsstaden, hufvudstaden och bergslagen. Boet var emellertid gäldbundet och Scheele egde intet kapital. Väl skref han till fadern och erhöll dennes tillstånd att äkta enkan, men deraf blef för det första icke så mycket som förlofning. Säkert tänkte Scheele på den tidsspillan, hustru och barn skulle vålla, och icke blott på det ekonomiska, då ifrågavarande personer ändå af honom skulle underhållas. Han hade nemligen af Collegium Medicum fått förordnande att förestå apoteket, oaktadt oexaminerad, och var fullt besluten, att trots »matsorgen» snart åter låta höra af sig i den vetenskapliga verlden.

Han höll raskt sitt löfte, ty redan i december 1775 hade han färdig sin på gästgifvaregården i Köping sammanskrifna afhandling om luft och eld (»Ueber Luft und Feuer»). Om man betänker beskaffenheten af hans dåvarande provisoriska laboratorium i Köping — en afplankning i ett vagnslider — lika väl som om man tager i betraktande det betydande undersökningsmaterial, hvarpå denna epokgörande skrift är grundad, måste man antaga att undersökningarna hufvudsakligen varit undangjorda i Upsala, och att de der pågått under icke så alldeles kort tid. Kanske till 1774, åtminstone till förra hälften af 1775 torde alltså Scheeles stora upptäckt af syret kunna förläggas. Sjelf har han derom ingenting antecknat. Men då skriftens förläggare, upsalabokhandlaren Svederus, ända till 1777 fördröjde utgifvandet, vållade detta författaren obehag. Som bekant, hade engelske prestmannen Priestley 1774 upptäckt syret — tillfälligtvis, icke såsom Scheele efter derpå riktad undersökning — och då under handskriftens hvilotid hos förläggaren Scheele af Bergman fick underrättelse om dylika arbeten i England, svarade han: »Skulle icke detta kunna förarga mig; dessa försök stämma ju alldeles öfverens med dem jag anstält uti eld, och när en gång mina rön komma i dagsljuset, kan man säga att jag tagit dem från engelsmännen och blott något förändrat dem. Svederus har jag att tacka derför».

Men det sade ingen, icke ens Priestley, när han ändtligen fick del af Scheeles verk, som ännu i dag lyser genom sitt utomordentligt värdefulla faktiska material och sin mönstergilla stil. De der meddelade teoretiska förklaringarna öfver förbränningens, eldens, ljusets och värmets natur ådrogo sig deremot väl samtidens uppmärksamhet, men förlorade all giltighet sedan Lavoisiers lära om förbränningen segrande utbredt sig och gifvit dödshugget åt den teori, från hvilken Scheele utgått: teorien om »phlogiston» (det bränbara) såsom en särskild materia, med hvilken värmet förklarades. Nu vet man, att värmet är rörelse: fysiken, ej kemien, förklarar värmet för oss. Och att Scheeles ande var så bunden i det föreställningssätt, som rådde i hans tid, att han ej förmådde utföra det för en rätt förklaring erforderliga tankearbetet, trots sitt skarpsinne, trots sitt ypperliga material, kan må hända förklaras ur hans brist på omfattande bildning inom naturkunskapens olika områden. *Detta,* sade minnestalaren på vetenskapsakademiens Scheelefest, detta, att stå den fulla sanningen så nära, älska sanningen så högt, så hängifvet egna henne sitt lif — och dock i ett hölje af teoretisk villfarelse framlägga sitt största bidrag till sanningens utrönande i den fråga, som hägrat för barnets syn och eggat mannens bästa krafter till oaflåtligt, framgångsrikt sökande, *detta* är det tragiska momentet i Scheeles lif, icke hans fattigdom och obemärkta ställning, hans ringa arbetsmedel, hans korta lifstid.

Boken om Luft och Eld gick snabbt öfver Europa, när den väl en gång hunnit fram från boktryckeriet. 1780 öfversattes den på engelska, året derefter på franska, 1782 upplades den åter i Tyskland, 1788 öfversattes den på latin, 1793 utgafs den, jemte Scheeles öfriga skrifter, för tredje gången på tyska.

Handskriftens hviloår hade äfven på annat sätt medfört obehag för Scheele. En köpare anmälde sig hos Pohls enka, och Scheele fick nu märka, att hans förbindelse med apoteket i Köping stod på rätt svaga fötter. Men staden och orten ville ej mista honom, landshöfdingeembetet hjelpte till, Scheele fick personligt privilegium på apotek i Köping och

konkurrenten måste draga sig tillbaka, ty han såg nog hvart kunderna skulle vända sig. Men Scheele, som under stridstiden (1775 dec.—1776 på sommarn) fått många goda anbud, dem han afböjt, öfvertog nu Pohls både apotek och skulder, förband sig underhålla enkan och begynte raskt upphjelpa det förfallna laboratoriet. »Jag kan ej mer än äta mig mätt», skref han om de goda anbuden från åtskilliga håll; »och om det går an i Köping, behöfver jag ej söka det annorstädes».

Scheele kunde verkligen äta sig mätt i Köping. Han kunde derutöfver köpa sig ett godt hus och i sitt nya laboratorium arbeta lika oförtrutet, som i det gamla. Han förvånades öfver sitt växande rykte och ansåg sig aldrig jemnbördig med de lärda män, hvilka kallade honom i sin krets. Hans brefvexling utsträcktes emellertid ganska mycket. Och hans allmänna bildningsintresse fick oftare tillfälle att visa sig. Så t. ex. insände han en bok till Gjörwell med förfrågan om den ej borde utgifvas i svensk öfversättning, emedan den hade ett så »hjertrörande» innehåll, och anmälde sig på samma gång som subskribent på den lärde Björnståhls förväntade resebref.

1777 besökte Scheele Stockholm, der han höll inträdestal i akademien och aflade apotekarexamen inför Collegium Medicum. Han fick nu af akademien ett årligt anslag af 100 rdr sp. till experimenter. Med märkliga uppsatser i akademiens handlingar återgäldade han understödet. 1777 meddelade han undersökning af molybden, 1779 af grafit, 1780 vigtiga upptäckter inom djurkemien, 1781 upptäckt af volframsyra, 1782 af blåsyra, 1783 af glycerin, 1785 af den organiska kemiens vigtigaste syror, s. å. af fosforn som orsak till kallbräcka hos jern, 1786 af galläpplesyra. »Ännu i dag», säger Nordensköld, »då kemien nått en sådan utveckling och fulländning, kan man ej läsa dessa afhandlingar, af hvilka hvar och en redogör för någon vigtig, ofta epokgörande, ny upptäckt, utan beundran öfver den klara, om en verklig vetenskaplig siarblick vittnade tankegång, som ligger till grund för Scheeles ständigt rakt till målet förande rön och försök, äfvensom öfver den korta, kraftiga, sant vetenskapliga stil, hvarmed han redogör för dem.... Ända till våra dagar står

derför den anspråkslöse apotekaren i Köping oöfverträffad, med afseende å antalet utaf de af honom gjorda stora och epokgörande upptäckter inom kemien, och oberoende af alla teoriernas vexlingar skall han derför ständigt räknas bland denna vetenskaps störste mästare.»

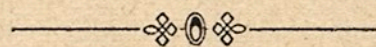
Ett nystiftadt »naturforskande sällskap» i Berlin valde Scheele till ledamot 1778, och kgl. akademien i Turin följde exemplet 1784, då den svenske monarken var i Italien. En anekdot förmäler att Gustaf öfverraskad och flat att ej ha hört en så celeber undersåte omtalas, från Turin gifvit ordres till Stockholm att sända Scheele Vasa-orden, hvarpå ordenstecknet till underdånig lydnad af det kungliga budskapet tillsändes — bergmästaren von Scheele. Det är sjelfva Franzén, som i sitt minnestal öfver Scheele 1827 berättar anekdoten, och ur svenska akademiens handlingar har den sedan gått vidare, t. ex. till vårt stora Biografiska Lexikon, till »Sveriges sköna literatur» o. s. v., endast med någon olikhet i de mot »vederbörande» riktade sarkasmer. Emellertid är anekdoten fullkomligt falsk. Gustaf III gaf visserligen icke apotekaren Scheele någon Vasaorden, och troligen tänkte sig ingen något sådant i Scheeles lifstid; men han gaf heller aldrig någon åt brukspatronen von Scheele i Småland, som 1782 fått bergsrådstitel. Det var först den 21 nov. 1796, som Gustaf IV Adolf dermed prydde den gamle *von* Scheele: och dock är »förvexlingen» af 1784 ett historiskt »faktum» för C. W. Scheeles snillrike minnestalare 1827!

Carl Wilhelm Scheele mottog vid inträdet i vetenskapsakademien af dess præses en lyckönskan om varaktig helsa; det tyder på, att den redan då varit vacklande. Det dröjde dock ända till början af 1786, innan helsan syntes allvarligt rubbad. När våren kommit, kom för Scheele döden. Han lät på sotsängen viga sig vid Pohls enka, för att återinsätta henne i full eganderätt till apoteket; Scheeles efterträdare som apotekare i Köping blef också innan kort hennes tredje man.

Den 21 maj 1786 slocknade Scheeles verksamma lif. Hedersbetygelser, som han aldrig sökte, hopades vid hans graf och ha icke heller sedan uteblifvit. Medaljer äro slagna till hans minne, lefnadsteckningar återkalla för efterlefvande i

skilda generationer hans stilla lif och hans dugande värf. »Han var af medelmåttig växt, frisk och stark kroppsbyggnad, rundt ansigte, röd hy och efter utseendet blodfull», berättar en samtida; »hans redliga uppsyn förrådde vid första påseendet ingenting synnerligen märkvärdigt; men ögonen röjde eld, talet en stadga som väckte uppmärksamhet och förtroende, hvilket senare dock icke utan umgänge var lätt att upptäcka.» Med en »manlig visshet talte han om egna upptäckter», blef ej missnöjd öfver motsägelser, om ock ofta ifrig. Förställning fans ej hos honom; ärlig menniskokärlek var lika karakteristisk för honom som sann vetenskaplighet.

Från 1874 pågå insamlingar till en minnesvård öfver Carl Wilhelm Scheele. Konstnären är redan funnen; minnesfesterna den 21 maj 1886 skola säkerligen bidraga att föra den ekonomiska lösningen målet närmare. Ty de upplifva minnet af en stor man ur småfolkets leder; så skall kanske de många tusentalens tacksamhetsgärd fullborda, hvad de få hundratalens under tolf år grundlagt.

August Blanche.

Ett tjuguårsminne.

(1888).

I Stockholm förenas Sveriges olika bygder. Mer än hälften af Stockholms invårare äro födda annanstädes i Sverige. Den infödde Stockholmaren anger tonen, de inflyttade söka antaga den så godt de förmå. Och den tonen går ovanligt litet i moll, till att vara nordisk. Den »sorg i rosenrödt», som skall känneteckna nordbons lynne, står hos stockholmaren ganska nära lefnadsglädjen. »Lefva och låta lefva» är också ett genomgående drag i det svenska hufvudstadslifvet. »Det glada Stockholm» får lätt vänner, om ock dessa sedan, otacksamt nog, fara hårdt ut emot »den sköna synderskan».

Stadens vackra läge och den jemna omsättningen af svenskt blod från alla landskap hafva säkerligen mycken skuld i stockholmarens lätta lynne och goda hjerta. När derför en verklig personifikation af stockholmare träder upp i diktarnes led, känner hela Sverige igen sig sjelf.

Gustaf III:s stockholmare lefva i bjerta taflor, penslade af Bellman. Carl Johans Stockholm se vi i »Taflor ur lifvet» af August Blanche.

Blanche är en fullblodig stockholmare, en verklig exponent af dennes tilldragande egenskaper; och dertill en diktare med politiska intressen, en folkvän med skaldens förmåga af invidualisering.

Blanche var född i fattigdom och växte upp under rätt torftiga förhållanden, men han egde från början godt lynne och välvilligt sinne, han afundades ingens lott och var sjelf nöjd med sin. Han kunde också njuta rätt af hjertans grund, blott han fick lyssna till någon märkvärdig historia eller se

några underliga kurrar och följa dem der de trodde sig osedda. Så samlade August Blanche redan under skoltiden ett rikt material till »taflor ur lifvet». När han, vid 57 års ålder, slutade sitt lif, hade han ännu icke på långt när tömt sitt förråd. Tvärt om, han hade nyss begynt en ny serie af bilder från 1820-talets Stockholm, friska och lefvande som vore tecknaren ännu i sin ungdoms dagar.

När Blanche från universitetet återkommit till hufvudstaden med den juridiska embetsmannabanan som framtidsperspektiv, blef det dock snart nog det gamla bildgalleriet som drog honom till sig. Tidningsbestyren i »Freya» roade honom lika litet som de juridiska protokollen. Den nydanade svenska scenen, Lindebergs, Torsslows, Stierströms scen, öppnade för Blanche en kär verksamhet. »O, så roliga repliker — o, så lustiga situationer», ropade man snart från Ystad till Haparanda! Det var i Blanches pjeser aldrig fråga om högre dramatisk konst, om verklig karakteristik, derför voro icke heller framstående skådespelare nödvändiga för deras utförande. Nej bevars, hvar som helst i en gladlynt sällskapskrets kunde man ha nöje af att spela »Magister Bläckstadius» eller »En tragedi i Vimmerby» eller »Rika morbror», om man ock, af respekt för de fyra akterna, lemnade »Positivhataren» åt den reglementerade scenen. Och så gingo Blanches lustiga personer med hans glada lynne ut öfver hela Sverige, öfver allt helsade som lätt igenkända bekanta, öfver allt, i sjelfva öfverdriften och karrikeringen, mötta med högljudt bifall.

Men de blefvo ej nog utförliga, dessa teaterscener, Blanche behöfde mera utrymme. Så skref han romaner.

Nu, mer än i den lustiga komedien, fick han fram sin originalitet i stil. Äfven denna slog an på läsaren, vare sig den gick i det burleska eller i det sentimentala. Och bilderna — ja de voro barndomsminnen och rysliga historier, omskapade i diktarens fantasi och utrustade med hans språk. »Banditen», »Flickan i Stadsgården», »Första älskarinnan», alla lefva de och röras i Stockholm och med dess folk ur skilda samhällsklasser, skolpojkar, fyllbultar, grefvar och kopparslagare, lastens trälar och nödens nästen, samt midt ibland

dessa de renaste, ädlaste karakterer. Detta var icke ett verk af Blanches estetiska målarkonst: väl voro kontrasterna mellan godt och ondt nödvändiga för taflan, men erfarenheten var dock högste läromästaren. »Man må vara hur stor psykolog som helst» — skrifver Blanche — »och tro sig hafva upptäckt alla möjliga vinklar och vrår af menniskosjälen, erfarenheten förblifver i alla fall ens mästare och uppdagar ständigt nya gömslen, dem hvarken psykologen anat eller skalden i sin fantasi drömt om.» Blanche försäkrade också sjelf, att han helt och hållet saknade uppfinning och i allt sitt författarskap troget hållit sig till minnen och berättelser, dem han upptecknat. »Må hända», tillade han, för att afböja en invändning, »må hända har jag gjort någon bifigur på fri hand, men då märkes det också genast, han sticker bjert af emot de andra.»

Blanche for utomlands, lefde en tid i Paris och diktade der den roman, som han sjelf satte främst bland sina skapelser, »Sonen af söder och nord». Denna blef ock hans sista roman.

Efter Paris-vistelsen blefvo Blanches yttre lefnadsvilkor förändrade. Han fick, enligt testamentariskt förordnande, tillträda en malmgård på Ladugårdslandet och ett icke obetydligt kapital. Men detta ändrade ingenting annat i hans samlif med menniskor än att han af »Blanches malmgård» gjorde ett gästfritt hem och i vidsträcktare mån än förr kunde hjelpa hjelpbehöfvande. En yttre anledning tillkom nu för att ändra formen af hans författarskap. »Illustrerad Tidning», kort förut uppsatt af en bland hans vänner, vände sig nemligen till Blanche med anhållan att han ville göra tidningen till sitt organ. Blanche, som gerna ingick på förslaget, måste nu se till att hans bilder ur lifvet blefve korta, så att de rymdes i ett eller par nummer. I stället att förena dem till hela romaner, lät han dem derför bilda småtaflor hvar för sig, sammanhållna endast genom det band, som förenade dem i Blanches minne. Så uppstodo »Hyrkuskens berättelser», »En prestmans anteckningar», »En skådespelares äfventyr», så skulle »Ekströms paradis» ha blifvit en bildserie, liksom dessa.

I dessa täcka bilder ur verkligheten nådde Blanches vittra författarskap sin högsta blomstring. De äro ännu i dag en kär läsning inom de mest olika bildningsgrader, alla kunna intresseras — och värmas. *Värmas,* det är just hufvudsaken hos Blanche. Han lemnar aldrig åskådaren af en tafla kall inför dess handling. Och så berättar han så enkelt, så klart. Utan litteraturvana tränger man igenom hans berättelse, och ju större beläsenhet, man för med sig till Blanches taflor ur lifvet, desto bättre inser man deras sällsynta egenskaper.

Blanches nya samhällsställning som husegare förde honom snart in i det politiska lifvet, sedan husegare i stad fått inträde i borgarståndet. Nu kunde det frisinnade Stockholm ge luft åt sina känslor för Blanche annorlunda än med tal vid skålar. Från 1859 till sin död 1868 var Blanche Stockholms riksdagsman, först i borgarståndet sedan i Andra kammaren.

Politiskt kännande och tänkande var Blanche ifrån yngre år, det sammanhängde med hans allmänt menskliga uppfattning. Medkänslan för de små, för de ringa, hade skapat hans politiska ståndpunkt, så väl som hans literära. *Deras* vän var han i riksdagen, som i folkmötet, på scenen, som i romanen och i verklighetsskizzen. Åter igen barndomsminnena, det fattiga barnets minnen, som skapat mannen.

Men det hörde icke till Blanches personlighet att verka som en i egentlig mening politisk arbetare för utvecklingen. Detta arbete egnade han deremot sin varmaste sympati och understödde det vid afgörande tillfällen med sitt kraftiga ord. När slaget skulle stå, då var han gerna med, då glödde hans ord och hans öga, och med slagord vann han ofta segrar, der aldrig bevis räckt till.

I kretsen af sina vänner stod Blanche om möjligt ännu närmare stockholmsidealet, än som skriftställare. Han lyste och blänkte, utan att tynga, han *var* centrum i kretsen utan att *känna* sig vara det, ännu mindre yrka derpå. Hans eget lätta ord lättade orden för andra och mången eljest fåordig fick mål i mun, ty hans tankar rörde sig lättare i denna tankeatmosfer. Och, högst af allt, infall och omdömen voro aldrig elaka. Det goda hjertat låg aldrig under för det goda hufvudet.

Blanche blef tidigt populär i Stockholm, snart äfven i

hela Sverige. Det gladde honom, men gjorde honom icke uppblåst. Tvärt om, populariteten, tyckte han, ålade honom förökade förpligtelser till dem, som egnat honom sin hyllning. Så stärktes hans håg för fosterländsk idrott.

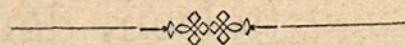
Hans varma klagan öfver vår industriella nesa vid verldsexpositionen i London 1851 bildar så att säga en inledning till denna verksamhet, som senare fortsattes i riksdagen och tidningspressen. Men alldeles fristående och bjert framstående höjer sig hans fosterländska arbete för folkbeväpningen. Skarpskyttesaken hade i Blanche en af sina kraftigaste apostlar.

Folket skall tänka sjelf, försvara sig sjelf, känna sig sjelf, icke genom ombud utan direkt; då först är folket starkt nog att kunna lefva, ehuru litet; men folket skall icke älska sig sjelf i sitt eget lefvande jag: det skall älska sig sjelf i sina fäders minne, i sina fäders land, så skänker kärleken kraft åt striden för utvecklingen.

Sådan var kärnan i Blanches politik. Den, så väl som hans skrifter och hela hans person, uppbars af ett fosterländskt patos, som icke hemtade näring af »lejonmerg», utan af lifsglädjen: *men ingen verklig lifsglädje utan frihet.*

* * *

Blanche uttalade ofta den önskan, att ej nödgas öfverlefva sig sjelf. Han fick också dö utan sjukbädd, midt under festligheterna vid Karl XII:stodens aftäckning. De verkande orsakerna till den sinnesoro, som då beröfvat Blanche nattens hvila och banade slaganfallet väg, midt under festtåget, värmde sympatierna för den bortgångne och förvandlade hans jordafärd till en sorgefest, hvars minne två årtionden ej fördunklat.

Herr Hugos Akademi.

Också ett femtioårsminne.

(Efter ett föredrag i Sällskapet Idun, 1888 Oktober.)

»Herr Hugos Akademi, stiftad år 1838». Så lyder främsta undertiteln i tolfte bandet af »*Fria Fantasier eller Törnrosens bok*».

Det var på sensommaren 1838. Långt bort från »muvemanget» och rabulismen gick hofmarskalken herr Hugo Hamilcar Löwenstierna och promenerade å jagtslottets egor. På en kulle i ett doftande klöfverland tog han plats på en tufva, omgifven af anhöriga och vänner. — Jag vill icke längre hålla hemligt för er — sade herr Hugo — att jag har i sinnet att grundlägga en akademi — en *Akademi med handlingar*, hvilka skola främja konsternas och vetenskapernas framsteg.

Herr Richard Furumo, torparen på Råbäcken, var med i sällskapet. Han framstälde sina anmärkningar mot sättet att framkalla prisfrågor, att afgöra deras värde, att belöna dem, men herr Hugo visste råd för allt. I akademiens första session, på aftonen efter hemkomsten till jagtslottet, framställer och behandlar herr Hugo sjelf den vigtiga frågan: *Hvartill tjenar här i verlden en recension och hvad är hon till sin natur?*

* * *

Det är femtio år sedan dessa scener roade eller förargade den svenska literärа verlden. — Herr Hugos akademi stannade emellertid ej vid instiftelsen, den växte, den tog sig efter tio år friheten att behandla så brännande frågor som qvinnans sociala och politiska frigörelse i förening med äktenskapets försvinnande och matriarkatets återinförande i det reformerade samhället. Herr Hugo antog nu tolf statsråd, hvilka erhöllo

torp under jagtslottet för att der ständigt vara till hands att utreda frågor och deltaga i rådslag.

Herr Hugo hade gått betydligt framåt i rabulism. Redan 1842, då Furumo flyttat till Småland och derifrån till akademien insändt romanen »Tre Fruar i Småland», förklarar han, med anledning af den nya boken, att han genomskådat *brottets mysterium*. »Det är genom brott menskligheten gått framåt och hvarje ny bildningscykel har utgjort den förnämsta dödssynd, som den förutgående bildningsformen högst af allt förbjudit.» Och 1850 tager han sig ett särskildt statsråd för politiken, för utredande af det europeiska missnöjets grunder och botemedel. Akademiens handlingar förvara dock endast början af jagtslottets nya samhällslära, lösningen af äktenskapsfrågan. Den utlofvade fortsättningen, »nya uppslag för religion och stat», hade ännu icke utkommit när »Almqvistska katastrofen» 1851 tycktes göra ett tvärt slut på herr Hugos akademi.

Tycktes göra, ja; men Carl Jonas Ludvig Almqvist lemnade icke akademien efter sig i Europa när han begynte ett nytt lif i Amerika. Tvärt om, herr Hugos akademi gjorde honom sällskap i den Nya Verlden, ehuru fortfarande förlagd till Nerike. Herr Hugo öfvergaf dock politiken, verldsförbättringen, genomskådade ej längre brottets mysterium. Han utvidgade antalet af sina statsråd till tjugofyra, utan att bland dem ega någon representant för politik, och visade sitt intresse för qvinnans frigörelse endast genom att invälja fyra fruar i sitt statsråd. *Mångkunnighet* blef mästarordet i de 24 statsrådens akademi, derom bära handlingarna vitne.

Ty icke så få amerikanska handlingar från herr Hugos akademi finnas qvar, ehuru icke i tryck offentliggjorda. Det är dessa skrifter af Carl Jonas Ludvig Almqvist, jemte ett antal ungdomsskrifter af honom och en serie af hans bref, alltsammans hittills obegagnadt material, som nyligen kommit i offentlig ego och föranlåtit mig att i afton begära »Iduns» öra. Då det är min afsigt att för framställningen endast begagna det nya materialet, skall jag allenast i största korthet beröra de sammanbindande länkarna mellan nytt och gammalt.

* * *

Den mångskrifvande kongl. bibliotekarien Gjörwells dotterson, Love Almqvist, bråddes tidigt på morfadern. Gossen var endast tolf, tretton år när han gjorde små böcker, både på vers och prosa, vackert skrifna med prentade titelblad, ritade vignetter och utsatta »ort och år», alldeles i efterbildning af morfaderns »Brefvexling.» Så ega vi »Geographie öfver den confedererade staten Tyskland. Författad af Carl J. Ludvik Almqvist, Sätra, den 24 nov. år 1805.» Fyra dagar senare fyllde författaren 12 år! Boken har 161 sidor i litet oktav-format. I ändå mindre format presenterar sig »Geographie sur Toute la Terre... par C. J. Louis Almqvist, Tome premier», med årtalet 1806 på titelbladet, 174 sidor, på ingalunda felfri men ganska ledig franska. Samma år, »Antuna 1806», dateras »Ulysses hos Polyphem, Pheacerne och i sitt fädernesland. Comedi i akter», afbruten (s. 25) i tredje akten, en prosakomedi hvari matroserna draga till med »tag mig Pluto»; — samma år skref gossen en straffsång mot »det tyranniska modet:»

»Den stoltaste tyrann, som verlden sett,
hvars slafvar sjelfva sig i bojan binda,
har segrat öfver Philosophens vett
och lagt Europas folk i Dibarns linda...
— — — — — — — — — — — — — —
Upp menskligbet, du sofver, stackars vän!
Ack, vakna, gå att segerlagrar samla:
upp Svenskar! Segren är ej borta än,
oss skyndom: *måtte Modets Throner ramla!*»

Icke stort yngre är, att döma efter handstilen, en satirisk afhandling: »Homo & Lapis sunt eadem res. Eller på ren svenska, En människa och en sten äro ett och detsamma. Bevist i synnerhet af den stora grundsanningen Intet är Intet. Författadt af Doctor Caudavulpis. Vahlspråk: Hvem som vill så får han disputera med mig, ty jag är viss på min sak» — med å baksidan af titelbladet följande af författaren sjelf skrifna »*Recension.* Denna bok är rätt bra. Likväl får till Läsarens underrättelse nämnas, att innan de inträda uti detta värk, de bädda en säng och däruti lägga sit förnuft til hvila — Ty det har alsintet här at gjöra och doktor Räfsvans (Caudavulpis) har ej skrifvit detta för Förnuftet utan för at visa bugterna på sig sjelf (på Räfsvansen).» — »Plan til en gräkisk

historia» — »Försök till den Allmänna Verldshistorien» — från 1807, »Spaniens historia», öfversättning, 1808, »Myrorna, Satyr—Epopé» i 731 ganska dåliga hexametrar, 1811 — och ännu andra vitnen om Almqvists brådmogenhet finnas nu i offentligt förvar. De visa huru tidigt han beträdde skriftställarbanan inom alla de områden, der han skulle förvåna sin samtid. Icke ens musikkompositioner, icke ens *Törnrosen* saknas från detta första skede. »Törnrosens ursprung» står främst i samlingen af de barndoms- och ungdomsdikter, hvilka Almqvist 1817 förenat i ett häfte »Små Försök» och tillegnat sin styfmor.

Tidigt rörde sig religiösa strömningar i den mångkunnige ynglingens bröst. De sökte sig form och funno skiftande former. Synnerligen djupa synas de dock icke ha varit, lika litet som mångkunnigheten var det. Men båda gåfvo talangen pregel, båda vordo snillets tjensteandar. Kärleken, den himmelska lågan, brann ock tidigt i Almqvists bröst, allvarligast, oföränderligast i familjekärlekens skepnad. Af verlden behöfde den vise så litet. En trogen flicka och ett hem i en svensk bygd, det var allt. Sin tidigt vunna befordran till en knappt aflönad tjenst i konungens kansli uppgaf derför Almqvist och flyttade till Vermland. Praktisk duglighet var honom vigtig, ja han fann den oundgänglig, »då himmel och jord skall förenas genom ett verkligt lif», som meningen var med bosättningen i Vermland. Sitt mödernearf behöfde Almqvist endast till en del använda för inköp af den lilla gård i Vermland, der han vid ingången af 1824 bosatte sig och lefde nygift, skrifvande som han af barndomen var van, af inre behof, för tidsfördrif, hur man vill kalla det, utan tanke på att publicera sin löpande pennas alster, hvilka gåfvo honom sjelf nöje. Han sökte blott, så vidt det vore möjligt, sätta sig och sitt lilla hus — skrifver han till en själsfrände — »uti en oberoende och oåtkomlig ställning, utan dessa penninge-kollisioner, som gnaga på rötterna för allt vackrare och ljufvare samhällslif.» Att andra skulle följa föredömet, utan egen håg, endast för Almqvists skull, önskade han icke och afböjde i bref sådana planer. Han ville visst icke locka någon, ville ingalunda vara ett centrum för en kolonisation i Vermlandsbygden, der han icke ens sjelf ville vara bunden för framtiden

»ifall Guds ande skickar mig att besöka hela landet». — »Jag har ej annat gjort, än, med den rättighet jag eger som menniska, uttalat hvad idéen visat mig för lifvet, och den som följer, han skall följa idéen, för ingen del mig.»

Men penningekollisionerna och familjekärleken gjorde ett snart slut på den tilltänkta lyckan i Vermland. Almqvists far, som af Sätra och Antuna gjort goda gårdar, tvangs på sommaren 1824 till cession, sonen infann sig vid konkursauktionen och inropade Antuna i sitt namn för att bibehålla det åt fadren, styfmodern och de yngre barnen. Dermed var han inne i en dryg skuldsättning. Köpet föranledde också den snara återflyttningen från Vermland (1825) och under en följd af år blef nu Antuna hem för både faderns och sonens familjer, under det sonen, Carl Jonas Ludvig, vexelvis lefde i Stockholm och på Antuna, när han ej drog omkring på sommarresor i landet, resor, som blefvo honom mer och mer oundgängliga.

Högst få utom den närmaste vännekretsen kände till Almqvists oförtrutna vitterlek med pennan. »*Murnis*» och »*Amorina*» nämnas i bref 1824 (den 1821 tryckta Amorina hade genom farbroderns, biskop Almqvists, försorg blifvit förstörd), »Cypressen» bär i stil och papper intyg om härstamning från samma tid, ännu flera »fria fantasier» voro färdiga innan Vermlands-idyllen slutade, och det var — skrifver Almqvist från Texas — endast genom en tillfällighet de sedan blefvo tryckta. Denna tillfällighet synes sammanhänga med sommaresan 1830, hvarunder Almqvist sammanträffat med Adolf Lindblad i Norrköping och med anledning af yttranden af honom ber hustrun »ur bruna skåpet» framtaga och till Lindblads mor och syster öfverlemna »några» af hans »historier», nemligen: *Cypressen, Hermitaget, Melia, Gianera.* 1832 begynte tryckningen af Almqvists »*Fria Fantasier, hvilka, betraktade som ett helt, af herr Hugo Löwenstierna stundom kallades Törnrosens bok, stundom en Irrande Hind.*» Icke alla de nämnda »historierna» blefvo i samlingen upptagna. »Cypressen» blef omarbetad för införlifning med jagtslotts-literaturen, men har, förmodligen på vänners inrådan, förblifvit otryckt. Den är också särdeles undermålig.

Almqvists i ungdomen tryckta småsaker hade icke tilldragit sig synnerlig uppmärksamhet, men »Manhemsförbundet» och vermlandsbosättningen hade gjort det så mycket mera, och trots sitt bestridande hade Almqvist i en liten vännekrets blifvit en andlig fader. Genom bemödanden af beundrande vänner hade han efter återkomsten från Vermland fått anställning först som lärare i historia vid krigsakademien på Karlberg (1826—28), sedan som lärare i matematik, fysik och modersmålet vid nya Elementarskolan (1828—41), der han jemväl under ett årtionde var rektor, enligt direktionens uppdrag författande läroböcker för skolans behof. Men aflöning och literär biförtjenst täckte ej hans rentor och lefnadskostnader. Han läste korrektur, han renskref noter, han skref i tidningar. Ändå räckte det ej. Antunaaffären — och hans egen brist på den prosaiska canon: mun efter matsäck, gjorde hans ekonomiska ställning allt svårare. Vänner voro betänkta på hvarjehanda sätt att stärka hans ekonomi. Så blef han, efter i Upsala aflagda examina, prest 1837 — en den tiden högst vanlig ekonomisk utväg för akademiskt bildade män — så sökte man 1838 få honom till professor i estetik och lefvande språk i Lund. Slarf i franskan, ytlighet i mångkunnigheten voro dock, när de vederbörligen påvisades, skäl nog att utesluta honom från lärarepersonalen i Lund, der han dock varmt hyllats af studenterna. Och hvad den presterliga befordran angår, lågo honom hans skrifter i fatet. I Oskar I:s tid fick han dock K. M:ts särskilda tillstånd att anmäla sig som extra sökande till regala pastorat (med sjelfva biskop Heurlins kontrasignation), men hans flerfaldiga ansökningar buro ej feta frukter. Regementspastorstjensten vid Lifbeväringsregementet var allt hvad hans prestkragar förde till, i ekonomiskt hänseende en särdeles oansenlig lycka.

Men som skriftställare hade han fått ett lysande namn. I *Aftonbladet* var Almqvist fast medarbetare under flera år på 1840-talet och hade dels derigenom, dels genom vissa af sina »Törnros-skrifter» kommit starkt in i det politiska hatet. 1850 utkom hans teoretiska framställning af det framtidsideal, han förut tecknat i »Det går an», hvilken skrift först då införlifvades med »Törnros-litteraturen», d. v. s. med handlingarna

från herr Hugos Akademi. »Törnros-moral» var redan ett slagord.

Under sådana förhållanden är det mindre underligt, att *Almqvist-beundran* förstummades och *Almqvist-förkastelse* blef nästan ensam om det offentliga ordet, när den berömde och lastade mannen på sommaren 1851 plötsligt afvek ur landet. Hans dåliga affärer, ständigt förvärrade, trots handräckning af vänner, hade föranledt honom att i smyg, tvärt emot löften till de hjelpsamma (brodern Fridolf, »familjens gode genius», som C. J. L. Almqvist ofta kallar honom i bref till de sina, och Lars Hierta), söka förbindelser med en af hufvudstadens procentare. Almqvists transaktioner med denne voro af nog låg natur, äfven enligt hans egna uttalanden om saken, att icke anstå en man af heder. Men härmed var man icke nöjd: förfalskning och förgiftningsförsök lades Almqvist äfven till last i de anklagelser, hvilkas rättsliga undersökning han undandrog sig genom snabb flykt ur riket. Den sistnämnda beskyllningen är utan stöd af rimligt bevis; hvad han enligt den förra brutit sammanhänger för nära med en utredning af affärsförhållandet mellan Almqvist och procentaren för att, utan en sådan, kunna till sitt ekonomiska värde och moraliska halt rättvist uppskattas, men i hög grad sannolikt synes vara, att Almqvist i sitt förhållande till penningemånglaren icke handlat ärligt.

Och så försvann han. Med mer än femtonårigt kringirrande i främmande land, i nöd och ensamhet, umgälde han sin förbrytelse — eller sin olycka. Märkligt nog synes det enda qval, som härunder följt honom, vara familjekärlekens förebråelser, att han lemnat de sina utan stöd. Detta är hans »stora sorg». Den pressar honom utan återvändo, under det ingen skymt af skugga synes af samvetet kastad öfver hans hos oss så hårdt bedömda transaktioner med procentaren von Scheven.

Från Bremen och från London sände Almqvist bref till Sverige, i hvilka han sökte rentvå sitt beteende. Det hade varit bättre för hans rykte att tiga, då han icke kunde eller icke ville uttala fulla sanningen. Han teg också sedan om »katastrofen». Vi skola följa exemplet.

* * *

C. J. L. Almqvists namn var genom öfversättningar och literära revyer kändt inom flera af Europas länder och den fula dager, som nu fallit öfver det prisade namnet, var skäl nog för flyktingen att icke vidare bära det. Det var också icke regementspastor Almqvist, utan *Mr Gustavi* (Almqvists far hette Gustaf), som på sensommaren 1851 landsteg i staten New-Jersey och från hamnen strax begaf sig till det närbelägna Newark, en raskt framåtgående manufakturstad i en vacker natur. Här dröjde Gustavi en tid för att vänja sig vid engelsk konversation. Sedan fortsatte han färden till New-York, besåg Niagarafallen, der han upptecknade indianmelodier i någon närbelägen indianby — eller under besök i en af den lilla stadens indianbutiker. Han besökte Buffalo och for på Eriesjön till staden Cleveland i Ohio-staten, samt derifrån till Cincinnati, vid floden Ohio. Här dröjde han i fem månader, under en del af tiden engagerad i en bokhandel.

Reskassan hade således tagit slut. Mr Gustavi måste lefva på förtjensten. Men — hur finna den?

De underrättelser, han i bref till hemmet lemnat om sina öden, äro rätt torftiga och komma ofta först flera år efteråt med anledning af något annat ämne. Heldre skildrar han, nu som förr, under sommarresorna i Sverige eller under Paris-resan 1840, detaljer ur lifvet och omgifningen, fina, stundom verkligt intagande skildringar, någon gång likväl långtrådiga. Men det är säkerligen ett misstag, att, som en Almqvisttecknare gjort, föreställa sig Almqvists första skildringar från Amerika som ett alster af hans lust att lura de svenska myndigheternas nyfikenhet.

Från Cincinnati bar det af till S:t Louis, vid Mississippi, i staten Missouri. Härifrån skref han den 4 okt. 1852 det bref, som på reqvision aflemnades till rätten och med de öfriga handlingarna i Almqvistska målet 1863 hamnat i Kongl. Biblioteket, som depositum från krigshofrätten. Det är ställdt till barnen och torde visserligen ha gjort dem afsedt nöje med sina detaljerade skildringar af hus och gator, folklif och umgängessätt i den stad, der fadren vistades. Två slags folk i Amerika är det han gjort bekantskap med och hvilkas olika

skaplynne han tecknar: tysktalande och engelsktalande amerikaner. Bland de förra vistades han mest i början, med de senare helst under sina senare Amerika-år.

På våren 1852 hade Mr Gustavi kommit till S:t Louis. Under heta sommaren flyttade han öfver floden till den midt emot liggande lilla staden Belleville, i staten Illinois, dit han återkom på hösten sedan han gjort bekantskap med en der boende familj, som för honom fattat vänskap. Det var en tysk, politisk flykting från sitt hemland, som i Belleville hängt ut en lånbiblioteks-skylt och derigenom föranledde Gustavi att träda in. Böcker var just hvad han i S:t Louis måst sakna. Den tyske värden räckte främlingen sin katalog. Den innehöll mest romaner, till och med några af Almqvist, alla i tysk öfversättning, och några sådana lånte främlingen hem. När han återkom blef konversationen lifligare. Värden fann i den nye kunden en stor litteraturkännare, och när han hörde att denne var från Sverige, tog han fram och visade öfversättningar från Tegnér, hvilka han sjelf utfört — otryckta förstås, men öfversättarens stolthet, ehuru han hvarken kunde tala eller hjelpligt uttala svenska. I värdens sällskap företog nu Gustavi emellanåt promenader i den vackra omgifningen, så blef han bjuden på kafferep en söndag med husets öfriga vänner, och när den främmande svensken då satt sig till pianot och spelat marseilläsen till värdens förtjusning, var vänskapen sluten.

Mr Gustavi, hvilken här som i andra städer, der hans vistelse blef något långvarigare, födde sig med arbete för boktryckerier, tidningsredaktioner, öfversättningar och annat skrifarbete för enskilda, blef nu särskildt omhuldad af den tyska kolonien i Belleville, i hvilken fans en f. d. vice-guvernör i staten Illinois och åtskilliga förmögna familjer. Han hade öfverhufvud mycket lätt att vinna bekantskaper och hans ordentliga, aktningsvärda lefnadssätt, hans sätt att skyla nödstäld belägenhet med glad uppsyn, lät honom äfven behålla dem. Nu kom han i beröring med en herre från Frankfurt, som representerade ett bolag för tillärnad grufdrift i Mexico, i förbindelse med kolonisation; denne man, A. Jacobsson, fattade tycke för Gustavi och förestälde sig att bergs-

bruks- och kolonisations-bolaget skulle kunna behöfva en så språkkunnig man som literärt biträde. Gustavi skulle få andel i bolagets blifvande vinst och tycktes till och med fått något redan på förhand, emedan han från S:t Louis kunde hemsända en liten summa till de sina. Resan lockade dessutom mäktigt den sextioåriges håg. Hans mor — »som var Rousseau-ist», skrifver han en gång, hade så lifligt berättat för honom om vildarne: de berättelserna eldade ännu hans fantasi, och han trodde fullt och fast, att reslusten låg i blodet. Resa billigt kunde han redan i Europa, men hvad var det mot nu, när han kommit i ett annat samfundslager!

Alltså, Gustavi gick i S:t Louis ombord på en Mississippiångare som däckspassagerare, med proviant af ost och bröd och — tobakspungen. Det var i februari 1853. Jacobsson hade rest förut, de skulle träffas i Texas. Den stora ångaren — kanhända var »Mark Twain» med som pejlare — hade fullt med »steerengers», både herrar och damer af de tarfligare samhällslagren. Ofvanom dem, i det öfver däcket bygda tvåvåningshusets salonger, gallerier och hytter, residerade beqvämt de dyrt resande herrskapsfolken. Der nere satt nu Gustavi i sin cirkelkappa och höga hatt, svältande, rökande, pratande, tolkande mellan de olika språkgrupperna, muntrande gamla kaffemostrar med vänliga infall och till belöning undfägnad med en kaffetår på morgonqvisten, efter en på däck tillbragt natt med sömn och hvila efter omständigheterna. Slutligen kom ångaren fram till New-Orleans och Gustavi fick äta sig mätt.

Många dagar hade han ej varit i den stora handelsstaden, full af franska namn och minnen, innan han kände till den i hvarje vinkel och vrå. Han var outtröttlig att promenera ikring, ge sig i språk, knacka på dörrar för att fråga om rum, endast för att få en liten inblick i vanor och bruk på den främmande orten. Så gick han efter någon vecka ombord på en kustångare, som förde honom till Mobile i Alabama, endast för att se sig om. Det var nästan den vackraste lilla stad han sett, tyckte han. De små, hvitmålade träbusen med pelarfasader, omgifna af akasier, sykomorer, evergreens och oleandrar, sågo så innerligt täcka och inbjudande

ut. Han gick in i en särdeles nätt liten trädgård och knackade på en husdörr — för att »fråga om rum» efter vanligheten. Dörren öppnas, två fruntimmer undra hvad främlingen vill, engelska kunna de dåligt, tyska och franska icke alls. Åh — de äro svenskor, den ena från Jönköping, den andra från Vadstena, båda enkor, med barn och piano och en inackordering, en ung bagare från Jönköping! »Inom en qvart voro vi alla fyra så godt som syskon, hvilka skådat hvarann från barndomen...»

Men Mobile var ingen ort för Gustavi. Hans reskamrat väntade i New-Orleans och dit bar det snart af igen samt vidare på ångbåt i Mexikanska viken till hamnen Indianola, hvarifrån ett par dagars fotvandring vidtog, öfver gräshafvet (prairien) inåt Texas. Här kamperades under bar himmel; en tysk snickaregesäll delade med sig af sin filt åt gubben Gustavi, som sof rätt godt ifrån sin tomma mage och prairie-vargarnes tjut. Med en primitiv diligens fortsattes färden från Victoria vid floden Guadeloupe fram till Neu Braunfels, vid sammanflödet af två floder, i en herrlig trakt, men som stadsembryo betraktad det värsta kråkvinkel. Furst Carl af Solms-Braunfels, »verkställande direktör» i »Mainziska adelsföreningen för tysk kolonisering i Texas», hade för några år sedan grundlagt staden, men nu redan dragit sig tillbaka, ja hela adelsföreningen hade uppgifvit affären, men en hop baroner och adelsmän voro ännu qvar och kifvades alldeles som i Europa.

Här skulle Gustavi tillbringa åtminstone ett halfår. Här skulle han träffa samman med A. Jacobsson och hans bolagsmän. De kommo också, men med dåliga underrättelser. Väl hade fred slutits mellan Mexico och Förenta staterna, men anarki och röfvarväsen fortforo ohejdadt i Mexico, der general Santa Ana i aderton år hållit inhemska och utländska krig vid makt. Den tillernade koloniseringen och grufdriften i någon af Mexicos norra stater eller ens inom den nyförvärfvade Nord-Amerikanska gränsen kunde ej påräkna skydd för person och egendom. Företaget måste uppskjutas, men ej öfvergifvas. Herrar Jacobsson, Fröbel, Austin och Gustavi m. fl. ville afvakta bättre tider för Mexico.

I Neu Braunfels saknade Gustavi för öfrigt icke sin utkomst. Katolska presten, en polack, ger han lektioner i engelska, en tysk jordbrukare, som af religiös ifver vill bli munk, undervisar han i latin, förmiddagarne tillbringar han i tidningsredaktörens byrå, deltagande i allehanda redaktionsbestyr. Han promenerar i den vackra trakten, han njuter af den klara stjernhimmelen, när han på hotellvärdens balkong röker sin pipa: men hans drömmar äro i Sverige. »Oceanen ligger emellan mina dagar och nätter.» Kärleken till Sverige lefver varmare än någonsin i den landsflyktiges bröst. Och »Herr Hugos Akademi?» Hörom hans ord härom från Neu Braunfels i november 1853: »När jag emellanåt sitter för mig sjelf, skrifver jag hela högar af pappersark fulla med Törnrosboksfantasier, hvaraf jag icke vet om det minsta någonsin blir tryckt. Men det var alldeles på samma sätt på 1820-talet, då jag också blott för mitt nöje på lediga stunder skref hela lådor fulla med manuskripter, hvilka sedermera genom en ren tillfällighet kommo att skåda dagsljuset genom tryckpressen. Jag vet icke huru Gud tänker göra den här gången.»

* * *

Hur mycket Mr Gustavis håg än stod till Mexico, måste han dock uppskjuta resan dit och söka sig en vistelseort der hans utsigter till uppehälle och tillgång till böcker bättre kunde främjas än i Texas. »Skrifvarefolkets» eländiga ställning i Amerika hade han redan flerstädes pröfvat, men en ort fans, der han hoppades på bättre vilkor för en sådan emigrant. Det var Philadelphia, hvars rika bibliotek och stora tidningspress syntes lofva honom en bättre tillvaro än de städer, i hvilken han hittills sökt draga sig fram. Men det var långt dit från Neu Braunfels — 3 till 4,000 engelska mil! Och vintern var redan inne, resan för den fattige gubben således förbunden med »temligen skarpt illafareri», att nyttja hans eget uttryck i bref från Philadelphia, dit han framkom på våren 1854. Färden gick ned till kusten, till NewOrleans, derifrån på flodångare Mississippi och Ohio uppför ända till Pittsburg och sedan med jernbana till Phi-

ladelphia. Den långa resan på flodångaren kostade Gustavi *fyra och en half dollars* — ehuru den räckte i tre veckor! Ofta hade pinsam köld hindrat den gamles sömn; men den uppfriskande kaffetåren på morgonen behöfde han ej sakna, tack vara en texansk familj, som gjorde resan samtidigt och lät den vänlige gamle dela sin matsäck. Framkommen till Philadelphia undvek Gustavi så vidt görligt den tyska befolkningen, som han fått nog af i Neu Braunfels, och höll sig till den engelska, som i synnerhet i början egde hans tycke. I Philadelphia trifdes han genast väl. — Här hade han också sitt hufvudqvarter under hela återstoden af sin Amerikavistelse, *så vida denna af hans bevarade bref är oss bekant.* Väl företog han under årens lopp emellanåt utflygter till Boston åt norr, till Baltimore och Washington i söder, som det vill synas affärsresor, och han var tidtals bosatt i den lilla staden Burlington midt emot Philadelphia, på andra stranden af Delavare. Men i Philadelphias bibliotek hade han sin kära och ofta begagnade studerkammare och af Philadelphias press och boktryckerier merändels sin utkomst. Efter några månader i Philadelphia skildrar han på följande sätt sin egen person:

»En annan skulle väl i min besynnerliga ställning vara förtviflad. Hvad mig beträffar, går genom hela mitt väsen en fin melankolisk skuggning vid minnet af er (familjen) och tankarne på Sverige, men denna schattering faller för öfrigt på det muntraste humör och ett lefnadsmod, hvarförutan jag också ej en enda dag skulle kunna existera eller slå mig ut. Såsom min barndom och ungdom nu mycket lifligt stå för mitt minne, känner jag inom mig för närvarande alldeles samma sentiment i själen, som då jag var nitton år — och jag är dock så gammal, så gammal-gammal, att jag är den äldsta af nästan alla nu lefvande, dem jag personligen känner. När jag for till Upsala för att studera på magistergraden var jag också ungefär nitton år; nu far jag som student ut i hela verlden, kanske blir jag nu ock åter magister i denna större mening.»

Alldeles som för »graden» i Upsala, men med vida större omfattning slog sig också den »nittonårige» gamle på studier i Philadelphia. Allt som fans att studera på biblio-

teket, var honom kärt och nästan lika kärt. Och liksom han i Upsala genom skrifningar och tentamina lade ådaga hvad minne och uppfattning egde för behållning af böckerna, så nedlade han nu sina studiefrukter i en ny serie »handlingar», utgångna från »Herr Hugos akademi.» Vetenskapligt djup var det lika litet fråga om i examenstiden som i läsesals-tiden. Mångkunnighetens behag var drifkraft nog, den kritiska lärdomens tråkighet fick icke skymma »la gaia sciencia», som ändå var spiritus rector i alltsammans.

Huru mycket som kan vara bevaradt af de »hela högar af pappersark fulla med Törnrosboksfantasier», hvilka fabricerades i Neu Braunfels, är ej godt att säga: troligen endast några få blad, hvilkas anti-tyska innehåll kan anses vittna om tillblifvelse under en motsvarande stämning. Kanske får uttrycket »hela högar» ej heller tagas så noga efter orden. Men de nu tillgängliga »högarne» af pappersark, hvilka ange sig tillhöra jagtslottsliteraturen, bära allt för ringa spår af »fria fantasier», allt för starka deremot af läsesalsstudier i mångt och mycket, för att härstamma annorstädes ifrån än Philadelphia. Ju mera fantasien fick vika för annotationer ur böcker, desto större roll spelar omskrifning och renskrifning. Och endast renskrifningen af de nu befintliga högarne är åratals arbete, fortsatt ända in i sista månaden af den gamle studentens lif.

»*Tyskiaden*» är renskrifven i Philadelphia, på papper af en Massachusetsfabriks tillverkning, hvilket för nästan allt det i renskrift bevarade är användt. Den är ett »välvilligt» försök att bota Tysklands brist på nationel hjeltesång.

»Rom har sin Æneid, Fransosen Henriaden,
sjelf lilla Portugal minsann har Lusiaden,
men säg hvar finnes väl för oss Germaniaden,
förherrligande rikt, från början och till slut,
Vårt land och vår nation, vårt hela ödes knut,
i onämnbara vers, med Fantasi och Glut?

— — — — — — — — — — — — — — —

Vi äro frie män, vi Furstar och vi adel,
tillsammans republik vi göra utan tadel:
oss massan hörer till» . . .

Är det icke baronernas konversation i Neu Braunfels, som återljuder i dessa strofer? Poemet är emellertid upp-

bevaradt endast i några ark, har kanske icke heller någonsin blifvit afslutadt.

»*Srountes*», ett annat fragment, är kanske från Neu Braunfels, kanske rent af »europeiskt.» »Det är svårt, det är otroligt och obeskrifligt svårt, det öfverstiger nästan menskliga krafter att skrifva strunt. Också finner man, att ingen ens bjuder till att göra sådant. Hvarje menniska, som skrifver, söker alltid gå åt en motsatt led, söker göra någonting dugligt. Men skulle det icke kunna gå an...» Härmed inledes ett försök att skrifva strunt, som säkerligen skulle lyckats, om det icke efter få sidor blifvit afbrutet.

Men dessa fragment ange sig icke tillhöra handlingarna i Herr Hugos Akademi.

Herr Hugos *inledande tal* är inkomplett i början. Han har tydligen icke haft sina tal af 1838 och 1850 till hands, när han författat det nya invigningstal, enligt hvilket akademiens göromål regleras, statsråd och statsrådinnor antagas till ett antal af 24 personer, hvilket antal sedan i praktiken till och med öfverskrides. Men Richard Furumo blir lika litet ihågkommen med någon taburett, som senare, vid instiftande af »Törnrosorden», med riddarestjernan. Som skäl för den förra uteslutningen anfördes redan 1850, att han saknar vetenskaplighet, som skäl för den senare herr Hugos missnöje med att han icke afslutat Sviavigamal. I hela den amerikanska akademien är Richard sällan omtalad och aldrig närvarande; den i tryck år 1867 utgifna korta inledningen till »Guldmakeriet», är deremot kalkerad på de tidigare europeiska törnros-inledningarne och kanske af annan hand anordnad.

Antydningar i herr Hugos tal om den nya metallen aluminium och dess förekomst vid sista Paris-expositionen hänvisa till talets författande under eller ej långt efter 1855. Af sitt gamla tolfmannaråd säger hofmarskalken sig nu sakna statsrådet för teologi, en älskad ungdomsvän, en mystiker, som fått pastorat i norra Upland — någon sådan herre finnes icke bland de tolf studenterna i inledningen till »Europeiska missnöjets grunder.» Statsrådet i politiken har herr Hugo alldeles glömt bort, liksom löftet om nya uppslag för

stat och kyrka. De nya statsråden representera språken; historien, medicinen, fysiken, kemien och alkemien, frenologien, landtbruket, köksvetenskapen o. s. v. Men de som föredraga i akademien äro hufvudsakligen språkens och litteraturens representanter.

Uppsatserna för »*Törnrosens bok*» bestå i konversationer tagna till protokoll. De rubriker, som prydligt textade stå i spetsen för olika afdelningar, ange långt ifrån protokollets innehåll. Detta flyger och far, alldeles som i vanliga konversationer. »*Om mamseller*» heter en afdelning. Den börjar med härledning af ordet mamsell från latinet, men öfvergår till en diskussion om tyska literaturen, som bringar tyska statsrådet Ruda på fall och föranleder honom att afsäga sig taburetten och erkänna sin och fosforisternas stora okunnighet i tyska literaturen. Berättelsen härom fortsättes under rubriken »*Nattbesöket*» och innehåller många qvicka utfall. Särskildt är att märka herr Hugos skarpa utfall mot åsigten, att en svensk kan svenska derför att han är infödd, och att modersmålet icke behöfver någon lärostol vid universiteten. Sedan följer ett protokoll, kalladt »*De rådbråkade*», en undersökning om de tyska namn, hvilka romarne rådbråkat, med starka ord mot tyskarnes underdånighet under romerskt inflytande. Ett särskildt stycke omtalar den akademiska låda, i hvilken smärre svar finge inläggas; de skulle uttagas och antecknas under benämningen »*Anecdoticon magnum Almaqvianum.*» Men det utskrifna stycket är endast ett samtal mellan herr Hugo och akademiens sekreterare, sjelfva »anecdoticon» saknas. En för akademiens handlingar utarbetad undersökning om *Plinius den äldre* följer dernäst, full af literär erudition. Men hufvudsaken i hela den amerikanska jagtslottsliteraturen är den kolossala luntan med rubrik »*Om svenska rim*». Ett inledande kapitel, innehållande akademiens konversation om skiljetecknens rätta bruk, har ej hunnit införlifvas i den väldiga renskriften om 1438 nätt och elegant skrifna foliosidor, hvilken emellertid icke bildar något afslutadt helt, lika litet som konversation och infall i herr Hugos akademi någonsin kunna taga slut så länge Mr Gustavi får studera och skrifva. Man är alldeles icke närmare

något mål på den 1438:e sidan än på den första. Arbetet fortgick ännu sedan Mr Gustavi lemnat Amerika, och har hamnat i »Nordiska Museum.»

* * *

»Friheten att tänka och handla», sådan den praktiserades i Amerikas Förenta stater på 1850-talet, fann Mr Gustavi vara den eggelse, som höll krafterna vid makt, under det de oupphörligt sporrades till ny ansträngning. Denna frihet, säger han, »medför en otrolig verksamhet i alla menniskors själar, och man bedrar sig i Europa, om man tror att detta blott gäller materiella och yttre ting. Tvärt om spekuleras här öfver allting; de mest andliga, ja man kunde säga de mest kuriösa ting i verlden utgöra ämnet för amerikanarnes spekulationer, ofta vid sidan af mekaniska och merkantila spekulationer och många gånger öfver dem... Ingenting är här aflägset, ingenting afstängdt.» Så spekulerar också Mr Gustavi. Än har han i sinnet en resa till Konstantinopel, än tror han att det kan komma att bära af till Mexico, till Peru, till Japan eller Kina. Men det stannar vid förslagen. Han skrifver tyska och engelska bladartiklar (prof af båda slagen ligga bland hans tillvaratagna papper), han undervisar, han gör sitt bästa att förtjena det dagliga brödet, och skaffar sig bekanta både i Philadelphia och på landsbygden i Pennsylvania. När det blir honom omöjligt att uppehålla sig i staden, drager han ut på gästbesök i landsorten. Så tillbragte han hösten 1856 och hela vintern till 1857 dels i småstäder, dels hos farmers i nordvestra Pennsylvanien. När han återkommit till Philadelphia kan han icke länge bo qvar, på hösten flyttar han öfver floden till Burlington, der husrum och föda äro billigare. Han har slitit mycket ondt denna vinter, hans ögon ha varit angripna — men han tappar ej modet. Engelska amerikanarne har han emellertid begynt ledsna på, liksom förut på de tyska. Hågen leker allt starkare på ett besök hos de spanska amerikanarne. Han gör bekantskap med en spansk familj i Philadelphia, der han öfvar sig att tala spanska, hvilket språk han äfven flitigt läser. Ju närmare det lider mot slutet af 1857, dess säkrare

blir Mr Gustavi på att få komma till Mexico — eller Peru. Det tyska bergsbrukssällskapet hade icke ännu upphört att existera och Gustavi hoppas att få komma ut till sina vänner i Mexico eller Arizona, om han blott kan få ressällskap med någon som bjuder på resa — en tur, som ofta träffat honom.

Med dessa förhoppningar sluta 1857 års bref, och det närmast följande är af 1861 i November. Alltså en lakun af fyra år. Har Gustavi under tiden varit i det alltjemt oroliga Mexico? Hafva han och hans sällskap råkat ut för öfverfall af indianer eller mexicaner som utplundrat dem? Har han begärt audiens hos presidenten Lincoln? Om allt detta kan intet svar ges, enligt nu förvarade källor. Men så väl af brefvet från 1861, som af ett i hans papper förvaradt annonsqvitto synes, att Gustavi var i Philadelphia både sommarn och hösten 1860 och ingen antydan i den med 1861 begynnande brefföljden göres på någon annan vistelseort än Philadelphia, åtminstone från och med 1860 års sommar.

Inbördeskriget hade emellertid utbrutit, föregånget af en mängd sammansvärjningar och hemliga sällskap, sådana Mr Gustavi skildrar i den 1867 tryckta historien om Don Guatimozin och hans guldmakeri. Måhända ingå i lokalskildringarna här äfven några reseminnen. Detta kan man kanske våga gissa: men hvad som är säkert är, att den långa inledningen om alkemiens historia har alldeles samma karakter, som de för »herr Hugos akademi» utarbetade kompilationerna ur böcker om diverse andra ämnen, allenast att det föredragande statsrådet sjelf icke synes till i afhandlingen om alkemi.

Hade det varit svårt förut för Mr Gustavi att draga sig fram inom Unionens stater, värre blef det för honom att hålla sig uppe i söndringens tid. Mr Gustavi var varm, ja entusiastisk unionsvän och synes till och med ha tagit del i den förbittrade tidningsträtan, att döma af ett förvaradt konsept till en artikel om förräderi, »*What is Treason? and Who is the Traitor*», riktad mot general Mac Clellan efter slaget vid Antietam, i september 1862. Sydstatsarméer hade redan 1862 inträngt i Pennsylvania; efter Mac Clellans afsättning och hans efterträdares förnyade nederlag kommo de igen 1863

och öfvervunnos först i tre-dagars-slaget vid Gettysburg. Gustavi hade under dessa sorgliga tider i Philadelphia och trakten deromkring delat den allmänna farhågan och den lika allmänna förbittringen. Endast hans ålder och brist på tillräcklig kroppsstyrka — han var nu sjuttio år — hade hindrat honom att sjelf bära vapen, men så stark var rörelsen »man ur huse» vid rebellernas andra infall, att till och med hopar af vapenlösa gingo med i fält. Så gjorde äfven Gustavi. Den 2 September 1863 skrifver han från Philadelphia (brefvet tillhör Nordiska Museum):

»När den allmänna uppståndelsen skedde i Pennsylvanien till följd af rebellernas senaste infall (hvarom jag talat i mina bref), så var jag icke sen att blanda mig bland många andra massor af frivilliga, ty du vet att jag aldrig varit rädd för folkskockningar. Att jag härunder — väl icke sjelf fäktade och slogs — men dock var vittne till flera krigiska uppträden och demeléer, vill jag icke neka. Bland annat hölls här i början af Juli en stor drabbning vid Gettysburg, hvilken slagtning varade öfver tre dagar, och der vi (jag menar unionsfolket) togo öfver 30,000 fångar och dödade från rebellerna. Du kan finna af denna nummer, att denna affär var ingen småsak. Under denna drabbning stupade en amerikan, som jag nära kände och mycket afhöll, så att, när jag såg honom falla, jag störtade in i trängseln, i fall jag kunde biträda honom. Under denna häftighet tog blåsten min egen hatt och förde den jag vet icke hvart. Men när jag framkom till min vän och fann honom litet derefter död, grep jag hans hatt, för att dermed betäcka mitt eget hufvud och mitt för vinden flygande buskiga hår. Sedan har jag behållit denna hatt, såsom på en gång en souvenir från min döda vän och tillika som ett minne af den stora segern vid Gettysburg.»

I augusti 1863, kort förrän brefvet skrefs, hade en Mr Morgan i Quebeck »för sin bok» begärt och erhållit uppgifter om C. J. L. Almqvists biografi och bibliografi. Pseudonymen Gustavi var således bortlagd inför Mr Morgan, som, icke nöjd med skriftliga meddelanden, äfven önskade införa Almqvists porträtt och för sådant ändamål bekostade en fotografi, som togs af fotografen Keeler i Philadelphia. Hvad som står i

Mr Morgans bok, eller om den ens blifvit till, derom kan jag ingen upplysning meddela. Men fotografen skänkte Mr Gustavi några exemplar af fotografikortet, och efter ett af dessa är närstående träsnitt utfördt. Det visar oss den 70-årige Mr Gustavi efter tolf års kringirrande lif i Amerika, iklädd den på slagfältet upptagna hatten, med ett nästan hemskt ansigte, på hvilket långa umbäranden tryckt sin stämpel.

Den usla krigsledningen å unionsstaternas sida utgjorde länge ett föremål för Mr Gustavis bedröfvelse och klander, men småningom blef det bättre. I Mars 1864 utnämndes Grant till öfverbefälhafvare, i november återvaldes Lincoln till president. Detta var ljusningspunkter för gamle Gustavi. »Jag beklagar mig sällan — skrifver han på sin födelsedag 1864 — ty det hör icke till mitt humör; likväl vet jag ingen sommar eller höst, som varit värre för mig än detta år. Jag kan icke säga att jag varit ordentligt sjuk eller just säng-

liggande, men jag har känt en allmän tryckning eller nedslagenhet öfver hela mitt väsende, hufvudsakligen härrörande af två stora orsaker: den ena att jag på så lång tid varit alldeles skild från er (bref från familjen hade länge uteblifvit) och den andra, som visserligen är ganska mycket olik den förra, men som dock utöfvar mycken verkan på mig, nemligen det politiska tillståndet i Förenta staterna, som ligger mig mycket om hjertat... Denna amerikanska institution ligger så nära till de sensationer och öfvertygelser, jag alltid hyst — och det för längesedan i Sverige — att jag icke kan annat än intressera mig derför.» Nu vågar han också hoppas på unionens seger, om den än dröjer. Nog ville han gerna draga *sitt* strå till stacken, om han kunde.

Om han kunde? Skulle det verkligen gifvas något sätt för Mr Gustavi att bidraga, om ock aldrig så litet, till ett påskyndande af inbördeskrigets slut?

»Troligen kommer jag snart till Washington», skrifver Mr Gustavi från Philadelphia den 28 November 1864, »kanske till Richmond, osäker om den vissa platsen.» Han ber familjen derför icke skrifva till honom, förrän han fått tillfälle att uppgifva en säker adress. Detta bref är det sista af de i Kongl. Biblioteket bevarade brefven från Amerika. I bref från Bremen, nyårsdagen 1866, säges att han förra sommaren (1865) lidit af »Richmond-kontusionen, som jag förut skrifvit om.» Huru är detta att förstå? Mr Gustavi ärnar sig i slutet af 1864 till Washington och efter der erhållen närmare bestämmelse kanske till Richmond, rebellernas hufvudstad, deras presidents, Jefferson Davis' residens. Och han lider på sommaren 1865 af en vid Richmond erhållen kontusion, en kula från någon af de kring Richmond kämpande har således varit nära att träffa honom.

Kunna vi lösa denna gåta?

I februarihäftet 1887 af amerikanska tidskriften »The Century» förekommer en uppsats, som måhända kan bidraga att belysa anledningen till Mr Gustavis resa till Washington och Richmond vid tiden för årskiftet 1864—65. Chief-Justice Shea omtalar i nämnda tidskriftshäfte sina åtgärder att förekomma rättegång mot den tillfångatagne rebell-presidenten

Davis. Han redogör för sitt besök hos statsmannen Blair (den nu 1889 fungerande statssekreteraren) och för dennes yttranden. Blair låter då Shea veta, att han erhållit presidenten Lincolns tillstånd, att tidigt i Januari 1865 besöka Richmond för att föreslå presidenten Davis ett sätt att afbryta inbördeskriget. Blair kom också in i den fientliga hufvudstaden och konfererade med Davis. Propositionen var, att den konfedererade armén skulle utrymma Richmond, aftåga i sydvestlig riktning, förföljas af unionstrupperna, men båda härarne undvika ordnade bataljer; konfedererade armén skulle omsider gå öfver Mississippi, in på mexikanskt område, dit unionstrupperna skulle följa efter. Väl komna på främmande mark, skulle båda härarne förenas och gemensamt hota Mexico, som i Maj 1864 mottagit en af det klerikala partiet och en fransk armé understödd kejsare från Europa. »Jag förehöll Mr Davis», säger Blair, »att vårt folk, en gång der, ingalunda kunde drifvas ut igen; Europa och Mexico skulle snart inse, att vi voro der för att stanna qvar.»

Men Blair fick nej, Davis hoppades kanske på understöd från Mexico. Nog af, kriget fortsattes, Davis togs till fånga och Lincoln höll sitt segerintåg i Richmond den 4 april 1865 — tio dagar innan hämnden kom i form af mordskottet på teatern i Washington.

Om nu Mr Gustavi hade förbindelser i Mexico och 1864 var känd af Lincoln eller af någon i hans omgifning, låter det väl tänka sig, att han blifvit ihågkommen eller gjort sig påmint den tid planerna mot Mexico liksom lågo i luften. Så finna vi en antaglig förklaring både på hans färd till Washington och det belägrade Richmond och på »Richmondkontusionen.» Hans färd kan ha afsett att planera Blair's.

* * *

Vare sig hur som helst med denna kombination, Mr Gustavi återkom till Philadelphia och tog åter itu med sitt under åratal fortsatta digra verk »Om svenska rim.» — Herr Hugo har af statsrådet för svenska språket begärt »en betraktelse öfver de rimmade vers-lagen och äfven dessa blott med afseende på svenskan.» — »Rimväsendet är ett purpur-

haf» — heter det, inskränkningen till svenskan undanrödjes snart. Rim i latin och grekiska m. m. påvisas med stor djerfhet af vederbörande statsråd, men hufvudordet föres af den svenske, som framställer prof på olika slags vers-lag, prof gjorda för tillfället och för det mesta endast hopfogningar af ord. Härledningar af ord göra ofta långa afvikningar. I »fjerde boken» talas om de olika landskapsmålens rätt att göra sig gällande i ordens betoning och rimljud, och detta för till vidlyftiga digressioner om keltiska fornminnen i den skandinaviska norden och i England. Herr Hugo uppmanar det engelska statsrådet att noga studera hvad hans vänner Nilsson, Wieselgren och Worsaae skrifvit i dessa ämnen.

Nu kommer Seseman på tal, och det svenska statsrådet förbinder sig att improvisera en *Sesemansk Iliad* eller *Sesemana*. Under otaliga utvikningar i konversationen fortgår denna s. k. improvisation till och med tolfte boken. Herr statsrådet har då improviserat 24 rhapsodier om 24 stycken hvar, summa 576 versmakeriprodukter, hvilka nästan alla försätta herr Hugo i beundran. De vida flesta äro mer eller mindre konstiga ordfogningar i viss meter och versbyggnad. Någon gång skiner ett melankoliskt drag igenom, sällan om någonsin synes den ringaste skaldeflägt, någon gång träffas deremot en lustig vändning. Men hela rimmeriet bär prägel af tråkighet, i hvilken de lärda digressionerna om de mest oväntade ämnen bringa omvexling. Så finnas långa episoder om Curtius, om astronomiska upptäckter, om grekiska epos, om Englands äldre vitterhet, om Zend, om Rosencreutzarne, om Manichéerna o. s. v. Improvisatorn slutar med en hymn, hvilken herr Hugo finner sublim. Den är karakteristisk för författaren.

»Nu, Fader i himlen, vill jag säga ett ord till Dig.
Jag talar öppenhjertigt och fritt, såsom vi också höra
till samma familj, och Du är En, som förbarmar sig,
Jag skall derföre säga Dig hvad som jag ämnar att göra:
Jag vill sjunga och måla för mig ensam och allen, helt tyst och stilla,
och aldrig göra den ringaste varelse i verlden det minsta illa.

Dig älskar jag, o min himmelske store Fader!
Om du vill tro mig i dessa mina enfaldiga rader.

Och jag älskar äfvenså din stackars son, och alla
dina andra söner, hvad än man i verlden dem allt må kalla.
Din ande älskar jag ock i ord och gerning; när almar och lindar susa,
så hör jag din ande också, liksom då höga vattenfall brusa.
Med blommor har Du och din Ande öfverstrött åt mig min stråt,
och med tistlar äfven, hvilka med rosorna följas åt.
Röda rosor, och hvita, och blå, o lefvandes Gud, och blad så gröna!
Har du ej smyckat för mig min äng? och gjort mina hagar sköna?
För min del är jag sjelf blott ett för foder mejadt och afslaget hö:
och derföre nu — när helst Du tycker, o min gode Fader! — så vill jag dö.»

Vid nästa sammanträde i akademien är den uttröttade improvisatorn borta, herr Hugo framställer då förslag om belöning åt honom, och statsrådinnan för skön konst föreslår inrättande af en Törnrosorden, till hvars förste riddare det svenska statsrådet skulle utnämnas. Långa episoder om törnrosor, om heraldiska färger och om ordenshistoria föregå afgörandet. Som ordens devis antages: *Coelum in luce amoris* (himlen i kärlekens ljus).

Men statsrådet i svenskan anser det otillbörligt att mottaga den nya orden innan den tilldelats Richard Furumo, hvars jagtslotts-skrifter han delvis uppräknar. Herr Hugo förklarar då att han blifvit stött på »den slarfven», som icke afslutat Sviavigamal utan satt sig ned att sylta lingon på Råbäcken. Han kan ej få orden förrän Sviavigamal är färdigt.

Nu komma episoder om herr Hugos resa i bergslagen, om stimulantia, från Haschisch ända till te, kaffe, chokolad. Svenska språkets lämplighet för daktylen kommer derefter på tal, med rätt mycken prosodisk barlast. Sjelfrim, eller samma ords användning som rim i olika bemärkelser, behandlas sedan för andra gången. Polska statsrådet »gör» i polsk etymologi, i polsk historia och literatur samt slutar med att föredraga en polsk sonnet af Mickiewicz, utskrifven på polska, med svensk prosaöfversättning. Härmed slutar 18:de boken, på renskriftens sida 1294. I marginalen har författaren antecknat: »*före den 12 Juli 1865. Reste den 17 Juli.* På nästa sidas marginal, invid 19:de bokens begynnelse, står: *börj. den 14 oct. 1865. Bremen. Hancke, Seemannstr. n:o 17.* Och på en

lös lapp se vi författarens nya pseudonym: »*Herr Carl Westerman.*»

* * *

Efter fjorton år var Carl Jonas Ludvig Almqvist således återigen i Europa, i Bremen, der hans torftiga belägenhet snart hjelptes genom understöd från fränder. Hans värdfolk, en beskedlig skräddarfamilj, fattade fort vänskap för den gamle lärde främlingen, i polisen fick han ett »Aufenhaltskarte», giltigt för ett helt år, hos en antiqvarisk bokhandlare och på stadens bibliotek var han snart hemmastadd — och så vidtager åter arbetet, det besynnerliga, oafsluteliga arbetet om göromålen i Herr Hugos Akademi. Men en uppfriskande episod inträffade: underrättelsen om representationsreformens seger i Sverige. Den fylde den gamles hjerta med fröjd och framtidshopp — icke för honom sjelf, men för hans älskade fosterland. Nu, skrifver han, *förestår Sverige en stor framtid.* Han ser redan i andanom hur »Sverige, Norge och Danmark komma att utgöra *en* stor och betydelsefull *skandinavisk monarki,* ungefär som England, Skottland och Irland sammangingo till *ett* storbritanniskt rike, och hvaruti Sverige skall hafva att spela den förnämsta rollen, liksom England i Storbritannien. Då skall Carl XV i Norden bli en konung, på hvilken många i Europas öster, söder och vester skola skåda upp med beundran, kärlek och hopp. — När alla dessa stora saker skola inträffa, då är jag förmodligen död, men det gör ingenting, jag är glad ändå.»

Så fantiserade den gamle. Och han tog åter sin fina penna, skref på sitt amerikanska papper och fortsatte protokollen öfver sina akademiska sessioner.

Herr Hugo blir allt besynnerligare. Den ofantliga massan af rimprof har icke uttröttat honom: i nittonde boken befaller han svenska statsrådet (Lars Henrik kallas denne ibland) att göra ett lexikon på vers öfver ett obekant språk. Den 8 April 1866 afslutar han denna bok, i hvilken de svenska ordens betoning i vers utgör hufvudämnet. I 20:de boken får herr Hugo det begärda: ett verslexikon öfver lapskan, på åtta foliosidor! Versen är en heptameter, hvars schema

en gång lemnats till statsrådet af Furumo, som »är poet och derför ej kan reflektera öfver versteknik.» Nu gripas flera konseljledamöter af ifver för verstekniken. Den ene vill behandla apoteksväsen, den andra köksvetenskap i meter. »Femtusen recept på rim, det blefve hvad jag ville kalla ett verk.» Herr Hugo framhåller väl poesiens kraf på romantik, men statsrådinnan i köksväsendet påstår att »*erinran* är skälet för all verskonst» och slår herr Hugo med hänvisning till psalmbokens rim som bevis på minnets och poesiens naturliga samhörighet.

Så långt hade hr Carl Westermann hunnit den 6 Maj 1866, ungefär 100 sidor skrifna i Bremen. Omkring femtio sidor medhann han ytterligare, innan pennan för alltid föll ur hans hand. Ett utlofvadt föredrag om Dante af det italienska statsrådet hann ej komma med. Den finska betoningen af svenskt språk hör till det sista, som sysselsätter Herr Hugos Akademi.

Efter någon tids svaghet afled den outtröttlige skriftställaren i Bremen den 26 September 1866.

* * *

»En regnig eftermiddag i oktober månad» — skrifver Almqvist i ett hittills otryckt utkast — »satt jag och rökte i min soffa i Paris, och det föll mig in, att jag skulle skrifva min lefnadshistoria. Denna tanke hade väl några gånger förut uppstigit hos mig, men jag hade förkastat den för mera intagande göromål; äfven nu, då jag har börjat, drar jag i mycket tvifvel, om jag nånsin kommer att sluta. Icke för att jag ej upplefvat så många inre och yttre öden, att ej mycket vore att tala och skrifva om; vi skrifva nu 1840, så att jag lefvat länge nog, för att en gång kasta mina ögon tillbaka och anteckna ur mina tusende minnen. Men jag vet icke riktigt hvad jag skall anteckna; ingen känner sig alldeles sjelf, och ännu mindre kännes man af andra, när det är frågan om grunden. Och huru skall man anteckna sig? Halfsant och halffalskt, såsom Goethe gjort och derför kallat sin autobiografi Dichtung und Wahrheit? Men jag tycker ej om detta sätt, för min del; det är att skrifva en roman. Romaner

i och för sig sjelfva älskar jag både att läsa och framställa; men mitt eget lif ville jag helst icke skildra alls, eller ock endast sant.»

»Och ändock tycker jag ej heller om sanningen, sådan som J. J. Rousseau afhöljt henne, för sin person, i sina Confessions. Hvilken utväg är då att välja? Jag har varit bekant med så många menniskor och sett personer i så många dagrar, hvilket allt jag måste troget berätta, om jag skall rätt kunna beskrifva mina egna händelser, att jag derigenom icke alltid skulle kunna undgå att väcka förargelse, emellan nöjet. Det är då bäst att tiga. Eller skrifva med lakuner? — det vill säga så, att allt hvad som omtalades, vore rena sanningen; men deremellan på sina ställen tankstreck.»

»Ett skäl drager mig till denna historia. Jag har kommit att blifva en person, hvarom alla tala i Sverige: besynnerligt nog, efter jag minst af allt tänkt på detta från början, men säkert följer likväl häraf, att man en gång skall skrifva min lefnad. På hvem detta kan komma att falla, vet jag icke; jag har många ovänner och många vänner och hvardera kan icke undgå att se mig utur sin dager. Det är då så godt att också jag skrifver något härom, och före min död (!), ty ehuru litet jag känner mig, så upprepar jag än en gång, att andra känna mig mindre.»

»Jag är en menniska full af motsägelser; att reda dem alla är mig icke möjligt. Men när jag blickar in i min själs djupa dalar och höga berg, så torde jag kunna beskrifva flere af dem bättre, än en lefnadstecknare utom mig. Att jag skall kunna vara alldeles opartisk rörande mig sjelf, är icke heller möjligt: likväl skulle jag kanske mera än någon varelse, som hittills blifvit född, kunna vara det, om allt vore tillåtligt att säga i ämnen, der andra personer varit med. Ty om min egen person är jag visst icke rädd: jag har i all min tid varit det för litet. Jag har många fel, som vänner och ovänner känna, jag har många flere, som ingen vet. Ack, om denna jord vore sådan, att det ginge an, att lägga allt för en dager!»

»Mina motsägelser äro oräkneliga, och några af djupaste och oförklarligaste slag. Att jag på en gång är den dystraste

och ändock i själ och hjerta gladaste menniska, det ser man tillräckligt af mina skrifter; och det är mindre underligt. Ty det träffar mången att vara melankolisk och muntrad ömsom: att således dessa begge egenskaper finnas tillsammans i en själ, ehuru gifvande sig luft vid olika tillfällen, är vanligt. Hos mig hafva dessa tvenne också i afseende på tiden så till vida varit skilda, att jag i min första lefnad varit obeskrifligen glad, derefter fått en tid af utomordentlig dysterhet, nära sjelfmord, och slutligen åter erhållit en period af innerlig glädje.»

* * *

Här slutar sjelfpröfningsfragmentet af 1840. Almqvist skulle således då ha lefvat i perioden af den innerliga glädjen! Den dystra perioden aflöste återigen den glada, så mycket torde vara visst, äfvensom att något skede af innerlig glädje aldrig återvände. Men lefnadsmodet och arbetsifvern stodo bi intill slutet.

Lefnadstecknare har Almqvist redan fått mer än en, men domen öfver honom som menniska, som skriftställare, som bärare af nya tankar, *den domen* är det icke hans samtid gifvet att fälla. Och ännu höra vi ju alla till hans samtid, vi åtminstone som upplefvat det halfsekel, hvars minne jag i afton velat framkalla: femtioårsminnet af »*Herr Hugos Akademi.*»

III.

DÖDSRUNOR.

Utrymmet har icke medgifvit införande i denna samling af något större antal »Dödsrunor». De flesta af de här meddelade äro först offentliggjorda i Ny Illustrerad Tidning. De teckna i korta utkast framstående män ur vår samtid, hvilkas bortgång inträffat på 1870- och 1880-talen, såväl utländingar som svenskar.

Georg Gotfried Gervinus.

1871.

I Sverige har det under de senaste åren af preussiska segrar och anexioner icke varit många, som uttalat sympati för Preussens politik, ehuru denna bestrålats af framgångens sol; men det ligger i sakens natur, att Tyskland sjelf haft ännu färre pennor, hvilka förnekat den påstådda lyckan för det efter enhet och frihet sträfvande tyska folket, att under Preussens fana vinna den förra och för lång tid förlora hoppet om den senare. Men sådana funnos dock. Den främste representanten inom det vetenskapliga och literära Tyskland för denna anti-preussiska fosterlandskärlek var *Gervinus,* hvars namn, vid hans den 18 mars 1871 i Heidelberg inträffade bortgång, sedan mer än tretio år var kändt inom hela den bildade verlden. Hans arbete för utbildandet af en tysk nationel samkänsla, af en filosofisk uppfattning af den menskliga utvecklingen, af särskilt vårt århundrades historia, har infört hans namn i Europas Pantheon och stält honom äfven inom det nya kejsarriket så högt, att en minnestecknare i »Preussische Jahrbücher» vid hans nyss bäddade graf till och med medger, att »med godt samvete kan hvarje tysk hand foga en qvist till den krans, som höfves hans minne», oaktadt han »med sådant hat ansett Preussen och preussisk politik», ty denna »ålderdomsenvishet», förutspår minnestecknaren, skall snart glömmas, men minnet af hans öfriga verksamhet blomstra och lefva.

Men det var ingen »ålderdomsenvishet», som föranledde Gervinus att efter Preussens uppträdande i Tyskland 1866 nedlägga sin penna, under förklaring, att framgången af denna politik hämmade den sunda utvecklingen af de idéer, för hvilka han kämpat och hvilkas snara seger han trott sig för-

utse. Det var icke heller någon tillfällig harm, som dikterade hans 1870 offentliggjorda »Öppna bref», hvari han opponerar sig mot krigets fortsättande efter Napoleons fall, mot annektering af provinser, som icke vilja vara tyska. Icke föranleddes hans ord af någon brist på kärlek till Tysklands storhet, ty det är just denna han älskar se födas ur segern af de idéer, hvilka lefva och röra sig i vår tid, och han slutar sin år 1853 utgifna, berömda »Inledning till 19:e århundradets historia» med just den förutsägelsen, att Tyskland skall i Europa öfvertaga den hufvudrol, som hittils varit Frankrikes. Men — säger han — i detta läge skall Tyskland hvarken *kunna* eller *vilja* spela en eröfrares rol! Det är *den demokratiska perioden*, som, enligt Gervinus' uppfattning af verldens utvecklingsgång, är i annalkande, och det är denna periods Tyskland, hvars storhet han önskar och förutser: *dess* yttre statskonst ser han deruti, att söka upplösa de stora, farliga staterna i federationer, »hvilka förena de stora och de små samhällenas fördelar och gifva säkrare värn åt den allmänna friheten, åt den fredliga utbredningen af all slags bildning».

Sådan var denne tyske professors blick på framtiden. Skall den förgätas af den efterverld, som skall kunna »med godt samvete» egna en krans åt hans minne? Eller skall utvecklingen fortgå efter den lag, Gervinus skådat i menniskoslägtets häfder, oafsedt det hinder i tiden, som nu för våra ögon ser så oöfverstigligt ut, och Gervinus en gång firas som sann profet af ett enigt Tyskland efter *hans* sinne?

Derom tiger Valan.

Georg Gotfried Gervinus föddes i Darmstadt den 20 maj 1805 och lemnade sin hemstads gymnasium för att först egna sig åt bokhandeln, sedan ingå som lärling i en skrädderiaffär. Efter fem år återgick han dock till studiebanan, följande en oemotståndlig inre kallelse, och drogs af Schlosser i Heidelberg till de historiska studierna. 1830 uppträdde han först som författare med en öfverblick af Anglosachsernes historia, bereste året derefter Italien och utgaf sedan ett band »Historische Schriften», som väckte fackmännens uppmärksamhet och föranledde att han kallades till e. o. professor i Heidel-

berg. Nu grep han sig an med sitt stora verk, »Geschichte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen», hvars första band utkom 1835. Efter bemedling af den bekante Dahlmann blef han med anledning af detta arbete kallad till professor i Göttingen, som då lyste som Tysklands främsta universitet. Hans åhöraresalar fyldes här af hundratals åhörare, hans namn inskrefs bland de bekante lärdes och bland deras, som hade nya åsigter. Ty åt-konst och poesi vill han icke mera medgifva att hafva »ändamål i sig», han såg i deras sträfvan endast en sida af kulturlifvet, som deras mål blott en helsobringande vexelverkan med folkets politiska lif och utveckling. Röster höjdes för och emot, Gervinus fortsatte sitt literärhistoriska verk, föreläste, polemiserade och förklarade derunder ganska bestämdt, att han var »nicht gemacht ein *peccavi* zu singen». Men inom kort slog en kunglig hannoversk blixt ned på hans professorsstol, splittrade denna, men lät Gervinus stråla i glans inför Tyskland.

Hannover var ett aristokratiskt-monarkiskt land, der kungen i England regerade, först genom en minister, sedan genom sin yngre broder, under den tid, då julirevolutionens efterdyningar begynte kännas i det på förtryck och missnöje rika landet. Regeringen gjorde då, hvad hon icke längre tyckte sig kunna undvika: hon gaf en författning, och en representation sammankallades som, efter några jemkningar, antog förslaget, hvarpå det af konungen sanktionerades 1833 och alla embetsmän aflade ed på konstitutionen. 1837 dog kungen och efterträddes i England af sin brordotter Victoria, i Hannover, der qvinnolinien var utesluten från tronarfsrätt, af sin broder Ernst August, som i ett reskript förklarade grundlagen upphäfd. Sju professorer i Göttingen protesterade offentligen mot denna olaglighet, bland dem Dahlmann, bröderna Grimm och Gervinus, men följden blef endast ett nytt reskript, hvari de sju protestanterne afsattes och landsförvistes, Gervinus med tre dagars frist! Han fördes öfver gränsen med militäreskort och såg nu till sin sorg, att kungens dekret betydde mer i Hannover än folkets rätt och landets lag. »Hade en hvar der gjort sin pligt», skref Gervinus nyårsdagen 1838, »så hade allas mod hindrat den

enskildes nederlag, och vi elake sju hade då icke blifvit utsatta för bifallstecken, hvilka äro mig lika smärtsamma tecken derpå, att den enklaste handling efter pligt och samvete hos oss är något påfallande och sällsynt».

Samma år hade Gervinus gift sig, och han vittnar i nyss anförda skrift, att förföljelsens dagar beredt honom »scener af huslig lycka, för hvilken ingen kung på jorden skulle våga bjuda sin fattiga rikedom». Med sin hustru for han nu till Italien och bosatte sig derefter i Heidelberg, der han fortfarande arbetade och föreläste, utan professur, men med titel först af Honorarie-Professor, sedan Hofråd. Hans literaturhistoria fick fem band och flera upplagor, men hans penna vände sig mer och mer åt det rent politiska hållet, i broschyrer och tidningar. I den slesvig-holsteinska frågan var han fullständig tysk och påverkade den tyska stämningen häri under de år, som närmast föregingo oroligheterna af 1848. Året dessförinnan hade han grundat den på sin tid betydande »Deutsche Zeitung», som förfäktade ett konstitutionelt-federativt Tyskland, och då ett sådant 1848 skulle sättas i verket, blef han de fria riksstädernas ombud i Frankfurt-riksdagen. Men hans betydenhet låg ej i diskussionen här — och orden blefvo äfven honom för många, handlingskraften för svag. Han fann att »tiden ännu ej var inne», öfvergaf »Nationalversammlung» och for till Italien. Vid sin återkomst fann han sig ensam och till och med som politiker förhånad. Nu drog han sig ifrån dagspolitiken och grep sig an med ett stort arbete öfver Shakespeare, hvars politiska djupsinne han påvisar — men fann snart åter sitt rätta fält i »Det nittonde århundradets historia».

Då den ofvan nämda inledningen till detta verk 1853 utkom, stämdes författaren af badenska regeringen inför rätta, men frikändes, efter ett lysande försvar, af sina domare. Nu var han åter en man för dagen, mera än någonsin förut, men också mindre känslig derför, än någonsin förut. I tretton år fortgick hans stora verk, som dock blef oafslutadt, afbrutet icke af döden, men af förtviflan om Tysklands frihet, om vårt tidehvarfs förmåga att fylla sin uppgift, förverkliga *demokratiens period.* I sju digra band har Gervinus tecknat

Europas, Rysslands, de Syd-Amerikanska staternas händelser under tidrymden 1814—1830 och i det åttonde behandlat Julirevolutionens historia. »Det är ett verk, skrifvet i mensklighetens intresse», säger en anmälare, »icke i något partis, någon nations eller någon klass'» och det har både inom och utom författarens fädernesland väckt stor uppmärksamhet. På fyra språk har det blifvit öfversatt. Hos oss har endast »Inledningen» utkommit i öfversättning. Kanske har dertill bidragit, utom arbetets storlek och mindre tillgänglighet för den större läsande allmänheten, äfven det förhållande, att vårt lands historia 1814—30 förmodligen synts Gervinus så obetydlig för århundradet och dess utveckling, att den i hela det digra arbetet (om 5,450 sidor) endast, tillsamman med Norge, upptager *ett blad* af första delen. Med temligen surmulen uppsyn betraktar han der »de Napoleonske fältherrarnes Ptolemæus», kronprinsen Karl Johan, hvilken dock vinner pris i jemförelse med Murat. För öfrigt anmärker författaren riktigt nog, att Sverige genom den norska folkstriden och personalunionen gick miste om den makttillökning, hvilken varit afsedd, och att detta i synnerhet varit Ryssland till behag.

Sina sista dagars arbete egnade Gervinus åt firandet af Händels minne. Han lyckades bilda ett Händels-Sällskap, men i politiken fick han intet »sällskap» till stånd. Minnestecknaren i »Preussische Jahrbücher» säger om hans »öppna bref», att det gick ut som ett bref utan adress. Kanhända har han orätt deri. Postkartorna ändras ju ibland. Hvem vet, om ej en gång äfven *det* »Tyska Folk», till hvilket Gervinus fåfängt skref 1870, skall få en adress, som brefvet hittar?

Josef Mazzini.

1872.

»Samtiden får berätta, efterverlden får bedöma» yttrar en af de många biografer, hvilka nu beledsagat Mazzinis bild i den europiska illustrerade pressen med en kort skildring af hans lif. »Visa mig en roman, som i spännande intresse och underbara öden går upp mot denne mans historia», säger en annan.

Men lika litet kan denna roman ännu berättas, som denna karakter med full rättvisa ännu kan bedömas, ty kunskapen fattas ännu. Man behöfver icke ha läst just många af de skrifter, hvilka hafva Mazzinis lif och verk till ämne för att finna hur olika icke blott omdömen, utan äfven uppgifter äro. Dock, det veta vi alla, att *det unga Italien* var Mazzinis skapelse, att *Gud och folket* var hans valspråk och *Italiens enhet* hans mål: att denna sista tanke i trettio år ej kunnat skiljas från tanken på dess apostel och att hans död i Italien nästan betraktats som en nationalsorg, oaktadt de många försäkringar af både främlingar och landsmän, att hans lif var för Italien en nationalolycka.

Student, språklärare, literatör, se der Mazzinis titlar under hans 63-åriga, tunga lif. Under tre månader af året 1849 bar han dock en annan: *Den romerska republikens triumvir*, med makt af diktator, och huru man minnes honom i den eviga staden, som en gång lydde hans spira, synes bäst af den storartade sorgefest, med hvilken hans begrafningsdag der högtidlighölls. Både det italienska och det danska kungaparet och det engelska tronföljarparet åsågo från balkongen af det palats, der Triumviren en gång residerat, den ofantliga procession, som till Capitolium åtföljde en sorgechar, på hvilken sågs Italia, lagerkrönande Mazzinis byst, och den lagerkrönta bilden uppstäldes sedan högtidligt i Roms rådhus. I många andra italienska städer firades samma dag hans minne

med uttryck af kärlek och vördnad; så i Pisa, der han åtta dagar förut aflidit, så i Genua, hans födelsestad, der hans stoft jordades. Ehuru de tolf sista åren af Italiens lif icke synnerligen kunnat påverkas af Mazzini, hade man dock icke glömt hvem det var, som eldat det växande slägtet till kärlek för det gemensamma italienska fosterlandet, till fast sammanslutning mot den utländske förtryckaren, hvars vasaller äfven de i Italiens spridda riken herrskande furstarne så länge visat sig vara, att äfven *de* måste uppbära främlingshatet. Och att det icke blef *republiken,* utan i stället den af furstarne, som bröt med främlingsväldet och förstod sin samtid, som fick föra Italiens enhet från framtidshägring till verklighet — det kunde ej hindra dem, som skördat frukten, från tacksamhet mot den, som med brinnande tro och otröttad ifver oaflåtligt utsått de frön, ur hvilka den nationela enhetskänslan vuxit till ett så klart medvetande och en så oemotståndlig styrka, att en kung, en statsman och en armé *kunde* blifva dess fanbärare. Till Victor Emanuel har Mazzini sjelf skrifvit dessa ord: »Jag, republikan, färdig att återvända och afvakta döden i landsflykt, för att till min sista stund ej svika min ungdoms tro, jag skall med mina italienske bröder ropa till er: president eller kung, må Gud välsigna er, liksom det folk, för hvilket ni vågat, för hvilket ni segrat»!

Josef Mazzini var son af en läkare och föddes i Genua den 28 juni 1808. Hans naturgåfvor voro ovanliga, hans flit likaså, men ovanligast af allt var den själens energi, den öfverlägsna viljekraft, som redan i ungdomen gaf honom ett vidsträckt inflytande öfver andra menniskor. En af hans motståndare har yttrat: »de fleste, som kommit i beröring med Mazzini, har han underkufvat; de, som stått emot, skiljas icke från honom utan själsrörelse och minne af stunden». Hans studier riktades först på juridik och, sedan han vid 17 års ålder tagit en fakultetsexamen, på literatur, hvarefter han i tidningar och tidskrifter skref artiklar i literära ämnen men med mer och mer utpräglad politisk syftning. Efter det Napoleonska verldsväldets fall hade Österrike fått Italien under sin fuktel, och ett hemlighetsfullt sällskap, kalladt Carbonari, sammanslöt de missnöjda individerna utan att dock ega nå-

gon bestämd plan för sin verksamhet, hvilken snarare tyckes ha afsett att spela hämndens genius i enskilda fall, än att förbereda vare sig Italiens eller någon italiensk stats lösgörande ur politiskt förtryck, ehuru naturligtvis tal om friheten spelade samma roll vid de dystra sammankomsterna, som de grufliga ederna om lydnad — eller döden. Napoleon III, Mazzini, Garibaldi, alla voro de Carbonaribröder vid början af 1830-talet, men den förstnämnde blef af påfliga sbirrer utvist ur romerskt område och räddades till Schweiz som betjent åt sin mor, hvarefter hans konspiratörsvägar ledde åt andra håll; de senare deremot utvecklade sina tankar och planer och blefvo för lifvet trogna sin ungdoms eder att verka för fosterlandets frihet.

Fängslad på angifvelse af en falsk medbroder i Carbonariförbundet, när han återkommit till Genua från en resa i förbundets ärender, blef Mazzini efter ett halft års fästningsstraff frigifven men förklarad landsflyktig, ehuru intet mot honom förebragts, mer än den hemliga angifvelsen. Så gick man till väga t. o. m. i konungariket Sardinien. Nu fann Mazzini, att med furstarne stod det ej till att rädda Italien, icke heller med Carbonari. I Marseille, dit han begifvit sig från fängelset, stiftade han förbundet *Unga Italien*, hvars president han blef, och som skulle för Italiens enhet våga allt, när som helst, och utan fruktan för nederlag. Tron skulle göra den svage stark och matyrernas blod väcka ständigt nya hämnare, tills massorna vuxit och segerns dag randats. Sällskapet förgrenades snart till alla Italiens större städer och en tidning utgafs af den unge »styrande mästaren», som kostade många af sina läsare och kolportörer lifvet, särdeles i Sardinska riket, men ändå sökte sig väg fram, tills franska polisen omintetgjorde dess utgifning. 1834 trodde Mazzini att hans här var stark nog för att kunna börja ett segertåg genom det förtryckta land, hvars befriare han ville blifva — men han hade ej bättre framgång än två år senare i Strassburg Carbonaribrodern Napoleon, som trott på den napoleonska idéns kraft i Frankrike lika blindt, som Mazzini på de underverk, löftet om nationel enhet och frihet skulle åstadkomma bland Italiens bönder. Sjelf undkom upprorsstiftaren,

och han slog sig nu ned i London, dit äfven Napoleon snart anlände. För båda var tiden ännu icke kommen — men den kom, och det var då presidenten Napoleon störtade triumviren Mazzini.

Under det Napoleon i London skref afhandlingar, spelade biljard och gjorde skulder, arbetade Mazzini inom tidningspressen och gaf lektioner, samt skaffade sig ett aktadt namn icke blott inom den italienska, utan äfven inom den engelska och franska literaturen, hvilka alla språk han nästan med samma mästerskap beherrskade. Men konspiration var för båda lika nödvändig lifsluft, och båda voro de troende konspiratörer: den ene trodde med hela sin själ på sin idés sanning och såg i densammas seger sitt fosterlands och menskligihetens lycka; den andre trodde, som spelaren, på sin tur, och såg deri en borgen för sin egen herrskarframtid, hvarunder han och idéerna nog skulle tjena hvarandra. Och så »fullbordades deras öden».

Den gamle påfven Gregorius, som t. o. m. förbannat jernvägarne, afled 1846 och fick till sin efterträdare en svag men välvillig man, Pius IX, som amnestierade politiska fångar och landsflyktige, tillät jernvägsanläggningar och gjorde äfven lekmän till ministrar. De liberala trodde sig ha honom bland de sina, illusionen stärktes i början genom några regeringsåtgärder, och Mazzini hoppades i honom få helsa de förbundna italienska republikernas president. Men Pius, som låtit afpressa sig utnämningen af en ministär, den han i sjelfva verket afskydde, och förordning om en representativ kammare, hvars befogenhet dock berodde af honom sjelf; som sett sig nödsakad att sända en armé mot Italiens förtryckare, sina säkraste bundsförvandter, österrikarne, och slutligen sett en af sina ministrar falla för en mördares dolk, Pius förlorade modet i november 1848 och flydde förklädd ur sin stad och sitt land, mottagen af landets fiende, konungen i Neapel, i fästningen Gaëta. Nu valde den romerska kammaren en styrande junta, hvilken utskref val till ny riksförsamling. Påfven förbjöd alla trogna att deltaga i valen, och följden blef att »de röda» fingo obestridd majoritet, då »de svarta» höllo sig borta. Det infann sig dock icke mindre

än 343,000 röstande på en befolkning af 2,800,000, och de deputerade, dessa valt, sammanträde på Capitolium den 6 febr. 1849, voterade den 9 den romerska republiken och valde den 11 en *verkställande komité*.

Den franska februarirevolutionen hade dragit Mazzini från London till Paris, och de italienska rörelserna 1848 läto honom åter andas hemlandets luft. Sicilien, Neapel, Rom, Toscana, Sardinska riket, alla hade de revolutioner och nyvunna, fria författningar att omtala. Lombardiet afskakade sina österrikiska kedjor och Venedig följde snart exemplet. Mazzini såg sitt verk, som han kallade det, men han fann det icke alldeles så godt, som han önskat, och man har med skäl riktat emot honom den förebråelsen, att han icke enade, utan söndrade, då han nu lade sitt inflytande och sitt namn i frihetsvågskålen, utan att vilja afstå från den republikanska formen för det fria Italien, hvars apostel han ansåg sig vara. Särskildt har man förebrått honom, att hans välde öfver många sinnen i Milano hindrade en snabb anslutning af det revolterade Lombardiet till det konungsliga banér, som höjdes mot Italiens förtryckare, Österrike, och dymedelst splittrade den nationela rörelsens kraft. Men Mazzini såg kungen efter ett nederlag utrymma Milano och rädda sig med stillestånd, och fann sig då icke ha dömt orätt. Garibaldi var nu den ende härföraren, som fans qvar i fältet, och Mazzini gick in som frivillig i hans skara, sedan han utfärdat en proklamation till »folket», att nu hade *kungarnes* krig slutat, nu skulle *folkets* börja. Men den dogmatiske konspiratören hade glömt, att folket, om ock det haft vilja, dock icke hade annan organisation än den, för hvilken furstarne stodo i spetsen, och »folkets» krig blef aldrig af. Garibaldi med en del af sin skara lyckades komma till Rom, och dit kom äfven Mazzini. Hans läror hade der segrat redan före hans ankomst, och då han personligen anlände, efter fåfängt försök i Florens att leda den provisoriske styresmannen, var hans mottagande ett triumftåg. Der stod icke mera någon furste i vägen, Mazzini valdes med 9,000 röster till deputerad och erhöll i kammaren en hedersplats vid presidentens sida.

Man kan säga, att han från sitt första inträde i romerska republikens nationalförsamling (6 Mars 1849) blef dennas verklige beherrskare, men det var först den 29 mars, församlingen dekreterade hans utnämning till regent. Mazzini, Saffi och Armellini hette de i dekretet nämnde triumvirerna, men den förstnämnde var det, som nu i tre månader beherrskade Romerska Republiken.

Neapolitanare och österrikare nalkades med härsmakt det romerska området, fransmännen, i hvilka Mazzini såg republikanska bröder, kommo också, och hans regering var nästan en dödskamp från början till slut. Men Garibaldi stod honom trofast bi, slog fransmännen, fördref neapolitanarne och hejdade derigenom äfven österrikarnes framryckande. Den Romerska Republikens Författningssamling utvisar också mod och beslutsamhet — men, eget nog, medhanns aldrig antagandet af republikens konstitution förr än hennes lifstid var till ända. Det var dagen efter de franska truppernas intåg i Rom, som konstitutionen högtidligen upplästes från Capitolium — och dagen derpå utdref en fransk bataljon nationalförsamlingen från hennes rum och besatte ingångarne. Då hade redan Mazzini nedlagt sitt mandat, lemnat Rom och åter begynt sin landsflykt. Napoleon, som gjort ända på hans korta välde och på den *romerska* republiken, gjorde snart den *franska* samma tjenst, till sin egen förmon, men hur han herrskade — nog kunna Mazzini och han ännu en gång ha träffats som landsflyktige i London!

Minnet af diktaturen var emellertid Mazzini kärt, och han fortsatte i London att herrska i en liten nationalförsamling af landsflyktige patrioter, förlade stundom sitt residens till Schweiz, tog upp »statslån» för att understödja revolutionära företag och anstiftade också då och då några sådana, dock endast i Italien (Mantua 1852, Milano 1853, Genua 1857). Två gånger i Italien, en gång i Frankrike, var han »in contumaciam» dömd till döden, Österrike skulle hänga honom hvar det kunnat få honom fast och sjelfva Schweiz hade utvisat honom från sitt område. Men *Italiens enhet* grodde och grodde, 1859, 1860 och 1861 fingo se den i det närmaste fullbordad, fingo skäl att tacka både den sardinske konungen, den sar-

dinske statsmannen Cavour och den gamle frihetshjelten Garibaldi för utförandet, ja, sjelfve Napoleon hade gjort sig förtjent af den goda saken — men Mazzini? Han sörjde väl öfver, att ej republiken utan det sardiniska konungahuset fick utföra »folkets» verk, men af det bref, hvarur vi anfört slutstrofen, synes dock, att han nu till och med offrat republiken på den nationela enhetens altare. Dock ville han ej mottaga de val till medlem af den italienska riksdagen, hvilka flera gånger inträffade, ty konungatrohet ville han ej svärja. Sorgligare, än att en konung förenat Italien, blef det honom dock snart, att se folkfrihetens och republikens idé fäst på »kommunens» och »internationales» fanor, och de sista offentliga uttalanden, Mazzini tillsändt sin samtid, voro häftiga protester mot dessa, hvilka han egnade ett verkligt hat, liksom alltid förut den franska socialismen, som han i sina skrifter öfverhöljt med smädeord. Han var en man, för hvilken republikansk politik och anti-påfvisk katolicism, förbundna i ett mystiskt åskådningssätt, blifvit en religion, en »allena saliggörande tro», som förklarar såväl hans förtjenster som hans fel, och i detta ljus måste äfven hela hans enskilda personlighet betraktas. Han var den rättrådigaste, den ogennyttigaste man, med hjertat fullt af kärlek till Italien och till hela menskligheten, fullkomligt fri från egoistiska syften, med en exemplarisk vandel: men han hade tagit sitt förnuft tillfånga under trons lydno, under *den tro,* som under fängelsemånaderna i Savona kommit till klarhet för honom sjelf, och detta blef både hans styrka och hans svaghet. I Juni 1871 vitnar han sjelf derom i ett offentligt bref emot Paris-kommunen: »jag skulle förtvifla öfver det skådespel, hon skänkt verlden, om jag endast hade en *åsigt:* men jag har en *tro*».

Mazzini var på de senaste åren svag till helsan och lefde under antaget namn i Pisa. Man påstår, att »vederbörande» väl kände honom, men läto gubben vara i ro. Omgifningen och läkaren lära deremot förestält sig, att han var den engelsman, å hvilken passet lydde, ända tills den gamles död, den 17 mars 1872, gjort slut på förställningen, och då greps på en gång hela Pisa af deltagande och sorg.

Ett engelskt blad påstår vid hans graf, att hans literära verksamhet är hans förnämsta lifsverk. Måhända, ty många ädla tankar äro i dem nedlagda och öfverlefva säkerligen länge fasan för författarens konspirationer. Men svårligen kunna de öfverlefva det förenade Italien, *Italia Unita,* och med detta namn går också namnet Josef Mazzini till efterverlden.

Samuel Morse.

1872.

»Telegrafiens fader» är öfverskriften på den biografi öfver *Samuel Morse,* som den 20 april 1872, jemte hans porträtt, innehölls i den illustrerade Newyorkstidning, hvarur vi emellanåt meddela våra läsare bilder från hinsidan jorden, från »Nya verlden». För Amerika är han ock telegrafiens fader i ordets fulla bemärkelse, ty det är han, som först der både uppfunit och utfört sådana telegrafiska ledningar, genom hvilka Örsteds stora uppfinning, elektro-magnetismen, bragtes i den praktiska nyttans tjenst. I Europa har Morse visserligen samtida med-uppfinnare inom branchen, men Morse's system för telegraferingen har äfven i gamla verldens flesta länder under de sista 20 åren utträngt de mindre praktiska system, som af tyska och engelska vetenskapsmän blifvit uttänkta, och detta t. o. m. *på förord* af den tyske uppfinnaren, professor Steinheil. Likaså har Morse i de engelske medtäflarne funnit icke fiender till, utan förbättrare af den metod, han uttänkt, och af tio europeiska stater, bland dem äfven Sverige, har han som tacksamt erkännande erhållit en betydande hedersgåfva. I Newyork fick han förlidet år sjelf bevitna den storartade fest, med hvilken hans landsmän firade aftäckandet af hans bildstod, och då han nu, åttioårig, slutat sin lefnadsbana, uppför historien hans namn bland menskligheternas välgörare.

Konsten att genom tecken sända meddelanden på långa

afstånd är väl uråldrig, men det var dock icke förr än år 1789, den *optiska telegrafen* genom fransmannen Chappe hann till ett utbildadt system och en vidsträcktare användning. Man var dock härvid beroende af dagsljus och klar luft — att icke tala om missuppfattning af »tecknens betydelse» och tillfälliga hinder för fri utsigt mellan liniens stationer. När allt var klart, kunde imellertid äfven på denna besvärliga väg en icke obetydlig hastighet uppnås vid meddelanden. Så t. ex. gick ett tecken från Paris till Toulon på 14 minuter.

Men telegrafien låg dock i sin linda, så länge tecknen skulle ses med kikare på milslånga afstånd. Ingen under alltså, att upptäckten af elektromagnetismen föranledde en mängd spekulationer öfver möjligheten af den elektriska gnistans användande i telegrafiens tjenst, och både i London och Paris, i Göttingen, München och S:t Petersburg experimenterades derom af de lärde. *Att* det lät sig göra, var klart; *hur* detta på ett i längden praktikabelt sätt skulle gå till, derpå funderades, deröfver anstäldes försök, som misslyckades, och försök, som sågo något bättre ut. Men sättet var ännu icke funnet. Det var 1820, Örsted fann elektromagnetismen, men först 1832 hörde amerikanske porträttmålaren Samuel Morse talas derom.

Han var född i Charlestown i Massachusets den 27 april 1791. Fadern var prest och är bekant för ett geografiskt verk öfver Amerika. Vid 19 års ålder tog Samuel en lärdomsgrad i Yale College (Newhaven, Connecticut), men beslöt sig samtidigt för att bli konstnär. I sådan afsigt lemnade han Amerika 1811 och for till England, der han studerade under den af samtiden och kung Georg III högt uppburne, af efterverlden fullkomligt underkände Benjamin West, och nära slöt sig till en ung kamrat i målarskolan, C. R. Leslie, hvilken sedan fått ett namn inom den engelska konsten. Morse och Leslie begynte med att måla hvarandras porträtt, så öfvade sig Morse som skulptör och fick år 1813 pris för en »döende gladiator». hvilken han äfven målade. Men han måste nu återvända till Amerika, utan att ha fått fullfölja sina studier i England, än mindre se konstens mästerverk på kontinenten, och följden blef, att Morse väl he-

derligt födde sig som resande porträttmålare i flera Amerikanska städer (Boston, New-Hampshire, Charlestown i S Carolina) och derpå slog sig ned i Newyork, med stadgadt rykte och bestämda priser (15 dollars pr porträtt), men aldrig kunde växa upp till en verklig konstnär i förhållande till den stora begåfning han egde. Och det var en slump, kan man säga, att han, professorn vid den år 1826 upprättade konstakademien i Newyork, han, den eftersökte porträttören, skulle *finna* arten af sin begåfning och blifva en af menniskoslägtets välgörare, ifrån att vara en rättskaffens man bland mängden af »bildadt folk».

Morse hade 1829 för andra gången besökt Europa och återvände först 1832 till Amerika med paketfartyget »Sully» från Hâvre till Newyork. Resan gick långsamt — ångan hade ej ännu lagt oceanen under sitt välde — och passagerarne förkortade tiden så godt de kunde med samtal om dagens händelser m. m. En af dessa passagerare var professor Morse's landsman, professor C. T. Jackson, och denne fälde en dag ett ord om de då i Paris pågående försöken med elektromagnetismen och om den elektriska stötens snabba fortplantning. Detta väckte genast hos Morse den idé, att man måste kunna använda elektriciteten för att genom en ledande tråd kunna fortplanta ögonblickliga signaler mellan långt aflägsna ställen, och redan innan fartyget nått Newyorks hamn hade han uttänkt ett signalsystem och en apparat, af hvilka han sjelf gjorde teckningar under första veckan efter sin hemkomst. Men ännu kräfdes många års ihärdigt arbete, innan den sanna tanken funnit sin praktiska lösning genom apparater, dem han sjelf tillverkat; *så långt var han först kommen 1837,* oaktadt han, med fortsättande af sitt yrke som porträttmålare och bibehållande sin lärareplats vid konstanstalten, åt fullkomnandet af sin idé egnat alla lediga stunder.

Det var *tryck-telegrafen,* Morse nu uppfunnit, och med denna begaf han sig 1837 till Washington för att derå erhålla patent och af kongressen understöd till dess utförande. Men nu mötte naturligtvis motstånd af många slag, icke minst lärda mäns axelryckningar öfver målaren, som ej ville blifva vid sina penslar. Uppfinnaren for då till Europa med sin

apparat, sina beskrifningar och sin visshet om att bära en verldshistorisk uppfinning icke blott i sitt hufvud, utan fix och färdig i sin koffert. Men hvarken i England eller Frankrike fick han uppmuntran eller understöd. Så försökte han ånyo vid kongressen. Det var först i mars 1843, vid slutet af en kongress-session, då, liksom hos oss, en och annan summa kan slumpas bort framåt midnatt, som mr Morse fick 30,000 dollars för att bygga sin »tokiga» telegrafledning mellan Washington och Baltimore. Den 27 maj 1844 sändes första budskapet på den nya linien, segern var vunnen och Morse, som under stridsåren 1837—43 varit nära att duka under i fattigdom, var nu med ens en stor man, hvars namn bars af ryktets vingar från stad till stad i både nya och gamla verlden.

Samma år, som Morse i Newyork uppfann sin trycktelegraf, hade Wheatstone och Cooke i England uttagit patent på en *nåltelegraf*, och en sådan anlades också 1837 af prof. Steinheil i München mellan tvänne byggnader der. Denna telegraf verkade så, att två magnetnålar på de genom den elektriska tråden förbundna stationerna utförde samma rörelser och dessa rörelser betecknade bokstäfver. Wheatstone förbättrade sedan denna uppfinning till en *visartelegraf*, då nålen från centrum i en cirkel, kring hvars periferi bokstäfver och siffror voro insatta, visade än på den ena, än på den andra af dessa, allt efter som en likadan nål å motsatta stationen fördes fram till den ena eller andra bokstafven eller siffran å der befintliga skifva. Men i båda fallen saknades all kontroll öfver missuppfattning och segern vanns äfven i Europa af Morse's system. Hans *trycktelegraf* verkar genom fortgång och afbrott af den elektriska ström, som utmed tråden löper mellan två stationer; en under apparaten af ett särskildt verk kringförd pappersremsa mottager punkt- eller strecklika intryck af ett trubbspetsadt stålstift, hvars knackningar mot pappersremsan på den ena stationen motsvaras af de kortare eller långvarigare strömningar, hvilka apparaten å andra stationen utsläpper. Så hade man en qvarvarande skrift att läsa, kontrollera och afskrifva, och berodde ej mer af rörelser, dem betraktaren blott ett ögonblick haft för ögo-

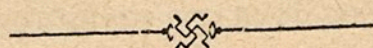
nen innan de spårlöst öfvergått i nya. Detta var Morse's uppfinning, och det är denna, som, sedan ytterligare utvecklad, både af uppfinnaren och af andra, nu tjenar tankens budskap kring jordens rund.

Redan i oktober 1842 hade Morse i Newyorks hamn nedlagt en undervattenstelegraf — endast ett experiment, men som dock satte honom i stånd att 1843 förutsäga den atlantiska kabeln såsom en snart blifvande faktor i samfärdseln mellan folken. Tjugu år senare var kabeln ett faktum.

Morse blef nu ett mål för hedersbetygelser af furstar och folk, af lärda samfund och universitet, korporationer af alla slag och enskilda i alla samhällsklasser. Turkiska sultanen gaf honom redan 1848 en ordensstjerna i diamanter, svenska vetenskapsakademien kallade honom 1858 till medlem, Danmarks konung gjorde honom till kommendör 1857, likaså Isabella af Spanien m. fl. Kejsar Napoleon inbjöd 1860 representanter för Europas förnämsta stater att samlas i Paris för att öfverlägga om en allmän belöning för uppfinnaren af tryck-telegrafen. Tio stater läto representera sig, nämligen Frankrike, Ryssland, Sverige, Belgien, Holland, Österrike, Sardinien, Toscana, Kyrkostaten och Turkiet (man bemärke Englands och Preussens frånvaro!), och efter två sessioner voterades enstämmigt 400,000 francs åt mr Morse. Flerestädes gåfvos stora banketter till hans ära och den 10 juni 1871 aftäcktes, som vi ofvan anfört, hans kolossala staty i Central park i Newyork, hvarefter »Telegrafiens fader» med egen hand telegraferade ett tack och farväl till hela sin stora »telegrafiska familj».

Den 2 april 1872, vid 81 års ålder, afled Samuel Morse i Newyork, omgifven af slägt och vänner. Han var en älskad man i sin hemstad och i hans begrafningsakt togo äfven massorna del. Nu hvila hans jordiska qvarlefvor i Greenwood-kyrkogården vid Newyork, men hans namn lefver i häfden och berättelsen om hans lefnad skänker oss ett nytt vittne till de många, att snille är ej nog för att med snille gagna: ihärdighet, uppoffring, kärlek fordras det, för att skänka en snillrik tanke tillvaro i verkligheten — och sedan, ja sedan fordras det ännu mera ihärdighet, ännu mera

mod, ännu mera kärlek, för att icke kantra i hamnen, då okunnighet och otro, afund och hån, räddhåga och list förena sina krafter att ställa till en storm, hvarunder sjelfva de »stilla i landena» väckas till vrede mot den, som »icke är nöjd med hvad vi ha», »hvad Gud gett», »hvad våra fäder haft nog af» — ända tills de med ens äro färdiga att resa ärestoder åt den, hvars lofsjungna seger deras eget motstånd så länge hotat att vända i förtviflan och nederlag.

Nikolai Frederik Severin Grundtvig.

1872.

»En teckning af 'gamle Grundtvigs' lif och verk måste blifva en Danmarks kulturhistoria i 19:e seklet» — så har sagts och skrifvits både i Grundtvigs lifstid och vid hans nyss timade död. Och säkert är, att »Grundtvigianerne» bland sig räkna nog med skrifkunnige män, för att icke en dylik bok skall komma att sakna författare, och äro många nog, för att författaren ej skall sakna publik. Men för den opartiske betraktaren synes en dylik uppfattning väl ensidig. Danmarks kulturutveckling har många faktorer, och Grundtvig är måhända bland dem lika litet den störste, som han är den ende. Men med rik andelig begåfning och ändå större viljekraft trädde han tidigt inom offentlighetens skrankor, bar herrskarlusten inom sig, ej mindre än herrskarkraften, och blef så småningom profet för de skaror, hvilkas hjertan han vunnit genom sitt »lefvande ord», sitt fosterländska sinne och sin andes kraft. Tidigt genomträngd af en lefvande tro på »försoningens hemlighet», på *ordet* som »vardt kött och bodde ibland oss», genomträngdes han lika tidigt af kärlek för sitt lands minnen och för sitt folk. Och hans starka personlighet tryckte bjert sin egen pregel på allt som kom för hans syn. Han var en kraftig ande med snillets stämpel, men förnuftet

var honom något allt för lågt, att han i dess lagar skulle kunnat finna ett rättesnöre. Detta hade han endast i sin tro, i sin vilja, i sitt mål. Det har också händt honom, att han öppet protesterat emot det Kopernikanska verldssystemet, att han både i tal och skrift farit fram som en vild smädare, att han omskrifvit, då han skolat öfversätta o. s. v. — ja, han bröt sin nya kyrkliga bana just genom opposition mot kyrkans främste, hvilka (1817) offentligen yttrat, att »bibelns tolkning är icke bunden af någon annan regel, än den förnuftet gifver» och af hvilka en (1825) skrifvit: »Bibeln är beräknad på väsen, som hafva att bruka förnuftets ljus: genom historisk kritik skall dess äkthet bevisas, genom filosofisk kritik skall dess innehåll pröfvas» ... Mot sådana »okristligheter» fann Grundtvig inga ord nog skarpa, och då han med anledning af denna konflikt nedlade sitt embete och utgick ur statskyrkan, gick det klart upp för honom, att Lutherdomens »nya exegetiska påfvedöme» ej var förenligt med det troslif, som bodde i honom och som han med det lefvande ordet ville väcka i församlingen. Han fann, att man ej kunde taga bibeln till religionens grundval och, mystisk och irrationel, som han var, var det honom icke svårt att på samma håll finna en ny. Denna fann han i »dåbspagten», i »det lefvande ord, som gått ur herrens mun». Härmed förstås den apostoliska tron, och att intet historiskt bevis finnes *för* men tillräckligt många *emot* giltigheten af en dylik uppfattning, som dessutom öppnar dörren för hela »kyrkans» tradition, detta betydde för Grundtvig mindre än intet. Så kom Grundtvig i häftig kyrklig opposition, med sin yttre verksamhet närmast riktad åt *frikyrkligheten*, under det den inre afsåg väckelsen till en *folkelig* kristendom. I förra hänseendet vann han en fullständig seger: »sockenbandet» är löst och f. d. statskyrkan förvandlad till »den danske folkekirke», under det den danska staten skänker fullkomlig religionsfrihet åt alla sina medlemmar. I senare hänseendet blef han härförare för en talrik, länge växande menighet, hvilkens nationela, glada lifsuppfattning i det yttre bildar en skarp kontrast till våra s. k. »läsare» och i hvilken han såg en kraftig länk i verldshistorien, sådan den syntes för honom i »dåbspagtens» och uppen-

barelsebokens ljus. Verldsutvecklingen innebär nämligen »kristenfolkets» utveckling till »verldsfolket»; härför genomgås 7 stadier, af hvilka den 6:e är »den Höinordiske Menighed», hos hvilken »Kristenlifvet» skall »vinna mensklig gestalt». Det är icke heller utan, att både för Grundtvig och ännu mer för somlige Grundtvigianer danskarne ibland fått efterträda judafolket som »Guds egendomsfolk», under ögonblick af patriotisk exaltation; men den frukt denna egendomliga sammansmältning af mystisk vördnad för det lefvande ordet, fosterlandskärlek och dogmtro burit för det danska folket, har icke stannat inom kyrkan, utan äfven sträckt sig till lifvet i verlden, lifvet i ett fritt fosterland, »som ej för sin upplysning behöfver anlita främmande». Denna frukt heter *folkhögskolorna.* Och att väckelsen till dessa utgått från Grundtvig är kanske hans varaktigaste ära.

Son af en prest och sjelf sextonde presten i slägten, föddes N. F. S. Grundtvig den 8 sept. 1783 i Udby på Själland, vistades från sitt nionde till sitt femtonde år på landet i Jylland, der han sedan i Århus tillbragte tvenne skolår. Student i Kjöbenhavn 1800, tog han 1803 prestexamen, men fortsatte sedermera sina universitetsstudier dels i Kjöbenhavn, dels under en kondition på landet, tills hans 1811 blef prestvigd som adjunkt åt sin far. Efter dennes död 1813 återkommen till hufvudstaden, fortsatte han till sin död, med ett kort afbrott 1821, att der vistas som författare och predikant. Redan vid sin dimissionspredikan 1810 hade han väckt uppseende för häftiga utfall mot presternas brist på kristlig tro och kristligt lif samt derför erhållit en skrapa. 1826, sedan han å den »rätta trons» vägnar brutit en lans emot professor Clausen och några af Grundtvig författade festpsalmer blifvit förbjudna att vid den afsedda festen i kyrkorna användas, tog han afsked ifrån sitt 1822 erhållna embete som komminister vid en af Kjöbenhavns kyrkor och fick sedan under flere år ej tillstånd att predika. Han hade dock fortfarande, sedan 1818, en statspension å 1,200 rbd. som uppmuntran för sina historiska forskningar och fick tre år å rad statsunderstöd för forskningsresor till England, der han studerade angelsachsiska handskrifter. Med en otrolig flit arbetade han nu

som literatör: han gaf ut predikningar och psalmer, hvilka väckte många sinnen, och motståndare inom kyrkans »öfverklass» sågo honom mer och mer utveckla sig till kyrklig partichef — med ett parti, som växte dag för dag. Bland Danmarks skalder intog Grundtvig redan tidigt ett rum, ehuru man funnit honom mera framstående som »skaldenatur» än som skald. Som historisk författare, som utgifvare och omskrifvare af historiska källskrifter utvecklade han ock en otrolig flit och i tidningspolemiken var han ingen främling. Ändtligen, 1839, fick han en »tjenst» — som predikant vid Vartous hospitalskyrka i Kjöbenhavn. Och ehuru han 1861 erhöll biskopstitel, lemnade han aldrig denna anspråkslösa ställning, som dock gjorde honom till herre öfver en predikstol, en dopfunt och ett altare. Här församlade han i mer än tretio år sin hjord, här sjöngos hans psalmer, här hördes hans väldiga predikan, här vann han tusendens och åter tusendens vördnad och kärlek.

Äfven i katedern och i riksförsamlingen har Grundtvig känt sig hemmastadd. Från den förra höll han under 1830-, 40- och 50-talen tidtals föreläsningsserier öfver historiska ämnen, i den senare deltog han från 1849 till 1857, med frikyrklig och demokratisk hållning. Vid folkmöten och studentmöten var »gamle Grundtvig» en kär gäst, som sällan underlät att taga ordet, då han var närvarande, och ofta äfven strängade sin lyra. Den gamle, ärevördige mannen med det sida hvita skägget, silfverhåret, den fårade pannan och de om eld och kraft vitnande ögonen var alltid en tilldragande syn, då han talade i församlingar, vare sig från Vartous predikstol eller festkatedern i Tivoli.

Hans lif var långt och hans verksamhet, om än af åldern inskränkt, afbröts ej förr än i döden. Den 1 sept. 1872 predikade han ännu, och den 2 afled han fridfullt i sin länstol, några dagar innan han nådde sin nittionde födelsedag. Han var tre gånger gift och hans sista hustru, som, sjelf enka, förenade sig med honom, då han var mer än sjutio år, tillslöt hans ögon. Hans son, professor Sven Grundtvig, har ett ansedt namn inom Nordens literatur såsom nordisk språkforskare och utgifvare af *Danmarks Kjæmpeviser*, hvilka redan

i faderns barnaår väckt dennes varma kärlek och sedan ofta fylt hans själ med sina toner och sin anda, vare sig han diktade en verldslig visa eller en sång för den danska kyrkan.

Att uppräkna Grundtvigs skrifter är svårt för en bibliograf och kräfver sidtals utrymme i en bibliografi. Här vilja vi blott erinra derom, att han började sin skriftställarbana 1805 och fortsatte henne till få år före sin död. Han har utgifvit stora diktverk och samlingar af små dikter, han har sett två upplagor utgå af »Høinordens rigskrøniker fra Middelalderen, fordanskede af N. F. S. Grundtvig», han har utgifvit angelsachsiska poem och danska tidskrifter, satiriska, polemiska och literära artiklar, satt historien på rim för barn och på prosa för äldre, utgifvit handbok i Nordens mytologi i tvänne bearbetningar, författat små och stora skrifter i kyrkliga, politiska och pedagogiska ämnen m. m. och framför allt skänkt danska literaturen sin »Söndagsbog» — en predikosamling — sitt »Sangværk for den Danske Kirke» och sina »Festpsalmer», hvilka sistnämnda utgått i ett ofantligt antal exemplar. Men icke blott, och långt ifrån mest, genom sin penna har han verkat utanför kretsen af egna åhörare: »det lefvande ordet» har skaffat honom lärjungar, och dessas »lefvande ord» är det, som sedan i så vida kretsar fört Grundtvigs väckande ande ut bland »Høinordens Menighed».

Johan August Anckarsvärd.

1874.

Ehuru endast hundraårigt, tillhör namnet Anckarsvärd raden af våra mest bekanta historiska namn. I tvänne led och fyra medlemmar har denna slägt införlifvat sitt minne med den svenska samhällsutvecklingen. Adelsnamnet Anckarsvärd var Gustaf III:s belöning åt en i hans *revolutionsföretag 1772* invigd subalternofficer; i *Sveaborgs* och *Arméens flottas* häfder har det en hedersplats; det läses, jämte namnet Adler-

sparre, på »*Vermländska fördelningens*» fana; det beseglar, å det första ståndets vägnar, vår ännu gällande *regeringsform;* det lyser i fyrtio år i vår *parlamentariska historia,* eger en aktad plats i den svenska *konstens häfder* och har förvärfvat ett framstående rum bland verksamme idkare af *bergshandtering* och *jordbruk* i vårt land. »Medborgares aktning» är den Anckarsvärdska vapensköldens devis, och denna skall ej jäfvas af svensk historia.

Vid medlet af 1600-talet, under det Frankrike förföljde protestanterna i eget land, men, i förbund med Sverige, försvarade deras rättigheter i Tyskland, kom en Abraham Couchois från Frankrike till Sverige och fick här anställning som uppsyningsman öfver masugnar och gjuterier i Vestmanland och Nerike. Hans i Sverige födde son blef borgare i Nora, sonsonen steg till brukspatron och brydde sig ej längre om att behålla sitt utländska namn, utan skref det »fonetiskt», efter uttalet i orten, och så uppstod namnet *Cosswa.* Tvänne hans söner, Michael och Magnus, adlades vid skilda tider under samma namn och nummer, och så utbyttes Cosswa mot Anckarsvärd.

Men Mikael Cosswa hade redan i sjuåriga krigets tid vunnit Augustin Ehrensvärds uppmärksamhet och vänskap och derför, efter krigets slut, blifvit använd vid flottans nya etablissement å det begynnande Sveaborg. Härifrån gjorde han 1772, under Sprengtportens befäl, en »upprorisk» färd till Stockholm. Hade revolutionen misslyckats, skulle Cosswas hufvud ha fallit, nu lyckades den — och i stället föll Cosswas namn. Mikael Anckarsvärd återkom till Sveaborg, prydd med svärdsorden och löjtnantsfullmakt, och verkade ännu i aderton år på denna plats, hvilken han först lemnade som öfverste och generaladjutant. Men under arbetet på Sveaborg hade han äfven grundat eget bo, och sönerna *Carl Henrik* och *Johan August* följde honom från Sveaborg till Kalmar, när han 1790 som landshöfding der begynte en ny tjuguårsperiod af sin verksamma lefnad.

Johan August Anckarsvärd, hvars namn i dag åtföljes af dödsrunan, var född den 14 dec. 1783, ett år efter brodern Carl Henrik, nio år före brodern Mikael. Redan året före

utbrottet af 1788-års krig inskrefs Johan August i krigstjenst och vid 7 års ålder fick han sin första officersfullmakt, men började först flera år senare sin tjenstgöring som fänrik vid Arméns Flotta, från hvilken han öfverflyttades till Göta garde, der han 1802 blef löjtnant. Jemte sin äldre broder, som 1803 blifvit löjtnant vid Svea garde, lärer han i Kalmar 1804 fått mottaga de fördrifna Bourbonerna, hvilka då gästade hans fader landshöfdingen, ty ett tacksägelsebref till fadern, skrifvet af sedermera konung Karl X, helsar särskildt till hans »älskvärda barn», att han »aldrig skall glömma deras utmärkta artighet». Ett bref från G. M. Armfelt till fadern, som redan 1805 begynt misströsta om Sveriges framtid under Gustaf IV:s spira, omtalar, att hans söner 1806 voro i Greifswald, och att de voro »bra ledsna och fallna för melankoli», men att Armfelt uppmuntrade dem att ej lemna tjensten utan hålla modet uppe. Detta blef dock allt svårare. Gamle Anckarsvärd skref 1807 till Jakob Delagardie, att i hela riket fans numere »blott *ett* parti, och det är — de missnöjdas», och planer till den oduglige regentens afsättning begynte så småningom smidas. Bröderna Carl Henrik och Johan August Anckarsvärd stodo 1808 vid armén på rikets vestra gräns, den förre som major, den senare som kapten, och i förening med samt under ledning af öfverstelöjtnanten Georg Adlersparre begynte de, mot slutet af 1808, den sammansvärjning, som utbröt den 7 mars 1809.

Johan August Anckarsvärd hade redan som yngling, vid 1800-talets början, gjort bekantskap med »filosofen på Aludden», som Georg Adlersparre då ofta nämndes efter sin bostad invid Djursholm i Stockholmstrakten, och hade i flera år varit hans hyresgäst i hufvudstaden, samt allt ifrån denna tid räknat den snillrike mannens umgänge bland sina bästa nöjen. Vid krigets utbrott 1808 antogs Anckarsvärd till stabsadjutant hos generalen Gustaf Mauriz Armfelt, och åtföljde honom till kampanjen vid norska gränsen, och då senare, fram på våren, Adlersparre anlände för att mottaga befälet i Vermland, begärde han af generalen att få Anckarsvärd till adjutant. Denne blef snart också hans ende adjutant, ty en föll vid Svinesund och en afled i fältsjukan invid Eda Skans.

I oktober beordrades Adlersparre att aflemna sitt befäl och inställa sig i Stockholm, men då han nu föredrog att »olyckligen köra omkull» och mycket illa skada sig, blef han qvar nära Eda och August Anckarsvärd beordrades att rapportera förhållandet för den nye chefen, Leyonstedt, i Venersborg, »ett uppdrag», skrifver Anckarsvärd på gamla dagar, »som i det hela var mera diplomatiskt än verkligen militäriskt, då det egentligen gick ut på att proppa högqvarteret fullt med osanningar, hvilket äfven af mig verkstäldes med all den kontenans, som min tillgifvenhet för min chef ingaf mig». Han blef nu stabschef hos Leyonstedt, tills denne, den 7 mars 1809, arresterades och Anckarsvärd återtog sin stabschefsbefattning hos Adlersparre, den han behöll till augusti samma år, sedan »Vermländska fördelningen» väl slutat sitt värf och återkommit till vestra gränsen. Under månaderna närmast före revolutions-proklamationen hade bröderna Anckarsvärd, hvar för sig, vunnit officerare och manskap för sin plan, elektriserat sinnena och »rekognoserat terrängen».

»Vi hafva räckt hvarandra handen uppå, att rikets fäder och lagstiftare skola ega frihet, under våra vapens beskydd, att sammanträda, för att öfverlägga och besluta öfver det lidande och eljest snart förstörda fäderneslandets angelägenheter.» Så lyder hjertpunkten i »Vermländska fördelningens» manifest. Den 8 och 9 mars uppbröt truppen från Karlstad, den 13 förekom Adlercreutz Gustaf Adolfs aftåg från Stockholm med tvänne tyska regementen, hvilka Toll från Skåne ärnade förstärka med trupper under hans befäl. Den 22 mars höll Vermländska fördelningen sitt intåg i Stockholm, under folkets jubel. Riksdagen sammankallades, och mottog den 6 maj, genom ståndens talmän och deputerade, Adlercreutz med adjutanter och Adlersparre med stab, för att till dem uttala »riksens ständers fullkomliga bifall och gillande, tacksamhet och erkänsla, för hvad I företagit, för hvad I vågat, för hvad I uträttat». Den, som talade å ständernas vägnar, var den gamle Anckarsvärd, nu landtmarskalk; bland tacksägelsens mottagare i främsta rummet voro hans båda söner.

Johan August, som af Adlersparre blifvit föreslagen att som kavaljer åtfölja exellensen Essen på hans ambassad till

Paris, valde i stället, sedan hans tjenst vid vestra arméen ej mer behöfdes, att som stabschef åtfölja amiral Puke på expeditionen till Norrbotten. Han hade förut varit i elden mot norrmännen vid Mangor m. fl. st., nu delade han de blodiga olyckorna vid Umeå och flerestädes. En tapperhetsmedalj egnades åt hans krigiska bedrift, svärdsorden af 1809 kanske mer åt hans politiska.

Emellertid blef fred sluten. August Anckarsvärd, nu major i armén och följande år öfverstlöjtnant »med tillstånd att qvarstå i Generalstaben», gjorde en utländsk resa och blef efter återkomsten bataljonschef vid det indelta infanteriregemente, som just då höll på att uppsättas i södra Skåne. Regementet gjorde 1813 års tyska kampanj som en del af Wallmodens kår, gick 1814 till Holstein, till Maestricht och Norge, men synes ej ha deltagit i några strider. Bataljonschefen Anckarsvärd blef 1814 öfverste i armén, generaladjutant 1816 och lemnade krigstjensten 1819. Det första skedet af hans lefnad är dermed afslutadt.

Carl Henrik Anckarsvärd hade redan 1809 trädt i äktenskap med en fröken Bonde, och Johan August gifte sig 1815 med svägerskans äldre syster, Sofia Ulrika. Med henne erhöll han såväl Bysta fideikomiss i Nerike, som Nynäs gods i Södermanland. Vidsträckta göromål togo nu hans tid i anspråk, och han utbildade sig så småningom till en insigtsfull och företagsam bergsman och jernmanufakturist, till en klok och kunnig jordbrukare, samt, framför allt, till en god husbonde och ädel menniska. Under det brodren Carl Henrik ville lysa, ville skaka, var Johan Augusts bästa önskan att gagna och hafva frid, men har han än ej så många yttranden förvarade i sitt stånds riksdagsprotokoll, som brodern, vitna dock de, han har, att han redbart uttalat sin öfvertygelse, utan att ens rädas förebråelsen att »uppträda mindre lojalt mot konungens person», och att han troget verkat vid broderns sida, ehuru stillsamt förenande sig i de tankar, hvilka brodren framdånade i anföranden, fulla af pathos.

Redan 1809 satt August Anckarsvärd å sin »kommendörsätts» nummer, i Riddarhusets »andra eller riddareklass», en indelning, som under riksdagens fortgång upphäfdes, men

hans namn återfinnes ej i protokollens register. 1823 deremot var han färdig. »Lidandet, som allt annat, har en gräns, hvaröfver det ej kan bäras», säger han i sitt första yttrande, till förmon för lindring i Nerikes rusthållstunga, och han karakteriserar denna klagan »som ett verkligt ondt i statskroppen», och sade några dagar senare, att rothållarne i Nerike varit utsatta för »en påtaglig orättvisa». Nu svarade man honom, att han »åsidosatte den vördnad, som han var skyldig konungens person», men han ryggade ej tillbaka. Under hela hans riksdagstid är det hans »ceterum censeo», att landets modernäring, jordbruket, aldrig kan komma till erforderlig utveckling, så länge denna motverkas af lagar och författningar samt tynges af onera och klassbeskattningar, och han har i ett på sin tid berömdt tal (1842), då han nedlade ordförandeklubban i Vetenskapsakademien, särskildt framhållit, huru staten rent af är att anse som jordegarens hälftenbrukare. Många af de hinder för denna utveckling, hvilka han bekämpat eller påpekat, finnas nu icke mer till — hans lefnadsbana räckte ju nära hundra år — andra stå fortfarande på dagordningen. »Man synes liksom sky sjelfva tanken», säger han i det anförda talet, »att den talrika jordbrukande klassen står i det innerligaste beroende af samhällsandans och samhällsformernas utveckling, emedan denna tanke förutsätter, att den äfven borde få utöfva en deremot svarande inflytelse på dessas utbildande, och det kan ej döljas, att fruktan för denna inflytelse, hvilken man synes befara skall blifva återverkande i samma mon som den varit undertryckt, är den egentliga stötestenen för den stora politiska reform inom vårt fädernesland, hvilkens nödvändighet eljest *nu mera,* snart sagdt, af ingen upplyst medborgare bestrides.» Dessa ord skola kanske tilldraga sig större och allvarligare uppmärksamhet 1874 än hvad de måhända gjorde vid vetenskapsakademiens högtidsdag för två och tretio år sedan, men de vitnade då som nu om en man, som lärt sig uppfatta ställningen och icke skydde att öppet uttala sin åsigt.

Vid början af 1828 års riksdag valdes August Anckarsvärd till medlem af besvärs-utskottet, men afsade sig platsen, emedan han ansåg elektorsvalen olagligt tillkomna. Äfven

deltog han i broderns skarpa opposition mot kungl. maj:ts sätt att utfärda riddarhusordning, och »förenade sig till alla delar» i Carl Henriks passionerade »ve öfver de ministärer, hvilka älska makten blott för maktens skull».

Vid samma riksdag beskyldes August Anckarsvärd ånyo, och nu af sjelfve Wetterstedt, för bristande »granlagenhet» mot konungen, då han föreslagit en skrifvelse till kungl. maj:t, med begäran att konungen vid resor måtte göra kungsskjutsen mindre betungande; men Anckarsvärd svarade enkelt: »jag tror mig hafva uppfylt min pligt som representant bättre än hr grefve af Wetterstedt sin som rådgifvare, då jag vill framställa och han undanhålla för konungen tillvaron af ett ondt, hvilket det endast beror på h. maj:t sjelf att förekomma». En annan dag uppträdde bröderna Anckarsvärd gemensamt med det yrkande, att staten borde göra mer än dittills för folkbildningen. I diskussionen om »skeppshandeln», då statsutskottet till stånden framburit statsrevisionens anmärkning, tog August Anckarsvärd en framstående del och påstod, att utskottet »bort yrka generalamiralens (Cederströms) ställande under lagligt tilltal och ansvar.» Men när ståndet genom ett beslut om en passevolansafgift för 15 år »förnärmat rust- och rotehållarnes rätt» och Carl Henrik Anckarsvärd den 26 okt. 1829 med anledning deraf gjorde sin »stora scen» på riddarhuset och återlemnade sin pollet, uppträdde äfven August på broderns sida och lemnade med honom riksdagen.

Riddarhuset återsåg dem först 1840. Nu var stämningen en helt annan än 1829, och Carl Henrik Anckarsvärd beherrskade utskottsvalen. Sjelf ingick han, nu grefve efter faderns död 1838, i konstitutionsutskottet, och August arbetade hela riksdagen som medlem af statsutskottet, ofta i plena uppträdande som utskottets talsman. Äfven nu framhöll han indelningsverkets olämplighet, denna gång särskildt dess otillräcklighet i militäriskt hänseende — en åsigt, som ännu årtionden derefter icke hunnit tränga igenom. En väl öfvad nationalbeväring samt, för att möjliggöra denna, upphäfvande af indelningsverket, sådant är 1840 hans program, sådant syntes det allmänna omdömet ha blifvit 1874. »Jag har sett och

beskådat», utbrister han, »hur våra grannar gaspiljerat våra vackra provinser, eller rättare sagdt, och för att nyttja rätta ordet, hur vi sjelfve, under närvarande militärsystem, bortplottrat dem».

Äfven vid denna riksdag instämde August Anckarsvärd »till undvikande af ordsvall» endast kort och godt i en af Carl Henriks stora scener. Det var den 18 nov., då landtmarskalken vägrat proposition å ett konstitutionsutskottets betänkande och riddarhusets majoritet häri gifvit honom rätt. Betänkandet föreslog en skrifvelse till kungl. maj:t, att han täcktes komplettera sin konselj, hvilken då länge varit undertalig. Grefve Anckarsvärd vädjade till svenska folket såsom domare mellan honom och riddarhusets minoritet å ena sidan, landtmarskalken och majoriteten å den andra, och dundrande ord, blixtrande blickar korsade hvarandra ifrigt mellan riddarhussalens sköldprydda väggar.

Vid följande riksmöte vald till medlem af bankoutskottet, afsade August A. sig platsen och synes ej ofta i protokollsregistret, ehuru han riksdagen ut tyckes deltagit i ståndets plena. Han hade nu bland riddarhusets store talare äfven en måg, löjtnanten Gripenstedt, som 1842 blifvit hans äldsta dotters make. Dess mindre synes han ansett sig sjelf behöfva förlänga diskussionerna, så väl vid denna, som följande riksdagar. Men 1844 uppträdde han dock, i olikhet mot mågen, *för* det från 1840 hvilande representationsförslaget, som föll under 450 nej mot 82 ja, och då 1845 ett nytt förslag blifvit kullkastadt, reserverade han sig kort men allvarligt mot »husets» beteende.

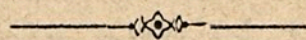
Det blef honom dock beskärdt, att på riddarhuset få deltaga i en omröstning om ett representationsförslag, då de obotfärdigas förhinder ej längre vunno seger. Det var den 7 dec. 1865, och han satt då på den efter brodern ärfda platsen å grefvebänken. Sedan synes han ej mer i våra offentliga värf, ehuru han åtnjöt en i det längsta frisk ålderdom. Det sista offentliga uttalandet af Johan August Anckarsvärd var ett till Ny Illustrerad Tidning insändt »beriktigande» (N. I. T. 1874, n:o 31), hvaraf framgår, att han *icke* varit tillbjuden en statsrådsplats af konung Oscar I, hvarken, som ryktet förmält,

1848, eller vid något annat tillfälle. Skäl fanns alltså äfven *efter* 1844 att ihågkomma hvad Adlersparre många år förut skref om denne gamle vän: »att en sådan man icke blifvit uppsökt och använd, är något som grämer mig, liksom det alltid gör, när jag ser det dugliga tillbakasatt eller förbigånget, ofta blott för att det är nog blygsamt, att icke vilja tränga sig fram bland dagens lycksökare och svansviskare».

Men flera af våra akademier uppsökte August Anckarsvärd. Främst gick Fria Konsternas Akademi, som kallade honom till medlem redan 1813, sedan han bidragit till årets akademiska konstutsällning med tvänne landskap »efter naturen målade i olja». På 1820-talet deltog han med landskapsmålaren professor Fahlcrantz och sin broder Mikael, sedermera öfverintendent och preses i konstakademien, i en konstresa i Norge, och förordade på 1828 års riksdag inköp af taflor »för ett blifvande nationalmuseum». Äfven genom att ekonomiskt möjliggöra fattiga konstnärers utveckling, eller till sådant understöd bidraga, har August Anckarsvärd häfdat sin plats bland konstakademiens medlemmar. Dessa räknade honom också i många år bland sina »hedersledamöter», samt utsågo honom, under brodrens närmaste efterträdare som preses, till akademiens vice-preses (1856—66).

Vetenskapsakademien valde Anckarsvärd till sin medlem 1831 och tio år senare till sin preses. Vi ha redan nämnt hans »Tal om jordbrukets närvarande tillstånd inom fäderneslandet, hindren för dess förkofran och utsigterna för dess framtid, hållet i K. V. A. vid præsidii nedläggande den 6 April 1842», och vilja här endast tillägga, att det med sitt klara språk, sin skärpa i uppfattningen och sina statistiska tabeller bland nutida kamrater intager ett verkligen framstående rum. Förmodligen föranledde också talet, att talaren 1844 inkallades bland K. Landtbruksakademiens hedersledamöter, men i Krigsvetenskapsakademien spåras ej den kätterske öfverstens namn. Den första stora ordensdag då kronprinsen-regenten Carl i det svenska ordenskapitlet utöfvade kunglig makt, egnade han dock indelningsverkets trogne vedersakare — konstakademiens d. v. vice-preses — vasaordens stora kors.

Den 27 juli 1865 fick August Anckarsvärd, omgifven af sina tre döttrar och deras män samt 19 barnbarn, fira sitt guldbröllop på Nynäs, samma ställe, der hans bröllop stått. Ännu var han frisk och stark i många år, men småningom aftogo ögonens tjenstbarhet, och efter någon tids aftynande afled den ärevördige veteranen på Nynäs d. 12 november 1874. »Ett tidehvarf, som flyr». Och dock öfverlefver honom, bland framtidstankar, hvilka ännu söka en form i tillvaron, månget förslag, för hvilket han som lagstiftare kämpat. Så skall hans offentliga verksamhet äfven tillhöra den tid, som kommer.

Johan Jakob Nordström.

1874.

Johan Jakob Nordström föddes i Åbo den 20 dec. 1801, son af en svarfvaremästare der i staden. Af den rika intelligens och tidiga utveckling, vi spåra hos honom redan som yngling, kan man lätt sluta dertill, att barndomsminnena från 1808 starkt fäst sig i hans själ. Hans barndomshem tillhörde ej den samhällsklass, som med baler välkomnade den ockuperande arméens officerare; han växte ej upp i de akademiska kretsar, ur hvilken penna lånades för att i Åbo tidning kalla »svenskarne» »barbarer» hvilka ej skämdes för att ännu med mord och brand hemsöka Finland. Den fega egoism, hvilken då genomträngde de s. k. »högre klasserna» i Finland, var främmande för den krets, i hvilken Nordström fostrades; han stod betydligt närmare det Finland, »som frös och svalt och segrade tillika», än det, som under brinnande krig samlades till Borgå landtdag.

»Svensk undersåte» 1801—09 och 1846—74 var Nordström under hela sitt lif genomträngd af kärlek till den svenska samfundsandan, sådan denna genom tidernas lopp vunnit sitt uttryck i offentlig och enskild rätt, och sedan han egnat sin

ungdom och tidigaste mannaålder åt studiet af den svenska rättshistorien och för andra underlättat samma studium genom sin skrift om »den svenska samhällsförfattningens historia», blef det hans lott att under mer än ett fjerdedels sekel i icke obetydlig mon deltaga i det svenska samhällets utvecklingsarbete, med en uthållighet i arbete, en kraft i vilja, ett omfång i kunskap, som ytterst sällan falla på en menniskas lott. Och att ändock Finland fortfarande var hans fädernesland, att äfven det hörde till området för den svenska samhällsförfattningens historia och icke allenast för sig sjelf skulle vidare utveckla sig på denna grund utan äfven för sin utveckling nödvändigt erfara verkningarna af samhällsarbetets fortgång i det forna moderlandet, derom var han alltför öfvertygad, för att kunna såras af de tillvitelser, som kortsynte finska patrioter stundom riktade mot honom, såsom den hvilken »öfvergifvit de sina». Hans offentliga verksamhet i Finland som akademisk lärare, som författare, som »consistorialis», som medlem af lagkomitéer, är, redan den, så betydande, att den tillförsäkrar hans namn ett framstående rum i raden af det finska universitetets professorer, bland »Finlands minnesvärda män».

Efter skolgång i sin födelsestad blef Nordström derstädes student 1818 och promoverades midsommartiden 1823 till filosofie doktor, samtidigt alltså med den promotion i Lund, hvars få qvarlefvande »laureati» 1874 mottogo jubelkransen, hvilken redan 1873 från Helsingfors tillsändes Nordström. 1825 aflade han juridisk kandidatexamen och utgaf ett år derefter förstlingen af sina studier i det svenska samhällets historia, en afhandling om länsförfattningen i Sverige intill Gustaf I:s tid. »Ex ungue leonem» säger ordspråket: redan i denna skrift från hans 25:e år är Nordström fullkomligt densamme, som han träffas i det stora verk, hvilket fjorton år senare gjorde hans rykte, sådan han rör sig i den svenska riksdagens protokoll hardt när femtio år derefter: densamme i vördnad för det »historiska», densamme i stil, densamme i omdömets skärpa och bestämdhet. Det är öfverhufvud ett stort misstag, då man påstått Nordström vara en »liberal» i Finland, som i Sverige så småningom blif-

vit »konservativ.» Han är från ungdomen densamme, helst han i sjelfva verket aldrig, icke ens på dödsbädden upphörde att vara ung, ty en ynglings lifligbet, styrka och skärpa öfvergaf honom aldrig; han var den »inbitne juristen», anhängaren af »den historiska utvecklingen», den orubblige försvararen af bestående rätt och den öfverlägsne föraktaren af »ideologiskt liberala meningar», men långt ifrån otillgänglig för nyare idéer, blott han fann hemul för dem i den gifna utvecklingshistorien och ansåg dem för tillfället kunna förverkligas utan »hopp» i utvecklingen. Sådan var han i sin ungdom, sådan i sin ålders höst, och kraftigt, stundom *för* kraftigt, ljöd alltid hans ord, vare sig för eller mot någon än så hög »vederbörande», någon än så populär idé.

Sörmländingen Daniel Myréen, som från docent i Upsala 1812 blifvit professor i Åbo, var der främste målsman för den juridiska ämnesgren, i hvilken Nordström på grund af sin nämnda afhandling 1827 erhöll adjunktur, *ekonomisk och handelslagfarenhet*, och då professorn under följande akademiska läsår, 1828—29, var rektor och måste ombesörja det gamla Åbo-universitetets flyttning till det *nya* Finlands hufvudstad, fick Nordström under samma tid bestrida professorns föreläsningar och examinationer; sedan Myréen, som genom ny ämnesfördelning blifvit professor i *folk- och statsrätt samt nationalekonomi*, vid julen 1831 aflidit, fungerade Nordström från och med 1832 som professor i dessa ämnen, ehuru han först 1834 erhöll fullmakt å tjensten. Dels efter aflagd licentiatexamen, för juris doktors grad, dels för professionen, hade Nordström 1832 utgifvit nya specimina, men dessa rörde lika litet professurens ämnen, som hans första skrift haft att göra med adjunkturens. De voro, liksom denna, alster af studier i de gamla svenska landskapslagarna och författningarne, och då dessa studier ytterligare fortsatts under flera år var den stora skrift färdig, som med ens gaf Nordström ett framstående rum bland våra historieskrifvare. »Svenska Samhällsförfattningens historia, efter de äldre lagarne, till senare hälften af 17-de seklet», två oktavband om mer än tolfhundra sidor, trycktes åren 1839—40 i Helsingfors på universitetets bekostnad i en temligen liten upplaga, hvadan den tidigt blef

en begärlig artikel på bokauktioner och föranledde förfrågningar hos författaren om en ny upplaga. Men Nordström hade då kommit till Sverige, der andra göromål städse upptogo honom, och han var allt för mycket kritiker, för att, med tillgång till långt flera källor, än som i Finland stått honom till buds, vilja låta endast ånyo omtrycka sin under ogynsammare förhållanden tillkomna skrift. Så t. ex. hade Nordström af de Schlyterska lagupplagorna, hvilka så väsendtligt skilja sig från de äldre, endast haft tillgång till de tre första och under tryckningens fortgång fått den fjerde; Magnus Erikssons landslag hade han aldrig sett och öfverhufvud ej begagnat några outgifna källor, ehuru de då tryckta naturligtvis icke kunde vara fullt tillfyllestgörande för ett arbete af denna omfattning; men icke dess mindre äro hans historiska arbeten, så väl det stora rättshistoriska, som det mindre, om vårt penningeväsen under medeltiden, ännu för studieidkaren oumbärliga, af stort värde för den bildade mannen och en god hjelpreda för forskaren.

Nordström, som vid det finska universitetets tvåhundraåriga jubileum 1840 promoverades till juris doktor, begynte nu erhålla speciela uppdrag af sin regering; så kallades han 1842 till medlem af en skogslagstiftnings-komité, 1843 till ledamot i kyrkolagskomitén och fick samma år ett ryskt ordenstecken. Han hade ifrån början af 1842 biträdt den förut bestående komitén, som ingenting lyckats åstadkomma, och fick nu kejserligt uppdrag »att slutligt förslag till ny kyrkolag och ordning utarbeta och det i komitén föredraga», som det heter i tryckta förslaget, med betänkanden och motiver, dateradt »Åbo i Maj 1845». Förslaget blef dock ej lag. Det var ett annat förslag, i hvilket Nordströms penna efterträdts af F. L. Schaumanns, som 1863 förelades Finlands landtdag.

En talare, som på Nordströms begrafningsdag, i kretsen af det finska universitetets lärare och inför talrika åhörare, tolkade hans minne, »skildrade som ett ögonvitne den smärtsamma stunden, då Nordström sade sitt fädernesland farväl och gick ombord på den ångbåt, som skulle föra honom till hans nya verksamhetsfält». Att Nordströms afsked från Finland äfven för honom sjelf var smärtsamt, liksom att steget

togs först efter mogen öfverläggning, derom kunna vi vara förvissade. De enskilda omständigheter, hvilka främjat Nordströms beslut att hörsamma kallelsen till Sverige, der åtminstone inga lysande ekonomiska fördelar voro honom erbjudna, voro hufvudsakligen af konsistoriel natur och bära vitne om hans omutliga ifver för laglighet vid ärendenas behandling. Det vissa är, att Bergfalks och Hans Järtas omdömen om Nordströms historiska arbete och utmärkta duglighet föranledt den kallelse till Sverige, hvilken i sin ordning föranledde Nordströms afskedstagande från sin profession. Han erhöll detta afsked, efter ansökan, den 28 Jan. 1846, och löstes derjemte från sina undersåtliga pligter mot kejsar Nicolai; den 19 Juni s. å. utnämndes »förre svenske undersåten, f. d. professorn J. J. Nordström», med förbigående af ende sökanden, expeditionssekreteraren och förste amanuensen Forsslund, till riksarkivarie, jemte det han af besparade riksarkivarielöner erhöll ersättning för flyttningskostnaden och ett personligt lönetillägg, hvilket sedan af riksdag bekräftades och äfven efter 1858 års allmänna löneförhöjningar bibehölls. Allt detta låter visserligen vackert, och vitnar tydligt nog om vederbörandes goda vilja, att med statsmedel väl löna den man, hvars arbete man önskade staten till godo. Men om vi nämna summorna, vitna dessa jemväl att ej *de* kunnat förleda Nordström att lemna sin väl lönta professur i Helsingfors: den lön han 1846 erhöll i den svenska hufvudstaden, inräknadt det personliga tillägget, var — 3,800 kronor.

Imellertid var Nordström i Stockholm, ja i hela Sverige, »dagens lejon», och visste han ej förut att han var en utomordentlig man, så nog fick han höra det nu. I finansfrågor, i lagfrågor, i statsrätt m. m. var han allestädes ett orakel, och säkert är, att han visste mer än de fleste med hvilka han kom i beröring, äfvensom att han på erkännandet häraf gjorde fullt begripliga anspråk. Han kallades ofta till enskilda konferenser med kung Oskar, som för Nordströms vetande och omdöme hyste den största aktning; han anmodades enskildt föredraga statsrätt för den unge kronprinsen Karl; han kallades till medlem af vetenskapsakademien, af

vitterhets, historie- och antiqvitets-akademien, och valdes efter Franzéns död att som »en af de aderton» intaga dennes plats i Sveriges vitra areopag. Sistnämnda kallelse mottog han dock icke, vare sig han om sina »vitra förtjenster »dömde anspråkslösare än akademien, eller han på denna institution stälde större anspråk än hon sjelf.

I den 1847 nedsatta komité för revision af universitetens statuter blef Nordström sekreterare och har dels i denna egenskap, dels som kanslerssekreterare (för Lund från 1848, för Upsala från 1849) en väsentlig andel i universitetens nya statuter (af 1852), liksom han under tre på hvarandra följande kanslerer haft mycket att säga vid universitetens styrelse, så vidt denna berott på »kanslersembetet.» Vid riksdagen 1847—48 var Nordström sekreterare i konstitutionsutskottet, och fick i denna egenskap tillfälle att uppdraga skilnaden mellan civillagens och den ekonomiska lagstiftningens områden, till hvilket senare konseljen tagit sig för att äfven räkna lagstiftningen för sedelutgifvande enskilda banker — i pur välmening, förstås. Nio enskilda riksdagsreformförslag förelågo och konstitutionsutskottet höll sjelf på med det tionde, då plötsligen ett kungligt förslag slog ned öfver utskottet och blef hvilande, för att 1850 i dec. förkastas. Äfven detta års riksdag beklädde Nordström samma sekreterarepost, och man har spårat icke *blott* hans penna i det då afgifna dechargebetänkandets eljest ovanliga resonnemanger, huruvida ej rikets ständer, med anledning af ett och annat som i styrelsen sig tilldragit, ville tänka på bättre bestämmelser i det eller det hänseendet. Nu fästes ock riksdagens uppmärksamhet på bristen i Sverige-Norges ömsesidiga privaträtts-förhållanden; nu handlades 7 enskilda förslag till förändrad riksdagsordning, och utskottet fick arbeta i »förstärkt» form, innan det hunnit bereda »nationens valda ombuds» nederlag derigenom, att »förseglade sedeln» kom att tagas ur dessas röstsedlar och en annan af dem kasserades. På detta sätt blef grefve Lagerbjelkes förslag — som med en rösts majoritet förut blifvit utskottets — hvilande till 1853, då naturligtvis äfven det blef förkastadt.

Men sistnämnda riksdag var Nordström icke längre en

riksdagens inflytelserike tjensteman: han var nu sjelf riksdagsman, vald af vetenskapsakademien och fungerande i presteståndet. Här inträffade nu stundom scener af högst egendomlig art: ty Nordström kunde knappast lida presternas juridik och finanslära, ehuru de genom hans egna rätt talrika och historiskt utredande föredrag så småningom erhöllo icke så liten undervisning, och presterna å sin sida smälte ej alltid i tysthet de starka ord, med hvilka de fingo umgälla sina oförgripliga förmenanden i dylika frågor. Men här var ordet icke allt — minspelet, röstens darrning eller skärpa, hållning och gester, allt skulle tecknas om vi för läsarens fantasi skulle kunna framkalla en dylik scen, hvilken likväl för denne »Saul inter prophetas» är allt för karakteristisk, för att i tysthet förbigås. Dylika små uppträden voro måhända icke heller utan betydelse för den skicklige juristens och finansmannens verkliga inflytande i det högvördiga ståndet, som ibland, efter en häftig scen, synes liksom velat ge den tilltvålade upprättelse genom omröstningens utfall. I stipendiat-teser af 1840 har Nordström sjelf framhållit, huruledes handlingens frihet inskränkes af häftiga sinnesrörelser; eget nog, synes han ej mot denna art af inskränkning i friheten för egen räkning gjort bruk af sin eljest ovanliga viljekraft.

Emellertid åtnjöt Nordström utan gensägelse den största aktning inom det högvördiga ståndet, och när dess koryféer och han voro ense, äro diskussionerna stundom söta af beröm. I lag- och bankfrågor striddes ofta, dock icke alltid; i konstitutionsfrågor voro Nordström och majoriteten icke sällan ense. Guldmyntfot, som vi nu efter långvariga strider lyckats erhålla, förkastade Nordström på det kraftigaste, förliknande förslaget derom med »ett förslag om antagande af gutta percha till den materia, hvaraf längdmått göres.» Detta var 1859, samma år Nordström i den »norska frågan» intog främsta rummet bland förfäktarne af Sveriges s. k. »principala ställning» inom unionen och den norska grundlagens egenskap af »unionsdokument», som ej utan svenska riksdagens bifall finge i vissa punkter ändras, hvaremot sjelfva Riksakten afväpnas med ordet »fras» — ett ofta användt vapen mot motståndares ovederläggliga argument. Nordström

som 1856 vistats någon tid i Kristiania som medlem af den komité, hvars arbete i form af lagförslag om ömsesidiga rättsförhållanden mellan rikenas inbyggare framlagts för stortinget och riksdagen samma år och af det förra förkastats, hade sedan dess ej med jemnmod kunnat tänka på »brödrafolket», som onekligen burit sig retsamt åt emot oss, och han blef derför alla de vredgade svenskarnes taleman — »och dessas tal var legio». Grälet gick öfver utan allvarliga följder, men mycken vrede hade sjudit, och den roll, Nordström så kraftigt bidrog att låta den svenska riksdagen spela inför Europa, inför historien, hör knappast till våra behagliga minnen.

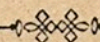
Revision af lagarne rörande kredit- och bankväsen hade stått på dagordningen alltifrån det Nordström kom till Sverige — och stå så till en del ännu vid hans död. I dessa frågor har han nedlagt mycket arbete. Han utgaf 1853 en skrift om 290 ss. 8:o, behandlande deras statsekonomiska sida, men den utlofvade juridiska belysningen blef aldrig utgifven. I stället fick han samma och följande år som komitéledamot deltaga i utarbetandet af ett förslag till konkurslag, som dock ej blef antaget, mött redan af högsta domstolens ogillande. 1858 blef Nordström medlem i den s. k. stora finanskomitén, som skulle undersöka vårt nationela förmögenhetsförhållande, föreslå utvägar för jordens begagnande i och för krediten och afge förslag till ordnande af bankväsendet, en trefaldig uppgift, som efter fem år var löst, hvad beträffar ingifvandet af komiterades tre betänkanden. Nära samtidigt deltog Nordström som medlem af »kommunalkomitén» i utarbetandet af de nya kommunallagar, under hvilka vi sedan 1863 fått utveckla vårt samfundslif. Samtidigt var Nordström medlem af styrelsen för svenska statens skuldsättning, och det t. o. m. under tiden för de första jernvägslånen (1854—67); samtidigt var han så länge riksdagarne räckte särdeles upptagen icke blott med presteståndets plena utan äfven i lag- (1853) eller bankoutskottet (1856—62). Men då 1865 års riksdag nalkades, och det gälde att antaga eller förkasta det kungliga representationsförslaget af 1863, då blef Nordström, som förslagets kände motståndare och alltså, om han ånyo komme in i preståndet, det dervarande motståndets stödjepelare och koryfé, *icke* vald af ve-

tenskapsakademien, hvars fleste medlemmar t. o. m. undertecknat adresser till förmån för regeringens förslag. Och helt säkert skulle det ha lyckats Nordström att *framtvinga* omröstning i Presteståndet, som nu i stället *med tystnad* antog — och sedan, till mer än hälften af de närvarande, »*reserverade* sig mot ståndets beslut». Den inverkan, Nordström i sådan händelse erhållit på den svenska samhällsutvecklingen, hade i sanning blifvit ödesdiger.

Men med friskt mod och fullt besluten att äfven under de nya formerna verka »pro virili» ingick Nordström i båda de nya representationer, som följde på ståndsriksdagens fall, i både *kyrkans* och *statens*. Som lekmannaombud för Stockholm deltog han i vårt första (1868) och andra (1873) kyrkomöte, kyrkligt konservativ men icke »ny-luthersk»; af det riksdagsmannauppdrag han 1866 erhållit från det enda svenska landsting som är en *finsk* befolknings målsman, Norrbottens, begagnade han sig nu på nionde riksdagen, som första kammarens aktade, om ock ej inflytelserike medlem. Stundom har kammaren invalt honom i tillfälligt utskott, en gång äfven i lagutskottet, och protokollen vitna att han både lifligt och vidlyftigt tagit del i debatterna, men han var nu icke mer, som i preståndet, *den ende juristen.*

Nordströms arbete i det offentligas tjenst fortgick alltså ännu i hans sjutiotredje år med oförminskad kraft, och han var nu, som förr, en ytterst angenäm sällskapsman när hvilans stund och vänners krets var funnen. Med resor stärkte han sig gerna under vår korta sommar för höstens nya värf, och i de flesta länder i Europa var han äfven personligen hemmastadd, ja, ända till Rumänien for han en gång för att bättre bli i stånd att bedöma dervarande förhållanden. Under dylika resor hände ofta, att man ej på någon tid hörde af honom, och vi minnas huru vid ett dylikt tillfälle rykte spriddes om hans död i främmande land. Men han fick dö hos de sina, omgifven af vård och kärlek. Den 7 maj 1874 var Johan Jakob Nordströms dödsdag och den 21 jordades han i Stockholms nya kyrkogård.

Nordström var gift sedan 1829 med Anna Kristina Synnerberg, som öfverlefde honom,x) jemte en son och tvänne döttrar. x) Hon afled 1889.

Nils Vilhelm Almlöf.

1875.

En konstnär, som under en nästan sextioårig konstnärsbana utfört nära fyrahundra lefvande, talande bilder med en skönhet och sanning, som gripit de åskådande tusentalen och i flera slägtleds minnen inpräglat konstnärns namn bland dem, som de lärt skatta bland de främste och älska bland de bäste, sådan var Nils Vilhelm Almlöf.

Vi sågo honom så att säga, ännu i går: högrest, ädel i anlete, fin i hållning, utpräglad konstnär, om än i mindre omfattning än fordom, ty åldern inskränkte hans material. Men när de nu femtioårige föddes, var han redan en man i främsta ledet bland konstutöfvarne på den svenska scenen.

Han har rört våra fäder i de Kotzebue'ska och Lafontaine'ska dramerna, han har visat dem Molières, Voltaires, Gustaf III:s, Leopolds och Kellgrens skaldeskapelser, han har låtit både dem och oss se Shakspeares och Schillers hjeltar, han har prisats som Moretos kastilianske furste och som Beaumarchais' grefve »de l'ancien régime»; han har skänkt gestalt och lif åt dramatiska skapelser af Victor Hugo, Casimir Delavigne, Grillparzer, Scribe, Dumas; af Oehlenschlæger, Hertz, Heiberg och Björnson; åt hela raden af inhemska dramaturgers, från Envallson och Skjöldebrand till Jolin, Hedberg och ännu yngre författare för vår scen. I sorgespelet som i skådespelet, i »comedia de capa y espada» som i »comédie bourgeoise», i det »larmoynta dramat» som i farsen och i sångstyckens talpartier, öfverallt har hans konstnärsskap varit pröfvadt.

En sådan bana är i sanning sällsynt. Och under ynglingens, mannens och gubbens tid var hos Almlöf alltid den

ädla menniskan den begåfvade konstnärns bästa stöd och aldrig svikande bundsförvandt.

Nils Vilhelm Almlöf föddes i Stockholm den 24 mars 1799. Hans far tillhörde hofvets tjenstepersonal, hans mor hade franska anor. Tidigt satt i skola, lemnade han den äfven tidigt, för att egna sig åt militärläkarens yrke, *då* till befogenhet och förstudier skildt från den civile läkarens. I denna afsigt inträdde han som studerande vid det för militärläkarebildningen i hufvudstaden inrättade »medico-chirurgiska institutet», som sedan fått Carl Johans namn och utvidgats till fullständig medicinsk fakultet. Inför sundhetskollegiet aflade Almlöf vid sexton års ålder en tjenste-examen, som gjorde honom kompetent till extra-anställning vid garnisonssjukhuset, der han tjenstgjorde i nio månader, och vid armén, i hvars sjukvård han deltog under regementsmöten åren 1816 och 17. Men hans håg stod ej hit. Han ingick som extra-tjensteman vid hufvudstadens kronouppbördsverk, men ej heller här blef hans bana lång. Den 2 nov. 1818 antogs han till elev vid »Stockholms teater».

Detta namn hade hufvudstadens båda förut »kungliga» skådeplatser, Operan och Dramatiska teatern, då nyligen antagit, för att under öfverste Törners ledning fortgå som enskildt företag. Carl Johan var trött vid kostnaderna, rikets finanser voro eländiga efter diskontkatastrofen 1817, och teatrarna finge nu bära sig bäst de kunde, då ständerna ej haft råd att gifva tillräckligt anslag till deras underhåll. Men då kung Carl ville ha ett galaspektakel i november, och öfverste Törner invände, att det hade entreprenörerna icke råd till, upphäfde kungen entreprenaden, återtog styrelsen och förnyade anslagen ur egen kassa. Så blef Almlöf redan den 4 november elev vid *kongl.* teatrarne, under sjelfve kronprinsens öfverstyrelse. Men efter tre veckor mottogs styrelsen af frih. Åkerhielm, som med ifver tog sig an de unga, inrättade en elevskola för alla »teaterkonstens» grenar, med de bästa mästare, som funnos att tillgå, till lärare, och Lars Hjortsberg var »styresman för dramatiska scenen».

Under dessa förhållanden gjorde Almlöf sitt inträde i den konstanstalt, vid hvilken han så länge skulle verka, nu

dess sista minne från de gamla gustavianska traditionernas tid. I »Korsfararne» af Kotzebue fick han 1819 sin första roll — en pjes, som från 1804 till 1845 ett hundra fyrtioen gånger gått öfver den kungliga scenen. Nära hundra gånger ha äfven de pjeser gått, hvilka närmast följde i den unge skådespelarens nybegynnande repertoar; han gjorde lycka och blef flitigt använd. Åkerhielm öfversatte och uppförde *Hamlet* 1819, och äfven denna pjes, så olik de då vanliga föremålen för publikens tycke, har längesedan nått sin hundrade representation, med under årens lopp så skiftande roller för Almlöf som Vålnaden, Horatio, Hamlet, Claudius, Polonius. Hans sjuttonde roll var Pompé (Pompejus) i Leopolds Oden, som i november 1820 åter upptogs efter fjortonårig hvila och trenne gånger spelades, sista gången för nästan fullt hus på Dramatiska teatern. »Hr Almlöfs lyckligare ställen», säger *Allmänna Journalen* i sin kritik af spelet, »bekräfta den förmodan att vår tragiska scen, i fall vi ånyo skulle få en sådan, eger rätt att på honom bygga stora förhoppningar». Kort derpå utbröt en tidningsstrid om teaterns ledning — våra fäder buro i detta fall icke mera munlås än vi. En fars af Kotzebue, »Carolus Magnus eller spektaklet i Kråkvinkel», uppsattes få dagar efter Odens sista representation, och nu upplät *Anmärkaren* sin röst. »Stockholms teater kan ej falla djupare», hette det med anledning af den »låga» pjesen — som dock ej nedlades förrän 1841, efter 37 representationer! Journalen bestred teaterns förfall och anförde dervid som skäl, att teaterns personal spelade å dubbla scener, 5 à 6 gånger i veckan under 6 à 7 månader, »under den kallaste årstiden, i ett hårdt luftstreck och på teatrar der ingen inrättning finnes som kan underhålla någon värme och således förekomma de täta förkylningar, hvilka derstädes obehindradt lägga grund till de svagare konstitutioners successiva förstöring». Äfven yttras något om sujetternas svaga lön, utgående i andelar af *en del* af nettobehållningen på representationerna. Det är ju rent af »en här som frös och svalt och segrade tillika», och med en sådan trupp tycker Journalen att man ej kan tala om »teaterns förfall».

Detta ger oss en liten inblick i de förhållanden, under

hvilka Almlöf utvecklade sin talang. Äfven han hade spelat i »Carolus Magnus», äfven han fått utså köldens och den ringa lönens verkningar. Men han skulle snart kraftigare, än Journalen, vitna emot »teaterns förfall». Den 2 maj 1821 fick man se, hvem han var. Då gafs för första gången Schillers Maria Stuart, öfversatt af Åkerhielm, som på alla sätt vårdade sig om teaterns bästa. Pjesen gjorde stor lycka, och tidningarne funno att »hr Almlöfs spel skulle hafva hedrat äfven en gammal dramatisk artist», att han utförde Leicesters svåra och otacksamma parti »på ett sätt, som lemnade nästan ingenting öfrigt att önska». Framstående roller i Åkerhielms »Engelbrekt», i Granbergs »Svante Sture», i Leopolds »Virginia», i Kellgrens »Drottning Kristina», i Anders Lindebergs namnkunniga »Blanka», i Ludv. Manderströms öfversättning »Therèse», i Voltaire's »Tancred», i Laya's »Falkland», i det första här spelade stycket af Scribe, »Nya öfversten», stegrade mer och mer hans rykte, och i sin sextiofjärde roll, som *Shakspeare* i Duvals af Imnelius öfversatta enakts-komedi »Shakpeare kär», drog Almlöf så publiken med sig, att han efter pjesens slut och ridåns fällande åter inropades och »helsades med starka bifallsrop». »Detta sätt att tillkännagifva en högre grad af bifall», säger »Kometen» den 11 februari 1826, »är här alldeles nytt och väckte derför mycket uppseende. Denna gång var det otvifvelaktigt en rättvis hyllning åt talangen. Vi önska att det alltid måtte så förblifva och icke i framtiden urarta till ett tomt smicker för ett eller annat teaterpartis gunstlingar». Äfven de öfriga tidningarne omtalade med gillande detta nya »högtidliga bifall», som *Argus* kallar det. Veckan derpå hedrade publiken äfven Lars Hjortsberg på samma sätt.

Den kungliga scenen hade redan några månader före denna innovation blifvit inskränkt till en enda teater. Den 24 november 1825, under det ett af Kotzebues gamla gråtmilda stycken spelades, och Almlöf från scenen kämpade för »Redlighetens seger öfver förtalet» (så hette pjesen), utbröt eldsvåda å teatern, just som man hunnit till fjärde aktens slut. Det gamla Delagardieska palatset, sedermera arse-

nal, nu kongl. dramatisk teater, blef lågornas rof och jämnades med marken.

Almlöfs chef efter Åkerhielm, grefve Gustaf Lagerbjelke, riktade äfven teaterns repertoar med stycken, dem han sjelf öfversatt, och tillgodosåg både »kassapjeserne» och »det högre dramat». I en af de förra, »Blykamrarne i Venedig», hjelpte ej Almlöfs spel att mildra *Argus*' hårda förkastelsedom öfver genren; »hurrarop, stampningar och klappningar efter ridåns fall, förnyade i flera repriser, uttryckte den stockholmska allmänhetens förtjusning öfver denna apparition på vår talscen, och vi tro att ingen af de pjeser, som förut gjort största lyckan härstädes — en Gustaf Wasa, Hamlet o. s. v. — blifvit mottagne med ett sådant bifall». Argus tröstar sig dock med, att det närmast varit det »pikanta» i en aktris i karldrägt, som lifvat bifallsstormen. (»Es ist eine alte Geschichte, doch bleibt sie immer neu»!) Kort derefter gafs *Othello*, i Nicanders öfversättning och med Almlöf i titelrollen, men utan att göra hvarken Hamlets eller Blykamrarnes lycka. Lagerbjelke efterträddes af Puke, som bl. a. uppsatte Jouy's *Sulla*, med Almlöf i titelrollen. När Almlöf på sommaren 1828 erhållit ett resestipendium så väl af staten som af kung Carl och följande år kommit till Paris för att utbilda sin konst efter de giltiga mönstren vid »Théâtre Français», träffade han hos svenske ministern, grefve Löwenhjelm, Sulla's författare, som då tillhörde de vitra celebriteterna. På Jouy's anmodan och värdens begäran framsade Almlöf partier ur sin roll och vann entusiastiskt bifall af författaren, som försäkrade, att han hade Almlöfs talang att tacka för det underverket att han plötsligt funnit sig förstå svenska. M:lle Mars mottog »den svenske Talma» med största utmärkelse, och Almlöfs personliga framgångar i den franska hufvudstadens artistiska och literära kretsar afge ett vackert vitnesbörd om både hans yttre och inre menniska under hans ungdoms glansperiod.

Men äfven hans konstnärskap vann på resan, enligt samtidens dom. Då Collberg 1831 debuterat vid kongl. teatern, råder honom »Heimdall» att lära teknik af Almlöf, »som efter hemkonsten från sin konstresa röjer i det tekniska myc-

ken säkerhet och artistisk beräkning». Som *Salvator Rosa* i Deinhardsteins tvåaktskomedi på vers skördade han nu lysande triumfer, tidigare som *Cæsar* i Voltaires »Cæsars död» o. i fl. roller, men hans främsta konstskapelse från denna period är otvifvelaktigt *Wallenstein* i Schillers »Wallensteins död» som af Pukes efterträdare Beskow uppsattes i en delvis af honom sjelf verkställd bearbetning. Den 8 december 1831 såg Stockholms publik första gången Wallensteins gestalt i Almlöfs framställning. Kritiken behandlade denna utförligt och med stort erkännande. »Sin triumf», säger Heimdall, »synes oss hr Almlöf fira då han inträder i audienssalen. Det går liksom en sval och förfriskande flägt öfver åskådaren, och denna scen allena är värd en spektakelafton». Heimdall hade redan förut, med anledning af Almlöfs *Don Cesar* i Moretos »Amanda» (»Stolthet mot stolthet») erkänt hans »liksom medfödda spanska ädelhet», och i Müllners af Valerius öfversatta sorgespel »Skulden» »öfverträffade hr Almlöf verkligen sig sjelf.» Nu följde många år af jämt bifall och vidsträckt arbete, i det Almlöf utom sina många roller äfven hade uppdrag att vara lärare i deklamation för teaterns elever (1834—40). Presidenten Vesterstrand ledde under dessa år teatern, och bland de för Almlöf märkligare stycken som upptogos må framhållas Schillers *Röfvarband* (Frans Moor), *Fiesco*, *Don Carlos* (Filip II), *Jungfrun af Orleans* (Dunois), Grillparzers *Stamfrun* (Jaromir), Victor Hugos *Hernani* (Don Silva), Scribe's *Qväkaren och Dansösen* (Morton) och Ducange's *Trettio år af en spelares lefnad* (Georges).

Under 1840-talets åtskilliga »regna» och »interregna» vid kongl. teatern blefvo Scribe och Dumas, Delavigne och Victor Hugo, Shakspeare, Schiller och Hertz uppförda med Almlöf i framstående roller, och en hel uppsjö af inhemska författare fick äfven glädja sig åt den nu redan som veteran betraktade konstnärens medverkan för framställandet af deras dramatiska skapelser. Olik så mången annan skådespelare, som genom långvarig öfning vunnit säkerhet i uppfattning och i långvarigt bifall kunnat kontrollera dess riktighet, var Almlöf idel öra, då de unge författarne gåfvo honom föreskrifter, och de s. k. »snillets friheter» tog han sig aldrig.

Ingen var punktligare, ingen noggrannare än han. Men det nya slägtet begynte icke tycka om den konstproduktion, som tjugo år förut varit modern. Liksom man fordrade natur i stället för konventionell poesi i landskapsmålarens alster, fordrade man nu på scenen natur, der »koturnen» förr varit ensam berättigad. Almlöf var »koturnens» barn, men han hade blifvit dess herre. Och detta visade han på ett märkligt sätt, då han den 16 februari 1848 uppträdde i Scribe's »Förtalet», i ministerns framstående parti. Maneret var bortlagdt, den moderna, naturliga deklamationen antagen, gesterna buro ej längre »den gamla skolans» prägel: med ett ord, revolutionsåret hade äfven förmått Almlöf att göra revolution mot koturnen, mot det fordom prisade maneret, mot sina egna mest lysande minnen.

En sådan seger är ovanlig inom hvarje område af konstnärlig produktion, och inom scenens konst är den otvifvelaktigt svårast. Full friskhet och frihet från gamla tonfall kunde väl den femtiåriges röst icke vinna, men den vann det för visso så långt den lydde viljans bud.

Böttiger, Blanche, Börjesson, Dahlgren, Cavallius, Sparre, Ridderstad, Jolin, Wijkander, Nils Arfvidsson, Beskow, Hedberg, Josefsson, se der de inhemska, samtida författare, hvilkas stycken å kongl. teatern under 1840—60-talen framförts med Almlöfs biträde. Icke i alla ha hans roller kunnat vara monumentala. Vi erinra endast om hans *Torkel Knutsson*, hans *Göran Persson*, hans *Riddar Algot* (Bröllopet på Ulfåsa), och, bland främmande diktskapelser, af honom under dessa årtionden framstälda, om Oehlenschlægers *Hakon Jarl*, Shakspeares *Macbeth*, Heibergs *Kristian IV* (Elfjungfrun), Almlöfs roller i Feuillets *Ett Hem*, i Dumanoirs *En fattig ädling*, i Björnsons *De nygifta*. Sin sista roll, lorden i Birch-Pfeiffers *Ladyn af Worsley Hall*, å kongl. teatern uppsatt redan 1856, spelade han å den vanda tiljan den 9 februari 1875.

Minnet af Almlöfs enskilda lif är lika älskadt, som hans offentliga verksamhet hedrande. Han var en man, som ej i hemmet bortlade den finhet, man beundrat på scenen, en sann mecenat för sina yngre kamrater, hvilka i hans gäst-

vänliga hus erhöllo tillträde till en vald societet. Regelbundenhet i såväl ekonomiska som dietetiska förhållanden gåfvo honom kraft att öfvervinna de hinder, som ofta ställa sig i vägen för ett gästfritt hus och ett lugnt hemlif, och han var äfven i detta fall en prydnad för de dramatiska konstnärernas krets.

Almlöf gifte sig redan vid 24 års ålder, men blef 1838 enkling. Hans maka i andra giftet öfverlefde honom. Båda hafva tillhört kongl. teatern. Hans son *Knut*, liksom dennes hustru, fru *Betty Almlöf*, fortsatte framgångsrikt »den Almlöfska dynastiens» värf inom vår dramatiska konst.

Nils Vilhelm Almlöf var den förste svenske skådespelare som blef inropad, den förste (efter 1809) som fick statsunderstöd för en konstresa, den förste, som slogs till riddare af en kongl. orden. Detta var 1858, då 40 år förflutit från Almlöfs inträde vid scenen, och en storartad fest gafs till hans ära under Albano-Adlersparres presidium. Tio år derefter gafs ånyo en fest, denna gång på sjelfva kongl. scenen. Nu hängdes ett »stort exemplar» af »Literis et artibus» i gyllene kedja kring veteranens hals, och en af åskådarne från hans första debut-spektakel, grefve Ludvig Manderström, höll festtalet till hans ära. Och mera än de flesta dylika fester voro dessa, för Nils Vilhelm Almlöf, sanna och berättigade. Ty erkännande och kärlek uppburo hans namn, och en ädel vandel hade längesedan förstummat afund och förtal — om de någonsin trädt upp mot N. V. Almlöf. Hans frånfälle, efter få dagars sjukdom, den 27 februari 1875, väckte deltagande och sorg; men hans namn, som nu öfvergått till våra minnen, skall bland dessa hedras som hans lifsverk förskyllt.

Hans Kristian Andersen.

1875.

Vid påsktiden 1840 blef det i den sydsvenska högskolestaden bekant, att en dansk skald, som vistats några dagar på ett skånskt herresäte, skulle komma till staden. Det var just-han, som skrifvit »Mulatten», ett romantiskt skådespel på vers i fem akter, nyss gifvet i Malmö af en dansk trupp och med bifall helsadt af studenterna från Lund. Det var han, som skrifvit hjertevarma smådikter, som roat så många med sin satiriska »Fodreise fra Holmens Canal til östpynten af Amager», han, som intagit sinnena med »Improvisatoren», på en gång roman och reseskildring från Italien, detta konstnärernas och skaldernas förlofvade land; han, som diktat »Eventyr fortalte for börn», ja, just den sagan om »Lyckans galoscher», som gjort sådan lycka i studentföreningen — det var Hans Kristian Andersen. Nu visste man väl, att den regerande danska »Tidskrift for Literatur» behandlade honom nästan med hån, att de herskande kritici på hin sidan sundet, en Molbech, en Heiberg, ingalunda knäsatt honom bland »danske skjalde», ja, att till och med hans »eventyr» blifvit dels förtegna af kritiken, dels med öfvermod ogillade; men i Lund vågade man döma sjelf. Hans Kristian Andersen mottogs med en festmiddag och uppvaktades på aftonen af studentkåren med sång, och då han trädde ut för att bringa ynglingarne sin tack, helsades han med lifliga hurrarop och med ett tal, som slöt med dessa ord: »När ert eget fädernesland och hela Europa skänker er sin hyllning, glöm då ej, att den första, som egnades eder, kom från Lunds studenter».

Årtionden ha gått hän sedan dess. Danmark och Europas öfriga länder ha länge täflat att visa sagodiktaren Andersen förtjent ära, just som ynglingen i Lund förutsade. Det Heibergska spe-ordet: »berömt fra Skåne til Hundsrück», klingar nu som en saga, men i sitt »Livs Eventyr» har Ander-

sen vitnat: »Har Danmark i mig en digter, da har man ikke her hjemme opelsket mig dertil». Det är en heder för Sverige, att icke oväsentligt ha bidragit till att *framälska* sagoskalden, som nu lyser så herrligt på Nordens himmel. Och kärlek behöfde han, erkännande var hans lifsluft:

»Gud ved jeg vil jo ei en själ fornärme,
Nei, holde af, det er jo det jeg vil!»

Men — först måste man ju lära sig att *låta* honom vara barn, så stor och fullväxt han än syntes; sedan fick man vänja sig att *förlåta* honom att han var det; aldra sist lärde man att *älska* honom derför att han var ett barn och hade barnsliga tankar och *aldrig* lagt bort det som barnsligt var. Deri låg hans storhet. Derför är hans rena sinnes, hans ädla tankes, hans varma hjertas språk fattligt för en hvar som har ett barnasinne, utan hänsyn till miltusendens gränser — det ha vi sett, och utan hänsyn till århundradens — det tro vi.

»Mit liv er et smukt eventyr, så rigt og lyksaligt», vitnar han sjelf. »Mit livs historie vil sige verden hvad den siger mig: der er en kjärlig Gud, der förer alt til det bedste.»

Andersen föddes i Odense, der hans far var skomakare, »frimester», d. v. s. ej tillhörande stadens borgare inom skomakareembetet. Skomakaren var en begåfvad son till en afsigkommen bonde, som på sin ekonomiska ruin äfven tillsatt förståndet. Modern hade som barn af sina föräldrar drifvits ut att tigga. Unga voro de och arbeta kunde de, kärlek gaf förnöjsamhet. Hans Kristian föddes dem den 2 april 1805, och honom älskade de mer än sig sjelfva — ja mer än hvarandra. Fadern kunde ej lappa skor åt en pojke från latinskolan utan att ge luft åt sin saknad att ej ha fått tillfredsställa sin studiehåg — och nu kunde han ju sjelf ingenting göra för sin sons framgång! Dock, han gjorde honom leksaker och höll honom i småbarnsskola. Så lärde gossen väl läsa, dåligt stafva och skrifva, föga räkna; men han diktade vers ändå och spelade teaterpjeser på en dockteater, som fadern gjort honom.

Det fanns nämligen i Odense stundom en tysk teatertrupp, och genom förbindelser med dess affischör och hjelp

åt denne vid kringbärandet af affischerna bragte Hans Kristian det derhän, att han någon gång fick mellan kulisserna beskåda en pjes och alltid för sig sjelf fick ett exemplar af affischen. Af personerna på denna lagade han nu på sin dockteater en egen pjes, och så lekte han, i brist på lekkamrater.

Fadren var en beundrare af Napoleon, och hoppades till slut att som krigare kunna göra bättre lycka än vid lästen. Han tog värfning för att i danska hären om möjligt komma under den store kejsarens befäl. Men Karl Johan förhindrade det. Danska hären kom blott till Holstein, det blef tvärt fred, och skomakaren-soldaten dog inom kort af strapaserna i fält.

Nu var Hans Kristian ännu mera öfvergifven än förut. Modren måste föda sig som tvätterska i husen, han satt ensam hemma i stugan, ensam med sin teater, sydde dockkläder och läste teaterpjeser, gick barhufvad och i träskor. En prestenka och hennes gamla svägerska, hvilka bodde i närheten af modrens stuga, läto honom stundom komma in till sig — det var hans första »bildade umgängeskrets». Holberg hade fadren redan läst för honom — nu fick han läsa Shakspeare — i dålig öfversättning förstås. Strax spelade han Shakspeare på sin teater.

Ett par försök att sätta pilten i arbete misslyckades. Han blef konfirmerad, men utpekades af läskamraterna som »komediskrifvaren». Nu tog han sin kassa om hand — hela 13 riksbankdaler — och Gud i hogen, och så bar det af till Kjöbenhavn. *Hvad* han ville der, var honom ej särdeles klart; *att* han skulle dit och »blifve til noget», det var honom så mycket tydligare.

Den 6 sept. 1869, femtionde årsdagen af hans ankomst till Kjöbenhavn — okänd, okunnig, medellös — firades festligt i den danska hufvudstaden.

* *
*

I »Mit Livs Eventyr» skildrar han sina försakelser och sina missräkningar, sin tro och sin ihärdighet, menniskornas godhet och årens gång. Han kasserades som teaterförfattare,

som balettelev, som sångelev vid teatern. Men — som Oehlenschläger skref om honom ett årtionde senare — »allerede som et uopdraget barn, aldeles blottet for kundskaber, viste han et besynderligt talent til rytmisk at udtrykke sig i modersmålet, med lethed og levende; han kunde digte flydende, velklingende vers, förend han kunde lese og skrive». Välvilliga personer sammansköto åt honom penningar och gåfvo honom någon undervisning. Främst bland hans mecenater bör nämnas geheimekonferensrådet Jonas Collin, en framstående man inom embetsverlden och en utmärkt ädel menniska, i hvars hem Andersen småningom fick så godt som ett eget hem. Genom Collin fick han af kung Fredrik VI underhåll och friplats vid Slagelse' skola, hvarifrån han förflyttades till Helsingör med rektorn, som dit fick transport. Men då Collin fick veta, att rektorn ej förstod handleda det underliga naturbarnet, tog han honom tillbaka till Kjöbenhavn, der Andersen efter enskild undervisning blef student 1828 och 1829 tog »anden examen».

Nu skulle »digterlivet» börja för allvar — dikter, skrifna i skolan, läsas än i de senare samlingarna. Hans första skrift, »Fodreise fra Holmens Canal», som var parodiskt hållen, gjorde god lycka, men kritiken högg sig fast på skriffel och oriktiga ordformer. Värre gick det hans vådeviller och dikter inför den estetisk-gramatiska tribunalen, men publiken tycktes vara mindre hård än kritiken. Han gaf sig på resor i Danmark 1830 och i Tyskland 1831 och utgaf reseskildringar — det är i »Skyggebilleder af en Reise till Harzen og det Sachsiske Schweiz» (1831), som hans första »eventyr» förekommer. Så skref han en »trylleopera» med musik af Hartmann, bearbetade romaner af Walter Scott till operatexter för andra komponister och utgaf en diktsamling kallad »årets tolv måneder», den han tillegnade kung Fredrik. Kritiken slog honom hårda slag, men hans gynnare öfvergåfvo honom ej och till dessa hörde kungen. Så fick Andersen 1833 ett reseanslag, kunde beresa Tyskland, Frankrike och Italien, hemsände ett synnerligen svagt drama (Havfruen) — men utgaf vid sin hemkomst *Improvisatoren* och första häftet af *Eventyr fortalte for Börn* (båda 1835), och hade alltså vid

tretio års ålder funnit sin kallelse och vunnit ett skaldenamn — dröjde det än ytterligare nära ett årtionde innan Kjöbenhavnskritiken kunde se det.

* * *

Nu ha vi följt skaldens utveckling. Kortare kunna vi fatta oss om hans segerbana.

Det blef, som vi redan nämnt, icke Kjöbenhavn, som upptäckte hans storhet. Sverige och Tyskland först, England och Frankrike sedan, gåfvo högljudt erkännande åt romanförfattaren, lyrikern och sagoberättaren Andersen, medan det i Danmark ännu icke var rätt estetiskt och kritiskt »comme il faut» att gifva honom loford. Genom sina sträfvanden som dramaturg — brödarbeten efter hans eget erkännande — gaf han ock lastarena rum, ännu mer kanhända genom sina personliga egenheter. De gamla vännerna stodo dock bi, och publiken var honom icke obenägen. Liksom förut i Fredrik VI, fick han äfven i Kristian VIII en välvillig patronus.

Att resa var och blef hans lifsluft, hans skola, hans behof. Italien och Orienten, Sverige och England, Frankrike och Holland, Schweitz, Tyskland och Österrike genomkorsade han många gånger, barn i huset i barnkamrarne som i fursteslotten, ständig läggande nya »eventyr» till de förut diktade, i romaner och reseskildringar nedläggande utbytet af sina intryck. Från 1838 hade han en »digtergage» af 800 kronor, från 1851 professorstitel och steg sedan på den danska titelstegen ända till konferensråd. Preussens konung Fredrik Vilhelm IV gaf honom 1846 hans första orden, Danmarks senare på året hans andra, Sveriges 1848 hans tredje. Sedan blefvo de »legio».

Andersen träffade på sin första svenska resa 1837 Fredrika Bremer, med hvilken han sedan allt jämt underhöll en förtrolig vänskap. Efter hemkomsten diktade han den bekanta sången »Vi er et folk, vi kaldes Skandinaver». Minnet från hans andra svenska resa ha vi redan omtalat. Den tredje, 1849, har han tecknat i hvad han kallar sin mest genomarbetade skrift, »I Sverige» — och dessutom alla tre i sitt »Livs Eventyr». Som ett minne af sin fjerde resa i

Sverige 1865 sände han kung Karl XV ett exemplar af sistnämnda skrift med en särskild versifierad tillegnan som tack för »den rige dag på Ulriksdal». I denna sin flera gånger utgifna sjelfbiografi vitnar han ofta om sin kärlek till Sverige och svenskar. Särskildt räknar han Jenny Lind bland dem, hvilka framför andra inverkat på honom som skald, och han hugfäster med hjertlighet minnet af samvaron med kung Oskar I i hans familjekrets, med Beskow och de Stockholmske litteratörerna, med lärare och lärjungar i Upsala — der han fick höra Wennerberg sjelf sjunga »sine nutids-bellmanske sange» — ja, med kyrkfärdsfolket i Leksand, dit hans ord sedan bragte prof. Marstrand, hvars präktiga tafla från Siljan och kyrkofärdsbåtarne (nu i Kristiansborgs kongl. taflegalleri) sålunda blef en medelbar frukt af skaldens svenska resa.

Den svenska bokhandelskatalogen upptager intill 1865 tretio upplagor i vårt land af Andersens skrifter. Första svenska upplagan af hans sagor trycktes i Helsingborg 1842, den första samlingen i Stockholm 1850. Men alla, som åtmistone lika väl som de svenske öfversättarne känt danskan (och det vill just ej alltid säga så synnerligen mycket), ha säkerligen föredragit att läsa »eventyren» på författarens eget språk. Sjelfva den »praktupplaga», som i Stockholm utgifvits med originalets träsnitt, låter t. ex. justitierådet i »Lyckans galoscher» se gamla rönträd i Östergade på kung Hans' tid, i stället för »rönner» (»ruckel» eller »kåkar»). Förmodligen för att undvika dylika misstag har en bekant bokslödjsman trott det vara bättre att försvenska Andersen'ska sagor efter tyskt original; både »Svinaherden» och den »ståndaktige tennsoldaten» m. fl. har han (1874) utgifvit »från tyskan» såsom tillhörande W. Hoffmanns »Sagoberättare». Det vitnar åtminstone fördelaktigt om förläggarens oegennytta, att, till förmån för hr W. Hoffman, — helt enkelt undertrycka ett sådant författarnamn som H. Kr. Andersens.

In i sina sista år fortfor Andersen att då och då utsända ett nytt häfte af sina älskliga sagor, hvilkas spridning på otaliga tungomål och i ständigt nya upplagor årligen tilltog. Sin plan och afsigt med detta författarskap har han sjelf

funnit fullkomligt riktigt angifven i dessa af honom anförda ord ur en anmälan af en nyare samling: »Eventyret holder en lystig domedag over skin og virkelighed, over den ydre skal og den indre kjerne. Der går en dobbelt ström deri. En ironisk overström, som leger og spöger med stort og småt, som spiller fjerbold med höjt og lavt; og så den dybe alvors underström, som retfärdigt og sandt bringer alt 'på sin rette plads'. Dette er den sande, den kristelige humor».

* * *

Hans reslust öfvergaf honom ej. Men när han vistades i hemmet, slog han ofta upp sina bopålar hos grosshandlaren Melchior, i hvars familj han, liksom tidigare i Collins, hade ett verkligt hem. På Melchiors villa »Rolighed» träffades skalden af sin sista sjukdom, och knapt hade augusti månad ingått — den månad, om hvilken han 1833 sjungit att

»Fra livets sol det går till gravens skygge»,

så släcktes hans öga i en stilla död, den 4 augusti 1875. Nu tömdes prisets ymnighetshorn rikligt öfver grafven, till hvars hvila den gamles stoft invigdes i närvaro af konungen, kronprinsen, främmande sändebud vid konungens hof, rikets store och den aflidnes vänner. Mången »liten Viggo» var säkert också med.

Och hur kunde de väl annat? De kände ju sedan barnaåren den hjertevarma dikten:

»Jeg en smuk historie dig lover,
fölg nu moder til din lille seng!
Synge vil jeg for dig til du sover,
lille Viggo, moders beste dreng!

Du måske for mig, som äldre, synger,
når jeg skal til ro den sidste gang;
ja, når jorden på min kiste tynger
syng da med den dybe vuggesang!

Tänk pa ham, der trofast mange gange
gynged dig på armen op og ned.
Verden glemmer mig og mine sange!
Mon *du* glemme vil min kjärlighed?

Paul Genberg.

1875.

»Det gick här för några år sedan en fattig student, kommen från den yttersta norden, långt från vänner och fränder. Känd var han af ingen, icke heller var han den, som gjorde sig angelägen om att blifva bemärkt . . . Nu sitter han vid konungens rådsbord, dit manad af den ädlaste och rättsinnigaste bland Europas furstar, och det i en tid, då till och med barn och spenabarn tyckas märka, att de andas på en af verldshistoriens domedagar.»

Så talade *Carl August Hagberg* i Lund den 18 april 1847, då stadens och universitetets män samlats till en fest för att bringa hyllning och erkännande åt det nyutnämnda statsrådet Paul Genberg. »Kunna snille», fortsatte talaren, »vidsträckt lärdom och en heder så ren och skär som den eviga snön på det fjäll, vid hvars fot han sett dagen, någonting uträtta för frihetens och framåtgåendets sak, så har icke Oskar förgäfves vändt sig till honom . . . Många äro icke de, som känna honom, han har att göra sig känd med sina gerningar.»

Och detta har *Paul Genberg* gjort. Hans gerningars rad är afslutad i döden, nu »följa de honom efter». De vitna om en hög och ädel ande i en svag och bräcklig hydda; de vitna om en skarpsinnig, mångkunnig, samvetsgran man med ren och ädel vilja, som, om han ock ej i den grad var »situationens man», som mången en gång väntat, dock på alla de banor han beträdt, lemnat det sällsynta exemplet af ödmjuk öfverlägsenhet, och hos alla de personer, som kommit honom nära, väckt en så hög grad af erkännande och kärlek, att den stundom förundrat dem, som endast efter resultaten af hans offentliga lif dömt hans rätt till ett fräjdadt namn.

Paul Genberg föddes den 13 april 1811 i Odensala i Jämtland. Hans far hette Anders Paulsson, hans mor Anna

Persdotter från Genvalla, den ort, från hvilken det af många norrlandsbarn burna namnet Genberg härstammar. Fadern var en fattig man, som en tid var gästgifvare, och då fick Paul skjutsa resande; men trots fattigdom och försakelse blef det honom dock beskärdt att i Frösö skola inhemta den lärda bildningens elementer. Skild från skolan på grund af ett kanske nog ofrivilligt deltagande i något pojkaktigt öfverdåd, sökte den ångerfulle ynglingen upp Lunds universitet för att komma så långt som möjligt från hemorten, och här blef han student den 14 febr. 1828.

I sju år gick nu den fattige studenten från Norrland bland det skånska universitetets ungdom, okänd och tillbakadragen, som talaren vittnade 1847. Men han lät ej åren gå förgäfves. Fliten gaf de rika anlagen utveckling, och då Genberg 1835 besteg parnassen var han redan en lärd man. Romarnes språk behandlade han som en mästare, och filosofiens studium täflade med den klassiska filologien om företrädet vid hans val af lefnadsbana. Att fästas vid universitetet var hans önskan, men professorn i praktisk filosofi, den underlige Cedersköld, tyckte sig hafva nog af docenter och afslog Genbergs begäran om kallelse till ett rum bland dessa. Latinaren Lindfors förstod bättre sin vetenskaps intresse, och 1837 nämndes Genberg till docent i romerska språket och literaturen, sedan han författat en afhandling öfver ett gramatiskt ämne. Efter Lindfors' död förordnades Genberg att förestå den lediga professuren och erhöll ett rum å förslaget till dess återbesättande, sedan han utgifvit en ny afhandling i latinsk gramatik. Men lektorn J. G. Ek utnämdes 1842 till professor och Genberg till adjunkt i den romerska »vältaligheten och poesien», hvarefter Genberg 1843, med understöd af allmänna medel och ett års tjenstledighet, anträdde en utländsk resa för vetenskapliga ändamål.

Under tiden hade Genberg i Lund blifvit ungdomens älskling och universitetets hopp. Ingen skref och talade latin som han, ingen hade vidsträckt beläsenhet som han, ingen kunde mäta sig med honom i skarpsinne, men ingen gick sin väg så stilla och fridälskande som han. När de yngre lärarne i Lund år 1841 uppsatte en tidning för »*Studier, kri-*

tiker och notiser», var Genberg väl medlem af redaktionen, men han hade så föga hog för literär produktion, att man i detta blads fem årgångar endast träffar tvänne artiklar af hans hand. Dessa vitna dock i hög grad om både stil och skarpsinne hos författaren — särdeles hans vackra diatrib mot Hagbergs i en kritisk uppsats gjorda förklaring, att latinsk poesi i våra dagar vore en omöjlighet. Återkommen från sin utländska resa, manades Genberg af många vänner att mäla sig som sökande till den efter Cederskölds död lediga professuren i praktisk filosofi, och då han i denna egenskap den 28 maj 1846 försvarade sin på den prydligaste latin affattade skrift om moralfilosofiens grund (»de principio philosophiæ moralis»), strömmade unge och gamle till för att öfvervara akten, och på aftonen bragte studentkåren med sång och lefverop den älskade läraren sin lyckönskan.

Men till denna professur hade äfven en akademisk lärare i Upsala ingifvit ansökan, likväl utan att speciminera, enär hans utgifna skrifter troddes vara specimen nog. Så dömde dock ej Lunds akademiska konsistorium, utan uppförde Genberg å första förslagsrummet, den upsalensiske medtäflaren å det andra. En våldsam polemik utbröt nu. Man ville gifva afundsjukan mellan universiteten skuld för förslagsrummen, icke de föreslagnes vetenskapliga värde, och den, som påstod sin rätt för nära trädd, angrep på det häftigaste så väl den föredragne, som dem, hvilka föredragit honom. Först när angriparen i en skrift till k. maj:t så godt som tagit sin ansökan tillbaka, trädde Genberg inom skrankorna. Med den största humanitet i form och den mest förkrossande sanning i innehåll nagelfor han sin angripares vetenskapliga befogenhet, och Genbergs »Belysning och granskning af Hegelska filosofiens hyperboreiska referering» är ett sant mästerstycke af kritik.

Emellertid hade polemiken gjort utnämningen till en »cause celèbre» och vållat den utnämnde allmänt erkännande. Lunds studenter och academici sågo dertill i honom den segerrike försvararen af universitetets angripna heder, och det är alltså ej underligt, att både den dag, som bragte underrättelsen om hans utnämning, och installationsdagen, i Lund

firades som fester. Hans första föreläsning, om etikens förhållande till statsläran, var till trängsel besökt, och då tiden för hans föreläsningar var densamma som för professor Nilssons, ingingo en mängd studenter till konsistoriet med anhållan om ändring häruti, så att åhörandet af den ene ej måtte vara ett hinder att få lyssna till den andre — en ansökan, som genast bifölls. Kort var dock den tid, Genberg under dessa gynsamma förhållanden fick verka som en väckande ande vid vårt södra universitet; den 28 augusti sammanträdde 38 af 56 röstberättigade och valde — med 15 röster — Genberg till universitetets riksdagsman inom preståndet vid den d. 15 nov. 1847 begynnande riksdagen.

Här uppträdde Genberg alldeles icke i främsta ledet bland debattens män, hvartill kanske ock hans fysiska svårighet att tala bidrog, ett sorgligt öde särskildt för den, som i så hög grad som Genberg ägde ordet i sin makt. Å konsistoriets vägnar motionerade han om åtskilliga universitetets behof, som medlem af lagutskottet deltog han träget i dettas arbeten men föga i debatten inom ståndet, och då representionsreformfrågan sysselsatte allas sinnen och ett »reformvännernas sällskap» som bäst höll möten i hufvudstaden för att diskutera de grunder, på hvilka ett förslag till ny riksdagsordning borde byggas, deltog han i dessa förhandlingar och valdes till medlem af sällskapets styrelse. Härigenom fick han en »liberal» färg, utan att alls vara »prononcerad», och då den liberala vinden på våren 1848 blåste genom Europa och en flägt kändes ända upp till Stockholms slott, så att äfven der en förändring i »system» stod för dörren, var Genberg en af dem, hvilka den 10 april 1848 kallades till kung Oskars rådsbord för att der utarbeta de reformer, som ej längre borde uppskjutas.

Det berättades då för tiden, att kung Oskar tillkallat preståndets talman, erkebiskopen Wingård, för att känna sig för hvad sympatier hans kandidater till ecklesiastikportföljen kunde påräkna inom det konservativa högvördiga ståndet. »Hvad säger Wingård om Ekströmer», började konungen. Det var då varande generaldirektören för hospitalen, den för sin administrativa förmåga erkände läkaren. »Ers majestät»,

svarade erkebiskopen, »ännu är ej svenska kyrkan *så* sjuk, att hon behöfver en läkare.» — »Nå, Thomander då?» — Intet svar, men uttrycksfull mimik. — »Men han är ju ett snille!» — »Lucifer var ock ett snille.» — »Nå, än Genberg?» »Ers majestät, af tre onda ting väljer man heldst det minst onda.» Så kallades Genberg.

Anekdotens värde som historisk interiör må vi lemna derhän, säkert är, att den sant tecknar situationen. Ehuru Genberg först efter inhemtande af biskoparnas tanka vågade mottaga konungens kallelse, är det nogsamt kändt, att han under sin statsrådstid aldrig stod synnerligen väl med presterna, ett förhållande som i sin mon bidrager till förklaringen af de få resultaten i reformväg af Genbergs fyraåriga statsrådsverksamhet. Hufvudorsaken torde dock ligga i konungens egen ringa benägenhet att »sätta yxan till roten». När härtill kommer, att ett statsråd på den tiden var den gamla regimens både statssekreterare, statsråd och »allmänna ärendens beredning» och alltså, helst med Genbergs samvetsgrannhet, stod i fara för öfveransträngning endast och allenast genom handläggning af de löpande ärendena, torde de fyra årens relativa resultatlöshet för den allmänna utvecklingen ej böra väcka stor undran. Äfven å helsans vägnar var Genberg, ehuru ännu en ung man, föga egnad till ett så rastlöst arbete, som det, han sjelf ålade sig i sin höga embetsställning. Nog af, vi *behöfva* ej söka orsaken till hans afgång ur konseljen i någon brytning med den herrskande viljan; kanske snarare i en missräkning på den egna kraftens uthållighet för de små och tillräcklighet för de stora frågorna.

Få veckor efter april-konseljens bildande afläts kongl. maj:ts proposition till rikets ständer om en ny representation, och i denna har ock Genberg sin del af arbetet och ansvaret. Detta skulle vara den nya konseljens »lifsfråga», men då afgörandets dag under det följande riksmötet nalkades, var regeringen minst sagdt liknöjd och frågan föll, men ej ministären. Inom Genbergs eget departement förelågo viktiga frågor: religionsfrihetens utveckling till motsvarighet mot regeringsformens bud, var en; ännu mera efterlängtad var

måhända en ny skollag. I denna fråga vanns under Genbergs ledning väl ett cirkulär (6 juli 1849), som innebar de båda bildningsliniernas sammanslagning, gymnasiernas, lärdoms- och apologistskolornas förening till ett sammanhängande läroverk samt ämneläsning i de högre klasserna, men lemnade åt vederbörande skolkollegier att sjelfva efter egna åsigter om lämplighet och möjlighet genomföra planen och saknade i flera hänseenden nödiga bestämmelser, — hvaröfver sedan klagades både vid skolorna och i riksdagen. Under *en* förordning af allmännare betydelse, så väl för vårt högre uppfostringsväsen som för vår vetenskaplighet, finna vi dock Genbergs namn; i den sista konselj, hvari han som statsråd fungerade, fick han föredraga och till konungens underskrift framlägga universitetens nya statuter.

Redan under sin student- och docent-tid hade Genberg sett sig om »in theologicis» och hans filosofiska ståndpunkt skilde honom på intet sätt från vår kyrkas dogmatik, hvarom hans professorsspecimen tillräckligt vitnar. Det kunde således ej vara honom obehagligt att ingå i kyrkans tjenst, och då Kalmar stifts presterskap, efter biskop Kullbergs död, visat sig hågadt att ännu en gång ur konseljen hemta sin herde, mottog Genberg gerna biskopsstafven, efterföljd på taburetten af sin vän och universitetskamrat Reuterdahl, som åtminstone ej såg »liberal» ut och framför allt stod väl med presterna. Den 3 april 1852 utnämndes statsrådet Genberg, ehuru ännu »laicus», till biskop i Kalmar och kyrkoherde i de med biskopsstolen förenade prebendeförsamlingar, och prestvigdes efter utnämningen, utan att affordras något presterligt »specimen».

Som biskop och eforus öfver läroverken i Kalmar stift har Genberg sedan i stillhet verkat under de återstående tjugutre åren af sin lefnad, endast sällan deltagande i andra offentliga värf. Vid 1853 års riksdag infann han sig dock på biskopsbänken. Såväl i prestståndets plenum som inom bankoutskottet deltog han i förhandlingarna ända framåt midsommaren 1854, men återvände sedan till sitt stift och uteblef, med k. maj:ts tillstånd, från de följande ståndsriksdagarna. Vid de båda kyrkomötena, 1868 och 1873, infann

han sig deremot, och deltog mellan dessa i kyrkolagskomitén. Det var vid den första af dessa »svenska kyrkans riksdagar», Genberg föreslog och vann pluralitet för en skrifvelse till k. maj:t med begäran om beredande af större rätt för församlingarna, än hvad dem hittills tillkommit, vid deras själasörjares tillsättning.

Känd som utmärkt talare och klassisk filolog, kallades Genberg 1871 af svenska akademien att intaga Reuterdahls plats inom detta för språkets och vitterhetens rykt stiftade samfund, oansedt han icke aktat nödigt att i den svenska literaturen, vare sig på vetenskapens eller vitterhetens fält, nedlägga någon framstående frukt af sin ovanliga begåfning och bildning. Valet väckte derför någon uppmärksamhet, och denna förminskades ej genom den ovane skriftställarens inträdestal, som, oaktadt många skönheter, stundom nästan låter ana, att författaren tänkt på latin, ehuru han nedskrifvit sina tankar på svenska. Måhända skall en posthum samling af skrifter, dem han sjelf blygsamt undanhållit offentligheten, snart bereda Genberg ett författarnamn, öfverensstämmande såväl med förutsättningen för det akademiska valet, som med 1840-talets rika och berättigade förväntan — denna, som fann ett uttryck i installationsprogrammets ord: »han skall gifva åt vetenskapen om icke ny riktning, dock nytt intresse».

Redan som fattig »academicus» hade Genberg vunnit ett hjerta, och det blef *statsrådet* beskärdt, att 1849 som brud hemföra *akademiadjunktens* trolofvade, en dotter till den i Lund bosatte öfverste N. Toll. Familjelyckan följde honom troget, och han fick åldras i ett kärleksfullt hem med barn och maka. Sin sjuklighet, som kanske grundlagts under ungdomens armod, bar han med jämnmod och utan klagan, men sörjde öfver sin oförmåga att som predikant verka i sin församling — hindrad, som han var, af både lungans och strupens ohelsa. Ett nytt inre lidande sällade sig under sista tiden till de redan befintliga, men plötsligt påkom dock och fort slöt hans sista kamp med förgängelsen, den 29 september 1875. Den 12 oktober jordfästes hans stoft i Kalmar domkyrka, en sorgehögtid för hela staden. Äfven från Lund

sändes en krans till den fordne lärarens graf, vitne om minnesgod tacksam kärlek. Måhända skola vi ej fela, om vi antaga att denna krans på Genbergs graf hugfäste minnet af hans lyckligaste dagar.

Hampus Kristofer Tullberg.

(1876).

Ur en fältväbels torftiga hydda i Småland utgingo tvänne bröder, hvilka båda förvärfvat ett namn bland våra orientalister, båda tillhört våra verksammaste universitetslärare, den äldre dess utom i ett halft århundrade ifrat för en fonetisk rättskrifning af vårt språk, med så varm håg och så ringa framgång att han väl kan kallas ortografiens martyr. Det är denne gamle språkforskare, Håkan Sjögrens siste lärjunge, som nu gått hädan efter ett långt lif.

Hampus Tullberg var i sin tid en mycket namnkunnig man. Han var känd för omfattande språkliga kunskaper, men ännu mer för sin okufliga ihärdighet att vidhålla de idéer, han hemtat från gamle Ihre och från sin ungdoms samtiding, Rask, idéer, hvilka i hans egendomliga personlighets degel icke vunno omsmältning till sådana verk, som föra vetenskapen framåt, men intill hans sena ålderdom höllo honom sjelf uppe, i medvetandet att han arbetat träget och stridt för det sannas seger. Trots allt förbiseende, allt förlöjligande, allt underkännande, kunde han derför utan bitterhet gå sin bana fram, full af kärlek, som han var, till vetenskapen, till sanningen, till menniskorna — och främst bland dessa den studerande ungdomen vid det universitet, han så länge tillhört. Han möttes ock af dem med kärlek tillbaka, logo de än åt hans kantigheter, hans stafning och hans litenhet; för hans varma hjertas skull sågo de upp till honom, äfven om de icke visste hur lärd han var, hur mycket han arbetat för att bringa sin ungdoms oklara förnimmelser af den kompa-

rativa språkforskningens värde för det enskilda språkstudiet till åskådlighet och nyttigt bruk redan vid den elementära språkundervisningen.

Ty detta var hvad han ville: »ett gramatiskt behandlingssätt, mera lämpadt efter språkets fast beståndande fordringar, än efter språklärares lätt öfvergående tycken». »Må språkstudiet följa naturvetenskapernas herrliga exempel», utbrister han i företalet till en af sina många språkläror, och som en af de förste ifrarne *i vårt land* för denna, nu erkända, rätta väg, förtjenar Hampus Tullberg en tacksam minnesruna.

Han föddes den 2 november 1796 i Nöbbelöfs socken nära Vexiö och kom vid tio års ålder i Vexiö skola, hvarifrån han 1812 uppflyttades på gymnasium. Redan nu fick han jämväl egna sin tid åt undervisning af andra — bland hans första elever märkes hans yngre broder, sedermera professorn i Upsala Otto Tullberg — och sålunda fick han medel att bekosta sig enskild handledning i hebreiskan af den gamle domprosten Håkan Sjögren, som ännu vid 86 års ålder bibehöll sin vigör till den grad, att hans stämma »i otålighetens stunder liknade åskans», enligt Tullbergs anteckning. Men lille Hampus måtte sällan ha väckt denna åska till lifs, ty han var synnerligen läraktig i de bibliska språken och drömde redan när han 1816 lemnade gymnasium om lyckan att få dit återvända som lärare i dessa. Men nu föll Ihres sextiofem år förut utgifna »utkast till föreläsningar öfver svenska språket» i hans hand. Han hade köpt den på bokauktion i Vexiö och medförde boken till fadershemmet, der han tillbragte sommarferien, och, som han sjelf säger (1862) i sin »Rättskrivningslära», »här såg jag den lärde mannen framkasta tvivelsmål öfver ofelbarheten av den tidens rättskrivning; ok, ehuru hans inkast voro ganska lösa ok osköldiga, gorde de dokk hos mig ett djupt ok varaktigt intrökk». Men äfven Ihres dissertation »de harmonia linguæ latinæ et sviogothicæ» föll samtidigt i hans hand och väckte hans lifligaste intresse för det etymologiska studiet. Så hade han fått sina för lifvet bestämmande intryck redan innan fadren frampå hösten lånte sig femtio riksdaler riksgäld i kyrkokassan för att dermed ge sista bidraget till sin sons uppfostran: med

dessa for Hampus till Lund, och inskrefs som student, höstterminen 1816.

Medellöshet tvang dock till konditionerande, och så gick hela året 1817 utanför universitetsstaden. Men 1818 kunde Tullberg ej försumma, om han skulle få vara med om nästa lagerfest. I hopp att af den store orientalisten Norberg, som då ännu var professor i Lund, kunna erhålla något understöd, tillskref han denne på hebreiska. Tullberg blef kallad till honom. »Han skall bli min docens», sade Norberg — men efter penningar fick den fattige studenten se sig om på annat håll.

Examina gingo dock undan och 1820 skulle Tullberg disputera pro gradu. Han hade sjelf författat sitt »lärdomsprof», en af den Ihre'ska dissertationen inspirerad »omogen frukt», enligt hans eget omdöme fyrtiotvå år senare, men en mycket ovanlig företeelse bland samtida gradualafhandlingar. Det var »harmonia linguæ hebrææ et suecanæ» som här korteligen framstäldes, d. v. s. rot- eller ljudliknande ord (»voces similes») ur hebreiska och svenska språken, stundom med jämförelser ur det latinska, arabiska, grekiska och engelska, och dertill *tjugufem rader opunkterad hebreiska*, innehållande författarens tillegnan och tacksägelse åt professorn A. Hylander och den vidtberömde orientalisten, prosten Agrell i Småland. Vare sig nu att den något vådliga komparativa etymologien väckte betänkligheter eller innanläsningen af det korta hebreiska »originalarbetet» var för besvärlig (Norberg hade redan då lemnat Lund), nog af, kandidaten Tullberg fick gå från dörr till dörr att söka præses, och fann en sådan först efter många bekymmer — i professorn i matematik, Carl Erik Kjellin. Så kunde han beträda 1820 års parnass, densamma, hvilken promotor, Esaias Tegnér, odödliggjort i sin »Epilog».

Promoti, »det evigas apostlar uti norden», spriddes genast åt skilda håll; Tullberg for dagen efter promotionen ut på kondition. Återkommen 1821, utgaf han en ny »pars» af sin redan nämnda afhandling och kallades på denna 1822 till docent i österländska språk. Som sådan deltog han bland speciminanterna för den efter Norberg lediga professuren, och då samtliga

specimina insändts till Norbergs bedömande, skref denne, att Tullbergs »Elementale Syriacum» — en liten syrisk formlära — klart framstälde sitt ämne och hedrade författaren. Professuren hade Tullberg redan under en del af samma termin (1824) fått förestå, men hvarken han eller någon af de egentliga orientalisterna bland de sökande blef utnämnd. Den nye professorn, som ingalunda då gjort sig känd som orientalist och icke heller någonsin arbetade sig upp öfver det elementära i det vetenskapliga fack, hvars målsman vid lärosätet han skulle vara, installerades med ett program af rektor, hvari denne önskar, att den nyutnämnde »så måtte fylla sitt värf, att hvarken konungen måtte ångra att han befallt honom åtaga sig det, eller han sjelf blygas, att han lydt befallningen». Tullberg blef väl några år senare (1829) utan nytt specimen adjunkt under Bolméer, men vi torde ej misstaga oss deri, att lösningen af den orientaliska befordringsfrågan efter Norberg väsentligt påverkat Tullbergs utveckling.

Nu sökte emellertid Tullberg »mindre literär ära än literärt gagn» med sin skriftställarverksamhet och utgaf 1825 en »Hebr*a*isk Ordbok för skolor och gymnasier», en synnerligen ful typografisk produkt, men framför allt afskräckande derför, att författaren å titelbladet kallade sig do*s*ent. Året derpå tryckte han sin »Hebr*ä*isk språklära», den enda af hans språkläror som varit använd vid skolorna. Han kritiserar här sjelfve Norberg rätt skarpt och uppställer ett deklinations- och konjugationssystem efter sin komparativa princip, med stadig hänsyn till slägtspråken. Andra upplagan af denna språklära utgaf han 1835, ytterligare beklagande att hans åsigter ej följdes af språklärarna, hvilka derför också »sakna öfverensstämmelse med hvarandra». »Den ene råkar på en stötesten, den andre på en annan; rätta stråten se de icke, och kunna icke se den; ty der är intet ljus, som lyser dem under vandringen genom de mörka gångar.» — »Hebräisk Läsbok» utgaf han 1834 (nya upplagor 1841 och 1866), innehållande de femtio första af Davids psalmer, med ordagran öfversättning och gramatiska noter. Den vidunderliga svenskan i den ordrätta återgifningen af det hebreiska originalets satser gaf skolynglingarne mången munter stund

— men också mången svår fundering. »Bespottare kakas» är ett exempel af förra slaget. Af det senares minnas vi följande uttryck: »Allhet praktfull är dotter konungs invändigt». — Inom detta fält — den hebreiska läsbokens — konkurrerade bröderna Tullberg; den yngre uppträdde först 1845, men, som vi tro, med afgjordt företräde.

Sin lilla syriska formlära utvidgade Tullberg till en syrisk gramatik, »Initia linguæ syriacæ», en skrift om 132 sidor, utgifven i disputationsform i Lund 1836, 37. Sina åsigter om en språkläras rätta uppställning tillämpade han vidare i en Svensk språklära (1836), en tysk (1838) och en fransk (1839). Professuren i österländska språk hade han fått förestå hela läsåret 1832—33, då han tolkade Esaias, äfvensom under delar af åren 1830 och 34. Och ifrån 1827 hade han varit kurator för den blekingska studerande nationen samt en trogen hjelpare och varm vän för de unga, ehuru sjelf tryckt af »den akademiska fattigdom, som nu tvingar mig» — så skref han 1836 — »att, till godtgörandet af den långa lönlöshetens följder åt andras undervisning offra större delen af den tid, som borde vara helgad åt vettenskapernas tjenst.» Hans försök att vinna sin från skolåren åtrådda befordran till lektor i Vexiö gick om intet (1832), erkännandet af hans vetenskapliga idrott var klent, och hans rättskrifningssystem, oaktadt han ännu ej vågat sjelf följa det fullständigt, låg honom beständigt i fatet. För att vinna läsare åt sina språkläror i de moderna språken lät han docenten (sedermera professor) Ek stå som utgifvare af hans Svenska gramatik, hvarigenom hans bok kunde tryckas utan hans stafning, och lät sedan öfvertala sig att i sina tyska och franska gramatikor »stafva vanligt» — men ingen af dessa funno köpare ändå, och Tullberg kände förlusten dubbel. Ingen under alltså, om han nära fyrtioårig beslöt sig för att söka hamn i kyrkans tjenst. I maj 1835 disputerade han på vacker latin om de framsteg, den ny-testamentliga kritiken gjort efter det Griesbach utgifvit sin upplaga af »Novum», och på denna lika ortodoxa som obetydliga skrift förlänades honom »sacri ordines»; först 1840 utnämndes han till kyrkoherde i

Stora och Lilla Slågarps pastorat, två mil från Malmö, på den rika slättbygden.

Nu lät Tullberg ej längre öfvertala sig, att hålla inne med sin »Rättskrivningslära». I januari 1841 utgaf han den — den var då redan 10 år gammal. »Skriften har till söfte att föreställa uttalet, liksom regenten att föreställa folket... Skriften är uttalets ombud liksom regenten är folkets. Alltså är den skrift fullkomligast, som trognast avbildar uttalet, liksom den regent är den bäste, som villigast lyssnar till folkets röst.» Det vigtigaste hindret för rättskrifningens vetenskapliga utbildning i senare tider ser Tullberg i Svenska akademiens haltande mellan grundsatserna: *uttal* och *skrifbruk*, och ser i akademiens sätt att följa ett om än så oriktigt skrifbruk »ett bihang till Gustav den Tredjes inkräktningslust på svenska frihetens område». Den värma och kärlek, med hvilka han ifrar för sina satser, gör ett tilldragande intryck på en hvar, men den scano-smolandiska fonetismen torde ej vara en fullt lämplig drägt för det svenska tungomålet — och Tullbergs fonetism var lämpad efter hans eget uttal. Derför skref han »lökkliga tider»; men sådana fick han ej upplefva: ty — »arbetet var, som det hadde ikke varet till», klagar han i den förnyade och utvidgade »Svensk Rättskrivningslära, stödd på vettenskaplig grund», hvilken han utgaf 1862, sedan dels presterlig tjenstgöring (från 1 maj 1842), dels sjuklighet för honom omöjliggjort »all egentligen litterär värksamhet» under mellantiden. »Nu har akademiska rättskrivningens oduglighet blifvit laggd i öppen dag», skrifver han 1862; »får se, om också nu alla tungor äro stumma, ok alla pennar hvila.»

Blef det den gamle stridsmannen än icke beskärdt att ens 1862 väcka någon polemik med sin skrift — den betraktades som en kuriositet af de få som sågo den och inga anmälare omtalade dess innehåll för andra — så fick han dock snart se, att icke alla tungor voro stumma och alla pennor hvilade. Men icke ens nystafningens antesignaner kände till — eller kändes vid — sin ålderspresident; derpå var han ock väl beredd. »Det har allaredan sin tillfredsställelse», skrifver han, att man vet för visso, att man står i jusets ok sanningens tjänst; det är mitt lynne, att jag hellre

står på sanningens sida, ok ser mig öfvergiven av alla, eller smädad av alla, än jag står på lögnens sida, ok ser mig uppburen av allt folket, ok hör det ena bifallsropet avlösa det andra.»

Tullberg tog icke härmed afsked från literaturen. Ännu 1868 utgaf han en ganska diger volym, »Bidrag till etymologiskt lexikon öfver främmande ord i svenska språket». Under sina senare år åtnjöt han tjenstledighet från kyrkoherdegöromålen och bosatte sig åter i Lund der han 1871 fick fira den »guldbröllopsfest med sanningen», till hvilken Esaias Tegnér redan 1820 inbjudit promoti:

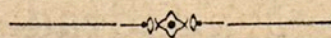
»Välkomna då, I silfverhårade
I Febi svanar»

heter det i Epilogen, och skalden ser från sin himmel hur de åter tåga upp till katedralen att kransas:

»Och sakta orda mellan sig de gamle
om flydda dagar, om sin ungdoms drömmar.»

I ännu ett sådant tåg blef det Tullberg beskärdt att vandra med kransad silfverhjessa (1874), och den lille gubben var då, som ett halft århundrade förut, älskad af de unga, för hvilka äfven hans intresse brann varmt som fordom. Den 2 februari 1876 slöt han sitt öga i dödens sömn, och nu följdes han för sista gången af de unga, då Lunds biskop skulle viga hans qvarlefvor till hvila i mullen. Hans begrafningsdag, den 8 februari, var en sorgehögtid i Lund. Blekingska nationen lade en lager på hans kista. Efterverlden skall ej neka hans minne den ärekrans, som höfves oförtröttad kärlek och aldrig svigtande nit i forskningens tjenst.

Hampus Kristofer Tullberg gifte sig 1842 med Ulla Stäck, en syster till konstnären Josef Stäck. Af trenne söner öfverlefver honom blott en.

Anders Sandberg.

1876.

»Lyx och öfverflöd tycker jag icke om, hvarken uti enskild eller offentlig hushållning, och tvekar icke att allestådes både med lära och lefverne söka göra denna grundsats gällande». Dessa *Anders Sandbergs* ord till statsrevisorernas protokoll för några årtionden tillbaka bilda en karakteristik af honom sjelf; de visa oss den grundval, från hvilken hans politiska verksamhet utgick.

Men då hans plats bland våra politiska män under mer än ett fjerdedels sekel var i rikets andra stånd, preståndet, som i allmänhet jämte adeln understödde, ja gerna höjde, regeringens anslagsfordringar, måste naturligtvis Sandbergs princip skarpt bryta sig mot »de högvördiges» majoritet. Han blef derför aldrig en af hvarken ståndets eller riksdagens ledande män — för en sådan ställning hade han också i allt annat än sparsamhet ej nog utpreglade åsigter — men han blef en af de ihärdigaste och samvetsgrannaste förrättare af det tunga riksdagsmanna- och revisorsarbetet under tjugosju år, vid nio riksdagar och sju statsrevisioner. Och emedan han hade den åsigt, att »en vald riksdagsman underhålles icke för att tiga uti vigtiga och tvetydiga fall», aldra minst »när hans mening icke är majoritetens», så har han i preståndets protokoll, i utskottsbetänkanden och revisionsberättelser efterlemnat ett minne af sin politiska verksamhet, som både i omfång och konseqvens öfverträffar de flesta af hans samtida ståndsbröders. Och hans arbete *för* folkskolan, *mot* bränvinet — och *mot* representationsförändringen, tillhör rikets, ej blott riksdagens häfder.

Och inom den svenska kyrkan, hvars nitiske tjenare han varit i mer än ett halft århundrade, har han efterlemnat ett äradt namn. Från det torftiga hemmet medförde han den

barnatro, som städse förblef underlaget för hans teologi, och ju mer ett långt lif förde honom in bland tros- och otrosriktningar, hvilka störde *enheten*, dess mera vände sig hans en tid frikyrkligare åsigter tillbaka till kyrkans famn. Vid vårt första kyrkomöte reserverade han sig formligen mot mötets beslut, att antaga riksdagens lagförslag till lättnad för lekmannaverksamhet inom kyrkans råmärken.

Anders Sandberg var född i Torsås socken, nära Kalmar, den 24 Jan. 1797. Föräldrarne afflyttade 1801 till Öland och kallas af en talare i presteståndet (1854) »inhysesfolk», »bland hvilka», fortfor talaren, »både funnits och än i dag finnas flere, som äro förmögnare än många, som benämnas bönder». — »Jag är uppfödd i en inhysesstuga», hade nämligen Sandberg sagt, på tal om en bevillning, från hvilken han ville förskona de fattigare klasserna, »men såg hvarken der eller i min omgifning annat än en större eller mindre fattigdom, och den stundom till ytterlighet». Föräldrarna hade tre barn och fadren blef snart lam. Det är alltså mer än troligt, att de ej hörde till de »förmögna inhysesbjonen» i presteståndets protokoll; men ändå underkastade de sig de umbäranden, som kräfdes, för att låta äldste sonen studera till prest.

En prestman, Johan Mich. Schmitth, som 1817 var komminister i Torslunda på Öland, kallas då af Anders Sandberg »min bäste gynnare och förste lärare i skolämnen». Detta var i hans första akademiska disputationsprof. I det andra nämner han Ölands landshöfding, Axel Adlersparre, som sin »främste mecenat». Men med konditionerande fick den fattige ynglingen både som skolgosse och gymnasist (i Kalmar) hufvudsakligen skaffa sig sin utkomst, liksom sedermera som student, det han blef i Lund 1816. Här begynte han egna studier åt alla de ämnen, som vid akademien hade målsmän inom den filosofiska fakulteten, ej minst åt de naturvetenskapliga, men umbärande och öfveransträngning vållade honom snart en svår nerffeber, af hvilken han för hela lifvet fick ett bittert minne. En sköterskas misstag föranledde nämligen, att den sjuke fick en matsked ur en af de för kemiska studier hemtagna flaskorna, i stället för ur den af läkaren föreskrifna, och häraf följde — väl icke döden, men en för

hela lifvet fortfarande omöjlighet att nedsvälja andra födoämnen, än sådana som upplösts i flytande form.

Prestvigd 1820, återvände Sandberg snart till Lund för att afsluta magisterprofven. Högsta betyget i alla ämnen — utom ett — förde honom som primus på 1823 års parnass, der Sven Nilsson framstälde »magisterfrågan» till hans besvarande. Den var qvistig nog i de dagar, ty den gälde naturfilosofiens och naturstudiernas relativa befogenhet vid konstruerandet af ett »systema naturæ». Födande sig med predikokonditioner och handledning åt både studenter och skolarer, qvarstadnade Sandberg under största delen af de följande fyra åren vid universitetet, der han hade lönlösa anställningar som docent i fysik och e. o. amanuens vid biblioteket, samt, utan anställning, i tre terminer föreläste och examinerade vid då varande prestseminarium, efter prefektens anmodan. Äfven fungerade han som »præses» i katedern, både för en egen afhandling i skrifttolkning (i stället för pastoralexamen), och för en ung students första akademiska lärospån; den studenten fick sedan en sorglig namnkunnighet som den få år senare i Stockholm beryktade »magistern», hvars öde af Blanche fått en minnesruna i »En trefaldighetsnatt vid Ugglevikskällan». Säkerligen bidrog den begåfvade ynglingens snabba undergång till Sandbergs varma anslutning till den samtidigt begynnande agitationen för nykterhet och bränvinshat, i hvilket sistnämda endast få kunnat mäta sig med Anders Sandberg.

Som lektor i teologi vid Kalmar gymnasium inträdde Sandberg 1828 i tjensteutöfning vid läroverket och i stiftsstyrelsen, men tillhörde denna endast fyra år, enär han med maj 1832 tillträdde Madesjö konsistoriela pastorat inom stiftet, få mil från stiftsstaden. Här fick han nu rikt tillfälle att verka både som själasörjare och som själen i pastoratets kommunallif. Från 1838 var han äfven kontraktsprost i Södra Möre kontrakt. Samtidigt uppträdde han bland nykterhetspredikanternas koryféer, seende i bränvinssupandets afskaffande den enda räddningen för den fattigare folkklassen, som i hans pastorat var synnerligen talrikt representerad. Om det anseende, hans verksamhet tillvann honom bland hans embets-

bröder, vitnar det ständigt förnyade valet till riksdagsfullmäktig och statsrevisor, så ofta Kalmar stifts presterskap under åren 1840—65 fått välja medlemmar af riksdag och revision, hans rum på biskopsförslaget i Kalmar stift 1851 och hans præsidium vid stiftets prestmöte 1858.

Sandbergs första riksdagsyttrande var en klagan öfver de »dryga riksdagskostnaderna» och en opposition mot erkebiskopens maktfullkomlighet. Kom så dertill att han (1840 $^{26}/_{2}$) afgjordt anslöt sig till den namnkunniga »svarsadressen», i hvilken Hans Jansson skildrade landets behof och folkets önskningar på ett sätt, som de konservativa funno anstötligt, så är det lätt begripligt att Sandberg blef räknad bland de »liberala». Och när hans sparsamhetsifver urladdade sig i en de flesta hufvudtitlar genomgående reservation mot ståndets beslut om statsregleringen, dervid hvarken »k. m:ts nådiga hästar» eller svenska akademien eller kungl. teatern — att icke tala om »förnäma ministrar» — undgingo hans nagelfarande anmärkningar — då vardt han hardt när inskrifven bland »nationens män». Men detta skedde visserligen »hans bön förutan». Ty om med liberal skulle menas en man med demokratiska sympatier och benägenhet för nya idéers genomförande i statslifvet, så var Sandberg långt ifrån liberal. Men han var njugg om folkets medel, likaväl som om sina egna, och såg i all sin offentliga verksamhet endast på sin pligt, sådan han efter moget begrundande fattat den, aldrig på vinkar från »högre» eller »lägre» ort, sällan ens på den politiska klokhetens bud.

Derför väckte det emellertid på många håll förundran, då prosten Sandberg *den 24 oktober 1840* i ett långt anförande uttalade sig emot det då framlagda representationsförslaget, af hvars antagande han förutsåg de vådligaste följder. Att Norge kunde gå lyckosamt fram under en representationsform, likartad med den föreslagna, hade sina skilda skäl — ty, säger talaren, »der finnes ingen adel, ej heller något glänsande hof med dess omgifning, inga judar få inträda inom dess gränser». Men för Sverige fasar han för bondevälde, för »amerikanskt köpslageri om allmänna opinionen» m. m. och önskar för sin del en utspädning af stånden,

till de orepresenterades förmon, en förenkling af riksdagsarbetet genom ståndens samarbete på en (eller två) kamrar (utom i grundlagsfrågor) och utskottspersonalens förminskning o. s. v., med ett ord, den »partiela reformen» på den »historiska grunden», som under ett fjerdedels sekel var slagordet, men aldrig ledde till slag i saken. Sandberg försökte åtminstone för sin del att jaka till 1848-års kungliga förslag som *icke* var bygdt på den »tvetydiga personlighetsprincipen», men han fick hvarken sitt eget eller det första ståndet att följa exemplet.

Under sin långa riksdagsbana tillhörde Sandberg ömsom bevillnings- och banko-utskotten och ifrade lika starkt mot misshushållning med bankens medel, som någonsin då det gälde statsverket. Länge ihogkoms hans »särskilda anförande» vid 1843 års statsrevision om misshushållningarna vid Tumba. 1847, 1851, 1855, 1859, 1863, 1865 var han äfven revisor, och mot slutet af denna tid begynte reservationer få en plats i berättelsen. Derför ser man att Sandberg *en gång* reserverat sig mot *uraktlåtenhet* af en utgift: det var 1863, då han reserverade sig mot regeringens dröjsmål, att begära anslag till bygnad af nytt hus för kungl. biblioteket. Att Sandberg inlade reservation mot statsrevisorernas i senare tider begynta inspektionsresor och för egen del afhöll sig från deltagande deri, var nog att vänta. Han fann revisionens tid bättre — och billigare — kunna användas i hufvudstaden. Der var han dock gerna med om besök i institutioner, när tiden medgaf. En gång hände det, vid ett dylikt besök, att den redoskyldige stängde dörren om herrar revisorer och läste lagen för »smulgråtarna» helt privatim, med näfven dunkande i bordet. »Vi stodo der helt skamflata å den dundrande talarens vägnar», sade Sandberg småleende efter utstånden arrest. Det var en af sina gamla promotionskamrater, han sålunda återsåg, och platsen var — en materialbod framför nationalmuseum.

Det var icke med nöje, Sandberg såg bränvinsafgiften bli en väsentlig statsinkomst, men för millionerna hade han dock vördnad. Hans spådomar från 1840, att halfva Sveriges befolkning skulle bli fattighjon eller korrektionister om icke

bränvinsfloden hämmades, slogo lyckligtvis icke in, vådorna af privatbankar upplöste sig i fördelar, och, förunderligt nog, »utländingen» drog icke åstad med bankens metalliska kassa, »lemnade Tumbas fabrikater åt landets egna barn». Tvärt om, landets välstånd utvecklade sig raskt, och detta gladde den nu åldrige riksdagskämpen; men oro och otro följde med utvecklingen, och deröfver sörjde han. Synnerligen ondt gjorde det honom att se kifvet mellan dem, som skulle höra till de troende, till kyrkans eller åtminstone kyrkodogmernas vänner. Men han följde med oförminskadt intresse deras strider, ännu sedan han på sin sena ålderdom blifvit beröfvad ögonens bruk.

Sandbergs sista riksdag var honom en sorgens tid, ty, trots hans motstånd, gick representationsreformen igenom, och han måste sjelf uttala de ödesdigra orden: »Jag skall icke längre förhindra det». Det var Sandberg, som föranledde preseståndets klandrade beslut, att uppskjuta reformfrågans afgörande tills omröstning i frågan egt rum på riddarhuset. »Hvarför», sade han, »hvarför bränna sina fingrar för att rifva kastanjerna ur elden åt andra?» ... »Hvarför skola 700 krigare och riddersmän framskjuta en liten flock af vapenlösa prester i den brinnande striden såsom avantgarde för att mottaga de första skotten!» — Ja, nog var det meningen med beslutet, att *adeln* skulle få kläda »de första skotten». I stället förde det till, att preseståndet ej vågade begära votering, när talmannens klubba fallit under förklaring, att k. m:ts förslag var antaget. Ståndets själ hviskar i Sandbergs sista ord: »Stora folkskaror stå utanför detta rum och vänta med otålighet, att talmannens klubba skall falla: jag skall icke längre förhindra det. Gud bevare konung och fädernesland».

»Det parlamentariska statsskicket», till förfång för konungamakten, och detta som en nödvändig följd af årliga riksdagar, var Sandbergs *första* motståndsskäl. Har han profeterat orätt?

»En söndring mellan jordbruksintresset och andra samhällsintressen, betänkligare än alla ståndstvister», var hans *andra*. Vitnar vår nyaste historia, att han haft rätt?

Och ändå — skulle någon ens *nu* önska, att preståndets majoritet den 8 december 1865 uttalat sig i voteringsurnan i stället för i reservationsprotokollet? Dagtingans tid med traditionerna *var* slut, Sibyllas böcker voro redan brända: *vår* tid ville ock ha en historia, ville sjelf vara stamfar för en ny tid, och de som *kunnat* länka denna i forntida minnens hjulspår hade aldrig med ärligt allvar fört reformens fana, då denna slags reform ännu hade utsigt att samla folket ikring sig.

Men Sandberg hade ej märkt, hur långt det var mellan 1840 och 1865 och hvad draktänder, sviken väntan utsått. Han såg endast de kämpar mot de »privilegierade stånden», som ur draktänderna uppväxt, och han var fast i sin öfvertygelse, att folket sjelf ej ännu var moget att styra folket.

Sina sista år tillbragte Sandberg i af politiska uppdrag ostördt lugn i sin församling. Som medlem af kyrkomötet 1868 beträdde han den fruktade *Andra kammarens* sal i den nya riksdagens hus. Men äfven här fick han mest i reservationer ge sina åsigter luft. På vintern följande år utsattes den gamle förtjente mannen för en verklig förföljelse af en synnerligen obehaglig natur, hvaraf minnet kanske ännu ej försvunnit — ty man minnes ju gerna det onda man hört om en framstående kyrkans man. Vi vilja derför erinra, att det åtal för skogsafverkning på eget boställe, hvarför Sandberg då blef utsatt, föranleddes af en välvillig handling af honom mot socknens fattiga och en *icke* välvillig handling mot den gamle prosten af ortens skogsinspektör. Sandberg frikändes i ortens häradsrätt, der förhållandet var kändt, dömdes saker i hofrätten, men förskonades af k. m:t »af gunst och nåd» från ådömda böter. I febr. 1872 införde den gamle mannen i tidningarna sin enkla framställning af målet.

Vid promotionen i Lund 1874 besteg »primus» från 1823 ånyo parnassen och mottog jubelkransen. Han hade då, högtiden till ära, låtit förmå sig att antaga en prydligare skepnad; han bar ej längre sitt vanliga långa hvita hår och hakskägg och sin hvarken fina eller välsydda rock, i hvilken erkebiskop Wingård ryckte 1850, när han vid riksdagen återsåg den då nyligen med nordstjernan hugnade

riksdagsprosten, och utbrast: »hur kan man hänga en nordstjerna på en sådan rock.» Sandberg bröt också mycket af mot de vanliga prostarna i »högvördiga ståndet»: mager och sjelfständig i st. f. fetlagd och underdånig, luggsliten och ödmjuk i st. f. finrockad och prelatensisk, arbetsam både med riksdagsärender och privata kommissioner i st. f. makligt dragande sin spader i aftonsamqväm eller på klubben. På preste-ståndets klubb, bekant för sina många spelbord, sågs sällan Anders Sandberg, och när högv. ståndet till 1853 års riksdag låtit anskaffa beqväma länstolar med höga sof-ryggar, en sådan stol för hvarje medlem, opponerade sig Sandberg mot denna onödiga lyx och satt allt framgent på sin egen lilla hårda stol invid ett fönsterbord. Teologie doktor sedan kröningen 1845, gick han dock sällan i sidenhatten — något på den tiden särdeles ovanligt, och gjorde merendels vid riksdagar och revisioner sina resor mellan Kalmar och Stockholm som däckspassagerare på en ångbåt, ty all slags beqvämlighet räknade han som lyx, all slags sparsamhet som en samvetssak.

Tilltagande blindhet nödgade Sandberg att 1874 afsäga sig kontrakts-styrelsen och lemna pastoralvården åt en vice-pastor. Han lät nu gerna föreläsa för sig ur äldre och nyare teologiska skrifter, och kunde ur minnet föreläsa för sig sjelf ur bibeln. Gudstjensten bevistade han om möjligt trägnare än förr. I juni 1876 afled hans åldriga maka, och då han ändå hade kraft att utföra sitt beslut att i Kjöbenhavn söka bot för sin blindhet, begaf han sig dit, följd af en son, och lyckades verkligen återvinna synförmågan på det ena ögat, efter undergången operation. Men plötsligt sveko honom krafterna. Utan plågor afled han i Kjöbenbavn, den 17 juli 1876.

Af det kapital, hans sparsamhet lyckats samla, har han afsatt fond till stipendium för teologie studerande i Lund och för en kateket i Madesjö. Sina svenska andaktsböcker förärade han sin sockenkyrka, sitt öfriga bibliotek, uppgående till flera tusen band, skänkte han till stiftsbiblioteket i Kalmar.

Carl Vilhelm August Strandberg.

(Talis Qualis).

1877.

»Underst bittida en morgon ilade ett spann glänsande fullblodshästar framåt Jakobs torg, svängde in på Stora Trädgårdsgatan och stadnade utanför det vackra hus, hvaruti finnes Dagbladets tryckeri. I vagnen satt en strålande skön flicka, klädd i bjärtaste purpur . . . hon hoppade ur vagnen och ilade in på gården, men hejdades plötsligt af en flicka, klädd i snöhvitt skir.»

— »Skönt», utbrast den purpurklädda, »att jag träffade dig, Polymnia . . . Här i huset bor en man, en sällsam man, som aldrig brytt sig om mig . . . jag vill träffa honom . . .»

— »Jag vet hvilken du menar, stolta Fortuna, men jag kan omöjligen uppfylla din önskan, ty han är min vän. Han tillhör mig.»

— »Hvad? . . . Jag kan gifva mina gunstlingar allt hvad de önska . . . embeten, stjernor och kraschaner, doktorshattar . . . Hvad kan du gifva, stackars Polymnia . . . För mig genast till din vän!»

— »Omöjligt, Fortuna, gif du som hittills dina gåfvor åt stackare, de kunna ej hjelpa sig utan dig; min ädle vän behöfver dig icke, han har sig sjelf och mig.»

»Derpå sväfvade Polymnia in i huset in på gården en trappa upp och försvann inom en dörr.»

»Fortuna sprang efter . . . »Öppna, det är jag, Fortuna, lyckans gudinna, som vill kyssa dig! Dyrka mig, så skall jag gifva dig guld och gröna skogar, du skall få bli en af de aderton och nordstjerneriddare samt Förste Teater-direktör!»

»Slutligen hördes en stark röst innanför: Bort, Fortuna, jag föraktar dig.»

»Fortuna blef ytterst vred, sprang ned, kastade sig i sin vagn, for bort och klagade bittert: ingen bryr sig så litet om lyckan som Talis Qualis.»

»Sålunda drömde härom natten

Norna Gest.»

Så lydde den text, som senast ledsagade Carl Vilhelm August Strandbergs bild i en svensk illustrerad tidskrift.

Det var vid förra decenniets början. Frihetsskalden, som i väldiga toner anklagat folkens förtryckare; den nordiska brödrakänslans stormande diktare, som i sin sjudande glöd ville rycka blixten ur Guds hand, som i praktfulla straffdikter gisslade beräkning och betänksamhet, der heder och framtid fordra strid i brödernas led, han, som

»blef, den förste, för vårt fria folk,
af de förtrycktes sorg och harm en tolk»,

han, som dristigt hotade »österns jätte»:

»Vi ha stenar nog till kummel
öfver czarens hela här» —

han, den älskade, varmhjertade »gamle studenten», det sydsvenska universitetets praktfulla kontingent till den senaste mansålderns fosterländska diktskatt, den talangfulle öfversättaren för Talias tjenst, den segerrike införlifvaren med vår svenska dikt af vårt århundrades största britiska skaldeverk: *honom* hade väl Fama funnit, men ännu ej Fortuna.

Dock, hon fann honom, och blef ej bortstött. Norna Gests dröm blef snart sagdt hennes rättesnöre. De sista femton åren af Strandbergs lif buro honom både embete, stjerna och kraschan, både doktorshatten och den akademiska stolen. Var det mannens lycka — blef det skaldens?

Som Svenska akademiens direktör uttalade Strandberg (1863) en bjert förkastelsedom öfver den »af samtidens lidelser ännu darrande hand» som »griper i strängarna med utbildad kramp», öfver den sånggudinna, hvilken »i stället att som en evighetens hänryckta budbärerska gå omkring vid tidens sjuksängar, tröstande, uppmuntrande, styrkande och helsobringande, fast hellre som en flygtig och känslosam besökarinna med anstötlig förflugenhet skyndat att rifva förbanden från blödande sår, dem hon ingen blick haft att bedöma, ingen befogenhet att behandla och ingen makt att hela». »Skaldegåfvor», fortsätter han, »som gå i denna riktning, göra icke samtiden mycket rikare . . . de bringa feber i stället för helsa, öfverspänning i stället för sanning, förvirring i stället för ljus». Och få månhvarf hunno lida efter uttalan-

det af denna dom, som ej utan skäl ansågs gälla hans egen tidigare riktning, så sågs den skandinaviska idéns oförskräcktaste sångare, hvars skönaste dikter ännu voro »Nya vapen», ställa sitt ord och sin penna i den beräknande politiska och ekonomiska försigtighetens tjenst.

Men — var det aldrig lycka för skalden, att nödgas bryta med sin ungdoms idealer, är det dock en sällsynt lycka, att ändå ega lyran qvar. Slog Talis Qualis ej längre »hårdhändt» på sin lyra, när en ny tid bundit hans sinne, märkte man framgent »att dock ett hjerta takten slog». Kärlek och vördnad följde också skalden äfven i hans lifs nya skede, och hans lyras gamla vänner jäfvade fritt hans egen dom öfver den skalderiktning, som skapat hans namn, som skänkt vår vitterhet några bland dess fagraste, varmaste, fylligaste rosor.

Carl Vilhelm August Strandberg föddes i Stigtomta i Södermanland den 16 januari 1818. Hans fader var prest, hans syskon blefvo många. Äldste brodern, Olof Strandberg, blef student i Upsala 1836 och följdes nästa år af Carl, som båda terminerna af 1837 tillhörde detta lärosätes alumner. Men vårterminen 1838 drogo bröderna till Lund, och *här* föddes »Talis Qualis».

Det var i begynnelsen af 1838, som vintern slog bro öfver Sundet. Den allt ifrån 1829 fortgående förbrödringen mellan Lunds och Kjöbenhavns studenter tog nu ett väldigt steg framåt, och på samma vackra vinterdag drogo skaror af ynglingar från bägge stränderna att gästa hvarandra, gladt öfverraskade att mötas på isen. Besök mellan Lund och Kjöbenhamn hörde sedan till ordningen för dagen, så länge isen låg, och vid sommarens lagerfest i Lund gästade 80 inbjudna danskar. 130 lundensare undfägnades följande år i Kjöbenhavn, nya besök i stor skala vexlades 1842. Samtidigt verkade Otto Lindblad i Lund som sånganförare och tonsättare.

Under dessa förhållanden utvecklades den tjugoårige studenten med de poetiska anlagen, det varma hjertat, den omutliga rättskänslan. De danske bröderna klagade öfver tryckstvång och absolutistiskt kansli-regemente, och Lund stod som *en* man på de ofria vännernas sida. Frihetssympatierna blefvo

derigenom kraftigare utvecklade. Och — »hjertats nyckel heter sång».

I den skandinaviska tidskriften »Brage og Idun», i kalendern »Hertha» lästes redan 1839 varma, klangrika dikter af C. V. A. Strandberg. Melins »Vinterblommor» gåfvo först 1842 prof af hans sång, och då hade diktaren tagit det skaldenamn, hvaråt han sedan vunnit skaldeära, Talis Qualis. I en af Lunds tidningar, »Skånska korrespondenten», offentliggjordes under flera år poemer af hans hand, dels original, dels öfversättningar, och andra qväden gingo med studentsångens tonvågor ut öfver den lilla verld, i hvilken Strandberg lefde och rörde sig, af hvilken han vann kärlek och erkännande, som han varmt älskade tillbaka. Med ifver kastade han sig öfver den politiska poesiens alster. Sviter af öfversättningar från dessa tyska skalder, som gåfvo folkandan luft, infördes i »Skånska korrespondenten», och 1844 utkommo tvänne häften »Nyare tysk lyrik i svensk öfversättning af Talis Qualis», det ena innehållande Herwegh's, det andra Hoffmann von Fallersleben's dikter. Vid 1843 års studenttåg till Upsala var Strandberg medlem af den lundensiska bestyrelsen och qvad festsånger, liksom året förut vid danska studenternas festbesök i Lund. Han var en synnerligen känd skald i det södra Sverige och i Kjöbenhavn, och hans helsningssång till Hans Jansson (1840) hade äfven i det öfre Sverige gjort honom, åtminstone för tillfället, känd. Men då han i kretsen af de uppsvenske, de norske och de sydsvenske studenterna 1845 gaf luft åt sin lefvande tro på Finlands återförenande med dess gamla moderland, i ett »Vaticinium»: »Finland, så jag ville ropa» — då fastslogs hans skaldenamn bland de öfver hela norden erkända. Ett sådant jubel, som den 22 juni 1845 under Lundagårdens kronor dånade Talis Qualis till möte från tusen munnar, har väl sällan i norden fallit på en skalds lott. Det var skaldens »knäsättning», det blef ett outplånligt lifsminne för hvarje deltagare i jublet. Det svenska hjertats ömmaste sträng hade han vidrört, tillit till egen kraft hade han frammanat — och ännu ett årtionde efter den dagen hoppades han, att han ej sjungit i »otid». Han var då som alltid, så ofta hans lyra brann af Apollos

eld, den stämningsfulle skalden, den praktfulle tolken af de ädla känslor, som i hans folks lif famlade efter uttryck. När stämningen tillhör historien — gör dikten det äfven.

Nästa dags stämning frambragte löftena i Kristiansborgs ridhus. »Trogen, trogen i lif och död». Fostbrödraskapet helgades med en dikt af Talis Qualis, mot hvilken en teolog i Lund sedan drog i allvarlig härnad, ty diktens hot att mot öfvermakten »rycka blixten ur Guds hand» och på den »gränsle rida ned till fädrens land igen», förekom professorn »gudlöst och okristligt». Han hade visserligen kunnat nöja sig med en estetisk förkastelsedom.

Det är dock först *efter* stämningen, uttryckets våldsamma kraft blir ihålig. Så äfven t. ex. löftet från oskarsdagen 1844, att »stå oss all verldens härar mot, vi blinka ej för deras hot, vi lägga dem inför din fot, en kunglig fotapall» — så månget annat uttryck i Talis Qualis' diktning. Men der *voro* de aldrig osanne, hur öfverdrifna de än efteråt kunna synas: de angifva noggrant graden af stämningen, den gång de diktades, af stämningen icke blott hos skalden, utan ock hos hans åhörare, hos den verld, *för* hvilken han diktade. Denna ynglingasinnets entusiasm bär vitne för efterkommande — anklagande måhända? Nedsättande? — må vara, men *ej* för de varmhjertade; kanske för dem, hvilka lättare rata än brinna.

Strandbergs »Sånger i Pansar», utgifna omedelbart före studentmötesdagarna, utsåldes genast i Skåne och Danmark, så att en andra upplaga, för öfra Sveriges behof, samma år måste utgifvas. Nio år senare trycktes de för tredje gången, då tillökade med de sköna »Vilda Rosor», dem 1848 års stämning skapat, samt med några nyare sånger och förut strövis tryckta öfversättningar. Då darrade på nytt en hoppfull ifver i det varma svenska blodet, då gick åter Talis Qualis' dikt ut som dagens lösen bland alla svenskar med mod och tro, med värma och sjelftillit. Sjelf kunde han med full sanning säga till de gamla stridernas »Invalid»:

»Har jag ej spilt mitt blod för fosterlandet?
I sanden har väl ej dess purpur runnit,
men den har strömmet, gubbe, i min sång».

Den 22 juli 1847 var en märkelsedag i Strandbergs lif. Då firade Lunds studenter en afskedsfest för sin skald, om hvilken offentligen vitnas, »att han i högre mon än någon annan af kamraterna utöfvat inflytande på studentsamhället», att dettas vigtigaste företag under hans nioåriga studenttid »nästan alla i honom räknat antingen en af sina första upphofsmän eller ock en af sina mest nitiska befrämjare», att han som studenternas mångåriga anförare och förtroendeman vunnit deras kärlek och tacksamhet, att de bevara hans sånger som ett dyrbart minne och sända sina välönskningar med honom på färden.

»När jag från er skildes, veko
ur min diktning saft och färg»,

klagade han också snart derefter i sina Lunds studenter tillegnade »Vilda Rosor». Han hade då bosatt sig i Stockholm, för att med sin penna skaffa bröd åt sig och de sina, men *löftet* från 1845 förekom honom som en skuld 1848.

»Egde jag ett bröd att räcka
åt de kära munnar små,
Som sin purpur mot mig sträcka,
skulle jag med eder gå.
Men hur hela verlden larmar,
som sin frihet återtar,
hålla mig små trinda armar
här i fångenskapen qvar».

I den fångenskapen var kärleken fångvaktare, och bojorna voro endast rosenbojor. Dock, ingen ros utan törne: kampen för tillvaron går stundom törnigt nog framåt, men försakelser äro icke alltid uppoffringar.

Som medarbetare i Dagbladet, hufvudsakligen för teater och literatur, slutligen någon gång i mera ledande egenskap, såg Strandberg halftannat årtionde försvinna. Under tiden arbetade hans penna jämväl för teaterns lyriska scen, i det han lemnade öfversättningar af libretton till operor och operetter, såsom Flotows Marta (1850), Cimarosas Hemliga Giftermål (1851), Verdis Macbeth och Meyerbeers Profeten (1852), Adams Nürnbergerdocka (1853), Rossinis Vilhelm Tell (1856), Webers

Oberon (1858), m. fl. För dramatiska scenen var han verksam genom versöfversättningar; så har han med vår repertoar och vår literatur införlifvat lustspel af Molière, Samson och Hertz. Men vigtigare än allt detta är hans skänk åt vår vitterhet af Byrons poetiska berättelser, hvarom B. E. Malmström qvad:

»Du grep hans genius, grep den intill roten
med snillets milda ked du honom band.
På gammal fördom djerft du satte foten
och skänkte honom åt ditt fosterland».

Det var ett storverk, ett verk ej blott af snille, men af år. Från 1854 till 1865 fortgick tryckningen af åtta smärre berättelser och »Don Juan». Med allt mognare grepp strängade han äfven egen lyra, men samlade med strängt urval, då han 1854 och 1861 gaf ut »Dikter», hvilka dock, äfven de, till icke ringa del innehålla öfversättningar, från tyska, från latin m. m., äfvensom en samling »romaniska folkdikter». Hans djerfva stil, hans vågade bilder, hans varma hjerta, allt formade en dikt som ingen annans hos oss, en dikt, som hans samtid fortfor att älska och gerna med kraftord försvarade mot kritikens analyser. Talis Qualis' dödsrunor, P. B.-sånger m. m. voro, om än dagsländor, i stånd att väcka stämning, ty de voro alltid barn af en sådan, och många af dessa »ögonblickets barn» skola lefva bland våra bästa sånger.

Den stämning mot skalden, som till gengäld rådde i hufvudstaden, har i Norna Gests »dröm» (af 1860) ett ganska sant uttryck. Med vördnad sågs han, och sällan sågs han. Han lefde hemmets stilla lif och var sällan med i de stora kretsarna, men gaf sina få vänner en desto rikare umgängesskatt. Alla önskade honom allt godt — och som dit räknades, att »blifva en af de aderton», önskade man honom äfven detta. Det berättades ock »i den tiden», att en af rikets herrar, som akademien vid första möjliga tillfälle uppsökt med sitt val, svarat, att han gjorde som vilkor för mottagande af valet, att äfven Talis Qualis skulle erhålla en stol i den snillrika kretsen. Vi fästa oss ej vid, om anekdoten är sann: dess blotta tillvaro är karakteristisk för allmänhetens stäm-

ning 1862, det år, då både Strandberg och Louis De Geer inkallades i Svenska akademien.

»Vaticiniets» författare från 1845, återupprepare 1854, fick nu på sin lott att med ett akademiskt äreminne prisa den bjärtaste förkämpen för 1812 års politik — den, som troddes försummat det drömda »återtagandet af Finland». De »vilda rosornas» författare från 1848, som ännu 1856 utsände ett skarpt vapen för »Vårt fria ord» emot regeringens klumpiga försök att utmönstra tryckfrihetslagen ur grundlagarnas antal, blef nu den efter sex års utmanande skandinavisk politik plötsligt försigtig vordna regeringens försvarare mot dem, som yrkade en man bakom ordet. Strandberg kunde också snart lemna sin plats i Dagbladet för en plats i den officiela tidningens redaktion, och under loppet af 1865 blef han sjelf dess hufvudredaktör. Då tidningen tillhör Svenska Akademien, var ju heller ingenting naturligare, än att bereda denna ställning åt den fattige skalden, som upptagits i kretsen af de aderton. Och mot hvad vi eljest varit vana vid, att skalder och vetenskapsmän få pastorat och kräklor för att lefva, är ju skalden-redaktören en vida lämpligare konstellation. Men månne positionen som sådan och de dermed förenade göromålen i allmänhet varit rätt väl egnade att göra lifvet lyckligt för en skald? att stärka hans lust att gripa i lyran, i en *Talis Qualis*' »starka lyra»? Sinnet vänder sig heldre till våra danska och norska bröders sed att gifva skaldepensioner. Dock — har icke äfven vår riksdag gjort ett begynnande steg i denna riktning, och är det icke Svenska Akademien sjelf, som af den anslagna summan anordnat små »gratifikationer» åt e. o. literatörer? Heldre några hundra kronor i hvardera af de många tomma poetiska börsarna, än att åt ett lif för skaldekonsten bevara en verklig, en pröfvad skald!

Men välmening dref verket, och rättskaffens, pligttrogen, utförde Carl Strandberg sitt värf. Allt mera sällan rörde han vid lyran, och då icke alltid med den förra framgången. Men han fick värdighet af filosofie doktor från sitt älskade ungdomshem, från Lund, och ett kungligt biläger, med dess »kantat» af Strandberg, medförde som minne en kraschan.

Och åren gingo. Helsan gick med dem. Slutligen kom döden, länge väntad och dock plötslig. Då syntes åter hur kär Talis Qualis' dikt var för hans folk. *Fagra* ord bära icke alltid tillförlitligt vitne, men *varma* ord göra det. Och varma voro både ord och hjertan, då budet om Carl Strandbergs död gick genom den svenska pressen.

Carl Vilhelm August Strandberg afled i Stockholm den 5 februari 1877 och jordfästes i Storkyrkan den 11. Åtta af de aderton suto vid båren, kistan var höljd af kransar — tvänne voro komna från Lund — och kyrkan var fyld af en deltagande menniskohop. Men ingen lyra strängades.

»Månget minne hufvudstupa
då till botten far,
men *ett sådant* står med djupa
rötter jordfast qvar.»

Henrik Nikolai Clausen.

1877.

Mer än ett halft århundrade har gått hädan sedan Danmark upprördes af den häftiga strid, som »den theologiske partiånd» framkallade: de tolf »kristendomskämparnes» rasande anfall på den protestantiske teologen, som vågat påstå, att till och med bibeln var beräknad på förnuftigt folk och med kunskap skulle tolkas, med förnuft fattas. En Grundtvig, en Lindberg rasade mot den vetenskaplige teologen. Ur hans nära tusen sidor starka skrift om den katolska och protestantiska kyrkoförfattningen och läran framdrogo de för menige man, under hiskeliga tillmälen för kätteri, i flygskrifter och tidskrifter såsom påståenden om *vår* lära hans omdömen om katolska katekesens satser m. m., ett vackert prof af »odium theologicum», här äfven af massans uppvigling mot »intelligensen». Så föddes Grundtvigianismen.

I Danmarks häfder har Clausen ett framstående rum. Som vetenskaplig teolog har han riktat literaturen, som universitetslärare har han framgångsrikt verkat i mer än femtio år, som politisk person har han i enväldets tider stridt i främsta ledet för tryckfriheten och för det danska Slesvigs rätt gentemot dess tyska regering i Kjöbenhavn; efter tronskiftet 1848 för folkfrihetens värn i Danmarks grundlov, för ett »Danmark til Eideren», för den skandinaviska nordens enhet.

Till Sverige kom tidigt hans rykte, först den teologiska vägen, senare på den politiska, och han har under årtionden räknat framstående svenskar bland sina personliga vänner.

Henrik Nikolai Clausen var son af en på öarna anstäld prest från Slesvig, både på fäderne och möderne härstammande från detta gammaldanska land. Han var född den 23 april 1793 i Mariebo på Lolland, der fadren var kapellan, och fördes med det flyttade hemmet till Kallundborg och Kjöbenhavn, der han i skola och vid universitetet fick sin utbildning. Fadern blef Själlands stiftsprost och kyrkoherde i hufvudstadens förnämsta kyrka, Frue Kirke, året efter det sonen blifvit student, och detta bidrog kanske i sin mån dertill, att sonen »opoffrede sig til theologien», som en literaturhistoria säger om H. N. Clausen. Fyra år efter aflagd embetsexamen för prestkallet dröjde han qvar vid universitetet och blef 1817 filosofie doktor, hvarefter han med understöd af kungen, en hög embetsman och universitetsstipendier anträdde en flerårig utrikes resa.

Först vände han kosan till Göttingen, sedan till Berlin, der han hela vintern 1818—19 hörde Schleiermacher. Vid flera andra tyska högskolor gästade han äfven, hvarefter han begaf sig till Italien. I Rom lade han sig synnerligen vinn om att inhemta katolicismens teologiska ståndpunkt, i akt och mening att skrifva en jämförande framställning af det katolska och det protestantiska kyrkolifvet och kyrkoläran. Denna plan fullbordade han ock några år efter hemkomsten, och då brast stormen lös emot honom.

Teologie lektor vid universitetet i Köbenhavn 1821, blef

han följande året e. o. professor, 1826 teologie doktor och 1830 ordinarie professor med säte i konsistorium. 1825 utkom hans lärda arbete »Catholicismens og protestantismens kirkeforfatning, läre og ritus.»

Grundtvig, Rudelbach, Lindberg och ännu många andra förklarade nu Clausen för rationalist, kättare, okristen m. m.; den förste och siste af de tre nämde foro så illa med sanning och anständighet i den »polemisk-theologiske almue-literatur», de framalstrade, att Clausen ansåg sig böra instämma den ene för rätta och utgifva en vederläggningsskrift mot den andre. Grundtvig dömdes till plikt och stäldes under censur, hvilket hade till följd att han nedlade sitt embete och utträdde ur kyrkan. De åhörare, han sedan samlade omkring sig, voro »Grundtvigianernas» begynnelse.

Stridskrifterna äro för det mesta endast påståenden mot Clausen, utan bevis ur hans skrift. Men på bevisföring har dock Lindberg lemnat ett prof. Han anför t. ex. en sida, på hvilken Clausen sagt att den apostoliska trosbekännelsen innehåller myther. Der säger emellertid Clausen detta om den katolska kyrkolärans inklädnad af trosbekännelsen, sådan denna tolkas genom tridentiska dekreter och romerska katekesen. Men att »skriften» innehåller myther har C. verkligen sagt: han säger, att ett historiskt faktum stundom finnes symboliskt framstäldt i enlighet med forntidens föreställningssätt och språkbruk. Fullkomlig trosenhet anser Clausen orimlig, och då en sådan endast skulle vara möjlig der allt andligt lif är utsläckt, säger han, att förnuftet måste anse det som en blasfemi att tillägga uppenbarelsen en sådan afsigt. Detta uttryck förvändes och förkättras. Med ett ord, oärligare är ett polemiskt anfall sällan gjordt, sällan hatfullare. Och hatet skulle föra den förnärmande kristendomens talan!

Clausens arbete var ingen postilla, det var ett teologiskt lärdt verk, icke afsedt för uppbyggelsen utan för forskande teologer. Med lösryckta satser och förvända uttryck streds emot honom inför den stora allmänheten, som aldrig läst hans bok, och inför uppbyggelsesökande kristna. Hur varm hans kristna tro än var, var han dock icke benägen att kasta kun-

skap och tankelagar öfver bord. Dessa hans ord kunna med nytta läsas ännu i dag: »Den myndighet, som tillägges det gudomliga ordet, må icke fattas så, som skulle den tillåta att förnuftets och vetenskapens ljus utsläckes och menniskan faller ned i dåsighetens dvala; tvärt om, då den guddomliga försynen velat låta uppenbarelsens välgerningar framträda i sådan form, att den föga eller intet gagnar den, som lemnar själens krafter obegagnade, men deremot främjar det rätta användandet af dessa krafter, ledas vi att inse, att det icke är fromhet att misstro förnuftet, förakta vetenskapen och liksom nedsänka sig i nåden i förhoppning att ett himmelskt ljus skall tändas i själen, och att det icke heller är den sanna bibeltolkningen, som, med försummande af de hjelpmedel, de heliga författarnes språkbruk och hänsyn till tidsåldern och historiska förhållanden gifva vid handen, hänger upp sig på enskilda bokstäfver och blir stående vid den ordagranna betydelsen.»

Striden fortgick i många år mellan Clausen och hans motparti, och striden fortgår ännu både hos oss och i andra länder, fastän icke under så skarpa förhållanden, som betecknade anfallet mot Clausen. Men ännu i dag är obenägenheten för kunskapens möda parad med en afundsjuka mot kunskapens makt, som ofta yttrat sig i förnekelse af kunskapens företräde. På ständigt flera områden väckes striden. Okunnigheten är rätt gerna lärare i andeliga stycken. Men synnerligen långt når den aldrig, om den ej bland sina förkämpar räknar renegater ur de kunnigas led. Och sådana fattas sällan.

Clausen prisar i sin anförda skrift den svenska kyrkans författning, ehuru han skulle önskat något större rättssfer för församlingen. På den teologiska lifaktigheten i Lund, representerad af Reuterdahl och Thomander med »Theologisk Qvartalskrift», var den kjöbenhavnska teolog-fakulteten och Clausen med den icke utan inflytande, och Clausen trädde tidigt i vexelverkan med desse män. Då i Lund den teologiska falkultetens ende ordinarie medlem i fråga om Thomanders kompetens till en professur hade annan åsigt än konsistoriets flertal, begärde den förre ett utlåtande af den

kjöbenhavnska falkulteten. Väl förbigicks Thomander vid utnämningen, men Clausen påstod att om afståndet mellan hans specimen och medtäflarens icke två meningar kunde finnas. Han yttrar detta i en uppsats i »Månedsskrift for literatur» (1833), författad i anledning af Reuterdahls skrift »Om det theologiska studium», och synnerligen märklig genom författarens tydligt uttalade åsigt, att den protestantiska kyrkan handlat rättast, om hon försmått »de värn, som fås af teologiska system och borgerliga lagar.»

Året 1837—38 var Clausen rektor för universitetet och kom derunder i en ny fejd, som icke heller blef utan frukt för framtiden. Universitetet regerades temligen despotiskt af ett regeringskollegium (»Universitetsdirektionen»), till det akademiska konsistoriets och rektors förfång. Clausen påvisade i flera utgifna skrifter det olämpliga i denna anordning, och kom så väl härigenom, som genom sitt oförfärade uppträdande till försvar för tryckfriheten och skattebevillningsrätten i en oppositionel ställning till regeringen, men erhöll icke dess mindre 1840 rang med Själlands biskop, samtidigt med att han valdes till deputerad i »Östiftens ständerförsamling.» I denna egenskap vann han under 1840-talet sin mest framstående ställning. Vid tre ständer-möten i Roeskilde var Clausen president. Som sådan nedsteg han den 9 dec. 1844 från sitt högsäte för att sjelf få ordet, och han talade då så kraftigt för det danska elementets rätt i Slesvig, att den i frågan föreliggande petitionen till kungen enstämmigt antogs. Detta var Clausens skönaste dag.

Få år senare besteg Kristian VIII:s son Danmarks tron. Professorerna, förutvarande presidenterna för de danska ständerförsamlingarna i Viborg och Roeskilde, Schouw och Clausen, utsände då en politisk skrift »Ved Thronskiftet», som mäktigt påverkade utvecklingen af Danmarks konstitutionela lif och så godt som omintetgjorde den af kung Kristian efterlemnade författning, hvilken sonen redan proklamerat. Clausen ingrep under detta och de närmaste åren ganska mycket i det politiska lifvet, som medlem af den »grundlovgivende forsamling», som minister utan portfölj (1848 nov. 16—1851 juli 21), som folketingsman och landstingsman.

Det var *mot* den dansk-tyska helstaten, *för* ett Ejder-Danmark, med åtminstone det *danska* Slesvigs anslutning till kungariket, som Clausen kämpade. Men när denna menings förfäktare måst vika ur regeringen och af den nya regeringens medlemmar i officiösa brochyrer anföllos som »separatister», som »statsoplösere» satta i jämbredd med Slesvig-Holsteinarna, blef Clausen indragen i en förbittrad strid. »Hjemmetydskerne», som helstatsmännen kallades af motpartiet, suto nu vid statsrodret, och då Själlands biskopsstol just denna tid blef ledig, förbigicks äldste teologie-professorn Clausen mot häfdvunnen vana vid tillsättningen. Detta förstämde honom. Sjuklighet kom till, och 1854, då regeringen som bäst oktrojerade helstatsförfattning och afsatte motsträfviga embetsmän, nedlade Clausen sitt mandat i landstinget, ett drag af svaghet, som af personliga ovänner färglades som feghet. Clausens framstående politiska roll var också härmed utspelad, om han än äfven senare haft plats i Danmarks riksdag och riksråd, derinom förnämligast verksam för den danska kyrkoförfattningens ordnande.

Men bland den sociala, literära och politiska skandinavismens förkämpar stod han qvar i främsta ledet. Som universitetslärare var han alltjemt verksam, som teologisk skriftställare nästan mer än förut. Vi erinra blott om hans exegetiska arbeten: tolkning af de synoptiska evangelierna, af Johannes-evangeliet; hans dogmatiska: kristlig troslära; hans varmhjertade framställning af de olika religiösa riktningarna i vår tid: »Det evangeliske kirkelivs nutid og fremtid» (1860); hans verksamhet som utgifvare af och medarbetare i teologiska tidskrifter m. m. Mild till sin natur, hade han farit illa af de strider, i hvilka hans öfvertygelse inledt honom; nu, skild från striden genom de försvinnande åren, värmdes han mer och mer vid den tros eld, som vedersakarna velat förneka honom, och han ger i sina senare skrifter allt kraftigare uttryck åt denna tro, som hos honom visserligen varit verksam i gerningar.

Huru hans sinne blödt vid Danmarks olyckor, hur det våndades under allt det »vrövl», som riksdagarna födt, kan den, som kände Clausens personlighet, lätt föreställa sig.

Efter åtskilliga svåra sjukdomar och derpå följande vistelser i sydligare klimat syntes Clausen dock ha återvunnit helsan. Men den åldrige mannen återfinner ej lätt förlorade krafter. Vid nära 84 års ålder afled Clausen i Kjöbenhavn den 28 mars 1877, och kring hans bår samlades allt hvad Danmark egde af stora och fosterländska män. Clausens minne skall lefva älskadt i Danmark, äradt i Norden. Hans bana är lärorik för vår tid, och skall säkerligen bära frukt för den kommande.

Lars Billström.

1878.

Under hela konung Oskar I:s regeringstid tillhörde *Lars Billström* den svenska riksdagen, och den plats han derinom häfdade åt sitt namn, tillförsäkrar honom äfven en plats i vår politiska historia under detta femtonåriga skede. Förlamad af sjukdom, deltog han icke i de riksmöten, hvilka under Karl XV:s första regeringsår ännu arbetade i ståndsfördelningens tunga rustning, och när han *efter* representationsreformen återkom till riksdag såsom medlem af Första kammaren, var hans sjuklighet ej öfvervunnen. Efter fem riksdagar afsade han sig förtroendet, och har sedan än ytterligare försvunnit ur det unga slägtets minne. Men det dröjde länge innan det blef honom förunnadt att i döden sluta sina långa lidanden; när dödsbudet jämväl förde underrättelse om en storartad donation, som den gamle politikern egnat folkbildningen i sin födelsebygd, då ville äfven ung spörja hvad gammal mindes om hans färd i de dagar, då »oppositionen sammanhölls af Petrés bjudande stämma och Billströms fasta ledning».

Lars Billström föddes på ön Tjörn, i Bohus län, den 26 februari 1801. Hans fader var landtbrukare och hemmet inga-

lunda torftigt. Sonen erhöll god skolbildning och blef vid nitton års ålder student i Lund, der Johan Holmbergsson då ensam upprätthöll den juridiska fakulteten. För honom aflade Billström 1826 examen för inträde i rättegångsverken och begynte derefter sin bana som praktisk jurist.

Åtskilliga domareförordnanden upptogo hans närmast följande år, men Billström återvände redan 1828 till Lund, der han utnämdes till akademikanslist och förordnades till akademinotarie. Det var i den akademiska jurisdiktionens dagar, då de professorliga bisittarna i den konsistoriela rätten väl kunde behöfva en dugande notarie, så mycket mer, som akademisekreteraren egentligen var naturhistoriker och fädernas egen lagfarenhet lemnade väl mycket öfrigt att önska. Akademisekreterare var den bekante *entomologen* professor Zetterstedt, som först 1840 fick utbyta denna lön mot *botanices*-professurens löneförmåner. Då hade Billström länge skött sekreteraretjensten, men förbigicks icke dess mindre vid utnämningen 1841. Det berättas, att han stundom brukat från blankt papper uppläsa sina protokoll, hvilka de åhörande consistoriales trodde vara utskrifna, och att han, då en annan fått sekreterareplatsen, icke brydde sig om att utskrifva dem, lemnade sålunda evärdeliga luckor i akademiens häfder.

Men under sin »akademiska» tid hade Billström äfven haft andra sysslor: vid 1834 års riksdag var han kanslist i bondeståndet och sekreterare i ståndets enskilda besvärsutskott, samt valdes 1837 till rådman i Lund. När tronskiftet 1844 föranledt kallelse till urtima riksdag, valde Lunds borgerskap sin bepröfvade rådman till riksdagsman i borgarståndet.

Den liberala oppositionen från 1840 skulle nu vara regeringsparti, enär konungen sjelf ville sätta sig i spetsen för de reformer, »nationens män» äskat, och på den räkningen sågs ock vänligt genom fingrarna med en serdeles slarfvigt hopkommen statsverksproposition, ty tiden hade varit så kort. Representationsreformen, lagreformen, sparsamhetsreformen, allt hade man att vänta. Wærn och Petré yrkade derför t. o. m., att en begäran om sparsamhet i kröningsutgifterna skulle ingå i riksdagens skrifvelse om kröning, för att ge

konungen ett stöd mot sin egen omgifning! Men borgarståndet afslog detta, Petré reserverade sig häremot — och Billström begynte sin parlamentariska bana med att tala *emot* denna reservation. En månad senare, då omröstningen om justitieråden skulle försiggå, och både häntydningar i justitie-ombudsmannens berättelse och åtskilligt, som ej tagits till protokoll, syntes ange de liberalas mening att låta opinionsnämnden begagna sin makt, tillkännagaf Billström, att han, om han i denna nämd invaldes, icke skulle yttra sig »på lösa underrättelser» — han blef också blott andre suppleant —, men påyrkade efteråt, att det vore justitie-ombudsmannens *pligt* att noggrant referera högsta domstolens märkligare domslut. Först i november hördes Petré instämma med Billström: han hade då, föranledd af gjorda yrkanden om landshöfdingeämbetenas befrielse från vissa vedermödor, yttrat: att »ämbetsmän finnas för det allmännas skull» och äro »till folkets tjenst och nytta tillsatta». Samma dag hördes äfven Billström instämma med Petré.

Nu hade de således funnit hvarandra, den »bjudande stämman» och den »faste ledaren». Inom lagutskottet hade Billström redan märkt hvad vind det blåste för lagreformen, af hvilken han var en varm anhängare; sättet för begäran om anslag till ett nationalmuseum hade visat honom, att regeringen ej ansåg sig behöfva tillförlitliga kalkyler för stora anslagsfordringar, representationsfrågan omintetgjordes flera gånger, senast genom adelns uraktlåtenhet att till behandling företaga de voteringspropositioner, som för förstärkt konstitutionsutskott skulle föredragas, och regeringens vid slutet af 1844 gjorda antydan, att ett representationsförslag vore från henne att förvänta, bar ingen frukt. Förhoppningarna om en regering som icke skulle, stödd på adel och prester, hindra reformer i lagstiftning och representation men genomdrifva planlösa anslag, hade förkolnat.

Redan nu hade Billström tillkännagifvit sig som obenägen för »vidlyftiga och tidsödande diskussioner», fordrande att »endast de sakkunniga föra ordet», medan de andra uppmärksamma hvad som yttras och »endast befatta sig med afgörandet». Men han var icke sällan sjelf sakkunnig, och

hans korta, rediga, ofta skarpa yttranden äro icke så få. Kontrasten, först med Petré sedan med A. W. Björck, vållade honom icke dess mindre tidigt binamnet »den tyste». Han höll också aldrig *tal*, hur ofta han än yttrade sig. Men hans logiska skärpa, hans lugna sätt att vara, hans kloka menniskokännedom förlänade honom tidigt en ledareplats inom riksdagens liberala läger.

Återvald 1847, insattes han i konstitutionsutskottet, och inom detta fortfor han sedan att vara verksam, så länge han tillhörde borgarståndet, eller t. o. m. 1860. Det var en rätt sorglig verksamhet för en man med Billströms åsigter om och afsigter för landets konstitutionela utveckling. »Ställningen inom konstitutionsutskottet», klagar han 1848, »är beklagligtvis sådan, att det esomoftast beror på den förseglade sedeln att i der förekommande frågor fälla utslaget.»

Lagreformen erhöll nu en ytterligare stöt *till baka* genom utfallet af valet till justitie-ombudsman. Adel och prester hade i största tysthet öfverenskommit att välja en af denna reforms mest kända motståndare, S. L. Theorell, och då några bönder låtit tubba sig, stodo borgarna slagna, med 21 röster för vice presidenten Landin — den förre innehafvaren af ämbetet — mot 27 för Theorell. Och på riksdagens egen begäran hade justitieombudsmannen blifvit fast medlem i i lagberedningen. Nu sjöd vreden öfver, äfven hos Billström. »Theorell», sade han i nästa plenum, »har blifvit till justitieombudsman utkorad, icke af nationens valda ombud, utan hufvudsakligen af några individer bland adeln och presterskapet, hvilka till följd af sjelfskrifvenhet hafva plats i riksförsamlingen»; detta, hoppades talaren, skulle åtminstone hafva det goda med sig, att »öppna ögonen på dem, som icke äro nog klarsynta», och »lära dem inse nödvändigheten att från nationalrepresentationen utmönstra sådana onda makter, som de, hvilka vid valtillfället gjort sig gällande». I det representationsförslag, med hvars undertecknande regeringen firade 1 maj 1848, såg Billström dock ingen förbättring af det närvarande, ej ens en allvarlig afsigt att åstadkomma en reform. När det från konstitutionsutskottet öfverlemnades till ständerna, åtföljdes det af Billströms reservation mot utskottets

beslut att förklara förslaget hvilande till nästa riksdag, en reservation, som då väckte mycket uppseende både inom pressen och vid riksdagen. De både af Billström och, efter hans instigation, i bondeståndet gjorda yrkanden att återremittera förslaget, för att först få det förbättradt af konstitutionsutskottet och sedan som *dess* förslag hvilande, strandade mot båda talmännens vägran att härom framställa proposition. De allvarliga reformvännerna delade Billströms åsigt, att frågan härigenom — och med afsigt — ytterligare skjutits undan till en obestämd framtid.

Få äro de, som nu ega någon kännedom om detta underliga förslag, som rent af synes framlagdt för att *icke* antagas. Ibland annat skulle ledamöterna af musikaliska akademien ha *hel* röst vid riksdagsmannaval, under det mångfaldiga andra kategorier af valmän fingo nöja sig med $^1/_{16}$ och $^1/_8$ röst, ett förhållande som aflockat Billström hans enda skämtsamma yttrande bland alla de 6—700, som förvaras i borgarståndets protokoll. — Förslaget föll, som bekant i dec. 1850, förkastadt i tre stånd men »par dépit» antaget i borgarståndet med en majoritet af 14 röster — *mot* både Petré och Billström. Den sist nämde beklagade djupt det sätt, på hvilket regeringen behandlat »denna landets vigtigaste angelägenhet». Öfver behandlingen af »det lagverk, hvarpå landets utmärktaste jurister nedlagt flerårig möda och omsorg», hade han redan två år förut uttalat sin sorg.

Men — nu var också »Rubicon» passerad. Några förhoppningar på regeringen skulle ej vidare förlama reformvänners verksamhet, några löften ej vidare binda deras politik. Väl var konstitutionsutskottet en myndighet, men dess vapen var på en gång för skarpt och för trubbigt; bättre vore statsutskottet, som väsentligt påverkade ståndens beslut om statsutgifter och, då två stånd stodo mot två, i förstärkt form afgjorde med riksens ständers rätt. Adel och prester hade varit starka genom sammanhållning, nu skulle borgare och bönder blifva *ändå starkare* och slutligen tilltvinga sig seger. Detta var det nya programmet.

För framgången häraf fordrades just, till första början, en sådan man som Billström, hvars lugna, förtroendeväc-

kande, redliga »dannemanna-sinne» icke väckte bondens vanliga misstro mot herremannen såsom den der endast vill »lura bönder». Men Rom bygdes icke på en dag. 1853 års riksdag med sitt konstitutionela öfvergrepp mot bondeståndet i fråga om rubbning af de ständiga utskottens befogenhet till förmån för »bränvinsutskottet», för att bättre kunna vrida husbehofsbränningen ur bondens hand, vållade icke ringa kyla i vänskapen med det »liberala» ståndet, men väckte äfven bondeståndets ledare till insigt, hur »den icke privilegierade jorden» skulle få revanche. Riksdagen 1856—58 med dess nödvändiga löneförhöjningar satte utskotts-vänskapen på ett hårdt prof; 1859—60 var borgarståndet utvidgadt från ett stånds till alla stadsboars representant, och Billström hade nu både Lars Hierta och August Blanche vid sin sida. Den *tysta* kraften hade gjort sitt, nu kom turen till de lysande talarna. 1860 års riksdag slöt med borgare- och bondeståndens gemensamma, enhälliga petition till regeringen om utarbetande af ett från stånd och klasser frigjordt representationsförslag. »Hela Sverige» var liberalt. *Detta* var Billströms sista ståndsriksdag.

Vi veta, att det i januari 1863 framlagda representationsförslaget antogs 1865 i dec. och att de båda kamrarna första gången möttes till riksdag 1867 den 15 januari. Malmöhus läns landsting, som bland sina ledamöter räknade Billström, sedan 1855 borgmästare i Lund, egde i honom en af sina representanter i Första kammaren, men denna kammare hade ej i Billström en af sina verksammaste ledamöter. Dertill hade år, arbete och ohelsa för mycket nedtryckt hans krafter. Dock stod han ännu någon gång skarp i debatten, t. ex. då det gälde att förekomma anslag af arvoden åt talmännen — hvilket han ansåg oförenligt med den nya riksdagsordningens anda — eller då han, den gamle deltagaren i läsningen af de »sakregister», som af regeringen föreläggas konstitutionsutskotten, med värma försvarade det berättigade i utskottets anmärkningar 1868. Då var han icke sjelf i tillfälle att, som t. ex. 1851, yttra sig, huruvida han funnit »rådgifvarnes egenskap af statsmän bevisad ex actis», men han tillät sig i stället erinra, att den allmänna rättegångsordningen vore för-

tjent af någon uppmärksamhet, äfven vid handläggningen af besvärsmål i konungens statsråd.

Billström afsade sig platsen i Första kammaren 1871, 27 år efter det han först deltog i riksdag. Sjukdom hindrade honom äfven att handhafva borgmästare-embetet, och han lefde sina sista år i enslig tillbakadragenhet från verlden.

Redan 1869 hade han upprättat testamente till förmån för en folkhögskola i hans födelsebygd, Stenkyrke socken på Tjörn, och ju längre hans lif räckte, dess mer förökade han donationen till denna bildningsanstalt för allmogens vuxna söner och döttrar i den ort, från hvilken han sjelf gått ut i verlden. Så hände sig, att *Billströmska folkhögskolan* på Tyft redan före Billströms den 7 augusti 1878 i Lund timade död kunnat afsluta sitt *andra* läsår för gossar och sin *första* sommarkurs för flickor. Ett halft hemman, åbygnader, planteringar, boksamling, samt fond för aflöning af lärare och underhåll af bygnaderna har Billström dels med varm hand skänkt, dels i testamente efterlemnat åt denna vackra minnesvård af trofast kärlek till folket, för hvars väl han kämpat den redliga kamp, som hugfäst hans namn i våra häfder.

Johan Henrik Holmqvist.

1879.

En »andelig fader», en blindt och vördnadsfullt åtlydd chef för ett talrikt parti inom den svenska kyrkan, har med kyrkoherden i Qville d:r Johan Henrik Holmqvist gått ur tiden. Det torde vara ovisst, om någon af dem, hvilka nu sträcka handen efter Elias-manteln, någonsin skall vinna den bortgångnes makt öfver samveten och viljor.

Partiet, hvars chef Holmqvist var, kallas schartauaner. Det är efter den varmhjertade predikanten och själaherden Henrik Schartau i Lund, afliden år 1825, som namnet är taget. Det eld och lif i predikandet, det kärleksvarma

i personligheten, den afvoghet mot sekterism, som enligt många *icke*-»schartauanska» lärjungars och minnesteeknares vitnesbörd fans hos lärofadern, har icke följt »schartauanerna». Men Schartaus anti-herrnhutiska misstro mot all andlig känslosamhet, hans sätt att endast tala till förståndet, äfvensom formen i de efter Schartaus död utgifna »predikoutkasten», ha noggrant upptagits af de prestmän, hvilka kalla sig hans efterföljare. En skriftställare har anmärkt, att denna sekt »betraktar allt utom sig med samma ögon, som de första kristna betraktade hedningar och judar», men häruti ligger hvarken annat eller mera, än hvad hvarje andeligt parti plägar räkna som en förmånsrätt. Snarare är partiets »nota characteristica» att söka i en viss andelig — så att säga — vetenskaplighet och torrhet. Det andeliga själstillståndet undersökes af den schartauanske lärofadern och mogne åhöraren ungefär så, som fysiologen undersöker ett naturföremål; mången andelig död har också följt på allt för ifriga andeliga vivisektioner.

Men de, som genomgått behandlingen, de veta också *hvar* och *hvad* de äro, med en nästan vetenskaplig visshet. De stå som kristliga vetenskapsmän gent emot den »populära» kristendomen, som, heter det, ingenting vet, ingenting förstår, men med sina s. k. känslor ofta vanhelgar det heliga.

I ett bref af 1818 till en embetsbroder i Göteborg har Schartau sjelf, på tal om pågående väckelser, yttrat: »då kunde halländska och vestgöta folket blifva centern af Herrans här och bröderna» (i Göteborgstrakten) »och jag komma att vara på flyglarna». I dessa ord se schartauanerna helt visst en profetia, som gått i uppfyllelse. Ty det är just i Göteborgs stift, som detta parti vunnit sin största utbredning. På »härens flygel» i Lund stod i lifstiden prosten Cedergren och var erkänd ledare. Efter hans död tillföll rollen prosten Holmqvist, på andra »flygeln», och under hans ledartid har »hären» hvarken minskats i antal eller förlorat i styrka.

Johan Henrik Holmqvist var född i Halmstad den 7 februari 1801. Hans far var sämskmakare och föga bemedlad, men sonens anlag och välvilliga mäns understöd gjorde det möjligt för denne att gå studiernas väg till framtida verk-

samhet och bergning. Vid 15 års ålder fick Holmqvist inträde på Göteborgs gymnasium, vid 19 år blef han student i Lund, allt jemt flitig och fattig.

I Lunds domkyrka lärde och verkade ännu åren 1820—25 prosten Henrik Schartau, som predikant och isynnerhet som kateket. Vid hans katekesförhör i koret sågos åtskilliga både professorer och studenter, och mången ung mans lefnadsriktning fick här sin utgångspunkt. Bland Schartaus lärjungar märktes — för att endast nämna några mera kända namn — de gamle Johan Holmbergsson, Arvid Florman, de yngre Bengt Bergqvist, C. J. Schlyter, studenterna Paul Ahnfelt, Assar Lindeblad, Peter Wieselgren, Joh. Henr. Thomander, H. F. Cedergren, Holmqvist m. fl. Endast på åhörandets väg var Schartau då ännu känd. Hans talrika skrifter, hvilkas inflytande på den svenska församlingen icke är ringa, blefvo först efter hans död utgifna.

Holmqvist lemnade emellertid vid universitetet de verldsliga studierna ingalunda å sido. Han erhöll 1823 i Lund den filosofiska doktorsgraden, sedan han i båda d. v. kandidatexamina erhållit utmärkta vitsord, och egnade sig derefter åt presterliga studier. Efter två år kunde han i Göteborgs stift anmäla sig till presterlig invigning, den han också erhöll 1825. Nu begynte för Holmqvist det presterliga tjenarlif, som i uttrycket »Consistorii skjutshäst» fått en betecknande benämning. Hvart han missiverades som pastors biträde, hur länge han på hvardera stället fick verka, om han redan nu begynt att bilda skola, derom kunna vi ingen upplysning lemna. I sept. 1832 blef han första gången vice-pastor och vikarierade under närmast följande två årtionden på en mängd olika ställen. Fjerdemans-kallelse erhöll han i Krokstad 1834, i Qville 1839. Förslagsrum vann han fyra gånger på 1840-talet och verkade åren 1837—47 i Göteborg, anstäld vid dervarande tyska församling. 1847 vice-pastor i prebendet Lundby, erhöll han 1852 förslagsrum till Qville och fick vid valet öfvervägande röstetal. I april 1853, aderton dagar förr än pastoratet skulle tillträdas, utnämdes också Holmqvist af kongl. maj:t till kyrkoherde i Qville, Bottna och Svenneby församlingars pastorat.

Nu ändtligen hade Holmqvist fast ställning inom stift och kyrka, men detta hade han redan länge egt inom det schartuanska partiet, hvilket äfven ådagalades vid biskopsvalet 1856, då Holmqvist i röster kom de tre föreslagne närmast. Och ehuru den utnämde biskopen ingalunda var främmande för den schartauanska riktningen inom kristendomen, blef det icke han, utan Holmqvist, som vann erkännande som schartauanernas främste.

Vid prestmötet i Göteborg 1859 predikade, enligt biskopens uppdrag, kyrkoherden Holmqvist den tredje prestmötesdagen. Denna predikan är det enda som i tryck föreligger af hans hand, men den är tillräcklig både som trosbekännelse och som formprof. Förebilden är de schartauanska utkasten, tryckta efter predikantens död: i öfver- och underafdelningar stälda satser och satsutvecklingar, följda af koordinerade satsleder, på samma sätt uppstälda. I. 1. 1). (I) m. fl. beteckningar tjena att åskådliggöra anordningen. Slutligen kommer »tillämpningen», helt kort, till åhörarnes tjenst liksom koncentrerande ett extrakt ur de föregående sats-uppställningarna. Aldra sist följer en »slutbön». Huru svårfattlig för en ovan åhörare en dylik predikan än må vara, har den dock för den, som vill egna ansträngd uppmärksamhet åt dess genomläsning, ganska mycket innehåll. Detta är här en väl icke djupstänkt men ganska anspråksfull framställning af en mängd dogmatiska satser, öfvergjutna af synnerlig torrhet och hårdhet, genomskimrade af en föga dold glädje deröfver, att fördömelse till sist skall drabba olika tänkande.

Men man skulle göra Holmqvist och hans anhängare en grym orättvisa, om man icke här erinrade, att samma apodiktiska fordran på riktig tolkning af Kristi lära och samma särskilda nöje i målningen af »hur Herren förgör sina fiender», är ett drag som återfinnes i de flesta sekter inom både vår och andra länders kristna kyrka. Detta förhållande är ingen tillfällighet, det är en naturlig följd af den andeliga missriktning, i hvilken prosten J. M. Almqvist såg orsaken till att de kristna folken ännu äro så okristna. »Af kristendomens sedliga lagstiftning gjordes en bok om trosstadgar, mysterier och kyrkobruk, vid hvilken man fästade begreppet

om gudsfruktan och hvari man lät hela religionens väsende inneslutas.»

För en man med Holmqvists sinne måste naturligtvis kyrkotukten vara en sak af yttersta vigt, och hans samvete dref honom att häruti icke ens alltid böja sig för verldslig öfverhet, om hvilken han dock i den anförda predikan yttrat, att de trogna böra »med tacksamhet anse så länge Gud låter detta jordiska stöd vara till för deras räkning», äfven som att de icke böra »blanda sig ibland de upproriska». Men sin öfvertygelse kunde han ej underordna tidsandan, så yttrade han vid prestmötet i Göteborg 1872, der han ordentligen framtvang diskussion om denna ömtåliga sak. »Att låta någon imponera på sig, då det gälde ens öfvertygelse i samvetssaker, det vore för en sjelfständig man den största förnedring. Ej för egen ära, egen makt, utan för samvetets, kristendomens och den rätta embetsutöfningens skull hade han uppträdt.» Den »praxis», om hvilken han ville underrätta embetsbröderna, fann stiftets milde biskop »singulier» och påpekade i största vänlighet huruledes »praxis» borde följa laga former, på det ej ogudaktiga åhörare måtte kunna tvinga den verldsliga lagen att gifva en nitälskande själasörjare orätt. Detta var en antydan om hvad som händt Holmqvist sjelf. För »ovist nit» och olaga tillvägagående vid utöfning af kyrkotukt, d. v. s. uteslutning från nattvardsgång, hade Holmqvist blifvit lagförd inför verldslig rätt och dömd till skrapa inför konsistorium. Detta blef emellertid den dömdes »kyrkohistoriska apotheos», ty när han infunnit sig inför konsistorium att mottaga skrapan, reste sig ordföranden, som skulle utdela den, och framsade det varmaste erkännande af Holmqvists person och presterliga verksamhet. Detta kallades väl sedan af verldslig rätt »att qvälja konungs dom» och belades med böter. Men i dessa tider af brist på karaktärer och brist på offrande kärlek dröjer man i sanning icke ogerna vid minnet af en sådan scen, sällsynt, om ock ej ensam, i vår kyrkas häfder.

Holmqvist blef 1865 prost öfver egna församlingar. I den största af dessa, rik på fornminnen, bygdes åren 1864—67 en ny kyrka, som nu räknas bland de största och vackraste i

Göteborgs stift. 1868 valdes Holmqvist att deltaga i vårt första kyrkomöte och 1873 erhöll han likaledes kallelse att bevista det andra. Vid intetdera gjorde han sig synnerligen gällande i diskussionen, men han sade kort och bestämdt hvad han tänkte i frågor, dem han ansåg vara af större vigt. Mot lekmannaverksamheten, så vidt den öfverskred måttet af husfaderns uppbyggelsestunder med de sina, inlade han stark protest, äfvensom emot skarpskytteöfningar på söndagen.

Vid Lunds universitets andra sekularfest, 1868, skänkte Holmqvist universitetet 10,000 kronor, till en stipendiefond för teologie studerande från Göteborgs stift. När han sex år senare inbjöds till Lunds parnass att der mottaga jubellagern, svarade han med gåfvan af nya 10,000 kronor till samma ändamål, som de förra. Sex teologie studerande årligen skola således genom Holmqvists sparsamhet och välvilja framgent besparas nödtvånget att under studietiden umbära så som han fick göra.

Tre år efter det Holmqvist blifvit jubeldoktor inom den filosofiska fakulteten i Lund, kallades han att i Upsala mottaga den teologiska doktorshatten, vid universitetets 400-års jubelfest. Denna heder utdelas, som bekant, af kungl. maj:t, efter råd af erkebiskopen. Kyrkans verldslige chef och hennes främste andlige dignitär hade alltså enats i erkännandet af Holmqvists lifsverk.

Holmqvist, som i tvenne äktenskap icke vunnit personliga efterkommande, räknade dess flera andliga söner och döttrar. När han den 28 oktober 1879 aflidit i sin prestgård, blef sorgen djup bland dessa, och känslan af att en väldig ande nu lyktat sin bana nådde äfven andra sinnen än lärjungarnas. Med stor högtidlighet jordfästes den aflidne den 12 november i Qville kyrka, som var klädd i svart, prydd med ljus och granar, till trängsel fyld af en sörjande menighet. Äfven deputerade från Göteborgs nation bland Lunds studenter infunno sig med florhängd fana.

Holmqvist har aldrig låtit afbilda sig genom fotografi, ehuru dertill naturligtvis ofta ombedd. Måhända har han icke önskat vara föremål för den afgudadyrkan, hvilken icke sällan bedrifves med bilderna af »andliga fäder». Då en porträtt-

plansch förbereddes, omfattande alla deltagarne i 1868 års kyrkomöte, tecknades prosten Holmqvists bild, honom sjelf ovetande, och intogs å planschen, som derigenom lyckades ernå fullständighet, mycket emot originalets vilja.

Henry Charles Carey.

1879.

Carey's namn är så kändt öfver hela verlden, Carey's skrifter ha varit föremål för så mycket beröm, så mycket studium, så mycket motkritik, hans läror ha i vår samtids uppfattning af det menskliga samlifvets och utvecklingens lagar spelat en så framstående roll, att ingen lärer neka honom en plats bland vårt århundrades inflytelserikaste män. Redan Geijer omtalade hans »Principles of political economy» som ett »förträffligt verk», och allt sedan har det, åtminstone i tvenne årtionden, vid Upsala universitet varit begagnadt såsom lärobok i »nationalekonomien». Detta Carey's hufvudverk har också blifvit öfversatt på svenska, liksom tvenne af hans senare arbeten. På sex andra europeiska språk ha hans »Principles» blifvit återgifna och en japansk öfversättning var under arbete vid författarens död. Väl har han under sina senaste trettio lefnadsår i en vigtig statsekonomisk fråga, den som rör handelns och tillverkningens internationela beröringar, med allt starkare ifver förfäktat en annan åsigt än den, med hvilken han framträdde i sina »Principles» och vann sina rationela segrar, och detta förhållande har på samma gång det gjort honom till »protektionisternas patriark och profet» skadat hans anseende i det motsatta lägret. Men sjelf räknar han detta omslag för en skiftning i åsigt endast om *medlen*, hvilka skola rödja väg för de framstälda naturliga lagarnes obehindrade verksamhet, och oberoende af åsigterna om hans bevisföring rörande dessa »medel»,

kunna alla enas i erkännande af de tjenster, Carey gjort menskligheten genom framställandet af utvecklings-lagar, enligt hvilka kapital och arbete ega samma intressen samt odling och civilisation med nödvändighet bringa menniskoslägtet framåt, i det de ega i sin makt att fylla en växande folkmängds växande behof, en lära som är alldeles motsatt den, hvilken en föregående statsekonomisk skola satt i system och tillvunnit erkännande.

Henry Carey föddes i Filadelfia, Pennsylvania, den 15 dec. 1793. Hans far, Matthew Carey, var en irländare, som i hemlandet tagit sig för att mot engelska regeringen häfda de förtryckta katolska invånarnes rätt och derför nödgats lemna landet för att ej hamna i fängelse. Först begaf han sig till Paris, sedan, 1782, till Nord-Amerikas nya statsförbund, der han blef en namnkunnig publicist, en produktiv författare, en rik bokhandlare och en af Filadelfias mest »public-spirited» medborgare. Denne mans äldste son var Henry, som redan i barnaåren infördes i faderns yrke. Under kriget mot England 1812 var Henry soldat, och från 1814 var han sjelf bokhandlare och bokförläggare. Fadern drog sig 1825 ifrån affären, inom hvilken han blifvit Förenta Staternas främste man, men lefde som författare till 1839. Sonen ingick för rörelsens fortsatta drifvande i kompani först med en Lea, sedan äfven med en Blanchard, och när han 1836 utträdde ur firman, fortsattes den under namnet Lea & Blanchard. En ur den ursprungliga firman utbruten gren, först kallad Carey & Hart, sedan Henry Carey Baird, fortsätter ännu i Filadelfia sin verksamhet.

Som bokhandlare hade Henry Carey visat sig i besittning af betydande »affärsgeni». Så organiserade han 1824, i stället för de förut brukliga »bokmarknaderna», på hvilka förläggarne utbytte sina varor mot kontant betalning, ett system af bokauktioner, hvilka allt sedan bildat hufvudkanalen för utbytet mellan de amerikanska förläggarne och bokhandlarne, för hvilka vårt lands kommissionärs- och kreditsystem skulle synas som höjden af brist på affärsförstånd. I en följd af år var Carey Washington Irvings förläggare, och han var den förste amerikanske förläggare som betalte engelska för-

fattare ett honorar, när han ville eftertrycka deras arbeten. Carlyle skref med anledning deraf till Carey, att det gladde honom erfara att »det fans folk som ej behöfde polisens erinran för att göra rätt i affärsväg». Äfven i denna fråga har emellertid Careys senare år att uppvisa ett omslag, och få skarpare opponenter mot grundandet af en internationel literär eganderätt lära kunna uppvisas, än Carey från och med 1853.

Med stigande förmögenhet kunde Carey mer och mer egna sig åt de studier och idéer, hvilka redan länge sysselsatt honom, då han 1833 inköpte en landegendom i staten New-Jersey, nära Burlington. Hit flyttade han nu från Filadelfia, och först 1855 bosatte han sig åter i fädernestaden.

Sin författareverksamhet begynte han 1835. Några år förut hade prof. Senior i Oxford utgifvit der hållna föreläsningar öfver »arbetslöner», och detta ämne behandlar Carey i sin första skrift, utgifven för att vederlägga Seniors lära, att låga arbetslöner göra hög vinst för arbetsgifvaren och tvärtom. 1836 utgaf han en skrift, »Naturens harmoni», i hvilken han deducerade intressenas gemensamhet hos dem, hvilka enligt gällande politiskt-ekonomiska åsigter borde ha *motsatta* intressen: kapitalisten och arbetaren, plantageegaren och slafven, jordegaren och arrendatorn o. s. v., och hvari han påvisade »de lagar, hvilka reglera ökandet både af folkstocken och medlen till uppehälle». Men, missnöjd med detta arbete, förstörde han upplagan och lät bokens innehåll i förbättrad form ingå i det stora arbetet »Principles of political economy», hvars tre delar trycktes 1837—40 (i svensk öfversättning kallad »Grunderna af nationalekonomien»). Här bryter han fullständigt med många äldre åsigter, bl. a. den nämda om eländet bland massan som en nödvändig följd af rikedom hos ett fåtal. Detta tillstånd kallar Carey för »vildens stadium», och anmärker att qvarlefvan af den råare tidens elände midt upp i civilisationen ingalunda är resultatet af en naturlag: den skall tvärtom försvinna, ju mer menniskan med sina egna uppfinningar (t. ex. krig) låter bli att lägga hinder i vägen för civilisationens naturenliga utveckling.

Personlig handlingsfrihet, särdeles frihet för utbytet, yrkas af Carey i denna period. Sedan inverkade åtskilliga orsaker derhän, att »hans ögon öppnades för det faktum, att styrelseåtgärder stundom behöfvas för att motverka egoistiska nationers och personers sätt att umgås med lagstiftningens välgerningar» — så säger Careys biograf i »The Penn Monthly». Måhända äro öfvergångens orsaker icke så svåra att finna. Carey hade lagt en del af sin förmögenhet i en fabrik och denna hade gått under till följd af tryckta industriela förhållanden. Han hyste både som irländare och amerikan ett ganska grundligt hat till engelsmännen — bjert framstickande t. ex. i hans 1872 utgifna broschyr mot internationel literär eganderätt; amerikanska tulltariffen af 1842 följdes af många amerikanska fabrikanters ruin; Carey's lyckliga hem härjades af döden 1847, då han förlorade sin hustru. Det är från denna tid han uppträder som protektionist.

Den sociala lag, som skall motivera tullskyddet för den inom ett land åstadkomna varan, på det hon ej må kunna (hvarken till godhet eller pris) påverkas af samma vara, tillverkad i ett annat land — ser Carey i behofvet af många »lokala centra», af närmande mellan fabriksarbetaren och jordbrukaren, i skadligheten för båda af mellanhänder i utbytet dem emellan, i nödvändigheten för hvarje folk att icke stanna vid endast en eller annan af jordmån o. d. gynnad tillverkning utan försöka sig i all slags industri, för att icke sjunka i andelig utveckling. Med ett ord, ehuru icke längre enkel och klar i sin uppvisning af de sociala lagarne, ehuru nu mera än förut lemnande å sido medverkande faktorer, väntande allt af det nya »medlet», af tullskyddet, är dock Carey fortfarande samme arbetarevän, samme fiende till krig och »dyra regeringar», samme apostel för arbetets ära, för massans delaktighet i själsodling och yttre välstånd.

Det är i »Det förflutna, närvarande och tillkommande», (Filadelfia 1848, svensk öfvers. 1849—51), som Carey först »corrigerar den villfarelse han förut accepterat från Ricardos skola» — säger »The Penn Monthly». Hufvudtemat är dock uppvisandet af menniskans fortskridande från sämre till bättre i jordens odling, i föda, i arbetssätt. För öfrigt granskar

författaren regeringar och folk ganska strängt. England förliknar han vid en portugisisk Ranudo, med snygg rock, trekantig hatt och värja — men barbent och barfotad. En sådan, säger Carey, ansåg sig civiliserad — »så gör ock England; bådas civilisation är ungefär af samma art. England har en bra rock, som väl betäcker kroppen, men ärmarne äro för korta. Armarne äro till stor del nakna, och dessa armar föreställa en ansenlig del af engelska folket, som får dålig föda, dåliga kläder och mycket dålig uppfostran, ehuru omgifven af bördiga jordsträckor, stora fabriker, rikt doterade undervisningsverk — och ofantligt rika biskopar och erkebiskopar. Bålen af Englands kropp är väl skyld: men dess fötter och ben, Irland och Indien, äro nakna, och det håller dem med flit nakna för att få mer att sätta på den öfriga kroppen. Och det behåller värjan vid sidan för att tvinga dem att förblifva nakna, för att tvinga dem att fortfarande bruka mager jord i åsynen af den bördiga, som till följd af fattigdom förblifver odikad, och som ej kan odlas emedan den ej blifvit utdikad. I allt det der spörjes ej civilisation.»

Först 1861 hade Carey och hans skola, i förening med fabriksidkarne, lyckats genomdrifva, att Förenta Staternas kongress antog en särdeles protektionistisk tulltariff, och härmed »slog en protektionistisk våg in öfver verlden». I Tyskland går vågen starkast fram för närvarande, och Carey är äfven der öfverallt framhållen till pris eller tadel. Den anförda biografien innehåller följande anmärkningsvärda yttrande angående vårt lands tullpolitik och Carey: »I Sverige har felslåendet af det nyligen gjorda försöket att reducera tulltaxan af en regeringstjensteman (government official) tillskrifvits inflytandet af Carey's skrifter.»

Bland dessa vilja vi ännu nämna den 1853 utgifna »Slafhandeln, den inhemska och utländska», de 1858 publicerade brefven till presidenten Buchanan om Förenta Staternas handelspolitik (öfvers. på svenska 1860), det 1858—59 utkomma »System of Social Science» — senare periodens hufvudverk — samt hans sista större bok, »The Unity of Law» (1872),

ett försök att uppvisa »enheten i mångfalden» i beröringarna mellan den fysiska, sociala, »mentala» och moraliska vetenskapen.

Åren 1857 och 1859 besökte Carey Europa — sistnämda år äfven Stockholm. I Filadelfia hade han under sina senaste årtionden åter sitt hem, och att detta der blef en »social medelpunkt» är ganska naturligt. Careys »Vespers», så kallades hans aftonmottagningar, voro ock ganska eftersökta. Särdeles under »Centennial», 1876, erbjödo de ett angenämt tillfälle för europeer att sammanträffa med framstående amerikanska personligheter. Der hördes Carey utveckla sina tankar, der tilläts inkast, der diskuterades dagens frågor. »We discuss everything», sade Carey till en besökande, »and decide nothing.»

På ålderdomen såg Carey illa och hans helsa blef vacklande. Men åter tycktes han bli bättre. Derför gick han en vacker höstdag med på »irländska sällskapets» årsfest; här förkylde han sig och dog en vecka efter festen, den 12 oktober 1879, i födelsestaden Filadelfia, som i honom sörjer en af sina namnkunnigaste medborgare.

En Parallel.

1881.

Det är sextio år sedan de två unga juristerna Lars Hierta och Vilhelm Fredrik Dalman, den ene från Upsala, den andre från Lunds universitet, kommo till hufvudstaden för att söka sig en framtid på tjenstemannabanan. Adelsmän voro de båda, och vid 1823 års riksdag fingo de båda som kanslister tillträde till riddarhusets plena. Samtidigt begynte deras publicistiska verksamhet, Hiertas i »Argus», Dalmans i »Allmänna Journalen»; men om ock häri skulle ligga en antydan, att Dalman stod det konservativa lägret närmare än Hierta,

försvinner hvarje skäl till en sådan förmodan, då vi återfinna de unge männen i 1828 års riddarhus, nu äfven röstegande och debatterande ledamöter af »höglofliga ridderskapet och adeln». Med lust och mod sluta de sig båda till »den oppositionela fraktionen», som bland sina veteraner räknade Dalmans fader.

Vid början af 1830 utgaf Dalman första häftet af en politisk-literär månadsskrift *Mimer,* hvilken under året fortgick med 12 häften. Öfversättningar från franska och engelska författare omvexla med originaluppsatser; Dalmans egna artiklar röra mest representationsreformen. Stånden vill han utdöma. Isynnerhet adelns anspråk underkänner han, och vill ej ens erkänna »de stora namnens» rätt till politiskt företräde. »Det är med gamla namn», säger han, »som med gamla mynt; en mark, som fordom betydde en mark silfver, gäller nu icke mer än två kopparskillingar — men heter likafullt en mark.»

När Mimer upphörde, begynte *Aftonbladet,* och när detta fortgått i två år öfvertog Dalman *Dagligt Allehanda.* Hierta idkade äfven annan förlagsrörelse, hade godt affärsförstånd, lugn betänksamhet, godt humör. Dalman hade som advokat praktiserat i flera år, haft stora och vigtiga mål om hand, och på denna bana skördat både anseende och inkomster — men tillika väl mycket vant sig vid advokatens penna. Med häftigt lynne och brinnande ifver för sina idéer gick han i striden, och bildade derigenom en afgjord motsättning mot sin vän och medbroder i det liberala tidningslägret. Lynnenas olikhet, oftare än åsigternas, bragte dem i harnesk mot hvarandra under »rabulismens» skede, fastän de båda voro stora rabulister. Aftonbladets »slughet» och Allehandas »ärlighet» blefvo ordentliga slagord. Men under det Aftonbladet sjelf aldrig pläderade sin slughet, bedyrade Allehanda sin ärlighet hvarje gång ett förhastande nödgade till ett återtagande. »Sålunda förfalla våra reflexioner», hette det rätt ofta i Allehanda, då reflexioner blifvit grundade på icke tillräckligt undersökta fakta, hvilka sedan befunnits mindre faktiska. Så sade aldrig Aftonbladet.

I femton år stodo de bredvid hvarandra på arenan. De stödde hvarandra, de polemiserade, de togo till och med stun-

dom grymma liftag. Men i hufvudsak sökte båda samma politiska mål — och den personliga vänskapen mellan Hierta och Dalman led aldrig varaktigt afbräck. Värst sattes den kanske på prof, när konservativa tidningar gjorde »lilla Nokenius» (Dalman) till »Storhertigens» (Hiertas) hejduk, som osjelfständigt »pallrade i den erkändt främstes fotspår».

Dagligt Allehanda växte under Dalmans ledning, men icke så mycket som Aftonbladet under Hiertas, erhöll icke heller så stor spridning. Men isynnerhet inom hufvudstaden höll Dalman den lyckligare konkurrenten stången, som man säger, och i kritiken öfver teatrarnas och konserternas prestationer var Allehandas öfverlägsenhet länge erkänd. Bättre än vid politiken trifdes också Dalman, då han i sitt hem församlat sina vänner för att njuta af någon musikalisk celebritet, som i bifallet af hans krets såg förebudet af allmänhetens.

Ljuft och ledt delade Hierta och Dalman troget med hvarandra, efter 1837 års blodiga bataljer, när de 1838 fått en stark maning till endrägt i den pressfiendtliga enigheten mellan konungens båda kanslerer. Den nye justitiekansleren Nerman hade vid en ledighet inom justitierevisionens kansli uteslutit Dalman från befordran i vanlig tur och öppet gifvit tillkänna, att endast lydaktigt folk kunde tänka på befordran. Hofkansleren Hartmansdorff gjorde sina anlopp mot Dagligt Allehandas titlar, som mot Aftonbladets, ehuru i mindre skala, då han ansåg Aftonbladet för den samhällsvådligaste af de två. Endrägtigt stredo de sedan tillsamman, med få och mindre betydande polemiska afbrott, ända till dess »systemet» gått till hvila i Riddarholmskyrkans kungagrafvar.

Vid tvenne riksdagar, 1834 och 1840, hade de under tiden äfven kämpat tillsamman. Dalman, i ord som med penna häftig och varm, uppriktig och kunnig, ehuru, liksom Hierta, utan sinne för detaljnoggranhet och benägen för minnesfel i uppgifter, har i riddarhusets protokoll vid dessa riksdagar nedlagt vackra minnesmärken af sin verksamhet. Bland hans talrika yttranden äro ej få af stort intresse, icke blott för forskaren, äfven för älskaren af god fosterländsk läsning i allmänhet. I en ganska vidlyftig brochyr samlade han 1840

sina artiklar i representationsfrågan, så väl ur *Mimer* som ur Dagligt Allehanda. Denna bildar ett uppslag till den riksdagshistorik, som han under sina sista år (1874—79) utgifvit under titeln »Några anteckningar från våra ståndsriksdagar 1809—1865», ett verk, som vimlar af detaljfel, men, med varsamhet begagnadt, ger en värderik öfversigt af riksdagsarbetets fortgång i vårt fosterland under det nämda tidskiftet, som ännu ej kan beskådas i historiens fjerrglas.

Med Oskar I:s uppstigande på tronen blefvo Hierta och Dalman försatta i ett nytt läge: de behöfde icke längre opponera sig, tycktes det; de borde i stället understödja den liberala regeringen. Med långt större tro omfattade Dalman detta politiska evangelium än Hierta, som dock i mer än två år var »konungamaktens sjelfständige bundsförvandt», innan han återtog den oppositionella rollen, sviken i förväntningarna på ett sant liberalt regeringssystem. Dalman kände sig deremot icke sviken. Han understödde med stor värma konung Oskars regering och mottog personligen konungens tacksägelser vid tvenne tillfällen, dem han utförligt referar i sina nämda »Anteckningar». — »Jag tackar er» — sade konung Oskar 1845 — »för det ni riktigt uppfattat min karakter. Jag hoppas att ni aldrig skall få skäl att ångra detta.» Den under åren 1846 och 1847 allt häftigare uppblossande polemiken mellan Aftonbladet och Allehanda berodde just derpå, att Dalman förebrådde Hierta misstro mot en regering, som *ville* vara liberal, under det Hierta förebrådde Dalman att han kunde låta dupera sig. De kände också snart båda ett behof af att draga sig ur den snart allt obehagligare tidningsstriden. Redan 1848 var Dalman qvitt sitt Allehanda, fyra år längre höll Hierta ut med sitt Aftonblad.

Men riksdagarna under kung Oskars regeringstid såg dem fortfarande tillsamman som verksamma, om ock stundom hvarandra bekämpande representanter. I striden om representationsreformen, förd i pressen, i reformsällskap, i riddarhusplena, följdes de icke alltid åt, och då det kungliga representationsförslaget den 1 maj 1848 framlades för riksdagen, hade Dalman, men icke Hierta, skäl att glädjas öfver likhet i åsigter med ministèren. Också var Dalman icke nöjd att sakna

ett pressorgan under den förestående kampen, i hvilken de radikala och de konservativa tycktes ärna göra gemensam sak emot det kungliga förslaget och Hierta länge uraktlät att taga afgjordt parti. Så förmådde Dalman *Stockholms Dagblads* utgifvare att 1849 sätta upp *Aftonposten,* — Allehanda hade redan af sin nye egare satts på grund — endast och allenast till försvar för det kungliga förslaget. Men publiken var klen. När förslaget i december 1850 fallit, upphörde Aftonposten. Den hade nästan dagligen känt sig manad att polemisera med Aftonbladet.

Biträde i Bore, i Aftonbladet under den första af de »regimer», som efterföljde Hiertas, i Dagbladet, i Nya Dagligt Allehanda, fortsatte Dalman längre än Hierta att ofta deltaga i pressens strider, och han utgaf ej sällan vigtigare artiklar i brochyrform, härmed fortsättande intill början af 1870-talet. Nästan endast i norska frågan 1859—60 stodo de gamla veteranerna nu emot hvarandra: Hierta på riksaktens basis, Dalman på de föregående traktaternas, förhandlingarnas och situationernas, och med afgjord majoritet såväl inom riksdagen som i opinionen för dagen. Hierta var då redan en af borgarståndets män — och satt i statsutskottet. Dalman, fortfarande på sin riddarhusbänk, sökte stundom beveka den gamle vännens hjerta i anslagsfrågor, och icke utan framgång.

I den sista reformkampen drogo de båda jemt, ehuru ingendera från början — dock af motsatta skäl — fullt belåten med det förslag, som i december 1865 gjorde slut på det *tretioåriga kriget,* i hvilket de båda så kraftigt tagit del. När några år förgått, under hvilka Hierta som ålderspresident öppnade och afslöt andra kammarens förhandlingar, men Dalman endast i bladartiklar och brochyrer egde ett forum för sin kritik, hände det till och med, att de vexlade ett saknadens ord om »det gamla». Det fans »mera lyftning till principer» förr än nu; de starka konflikterna framkallade fordom mera lysande gnistor af patriotism, än hvad kamrarnes debatter ha att bjuda på — och sjelfva det förstärkta statsutskottet, bedröfligt i åminnelse, skulle ej låtit millionerna dansa så starkt, som kamrarnes gemensamma omröstningar nu göra.

Hierta slöt sin bana åtta år tidigare än Dalman, som var åtta månader yngre än han. Lycklig affärsverksamhet hade bragt Hierta millioner, och hans efterlefvande fullgjorde hans afsigt, då de med gåfvan af en half million till allmännyttiga ändamål hugfäste *Lars Hiertas minne.* Dalman, icke mindre lycklig i sitt hem, der maka, syster och bror omgåfvo honom, hade inga skatter samlat på sin verksamma bana. I åratal hade den dock beredt honom tillfälle att äfven som »social medelpunkt» kunna verka och samla omkring sig unga och gamla, sjelf både ung och glad långt in i ålderns dagar. Men Dalmans ögon vägrade fortsätta den ansträngande tjenst, i hvilken de från 1800-talets begynnelse varit använda, och de slötos för dagens ljus förrän de lades tillhopa i dödens sömn. Det varma hjertat, den brinnande fosterlandskärleken, det aldrig svalnade intresset, det aldrig svikna uppriktighetsidealet; icke minst den rörande hängifvenheten åt författarens värf trots saknaden af eget öga — allt detta, förutom svenska pressens häfder, hugfäster *Vilhelm Fredrik Dalmans* minne.

V. F. Dalman var född i Kalmar län den 26 augusti 1801 och afled i Stockholm den 1 februari 1881.

Anders Fryxell.

1881.

Anders Fryxell föddes i Hesselskogs prestgård på Dalsland den 7 februari 1795 och afled i Stockholm den 21 mars 1881 efter en sällsynt verksam lefnad, som fört honom i närmaste beröring med det bildade och bildningssökande Sverige under mer än ett halft århundrade och lika länge gjort honom kär för den allmänhet, hvars fosterlandskänsla och kunskapsbegär vunnit näring i hans *Berättelser ur Svenska Historien.*

Slägten Fryxell hade både i Vermland och i den svenska häfden ett aktadt namn redan innan häfdatecknaren infört det i raden bland de populäraste. Utgången ur bondens stuga till prestens, har den på nordiskt vis i århundraden upptecknat sina leder.

Anders Fryxells fader var prost och kyrkoherde och undervisade sjelf sin äldste son tills han tioårig sattes i stiftsstadens skola. Björners Nordiska kämpadater och Vilkinasagan hade gossen nästan lika kära som lek och språng. Hvarken skola eller gymnasium ändrade häri hans sinne, och när han adertonårig kom till universitetsstaden vid Fyris var han icke blott hemma i sitt latin: han var en stor idrottsman och kände väl till förtidens sagaminnen.

Som simlärare ådrog han sig först uppmärksamhet utanför de närmaste kamraternas krets, men det arbetet gaf inga inkomster, och när prosten i Hesselskog efter några år afled, måste Anders vara betänkt på att lemna universitetet för att i hemorten söka prestvigning och utkomst. Dock, han hade icke lagstadgad ålder för att mottaga prestkragen och under tiden måste han ändå lefva. Magister Afzelius, tio år äldre än Fryxell, gaf honom anbud att öfvertaga en lärareplats vid sin privata skola i Stockholm, och dermed var Fryxell inne på den bana, som skulle skapa hans framtid.

Sedan 1812 arbetade en af kungl. maj:t förordnad uppfostringskomité på de offentliga skolornas ombildning i enlighet med tidens kraf, men under tiden blomstrade enskilda läroanstalter, i hvilka dessa kraf åtminstone tillnärmelsevis fylldes. En af de anseddaste var Arvid August Afzelius' skola, bland hvars lärare voro P. A. Sondén, A. J. Cnattingius, C. F. Dahlgren och nu äfven Anders Fryxell. Umgänget med desse män verkade raskt utvecklande på den unge värmländingen. Han försökte sig i vitterlek, först i Em. Bruzelius' »Kalender för Damer» med en ryslig, otrolig novell och några småsaker i bunden form (1819—20), sedan i Atterboms »Poetisk Kalender» med ett sångspel i tre akter, »Vermlandsflickan», till hvars sångstycken bifogades »inhemska, mestadels vermländska nationalmelodier». I pjesen sjunges både på svenska och norska — »händelsen» är ett norskt infall under kriget 1790 — och hvad »Sven, Annas fästman» sjunger, till täflings med den norske jägare, som vaktar honom i arresten, det har Sverige sedan icke glömt: »Ack Vermland, du sköna, du härliga land, du krona för Svea rikes länder».

Filosofie kandidatexamen aflade Fryxell i juni 1819, i

oktober fick han förordnande att förestå Djurgårdens skola, prestvigdes i Karlstad 1820, promoverades 1821 i Upsala till filosofie doktor och utnämdes 1822 till kollega i Maria skola i Stockholm. Med vännen Dahlgren hade han deltagit i »Spelunca», der »Markalls sömnlösa nätter» småningom sågo dagen, i Bellmanska sällskapet, der Axel Raab sjöng Bellmans sånger. Men hans hufvudsakliga intresse och verksamhet var skolmannens. Sällskapet »Pro Fide et Christianismo» tillerkände Fryxell redan 1822 en belöning »för utmärkt skicklighet och flit som skollärare», Vexelundervisningssällskapet kallade honom till styrande ledamot, Uppfostringskomitén gaf erkännande åt hans försök att ställa sig till efterrättelse dess »råd och anvisningar till lärare» i afseende å en lärobok i fäderneslandets historia; och, framför allt, han ingrep 1823 genom en varmhjertad och klartänkt skrift i striden om läroverksreformen.

Fryxells farbror, lektor Axel Fryxell, hade, som ledamot af Uppfostringskomitén, till stor del formulerat 1820 års skollag, i hvilken »tidens kraf» nästan helt och hållet underkändes. Nu tog Anders till orda med ett »Förslag till enhet och medborgerlighet i de allmänna undervisningsverken», hvari han påpekar, hur krigsakademien, lärda skolan, apologistskolan och allmogeskolan tyckas antyda, att »Sveriges fyra stånd genom fyra olika uppfostringsanstalter äro på väg att vilja fullkomligt utbilda sig till fyra särskilda kaster i likhet med de indiska». En *gemensam* uppfostran för alla klasser, ur hvilken de olika yrkes- eller lärdomsskolorna sedan uppspira, är Fryxells yrkande. Det bakvända i att servera latin, grekiska och hebreiska åt skolungdomen i våra dagar har sällan klarare framhållits än i denna skrift, af hvilken 1832 en utförligare bearbetning utkom: »Försök att närmare bestämma frågorna om undervisningsverkens reform». Här uttalar han sig kraftigt för *folkbildning,* hvars välgörande verkningar han framhåller, motbevisande det då ännu ganska vanliga påståendet om dess skadlighet. Han yrkar ämnesläsning i skolorna och en annan ordning af läroämnena. Naturalhistoria, geografi och lineareckning finner han vara de naturligaste begynnelseämnen för undervisningen; efter

denna för alla gemensamma *folkskola* höjes kursen och ökas ämnena i *borgareskolan,* ifrån hvilken 16-åriga ynglingar, som dertill ega håg och anlag, inträda i *lärda skolan.* Den första skall omfatta fosterländsk literatur och bildning, den andra den ny-europeiska bildningen, den tredje lägger dertill den klassiska fornverlden och dess literatur. Väl äro vi icke ännu hunna fram till denna organisation, men under de 50, 60 år, som gått efter det Fryxell uttalat sig, har hans fana aldrig blifvit öfvergifven af skolreformens vänner och den här angifna riktningen aldrig saknat förkämpar.

Det var fosterlandets *språk* och *historia* Fryxell ville lära de små i stället för *latin* och *dogmatik,* förra tiders hufvudämnen. Det förra läroämnet kan man säga att Fryxell inarbetat i våra skolor genom sin 1824 utgifna »Svensk Språklära till skolornas tjenst», i 4:de upplagan (1832) tillökad med en öfversigt af svenska språkets och literaturens historia, äfven den för årtionden den svenska ungdomens enda vägvisare i dessa för skolan förut obekanta och dock så naturliga ämnen. Trettonde upplagan utkom 1865. — Den 1 juni 1823 skref Fryxell företalet till »Berättelser ur svenska historien; första delen, innehållande hedniska tiden, till skolungdomens tjenst utgifven», med uppfostringskomiténs intyg om användbarhet både vid den allmänna och enskilda undervisningen. Tolfte upplagan trycktes 1879. — För vexelundervisningssällskapet utgaf Fryxell 1823 jemväl »Elementarräknetabeller». Den nya skolkomitén, som 1825 tillsattes för att åter begynna striden för och mot latinets herravälde i vår skolbildning, anlitade Fryxells biträde, och antog honom 1827 till förste rektor vid den försöksskola, som skulle pröfva de nya idéernas tillämplighet. Om den starkt anbefalda vexelundervisningsmetoden, som ifrån en fiffig nödfallshjelp höll på att vinna erkännande som undervisningens blomma, orsakade meningsskiljaktighet mellan Nya elementarskolans direktion och dess första rektor, eller det endast var nödig omtanke om bättre utkomst som föranledde Fryxell att redan 1829 som rektor återgå till Maria skola, kunna vi ej uppgifva. Men klagomål öfver för vidsträckt anlitande af vexelundervisningsmetoden i Nya elementarskolan förekommer i Fryxells sist

anförda skrift om läroverksreformen. De principer för undervisningen, hvilka Nya elementarskolan för öfrigt tillämpade, beslöt Fryxell efter några år att använda jemväl på flickors undervisning, och så stiftade han, jemte sin svåger och under biskop Wallins protektion, den ännu fortgående »Wallinska flickskolan», hvilken han förestod tills han 1836 den 1 maj tillträdde Sunne stora pastorat i Vermland, såsom farbrodern Axels efterträdare. Professorstitel hade han erhållit 1833, kontraktsprost och teologie doktor blef han efter hand, skötte i tio år pastoralvården i sina talrika församlingar, bevistade prestmöten och afgaf vid ett sådant (1847) en motion om de stora pastoratens delning, beklagande, att dessa »ofta nog blifva pensioner för vetenskapsmän» och ogillande seden att »utsätta någon för det svåra dilemma», som beredes af »valet mellan den vetenskapliga kallelsen och det presterliga kallet». Sjelf gjorde emellertid Fryxell alldeles samtidigt sitt val. Från den 1 aug. 1847 till sin död (måhända med undantag af ett år) hade Anders Fryxell år för år förnyad tjenstledighet från de presterliga göromålen för att ostörd kunna egna sig åt fortsatt utgifvande af sina »*Berättelser ur svenska historien*».

De båda första delarna (1823, 26), hvilka fört honom fram till Gustaf Wasa, voro till formen ett mellanting emellan historiskt kompendium och biografisk läsebok. Då utkom M. Bruzelius' historia fullständigt, och Fryxell fann obehöfligt, till och med vådligt, att konkurrera i »medelformen». Han beslöt nu i stället utvidga sitt arbete till en biografisk-historisk läsebok, afseende att »bland sina landsmän sprida en närmare kännedom, ett varmare deltagande för det gemensamma fosterlandets vördnadsbjudande minnen». Efter denna plan utgåfvos, under stigande bifall, 1828—33 delarna 3—6, hvarmed berättelsen nådde fram till Gustaf Adolfs död på Lützens slagfält. Redan för fjerde delen hade Fryxell börjat söka källor i riksarkivets »acta historica», i adeliga familjearkiv, i Stockholms och Upsalas bibliotek, och han hade af dessa källor äfven gjort bruk för en till Svenska akademien inlemnad täflingsskrift, »Karakteristik af de förnämsta handlande personligheterna åren 1592—1600», hvilken belönades med aka-

demiens stora pris. För fortsättande af sina berättelser erhöll han från 1831 årligen ett statsanslag af 400 rdr b:ko, tills detta 1834 förbyttes i ett resestipendium; och då stipendiet icke var stort, tecknades enskildt, efter inbjudning af trenne Fryxells vänner, 2583: 32 b:ko (3875 kronor) för betäckande af kostnaderna för den forskningsresa han ville anträda. Subskribenterna uppdrogo åt honom att söka upptäcka de svenska historiska handlingar, hvilka erkebiskop Gustaf Trolle och biskop Hans Brask fört ur riket. Sjelf afsåg han arkivstudier till Sveriges historia för tiden 1632—1700.

Elfva månader varade färden. I Preussen och Polen, i Bayern och Belgien eftersporde han förgäfves de gamla »riksens register». Flerstädes, mest i Wien, Haag och Kjöbenhavn, gjorde han anteckningar och afskrifter af ministerbref från Sverige. Återkommen i mars 1835, kallades han till ledamot af Vitterhets-, historie- och antiqvitets-akademien och utgaf 1836—43 i fyra band sina hemförda »Handlingar rörande Sveriges historia ur utrikes arkiver». Härmed vidtog också en ny ändring i »Berättelsernas» plan. Den blef vidlyftigare, allt som forskningsmaterialet blifvit rikare. Kristinas förmyndares och hennes egen regerings historia, omfattande nästan lika tidrymd med Gustaf Adolfs, berättades åren 1838—42 i fyra delar, Karl X:s femåriga regering upptog (1843) två delar. Dessa sex band bilda också öfvergången till den polemiska plan, »Berättelserna» sedan oftast följt, och hvilken i sin mån bär skuld för den vidlyftighet, den brist på öfversigtlighet — ja, på noggranhet, hvilken mer och mer gjorde sig gällande under arbetets fortgång. Den populäre berättaren, folkets historieskrifvare, hade vunnit ära och erkännande, innan polemiken mot föregående historieskrifvares okunnighet eller partiskhet framtedde berättarens kraf, att jemväl bland de kritiske forskarne intaga en bemärkt plats.

Det var icke ett fortgående, sammanhängande studium af händelsernas gång, orsaker och följder, som var Fryxells starka sida. Den biografiska planen föranledde ett mera detaljeradt än koncentreradt framställningssätt, och för detta voro »acta historica», ministerberättelser och privatarkiv vida

mera gifvande än riksregistratur och rådsprotokoll. Den underlägsenhet i historiskt vetenskapligt värde, som häraf blef en följd, uppvägdes ju vida af den öfverlägsenhet i begärlighet för allmänbildningen, som följde icke blott af planen utan äfven af författarens ovanliga skriftställartalang; ännu ett årtionde efter den stora forskningsresan hade också kritiken endast erkännande åt Fryxells berättelser, om ock ingen, icke ens de närmaste personliga vännerna, i dem såg alster af sträng vetenskaplig forskning och historisk konst. Der gälde Geijer som mästaren, och åtskilnaden mellan Geijer och Fryxell, i stil som i ämnets behandling, faller tillräckligt i ögonen. Kom så Geijers »affall», »rabulismens» framgång, tronskiftet 1844, representationsreformens strid och nederlag, oviljan bland allmänheten mot riddarhusmajoritetens anspråk och — Geijers »Tre föreläsningar». Fryxell, som 1840 kallats till »en af de aderton», kände sig länge manad att, lika med Beskow, Järta, Atterbom m. fl. akademiska pennor, deltaga i striden, och särskildt hade han öga för Geijers brister. »Geijers satser och ord äro numera alldeles icke att lita på», skref han 1845 till en vän, en »konservativ af renaste vatten», — »och att allmänhetens ögon derom öppnas, är ju redan mycket . . . Men af kärlek till personen och af fruktan att beskyllas för jalousie de metier har jag tegat, tills nu orimligheten gått för långt, och man vill dock derpå bygga fosterlandets både forntidsminnen och framtidsöden». Det var nu Fryxell uppträdde med sin stridsskrift mot Geijer »om aristokratfördömandet i Svenska historien» (1845, i nya upplagor och följande häften fortsatt ända till 1850, tre år efter Geijers död). Geijer svarade, Bergfalk, G. H. Mellin, C. A. Adlersparre, C. G. Styffe uppträdde med skarpa kritiker af Fryxells påståenden, hvilka deremot i de konservativa bladen vunno stort pris. Svenska akademiens tidning kallade Fryxell en ny Curtius, Riddarhuset hedrade honom med en medalj. »Fryxell har med sina Berättelser gagnat svenska folket vida mer, än han gagnat svenska adeln med sina stridsskrifter», säger dock (1849) hans gamle vän, författaren af Sveriges Sköna Literatur. »Oförlåtligt är», fortsätter denne, »om ej både frälse och ofrälse stånden erkänna det, ej genom en medalj, utan genom

att köpa förlagsrätten och ge anslag till ny upplaga i ett stort qvartband med svensk stilsort af hans svenska historia, då den blifvit fulländad, hvilken *gifves till alla rikets folkskolor* och säljes till ringa pris åt allmänheten.» Det skulle gå *tretio år* ifrån det detta trycktes till dess Fryxell från den då senast utgifna 15:e delen (Karl XI:s ungdoms- och krigsår) hunnit på sitt nu vedertagna sätt behandla *ännu ett hundra år* af våra häfder och i »fyrationdesjette och sista delen» afsluta »Adolf Fredriks regering», sedan han dock redan 1873 i sina berättelsers 42:a del hunnit fram till »Frihetstidens sista år och revolutionen 1772».

Den redan förut anmärkta bristen på öfverskådlighet och »historisk konst» växte med åldern och stridbarheten. Noggrannheten i uppgifter, berättigandet af omdömen lemnade mer och mer öfrigt att önska, men det friska modet, den behagliga stilen, det mödosamma arbetet gåfvo hvar sin lager åt den hvitlockige veteranen, som aldrig greps af personlig vrede mot en angripare, hur hårdt och vördnadslöst än denne gick till väga i sin offentliga kritik. Men här mötte han ej sällan med oförfärad min, fastän ett nederlag ej kunnat döljas. »En författare, som vill inför allmänheten processa sig till rätt mot sin recensent, spelar en tvifvelaktig role och misslyckas ofta, misstänkes alltid.» Detta erkände Fryxell enskildt för en recensent redan 1842.

Liksom för att hvila sig efter slutad historia öfver Karl XII drog Fryxell 1860—62 med sina nio häften »Bidrag till Sveriges literaturhistoria» i strid mot fosforisterna, sina ungdomsvänner, raskt och sporadiskt behandlande det Leopoldska tidehvarfvet, Atterboms strid, Tegnér, Wallin, Geijer, Göter, Upsala-ultraism och Stockholms-liberalism m. m. Äfven här mötte honom skarpa mothugg. Mycket benägen för nya uppfattningar, blef han dock ofta endast dessas advokat, äfven då han otvifvelaktigt ansåg sin bevisning segrande, i detta fall delande öde med sin motståndare i den literära kampen om Karl XII, om Görtz, om Gustaf III: med Bernhard von Beskow. Ehuru Fryxell ofta angaf sig intaga en alldeles neutral ställning till politiken, »troende alla statsformer goda med en god anda hos folket och vice versa», gick äfven han

Geijers gång genom solvisarens stadier. Folkfrihetens välsignelse värmde hans själ i åttio-åren vida mer än aristokraternas välgerningar mot Sverige eldat den fyrtio år förut. Och det är hos den gamle Fryxell det kanske mest karakteristiska draget, att hans sinnes lifaktighet, hans lynnes stridbarhet, hans mottaglighet för den omgifvande verlden med åren snarare tilltog än minskades. Derför var den ståtlige, silfverlockige, hvitskäggige gubben alldeles ingen »Pharus, som står qvar och skiner från en förgången sångarverld.» Han var vid skrifbordet, som i sällskapsrummet en man af vår tid lika mycket som någon yngre, om än han gerna gjorde dem till viljes, som helst spörja hvad gammal minnes.

Så satt han en gång en varm sommardag och täljde sägner ur »Speluncas» historia för en ung samtida. Plötsligt blef den gamle allvarlig. »Jag skall säga dig något om nemesis divina», sade han, »till varning för dig som är ung, till straff för mig som är gammal.»

Och så berättade han, huruledes han åtagit sig — och tyckt det var både lustigt och modigt — att julaftonen 1821 förklädd inkasta »Markalls sömnlösa nätter» som anonym julklapp i kanslirådet Wallmarks hem. Det var en smädedikt mot Wallmark, som deri fick heta både »åsna» och »hjerneberöfvad» m. m. för sitt motstånd mot nya skolans smak. Fryxell ångrade väl sedan att han så okynnigt stört familjefriden hos en ärans man. Men det dröjde länge innan han rätt fick erfara huru illa han handlat. Julaftonen 1848 inkastades i Fryxells hem »Medaljens frånsida», en smädeskrift mot honom, hvari han framställes som sniken, hårdhjertad, skogsåverkare, oärlig i uppgifter o. d. »Då först kände jag hela vidden af min ungdoms oförrätt mot Wallmark; då kände jag hvad nemesis divina är. Du kan gerna tala om det. Måhända blir det lärorikt för någon.»

År 1879 kom bildhuggaren Walter Runeberg till Stockholm för att forma den gamles byst — ett utmärkt arbete, som väl förtjenar att kallas till lif i marmorn. Under det den gamle professorn satt för den unge, förvånade han denne med det kolossala minne han hade för svenska skalders verk. Han kunde utan afbrott i en timme läsa skaldestycken ur minnet.

Och minnet stod honom bi i det yttersta, hur mycket det än svek i detaljer, särdeles i dem, hvilka först under senare årtionden inrymts. Somrarne på Sunne, det öfriga året i Stockholm, aldrig sysslolös, tyckte han dock efter den »46:e delens» utgifvande att hans värf var slutadt. Sin ganska vidlyftiga »rustbod», sina anteckningar och arkivutdrag för Berättelserna, afhände han sig, i det han den 22 februari 1881 sände den, jemte ett gåfvobref, till kungliga biblioteket, der han i sextio år varit en värderad gäst.

En månad senare var värfvet till fullo ute. De åttiosex åren hade tagit ut sin rätt. Följd af hans närmaste, af talrika vänner, af de lärda och vittra akademiernas ledamöter, sattes hans blomsterprydda kista i en granklädd jernbanevagn, och så gjorde Anders Fryxell för sista gången färden till Sunne, der hans stoft jordades den 8 april 1881.

Sitt »epitaphium» kan man säga att Anders Fryxell sjelf skrifvit i dessa ord, hvilka han sextio år före sin bortgång diktat, då han ville sjunga *Ynglingasinnets* pris:

»Ej lik den stora skaran må jag klaga
på ödets jernhand och dess orättvisa.
Det alltid mig på hulda armar vaggat
och bär mig än som älskling i sin famn.»

Hugo Raab.

1882.

Sällan alstrar freden generaler, hvilkas namn lefva i härens och landets häfder när pensionsåldern eller döden utmönstrat dem ur statskalender och rangrulla. De flestes namnkunnighet är då inskränkt till de digra banden »meritförteckningar» i kommandoexpeditionens arkiv.

Icke ens de, som hunnit till krigsministertaburetten vid konungens rådsbord och i riksdagens protokoll nedlagt vältaliga ord, kunna påräkna att varda ihågkomna — när port-

följen lagts i andra händer, när andra »råd» gå att lönas med andra afslag. De komitébetänkanden och regeringsförslag angående nationalförsvaret, hvilka under de sista tjugo åren till fosterlandets bästa blifvit utarbetade, bilda en hel literatur. »Värnepligtens vänner» ha utsått 100,000-tals ströskrifter för att påverka opinionen, talrika folkmöten ha gjort sitt bästa att låta höra hvad de små jordegarne tänka om försvaret, tidningarne spara icke sina »ledare», riksdagsmännen icke sina ord.

Och dock lägga vi föga på minnet af allt det der. Nog står den bi i vår tid, tänker man både om skogen och hären. Och så grälar man om skatter, så länge man eger att sjelf bestämma dem. »Svenska folkets urgamla rätt att sig sjelf beskatta» torde likväl icke länge komma att öfverlefva svenska folkets pligt att sig sjelf försvara.

Med lätt hjerta ser den framtiden i möte, som väntar dess fredsälla lugn af »balansen i Europa.» Tyngre kännes det för de fosterlandsvänner, hvilka på vår egen styrka vilja bygga sitt hopp. Men alla kunna vörda ett lifsverk, egnadt åt höjande af vår härs krigsduglighet, utan svaghet för älsklingsplaner, utan bitterhet mot olika tänkande.

Ett sådant lifsverk ger generalmajoren friherre *Hugo Raab* anspråk på minnets ära.

Hans svenske stamfar stupade med Gustaf Adolf vid Lützen, stamfaderns son blef invalid när Carl X stormade Kjöbenhavn, båda stadnade i lägre befälsgrader. Frihetstiden förde en af deras efterkommande civila vägen till samhällets höjder, till en plats bland »märkvärdige och namnkunnige svenske män». Oförtröttad riksdagsverksamhet under nära fyrtio år har i vår egen samtid beredt *Adam Kristian Raab* ett kändt och hedradt namn. Hans son var Hugo.

På Ryssbylund i Kalmar län föddes Hugo Raab den 27 november 1831. Fadern, driftig jordbrukare och indelt officer, undandrog sig likväl icke representantkallets börda af årslång frånvaro från hemmet. Sin ende son ansåg han sig derför tidigt nog böra sätta i annan omvårdnad än hemmets. I Östergötland, hos kongl. hofpredikanten Ekenstam, som på landsbygden öppnat pensionsanstalt för gossar, fick Hugo till-

bringa några år, hvarefter han med general Hazelii äldste son öfverflyttade till dennes hem i Stockholm och fortsatte skolgången i Nya Elementarskolan. 1847—50 var han kadett på Karlberg och utnämndes efter slutad kurs till underlöjtnant på Kalmar regemente.

Vägen var banad, åren skulle göra resten, med »möten», tour och anciennetet, under det landtbruk finge hjelpa till att föda officern så väl som manskapet. Men det var långt till boställe för en nyutnämnd underlöjtnant. Sällskapslifvets fröjder kunde till en början vara »vinning nog» i jemförelse med kadettlifvets, men en verksam natur fordrar mera af lifvet. Tjensten lemnade mycken tid öfrig, och sjukdom hade förstört Raabs plan att genom studier vid Marieberg upptaga de tre närmaste ungdomsåren.

Men fader Adam Kristian var en praktisk man. Af Ryssbylund hade han icke blott gjort en mönstergård i landtbruksväg, han hade äfven dermed förenat en och annan industrigren; nu tänkte han särskildt på ölbryggerirörelse. Hugo kunde ju lära yrket och sedan förestå bryggeriet.

Och så vardt hr baronen och underlöjtnanten förvandlad till bryggarlärling i Stettin. Yrket lärde han, och ehuru bryggeriet på Ryssbylund aldrig blef af, hade han god nytta af kursen, ty den skärpte hans iakttagelseförmåga, vidgade hans blick och stälde honom ansigte mot ansigte med den preussiska värnepligten.

Hemkommen blef Raab andre adjutant på regementet. 1854 års krig väckte ytterligare hans sinne till eftertanke. Det talades, ja skreks af både ungt och gammalt folk att vi skulle med i kriget. Ett vågsvall af friskt mod kom öfver »de gossar blå», och underligt kändes det i hjertat både denna och andra sidan bottenhafvet, när Sveaborg bombarderades, Bomarsund eröfrats och ålandsbönderna talade om att »komma till det gamla landet.»

Medan ännu striden pågick och konung Oskar I frestades af »Vestmakterna», for Hugo Raab till Berlin. Här erhöll han tillstånd att genomgå en fullständig krigsskolekurs. Den varade trenne år (1855—58), under hvilka han tjenstgjorde vid flera preussiska regementen. Den allvarliga håg att väcka

sina landsmäns eftertanke, hvilken nu besjälade honom, gaf sig uttryck i tvenne skrifter, dem han hemsände och genom faderns försorg lät befordra till trycket, 1857, den ena öfversättning, den andra originaluppsats, båda behandlande nödvändigheten af ökad öfning för trupp och befäl, om dessa skola motsvara sin uppgift. Stillastående på en förut godkänd ståndpunkt, under det andra gå framåt, är tillbakagång. Mod ger ej mera samma resultat som i äldre tider. Militärisk duglighet innebär nu vida mer, än att ej sky döden. Sverige har alltför heliga pligter mot sig sjelf, för att nöja sig med åskådarens roll, sedan Krimfälttågets strider väckt andra länder till ökadt arbete för sitt försvar.

Kritik öfver svenska härens organisation, öfningar, uniform och beväpning afslutar den lilla lifliga broschyren, som troligen icke funnit många läsare, men fäste vederbörandes uppmärksamhet på landsorts-löjtnanten med den fullständiga preussiska officersbildningen. Kronprinsen-regentens förste krigsminister — sedan den »fäderneärfde» afgått — J. M. Björnstierna, var icke obenägen att låta både kommando-expedition och generalstab draga nytta af hans erfarenhet och hans arbetshåg, så mycket kärkomnare, som ännu vid denna tid kunskap och arbete icke alltid ansågos nödvändiga för en »briljant militärisk karrièr». Ton och anda inom officerskretsarne hade ännu icke fullt frigjort sig från öfvermod och flärd. Ett godt föredöme kunde Raab gifva.

I generalstaben och landtförsvarsexpeditionen arbetade han, i krigsvetenskapsakademiens tidskrift beskref han fälttåget i Italien 1859, i striden om Stockholms befästande tog han del (1860) med en broschyr, hyllande centralförsvaret, vid öfningsläger och i fjerde militärdistriktets stab tjenstgjorde han från 1861. 1862 utnämnd till förste löjtnant, beordrades han att följa andra preussiska armékårens generalstabsöfningar. 1863 uppträdde han på riddarhuset. Skarpskytterörelsen ville han tillgodogöra för landtstormens stam och reservbefäl, men icke beröfva den årliga beväringsexercisen dess bästa element genom skarpskyttars befriande från deltagande i första årets vapenöfningar, såsom regeringen föreslagit. Raab invaldes i allmänna besvärs- och ekonomi-

utskottet och uppträdde ytterligare några gånger i sitt stånds plenum, t. ex. med yrkande på utsträckt sjelfförsörjningsrätt och för häfdande af riksdagens befogenhet att yttra sig om den yttre politiken. När mot slutet af året den afgångne krigsministern Björnstierna sändes till Danmark för att vid Fredrik VII:s begrafning representera kung Karl, blef Raab hans adjutant och dekorerades med Dannebrog.

Tronskiftet i Danmark blef uppslag till ett nytt skede i den gamla tvisten mellan »kongeriget» och »hertugdömerne» trots det, att alla stormakter — och vi med — garanterat »Danmarks integritet» och Kristian IX:s fullständiga arfsrätt till *hela* danska monarkien. Preussen och Österrike, sjelfva garanter, sände sina härar mot Dannevirke, men så länge den svenska politiken än försvarat Danmarks sak hade den svenska hären icke hunnit växa ut till en man bakom ordet. De svensk-norska frivilliga fingo inlösa de vackra orden om solidaritet och broderskap, hvilka i åtta år varit officiela, i mer än tjugo lefvat i universitetsungdomens hjertan. Bland dem, som kände pligtens maning starkare än vänskapsbanden, var Hugo Raab. Och fastän han nog visste hur preussarne skulle löna hans fostbrödralag med deras fiender, om de finge honom i sitt våld, ingick han den 2 Mars 1864 som premierlöjtnant vid danska arméns öfverkommando.

Närvarande vid Düppel under förpostfäktningen den 17 Mars, skildes Raab redan den 23 från högqvarteret, med fullmakt att upprätta ett eget kompani i en ströfkår, för hvilken kapten Aaröe förde öfverbefäl. Af svenskar och norrmän bestod Raabs kompani, som hade till uppgift att oroa fiendens förbindelseled längs Slesvigs kust. Från Fyen utgick kåren på sin ångbåt och landsteg i nattens stillhet på motsatta stranden samt lyckades flera gånger öfverrumpla preussarne. Så togs en gång en liten — men de anfallande i antal öfverlägsen — trupp tillfånga af Raab, som med egen hand grep befälhafvaren, Rittmeister von Strombeck. Denne har sjelf beskrifvit äfventyret i sina »Kriegstagebücher», hvarest han skildrar Hugo Raab som en synnerligen human fiende.

Men vapenhvila gjorde ända på ströfkårens bedrifter, freden på hela ströfkåren, och efter några veckors göromål i Kjöbenhavn

för truppens aftackning återkom Raab till Sverige, hedrad med en tacksägelseskrifvelse af danska krigsministeriet. Han kallades till sekreterare i en komité, hvars uppgift var att omarbeta reglementet för fälttjenstöfningar, erhöll 1865 kaptens titel, anstäldes s. å. som lärare vid Karlberg i taktik, reglementen och krigsartiklar, och följande år, 1866, som lärare vid Marieberg i krigshistoria och krigskonst. Han hade nu tillfälle att påverka officersbildningen, och han lät det icke gå sig ur händerna.

Vid sista ståndsriksdagen lade Raab »med frimodig öfvertygelse» sitt ja för det kungliga reformförslaget i riddarhusets voteringsurna, manande riddersmännen, att från multnande troféers skydd träda ut bland svenska folket »till fri täflan om hedersplatserna att föra det fram till lycka och välsignelse». Ett nytt härordningsförslag förelåg, med utlottning bland värnepligtige af dem som skulle öfvas för krigstjenst. Raab motsatte sig detta, så väl på riddarhuset, som vid riksståndens gemensamma öfverläggningar, och, då förslaget fallit, vann Raab vederbörandes öra för de planer till generalstabens förbättrade organisation, i hvilka han såg en kraftig häfstång för höjande af hela officerskårens befälsduglighet. Men sju år dröjde det, ifrån upprättandet af en »statistisk afdelning» i landtförsvarsdepartementets kommandoexpedition, till dess riksdagen antagit det under Raabs ledning utarbetade förslaget till generalstab. Dessa år, 1866—73, voro år af rastlöst arbete för Raab.

Kapten vid sitt regemente 1869, blef han 1870 major i armén, öfvertog för två år redaktionen af krigsvetenskapsakademiens tidskrift, författade artiklar och broschyrer, grundade »Militärliteraturföreningen», deltog i fälttjenstöfningar, var sekreterare i 1871 års »urtima» försvarsutskott, utnämndes 1872 till chef för kommandoexpeditionen — allt under bibehållande af sin lärareplats vid Marieberg, der han sjelf utarbetade lärokurser i sina ämnen. Starkare krafter än hans kunde ha dukat under för en sådan arbetsbörda.

Som öfverste och chef för generalstaben, 1873, upphörde Raab att vara lärare vid det »högre militärläroverket» men lyckades redan 1875 att grunda en ny krigshögskola och ge-

nomdref 1877 upprättandet af ett med generalstaben förbundet krigsarkiv. Under dessa år hade värnpligtens utveckling till härens grundval blifvit regeringens program. Generalstaben utarbetade ett sådant härordningsförslag, äfvensom ett öfvergångsförslag. Hären skulle blifva en undervisningsanstalt för Sveriges manliga ungdom. Men förslaget föll. Endast öfvergångsförslagets förbättrade lönebestämmelser för armébefälet blefvo antagna.

Hvad under nuvarande förhållanden kunde göras för höjande af härens krigsduglighet hade i Raab en vaken förkämpe. »Lustlägren» förvandlades till allvarliga fälttjenstöfningar, för hvilkas utförande officiela historiker kritiskt redogöra. Skolungdomens vapenöfningar fingo i Raab en nitisk befrämjare. I tre år var han ordförande i den styrelse som för hufvudstadens skolungdom söker underlätta dessa förberedelser för allmän krigsduglighet. Från en krets af hans personliga vänner, militära och civila, utgick efter hans bortgång en uppmaning att »bilda ett stipendium under Hugo Raabs namn, afsedt till uppmuntran af skjutskicklighetens och vapenfärdighetens spridning bland Stockholms skolungdom.»

När Raab år 1877 utnämndes till generalmajor var hans helsokraft redan bruten, men icke hans viljekraft. Långsamt aftynade han, och helsovårdsresor rådde icke bot på det onda. Men till sista stund var hans ande klar, och när hans öga slöts i döden, den 11 December 1881, lemnade han efter sig minnet af en man, som icke känt pligtens börda, endast dess ansvar.

Mildt sinne, orubbligt lugn förenade sig hos Hugo Raab med sällsynt viljekraft och aldrig svigtande uthållighet. Derför blef han ett ädelt föredöme. Det är icke måttet, men bruket af de gåfvor, man fått, som gör lifvet rikt och skänker minnets ära.

Robert Lagerborg.

1882.

Hvar helst Robert Lagerborg visade sitt ärliga, själfulla ansigte gjorde hans person ett intryck, som var rent af välgörande. »Det var klart för svensk som finne» att hufvudets och hjertats bästa egenskaper lyste ur den mannens ögon, framgingo ur hans gerningar, så vidt dessa voro hans egen viljas barn. Det är en sällsynt lycka för ett land, som håller på att genomlefva politiska utvecklingsstrider, att bland de ledande kämparne inom det politiska lifvet ega en man med sådana personliga egenskaper, som Robert Lagerborg.

Också har hans tidiga bortgång, medan ännu kraftens år syntes bjuda på lång frist, väckt lifligt deltagande. Under tjugoårigt arbete hade han tidigt förvärfvat och obestridt behållit en så framstående plats i det finska samhället, att hans namn äfven i Sverige fått en god klang.

Namnet är också svenskt. Från Vermland utgingo i »den gamla Carolinska tiden» ej mindre än sex bröder och fränder med namnet Skragge, hvilka på riddarhuset togo nya namn — bland dem Hermelin och Lagerborg. Freden i Fredrikshamn delade ätten mellan Sverige och Finland.

Robert Lagerborgs far var öfverste och landshöfding i Uleåborg, der sonen föddes den 24 november 1835. Hans uppfostran i Fredrikshamns kadettkår var en nådebevisning mot fadern, som ingalunda kunde afslås, helst den medförde ekonomiska fördelar; faderns död kort efter den 13-årige gossens inträde i kadettskolan väckte honom till fördubblad flit, och då han före fylda nitton år utexaminerats som primus, befordrades han till fänrik vid Lifgardets Litauiska regemente. Detta stod i Petersburg, men kommenderades nu att försvara Estland mot engelsmännen. Sjelfva den gamla Narvafästningen reparerades och Lagerborg fick exercera sin trupp på

»Narvas hed», der hans farfars farfar varit med bland kung Karls bussar.

Den ståtlige fänriken kunde snart återvända från de tröttande marscherna med skiftande mål till den ryska hufvudstaden, der hans språkkunnighet gjorde sitt till att bereda honom sociala framgångar. Militärisk duglighet spårade förmän mycket snart hos den begåfvade unge mannen. Han blef underlöjtnant 1855, löjtnant vid Lifgardets finska skarpskyttebataljon 1856, fick Stanislai-ordens riddarkors 1857, blef stabskapten 1860. Vackrare »karrièr» kunde man knapt begära — i fredstid. Från Petersburg hade han med den värfvade finska bataljonen fått återvända till Helsingfors och någon tid af 1859 varit kommenderad som lärare vid en rekrytskola i Tavastehus.

Men tiderna i Finland begynte ändra sig. Det gick en frisk vind genom ungdomen. Den dystra period, hvilken Snellman åratal efteråt karakteriserade som byråkratiens, tycktes icke ega en lång framtid, om ock den spände sina krafter till det yttersta och från topp till tå svepte in sig i »konsiderationer». Ord om Finlands statsrättsliga ställning, om grundlag — om riksdag, begynte gå från mun till mun, och så stark vardt innan kort denna nya strömning, att palliativet af ett »ständerutskott» och visdomsråden att »vara nöjd med något» öfverspolades af yrkandet på grundlagsenligt tillvägagående, på laglig samverkan mellan monark och folk.

I flera år hade Lagerborg deltagit i samqväm med de unga män, hos hvilka fosterlandets konstitutionela utveckling vann sina fanbärare — en gång kallade »de blodlöse», emedan deras blod ej ifrigast svallade för nyskapandet af en finsk kultur. Tvärt om ville de, just för att i den konstitutionela kampen icke stå isolerade, öppet påkalla sin svenska grundlag, sitt svenska kulturband, sina svenska minnen. Men åt Finlands finsktalande folk ville de visserligen bereda administration, rättskipning och skoluppfostran på finskt språk, när de först häfdat folkets rätt att ega ett ord med i laget om riksvårdande ärender.

Så hände det en gång, under ifvern för att bringa en

grundlaglig riksdagskallelse till stånd i stället för det befarade ständerutskottet, att ett möte utlystes i Helsingfors för att i frågan uttala en mening, måhända åstadkomma en petition. Lagerborgs förman trodde sig veta att hans förträfflige stabskapten icke var främmande för möteskallelsen, men han ville icke veta af att hans officerare politicerade. Derför sände han Lagerborg förbud att bevista mötet. Lagerborg lydde. Han skref derjemte sin afskedsansökan, med hvilken han högeligen öfverraskade och bedröfvade sin välvillige förman. Och han stod fast vid den, då han förnummit att en förman i tjensten ansett sig ega rätt att utom tjensten förbjuda hvad han som finsk riddarhusmedlem ansett för sin pligt att göra. Afskedet beviljades den 12 juni 1861, med kaptens namn och värdighet. Hade det varit fullt nådigt, skulle majorstiteln följt, i betraktande af gardesofficerarnes öfverrang.

Men detta gjorde Lagerborg ingen sorg. Att icke kunna vara militär i tjenst och dock opinera i en politisk fråga, deröfver sörjde han, men han hade med godt mod gjort sitt val. Den lysande karrièren frestade honom icke. Han ville i stället arbeta för, att sådana konflikter i framtiden icke måtte komma i fråga.

Under de senaste åren hade han egnat mycken tid åt studier i sådana ämnen, hvilkas intresse och vigt han först efter återkomsten till Finland lärt sig skatta, och han hade till och med någon gång öfvat sin penna under pseudonymen »Rolf». Läsning blef nu en tid hans nästan uteslutande sysselsättning, under det han i August Schaumans tidning »Papperslyktan» fortfor att utbilda sin stil. Med 1862 uppsattes af Lagerborg och hans politiska vänner en ny daglig tidning, *Helsingfors Dagblad*, och i denna ingick han från början som medarbetare. Från 1865 var han hufvudredaktör.

Det utskott, som 1861 sammankallats för att göra ständernas arbete onödigt, hade motsvarat landets väntan och förklarat sig inkompetent. Landtdagskallelse utgick alltså — *riks*dag står det i 1772 och 1789 årens grundlagar — och Finlands ständer samlades i Helsingfors 1863, för första gån-

gen sedan de samlats i Borgå 1809. Kejsaren kom sjelf tillstädes, och af den stora deputation, som den 17 september helsade honom, var äfven Lagerborg medlem. Adeln valde Lagerborg till elektor, dessa insatte honom i både ständernas allmänna och riddarhusets enskilda besvärsutskott. Det förstnämnda af dessa fick behandla och formulera de petitioner till »Monarken», på hvilka denna landtdag var så rik: om periodiska landtdagar, om ständernas rätt att deltaga i tulllagstiftning, om reorganisation af senaten, ansvarighet för monarkens rådgifvare, anställande af en ständernas ombudsman; om ny landtdagsordning och — om censurens afskaffande.

»Endast lag förmår skydda mot händelsernas oförutsedda vexlingar», sade Lagerborg då byråkratiska talare motsatt sig petitioner, under hänvisning till kejsarns nådiga afsigter; och på utveckling af finsk lag riktades oförtrutet hans arbete som representant. Adelns ordförande afklippte stundom ett ärendes behandling i konsiderationsfull bäfvan för »högt» misshag; men högljudda protester undgick han icke, och bland de protesterande sågs Lagerborg främst. Men i endrägt fördes stora och vigtiga ändringar fram.

Tryckfrihet, om ock begränsad genom sträng lag, var ett af landets önskningsmål. En petition om censurens afskaffande föranledde, innan den ens hunnit afgå, kejserlig proposition om tryckfrihetslag, hvilken oförändrad antogs. Men denna lag skulle betraktas som ett försök, skulle blott räcka till nästa landtdags slut och icke innebära, att monarken framgent ville låta folkets representer få ett ord med i laget då det gällde pressförhållanden i landet. När nästa landtdag kommit, 1867, hade man å högsta ort funnit den stränga lagen för mycket lagbunden. Ett nytt förslag lemnades till ständernas diskussion, utan att vara i senaten förut behandladt, i vigtiga fall brytande med finsk rättegångsordning och rättssed. Manligt kämpade Lagerborg mot detta förslag, trots den befarade följden, att kejsaren skulle återställa det administrativa godtycket om icke lagförslaget antogs. Snellman yrkade underkastelse. Nej, sade Lagerborg, skulle förslaget godkännas vore pressen nödsakad att göra

sig sjelf stum, och, märken väl, *denna stumhet vore legaliserad af folkets representanter»*... Må Snellman icke förvåna sig, fortsätter han, att de som i dag äro den periodiska pressens representanter, trogna gamla anor, stå och försvara denna frihet äfven mot honom sjelf... Man säger att ingen domares samvete vore i stånd att tillämpa dessa bestämningar — kunna då vi, nationens representanter, anse *vårt* samvete så ringa värdt, att vi ville påtvinga domaren en omöjlig lag?... Inga konsiderationer i verlden kunna förmå mig att vika från hvad jag lärt mig sätta högst i lifvet, och dit räknar jag våra gamla lagprinciper. Det vore en olyckans dag, den, då konsiderationerna ville föra oss in på en annan bana. Jag väljer då heldre att som Wibelius stå stödd mot Finlands lag och vädja till monarkens ädelmod mot ett folk, som har sina lagar kära, och till hans rättvisa.» Två tredjedelar af Finlands riddersmän — och hela landtdagen följde Lagerborgs tanke. Den »preventiva pressregimen» återinfördes, en följande landtdags petition om presslag besvarades med erinran att ordnandet af pressförfattningar »uteslutande tillkommer Vår pröfning». Men den Snellmanska tidens censurskandaler hafva aldrig återvändt. Till och med det administrativa godtycket nöjer sig med *teoretiskt* godtycke och visar i utöfningen af sitt kall att »lagens bud äro skrifna i deras hjertan». Och till ett sådant förhållande har den liberala banerförarens lugna, humana, värdiga framträdande på granskningens ömtåliga fält väsentligen bidragit.

Det liberala Finland vann allt mer terräng och fick efter pressorganet namnet »Dagbladspartiet». Det vann terräng bland den tidningsläsande allmänheten, vid landtdagarne, i den högre administrationen. Men dess princip, att landets konstitutionela betryggande var hufvudsak, långt vigtigare än språkgräl, under det partiet väl understödde men icke lidelsefullt pådref åtgärder för finskans likställighet med svenskan inom Finlands område, skapade så småningom ett motparti äfven bland den svenska kulturens vänner, under det finskhetsifrarnes motparti växte till i bitterhet, oaktadt det tilltog i styrka, ett föga vanligt politiskt fenomen. Men mellan »svecomaner» och »fennomaner» stod Lagerborg lugn och

human som alltid, beklagande splittringen men i alla läger seende finska bröder.

Ridderskapet i Finland valde Lagerborg till riddarhus-direktör 1872 och till bankofullmäktig 1882. Vid landtdagen hörde han stadigt till riddarhusets elektorer, stundom när hans tid tillät deltagande i utskottsarbeten. Särskildt erinra vi om hans verksamhet för Finlands kommunalförfattningar vid landtdagen 1872, hans petition vid den följande landtdagen (1877) om införande af länsrepresentation och hans derefter följande deltagande i ett komitéarbete för utarbetande af förslag till en sådan — ett förslag som 1882 års landtdag icke fick tid att behandla. Med ännu en stor fråga är Lagerborgs namn nära förenadt; med allmänna värnpligtens antagande af 1877 års ständer. »Vi kunna lika litet räkna på, att få votera åt oss en god krigsförfattning efter behag, som vi kunna komma att votera oss en riksförfattning efter önskan», sade han dem, som funno det kejserliga förslaget kunna hafva varit bättre i sina detaljer; men — »vi måste tänka på att lefva och sörja för att kunna lefva... *Det är frågan om att få en stark, en kraftig hörnsten för vårt statsskick* och det gäller för oss att söka lemna en sådan åt kommande slägter, att gripa stunden i flykten.» I hvarje hjerta står värnpligten tecknad i eldskrift, huru den än är formulerad i lagarne; de unga män, som uttagas till full öfning för att väl kunna utföra sin värnpligt, »äro afsedda att varda de främste, de bäste bland sina jemnåriga, kring hvilka de andra kunna samlas i farans stund».

Starkt upprörda voro sinnena, då frågan afgjordes, vän stod emot vän, broder mot broder, sjelfva språkgrälet hade tystnat. Finlands ständer antogo lagen — och fäder, som då förtviflade, ser man nu med glädje och stolthet visa på sina krigsklädda söner. »Finlands här» skall återigen varda en verklighet, och Finlands folk skall ega en arm, så väl som ett ord.

Ett ansträngdt lif var emellertid Lagerborgs lott, nätterna som dagarne egnade åt arbete, vare sig vid skrifbordet, i sammankomster, å redaktionsbyrån eller på de skilda håll en man kallas, som »skall ju allting bestyra». En knäskada,

orsakad af ett fall mot en spetsig sten, hade redan tidigt under hans tidningsmannabana betagit honom förmågan af rask och obehindrad gång, hvarför man snart lärde sig, att Lagerborg och hans »isvoschik» gerna följdes åt. Det onda växte emellertid under årens lopp, man begynte tala om nödvändigheten af en amputation ofvan det skadade knäet; men en österbottensgubbe, som idkade massage långt innan dr Metzgers rykte hunnit till Finland, tog sig af sin utmärkte landsman och förbättrade hans knä för många år. I början af 1882 blef dock amputation en nödvändighet. Resultatet utföll synnerligen gynnsamt, och på sommaren passerade Lagerborg, glad och hurtig som förr, Stockholm på väg till Ramlösa och utlandet, för att stärka sig med bad och köpa nytt ben i det amputerades ställe. Ännu vid återfärden, några månader senare, tycktes intet oroande vara att befara; men länge dröjde det icke efter hemkomsten, förrän en kräftskada spårades i lungan; amputationen hade icke kunnat aflägsna giftet, måhända blott fördröjt dess återuppträdande. Mer än en månad varade den sista kampen för tillvaron; maka, barn, vänner omgåfvo kärleksfullt hans läger, mildt som alltid lyste själen ur hans öga. Söndagsaftonen den 5 november slöts det i en fridfull död.

Robert Lagerborgs lefnad är ett ädelt föredöme, ett välsignelserikt minne för Finland. Förkämpe inom representation och press för lagbunden folkfrihet, har han aldrig öfverskridit måttan, aldrig svikit sanningen. Ställd mellan fosterlandsvänner af skilda läger har han aldrig i dem sett hvarken sina eller landets fiender — en stor sak i partihätskhetens skede, och endast allt för sällsynt. Oss svenskar höfves det att tacksamt erkänna Robert Lagerborgs lifsverk, ty hvad godt vederfares våra finska bröder, gör alltid godt i ett svenskt hjerta.

Per Henrik Malmsten.

1883.

Tidigt på morgonen ger han sig af till lasarettet. De sjuke längta, kandidaterna bida. Ur sal i sal, från säng till säng går öfverläkarens tåg. Han skall ej blott sörja för, att de sjukes lidande blir rätt igenkändt och, om det står i hans makt, botadt. Han skall se upp med sjukvårdspersonalen, med hvarje detalj i förvaltningen. Och samtidigt skall han lära tjogtals unga män, uppfostrade till boken, att läsa i naturens bok, att med seende ögon se och med hörande öron förnimma den verklighet, på hvilken hvarje sjuksäng bjuder. Han skall kurera patienter och derunder dana läkare.

Här och hvar stannar han. Enkelt, raskt och rakt på sak falla hans ord till de lyssnande eleverna; en ouppmärksam kallas plötsligt fram och nödgas röja sin försummelse, en öfvermodig blottas, en varsam uppmuntras. »Sjuksalarne här, mina herrar», sade Malmsten en festlig morgon på Serafimerlasarettet, »äro våra fäktsalar, der skärpes vår blick, der tages hela vår uppmärksamhet i anspråk, der lära vi oss att med takt och skicklighet föra konstens och vetenskapens vapen för att besegra mensklighetens fiender, sjukdom och död. Den kliniske läraren är der fäktmästaren. Om jag någon gång under dessa öfningar gifvit nybörjaren och den ouppmärksamme en hård stöt, må det förlåtas mig — aldrig var det för att såra, möjligen för att väcka, alltid för att öfva.»

Ronden är slut, mer än ett dagsarbete för en lärare i katedern. Men nu börjar ett nytt dagsarbete, ännu mera ansträngande, och dock på det närmaste förbundet med den kliniske lärarens kall. Ty icke får denne nog vexlande erfarenhet i sjuksalarna på lasarettet; till de sjuka i hemmen, i slott och koja, bär nu hans mödosamma väg.

Den smala läkardroskan rullar af genom Stockholms ga-

tor. Med armarna i kors, blicken på sned, bister uppsyn, sitter professorn framåtlutad i sin lätta vagn, omvärfd af åkande och gående, känd af flertalet bland de mötande hundratalen. Nu stiger han af. Trappor upp, trappor ned, hvem räknar dem? Icke han åtminstone.

Professorn ringer på. Hvilken ängslig förbidan, sedan budet sändes! och nu, hvilken ifver att höra hans dom. Men skall icke den bistra uppsynen skrämma den lilla?

Har Malmsten en bister uppsyn? Ja, i läkardroskan — men ej vid sjukbädden; den lilla ser allt för väl att det är en riktigt god vän som kommit till henne i hennes nöd.

»Bäst så han stod helt allvarsam,
stack der bakom hans skuldra fram
ett barnaöga, himmelsblått,
som log så hjertans godt.»

Och timmarna gå. På tio, på tjugo ställen har droskan stannat och professorn i de mest olika hem mött skiftande lidanden, men samma tillit. Nu stannar åkdonet vid hans egen port.

Skaror af väntande räkna redan minuterna till dess »mottagningen» skall börja. På en och hvar hör han, ser han, undersöker han hvad fallet kräfver, ger råd och föreskrifter, ihågkommer hvarje förut lemnad föreskrift, igenkänner hvarje återkommande patient. Så gå, under ständig vexling af nya besökande, en eller två timmar.

Nu är det ändtligen slut. Middagen väntar. Men det är icke en af arbete nedtyngd och uttröttad man, som stiger in till sin familj, der äfven inbjudna vänner vänta på värden. Nej, det är lifligheten sjelf, det är den skämtsammaste, gladlyntaste, man vill se, det är »en pigg pojke», som alldeles icke är trött af att tala med folk, utan munhugges värre än någon. »Fäktmästare» äfven nu, kan han äfven nu ge hårda stötar, men, liksom på kliniken, »aldrig för att såra, möjligen för att väcka, alltid för att öfva».

En, kanske två timmar förflyta i det muntra laget. »Man berättar» — skrifver Malmsten om Bjerkén — »att han ej sällan från ett glädtigt samqväm, från de blixtrande glasens klang ilade till plågans och eländets bädd» . . . ja, så berättar

man äfven om Malmsten. Med ens var då den glade sällskapsbrodern åter förvandlad till den lugne, säkre läkaren.

Men aftonsammankomsterna begynna. De kunna vara af mångartad natur. Är det Svenska läkaresällskapets afton, icke saknas gerna Malmsten. »Svenska läkaresällskapets sammankomster äro våra torgdagar», har Malmsten sagt, »på hvilka vi (läkare) med hvarandra utbyta frukterna af våra forskningar och våra rön . . . Svenska läkaresällskapet är den valplats, der vi kamrater bryta lans med hvarandra för vetenskapens och konstens segrar». Och Malmsten var en väldig, en ärlig kämpe på den arenan, ty likaväl som han angrep fel, likaväl erkände han fel, och aldrig blef han dens ovän, som om ett sådant öfverbevisat honom. Grymt kunde han slå med häftiga och obetänkta ord, men när hettan gått öfver var aldrig agget qvar.

Väl är det sent nu, när dusten slutat, men alldeles icke för sent för Malmsten att deltaga i sällskapslifvet. Dörrarne öppnas till en rikt belyst våning, professorn inträder med sitt gröna band utanpå fracken och sina krachaner på bröstet — »läkarens konst upphöjer honom», säger Syrach, »och gör honom stor när furstar och herrar». Det bugas till höger och venster, professorn skrider fram . . . »en ära för huset», en glädje för gästerna. Ty han är vid sitt bästa lynne. Han skämtar med flickorna och skräder ej ord med herrarne. Icke vet man alltid hvem han ser på, men nog märkes det hvem han menar, och det är icke allom gifvet att kunna ge svar på tal. Men just som förlägenheten är som värst, ger professorn till ett så lustigt skratt, att det icke är möjligt att se förnärmad ut längre — och så tittar en sådan äkta tjufpojke fram ur hans öga; det är alldeles omöjligt att icke skratta med. Så friskar han upp sig en stund bland ungdomen, eller disputerar med äldre herrar eller slår sig ned vid den »bonade verld, der till och med damerna tiga», som Tegnér säger. Men inom kort är professorn försvunnen. Lampan i hans arbetsrum belyser hans studier ännu någon timma, innan hvilans tid är inne. Så har dagen börjat, före utfärden till lasarettet, så får den ock sluta. Men hur ofta störes icke så mångas läkare äfven under den korta tid, han

afsett för sömn och hvila? Ut igen, i natt och köld, det gäller kanske en menniskas lif — eller åtminstone att trösta, der döden skördat.

* * *

Så gick en dag, så gingo många dagar, så lefde Per Henrik Malmsten i årtionden.

Han var född 1811, prestson från Vestergötland, sexton år när fadern dog och med detsamma hänvisad åt sig sjelf för bröd och framtid. Sådant pressar en ungdom, men utvecklar en man.

Vid tjugo års ålder var han student i Upsala och aflade der efter tre år examen för inträde i medicinska fakulteten. Dittills hade han dragit sig fram som informator, nu kunde han som stipendiat i fältläkarekåren öka sina små förvärfskällor. På garnisonssjukhuset i Stockholm, på ett karantänsfartyg i skärgården och å akademiska sjukhuset i Upsala tjenstgjorde den unge kandidaten, och när han 1839 tagit medicine licentiat-examen anstäldes han som amanuens vid Serafimerlasarettet, der Magnus Huss just då infört klinisk undervisning. Denna anställning blef afgörande för Malmstens framtid.

Ty först blef han som amanuens och underläkare qvar vid lasarettet i två år, derunder jemväl afslutande de återstående formaliteterna för medicinsk grad och legitimering som läkare; vidare blef han af Huss införd i nya metoder och använde sin praktiska tjenstgöring så väl för den medicinska vetenskapen, att han med ens intog en bemärkt plats bland dess målsmän i vårt land. Det var 1842 Malmsten utgaf sin märkliga skrift »Om den Brightska njursjukdomen», en dittills hos oss icke undersökt och endast femton år förut af engelske läkaren Bright först beskrifven sjukdom, hvars natur ännu var föremål för lifligt meningsutbyte bland utländske läkare. En af dem, en tysk doktor von der Busch, öfversatte Malmstens skrift, som sålunda icke blott inom vårt land vann erkännande. Detta tog hos oss form i docentkallelse af upsalafakulteten och resestipendium af staten, hvarefter Malmsten tillbragte mer än ett år vid medicinska läro-

verk och sjukvårdsanstalter i England, Frankrike och Tyskland. Mikroskopiska studier voro då något helt nytt för läkaren, som dittills ofta i »läkareblicken» sökt det stöd, som af den rationela medicinen nu förlades till mikroskopiska undersökningar. Med sådana nyheter kom Malmsten tillbaka till sitt kära lasarett i Stockholm, der han från sitt trettioandra år till sitt sextiosjette verkade som läkare och klinisk lärare.

Det var den 1 oktober 1843 Malmsten som t. f. adjunkt vid Karolinska institutet höll sin första kliniska föreläsning på Serafimerlasarettet. Han blef efter hand ordinarie adjunkt (1847), e. o. professor (1850), ordinarie professor och öfverläkare (1860). Den 1 oktober 1873 firades högtidligt hans »tretioåriga krig» mot menskliga lidandet, hans tretioåriga nitfulla verksamhet som den svenska läkarebildningens främste målsman. Det var en fest, hvars minne ännu lefver. Af de ord, som då fäldes, ha vi här anfört ett och annat, särskildt ur skaldens helsning, hvars slutord lydde:

»I dag din lärostol igen
Står nyvigd, hur han grönskar än!
Och sådan han en gång skall stå
Som minnesvård också.»

* * *

Per Henrik Malmsten hade ovanliga gåfvor. Skarpsinne inom eget studieområde, lefvande intresse inom många andra, ett varmt hjerta och ett oaflåtligt begär att gagna voro hos honom parade med ett sjelfsvåld i ton och sätt, som ofta föreföll stötande; det var dock endast en något ohyflad rättframhet, som så gaf sig luft, och Malmsten hade hvar han kom privilegium på att få vara sitt eget jag, utan att behöfva offra sina egenheter på det altare, som tiden rest åt det mäktiga »Comme il faut».

Malmsten var ledamot af Vetenskapsakademien, var i sju år en af Stockholms stadsfullmäktige, i åtta år »H. M. Konungens Läkare». Han hade ifrigt deltagit i striderna för Karolinska institutets utveckling till likställighet med universitetens medicinska fakulteter, lifligt verkat för Stockholms

högskola, tagit verksam del i naturforskaremöten och ej sällan lemnat meddelanden till medicinska tidskrifter. Vid Kjöbenhavns universitets fyrahundraårsfest (1879) blef han filosofie hedersdoktor.

Samma år hade Malmsten tagit afsked från sin lärareplats. Men hvilan kunde han icke bära så lätt som arbetet. Han blef svårmodig, slutligen sinnessjuk (1880). Sina sista år tillbragte den gamle läkaren på vårdanstalten utanför Vexiö, der döden befriade honom den 28 Mars 1883. I Klara kyrka i Stockholm jordfästes han den 5 april; den högtidliga likbegängelsen bar rikligt vitne om den kärlek och tacksamhet, som följer hans minne.

Per Thomasson.

1883.

»Folkskalden», »naturpoeten», »natursångaren» äro benämningar, hvilka i mer än fyra årtionden följt namnet Per Thomasson åt. »Han är» — skrifver Fredrika Bremer 1862 — »en naturpoet i sannaste mening, den tänkande tolken af naturens bundna ord»... Sant är ock, att hemortens natur och minnen redan i hans barnasjäl väckte en kärlek, som blef bestämmande för hans lifs verksamhet, men lika litet som en hvar annan skriftställares, hvars anlag hvarken stäckts eller utvecklats i den lärda skolan, har Per Thomassons verk saknat grundvalen af den literära, historiska och sociala bildning, som det stått i hans makt att förvärfva. Både Per Thomasson och den föga äldre blekingske »natursångaren» Carl Rosander inregistreras redan af författaren till »Sveriges Sköna Literatur» (1849) bland Tegneriderna: »Så har *folket*» — säger han — »tillegnat sig våra största skalders språk».

Men Per Thomasson har för vår utveckling en vida större betydelse än den han tidigt vann som en tegneriserande

blekingsk bonddräng. Genom sina prosaberättelser och »Penn-teckningar» ur nästan alla provinsers och samhällsklassers lif, förnämligast ur allmogens, har han icke blott åt efterverlden förvarat väl tecknade bilder af det svenska samhället i vissa skeden och lager, utan ock i väsentlig mån bidragit till skapande af en sund läsning för den stora allmänhet, som endast sällan köper böcker utöfver det traditionella området af religiös natur — och jemväl endast sällan kan påräkna, att dess vidare gående literära behof blifva *väl* tillgodosedda.

Per Thomassons verksamhet inom denna riktning har skänkt oss en samling af mer än femtio skrifter, hvilka, med större och mindre estetisk förtjenst, alla hafva förtjensten af lättfattlighet, liflig framställning och ren moral. I ett för våra vanliga förhållanden förvånansvärdt stort antal exemplar ha Per Thomassons skrifter under årtionden spridts öfver landet, i tidningar, i »öreskrifter», i novellhäften och småsamlingar, tryckta i många och stora upplagor, ifrigt lästa inom folkskolans bildningsområden, skäligen förbisedda inom universitetens.

Men det förstnämda bildningsområdet fanns icke ens till i Per Thomassons ungdom. Han var en känd skriftställare innan folkskolestadgan blef en sanning i vårt folks lif, och han såg med grämelse huru ganska allmänt bönder och icke sällan prester motarbetade den kostsamma nyhet, som kallades folkskola. Hvad behöfva väl bönder läsa mer än bibeln och psalmboken, hette det allmänt nog. En af Per Thomassons från hans första prosadikt till den sista fasthållna tendenser är just motarbetandet af denna konservativa åsigt, framhållandet af nödvändigheten för den svenske bonden att stiga i bokligt vetande. Ett annat genomgående drag i hans noveller och teckningar är den duglige arbetarens lika anspråk med rika och förnäma på hvar mans aktning. Lyckligtvis kunna dessa tendenser numera synas gammalmodiga, ty satserna möta icke längre motstånd i sederna. Men det har nog tålt att fila — och tål säkert än — innan social jemlikhet ingått i våra vanor.

Per Thomassons far, Thomas Svensson, var hemmans-

egare i Jemshögs socken i Blekinge när hans yngre son Per der föddes den 26 febr. 1818. Gossen visade tidigt goda anlag af det slag, som plägar föranleda bondsöners införande på studiernas bana, men faderns död och prestens afstyrkan gjorde hans hopp om intet. Som dräng hos den äldre bror, som öfvertagit hemmanet, fick Per fortsätta ett godt stycke in i ynglingaåldern.

När han som barn gick vall i skogen mottog han djupa intryck af den omgifvande naturen. Poesien i forsens brus, i fogelns sång, i skogens sus, grep honom innan han sjelf förstod hvad det var som rörde sig i hans bröst. Så kom folkvisan med sina melodiska toner och fullbordade hvad ensamheten i skogen födde. Men när han nu försökte att sjelf göra sig en visa, märkte han sin oförmåga att gifva duglig form åt det innehåll, som lefde i hans inre. Så väcktes törsten efter kunskap, och då denna ej genom skolstudier fick tillfredsställas, läskade sig den törstande med hvad han sjelf kom öfver att lära och läsa. De förnämsta svenska skalderna hörde redan till hans ungdomsläsning.

Så spordes det i allt vidare kretsar, att bland bonddrängarne, som körde plogen i Jemshög och bränvin till Sölvesborg, fans en riktig poet. 1841 fick allmänheten se ett prof på hans förmåga af versifikation i »Bländas saga, nio sånger», hvilka trycktes i Kristianstad. »De tre blommorna, poem i fyra sånger», trycktes 1842, »Blomsterspråk på vers» 1843, tillfällighets- och stämningsdikter föddes ofta nog och stadgade »drängens» skalderykte. Hans blåa jacka var väl sedd öfver allt — utom, vill det synas, bland bränvinshandlarne i Sölvesborg —, han fick anbud af förläggare i Karlshamn och Kalmar, snart i sjelfva Stockholm, dit han anlände på våren 1846. I konstnärsgillet blef han presenterad för en god del af sina literata medbröder på parnassen och hade allt skäl att glädja sig åt mottagandet. Hans strödda dikter utgåfvos af en framstående stockholmsfirma under titeln »Ur dalen och skogen», doktor Engström i Kalmar gaf bokens lif åt hans första novell, »Rika flickan i Rosendahla», den nästa, »Blekingsflickan», följde snart efter. En ny diktsamling utgafs i Stockholm 1849 och samma år i Karlshamn en novell

i två delar, »Kronolänsmannen», en rask och liflig skildring ur lifvet sådant författaren sett det i sina unga år, med väl hållna personer och konflikter. Här för han läsaren med sig på en lekstuga, till en marknad, vid utmätningar hos fattigt folk och på gillen hos de rika, här får man bevista länsmansförhör och genomskåda nedriga komplotter. Men att författaren icke fått gå oantastad af recensenter synes af ett karakteristiskt utfall under skildringen af en trädgårdsmästares bostad. »Midt i dalen», säger Per Th., »ligger en liten hydda som en slumrande fjäril i en doftande blomkalk. O nej, icke som en fjäril! Den liknelsen var väl träffande, men den är ju *poetisk* och enligt vissa hrr recensenters påstående få vi icke vara poetiska i våra teckningar. Vi återtaga derför bilden och säga, att hyddan ligger der i den lilla dalen som en skalad potatis i en kålgryta». — Det var anmärkningen mot författarens allt för blomstrande fraseologi, som så skulle skämtas bort; men den hade dock gjort verkan. Ty från 1850-talet synes Per Thomasson ha förvärfvat sig en enklare stil.

24 »lefnadsteckningar öfver Sveriges mest utmärkta bönder» utgaf Per Thomasson åren 1851—54, hvarvid han dock föga lade hand som författare. Samtidigt lemnade han Blekinge (1853) och slog sig som gift hemmansegare ned i nordvestra Skåne. Från Helsingborg utkom 1854 en täck berättelse »Vallgossen och inspektoren», nya dikter och »pennritningar» sågo äfven dagen under denna tid. Blifven enkling, flyttade Thomasson till Jönköping (1857), uppehöll sig derefter i Göteborg, i Alingsås och slutligen (från 1867) i Stockholm, der han några riksdagar hade anställning i andra kammarens kansli. Men under flera af de nämda åren, särskildt på slutet af 1850-talet, egnade Thomasson den vackra årstiden till resor i provinserna, för att studera folkets ställning, hvilken af Per Thomasson fans mycket bedröfligare, än af den stora finanskomitén.

»Tio pennritningar» utgåfvos i Jönköping 1858, bland dessa ett sjelfbiografiskt barndomsminne och den ofta omtryckta stockholmsberättelsen om »Gubben Strid och hunden Frid». Men från Göteborg utsände han 1859 sin skarpa inlaga

i vår sociala fråga: »En arbetares lefnadsöden eller slaflif i Sverige».

Här skildras en ärlig och from jordarbetares lefnad, från »jordboet», der han fostras af sin ensamma mor, till hårda och goda husbönder, till fästningsarbete, till torparstugan, stathusen, ransakningshäktet; ändtligen till en liten hemmansdel och från denna, af omsorg om barnens framtid, till Amerika. Det är en hård skildring, hvars mål är att visa huru Sverige genom lagar och behandlingssätt förvisar tusentals ärliga arbetare. Många röster höjdes mot skildringens *allmängiltighet;* dess faktiska sanning kunde ty värr icke bestridas. I Stockholm tryckte Per Thomasson samma år en skildring, »Det förlorade barnet», som kan kallas en verklig kristendomspredikan, hvaremot han 1863 från Göteborg utsände »Svarta Fröken», en skarp insaga mot vissa religiösa riktningar. En historisk novell, »Kungens första kärlek», som spelar i Carl XI:s och snapphanekrigens tid, utkom 1860 och har, trots betydande svagheter, upplefvat flera upplagor, liksom nästan alla Per Thomassons skrifter. De äro för talrika att vidare följa. Vi nämna blott de namnkunnigaste: »Braskans marknadsresa», »Kung Oscar och Skogvaktaren», »Riksdagsmannen eller äresjukan», »Midsommarbruden», »Bältespännarne i Solnaskogen» (en titel, som icke anger innehållet), samt samlingarna »Ljus och Skugga», »Romantiska Småstycken», »Ljungblomman», »Bland Herrskap och Bönder», »Dikter» (1860—69). Uti serien »Öreskrifter för folket» ingå 27 af Per Thomassons berättelser (1868—82).

Från 1870 var Per Thomasson under några år utgifvare af tidningen »Svenska Medborgaren», i hvilken, liksom i flera andra, han sedan var medarbetare. Men hans helsa försämrades, handen vägrade skriftställaren sin tjenst. Under några år innehade Per Thomasson ett af svenska akademiens små anslag för literatörer och 1880 erhöll han af riksdagen en årlig pension af 1200 kronor. Det lyckades honom dock icke att vinna välstånd. Fattig dog den flitige arbetaren, efter längre tids svaghet, i Stockholm den 9 mars 1883.

Henri (V) Charles Ferdinand Marie Dieudonné af Artois af Bourbon, hertig af Bordeaux, grefve af Chambord.

1883.

För nio hundra år sedan voro de franska baronerna samlade i Noyon för att välja konung i den siste Carolingens ställe. Den mäktigaste ibland dem, Robert Le Fort's ättling Hugo Capet, anlände till platsen i spetsen för trupper, som omringade församlingen. Valet var således icke fullt fritt, år 987. Men Hugo Capet valdes, och sedan dess hafva endast han och hans efterkommande innehaft den franska kungatronen. Till många andra troner ha de uppstigit, ty yngre söner hafva ock velat herska: så i Konstantinopel, i Neapel, i Portugal, i Burgund; i senare århundraden i Spanien, Neapel och Parma. Tre gånger har den dåvarande äldsta linien utdött och den franska kronan tillfallit en yngre gren: Capetingerne utgingo i början af 1300-talet, huset Valois i slutet 1500-talet, huset Bourbon tre århundraden senare, med grefven af Chambord, som aldrig suttit på sina fäders tron. Närmast, efter förstfödslorätt, komma nu de spansk-italienska bourbonerne, men deras rätt till Frankrikes tron frånsades dem redan af stamfadern, Ludvig XIV:s sonson Filip, då han besteg den spanska konungatronen. Följa så i ordningen ättlingarne af Ludvig XIV:s broder, hertigen af Orléans. Men denna gren har brutit med legitimiteten och gjort förbund med revolutionen, första gången lönad med stupstocken, andra gången med den krona, som togs från grefven af Chambord. Ovisst är, om sådana brott kunna förlåtas grenen Orléans, oaktadt den af en ny revolution beröfvades den usurperade kronan. Den gudomliga rätten — från Noyon — kan knappast åberopas af »borgarkonungen» Ludvig Filips sonsöner.

Men grefven af Chambord kunde åberopa den, han, den siste af dem, som »ingenting lärt och ingenting glömt».

Ludvig XVI:s bröder efterträdde hvarandra på den franska tronen, sedan den heliga alliansen tryggat deras välde, och sökte så godt sig göra lät att göra revolutionen ogjord. Den äldste af bröderna, Ludvig XVIII, hade inga barn, den yngre, Carl X, hade två söner, af hvilka den äldste, »dauphin», var barnlös och den andre, hertig Carl Ferdinand af Berry, icke hade någon son, då han den 14 februari 1820 afled, träffad af en mördares dolk. Men den 29 september 1820 födde hans enka, en bourbon från Neapel, en son. Ingen »vederbörande» var närvarande vid tillfället, och protokollet om den vigtiga händelsen lemnade mycket öfrigt att önska. Derför spreds och underhölls länge misstanken att barnet var understucket. En väl underrättad memoirförfattare låter oss veta, att anledningen till det mystiska protokollet skulle vara den, att alla förberedelser voro vidtagna för att substituera en gosse, i fall så behöfdes, och att ett visst mörker var af nöden för att betäcka reträtten, då förberedelserna blefvo onödiga. Medan både inom och utom Frankrike den nyföddes härkomst ganska allmänt misstänktes, uppbjödo royalisterna alla krafter för att visa sin tro på hans legitimitet. Kyrkan tillstälde en storartad dopfest, vid hvilken den spädes hjessa begöts med vatten från Jordan. Hofvet anordnade en »nationalsubskription», hvilken af en författare ur motpartiet omtalas i dessa ord: »en taxa lades på alla städer, på alla civila och militära tjenstemäns aflöningar, i och för inköpandet af slottet Chambord med dess länderier, hvilka blefvo hertigens af Bordeaux apanage». Jesuiterna fingo gossens uppfostran om hand. »Med ett ord sagdt, om fienderna till den bourbonska dynastien hade sammangaddat sig för att omkring den presumtive tronarfvingen hopa alla kombinationer, som kunde nedsätta honom i nationens tanke, kunde de aldrig bättre hafva lyckats.»

Men Lamartine, då ännu legitimist, diktade ett ode till hans ära.

»Il est né l'enfant du miracle!
Héritier du sang d'un martyr,
il est né d'un tardif oracle,
il est né d'un dernier soupir...»

Och så blef »l'enfant du miracle», underverkets barn, ett namn som användes af både vördnaden och hånet.

Hertigen af Bordeaux var icke fullt tio år gammal, när den bourbonska restaurationen måste vika för julirevolutionen. Farfadern och farbrodern, båda lika impopulära, sökte i sista stund besvärja stormen med tronafsägelser till »underverksbarnets» förmån, och Carl X anbefalde i en skrifvelse af 2 augusti 1830 hertigen af Orléans att som riksföreståndare låta kungöra Henrik V:s uppstigande på tronen. Det stod kanske icke i Ludvig Filips makt att åtlyda befallningen, och vi veta, att han i stället lydde revolutionärernes uppmaning, att sjelf varda »fransmännens konung». Men helt säkert hade det stått i hans makt att hindra, att den 1820 under hans namn i engelska tidningar afgifna protesten mot gossens legitima börd — den 3 augusti 1830 affischerades på murarne i Paris och intogs i den »officiösa» tidningen Courrier Français.

Från Cherbourg skeppade sig den afsatta konungafamiljen öfver till England, på ett fartyg, som påståtts tillhöra Josef Bonaparte. På slottet Holyrood invid Edinburgh bodde den några år, och under tiden stämplade hertiginnan af Berry allt hvad hon förmådde mot »medborgarkonungens» regering. Hon skulle leda upproret i Vendée, hon skulle elda de trognas mod.

»Le sang versé pour la patrie
est toujours la pourpre des Rois»

sjöng Lamartine i sitt ode. Nu skulle svärdet dragas för fäderneslandet mot dess revolutionäre kung. Men Thiers var den gången Ludvig Filips inrikesminister, och han lyckades köpa en af hertiginnans förtrogne samt kom henne så på spåren. Hon fängslades — men lösgafs igen, sedan hon ännu en gång gifvit lifvet åt ett »underverksbarn». Dermed var hennes politiska roll utspelt. För att ställa till rätta med gamle Carl X fick hon biträde af Chateaubriand, som besökte kungliga familjen i Prag, dit den nu begifvit sig från England. Chateaubriand tecknar mötet i sina memoirer. Prins Henrik och hans ett år äldre syster förefollo honom

här som »gaseller bland ruiner». »Den lille Henrik», säger han, »är smärt, lätt och välväxt. Han är ljus, har blå ögon och ett drag i det venstra ögat, som påminner om hans mor. Han går en till mötes med öppenhet, är nyfiken och frågvis . . .»

Carl X dog 1836. Då lät »dauphin», trots afsägelsen 1830, hylla sig som Ludvig XIX — af sin omgifning. Men legitimisternas flertal höll sig till proklamationen af 1830 och erkände endast Henrik V. Furst Metternich medlade, och så blef allt godt igen 1838. De båda pretendenterna bodde i Görtz, nära österrikiska Italien. Henrik företog resor, mottogs af de italienska bourbonerna som konung, men hade vid återkomsten till hemmet den olyckan att bryta sitt ben (1841), hvarefter han alltid förblef låghalt. 1843 fortsatte han sina resor, och under dessa var det, han för egen del beträdde politikens väg.

Det var i London den 27 november 1843, som hertigen af Bordeaux — titeln grefve af Chambord antog han först 1844 efter farbroderns död — mottog legitimisternas uppvaktning och gaf till känna, att han ville häfda sin rätt till Frankrikes tron. Chateaubriand, Berryer m. fl. voro bland de uppvaktande. Och då de deputerade, som deltagit i demonstrationen, skymfade af majoriteten afsagt sig sina platser i kammaren, blefvo de samtliga återvalda. Det skulle icke heller dröja många år innan »medborgartronen» stupat.

Grefven af Chambord gifte sig 1846, i Graetz, med den tre år äldre och ofantligt rika hertiginnan Maria Theresia af Modena. Nu bosatte han sig på slottet Frohsdorf nära Wien. Äfven i Venezia hade han ett palats, och der befann han sig hos sin mor, då han erfor nyheten om »februarirevolutionen» 1848.

Nu skref han bref, hvilka offentliggjordes, framhållande sin kärlek till Frankrike, och att han afvaktade den dag, då Frankrike, uttröttadt af erfarenheter, skulle vända sina blickar mot honom och anropa hans namn som en borgen för säkerhet och räddning. Men den dagen kom aldrig, och grefven af Chambord väntade intill grafven.

Först trodde han, att Ludvig Napoleon såsom den andra

republikens president skulle varda spången, hvilken borde leda honom öfver den afgrund, revolutionen öppnat mellan honom och Frankrike, samt understödde genom sitt parti Napoleons val. Men snart blef missräkningen klar, då det andra kejsardömet efterträdde den andra republiken. Nu slog sig Chambord till ro. Det var endast om nödvändigheten af påfvens verdsliga makt, han uttalade sig i ett bref af 1861, när konungariket Italien tillgripit påfliga provinser; och då detta illegitima rike 1866 tillegnade sig Venezia, sålde grefven af Chambord sitt dervarande palats.

»Frankrike, kyrkan och Gud», sådan var den klimax, hvilken uttryckte grefvens af Chambord lefnadsmål, och ehuru förbindelsen och ordningsföljden är mycket lofvärd, tycktes det dock fransmännen, att den icke var af denna verlden. Det var också »en blick på Vatikanen», som eldade grefvens af Chambord själ, icke en blick på tiden, som upplyste hans förstånd. Det hade länge sedan upphört att ega normala krafter. Uppfostran hade icke förfelat sitt mål, grefven af Chambord var en idéel pretendent, sublim i tro som i blindhet.

När tyskarne inbrutit i Frankrike, öppnade grefven sitt slott Chambord till de sårades tjenst, och samma dag nationalförsvarsregeringen proklamerades i Paris, aflät grefven en annan proklamation till Frankrike, med löfte att förjaga fienden och återupprätta hedern. Den 7 jan. 1871 protesterade han mot bombarderingen af Paris. När den legitimistiska kammaren hunnit samlas i Versailles, talade Chambord på nytt till Frankrike, försäkrande, att han icke ville återkomma för att regera med ett parti. »Ordet tillhör Frankrike, stunden Gud». Men redan efter två månader, i proklamationen af 5 juli 1871, antog han konungatitel. Han hade nu återkommit till Frankrike och residerat på Chambord, man hoppades — eller fruktade — legitimisters och orléanisters förening och en »nationel monarkis» upprättande under chefen för Frankrikes dynasti. Men denne kunde icke erkänna revolutionens verk, alltså icke heller dess fana. »Fransmän», sade han, »Henrik V kan icke öfvergifva Henrik IV:s fana.» Och som han var lika hederlig som orubblig, lemnade han Frankrike, för att icke genom sin närvaro öka sinnenas oro. Och

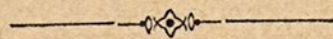
så fortgick republiken under allt mer aftagande monarkistiskt inflytande från kammaren, allt starkare växande republikanska åsigter kring hela landet.

Grefven af Chambord proklamerade 1872, att han aldrig skulle abdikera, att han aldrig skulle varda »revolutionens legitime konung». Nu försöktes med en adress af 280 deputerade, af ombud aflemnad till Chambord i Antverpen, att göra honom möjlig för den monarkiska restauration, hvilken de deputerade ansågo tänkbar. Men utan framgång. Oroligheter i Antverpen förmådde honom att afbryta förhandlingarne och draga sina färde, till Frohsdorf igen. Nu skrefs och talades det åter fram och tillbaka om »fusionen» mellan Chambord och Orléans, tills ändtligen den 5 aug. 1873 hufvudmannen för denna gren, grefven af Paris, genom besök på Frohsdorf beseglade sin underkastelse under legitimiteten. Thiers' fall och Mac Mahons uppsättande på presidentstolen hade gifvit nationalförsamlingens majoritet fria händer, men den ville icke ens sjelf binda sina händer med de förrevolutionära banden. Symbolen för skilnaden mellan den monarki, majoriteten ville upprätta, och den, som Chambord ville förnya, blef allt jemt den hvita fanan. Och just som deputerade kammarens majoritet höll på med att tillverka regalier och grundlag, krossades dess hopp för sista gången genom Chambords skrifvelse till Chesnelong, den 27 oktober 1873. Ännu en gång förnyar han sin vägran att varda »revolutionens legitime konung», att försaka den hvita fanan, att »offra sin heder» genom eftergifter. »Min person är intet, min princip är allt . . . Jag är den nödvändige lotsen, den ende som kan föra det franska statsskeppet i hamn, emedan jag dertill har kallelse och auktoritet . . .» Med smärta eller vrede mottogs tillkännagifvandet af monarkiens anhängare, och all fara för en *royalistisk* statskupp var öfver. Nu voterade kammaren i stället »septennatet». Och detta mycket emot Chambords önskan. Han begaf sig sjelf till Frankrike för att motverka förslaget om en sjuårig presidentsperiod, men förgäfves. En bonapartistisk restauration fick nu vind i seglen, tills Gambetta lyckats blotta intrigerna. Republiken vann hvad pretendenterna förlorade.

1874 den 2 juli afgaf Chambord sin sista stora proklamation till det förlorade landet, återupprepande sina kända satser, försäkrande, att den legitima monarkien har intet att lära af de »äfventyrare-regeringar, hvilka lofva en guldålder och leda till afgrunden», men att den väl kunde förenas med ett parlamentariskt system. Nu brydde sig ingen om hans ord. En dagordning, som uttalade sig gynsamt derför, förkastades af nationalförsamlingen med 272 röster mot 79, och Mac Mahon begärde statsmaktens definitiva reglering i sitt budskap af den 9 juli. Dermed var Chambords roll utspelad.

Väl har han äfven sedermera låtit höra af sig då och då, dels med välgörenhet vid öfversvämningarna 1875, dels med bref och manifest, senast 1879, vittnande om hans orubblighet i sin tro. Och lika fast i sin tro, lika älskvärd i sitt enskilda lif har han lagt sin lefnadsbana till rygga. Efter sitt sextionde år har han stundom erfarit svårare anfall af ohelsa. Värre och värre blef sjukdomen, och efter en lång dödskamp, som åter drog allmänna uppmärksamheten till Frohsdorf, slocknade hans lif den 24 aug. 1883.

Han var den siste af sin ätt, i dennas äldre gren, men om ej den förste, så dock en af de få, hvilka behållit sig obesmittade af verlden. Lyckligtvis har han aldrig blifvit kallad att regera och bär sålunda ej inför historien något ansvar för sina regeringsgrundsatsers tillämpning. Han står i stället som en rörande personlighet, hvars olyckor icke vållats af honom sjelf, men hvars rena tro på monarkien hindrade honom att vålla nya olyckor åt det folk, som för nio århundraden tillbaka genom sina höga herrar utsåg hans stamfader till sin konung.

Léon Gambetta.

1883.

I.

»*Laboremus!*» Låtom oss arbeta!

Den 19 april 1870 gaf den studerande ungdomen i Paris en fest för den lysande talare, som utgått ur dess led att kämpa mot kejsardömet. Léon Gambetta hade få dagar förut i Napoleon III:s lagstiftande kår talat emot det missbruk af allmänna rösträtten, hvilket makten anordnat under namnet »plébiscite», och skarpt framhållit oförenligheten mellan ett ärftligt kejsardöme och allmän rösträtt, »demokratiens förbundsark». Hans ord dallrade ännu i franska hjertan då de 600 studenterna i en bankett gåfvo uttryck åt sina känslor. Ett väldigt tal blef Gambettas svar. Vi, sade han, vi unge äro just den generation af fransmän som fått sig ålagdt att — om den ej vill vanhedra sig — icke låta hundraårsdagen af 1789 randas utan att hafva gjort något för den sociala rättvisans seger, för att *fullborda franska revolutionen.* Derför måste *vi* komma till styret. Den allmänna rösträtten måste frigöras, upplysas, nå myndig ålder; hon ensam kan grunda den makt, som bjuder respekt åt alla... Se der vår uppgift. Se här vår lösen: *Laboremus!*

Arbetet, det oförtröttade arbetet som politisk såningsman, som politisk stridsman, som diktator, som partiledare, som talman, som konseljpresident — först och sist som *talare,* har infört Gambettas namn i verldshistorien som den tredje franska republikens främste man under dess första skede.

* * *

En genuesisk slägt, i några led bosatt i södra Frankrike, framgångsrikt arbetande i det lilla affärslifvet, bär namnet

Gambetta. Ännu vid sonens bortgång lefde den burgne köpman, som i staden Cahors dref rörelse, då hans son Léon Michel Gambetta der föddes den 30 okt. 1838. En olyckshändelse gjorde gossen enögd i hans åttonde år, men detta hindrade icke läslusten. Att gossen borde få en högre bildning, än hvad affärslifvet kräfde, var från början faderns plan.

Så genomgick Léon sin hemstads »séminaire» och »lycée», hvarefter han i Paris begynte juridiska studier. Bland de äldre kamraterna i Ecole de droit lefde ännu minnet af decemberdagarne 1851, då några af eleverna blefvo skjutna på hemväg från auditoriet. Och Gambetta var, som han sjelf sagt, republikan af tradition, af familj, af race. Nu blef han det derjemte af öfvertygelse; med gränslöst hat betraktade han brottet af 2 december, då republikens president med våld tog makten och af en »omyndig», ofri folkomröstning lät godkänna sitt öfvergrepp — under det särskilda extra domstolar, dem han sjelf sammansatt, dömde republikaner till deportation och landsförvisning. Domare, armé, »suffrage universel» hade han underlagt sig, och den officiella kandidaturen tillförsäkrade honom skenet af en konstitutionel monark, hvars vilja var landets. När »de fem» begynte sin opposition i lagstiftande kåren, var Gambetta på åhörareläktaren, och hans sydländska glöd gaf sig stundom luft i häftiga afbrott eller utrop, midt under en ministers prydliga tal, så att presidenten måste hota att utrymma läktaren.

Men i »quartier latin» kunde Gambetta fritt yttra sig, han sparade ej heller på orden i kamraternas krets. Ännu mindre sparade han mödan vid studierna. Och han hörde till de förmögna studenterna, ty han hade 300 francs i månaden hemifrån! 1859 slöt han den juridiska kursen och blef inskrifven som advokat, men fortsatte oförtrutet sina humanistiska studier. Demostenes' tal — på originalspråket — älskade han att ur minnet återgifva, för konsten hyste han varmt intresse, historien var honom ett hufvudstudium.

Enligt bruket tog den unge advokaten anställning hos en känd sakförare, först hos Maître Lachaud, sedan hos Crémieux, hvars åsigter bättre stämde öfverens med Gambettas. De rent civila målen intresserade honom icke mycket, hellre

egnade han sig åt sådana, i hvilka politiken kunde komma till ordet, och styrelsen var icke allt för sparsam på dylika rättegångar. Anklagelser mot småfolk för statsbrott, rättegångar mot tidningar för misshagliga artiklar gåfvo Gambetta tillfälle att blifva känd inom juristernas verld, deltagandet i 1863 års valkampanj utvidgade hans rykte i Paris, och i de unges led hörde man redan nu förutsägelser om Gambetta som en framtidsstorhet. Men det var icke förr än 1868 i november månad som hans namn blef kändt i hela Frankrike.

Kejsardömet var ej mera så starkt som förr; Thiers hade 1866 yttrat de förkrossande orden om dess politik: »det fins ej flera fel att begå». Mexico, Danmark, Sadowa betecknade felsteg i den yttre politiken, härens och finansernas, literaturens och moralens ståndpunkt betecknade följderna af den inre, och motståndarne blefvo allt djerfvare. På de dödes dag, 2 nov. 1868, hade kransar lagts på grafvar, hvilka gömde stoftet af offer för statskuppen, och i flera tidningar öppnades subskription för resandet af en minnesvård öfver en af dem, Baudin. Regeringen åtalade dessa tidningar, och domstolen dömde dem till böter och fängelse, men Gambetta var advokat för en af de åtalade. Förkrossande föllo hans ord öfver »brottet af 2 december», hvilket han stämde inför framtidens slutliga dom.

Nu var hans rykte gjordt. En ny tidningsrättegång i Toulouse stadgade det ytterligare (mars 1869), och »de oförsonlige», de, hvilka icke medgåfvo att en försoning kunde ega rum mellan friheten och kejsardömet såsom nu af kejsaren proklamerades, fäste sina blickar på Gambetta för att vid de stundande valen till Corps législatif der inrymma honom plats. Han antog den erbjudna kandidaturen både i Paris och Marseille. En väldig valkampanj gick han i möte, besegrade Hippolyte Carnot i Paris och Thiers i Marseille, på båda ställena vald med ofantlig röstöfvervigt.

På hösten skulle sessionerna börja, men kejsaren ajournerade dem efter få dagar, sedan fullmakterna blifvit granskade. Gambetta »opterade» för Marseille och en ny »oförsonlig» valdes i Paris. Den 10 januari 1870 begynte kampen mellan kammarens venster och Emile Olliviers »liberala kejsardöme»

med en interpellation af Gambetta. Jules Favre var »venstern» medelpunkt, Jules Grévy ordförande vid dess sammankomster, Ferry, Simon m. fl. af de sedan framträdande männen hörde dit; de blottade arten af den utbasunade kejserliga liberalismen, under det Thiers och hans vänner ännu tvekade. Men majoriteten var kompakt. De »officielle» diskuterade ej, de röstade.

Olliviers värste motståndare i tribunen var Gambetta. Helt dramatiskt tedde sig scenerna i Palais Bourbon, der afbrott och inpass af försmädliga ord och satser hörde till ordningen. »Ni behöfde blott en stråle af sundt förnuft» ... sade en gång Gambetta. Olivier afbröt: »och ni behöfde en stråle af patriotism och samvete». Ordvexlingen blef så hatfull och häftig att sessionen måste häfvas. Under stigande förbittring fortskredo förhandlingarna. Lagförslag från venstern förkastades, till och med om de icke gälde politiska ämnen, men opinionen emot den Ollivier'ska regimen växte. När Ollivier tagit sin tillflykt till ett plebiscit, ledt af regeringens organer, interpellerade Gambetta, och det tal han då höll, 5 april 1870, räknas ännu bland hans främsta. Ett sådant plebiscit, sade han, som det nu beslutna, blir mera ett kejserligt påbud än ett folkviljans uttryck. För denna finnes icke rum inom kejsardömet. »Folkviljans suveränitet kan endast göra sig gällande i ett land, hvars parlament, valdt genom alla medborgares åtgärd, eger ledningen och sista ordet i landets politik». Och han belyste utförligt, vältaligt, passioneradt motsägelserna, ohållbarheten i kejsardömets konstitutionella organisation, med dess föregifna härstamning från folkets fria val.

Millionerna röster räknades, men tryggheten tycktes icke växa i bredd med majoriteten af de skördade ja-sedlarne. Bättre stöd skulle väl skänkas af »la gloire». På andra sidan Rhen fortgick konsolideringen af det tyska riket — skulle man icke utplåna missgreppet af 1866 med ett snabbt grepp 1870, innan äfven södra Tyskland hunnit uppgå i det norra? En anledning erbjöd sig att utmana den preussiska politiken, genom marskalk Prims anbud af Spaniens lediga krona åt en prins af det preussiska kungahusets slägt. Preussen, ovisst

om framgång i en strid, som det icke just nu ville framkalla, allra minst af så klen anledning som en spansk tronbestigning, föll undan. Men Napoleon III:s diplomati blef nästan impertinent. Kejsardömet *ville* kriget — och Preussen upptog handsken.

Det var den 15 juli 1870 som brytningen med Preussen diskuterades af Corps legislatif. Ollivier bar »med lätt hjerta» ansvaret för kriget, krigsministern Le Boeuf hade allt beredt, »icke ens en damask saknas». Nu var Thiers ej längre tveksam; i förening med venstern bestormade han den officiella majoriteten att icke åtaga sig ansvaret för ett krig — men förgäfves. Bonapartisterna i kammaren talade högt om hur Frankrikes ära blifvit skymfad — men utrikesministern vägrade att för kammaren, för hela Frankrike framlägga beviset derpå. Ett utskott sades ha fått se beviset. Med styrka framstälde Gambetta sin fordran att få klara skäl, att väl begrunda dem och lugnt besluta, utan upphetsning, utan partihänsyn. »Jag tror att den moraliska styrkan är allt här i verlden», sade han, och ville derför ej att denna skulle saknas på Frankrikes sida, om en strid skulle börja, som kanske för återstoden af vårt århundrade afgjorde frågan om den tyska eller franska racens öfverlägsenhet. Men han talade för döfva öron.

Kring medlet af augusti var den kejserliga inkompetensen afgjord. Gambetta, Favre, Thiers och deras meningsfränder inom kammaren sökte nu åstadkomma en försvarsstyrelse, i hvilken de ingalunda begärde inträde för män af deras politiska parti. Men Corps législatif var omöjlig. Slutligen kom budskapet om Sédan: kejsaren hade gifvit sig fången med hären. Paris rörde sig. En revolution låg så att säga i luften. De män, hvilka sedan lyckades eröfra makten i Paris, i kommunens dagar, voro färdiga att redan nu gripa den, när den fölle ur de svaga händer, som ej mer kunde hålla den. Gambetta kämpade jemte Thiers och Favre för att medan tid var förmå lagstiftande kåren till ett beslut, som åt bestämda personer uppdroge styrelsen. Men alla hans ansträngningar, den 3 och 4 september, blefvo fruktlösa. Revolutionen gick sin gång, »det suveräna folket» installerade

sig i representanternas sal medan dessa ännu tvekade om ett beslut. Väldigt ljödo Gambettas ord för att hindra massan, men de förklingade utan verkan. Då höjde han åter stämman, proklamerade kejsarens afsättning och republikens infö-rande. »Medborgare, till Hôtel de Ville att utropa republiken!» Så satte han sig i spetsen för hopen. Det var hög tid. Kommunens blifvande celebriteter hade redan installerat sig och höllo på att öfvertaga regeringen, då Jules Favre och Gambetta hunno fram. *Paris deputerade* hade ett mandat. De ärfde den afsatta Corps législatif, de togo upp regeringsmakten, som låg på marken. De »stälde sig i faran». Så föddes *franska nationalförsvarsregeringen*, i höstskymningen den 4 september 1870. Redan tidigare samma dag hade republiken proklamerats i Lyon, i Toulouse m. fl. städer. Det var hög tid att gripa tyglarne, om ej allt skulle falla i sär. Oppositionen blef regering — genom revolution.

* * *

Intet motstånd mötte den nya regeringen. Det var som hade en tyst öfverenskommelse ledt alla sinnen att erkänna henne, vare sig motivet var tro på republikens pånyttfödande kraft eller underkastelse af »la force des choses». Många af kejsardömets vänner funnos knappt, som den 4 september velat sträcka en hand till dess försvar. Åtminstone sträcktes ingen.

Den nya regeringen angaf i namnet sitt mål, men den glömde ej republiken. Gambetta utsågs med fem röster mot fyra till inrikesminister, och hans första omsorg blef att rensa administrationen från kejsardömets prefekter. Professorer, läkare, advokater, tidningsmän af republikanska åsigter sattes i spetsen för alla Frankrikes departement, men valen voro icke alltid goda, de afsatta icke alltid förkastliga. Försvaret af Paris trängde sig i förgrunden, men tankarne på sammankallandet af en ny nationalförsamling sysselsatte regeringen derjemte. Dag för val utsattes, ändrades, återtogs. Svaghet visade sig från början i denna allt annat än homogena styrelse.

Att Gambetta var regeringens starkaste vilja blef snart klart för medbröderna som för allmänheten; han var ock den yngste, den arbetsföraste, han hade äfven starkast tro på slutlig framgång af det nationella försvar, som nu skulle skapa härar, officerare, krigsmateriel. Men han lyckades icke öfvertyga regeringen om dess pligt att lemna Paris, för att från någon icke belägrad stad leda landets angelägenheter. Underbart nog ville de alla stanna i Paris, hvars belägring motsågs. Endast gamle Crémieux åtog sig att i Tours bilda en delegation af styrelsen, och då hans krafter ej syntes förslå, sändes en annan sjutioåring till hans hjelp, äfvensom en af flottans amiraler för att öfvertaga krigsministerns roll. Men när regeringen i Paris erfor att delegationen i Tours utlyst val till en riksförsamling, ehuru Paris icke kunde vara med, då sändes Gambetta i ballong från det belägrade Paris, der han redan vid flera tillfällen ådagalagt sin kraft gent emot upprorsförsök, för att hindra detta försök att regera oafhängigt af Paris-regeringen. Det var den 8 oktober civilministern Gambetta anträdde sin farliga luftfärd. Lyckligt kom han till Tours, omgifven af jublande helsningar från alla delar af landet. Nu hoppades man att en frälsande kraft skulle aflösa den svaga ledningen af försvaret. Ballongfärden, ungdomskraften, sinnesstyrkan, allt förenade sig att gifva Gambetta en diktators ställning. Han ingöt hopp och förtröstan i sina slagna landsmäns sinnen. Hans »guerre à outrance» såg icke längre tröstlöst ut.

Men Crémieux ropade — »fatal ballon!» Amiralen hade afsagt sig krigsministeriet, då han af kollegerna blifvit öfverröstad i en principfråga: militärbefälets underordnande under civilmyndighet, hvilket de civila styrelseledamöterna funno så mycket mer i sin ordning som militärhierarkiens underhaltighet ansågs af pågående krigföring ådagalagd. Crémieux, den sjutiofemårige advokaten, tog sjelf krigsportföljen om hand och tycktes icke alls hissna för de svårigheter — han icke såg. Gambetta medförde ett dekret, som gaf honom afgörande röst inom delegationen, och med hjelp af denna tog han sjelf krigsportföljen. På en gång inrikes- och krigsminister förenade han från denna dag makten i sin hand på

ett sätt, som icke i regeringsdelegationen rönte motstånd, om denna än stundom haft lust att visa sig motsträfvig. Gambetta ville, om ock med jernhand, upprätthålla *republiken,* sammanhålla Frankrike, skapa ett verksamt försvar. Att han för de båda sistnämda uppgifterna icke glömde den första, är hvad hans fiender i Frankrike icke kunnat förlåta, och de vilja derför icke erkänna hans förtjenster om försvaret, ty, säga de, han stred för republiken och icke för fosterlandet. Sant är ock, att han aldrig lemnade ett tillfälle obegagnadt att taga makt och inflytande ur händerna på kejsardömets folk och att han derför icke skydde att upplösa alla de lokala representationer Frankrike egde (generalråd, arrondissementsråd, municipalråd), emedan de, liksom den fallna politiska representationen, hade sitt ursprung ur den officiella kandidaturen. De kommissioner, hans republikanska prefekter i stället utnämde, fingo till krigets slut fungera i de upplösta representationernas ställe, och på många orter bragtes visserligen republiken i misskredit af odugliga, storpratande styresmän, hvilka intet dugligt gjorde för försvaret. Men fienden förstod att uppskatta den motståndskraft, Gambetta kallade till lif, den herskartalang, med hvilken han gjorde sig åtlydd, den öfvermenskliga verksamhet, med hvilken han sökte sammanhålla allt i en hand.

II.

När Gambetta kom till Tours var landet i full upplösning, Toursregeringen nästan utan erkännande. Inom få veckor gjorde han slut på söndringen, vann lydnad öfver allt och bragte fart i försvarsrustningarna. För hvarje dag af de fyra månader, under hvilka han var krigsminister, stälde han 5000 man i fält; han väpnade dem, organiserade dem och sände dem mot fienden. På knappt sex veckor skapade han ensamt på krigsskådeplatsen vid Loire en med alla förnödenheter utrustad fältarmé på 180,000 man, med talrikt artilleri och starkt kavalleri. Detta enligt tyskt vittnesbörd.

Gambetta lät organiserande dekreter följa raskt på hvar-

andra, mellan 13 oktober och 25 november: om befordringssätt, om bildande af reservarméer, ordnande af lokalförsvar, bortförande af lifsmedel från de hotade departementen, organisation af folkkrig, förstöring af kommunikationer, inkallande under fanorna af alla män från 21 till 40 år, påbud om uppställande af ett fullt bemannadt och rustadt batteri för hvarje 100,000-tal invånare i hvarje departement, upprättandet af elfva stora befästade truppläger, hvarje för 60,000 man, — och dekreten blefvo utförda. För Gambetta var ingenting för dyrt, ingenting för svårt, när det gälde att befria Frankrike från invasionen på det enda sätt, som nu mera var tänkbart: uthållighet i ansträngningar, hvarigenom den tyska härens fullt öfvade beståndsdelar förbrukades och dess antal försvagades i samma mån som den franska växte i öfning och antal. Tyskland vore fattigare än Frankrike och skulle snarare utarmas, Tysklands här var långt ifrån hemlandet, led redan före årsskiftet känbar brist på både infanteri och officerare, och de tusentals lif, hvilka hvarje seger kostade tyskarne, voro en seger för de besegrade. »Det gifves intet folk i Europa», sade Gambetta inför undersökningskommissionen 1871, »som icke haft fienden på sin mark, haft honom länge der och dock fördrifvit honom. Genom hvilken kraft? Genom snillets? De militäriska kombinationerna? Visst icke. Men väl genom mod, genom hårdnackad, uthållig kamp. Så har det gått österrikare, ryssar, spaniorer, engelsmän. Men vi, vi hafva velat befria oss plötsligt, på fyrtio dagar, till bestämd termin, alldeles som gälde det en vexelaffär.»

En sanning är det, att otålighet väsentligt skadade de franska försvarsåtgärderna, först Gambettas egen, då han harcellerade generalerna, sedan och värst den allmänna opinionens. När de fyrtio dagarnes frist var utlupen var det som hade tron på slutlig framgång och lust till fortsatta uppoffringar försvunnit. Den krigslystnad, som lifvade nationen, den prestige, som troddes ligga i »republikens härar», försvunno mer och mer från medlet af december, och när i slutet af januari Paris kapitulerat samt vid sitt fall fastkedjat Frankrikes, var ett fortsatt krig icke längre den allmänna röstens fordran, om det ock i södra Frankrikes stora städer

och bland de mest utpreglade republikanerna hade högljudda anhängare, hvilka af Gambetta kräfde att han skulle stå vid sitt ord: »la guerre à outrance».

Loire-armén (under Aurelles de Paladines), sedan indelad i tvenne, af hvilka den ena blef östarmén (under Bourbaki), den andra vestarmén (under Chanzy), nordarmén (under Faidherbe) och åtskilliga smärre kårer hade från slutet af september till slutet af januari kämpat på otaliga valplatser, men aldrig nått målet: Paris' undsättning. Parisarméerna hade icke heller kunnat räcka provinsarméerna en hjelpsam hand tvärt igenom den tyska belägringshären. Men de hade uttröttat tyskarne, vållat dem ofantliga förluster och satt deras härorganisation på mycket hårda prof.

Från Lille till Bordeaux, från Tours till Lyon for Gambetta outtröttlig ikring under tiden, talande, uppmuntrande, inspekterande, dekreterande. Öfver allt gjorde hans person ett godt intryck, derom vittna äfven generaler, som voro honom gramse. I Tours (från medlet af december i Bordeaux) hade han femtionio sekreterare under tvenne chefer, Laurier för inrikesdepartementet, Freycinet för krigsdepartementet. Dessa två blefvo föremål för mycken ovilja, ehuru dugande och rastlöst verksamma män; till många af Gambettas olycksdigra befallningar har någon af dessa delegerade varit upphofsman; särskildt generalerna hafva klagat på Freycinet, hvars företagsamma sinne icke kunde förlika sig med deras brist på initiativ.

Fullkomligt enväldigt och fullkomligt oegennyttigt hade Gambetta styrt Frankrikes inrikes- och krigsärender från 11 oktober 1870 till 29 januari 1871, med försvaret och republiken till sitt mål, då han erhöll Jules Favres telegram att Paris gifvit sig och att den fångna styrelsen der icke, enligt öfverenskommelse, kapitulerat *blott* för Paris, utan beslutat för hela Frankrike, utan inhemtande af delegationens åsigt. »Verkställ vapenhvilan och utlys val till en nationalförsamling», så löd ordern; Gambetta fick ej veta att Bourbakis armé och Belfort voro undantagna från vapenhvilan! Inga detaljer om denna, inga om Paris' kapitulationsvilkor, men löfte att en af parisregeringens medlemmar skulle komma

och gifva närmare upplysningar. I tre dagar väntades denne förgäfves. Då utgaf Gambetta en proklamation till landet, manande till fortsatt mod och uthållighet, till val af en assemblé, hvilken icke, »som tyskarne hoppas», går in på att stycka sönder fosterjorden, uppmuntrande till vapenhvilans begagnande för fortsatta krigsöfningar. »Ingen svaghet. Svärom att försvara Frankrike och republiken. Till vapen! Till valurnan!» Och för att fortgå i kampen mot *kejsardömets* folk utfärdade han ett dekret, i hvilket alla dess ministrar, senatorer, prefekter och officiela kandidater uteslötos från valbarhet — men republikens prefekter, mot gällande ordning, gjordes valbara i sina egna departement.

Ändtligen kom Jules Simon till Bordeaux och skarpa ordstrider begynte mellan honom och Gambetta, hvars valdekret parisregeringen annullerat. Skulle verkligen ett inhemskt krig utbryta? Och hvem skulle ge efter för att förekomma sådant? En mängd prefekter hade redan vägrat »kapitulanterna» lydnad, hela södern tycktes sluta sig kring Gambetta. Men brötes kapitulationsvilkoren, till hvilka hörde »fria» val för en fredsslutande representantförsamling, så afbröts tillförseln till det uthungrade Paris. Gambetta måste gifva efter, måste uppgifva kampen, nedlägga makten, motse valet af en församling, som både ville afträda provinser och störta republiken, ja kanske af segraren mottaga kejsardömets återupprättelse. Och dertill måste han uppbära förebråelsen att hafva svikit sina egna vänner, hvilka högljudt ropade hans egna ord: »ingen vapenhvila, inga val, krig ända till fullkomlig utmattning.»

»La dictature de l'incapacité» — enligt Lanfreys skymford — »le gouvernement des fous furieux» enligt Thiers', »le gouvernement de la dépense nationale» enligt de konservativa bladen, tog alltså en ände den 6 februari, då Gambetta nedlade makten. Segrar hade han ej kunnat improvisera, stor nog för sin uppgift hade han icke varit. Men, säger den tyske militären och skriftställaren von der Goltz 1875, »två odödliga förtjenster måste tilläggas Gambetta. Den första, att han åt Frankrike, omedelbart efter dess djupaste fall, återgifvit medvetandet om kraft. Den andra, att han genom

folkets våldsamma uppryckande för ett idealt mål banade väg för den sedliga pånyttfödelse, hvars fortgång i det franska samhället numera icke låter sig förneka.»

Assemblén sammanträdde i Bordeaux den 13 februari. Gambetta, vald i nio departement, »opterade» för Elsass, och undertecknade den 17:e de Elsass-Lothringska deputerades protest mot att af Frankrike afträdas. Thiers förekom, att underhandlarne häraf skulle anses bundna, och återreste till Paris som »chef för verkställande makten i franska republiken». Den 1 mars, under intrycket af fredspreliminärerna, bekräftade församlingen nästan enhälligt Napoléon III:s och hans dynastis afsättning samt gjorde honom ansvarig för Frankrikes styckning, hvilken af 546 röster mot 107 bekräftades. Så lågt stodo stridspartiets aktier i den nyvalda kammaren. Ögonblicket efter omröstningen uppläste en af de afträdda departementens deputerade en af dem alla (26 personer) undertecknad, förnyad protest mot afträdelsen, förenad med en varm försäkran om fortfarande kärlek till Frankrike, »som en dag skall återfinna oss», hvarefter de gemensamt lemnade salen. Den äldste ibland dem, M. Küss från Strassbourg, dog samma dag, och då han den 4 mars begrofs, egde en gripande manifestation rum. Gambetta talade vid grafven. »Frankrikes framtida politik, sade han, måste blifva våra bröders befrielse. Att vinna detta mål måste republikanarne svära oblidkeligt hat mot dynastier och cæsarer, som skapat vår olycka, glömma sina söndringar och trofast enas i den fosterländska tanken på en hämd, som skall varda rättens och rättvisans protest mot nedrighet och våld.»

Ett »lefve Elsass» ljungade genom luften. Följande dagen var Gambetta icke mer i Frankrike. Inom Spaniens gräns, i San Sebastian, vid hafsstranden, sökte han hvila från mödorna. Hans hår hade fått grå strimmor, men viljekraften var icke slappad, hoppet icke släckt, verkningslusten icke svalnad. »Laboremus» ljöd som för i hans själ. Men *vägen* skulle nu varda en annan.

* * *

»Assemblé Nationale» och dess regeringschef Thiers hade flyttat till Versailles, sedan tyska kejsarstyrelsen utrymt staden, »kommunen» hade herskat i Paris och inbördeskriget verkligen följt på kapitulationen. Ändtligen var lugnet återstäldt, öfver blod och ruiner. Fyllnadsval kunde anställas, och från sin gamla valkrets i Paris erhöll Gambetta kallelse att åter inträda i nationalförsamlingen. Han mottog kandidaturen och återkom till Frankrike den 26 juni 1871. I Bordeaux mötte honom delegerade från Girondes republikanska komitéer, och det tal han höll inför dessa, frukten af fyra månaders besinningsfull hvila efter fyra månaders hejdlös verksamhet, visade att Gambetta återvändt till upplysningens republikanism, som han endast nödtvungen utbytt emot stridernas, proklamationernas, bulletinernas. Den hänsynslöshet, man väntade sig finna i den störtade diktatorns uppträdande, uteblef fullständigt. »Moderation är vår bästa politik», sådant var hans råd till republikens vänner, för ögonbliket trängda från styret. En stark reaktion hade påverkat valen i februari och endast gamle Thiers' politiska fyndighet och personliga anseende enade viljorna i den af heterogena beståndsdelar hopkomna kammaren, som alldeles icke ansåg sitt värf slutadt med freden, oaktadt hon endast för denna fråga blifvit sammankallad.

Gambettas tal i Bordeaux den 26 juni 1871 är af stort intresse för den långvariga kampanj han nu gick i möte. Hela hans program är redan der uttryckt: enighet mellan republikaner för slutlig seger öfver demokratiens fiender (monarkisterna). »Nu, då det gäller att utveckla tillämpningen af våra grundsatser, är det en pligt att vara lika lugna, lika tåliga, lika måttfulla, lika dugliga, som vi varit entusiastiska och våldsamma då det gälde att störta det eländiga eftergjorda kejsardömet.» Inga utopier, inga chimèrer, oaflåtligt arbete för att omdana landet, omdana dess seder, taga det ur händerna på intriganter och derigenom hindra det att omvexlande vara lekboll för despotismen och upproret. *Okunnigheten* måste bortarbetas, denna jordmån för både despotismen och demagogien. »Vi ha blifvit efter i folkuppfostran, detta är upphofvet till våra olyckor.» *En väpnad, en under-*

visad nation, se der hvad republiken åtrår. Bort med alla dynastiska intriger och tänkom endast på Frankrike. Den allmänna rösträtten, som eger antalets styrka, måste blifva en makt, upplyst af förnuftet. Så skall revolutionen fullbordas, genom arbetarens och bondens upplysning.

Men vid sidan af skolmästaren — som ej får vara kyrkans lydige son utan statens kunnige tjensteman — skall öfver allt stå gymnasten, militären, på det våra barn, våra soldater, våra medborgare må *alla* kunna hålla en värja, sköta en bössa, göra långa marcher, ligga under bar himmel, uthärda alla strapaser för fäderneslandet . . . »Behöfs det tio år, behöfs det 20 år, så låt vara 10 år, låt vara 20 år — men genast måste början göras. Hvarje år skall se en ny generation utgå i lifvet, stark, kunnig, vän af vetandet lika mycket som af fäderneslandet, och färdig att tjena det både med arm och tanke. För detta mål får ingen kostnad sparas.»

I riksförsamlingen, i pressen, vid offentliga möten och enskilda sammankomster, genom bref och böcker, genom de tusen medel för en verksam propaganda, hvilka i ett fritt land stå medborgaren till buds, bör det republikanska partiet verka för dessa framtidsmål och drifva regeringen framåt. »Jag känner en lifligare passion än den för makten: det är att med billighet, kraft och förstånd öfvervaka en lojal styrelse och endast genom idéernas, genom allmänandans tryck nå de märkligaste reformers utförande — genom andra händer än ens egna.»

På tre ställen invaldes Gambetta den 2 juli i riksförsamlingen, och af 35 val i departementen utföllo 30 till förmån för republikanerna. Den ena af vensterns grupper, »l'union républicaine», valde Gambetta till sin president; en försonlig anda utmärkte hans uppträdande — då det blott ej gälde kejsardömet — och han svarade sällan på de personliga angrepp, hvilka regnade öfver honom i högerns tidningar och i interpellationer i kammaren. »Ingen diktator här», slungades der emot honom i vred tonart. Ja, förbittringen gick så långt, att då högern en gång anslutit sig till en »dagordning», som Thiers gillat, ref den upp sitt beslut då Gambetta

talat för den (22 juli 1871)! Vida vildare scener än i kejsardömets Corps législatif hörde till vanligheten i Versaillesassemblén, som ingalunda ville nedlägga sitt mandat, men deremot hoppades att kunna göra ett godt slut på republiken. Grévy afgick från den suveräna kammarens talmansstol och slutligen äfven Thiers från presidentplatsen, båda uttröttade af majoriteten. Men Gambetta tröttnade icke.

Redan i juni 1871 hade assemblén nedsatt en kommission, hufvudsakligen af royalister och bonapartister, för att undersöka nationalförsvarsregeringens gerningar, och i mer än ett år fortgingo vittnesförhören inför kommissionen, hvarefter den begynte afgifva sina rapporter och utgifva sina handlingar.

Den 7 sept. 1871 aflade Gambetta sitt vittnesmål inför komitén, hvars ordförande var Saint Marc Girardin och vice ordförande en af de kejserliga ministrarne från våren 1870 — bland ledamöterna funnos prefekter och generaler, dem Gambetta afsatt. »Ni regerade utan representation, betrakta nu oss som en sådan och er som minister, hvilken affordras räkenskap», sade en af dessa. »Teorien låter icke illa», sade Gambetta, »men jag kan ej här inlåta mig med er i regeringsdetaljer. Det är endast för mina ledande principer jag vill redogöra.» Jemfördt med de öfriga ledamöternas uttalanden inför kommissionen gör nästan endast Gambettas intryck af en mäktig personlighet, och protokollet vittnar att icke ens de afvoge domarne undgått intrycket af den afsigtens renhet, den viljans fasthet som genomgår Gambettas framställning af hufvuddragen i hans diktatur. Olik flera af medbröderna, ville han icke kompromettera andra, och då han anfört detta som skäl att icke till kommissionen utlemna vissa bref och en ledamot påmint om hans pligt mot historien, svarade Gambetta: »Det är icke efter sex månader historien skrifves.» Kommissionen har emellertid gjort sitt bästa och lemnat ett intressant material på sjutton qvartband. »Mot insurrektioner som segra», så slutar en af rapporterna till nationalförsamlingen, »finnas hvarken kompetenta domstolar eller applikabla straff. Det är inför histo-

rien vi instämma medlemmarne af nationalförsvarsregeringen. Hon skall fälla det utslag, hvars element vi här velat förbereda.»

Men medan kommissionen fråssade i motståndarnes föroyckade sträfvan, märkte den ej att landet vid hvarje nytt val allt starkare stälde sig på Gambettas sida mot assemblén, hvars ena parti sökte återupprätta den legitima monarkien, under det ett annat öfverspann Frankrike med ett nät af imperialistisk propaganda. Gambetta »reste i politik». Tal, som det i Bordeaux, strödde han i rik vexling omkring sig, bland borgare och bönder, i norr och söder. Han hade i november 1871 grundlagt en stor tidning, »La République Française», i hvars redaktion ingingo hans gamla vänner — sådana som man sett bland prefekterna af 4 september och bland diktatorns sekreterare i Bordeaux. Den för landets framtid fruktbara republiken var målet för hans propaganda. Klerikalerna, legitimisterna, »Comité de l'Appel au Peuple» (som spridde kejsarprinsens fotografiporträtt i millioner exemplar) hade andra hufvudsyften. »*Le gros bon sens*» begynte taga sitt parti.

III.

»*Den klokaste* skall ega Frankrike», hade Thiers sagt i Bordeaux för att egga hvarje parti att visa sig klokast. Men länge dröjde det icke, innan han funnit republikens parti hafva de bästa utsigterna, och när han i ett »budskap» vid öppnandet af nationalförsamlingens höstsession 1872 uttalat detta, begynte de kombinationer, som efter ett halft år beröfvade honom majoritetens stöd — just som han fullbordat Frankrikes befrielse från tysk occupation. Under Mac-Mahons presidentskap och en ministèr, hvars ena hälft var fullt delaktig i planerna för den »legitime konungens» återkallande till sina fäders tron, trodde sig den suveräna församlingen gå en förhoppningsfull framtid till mötes, trots alla Gambettas ord om hennes oförmåga att grundlägga en monarki. Men den koaliserade högern hade förgätit att taga den blif-

vande konungens egen åsigt om saken med i sin räkning, och på hans sublima vägran att höra talas om några *vilkor* för Ludvig den Heliges ättling, strandade markisernas och prelaternas plan — hvarefter höger-fraktionernas sammanhållning ohjelpligen var bruten. Bonapartisterna hyllade sin pretendent i Chislehurst, den afsatte kejsarens son: men dels var han ännu för ung, dels låg Sédan för nära; »det personliga septennatet» (det sjuåriga regeringsuppdraget åt kejsardömets marskalk) skulle, så hoppades de, bereda tid för bearbetning och majoritet, *må hända* för ett spanskt »pronunciamento», sådant general Pavia senast utfört till förmån för unge Alfonso XII.

Och under allt detta en *faktisk* republik, utan lagligt bestämda former, ett »provisorium», på hvilket en hvar önskade slut på *sitt* sätt.

Ställningen var allvarlig, var farlig. Hade då Gambetta rätt i sina eldande, lärorika ord, att endast en lagfäst republik kunde gifva Frankrike lugn? att den suveräna kammaren icke förmådde skapa ett fast statsskick och derför inför den allmänna rösträtten borde nedlägga sitt redan allt för länge bibehållna mandat?

Nästan våldsamt hade Gambetta yrkat församlingens inkompetens att gifva Frankrike grundlag; han hade inom och utom henne ifrat för upplösning och nya val; särskildt betonades ett yttrande af Gambetta, att kammaren redan vore död och blott väntade på dödgräfvaren. Högerns leder baxnade väl på sommaren 1874, då den trogne Chambord — numera den omöjlige — i ett bref till sina vänner lät Frankrike veta, att de borde förtro sig åt den kristliga, legitima monarkien för att frälsas från undergång; men ännu voro de 30—40 röster starkare än Thiers' och Gambettas leder. Sommarferier — eller hvad Gambetta kallade »upplösning med traktamente» — var nu den suveräna församlingens svar på yrkandet om dess upplösning, om republikens lagfästande.

125 republikanska tidningar hade fallit offer för »septennatets» ministrar, hvilka i »belägringstillståndet skaffade sig en sköld mot opinionen». Offentliga möten, der Gambetta

skulle tala, förbjödos — och höllos i stället under form af enskilda banketter; hans tal fingo ej säljas å allmänna platser, tidningar, som infört dem, åtalades stundom. Men på kyrkogården Montparnasse talade han för 100,000 — vid en likbegängelse —; på en bankett i Auxerre, vid festen i Versailles till minne af Hoche, förde han rösträttens och republikens talan emot »intrigörerna»; när ändtligen »suveräniteten hvilat sig» var den trött, så trött, att Gambetta sex veckor efter sessionernas förnyande vann en seger — i härordningsfrågan — med två rösters öfvervigt. Fjorton dagar senare, 31 januari 1875, efter oerhördt arbete af Thiers på högra centerns omvändelse och af Gambetta på yttersta vensterns, antogs *med en rösts* öfvervigt den första af de lagar, hvilka konstituerade den bestående republiken. Det var denna vändning i Gambettas uppträdande som inledde hans *opportunism*, hans »klokhetspolitik». Ty det beslut som endast genom uppoffrande af den demokratiska republikens idealer kunnat vinnas, gaf dock Frankrike en lagbunden republik, en republikansk författning.

Så föddes — likvist under månadslång kamp från den första artikelns antagande till den sista — lagarne om den franska republikens president, deputerade-kammare och senat. Ihärdigt har Gambetta kämpat för dem, lojalt har han sedan försvarat dem och det inför sjelfva Belleville, der han bad demokraterna betänka, att senaten genom sitt valsätt var ingenting annat än de franska kommunernas föreningsband, de franska landstingens stora råd. Att han i en framtid motsåg behofvet af förändringar i valsättet för kammaren och i senatens sammansättning, dolde han icke. Men, sade han, nu är vägen öppnad till republiken, sådan vi vilja den. Detta är nog. Mera vore icke ens nyttigt för denna gång, ty »tiden respekterar icke hvad som icke behöft tid för att blifva till».

Det hade alltså blifvit nationalförsamlingens lott att konstituera republiken, men ända till årets slut uppsköt hon sin upplösning. Stark bonapartistisk propaganda bedrefs hela året; Mac-Mahons hemliga beskydd påstodo ledarne sig ega, ehuru de väl viste att han var »lagens svärd». Deremot

egde de inrikesministerns, och debatter, för hvilka Gambetta icke var främmande, bragte otroliga skandaler i dagen. Det slag i ansigtet en bonapartist föregående sommar tilldelat honom på en bangård i Paris, var ingalunda egnadt att höja aktierna för »männen af den 2 december», men ännu hoppades de på framtiden, ty kejsarprinsen hörde dem till. Att Frankrike deremot i endast mycket ringa grad delade deras förhoppningar, blef klart af de nya val, hvilka den 20 februari 1876 skapade den nya deputerade kammaren.

Gambettas verksamhet för valen var väldig, så i tal som i skrift och tryck. I Aix behandlade han i ett lysande föredrag municipaldelegerades pligter vid senatorsvalen; i Bordeaux, Marseille, Avignon, Lille och Paris (Belleville) försvarade han sin opportunistiska politik och framstälde sig på alla dessa orter som kandidat för att inhemta valmännens dom. Gambetta valdes i de fyra och i den femte — Avignon — var det endast de gröfsta olagligheter vid valet som föranledde hans nederlag — och valets kasserande. *Nu voro republikanarne kammarens majoritet och Gambetta var majoritetens ledare.* Den 5 april valdes han till ordförande i budgetutskottet och visade i denna egenskap en lysande förmåga, som öfverraskade de flesta. Men hans stora tal mot senatens pretention att ändra kammarens beslut i budgetfrågor ledde ej till afslag å ändringarna. Kammaren fattade äfven nu beslut under fruktan för en statskupp.

Ty Mac-Mahons ministèr var icke den som ledde styret, icke den gamle marskalken heller. Bonapartisternas och klerikalernas chefer utgjorde i hemlighet styrelsen, hvilket konseljpresidenten Jules Simon slutligen — till sin öfverraskning, tycktes det — fick erfara, då han den 16 maj 1877 afskedades. Den hårdaste kampen återstod nu Gambetta.

Kammarens majoritet — 363 mot 154 — antog hans dagordning, att hennes förtroende endast kan gifvas en regering som följer republikanska grundsatser, och då hrr Broglie och Fourtou med senatens bifall upplöst kammaren, utlofvade Gambetta att de 363 skulle återkomma som 400. Valstriden och valtalen blefvo ofriare än lag bjöd, ty makten låg i orädda händer. När Gambetta i Lille fält uttrycket om republikens

president: »il faut se démettre ou se soumettre» (han må afsäga sig platsen eller underkasta sig omröstningens utfall) åtalades han för smädelse mot statschefen — och dömdes till tre månaders fängelse och 2000 francs böter i samma dagar, då Thiers' storartade likbegängelse jemväl blef en storartad demonstration mot regeringen. Men Fourtou fortfor som han begynt. För valtalet i Belleville åtalades Gambetta äfven, och dömdes den 12 oktober till tre månaders fängelse och 4000 francs böter, men den 14 valdes han till deputerad med 14000 röster, omkring 2½ tusen mer än i februari. Gambetta blef åter budgetutskottets ordförande, var åter majoritetens ledare: »kampregeringen» måste afgå och finna sig i att alla hennes politiska rättegångsmål kasserades — eller amnestierades af efterträdaren.

I stället för att sitta i fängelse, tillbragte Gambetta julferierna i Rom, konfererande med kung Humbert och hans ministrar. Väl var »kyrkoherdarnes regering» (»le gouvernement des curés») störtad, men Gambetta insåg fullkomligt, att republikens strider mot tronpretendenter varit föga farliga i jemförelse med de stundande striderna mot kyrkans män: i *andra* rummet franska medborgare, i det första en utländsk herskares svurna undersåtar. »Der är den sociala faran för samhället», så löd hans ord vid banketten i Romans 1878, i ett offentliggjordt bref med stor skärpa besvaradt af biskopen i Angers, Freppel, som i kammaren försvarat den presterliga politikens rätt till predikstolen. Klerikalismen är den fiende, som nu måste besegras — så hade Gambetta ofta uttalat sig —, besegras icke blott af Frankrike, utan af hela Europa. Det är icke religionen, det är den reaktionära politiken under prestkåpan, som är den demokratiska utvecklingens fiende. Om presterna ville hålla sig inom sin egen sfer, skulle de under alla statsformer gagna i sitt kall och icke förvexla gudsfruktan och samvetsfrihet med politisk hersklystnad och anti-republikansk själavård.

M. Fourtou, den hätske motståndaren, dref det, efter ett häftigt ordbyte i kammaren med Gambetta, till utmaning och duell. Den 18 nov. 1878 sköto de på hvarandra, men skildes åt utan blodsutgjutelse.

När Mac-Mahon icke kunde förmå sig att underteckna gamla vapenbröders afsättning från större armékommandon, i hvilka republikens regering icke gerna kunde lida utpreglade bonapartister, så nedlade han sitt mandat. »Provisorierna» voro dermed slut. Senaten och kammaren, förenade i kongress, valde den 30 januari 1879 kammarens president Jules Grévy till republikens president, och Gambetta blef, efter Grévys anvisning, hans efterträdare i kammaren.

IV.

Gambetta hade under stridsåren 1871—75 kämpat sig fram från f. d. diktatorn till den erkände ledaren af den segrande republikanska majoriteten, han hade mer än någon annan påverkat den gamla kammarens upplösning och den nyas val. När »kampregeringen» upplöste den nya kammaren var det återigen Gambetta som främst af alla beredde segern för republikanerna, för »de 363». Gamle Thiers var öfvertygad, att efter detta utfall af de nya valen Mac-Mahon skulle afgå och han sjelf åter bestiga presidentstolen; han visste att Mac-Mahon ämnade göra hvad på honom ankom att åter låta Thiers leda republikens regering och han gjorde sig derför beredd att möta det nya riksdagssammanträdet med en passande ministèr. Gambetta, som han förut kallat »fou furieux», hade växt inför hans ögon; han visste nogsamt att ingen representerade den nya majoriteten så som denne, om hvars hofsamhet han under krigsåren icke kunnat göra sig ett begrepp, men hvars kraft och moderation han nu lärt värdera. Åt Gambetta uppdrog han derför, i augusti 1877, att som konseljpresident bilda M. Thiers' första ministèr, efter hans återinträde i makten.

Men — döden drabbade M. Thiers, innan dessa planer hunno utföras. För någon annan än Thiers ville icke Mac-Mahon afgå, och *han* kunde icke taga majoritetens ledare till chef för sin ministèr. Han valde i stället Dufour, venstra centerns ledare, och majoritetens chef, Gambetta, blef, som förut, budget-utskottets ordförande.

Hans personliga betydenhet inom kammaren kunde dock icke förbises. Hans råd söktes af ministèren och han rådspordes officiöst om alla vigtiga ärender. Detta blef en »modus vivendi», som till och med senatens reaktionära majoritet erkände, men som icke dess mindre emellanåt anfölls med stor bitterhet, både inom pressen och i kamrarne. »Gambetta vill ega makten, utan ansvaret», hette det. När ändtligen Mac-Mahon afgick i januari 1879 och till efterträdare som republikens president erhöll deputerade-kammarens talman, Grévy, — sedan Dufour vägrat och Gambetta afböjt sina meningsfränders afsigt att uppställa honom som kandidat vid valet — väntade man med skäl, att den nye presidenten skulle följa parlamentarisk sed och kalla Gambetta till ministèrens chef. Men han handlade personligt, icke politiskt, då han i stället för att vända sig till majoritetens erkände chef, som låtit förstå att han icke skulle vägra, om han anmodades, gjorde Waddington till ministerpresident. Gambetta fick i stället bestiga talmansstolen och återigen bära beskyllningen att föredraga makt utan ansvar.

Detta var ett stort politiskt misstag af Grévy, som också både för sin person och för Frankrike derför fått plikta. Frankrike har sedan endast haft fraktions-ministèrer, och för en sådan blef det slutligen äfven Gambettas lott att träda i spetsen, sedan trenne dylika under Grévys presidentskap hunnit förbrukas och Gambettas egen ställning som majoritetschef derigenom hunnit försvagas, hufvudsakligen genom de fortgående beskyllningarna, att han föredrog talmannens ställning framför konseljpresidentens, då han ändå alltid måste af denne rådfrågas och för utgången icke hade ministerielt ansvar. »Jag vill *reservera* Gambetta», svarade Grévy i september 1880, då deputerade af den republikanska majoriteten anhöllo att han vid dåvarande ministerkris skulle kallas till den under bildning varande regeringens främste man.

Verkningarne af de små valkretsarne hade under tiden låtit sig allt kraftigare förnimma. Lokalintressen spelade allt större rol — alldeles som hos oss t. ex. under jernbanestriderna. Ett annat valsätt, med hela departement som valkrets, ansågs nödigt, för att hålla de allmänna politiska in-

tressena vid makt. Grévy hade både 1848 och 1875 talat för ett sådant valsätt, men när det nu, 1881, med understöd af Gambetta, förelåg inför den franska riksdagen, förklarade sig regeringen neutral, under det den enskildt motarbetade förslaget. Deputerade-kammaren antog det ändå, men när Gambetta några dagar senare (28 maj 1881) höll tal i sin hemort och dervid mottogs med varma ovationer, uttolkades detta som för tidig triumf af den »blifvande diktatorn», som endast — skreks det i korus af motståndarne — för att stärka sin makt ifrade för det nya valsättet. Senaten, förut vacklande, afslog nu den af kammaren antagna ändringen. »Scrutin d'arrondissement» blef qvar, »scrutin de liste» afslogs.

Men nu begynte ropen på *revision af författningen* att vexa i styrka. Efter de nya valen på hösten 1881 drog sig ministèren tillbaka och nu — *nu* fann Grévy tiden vara inne att tillkalla Gambetta.

Den nyvalda kammaren utsåg Gambetta till sin talman, den 28 okt. 1881. Det var under förhandlingarne i början af november, om expeditionen till Tunis, som ett af Gambetta föreslaget beslut segrade med ofantlig majoritet, sedan så väl ministrarnes som många andras förslag blifvit förkastade. Nu afgick ministèren (Jules Ferry) och Grévy, som dagen förut vidtalat Gambetta, behöfde icke befara ett afslag, ehuru Gambetta väl visste, att konselj-presidiet erbjöds för att försvaga hans inflytande. »Man kallar honom nu», sade Camille Pelletan, »för att kunna störta honom.»

Den fiendtliga pressen hade redan förebådat, att *nu* skulle det bli något af, nu skulle en »*stor ministèr*» komma till styret. Gambetta försökte också att med sig förena »stora» män, senatens president och tre föregående konseljpresidenter. Men de hade alla förhinder. Då valde han sina gamla vänner från nationalförsvars-regeringens tider, män af tio till femton års politisk bana, hvilka som prefekter eller sekreterare tjenstgjort under honom 1870—71, varma republikaner och dugande män. Grévy gnuggade händerna. »Ce sera le gouvernement de la déception nationale», sade han: det blir den nationella långnäsans regering. »En ministèr af stackare» sjöngo motpartiets tidningar i kör.

Den nya ministèrens program mottogs kallt. Det upptog domstolsreorganisation, undervisningsväsendets höjande, härens rekrytering, nedsättning af skattebördor på jordbruket, fasthållande af öfverenskommelsen med den påfliga myndigheten (konkordatet), ordnande af förhållandet mellan staten och de stora jernvägsbolagen m. m. Och när inrikesministern samtidigt utfärdade cirkulär till prefekterna, att de skulle hålla sig hemma i stället för att ligga i Paris, och icke mottaga ordres af deputerade och senatorer, då bröt en ny storm lös. Bland republikanarne i deputerade-kammaren bröt sig ut en ny grupp, »de vredas grupp», öfver hundra personer, hvilka sällade sig till Gambettas motståndare. Härtill kom snart, att Gambetta utnämnde till vigtiga platser personer med erkänd duglighet, hvilka förut tillhört bonapartisternas eller andra antirepublikanska partier, för att visa att man i administrationen icke bör binda sig vid partier. »Det är således nog att vara gambettist», ropade fienderna, och de ljumma vännerna, de afundsjuka stormännen, blåste under. »Statskupp, diktatur» skreks åt Gambetta i kammaren. När då Gambettas hållning i den egyptiska frågan — han ville gå med England och icke låta Frankrike se på hur England ockuperade Egypten — när denna brännande fråga debatterades i kammaren, voro kombinationerna färdiga. Den 26 januari 1882 störtades ministèren af den 14 november 1881, Gambettas ministèr, som kommit för sent till verlden — eller för tidigt, allt som man betraktar svängningarne på det politiska ur, som för hvarje dag utvisar hvad klockan är slagen — i Frankrike.

* * *

Freycinet, den böjlige, upptog sin mästares mantel. Grévy var nöjd. Nu var *den* farliga kraften förbrukad.

Men vinden vänder sig ofta om, liksom lyckan. Det spårades inom pressen icke på förkastelsedomar öfver kammarens beteende. »Det är medelmåttornas hämnd», sades det. »Gambetta utgår ur denna obegripliga strid större än någonsin»... »Det är republiken, som fått en stöt» ... o. s. v.

Gambetta, fortfarande deputerad, återtog ledningen af sin tidning, »La république Française», afslutade åtskilliga för-

beredda lagförslag och ingaf dem, sjelf eller genom sina vänner, f. d. ministrarne i hans kabinett, som motioner. De gälde bland annat församlingsfrihet, anordning af folkskolestyrelse, ålderdomsförsäkring, olycksfallsförsäkring för arbetare o. s. v. Gambetta blef ordförande i kammarens utskott för ordnande af härens rekrytering. När han första gången efter sitt utträde ur regeringen offentligen tog till orda, vid en bankett för en arbetare, angaf han sin politiska verksamhets kärna vara sträfvandet för *rättvist samarbete mellan arbetare och kapitalister*. »Det är icke beskydd, arbetaren behöfver, det är samarbete». I kammaren var Gambetta skarp emot Freycinets politik i den egyptiska frågan, och redan den 30 juli afgick Freycinet, hvars efterträdare, Duclerc, understöddes af Gambetta.

Gambettas inflytande vexte åter, alltsom hans efterträdare i styrelsen visade svaghet. Men plötsligt ändades Gambettas bana. En af de sista dagarne i november skadade han sig i handen, i medlet af december visade sig tecken till en maginflammation, och just i årsskiftet mellan åren 1882 och 1883 afled han, i sin torftiga bostad i en af Paris' förstäder, Ville d'Avray.

Hans jordfästning, på statens bekostnad, var en sorgefest för det republikanska Frankrike, som först nu förstod att uppskatta hvad det förlorat: en oegennyttig kraft, som från samarbetet för Frankrikes utveckling icke ville utesluta någon af dess söner, om blott han i republiken såg fosterlandets bästa framtid.

Otto Edvard Carlsund.

1884.

När *Baltzar Bogislaus von Platen* i Kristiania låg på dödsbädden skref han ett långt bref till bäraren af Sveriges framtid, storamiralen kronprinsen Oskar, och lade honom på hjer-

tat att vårda sig om skärgårdsförsvaret, ångbåtars användning för detta, Motala mekaniska verkstads fortbestånd — och »*Carlsund, en person af yttersta vigt för alla de hittills nämnda inrättningarna*», en man, som »*för Carl XIV:s tidehvarf är hvad Chapman var för Gustaf III:s*». Hvad den döende stormannen väntade af den äldre Carlsund, hvars lysande bana innan kort stäcktes af döden, har efterverlden sett den yngre brodern uppfylla.

Innan Karlskrona blef svenska flottans hem hade bröderna Carlsunds stamfar trädt i svenska flottans tjenst, och med henne kom han till Karlskrona. Hans son var tackelskeppare, som han sjelf; dennes son byggde fartyg på egna varf. Han var Anton Gustaf och Otto Edvard Carlsunds farfar.

Deras fader, Jonas, var stadsbokhållare i Karlskrona, med titel af hofkamrer, och gift med en prestdotter, Petronella Hahn. Åt de äldre barnen skaffade fadern den uppfostran, som stod i hans makt; men när sjunde och åttonde barnen, Claes och Otto Edvard, växte upp, tyckte den gamle att barnen kunde sköta sig sjelfva bäst de gitte. Han lemnade staden och slog sig ned på en liten egendom i trakten, Hammar.

Otto Edvard var född den 1 oktober 1809. När fadern flyttat på landet följde också han med; men äldre brodern Anton Gustaf, som då var löjtnant vid flottans konstruktionskår och informationsofficer, tog sig af gossen, en faster i Karlskrona gaf honom bostad, och så fick han både gå i skola och syssla på konstruktionskontoret. Närmast äldre brodern Claes var under tiden antagen i tjenst på örlogsvarfvet, den äldste, Jonas Fredrik, hade anställning i stadens tjenst. Otto Edvard var alltså ingalunda i saknad af omvårdnad, men ingen pådref hvad han icke sjelf hade lust för. I denna frihet såg han sjelf en lycka, ty den bragte honom tidigt i beröring med de faktorer, hvilka han satte långt öfver de dyrbaraste institut för undervisningen: sjelfstudium och erfarenhet.

Vid handelsvarfvet i Karlskrona byggdes i början af 1820-talet en ångbåt, som sedermera en tid underhöll förbindelser

mellan Stockholm, Karlskrona och städer på mellanliggande kust. Maskinen var konstruerad af Owen, med balanser och pannor, hvilka togo upp ofantligt utrymme, hvarför skrofvet måste göras förfärligt bredt och fult för att ge rum åt folk och last. Och så förmådde icke maskinen trotsa vind och våg. Man visste aldrig på förhand hur många dagar det kunde taga att gå t. ex. från Kalmar till Karlskrona. Allt detta iakttog gossen och fullföljde med tänkande uppmärksamhet sina iakttagelser. Men då rektorn i skolan fann, att lärjungen aldrig kunde lära sig uppnämna figurerna i »Euklides' Elementa» med samma bokstäfver, som stodo i boken, insåg han klart att pojken var oduglig för matematiken, om ej rent af för studier. Så gingo åren i Karlskrona för unge Otto, 1820-talet framåt. Men när brodern Anton Gustaf 1828 hemkommit från en treårig utländsk studieresa, gjorde han raskt slag i saken. Otto skulle bli student, och dugde han ej i slägtens yrke, kunde han väl duga till tjensteman.

Nå väl, Otto blef student. Han inskrefs i Lunds studentmatrikel efter examen för dekanus, och fann väl i sin nationsinspektor, den ädle Holmbergson, en utmärkt målsman för juridiken, men i den nyss från teknologiska institutet i Stockholm till Lund återkomne professor Hill en matematiker, som förstod hans begåfning och gjorde denna klar för honom sjelf. Under åren 1830 och 1831 var Carlsund en flitig åhörare af Hills lektioner och vördade allt framgent i honom en väckande lärare, ehuru icke blind för hans redan då framträdande egenheter.

Anton Gustaf Carlsund, nu kapten och snart derefter major, konstruerade under dessa år ångbåtar, hvilka gåfvo en ny insats i utvecklingen af denna industrigren. »Rosen» och »Motala», hvardera om 60 hästkrafter, byggdes 1831 i Motala. Från universitetet kom Otto Carlsund 1832 till Motala, der han arbetade på snickareverkstaden; men han lemnade snart denna för att arbeta vid Anckarsvärds lilla mekaniska verkstad vid Brevens bruk i Nerike. Härifrån kallades han af den om svensk industri högt förtjente John Swartz till befälhafvare å »Rosen», hvilken Carlsund sedan förde så länge Swartz var dess egare, eller 1833 och till medlet

af 1834. »Rosen» gick mellan Stockholm och Norrköping, hade elegant inredning men egendomligt konstruerade pannor, i hvilka draget måste underhållas med en af maskinen dragen fläkt, hvars tjut hördes på långt håll, men hvars tjenst icke alltid var rätt pålitlig. Traden bar sig derför icke, »Rosen» såldes till Danmark och Otto Carlsund förlorade sin plats, men med det amplaste loford af redaren.

Detta var i juni 1834; två månader derefter afled major Carlsund i koleran. Men *kapten* Carlsunds bana var redan funnen. *Honom* blef det beskärdt att taga vid, der Anton Gustaf slutat, och att ännu i ett halft århundrade framgångsrikt arbeta för den svenska maskinindustriens och det svenska fartygsbyggandets utveckling.

Ångbåtar hade redan från Stockholm utgrenat sin trafik i vester, öster och söder, men icke åt norr. Klagan deröfver ljöd i den norrländska pressen 1835, men en verksam man, Isak Rossander, hade redan planlagt bolagsbildning för byggande af ångbåtar för norrländska samfärdselns behof, och denna nya trade blef det beskärdt, att njuta förstlingsfrukterna af Otto Carlsunds nyskapande snille. För det norrländska bolaget utförde han sina första ångbåtar: *Strömkarlen,* 1835 färdig från Kalmar skeppsvarf, *Norrland,* 1836 färdig från hans broder Clas Carlsunds skeppsvarf Kolboda (i Kalmar län), båda i Nyköping försedda med Otto Carlsunds »direkt verkande maskiner» och till volym förminskade ångpannor, samt *Örnsköld* 1838, från Kalmar-varfvet, med maskin utförd vid Owens faktori. Väl byggdes under samma år ännu två ångbåtar i Sverige och en i Finland efter Carlsunds konstruktioner, men åt Norrlands-bolaget egnade han sin hufvudsakliga verksamhet både som konstruktör och navigatör: den norrländska traden öppnade han sjelf som kapten på Norrland under dess första tre seglationsmånader (1837) och på Örnsköld under dess båda första resor (1839).

Det var ett vackert steg framåt, den svenska ångfarten tagit genom Carlsunds första direkt verkande maskiner, utan de gamla skrymmande balanserna, och med ångpannor, som, ehuru betydligt mindre, gåfvo starkare ångkraft med ringare vedåtgång än de gamla; samtidigt förde han äfven den nye

arbetarens, maskinistens, ställning till heders, genom att till sådan plats kräfva skickligt folk. Sjelf gick han 1836 en resa med kronoångaren Gylfe (byggd af äldre brodern) mellan Stockholm och Kiel som maskinist; i sin förste maskinist på Norrland, William Lindberg, skulle han framdeles finna en medbroder inom svensk storslöjd.

Allt detta, vid hvilket vi nu äro vana: skönt formade, beqvämt inredda, väl och snabbt gående ångbåtar med rymliga lastrum, talrika hytter, kunnigt navigerings- och maskinistbefäl, bestämda afgångs- och ankomsttider, kraftiga maskiner, som kunna bjuda trots åt vind och sjö — allt detta är i väsentlig mån en frukt af Carlsunds ihärdiga och insigtsfulla arbete; han hade icke blott förmågan att uppfinna, han hade äfven mod att tillämpa sina uppfinningar, hvilket ingalunda är en lätt sak, då det just är de »sakkunniges» sakförstånd, hvarje nyhet går utöfver.

Men i Norrland strängade skalderna sina lyror och sjöngo »Norrlands», »Strömkarlens» och de ljusnande framtidsutsigternas lof: nu skulle

»vår skeppsfart blomstra, vår handel ökas
och gömda skogar och fjell besökas
af *Industrin*»,

nu hade

»aldrig än bygden, hvilken dig famnar,
ögnat din like, du Norrbottens drott»,

och sjelfve C. F. Dahlgren diktade »Resan till solen eller sång för ångfartyget Norrland» —

»en farkost som skenar
snabbt som kibitkan på slintande snö
dragen af ilande renar —»

den snabbaste färd, skalden kände till den tiden. Och bolagets direktion var så förtjust — att den till och med ville för sig sjelf behålla konstruktörens ritningar, oaktadt han å sina nya konstruktioner uttagit patent. Carlsund ville ingalunda bevilja detta, och så fördröjdes slutuppgörelsen, honom till stort men, ty han hade beslutat att använda dessa års

öfverskott för en resa till England. Ändtligen i slutet af 1839 kunde han lemna Sverige och kom till London med opåräknadt klen kassa till följd af det långa uppskofvet med afresan och meningsskiljaktigheterna om slutliqviden. Ja, kassan var icke långt ifrån slut, när den svenske maskinarbetaren — ty endast som sådan sökte han anställning — ändtligen fick tillfälle att mäta sin duglighet med sina engelska arbetsförmäns.

Det var hos firman Braithway & C:o, han arbetade, snart nog som konstruktör. Den noggrannhet i utförandet af hvarje detalj, som han ständigt måst sakna i Sverige, vid Motala som i Nyköping och hos Owen, fick han här se förverkligad, och med fast föresats att äfven i denna del varda reformator i sitt land, återvände han dit 1842.

Motala verkstad, grundad af Göta-kanalbolaget med bidrag af jernkontoret, landtbruksakademien och Carl Johan, hade 1840 efter heta strider blifvit såld till dem bland bolagsmännen, som kraftigast voro påverkade af Platens idé, och främst bland dessa stod Platens son. Både han och Adolf Rosen voro af gammalt Otto Carlsunds vänner. Nu gingo bådas önskningar i fullbordan, då Motala mekaniska verkstads bolag till Otto Carlsund öfverlemnade styrelsen af sitt dyrbara etablissement.

Under *27 år* stod Carlsund i spetsen för Motala verkstad. Otaliga äro de konstruktioner, han derunder utfört: broar, arbetsmaskiner af mångfaldiga slag, sjöångmaskiner och fartyg, till Sverige, Ryssland, Norge, Danmark, Tyskland; ja, maskiner, som i England blifvit eftergjorda (se Tidskr. f. praktisk byggnadskonst och mekanik 1853 s. 36). Han har hos oss infört propellern och under stadigt arbete allt jemt förbättrat och förenklat den för dess drifvande konstruerade direkt verkande maskinen, »den Carlsundska vinkelmaskinen», hvilken från medlet af 1840-talet under bortåt 30 år i vårt land allmännast blifvit utförd. Han har som fartygskonstruktör nått hvad Chapman tänkt sig men ej kunnat lösa. »Hade man en direkt kraft», säger Chapman, »som verkade på fartyget till dess framdrifvande, vore ingen svårighet att gifva det dess rätta form, men helt annat är, då det af segel skall

framdrifvas». Ångmaskinen förlänade fartygsbyggaren denna kraft: och, skrifver en fackman: »det var Carlsunds rediga, praktiska hufvud förbehållet att gifva svaret på det uppstälda problemet, hvars lösning Chapman icke uppgifvit: naturlagen för fallande kroppars rörelser ligger till grund för hans paraboliska konstruktionssystem, vattenpartiklarne böra vid fartygets framgående sättas i rörelse åt sidorna med en tilltagande hastighet under halfva vägen från förstäfven till midskepps och under andra halfva vägen retarderas på samma sätt med aftagande hastighet; derigenom åtgår minsta arbete, hvilket äfven bevisas deraf, att på Carlsunds smidiga fartyg den förr vanliga bogsjön nästan alltid uteblef. Hans metod hölls länge hemlig — det bästa patent — och ännu kännes den endast af ett fåtal. Systemet har ytterligare utbildats och i tryck framstälts i Amerika — dock ej i rätta upphofsmannens namn. De flesta och bästa af våra svenska ångbåtar äro emellertid konstruerade enligt Carlsunds system, som sent blir urmodigt».

Det var *jernfartyget med propeller,* som genom Carlsund blef den svenska industriens heder, den svenska handelns och samfärdselns, icke mindre än det svenska sjöförsvarets dyrbara tillhörighet. Redan vid 1851 års verldsexposition, som icke blott Carlsund utan äfven en af hans då för tiden bästa ångbåtar (Berzelius) besökte, öfverträffade den svenska maskinens enkelhet, ändamålsenlighet och ekonomiska fördelar alla sina samtida, ett förhållande som t. o. m. inom den engelska fackpressen vann erkännande. Carlsunds kanalångbåtar, hans kanonångbåtar, hafva hvar sitt skede i vår tids häfder. Efter de båda första kanonångbåtarne, »Hogland» och »Svensksund», beslöt K. M:t i sitt statsråd, att låta pregla en medalj i guld af 18:e storleken för att öfverlemnas åt Carlsund, som ett erkännande af »medborgerlig förtjenst», och en af de följande kanonångbåtarne fick bära mästarens namn. När monitorernas skede kom, fick Carlsund äfven bygga sådana, och det både för Sverige och Norge. Men hans arbeten för flottan vunno icke alltid hvad han velat gifva i förbättrade detaljer, ty vederbörande »önskade inga förbättringar». När han sjelf var herre öfver

ritningen, var han alltid benägen att af vunnen erfarenhet låta sig leda till förbättrade detaljer, och det ligger nog en *del* sanning i det påståendet, att Carlsund aldrig byggde två ångbåtar fullt lika. Hans framstående egenskaper gjorde en tid Motala till den enda svenska ångbåtsverkstaden, ty med denna kunde ingen konkurrera. Men konkurrensen kom, ingalunda till industriens skada, och Carlsunds lärjungar fingo utrymme att sjelfständigt utbilda hvad de under hans ledning inhemtat. Ty det är en af Carlsunds stora sidor, att han skapat en skola, i hvilken hans ande fortlefver. Den största ära för Carlsunds minne är för visso, att hans lärjungar, liksom han sjelf, utveckla och nybilda.

Carlsund var en sträng herre, som med fast hand höll styret öfver det växande, stora arbetarsamhälle, hvars chef han var, men med rättvisa — och en godhet, som ej fick synas, blott anonymt kännas. Han satte stort förtroende till sin förmåga att af en persons yttre sluta till hans inre, och hade flera erfarenheter af att han derigenom undgått dåliga menniskor, än att han låtit sig förleda att misskänna goda. Vid betyg fäste han deremot alls ingen vigt. En hvar, som kom, måste sjelf skapa sitt rykte. Så pressades ofta en personlighet fram, der den förut aldrig kommit till erfarenhet om sin tillvaro. Säkert är, att Carlsund lika väl häruti, som i sin vinkelmaskin, sökte ett »direkt verkande» medel. Den skrymmande »balansen» fann han nästan gå igen i de lärdomsbetyg, med hvilka unga män sökte visa sin befogenhet. Carlsund fann betygen vittna om oproportionerlig tid, borttagen för utvecklingen, hvilken i »sjelfstudium och erfarenhet» under praktiskt arbete hade sin direkt verkande, icke onödigt tidspillande drifkraft.

Under loppet af de 27 Motalaåren blef Carlsund först en erkänd industriel segerherre, derefter en auktoritet, som endast flottans konstruktörer vågade sig på, dock icke alltid framgångsrikt inför högsta vederbörande; slutligen en »nationens man», hvars popularitet hvilade icke blott på hans verk, utan äfven på hans person. När han hösten 1870 lemnade föreståndareplatsen vid Motala, för att draga sig tillbaka som enskild ingeniör, hade han af Motalaorten erhållit

uppdrag att representera henne i riksdagens Andra kammare (1870—72); af arbetarne vid Motala tillstäldes honom en hedersskänk, af bolagets direktör, grefve Baltzar Ernst von Platen, en skrifvelse med tacksamt erkännande af den stora utveckling han gifvit faderns påbörjade verk, af konungen personligen nordstjerneordens kommendörstecken. Vetenskapsakademien, krigsvetenskapsakademien, örlogsmannasällskapet räknade honom långt dessförinnan bland sina medlemmar.

Carlsund flyttade nu till Stockholm. Han var väl mer än sextioårig, men han var i åtnjutande af god helsa och tänkte sig visserligen ännu mången seger vid ritbordet. Riksdagen debatterade 1870 ett omgörande af Platens verk som sjöminister, flottans delning i skärgårds- och storsjövapen, och andra kammaren insatte Carlsund i det särskilda utskott, som skulle behandla förslaget, hvilket, i enlighet med Carlsunds yrkande, af kammaren afslogs — *den gången.* Carlsund var för öfrigt ingalunda ordrik i riksdagen. 1871 afgaf han ett längre uttalande om sin egen verksamhet som konstruktör för flottan (13 april), berömde både »den lille Garmer» och »Skiöld», hvilka hvardera, säger han, gjort nytta som experiment, och oviljan mot experiment fann Carlsund oberättigad. Äfven om jernvägsmaterielens allt för länge pågående upphandling i utlandet tager han till orda i kammaren, och smärtan öfver den förlust icke blott i penningar, utan i industriel utveckling, han fann landets mekaniska verkstäder derigenom hafva lidit, förde honom först till dessa verkstäders identifiering med landet sjelft, derpå snart till protektionisternes led, dit han ingalunda hörde den tid han sjelf var en stor industriidkare. Andra kammarens majoritet insatte Carlsund i konstitutionsutskottet 1872, för att visa honom sin aktning, men vid nästa riksdagsmannaval var han genom flyttningen till Stockholm icke längre valbar i Motalakretsen.

Med varmt intresse följde han allt framgent Motalas utveckling, dess jernbana, dess utvidgningar, dess förvecklingar, dess återvunna ro och nya framgång. En landegendom i Halland, som genom arf tillfallit honom, sysselsatte ock emellanåt hans tid. Men helst gingo hans tankar till en för-

bättrad konstruktion af små pansarfartyg, hvilken han hoppades kunna lemna sitt älskade fosterland i testamente. 1878 invaldes han af Elfsborgs läns landsting i Första kammaren, der han, trogen sin nu med värma omfattade skyddsteori, 1880 föreslog införande af registreringsafgifter å tullfria varor, hvilket till en liten del af riksdagen biträddes. Den Posseska ministèren anlitade hans biträde för »de stora frågornas» lösning, i det den (1880 19 juni) kallade Carlsund till medlem af sjöförsvarskomitén. Ännu 1881 kunde han i riksdagen klaga öfver de konstruktionslappverk, komitéer stundom lemna ifrån sig, hvilka sedan ingen vill kännas vid. På sommaren träffades han af upprepade slaganfall, afsade sig riksdagsmannaplatsen och väntade att snart få göra upp sin räkning med verlden. Men hans starka natur segrade: under våren 1882 kunde han åter deltaga i komiténs arbete och återvände allt ifrigare till ritbordet för att afsluta sitt fosterländska testamente.

Men krafterna voro ej mer de samma som förr. Hur hårdt venstra handen grep om den högra, lydde denna ej längre viljans bud om noggrannhet. Då blef Carlsund djupt bedröfvad: han nedlades snart åter på sjuklägret, åter träffad af ett slaganfall, och reste icke åter sitt hufvud till fortsatt tankeverk. Den 24 februari 1884 blef hans dödsdag; då han den 29 sänktes i jorden, framträdde ur leden af slägt och vänner en gammal arbetare från Motala, som med rörd stämma tillropade den kärfve, käre arbetsherrn sitt och kamraternas tack och farväl.

Olof Immanuel Fåhræus.

1884.

Mera än de flesta, hvilka suttit vid konungens rådsbord, har Olof Immanuel Fåhræus ingripit i utvecklingen af nutidens administrativa reformer. Inför Carl Johan och inför

Oskar I har han föredragit de författningar, hvilka hos oss bröto med det gamla statsförmynderiet och väsentligen borttogo det tvång, som korporationers intressen under sken af allmänt väl pålagt handel och näringar. Och han har fått åldras för att se, hur utvecklingen bevittnat sanningen af de idéer, för hvilka han verkat.

Vida får man leta i häfderna, innan man finner en sådan historia om ett tvillingspar af ringa börd som den, hvilken infört bröderna *Olof Immanuel* och *Johan Fredrik* Fåhræus bland våra minnesvärde män. I yttre drag som i inre begåfning hvarandra sällsynt lika, blef den enes lefnadsbana ock sällsynt lik den andres. Den ene fortsatte vid konungens rådsbord der den andre slöt och hvardera fick sin adeliga sköld och sitt blå band till minne af den andel de tagit i riksvårdande värf. Men vid 69 års ålder afled Johan Fredrik; Olof Immanuels lefnad räckte nära tvenne årtionden längre.

De föddes på Slite den 23 mars 1796. Fadern, Carl Niklas Fåhræus, hade liksom far och farfar före honom varit handlande i Visby, men vid nämda tidpunkt utbytt detta yrke mot landtbrukarens; modern hette Margareta Katarina Sturtzenbecker. I hemmet hade bröderna informator, som beredde dem för universitetsundervisningen. 1810 inskrefvos de som studenter i Upsala. Olof Immanuel tog kansliexamen 1816 och begaf sig nu till hufvudstaden, der han erhöll inträde i kammarexpeditionen af K. M:ts kansli och i generaltulldirektionens kansli. Hans duglighet fäste snart vederbörandes uppmärksamhet. Redan 1818 sändes han ut på en inspektionsresa till Norrland, blef 1819 t. f. sekreterare i generaltullstyrelsen, 1822 t. f. protokollssekreterare i K. M:ts kansli, 1825 kamrerare vid generaltullstyrelsens revisionskontor. Under en utländsk resa 1821 hade han utfört förtroendeuppdrag både för allmänna magasins-direktionen och för riksgäldskontoret. När en svensk-norsk komité 1825 tillsattes för att utarbeta förslag till förnyad författning angående de förenade rikenas inbördes handelsförhållanden, utsåg komitén Olof Immanuel Fåhræus till sin sekreterare, och i samarbetet med dess ledande män, statsråden Wirsén och Wedel-

Jarlsberg samt statssekreteraren Skogman, hade Fåhræus, enligt eget vittnesbörd, en god skola för framtida offentlig verksamhet.

Kort efter komitéarbetets slut åtföljde Fåhræus generaltulldirektören på embetsresor och utnämndes följande år till chef för vestra tulldistriktet. Göteborg blef nu hans hemort, der deltagande i kommunala värf snart blef honom anförtrodt. Men icke heller uraktlät regeringen att ihågkomma honom med särskilda uppdrag. 1830 fick han utarbeta förslag till tjenstgöringsreglemente för tullverket, 1834 kallades han till medlem af en stor tullkomité i Stockholm, på hvars beslut han dock icke lyckades utöfva något inflytande; 1837 utsågs han att i Kjöbenhavn deltaga i förhandlingar om Sveriges och Danmarks handels- och tullförhållanden och 1839 att arbeta i en ny tullkomité. I denna voro Fåhræus' mera frisinnade åsigter om tullagstiftning icke, som i den förra, en »ropande röst i öknen», ty det var kronprinsen Oskar som ordförande i en tillförordnad regering, hvilken utsett komiténs ledamöter. Komitén stälde sig bestämda nationalekonomiska grundsatser till efterrättelse, men gick varsamt till väga vid tillämpningen.

Fåhræus hade som tulldistriktschef å vestra kusten haft rikliga tillfällen att göra sig förtrogen med verkningarna af dåvarande tullagstiftning, som genom införselförbud och orimligt höga tullsatser gaf betydande premier åt smyghandlare, på samma gång den beröfvade tullagarnes väktare det moraliska stöd, som en godtycklig och för privatintressens förmån afsedd lagstiftning aldrig kan erhålla. När lagbrott ej fördömes af allmänna tänkesättet är hög tid att tillse, om ej lag bör ändras. Så småningom hade dock tankarne begynt vända sig derhän; men starka och högljudda intressen hotades och de uppträdde i de »nationella» intressenas namn. Äfven bland de liberala, hvilkas led vid denna tid vunnit en styrka, som aldrig förut, voro meningarna delade i fråga om det gamla tullsystemet. Men Fåhræus var fast i principen; det från 1839 års tullkomité utgångna förslag, som sedan vardt K. M:ts proposition till rikets ständer, är i vårt land första steget på den nya väg, på hvilken regering och riks-

dag under de följande fyrtiofem åren, med få afbrott, gått sakta framåt.

Den minnesvärda riksdagen 1840 tog sin början under stora förväntningar å de liberalas sida, ytterligare bekräftade genom deras seger vid valet af riddarhusets »bänkmän», hvarigenom deras öfvervigt i utskotten (hvilkas valmän bänkmännen utsågo) för hela riksdagen betryggades. Den gamla konseljen vek undan, med undantag af utrikes-statsministern Stierneld, hvars förbindelser med den oppositionela »koalitionen» antogos skola leda till kompromiss mellan det nyas och det gamlas förkämpar i konselj och på riddarhus. En del af kompromissen vann ock framgång: Carl Johan ingick på att bifalla sina rådgifvares afskedsansökan, ja till och med att sjelf föranleda den gamle Rosenblads; han ingick på att sanktionera riksdagens beslut om konseljens ombildning, så att statsråden, utom tre »konsultativa», blefve chefer för hvar sitt regeringsdepartement. Men så långt, som till utseende af nya rådgifvare i kompromiss med »koalitionen», kunde icke ens hotet om vägran att erkänna kabinettskassans skuld drifva den gamle kungen, till hvars »hemseder» dessutom åtskilligt hörde, som ej rätt väl lät förena sig med de nya formerna, om ej stor personlig tillgifvenhet täckte bristerna. Under ett helt år fortgingo kombinationer och experiment för att konsolidera och komplettera Carl Johans första departemental-konselj, men en af de förste, till hvilka Stierneld och den på hans råd till justitiestatsminister kallade generaltulldirektören Arvid Posse vände sig, var tulldistriktchefen Fåhræus, som redan 1838 anmodats att som statssekreterare för finansärenden efterträda Skogman, men då afböjt anbudet. Nu åtog han sig, under vissa förutsättningar, att som chef för finansdepartementet ingå i statsrådet. Den 28 mars 1840 utnämd till statsråd, hade han dock dessförinnan, för att möjliggöra en *sedan uteblifven* statsrådsutnämning, gått in på att öfvertaga civildepartementet, och fick i sådan egenskap uppdrag att utarbeta den stadga om regeringsärendenas fördelning mellan statsdepartementen, hvilken borde utfärdas samtidigt med den kungliga sanktionen å grundlagsförändringen. Just som förhandlingarne mellan de redan utnämde

och de designerade statsråden om denna fördelning blifvit afslutade och »plenum plenorum» å rikssalen utsatt, dervid den kungliga sanktionen skulle meddelas — brast kombinationen; gamle kungen hade återtagit sitt löfte att icke genom för tidig upplösning hindra riksdagen att afsluta sina arbeten.

Detta var en konservativ manöver. Flere af de nye konseljledamöterna tänkte i första häpenheten på att resignera. »Att i detta kritiska ögonblick» — skrifver Fåhræus i sina 'Skildringar' — »rymma fältet, skulle till äfventyrs under den upprörda politiska sinnesstämningen på något håll blifvit prisadt som ett drag af sjelfständighet gent emot den bestämmande viljan, men å andra sidan kunde det synas gränsa till förräderi mot det allmänna att låta öfverväldiga sig af någon, äfven berättigad, förtrytelse, om reaktionens seger skulle blifva frukten deraf. Till längre öfvervägande var icke rådrum, och man blef ense om att se tiden an, om också med något minskad utsigt att kunna bryta sig väg till förnuftiga reformer.»

Om dessa hade konseljledamöterna, så väl de varande som de vardande, under senaste dagar vid enskild rådplägning stadgat ett program, som afsåg främjande af folkbildning, arbete för en representation utan ståndsindelning, för kommunalstyrelse, för näringsfrihet, för de i 1839 års tullbetänkande nedlagda åsigter, samarbete med riksdagen äfven i den ekonomiska lagstiftningen och upprättande af ett ministerielt organ, »solidariskt verkande för konseljen i sin helhet, med flärdfri öppenhet och hofsamhet, utan åtrå efter folkgunst eller efter inkräktningar åt regeringsmakten». Om ett dylikt politiskt program blef nu ej vidare fråga, men för sin del verkade Fåhræus i denna riktning, så vidt det låg inom hans befogenhet, och det på ett sätt som snart gjorde honom till regeringens bästa kraft, på samma gång det tillvann honom den gamle konungens högaktning.

Men det var icke angenäma dagar, den nye civilministern hade att genomlefva under dessa tider af osäkerhet på alla håll. Motståndarne mot tullbetänkandet af 1839, nu kongl. proposition, rekryterade sig både ur de konservativa och de

liberala lederna, de konservativa *som regeringens stöd* voro således allt annat än homogena, de liberala voro föga tillfredsstälda med den nya konseljens svaghet gent emot de gamla inflytelserna, dess brist på sammanhållning o. s. v. »De herrarne», skref Heurlin, »ega intet förtroende hvarken hos den ena eller andra sidan .... Illa var det förr, värre är det nu. De gamle kände åtminstone sängkammaren och hemsederna och kunde något uträtta. De nye förmå föga ....» De begge statsministrarne anmälde sin önskan att afgå redan i juli 1840, så snart några omröstningar i förstärkt statsutskott utfallit emot regeringen; äfven Fåhræus ansåg sig böra anmäla, att han var beredd att afgå. »Tänk väl efter», svarade konungen, »och rådfråga ert samvete.» Fåhræus stannade qvar. Det blef sedan genom honom, flera förslag om inkallelse i statsrådet delgåfvos de tillärnade, och han fick mottaga många nej. »Vestigia terrent», svarade en; »jag är oduglig för allt slags jemknings- och uppskofsväsende», skref en annan. Samvetsgrant och pligttroget gick Fåhræus sin törnströdda väg fram mellan »sängkammaren» och konseljen å ena sidan, mellan misstro och motstånd å andra. Och feberstämningen lade sig. En lugn afton spred sitt försonande skimmer öfver den gamle härföraren på tronen, en främling allt jemt bland det folk, som kallat honom till sin ledare, men med hjertat varmt för folket, om än det ej rätt velat »förstå sin regering». Vittne till Carl Johans sista regeringshandling, den 26 febr. 1844, har Fåhræus jemväl vittnat om de varma ord, med hvilka han då lade den svenska och den norska regeringens vid sjuksängen närvarande representanter på hjertat, att befästa bandet mellan de förenade rikena, öfver hvilkas lyckosamma framtid i endrägt han nedkallade himmelens välsignelse.

Konung Oskar I omdanade sin faders rådkammare ungefär till hvad den kunnat blifva i maj 1840, det vill säga till en någorlunda likstämmig, moderat-liberal konselj, med vissa bestämda reformplaner. Naturligt nog var Fåhræus allt jemt en af de verksammaste. Han fick också befallning, att åtfölja kungen på resan till Norge 1845, samt hade både då och framgent tillfälle att märka, huruledes vankelmod och

räddhåga för följderna allt mer aflägsnade konungens sinne äfven från de reformer, hvilka han sjelf förfäktat. Men i början af sin regering utvecklade han i fråga om både unionsflaggan och lika arfsrätten en styrka, som trotsade hvarje motstånd. Äfven i näringslagstiftningen lät han ej afskräcka sig af de konservativa olycksropen, men måhända gjorde de sitt till, att ett och annat med fog kan anmärkas mot det sätt, på hvilket reformen utan tillräcklig öfvergångstid genomfördes. I fråga om både representationsreform och tullagstiftning skiftade konungen tidtals åsigt, ja, tvärt emot sin egen föregående förordning utfärdade han en gång, uppskrämd för möjligheten af allmän hungersnöd, ett spanmålsexportförbud. Dylika afsteg från en gång hyllade teorier smärtade honom sjelf, och bland dem, hvilka under sådana själsstrider följde honom nära, hade kanske ingen i högre grad än O. I. Fåhræus bibehållit icke blott kärlek och tillgifvenhet, utan äfven förtroende till hans person. Likväl torde det icke undgå den uppmärksamme läsaren af hans »skildringar», att Fåhræus tröttnat på rådgifvarekallet i samma mån han insett sin oförmåga att råda bot på den »brist på system», hvaröfver Aftonbladet nu klagade å de liberales vägnar — i stället för att förut ha klagat öfver »systemet». Den 23 september 1847 blef Fåhræus utnämnd till landshöfding i Göteborg, der han förut i nära halftannat årtionde haft sitt hem och der hans återkomst helsades med glädje. Till hans efterträdare på taburetten utnämdes hans tvillingbror, som ytterligare i nio år i civilministeriet uppehöll den Fåhræiska traditionen.

Under statsrådstiden adlad (1842), hade O. I. Fåhræus vid 1844 års riksdag gjort sitt första inträde på riddarhusbänkarne. 1847 återkom han som landshöfding och valdes till ledamot af bevillningsutskottet. Här handlades det tulltaxeförslag, som af Fåhræus i statsrådet blifvit beredt — men nu hade konungen derom ändrat tankar, och då han väl visste, att så ej var fallet med Fåhræus, erhöll denne snart »högvederbörlig» befallning att återvända till sitt län.

Vid följande ståndsriksdagar vankades intet sådant förbud, utan Fåhræus kunde åt riksdagsmannakallet egna den tid han sjelf önskade. Han deltog vid fyra riksdagar i stats-

utskottet, vid tre af dessa jemväl i talmanskonferenserna. 1864 erhöll han afsked från landshöfdingeposten, som i honom egt en nitisk och dugande innehafvare, hvarefter han bosatte sig i hufvudstaden. Af sitt forna läns landsting invald i riksdagens Första kammare vid första valtillfället och 1875 återvald, har Fåhræus under åren 1867—78 (då han afsade sig uppdraget) verksamt deltagit i riksdagsarbetet, kammarens vice talman under åren 1868—72 samt vid slutet af 1875 års riksdag, ordförande hos bankofullmäktige 1867—71, vid öfriga riksdagar ledamot af statsutskott eller talmanskonferens. Till riksdagstalare har han dock ej utvecklat sig, och när hans namn synes i protokollen, är det endast för faktiska meddelanden eller förslag till formuleringar af beslut, nästan aldrig »till förlängande af diskussionen», som han ses uppträda.

Redan som ung egnade sig Fåhreus åt samlande och bestämmande af insekter, och han hade ett namn bland Europas entomologer innan han fick ett namn bland Sveriges statsmän. Han biträdde Schönherr och Boheman vid utgifvandet af entomologiska verk (1838—57) och utgaf sjelf sådana ännu i sin sena ålders dagar (1870—72). Till de skandinaviska naturforskarmötenas framgång har han verksamt bidragit såsom det förstas hufvudsaklige främjare och sekreterare (1839) samt deltagare i flera af de följande. Vid det första skandinaviska nationalekonomiska mötet (1863) var han ordförande, vid det andra (1866) svensk vice ordförande m. m. Som statsråd reorganiserade han landtbruksakademien och utnämdes sedan af konungen till dess hedersledamot, vetenskaps- och vitterhetsakademierna och många andra in- och utländska sällskap för den lärda odlingen kallade tid efter annan Fåhræus till ledamot, och när Upsala universitet 1877 firade sin 400-års fest, hyllades den gamle statsmannen med filosofiska fakultetens doktorsdiplom. Inom K. M:ts orden steg han 1832—64 från lilla nordstjernekorset till serafimerbandet. Men inga utmärkelser rubbade någonsin hvarken hans tänkesätt eller hans sinneslugn. Anspråkslös och arbetsam sökte han framgent gagna äfven under hvilans år. Sin aflidne brorsons, Edv. Fåhræus' »Administrativ och statistisk handbok

för Sverige» bearbetade han och utgaf i tvenne nya upplagor (1868 och 1872). Den dag, han fylde 84 år, undertecknade han förordet till sina »Skildringar ur det offentliga lifvet», i hvilka han velat meddela en del iakttagelser och erfarenheter, »om hvilka protokoll eller andra officiela handlingar icke få något att förmäla, men som, samvetsgrant framstälda, i den mån de sprida ljus öfver händelser och karakterer, kunna tjena till ledning för den historiska forskningen». Få äro de sjelfbiografiska drag, vi der kunnat hopleta, men hvad der finnes, hafva vi sökt tillgodogöra.

Intill det yttersta vid full sinneskraft följde Fåhræus med varmt intresse den politiska utvecklingen i vårt land. När vid 1884 års riksdag en motion väcktes, som vidrörde regeringsärendenas fördelning mellan statsrådets ledamöter, så att kyrko- och lagärendena skulle förenas och skolan få sin egen målsman i rådkammaren, gaf han detta förslag sitt fulla bifall, hvilket väl förtjenar att taga vara på såsom ett sista utfallande af den, som reglerat departementalstyrelsen och under dess första 44 år noggrant följt dess historia.

Omhuldad af son och döttrar, sedan hans maka efter 52 års äktenskap aflidit, åldrades den gamle i stilla ro tills lifslågan slocknade. Olof Immanuel Fåhræus afled i Stockholm den 28 maj 1884, och få dagar derefter förkunnade Riddarholmskyrkans serafimerklocka hans bortgång.

André Oscar Wallenberg.

1886.

Nära fyrtioårigt deltagande i offentliga ärenders behandling, segrande kamp för utveckling af sunda åsigter i bankväsen och kreditlagstiftning, tillförsäkra André Oscar Wallenbergs minne en varaktig plats i Sveriges häfder.

Slägtnamnet var före honom kändt i den vittra häfden: farfaderns bror skref »Min son på Galejan», fadern öfversatte

Homers sånger till svenska. Han var då lektor i Linköping, blef sedan östgötastiftets biskop, gift med en professorsdotter från Lund, Anna Barfoth. Deras tredje son var André Oscar, född 1816 den 19 november.

Linköpings skola och gymnasium togo naturligtvis biskopssonen om hand, men de fingo ej införa honom på »den lärda vägen». Lusten för sjömanslifvet drog femtonåringen till annan framtidsbana. Under svenska och nordamerikanska flaggorna lärde han yrkets praktik, i Karlskrona tog han sjöofficersexamen och utnämdes 1837 till sekundlöjtnant i K. M:ts flotta. Men derför öfvergaf han icke kofferditjenst och sjölif. Redan samma år var han åter i Amerika, der han fick bevittna en väldig bankkris. Der väcktes hans uppmärksamhet på kreditväsendet. Han såg i de fallna amerikanska bankerna hur banker *icke* borde vara inrättade, och när han kom tillbaka till Sverige, tyckte han sig inhemta samma lärdom af sjelfva riksens ständers bank. Sjelf begynte han redan tidigt att i ganska liten skala privatisera som bankman: han upptog som lån sina vänners små obegagnade kapital och använde dem till produktiva företag. Inga papperssäkerheter erbjödos, endast förtroende; den som ej hyste sådant, fick ej skörda fördelarne af att sätta in sin kassa i Wallenbergs.

1840 deltog Wallenberg som förste styrman i den sorgligt ryktbara expeditionen med briggen Oscar, under kapten Oxehufvuds befäl, afsedd att vara en praktisk sjökrigsskola. Men hans blick för ekonomiskt underlag upptäckte snart att sådant här saknades, hvarför han lemnade fartyget i Lissabon. Han begaf sig derifrån till Frankrike och studerade juridik i Grenoble; efter ett års vistelse i Louis Philippes och Guizots konungarike återvände han till Sverige.

En faderlig vän, filosofie doktorn och majoren grefve Spens, som vid flera riksdagar spelat en framstående roll bland riddarhusets liberala ledamöter, hade redan före den Oxehufvudska resan väckt Wallenbergs håg och intresse för den fosterländska politiken, och hans maning till den unge, att en gång bli riksdagsman, föll i god jord. Emellertid fortgingo sjöfärderna, inom och utom svenskt område, ännu några år. En seglationstid förde Wallenberg ångbåt

mellan Stockholm och Linköping, i flottan avancerade han till premier-löjtnant. Men pressen och riksdagen drogo allt mer hans håg. 1848 ville han, som delegare i ett konsortium, inköpa Aftonbladet, men Hierta var ej rätt säker på köparnes politiska färg och afslog köpeanbudet. Då uppsatte en del af konsortiet »Bore». Wallenberg talade vid reformmöten, skref i tidningar m. m., som den tiden icke var vanligt bland flottans officerare. Utan egen ansökan fick han nu anbud på tjenstledighet för att gå i dansk krigstjenst, och han mottog den. Så fick han deltaga i danska flottans sjötåg 1849. Hemkommen blef han åter den »uppmärksamme åhöraren» på riksståndens läktare, och i denna egenskap inbjöds han af Thore Petré att deltaga i en riksdagsmiddag för Thomander 1850. Kort derefter kommenderades han till Sundsvall, som chef för ett båtsmanskompani. Men här rörde sig ett friskt affärslif, hvars lockelser Wallenberg icke motstod. Han deltog snart i skeppsbyggeri och annan »rörelse», och aflade burskapsed som borgare i staden. Nu kunde han påräkna att framdeles bli riksdagsman, men så länge ville han ej dröja att få fram sina önskningsmål i riksdagen. För förbättring i Sveriges mynt, mått, mål och vigt hade Wallenberg ifrat redan under den 1847 begynnande riksdagen och i Aftonbladet förfäktat sina reformidéer. Nu, 1850, förmådde han en vän i borgarståndet att härom frambära en af Wallenberg uppsatt motion, och denna föranledde en riksdagens skrifvelse till K. M:t om saken. Så kär flottan var Wallenberg, blef dock hågen för affärs- och riksdagslifvet honom öfvermäktig; han begärde afsked ur krigstjensten (1851) och valdes för Sundsvall och Hudiksvall till riksdagsman i borgarståndet 1853.

Här mottogs han med öppna armar af den liberala kretsen under Björck och Billström, blef medlem af bankoutskottet och deltog lifligt i diskussionen. Föregående riksdags skrifvelse om decimalsystemets införande hade föranledt en kongl. proposition, omfattande *endast* mynt, hvaremot Wallenberg starkt opponerade sig. Detta och annat mer gjorde honom så vred på regeringen, att han, när dechargebetänkandet föredrogs, yrkade fem statsråds aflägsnande ur konseljen. De

sträfvade, påstod Wallenberg, att inskränka ständernas grundlagsenliga rätt i stället att inför konungen försvara ständernas åtgärder. Den sista *riksrätten* satt också under denna riksdag.

Räntans frigifvande och en planmessig banklagstiftning yrkades i motioner af Wallenberg. I senare hänseendet begärde han *antingen* utvidgad frihet för uppkomst af (sjelfständiga) privat-banker, *eller* deras totala afskaffande och inrättande af (från riksbanken utgrenade) filialbanker i tillräckligt antal för rörelsens behof. Under en diskussion om riksbanken tyckte sig Wallenberg förnimma, att denna endast skulle betraktas som en statens institution, hvaraf blott statsverket skulle skörda fördel. »Samma syftning hade äfven kongl. nummerlotteriet», sade Wallenberg, »och har riksens ständers bank icke någon annan, så må den gå samma väg som nyssnämda värda inrättning.» Nej, en banks hufvudsyfte vore »att medelbart mångdubbla rörelsen i landet» . . . »Innan banker blifva inrättade i hvars och ens granskap och äro såsom bagarboden tillgängliga för hvar man, kunna de icke gagna».

Men Wallenbergs ord gjorde föga verkan. Intet val gjordes mellan privat- och filialbanker, ingen princip uttalades. Och då bankofullmäktige skulle väljas, voro Wallenbergs anhängare icke nog manstarka. Han blef den andre i ordningen *efter* de valda. Det var en motgång, som gjorde hans lycka.

Ty han lät sig ej af motgång afskräckas. Banker, som kunde uppsamla de många små, eljest räntelösa kapitalen, och stödja affärsverksamheten, hvar på sin ort, borde utsås öfver landet, det var Wallenbergs tanke, och han vardt en förträfflig såningsman. För en filialbank i Stockholm hade han redan 1852 med månadslångt arbete lyckats få tillsamman erforderligt kapital, men regeringen ansåg Stockholm icke behöfva flere banker och vägrade oktroj. I Sundsvall och Hudiksvall fick han deremot sådana till stånd och ledde en tid den förstnämda, men 1856 lyckades det honom ändtligen att få kunglig oktroj på en enskild bank i Stockholm, den första efter 1848 års riksdags uttalande *mot* enskilda banker.

Den 15 oktober 1856 öppnades Stockholms enskilda bank, i postverkets hus vid Lilla Nygatan. Grundfonden, en million riksdaler, hade tecknats på få dagar, och Wallenberg kunde nu som bankdirektör förverkliga sina åsigter om hur en bank skall tjena allmänheten, under det han fortfarande som riksdagsman egde tillfälle att verka för banklagstiftningens utveckling. I *förra* fallet ha hans åsigter och hans verksamhet burit rika frukter, icke blott i form af penningevinst för bankens delegare och styresman, utan jemväl som en föresyn för andra bankinrättningar. I *senare* fallet deremot lyckades han icke bringa till stånd den från »ministerielt godtycke» frigjorda fasta lagstiftning, för hvilken han så länge ifrat. Hans sista allvarliga riksdagsdebatt rörde sig om banklagstiftningen, och vid sin död var han medlem af en kunglig komité, nedsatt för afgifvande af förslag till lag om bankbolag.

Denna sida af Wallenbergs verksamhet är obestridligt af stor betydenhet för vårt lands ekonomiska utveckling. Hans heder, att ha varit förkämpe för sunda åsigter i bankväsen och kreditlagstiftning, hvilka han fört framåt trots väldigt motstånd, minskas ingalunda deraf, att dessa åsigter visat sig vinstbringande för honom sjelf. Hela den svenska ekonomien ville han hjelpa på fötter, och gerna stödde han efter förmåga alla sunda affärsföretag, så väl banker som kreditbolag och industribolag. Men mot vårdslös eller oförståndig skötsel af affärer var han oblidkelig. Hans hårdhet kände i ty fall ingen sentimental begränsning, och han har ofta, både offentligt och enskildt, fått uppbära hårda förkastelsedomar och bittra förebråelser. Välgörenhet i affärer var icke hans sak. Men detta hindrade honom visst icke att vara både välgörande och hjerteöm i enskilda förhållanden. Så var han äfven ofta i sitt personliga uppträdande, t. ex. i riksdagen, vid kommunala sammankomster eller affärsmöten, hänsyslös och mycket fordrande, i synnerhet fordrande gehör för sig sjelf, men i sitt enskilda lif öppen, nästan naiv, strålande af vänlig godmodighet. Den ena facen var honom fullt lika naturlig som den andra.

Wallenberg fortfor att vara medlem af borgarståndet in-

till 1863, sista riksdagen vald för första bruksdistriktet, sedan Sundsvall blifvit honom otrogen. Af Stockholm valdes han 1865 till riksdagsman, men valet öfverklagades och kasserades, enär hans burskap i Sundsvall räckt så länge, att han vid valtillfället icke varit valbar i Stockholm. Men när representationsförändringen gått igenom, blef Wallenberg Stockholms riksdagsman i första kammaren, och detta val förnyades framgent.

Det var Stockholms stadsfullmäktige, som visade honom detta förtroende, och denna kår tillhörde Wallenberg från dess begynnelse. Der var han länge en allsmäktig herre, alltid en mäktig. Och mycket arbete nedlade han för visso inom Stockholms kommunala representation. I en lång följd af år var Wallenberg medlem af dess beredningsutskott och ordförande i dess handels- och sjöfartsnämd.

För Sveriges införande bland stater med guldmyntfot och särskildt dess anslutning till det af en stor del af Europa omfattade franc-systemet var Wallenberg ifrigt verksam. I förra fallet lyckades han, icke så i det senare, ehuru han verkligen bragte det derhän, att den svenska carolinen, till halten pröfvad i Frankrike, af dess regering erkändes som fullgodt betalningsmedel i alla statens kassor. Men dessa kassor fingo troligen aldrig emottaga flera caroliner, än dem Wallenberg medfört. Den genom deras utmyntning beträdda banan öfvergafs nemligen allt för snart och Sverige har ännu i dag qvar sin gamla fjerdedels specie, nu kallad krona, »till stor glädje för utlandets vexlare».

Wallenberg deltog i stiftandet af Stockholms hypotekskassa 1861, af skandinaviska kreditaktiebolaget 1864. Han gaf upphof åt införande af postanvisningar och postremissvexlar i vårt land. Han stred länge för räntans frigifvande, innan uppfattningen mognat så, att lagen derom 1864 utfärdades. Och först och sist arbetade han inom riksdagen för ordnandet af riksbankens och de enskilda bankernas förhållanden. Att han härvid hvarken leddes af afund mot den förra eller egennyttig tillgifvenhet för de senare kunde för många lagstiftare och tidningsläsare aldrig bli tydligt, kanske icke ens alltid för finansministern. Och dock förklarade han

åter och åter, att det var den allmänna rörelsens bästa han ensamt afsåg. Särskildt i fråga om de enskilda bankernas rätt att utgifva sedlar å *fem* och *tio* kronor stod striden hård. De förra äro redan indragna; att de senare snart skola gå samma väg, förutsåg Wallenberg klart vid sin sista riksdag. Men den *rätta* begränsningen för de enskilda bankernas sedelutgifning såg han i *allmänna rörelsens behof af bytesmedel:* »det finnes ingen bank i Sverige, som ännu har lyckats sätta i omlopp ett större belopp banksedlar, än hvad allmänna rörelsen verkligen kan absorbera».

Mot »landtmannapartiet», hvars bankåsigter Wallenberg icke lyckats rätt kraftigt påverka, var han ingalunda blid, och ännu 1885 talade han emot försvars- och grundskattekompromissen. Detta blef till och med hans sista ord i den svenska riksdagen.

Som publicist var Wallenberg oaflåtligt verksam. Sina åsigter ville han delgifva allmänheten, genom egen penna i egen tidning, eller, då det icke längre stod till buds, sjelf eller genom andra i andras tidningar. Redan vid medlet af 1840-talet var han med i pressen. Han uppehöll länge rubriken »Ekonomiskt» i Aftonbladet. »Stockholmsposten» utgaf han i förening med C. F. Bergstedt. Sedan den upphörde har Wallenberg haft än en, än en annan publicistisk »vän i viken», med hvilka dock beröringen icke alltid slutat i vänskap.

Ett rörligt och verksamt lif stärker helsa och krafter, och Wallenberg var, trots sina flera och sextio år, ännu i full kraft. När han från affärslifvet eller de politiska dusterna återinträdde i sitt hem, var han endast familjefar, och detta till och med i ovanligt hög grad. »Hos mig kan minsta barnet aldrig gå», sade han skämtsamt, då en gäst trodde sig se hela barnskaran samlad kring det »hvardagsbord», dit han blifvit inbjuden. Gerna visade han ock sina barnkamrar, dem han kallade sin stolthet. Från mogna män bortåt trettiotalet till leende småttingar i vaggan länkade sig den rika barnakedjan kring den hemkomne fadern och hans maka. De förde jemväl ett gästfritt hus och glömde ingalunda att »richesse oblige».

På den vanliga vägen från göromålen till hemmet hände det Wallenberg en dag, att han halkade och i fallet skadade sig. Han nödgades intaga sängen. Sådant hörde ingalunda till hans vanor. Illamåendet tilltog. Men han tycktes efter några dagar vara på bättringsvägen, då denna plötsligt afbröts och en hjertförlamning slutade hans lif den 12 januari 1886.

Få i hans svenska samtid ha så oafbrutet rastlöst och med så lugn kraft verkat ifrån ungdomen intill de sjuttio åren. Icke heller har det varit många förunnadt, att i lika hög grad, som Wallenberg, påverka en vigtig sida af samhällsutvecklingen.

Adolf Eugène von Rosen.

1886.

Med Liffland kommo många tyska adelsslägter under Sveriges krona, vunno utmärkelse och befordran under svensk fana och slutligen plats på Sveriges riddarhus. Få af dessa ha i flera led innehaft så betydande ställning, som ätten von Rosen. Gustaf Fredrik, Carolinen, fick rådspurpurn, likaså hans son; hans sonson, Gustaf Fredrik, har som landshöfding i Malmö inlagt stora förtjenster om Skånes ekonomiska utveckling. Landshöfdingens son — och 12:e barn — är Adolf Eugène, en tid »Skeppshandels-Rosen» kallad, sist och längst »Jernvägs-Rosen».

Adolf Eugène föddes i Malmö den 31 december 1797. Hans mor, af bruksegareslägten Wahrendorff, hade en liten egendom i Roslagen, der sonen tillbragte en stor del af sin barndom, tills han i sitt 15:e år blef inskrifven som student i Upsala. Här deltog han i frivilliga exercisöfningar och ingick sedan som extra kadett vid Karlberg. Sjömanslifvet hade allt ifrån barndomen lockat hans håg.

När flottan 1814 förde trupper mot Norge följde von Rosen med som arklimästare i amiralitetet. I sommarens få krigsbedrifter hade han sin del, och återvände efter freden till Karlberg, der han tog officersexamen. 1815 blef han underlöjtnant vid flottan och fick deltaga i en Medelhafsexpedition; 1819 befor han Östersjön som chef på en örlogskutter. Men han längtade ut igen. 1820 fick han permission ur svensk tjenst och anställning som löjtnant i engelska flottan, då han åter fick besöka Medelhafsländerna, särskildt det af revolutioner upprörda Italien. Återkommen till Sverige anstäldes Rosen som adjutant hos riksståthållaren i Norge, grefve Sandels, och utnämdes 1824 till premierlöjtnant. Åter tog han tjenstledighet för att bättre öfva sjötjenst, denna gång å briggen »Christoval Colon», för hvilken han var både redare och befälhafvare.

De spanska kolonierna i Södra Amerika, hvilka allt ifrån 1811 kämpat för sin oafhängighet af moderlandet, hade 1823 blifvit erkända som oberoende stater af både Nordamerika och England, och hade af bankfirmor i båda dessa länder erhållit betydande penningunderstöd. Till en sådan firma i England kom Rosen i vänskapsförhållande, och då han erfor att Bolivar, Columbias och Perus styresman, ville köpa krigsfartyg för att kunna eröfra Cuba ifrån Spanien, föreslog Rosen att bankirhuset borde vända sig till Sverige, hvars fordom ståtliga linieskepp och fregatter sålunda skulle kunna få alldeles nya efterträdare i Östersjön utan landets betungande, ty Bolivar skulle betala så mycket som erfordrades för att bygga nytt, mot det att han genast finge öfvertaga de gamla skeppen. Rosen lofvade åtaga sig affären. Bestyckning och manskap skulle väl ej ingå i statens saluaftal, men ändå, med statens goda minne, i all tysthet af Rosen anskaffas mot särskild betalning, och hvarken Bolivar eller de spanska kolonierna skulle synas i affären. Rosen for hastigt tillbaka till Sverige, träffade Carl Johan och flottans högste befälhafvare, general-amiral Cederström, i Helsingborg och intresserade dem båda för företaget. Svenska handelshuset Michaelson & Bendicks i Stockholm uppträdde som köpare, fartygen skulle, hette det officelt, användas för färd till Ost-

indien och under denna uppgift engagerades kronans manskap och officerare, sedan de för inträde i enskild tjenst af K. M:t erhållit permission. Rosen for till Karlskrona för att besörja utrustningen. Allt skulle gå snabbt och tyst. Ett par fartyg gingo verkligen ut, kommo till Kartagena — men icke i Bolivars tjenst, och de öfriga inköpta örlogsskeppen förbjödos att lemna Karlskrona. Handeln gick tillbaka, kronan led stora förluster och ändå större smälek. Och när sedan revisorer och statsutskott ville taga reda på saken, hindrades detta af K. M:t, så mycket möjligt var. Ändå kom det fram, att säljarens och köparens kontrakt icke lydde å samma summor m. m., en stor riksskandal uppstod i det inre, sedan den yttre redan stormat ut. Och Rosen fick dela oviljan emot »skeppshandeln», ehuru han ingalunda rådde för, att den blef en källa till obehag och förluster i stället för till vinst för Sverige och biträde åt en för friheten kämpande nation. Sverige var nemligen i vänskapsförbund med Spanien och hade icke erkänt de kämpande kolonierna; Ryssland uppträdde å »heliga alliansens» vägnar som fiskal, och sedan Carl Johan rasat ut i sitt statsråd, föll han undan för det öfvermäktiga hotet. Ändå värre var det, när undersökningar sedan gåfvo vid handen, att bättre fartyg sålts i stället för sämre, hvilkas namn de afgångne erhållit, o. s. v. Mot Carl Johans regering har skeppshandeln lemnat ämne till svåra beskyllningar, men knappast kan man fordra af Rosen, att han skulle vara diplomat, klarsyntare än Carl Johan, och, som köpare af fartyg, bättre än flottans högste chef se på säljarens bästa. Men just af svenska konservatismens pelare, Hartmansdorff, fick han ändå mer än tjugu år senare på riddarhuset uppbära tillvitelser att ha skadat fäderneslandet: det var, när han ville ytterligare »skada» det — genom jernvägsbyggnad!

När Rosens skeppsutrustningar i Karlskrona instälts, kände han sig både öfverarbetad och missnöjd. Han begärde och erhöll ny permission och for till England, denna gång (1826) i sällskap med *John Ericsson,* som lemnat svenska armén för att i utlandet fullföra mekaniska uppfinningar. De båda officerarne samarbetade en tid, men 1828 återvände Rosen till

Sverige, der han vid den på hösten öppnade riksdagen uppträdde till förmån för Göta kanal och för ett sjöförsvar, grundadt på ångkraften. Carl Henrik Anckarsvärd, den väldige oppositionsmannen, var fiendtlig mot sjöförsvaret, emedan han fann det öfverstiga våra tillgångar. Rosen framstälde deremot hufvuddragen af en billig försvarsplan, med bestyckade och bevärade ångbåtar i stället för stora åttio-kanonsskepp, och hänvisade till John Ericssons och Anton Gustaf Carlsunds pågående upptäckter och förbättringar i maskinbyggnad och konstruktion. Flottans officerare borde åläggas att inhemta kunskaper i ångmaskineri och dess användning för sjöförsvaret — framtidstankar, hvilka tjugu år senare vunno erkännande. Af Göta kanal väntade Rosen mycket för vår industris utveckling, helst sedan bogserångare der kommit till stånd. Sjelf hade han redan efter hemkomsten begynt organisera ett bolag för bogserångares byggande, och han styrkte sina påståenden om samfärdselns inverkan till höjande af ett lands tillgångar och välstånd med exempel från England och Skottland. B. B. von Platen hörde honom, redan förut kände han honom. Innan han mot slutet af 1829 för alltid lemnade denna verldens strider, hade han understödt Rosens anbud att få arrendera den vid Motala begynnande mekaniska verkstaden och derför, i maj 1829, gjort honom till medlem af verkstadsstyrelsen för att sätta honom i tillfälle att lära känna personalen. Men till arrenderandet fick Rosen ej nödigt kapital, arbetschefen Fraser från England tyckte ej om Rosens öfverinseende och de öfriga styrelsemedlemmarne voro Rosen föga benägna. Mot slutet af 1830 mottog han derför med nöje anbud af kapitalbidrag till inköp af Nyköpings gamla messingsbruk för grundande af egen mekanisk verkstad.

Affären uppgjordes, Rosen lemnade Motala och uppsatte »Nyköpings Mekaniska verkstad», som under hans ledning vann godt namn. För att helt och hållet kunna egna sig åt industriel verksamhet tog han afsked ur flottan. Men, när verkstaden som bäst var i farten med arbeten både för staten och enskilde, vreds ledning och eganderätt ur Rosens hand af den kapitalstarkare kompanjonen. Det gick för Rosen till

en ekonomisk katastrof, hvars bittra minne ej tiden söfde. Rosen ingick nu åter i statens tjenst, som major vid flottans mekaniska kår (1833).

Emellertid hade det nybildade, ännu icke färdiga konungariket Grekland efter stormakternas tillskyndelse valt till konung en af vår kronprinsessas nära fränder, den konstälskande kung Ludvigs af Bayern omyndige son Otto, och kung Ludvig hade hos Carl Johan begärt en person, som kunde förhjelpa konungariket till en flotta, oaktadt Greklands både regering och statskassa stodo på skrala fötter. Carl Johan och storamiralen Oskar funno Rosen tjenlig för uppdraget, och han åtog sig det. 1834 kom han till Grekland, 1835 blef han marinprefekt och preses i förvaltningen af sjöärender. Dessa voro dock föga omfattande: längre än till ett dussin kanonbåtar hade den nydanade flottan icke hunnit, då en ny ministèr kom till styret, hvilken beordrade Rosen till Ægina att ordna en kadettskola. Heldre än att lyda tog Rosen afsked, 1836. När han lemnade Grekland medförde han derifrån erkännande för rättrådigt nit, ett grekiskt ordenstecken — och en grekisk brud.

Anbud om österrikisk tjenst föranledde honom att bege sig från Athen till Trieste och Wien. Under tiden hade John Ericsson arbetat i England, och i Wien mottog Rosen underrättelse om hans nyuppfunna propeller samt uppfordran att komma till England och biträda vid uppfinningens införande i praktisk användning. Rosen for 1837 till London, och nu egnade han en följd af år åt förhandlingar med amiraliteterna i England och Frankrike för att förmå dem antaga propellern å örlogsångare. Ericsson sjelf for 1839 till Amerika, der hans verldsbekanta uppfinnarverksamhet vann ännu högre utveckling.

Rosen fortfor ännu en tid att vara Ericssons ombud i Europa, verksam som maskiningeniör vid byggande af de örlogsfartyg, å hvilka propeller skulle försökas. Han var härunder bosatt ömsevis i Paris och i London. Derifrån återvände han 1845 till Sverige i akt och mening att här införa den nya tidens samfärdsmedel, jernvägar. Han hade goda förbindelser med engelska ingeniörer och bankfirmor, och om Sveriges egna

invånare misströstade han visst icke; aktieteckning inom landet skulle helt säkert bringa betydande byggnadskapital till stånd. Till en början skulle undersökningar och utstakningar företagas, och härför kunde Rosen lita till både eget och en engelsk jernvägsingeniörs arbete.

Det var en väldig koncession, han af Kongl. Maj:t begärde och verkligen erhöll, den 27 november 1845. Åt honom uppläts förmånsrätt under 20 år att bygga jernbanor från Stockholm till Gefle, Göteborg och Ystad, med åtskilliga gren-banor; telegrafering längs linierna skulle på statens bekostnad inrättas, kronoarbetskår och soldater för byggnadsarbetet få användas, enskildes mark få exproprieras och statens lemnas gratis; men allt detta med vilkor att före utgången af 1847 planer och kostnadsförslag skulle vara fullständigt utarbetade och aktiebolag bildade. Efter de tjugu årens förlopp skulle fråga om inlösen af banorna kunna af K. M:t till riksdagen framställas.

Straxt efter erhållandet af detta märkliga dokument ilade Rosen åter till England för att uppnegociera penningar, och för samma ändamål for han sedan omkring i Sverige, men på båda hållen med ringa framgång. 1846 års kris i England hade förlamat hans påräknade penningstarka vänner, misstron hindrade anslutning i Sverige. Jernväg här i landet var ännu för allt för många en orimlighet, ett rent tokeri. Möten utlystes för jernvägspropaganda och aktieteckning, men ehuru vissa smärre delar af den afsedda bansträckan togos hvar för sig, ville de ej taga skruf. Rosen skref brochyrer och tidningsartiklar, höll tal och föredrag, åtskilliga inflytelserika män understödde honom, men för jernvägen Stockholm—Upsala tecknades ej mer än 60,000 rdr b:co. En brukspatron, som egde lastageplatsen Hult vid Venern, var deremot villig att göra en större insats i en jernvägsbygnad från denna plats till Köping eller Örebro. Rosen såg i denna jernväg ett led i banan Stockholm—Göteborg och lyckades för dess utförande vinna engelskt kapital och engelska ingeniörer. När 1847 nalkades sitt slut var åtminstone *ett* bolag bildadt: Örebro—Hult-bolaget. För öfrigt begärde Rosen ännu någon tids anstånd — och han fick efter

förnyade ansökningar förnyadt anstånd ända till utgången af år 1851. Några planer voro väl då inlemnade, men inga kostnadsförslag i detalj utarbetade, inga bolag bildade för utförandet af de öfriga leden i Rosens storartade koncession. Men tid, krafter och penningar hade Rosen offrat, och han hade verksamt bidragit att omstämma opinionen.

Vid 1847 års riksdag talade han på riddarhuset för sin sak och vann framgång åt då föreliggande förslag om räntegaranti för Örebro—Hult-bolaget. Det var under denna strid, han möttes af konservatismens pelare, Hartmansdorff och Rosenblad, i förbund med den liberala oppositionens hjelte, C. H. Anckarsvärd. »Icke ens diligenser bära sig här», utropade Anckarsvärd, under det Rosenblad — den tidens store riddarhus-finansier — ådagalade att jernvägen endast skulle qväfva götakanalbolaget. »Om vintern kan man i vårt land ej trafikera jernvägar, skenorna skola under mörka nätter stjälas bort», försäkrade Hartmansdorff — och Rääf hade i särskild reservation påstått att »ångkraften förslappar själs- och kroppskrafter» och att »maskinerier, dessa missbörder af enskildt snille, äro framfödda att döda allmänhetens omdömesförmåga, kraft och välstånd». Rosens kostnadsberäkningar angrepos. »Jag har gått så långt mitt förstånd räckt», svarade han, »mer kan man ej begära».

Det gör ett eget intryck att läsa dessa, ännu icke 40-åriga protokoll. Rosen, understödd af Gripenstedt och S. G. von Troil, var så att säga Europas representant, och Europa segrade, trots Hartmansdorffs och Anckarsvärds enade rop om propositionens olaglighet, när förutgående påståenden om dess orimlighet ej gjort nog.

Rosen var nu flera år verksam i Örebro—Hult-bolagets tjenst, ofta bosatt i Örebro. När riksdagen 1853 ingått, trodde han sig på ett nytt sätt kunna få de svenska jernvägarne utförda, nemligen genom engelska entreprenörer, hvilkas förslag han ingaf som egen motion. Entreprenörerna skulle endast understödjas af statens kredit, genom utfärdande af obligationer, hvilka de sjelfve till sist skulle inlösa, och efter 99 år skulle staten ega banorna. Men nu vans ingen röst för ett

så äfventyrligt företag, principen att staten sjelf skulle bygga landets hufvudbanor antogs 1854, trots Rosens åsigt att sådant stred emot både lag, grundlag och klok besparing. Att hans koncession var förverkad, ingick icke heller i hans åskådningssätt. När han nu ville åtnjuta den, i förening med hrr Peto, Betts, Brassey och Geads, och på vilkor, som han tyckte vara en ren skänk åt staten, så sköt staten honom åt sidan och ville sjelf bygga, »utan öfvade ingeniörer».

Rosen erhöll emellertid plats i den jernvägskomité, som efter riksdagens slut nedsattes. Men det blef ej komiténs förslag, utan *Nils Ericsons* personliga, som 1856 framlades för riksdagen såsom K. M:ts proposition. Trettio jernvägsår, med jernvägskrig och statsskuld, har Rosen sedan fått upplefva, utan att någonsin uppge den tron, att *hans* system skulle sparat fosterlandet både riksdagskrigen och statsskulden. Men högst få ha delat hans tanke i detta hänseende: engelska jernvägsbyggande och trafikerande bolag i vårt land skulle, i mångas tanke, varit vida svårare att dragas med, än statsskuld.

Rosens förtjenster om jernvägsidéernas bringande till mognad erkändes villigt af riksdagen, som (1854) tilldelade honom en årlig pension af 3000 kronor. Af K. M:t utnämdes Rosen 1855 till öfverste i flottans mekaniska kår och 1861, när banan mellan Göta kanal och Göteborg öppnades, öfverlemnade konungen med en viss högtidlighet Vasakraschanen åt den gamle jernvägskämpen. Men af Nils Ericson blef Rosen aldrig använd vid statens jernvägsbyggnader, ehuru han derom anhöll. »Jag kan ej bättre uttrycka mitt erkännande af Ericsons öfverlägsenhet, än att jag skulle anse som en heder att få tjenstgöra under honom, hvarom jag äfven anhållit mer än en gång», yttrade Rosen på riddarhuset i december 1856.

Samma år hade konungariket Grekland gjort Rosen till sin generalkonsul i Sverige och Norge, en post som han först 1877 lemnade. Under 1870-talet var Rosen en tid ganska lifligt verksam för de skånska stenkolens tillgodogörande. Men aftagande synförmåga afbröt hans kraft. I stilla tillbakadragenhet framlefde han sina sista år, vårdad och vördad af de

sina. Men när hans maka vid början af 1886 års sommar gått hädan, begynte aftynandet taga till för den gamle qvarlefvande. Den 17 september samma år afled han i Stockholm.

Hans son, Georg von Rosen, har mästerligt fäst hans ädla drag på duken, ett porträtt, som vid verldsutställningen i Filadelfia förskaffade konstnärn ett hederspris och nu tillhör vårt nationalmuseum.

Alfabetiskt Namnregister.

(*R* = Riksdagsgalleri. *M* = Minnesbilder. *D* = Dödsrunor.)

Sid.

Rättelser.

Sid.	41	rad.	10	nedifrån, *läs*	erinra*n*de
»	46	»	9	uppifrån, »	senare (ej senare*s*)
»	94	»	14	nedifrån, »	hota*n*de
»	96	»	14	uppifrån, »	politisk*t*
»	124	»	2	» »	enhet (ej *r*enhet)
»	125	»	8	» »	vor*o*
»	191	»	5	nedifrån, »	såldes (ej sål*e*des)
»	202	»	11	» »	*M*en
»	207	»	4	uppifrån, »	var (ej *h*var)
»	269	»	15	nedifrån, »	Ha*m*burg
»	291	»	20	» »	Dett*a*
»	317	»	4	» »	vittna*n*de
»	332	»	7	» »	reqvisi*t*ion
»	336	»	8	» »	hvilk*a*
»	337	»	5	uppifrån, »	var*e*
»	364	»	2	» »	sammanträ*d*de
»	394	»	5	nedifrån, »	larmoy*a*nta
»	397	»	2	uppifrån, »	uts*tå*
»	428	»	4	» »	lemna*n*de
»	435	»	1	nedifrån, »	strömm*at*

X

X

Kungl. biblioteket, Stockholm
50001
000 138 920

H. WIESELGREN

Bilder och Minnen

